เพียงข้าวเม็ดเดียว

เพียงน้ำเมตตา

ผมขอขอบคุณมิตรสหายและศิษย์ที่ได้ร่วมกันจัดทำหนังสือเล่มนี้ขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการที่ลายผมครบรอบ ๖๐ ปีในวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๒๕ และขอขอบคุณมิตรบางกอกฟลาเออร์เซ็นเตอร์ (ว่ากัด) ซึ่งเป็นมิตรของกลุ่มชาวสวนผู้ปลูกกล้วยไม้กว่า ๕๐๐ ครอบครัวในการแบ่งเบาภาระและกระจายผลประโยชน์นี้ด้วย ข้อคิดเห็นการแสดงความรู้สึกนึกคิดในหนังสือเล่มนี้ ส่วนมากเป็นของผู้ที่ทำงานอยู่ทั่วไปในวงการกล้วยไม้ ซึ่งมิได้เพื่อการค้าหากำไรแต่อย่างใด แต่เพื่อสนับสนุนสังคมในด้านการให้การศึกษา หากมีผลกำไรมากเกินไป ก็ให้นำไปบำรุงกิจการสาธารณประโยชน์

ในเมื่อชีวิตได้ผ่านพ้นมาถึงช่วงเวลานี้ ทำให้ผมมีความรู้สึกว่า ชีวิตของแต่ละคนนั้น ไม่ว่าจะได้ผ่านพ้นสิ่งใดมาอย่างไรมาแล้ว ความร่ำรวยหรือความยากจน การถูกต่อหน้าติฉินนินทาหรือการถูกยกย่องสรรเสริญ ย่อมไม่มีตัวเรา และไม่มีสิ่งใดที่จะอยู่กับเราไปได้เลย

ค่าของชีวิต เป็นเพียงชีวิตเดียวเท่านั้น และก็เป็นต้องอยู่ท่ามกลางชีวิตทั้งหลาย รวมทั้งก็เป็นต้องอยู่ร่วมกัน โดยสาระสำคัญทางธรรมชาติ เราแต่ละคนจึงหาได้มีความสำคัญเหนือกันและกันไม่ ความคิดนี้เราก็คงคำนึงถึงอยู่ในใจ ก็ได้พินิจพิจารณาถึงธรรมชาติของชีวิตในประเด็นดังกล่าว ย่อมนับเป็นความมีสติขึ้นได้บ้าง

เมื่อเราแต่ละคนได้ทำจิตใจให้สามารถลดละเลิกสิ่งที่เหลือพ้นลงไม่ได้เสียแล้ว จะสามารถเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ชีวิตคนเราแต่ละคนนั้น แท้ที่จริงแล้วก็เปรียบเสมือนเมล็ดข้าวเปลือกเมล็ดเดียวเท่านั้นเอง

ไม่ว่าจะเป็นเมล็ดที่สมบูรณ์ หรือแร้นแค้นเสื่อมโทรม ไม่ว่าเรื่องข้าวแต่ละรวงจะเปลี่ยนไปด้วยเมล็ดข้าวที่อวบอ้วน หรือทรุดโทรมและเต็มไปด้วยเมล็ดลีบ ข้าวแต่ละเมล็ดก็ยังคงมีสภาพเป็นข้าวเมล็ดเดียวอย่างปฏิเสธไม่ได้ แต่ในมุมกลับ หากปราศจากข้าวแต่ละเมล็ดเสียแล้ว ก็จะไม่มีข้าวรวงใด ๆ เลยแม้แต่รวงเดียว ดังนี้ ข้าวรวงใด ๆ ก็ตาม ล้วนอยู่ได้บนพื้นแผ่นดินนี้

ผมได้เรียนให้คณะผู้จัดทำหนังสือนี้ทราบถึงความรู้สึกส่วนตัวว่า ไม่ประสงค์ที่จะให้หนังสือปกกูออกมาในลักษณะของการยกย่องหรืออนุสาวรีย์ส่วนตัว แต่ขอให้เป็นการทำเพื่อการศึกษาจากชีวิตจริงของคนเมืองคนหนึ่ง ส่วนใครจะพิจารณาเห็นว่าดีหรือไม่ดี ย่อมเป็นเรื่องวิจารณ์ของแต่ละคน เพื่อเป็นบทเรียนในการต่อไปในแนวทางที่แต่ละคนเห็นว่าถึงควรต่อไป

หากหนังสือนี้ อำนวยประโยชน์ไม่ว่าในแนวทางใดก็ตาม ขอมอบให้เป็นผลงานของทุกท่านและทุกฝ่ายที่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการให้บทเรียนชีวิตผมมาแล้วในอดีต ปัจจุบัน และยังจะต่อไปอีกในอนาคต ในทุกสังคม โดยทั่วกัน

ประมวล สภาวสุ

สารบัญ

เพียงข้าวเมล็ดเดียว	หน้า	7
ชีวิตกับต้นไม้	"	12
เอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัยในอนาคต	"	20
วิชาการกับสัจจธรรม	"	27
"ค่าของคน" กับการพัฒนาประเทศ	"	34
เหตุการณ์เมื่อ 3 ปีผ่านมาแล้ว ซึ่งพ่อไม่อาจลืมมันได้	"	38
เราพัฒนากันจริงหรือ	"	60
การพัฒนาการผลิตกล้วยไม้ตัดดอกเป็นการค้าในประเทศไทย	"	70
บัว...พืชที่ให้ประโยชน์นานับประการ	"	84
ทางแห่งชีวิต	"	88
กล้วยไม้กับต้นกล้า ชีวิตหน้ากล้องถ่ายรูป	"	91
การเกษตรในประเทศจีน	"	94
การผ่าตัดสัตว์...โดยการฝังเข็มในจีน	"	98
บทเรียนครั้งหนึ่งในชีวิต	"	105
สถาบันเกษตรกรในจีนใต้หวัน	"	109
ชีวิตกับดนตรี	"	115
การเกษตรสมัยใหม่	"	123
การกระจายเทคโนโลยีที่เหมาะสม สู่ชนบท	"	136
บทเรียนจากบังคลาเทศ	"	145
การเกษตรในบังคลาเทศ	"	151
บทบาทแรงงานในบังคลาเทศ	"	155
กิจกรรมนักศึกษากับการสร้างคน	"	158
แง่คิดมุมหนึ่งจากต้นไม้	"	163
ดุลย์แห่งชีวิต	"	167
ครูกับศิษย์	"	177
แด่คุณครูที่รัก	"	182
ทางแห่งความมั่นคงในจิตใจ	"	184
ดีและชั่วซ่อนอยู่ที่ใจเรา	"	185
มหาภัยของเรา	"	187
โครงการบริษัทบางกอกฟลาวเออร์เซนเตอร์ จำกัด	"	191
อิทธิพลของบรรยากาศกับการอุดมศึกษา	"	199
สามัคคีธรรม	"	204
ผู้นำกับการพัฒนา	"	206
คติชีวิต	"	211
ทำไมผมจึงได้ตัดสินใจลาออกจากราชการ	"	281
คุณธรรมในครอบครัว	"	296
จดหมายจากครูถึงศิษย์	"	305

แก้คำผิด

หน้า 7	บรรทัดที่ 3 นับจากบน	คำผิด ขยะ	แก้เป็น	ระยะ
หน้า 9	บรรทัดที่ 1 นับจากล่าง	คำผิด สดวก	แก้เป็น	สะดวก
หน้า 13	บรรทัดที่ 7, 13 นับจากบน	คำผิด เฮา	แก้เป็น	เฮาว์
หน้า 31	บรรทัดที่ 3 นับจากบน	คำผิด ข้าว	แก้เป็น	เจ้า
หน้า 71	บรรทัดที่ 24 นับจากบน	คำผิด รัฐได้ริเริ่ม	แก้เป็น	รัฐไม่ได้ริเริ่ม
หน้า 123	บรรทัดที่ 11 นับจากล่าง	คำผิด ประเทศเกษตรกร	แก้เป็น	ประเทศเกษตรกรรม
หน้า 130	บรรทัดที่ 3 นับจากล่าง	คำผิด เราทำสิ่งทำเพียง	แก้เป็น	เราทำสิ่งทำเพียงเพื่อชีวิตคนรุ่นเราเท่านั้นหรือ
หน้า 214	บรรทัดที่ 17 นับจากบน	คำผิด ข้าว	แก้เป็น	เจ้า
หน้า 252	บรรทัดที่ 4 นับจากล่าง	คำผิด เทน็จ	แก้เป็น	เทน็ด
หน้า 253	บรรทัดที่ 10 นับจากบน	คำผิด Vanda Coetrulex	แก้เป็น	Vanda coerulea
หน้า 283	บรรทัดที่ 9 นับจากล่าง	คำผิด แบรสทกรณ์	แก้เป็น	แบบสทกรณ์
หน้า 307	บรรทัดที่ 7 นับจากล่าง	คำผิด ...ที่จะรับใช้....	แก้เป็น	....น่าจะรับใช้....

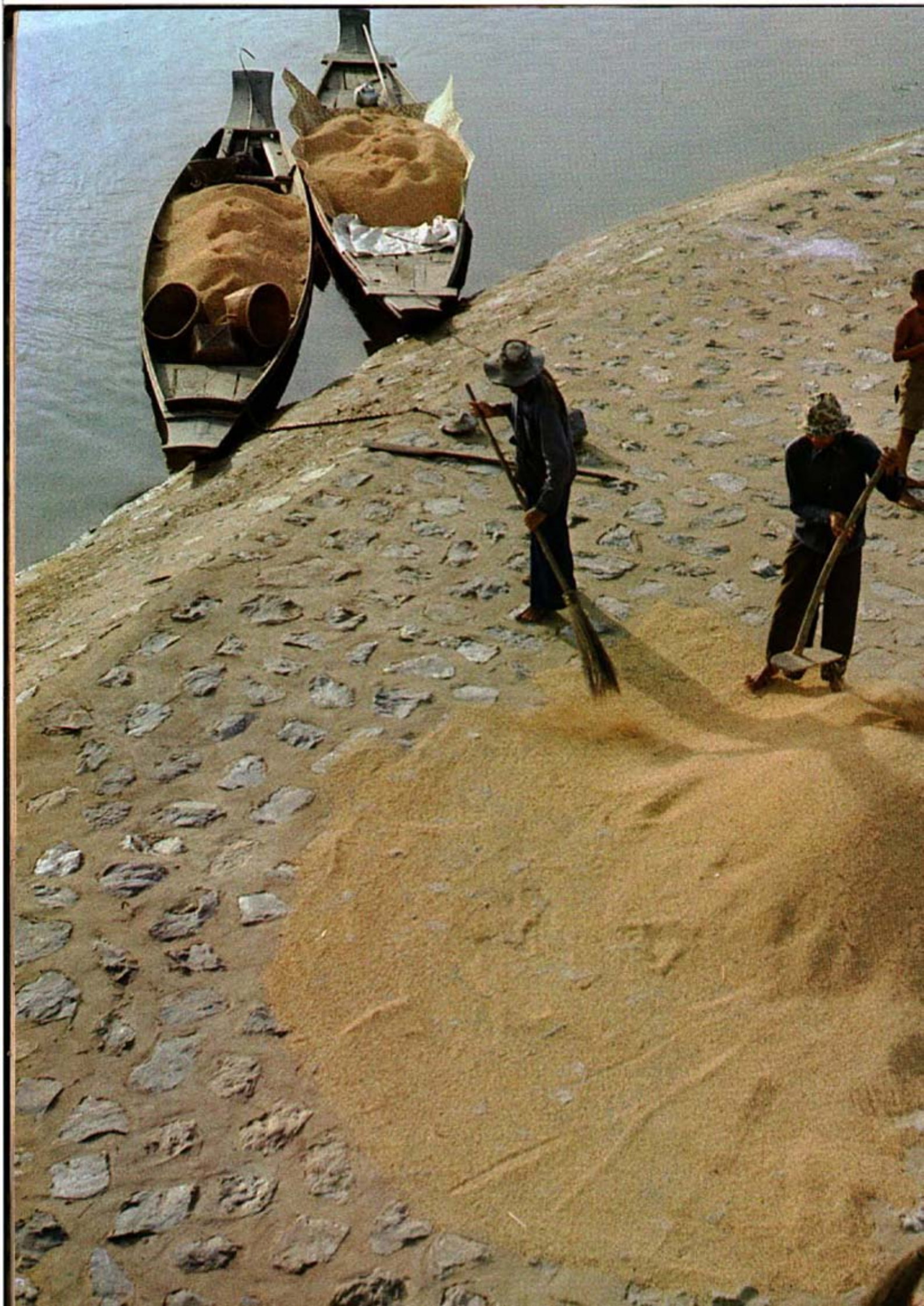

เพียงข้าวเมล็ดเดียว

ในระหว่างฤดูเก็บเกี่ยวฤดูหนึ่ง เมื่อนานปีมาแล้ว ขณะที่ข้าวในท้องนากำลังสุกสะพรั่ง ผมลงเกี่ยวข้าวร่วมกับเพื่อน ๆตั้งแต่ฟ้าเริ่มสาง เมื่อถึงเวลาอาหาร ก็รับประทานกันอย่างง่าย ๆแล้วก็ลงตลุยเกี่ยวข้าวกันต่อไปจนตะวันพลบค่ำ เช่นนี้เป็นประจำทุกวันจนตลอดฤดูกาล

ขณะนั้น ผมรู้สึกว่า เราไม่ค่อยจะได้สนใจและปราณีปราศรัยกับเมล็ดข้าวในรวงเท่าใดนัก เพราะในขณะนั้น ข้าวกำลังอุดมสมบูรณ์ ฝนฟ้าอากาศก็ยังแจ่มใสสดชื่นอยู่ บางรวงที่แห้งกรอบแล้ว เมล็ดก็จะร่วงหล่นลงพื้นดินไปก่อนที่จะถึงลานตากลานนวดต่ำลง เราก็เอาเคียวเหน็บเอว แบกจอบคู่มือกลับบ้าน ตอนกลางคืนก็ย้อนกลับมายังลานนวดจุดตะเกียงเจ้าพายุนวดข้าวกันจนค่อนคืน ท่ามกลางความหนาวของเดือนธันวาคม แล้วเราก็มองดูกองข้าวเปลือกกองใหญ่กลางลานด้วยความพอใจในผลงานของเรา เก็บใส่กระสอบ แบกเข้ายุ้งเก็บ ไม่มีเครื่องจักรเครื่องยนต์ใด ๆช่วย

เราเห็นภาพและพิเคราะห์ภาพจำนวนข้าวเปลือกทั้งกองทั้งฉางด้วยความภูมิใจและอิ่มใจ น้ำหนักที่ล่อตาล่อใจมันมวกมายมหาศาลจนลืมเมล็ดข้าวที่น่าสงสาร ตกทิ้งตกขว้างอยู่ในไร่นาตอนนั้น ทั้ง ๆที่ต้นข้าว ฟางข้าว รวงข้าว และเมล็ดข้าวทุกเมล็ด ต่างก็ได้มาด้วยหยาดเหงื่อและการทุ่นของพวกเราโดยเท่าเทียมกัน

ด้วยหลักเดียวกันนี้เอง ที่ปลูกฝังแนวความคิดของผมในขณะนั้นซึ่งยังเป็นวัยที่มีประสบการณ์น้อยอายุน้อย คิดว่า อะไรก็ตามสิ่งที่มีอิทธิพลได้เปรียบในการล่อตาล่อใจ สิ่งที่เราได้สัมผัสแล้วพอใจนั้น คือเรื่องใหญ่เรื่องสำคัญทั้งสิ้น ภาพข้าวเปลือกกองใหญ่จึงเป็นภาพที่มีส่วนในการฝังเอาทัศนคติแบบด้านเดียวให้แก่ผมว่า ข้าว ก็ต้องกองใหญ่ ๆอย่างนี้จึงมีความสำคัญ นั่นคือประสบการณ์ที่ผมได้รับการปลูกฝังจากบรรยากาศ ในปี พ.ศ. 2483 ในขณะที่ผมเรียนอยู่แม่โจ้ อายุเพียง 18 ปีเท่านั้น แต่ถ้าหากชีวิตผมไม่ได้สัมผัส กับของจริงเช่นนี้แล้ว ไฉนเลยจะนำไปสู่ภาพที่แท้จริงในอนาคตได้ แม่โจ้สมัยบุกเบิกนั้นจึงได้ให้บทเรียนชีวิตแก่ผมหลายอย่างหลายประการ ชีวิตผมได้ผ่านข้ามหาวิทยาลัย 5 ปี นับได้ว่ามีโอกาสดีกว่าคนอีกจำนวนมากมายทีเดียว

ผมจบจากมหาวิทยาลัยแล้ว แต่การเรียนรู้ชีวิต ไม่มีวันจบสิ้น ผมสมัครลงทำงานในชนบท ใช้ชีวิตใกล้ชิดกับชาวบ้านแบบอาสาสมัครโดยไม่สนใจว่าที่นั่นจะมีตำแหน่งราชการให้หรือไม่ แล้วผมก็เพลินอยู่กับงานแบบนี้ ได้รับบทเรียนอันมีค่าต่อชีวิตเพิ่มขึ้นพอสมควร

ปีหนึ่งในขณะที่ฝนฟ้าอากาศแปรปรวนแห้งแล้งจัด ต้นข้าวในนา ซึ่งผมได้ไปร่วมลงมือปักดำกับชาวบ้านเท้าทั้งสองข้างแช่น้ำเป็นวัน ๆในบรรยากาศของโคลนและปลิงที่กระหายเลือด พอข้าวเริ่มโต ความหวังซึ่งเพิ่งจะเริ่มต้นแต่ก็ได้ถลำลงไปแล้วทั้งแรงงานและทุน น้ำก็ขาดไปดินก็เริ่มแตกระแหง ต้นข้าวที่เคยเป็นความหวังแคระแกร็น ใบเหี่ยวจนม้วน มันไม่มีชีวิตข้ามไปสู่ความสะพรั่งพรูด้วยรวงด้วยเมล็ดที่สวยงามเช่นที่ผมเคยยินยิ้มด้วยความภูมิใจ เหมือนภาพที่สัมผัสที่แม่โจ้เมื่อปีก่อน

หันไปดูเจ้าของนาเพื่อนผมซึ่งก็ไม่ใช่เจ้าของที่แท้จริงเพราะเช่านาเขาทำ เขาอยู่ในฐานะเหมือนต้นข้าว เพราะในปีก่อน ๆเขาเคยฉีมหน้าอ้าปาก แต่ก็เพียงเฉพาะหน้า

ปีนี้ ไหนจะค่าเช่านา ไหนจะเงินกู้ที่ต้องเสียดอกเบี้ย และยังต้องมีดอกเบี้ยชีวิตที่ต้องชำระโดยไม่เป็นตัวเงิน แต่ซ่อนเร้นอยู่ในส่วนต่าง ๆของชีวิตทั้งตนเองและครอบครัวอีกด้วย

สิ่งเหล่านี้ เมื่อได้สัมผัสจริง ๆ มันเข้าถึงจิตใจของผม มันมีอิทธิพลเปลี่ยนทัศนคติของผมในอดีต เพราะแทนที่ผมจะมองเห็นแต่เพียงข้าวกองใหญ่ ๆที่มีเมล็ดสมบูรณ์ สีสรรค์สวยงาม ผมเริ่มเห็นเริ่มนึกถึง ข้าวเพียงไม่กี่เมล็ดที่ตกร่วงลงดินในระหว่างการเกี่ยวโดยไม่ปราณีปราศรัยและการขนไปตากไปนวด ว่า มันมีคุณค่าลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ผมเริ่มเข้าใจดีขึ้นว่า ชีวิตนี้หนอ ถ้าหากเรามัวปล่อยให้สิ่งล่อตาล่อใจทางวัตถุเข้ามามีอิทธิพลครอบงำในจิตใจเราได้แล้ว ย่อมเห็นสิ่งใด เข้าใจสิ่งใด แต่ส่วนผิวเผินทั้งนั้น หาได้ลงลึกถึงรากถึงโคนไม่ ผมเริ่มเห็นความสำคัญของข้าวเพียงเมล็ดเดียวว่า นั่นคือฐานอันแท้จริงของสิ่งนั้น ซึ่งก็ตรงกันกับหลักธรรมที่ว่า **ทุกคนย่อมเป็นส่วนสำคัญของสังคมด้วยกันทั้งสิ้น**

มักมีคนชอบถามผมเสมอว่า ผมเกิดที่ไหน ผมตอบทันทีว่า ผมเกิดใจกลางเมืองกรุงเทพและได้ใช้ชีวิตบางส่วนอยู่ในวังด้วย พ่อแม่ผมไม่เลี้ยงลูกให้ฟุ่มเฟือยหรือสบายนัก ซึ่งมาถึงขณะนี้ ผมหันหลังกลับไปมองดูแล้ว ผมต้องกราบขอบพระคุณท่าน เมื่อผมได้มีโอกาสสัมผัส ชีวิตเพื่อนมนุษย์อื่น ๆในภายหลังกว้างขวางพอสมควร ผมก็สามารถเห็นภาพได้ว่า เรายังสบายกว่าคนอื่น ๆอีกมากมาย

สมัยหนึ่งในอดีต ขณะที่ผมนั่งรับประทานอาหารง่าย ๆ และตามสบาย ง่าย ๆในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า อาหารง่าย ๆแต่หมายความว่า ด้วยจิตใจง่าย ๆ ตักข้าวใส่จานก็ไม่ได้คิด ไม่ได้ระวัง ว่ามันจะพอดีเหมาะหรือไม่ ผมนึกจะอิ่มก็อิ่มง่าย ๆเช่นกัน ไม่สนใจว่ามันจะเหลือในจานมากน้อยเพียงใด รีบแต่จะเอาเวลาไปทำงานอื่น ๆ และคิดว่า การสนใจกับเม็ดข้าวสุกเพียงเม็ดสองเม็ดมันไม่คุ้มค่าอะไรเลย ซึ่งมันก็ถูกต้อง ในสภาพที่เรามองแต่ด้านวัตถุและเพื่อตนเองจึงไม่ได้เกิดปัญญาในทางสร้างสรรค์เท่าที่ควร

หลังจากนั้นมาผมได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมอาสาพัฒนาชนบทกับนิสิตรุ่นหนุ่มรุ่นสาวที่เติบโตขึ้นมา ผมสนใจศึกษาชีวิต และคิดว่า คนเหล่านี้แหละ คืออนาคตของสังคม ของชาติ และโดยหน้าที่ของคนรุ่นเรา ไม่ควรปล่อยปละละเลยเขา ผมสมัครใจออกไปใช้ชีวิตในชนบทที่ทุรกันดาร ยากจน ขาดน้ำ ขาดอาหาร ชุมด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ยากต่อการคมนาคมจากโลกภายนอก

ทุกปี ผมไปกินไปนอนและสัมผัส ชีวิตเช่นนั้นจนถึงปัจจุบัน เพื่อหาความรู้ความเข้าใจมาใส่ตนเอง และผมเริ่มเข้าใจดีว่า การฝังตัวเองอยู่แต่ในสภาวะการเพียงด้านเดียวคือด้านสดวกสบายทางวัตถุ ย่อมทำให้ ชีวิตความคิดอ่าน และภาพที่เห็นที่เข้าใจต่อสังคม ขาดความสมบูรณ์ แล้วเราจะรับใช้สังคมได้ถูกต้องอย่างไร

ในระหว่างปิดภาคการศึกษา ผมจึงสมัครออกใช้ชีวิตในชนบทกับนิสิตเป็นประจำในระยะยาวพอสมควร

นอกจากนั้น การไปใช้ชีวิตในบรรยากาศแร้นแค้นเช่นนี้ร่วมกับเยาวชน ย่อมเป็นโอกาสซึ่งผู้ที่มีวิญญาณเป็นครูจะได้ปฏิบัติตนเองอย่างดีที่สุดด้วยหลักการแห่งชีวิตที่อยู่ร่วมกันด้วยคุณธรรมอันจะเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับลูก ๆหลาน ๆจะยึดถือเป็นหลักและดำเนินรอยตามด้วยความมั่นใจ ตลอดจนรู้จักศึกษาและสร้างความเข้าใจระหว่างกันและกันในทางสร้างสรรค์ที่ดีด้วย นอกจากการอบรมตัวเองด้วยบรรยากาศเช่นนี้ในระยะยาวพอสมควรเป็นประจำทุกปีแล้ว ในระหว่างวันสุดสัปดาห์ก็พยายามออกไปใช้ชีวิตเช่นนี้ ผมมีความรู้สึกว่า ผมได้อะไร ๆหลายอย่างซึ่งมีคุณค่าสำหรับชีวิตและยกระดับจิตใจ ยิ่งได้ปฏิบัติติดต่อกันมาโดยสม่ำเสมอเป็นประจำยิ่งทำให้เห็นภาพที่น่าสนใจของข้าวสุกก้นจานลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ผมเริ่มเห็นภาพข้าวสุกก้นจานก่อนที่จะอิ่มข้าวเป็นภาพที่กว้างขวางและลึกซึ้งมากกว่า "เพียงข้าวสุกเม็ดเดียว" สีขาว ๆลักษณะยาวรี และดีค่าตัวว่า มันไม่คุ้มค่าสำหรับคนอย่างเราที่จะไปเอาใจใส่กับมันเช่นที่เคยคิดเคยรู้สึกแต่ก่อน ๆ ผมได้เข้าใจชีวิตคนหลายแง่หลายมุม และ ทุกครั้งที่มีเม็ดข้าวสุกไม่กี่เม็ดนอนอยู่ก้นจานก่อนอิ่มข้าว ผมระลึกถึงคุณธรรมและน้ำใจคน ชีวิตคน อย่างเรา ๆนี้ แต่ยังลำบากยากจนยิ่งกว่ามากมาย ซึ่งเขาควรจะได้รับความเข้าใจจากผู้ที่มีโอกาสดีกว่าเขา ในชีวิตของเขาที่แท้จริง และผู้มีโอกาสจะได้ช่วยเพาะปลูกบำรุงรักษา ชีวิตเขาเหล่านี้อย่างไร เพื่อให้เขายืนขึ้นได้ด้วยความสมบูรณ์ มีชีวิตชีวา และ มีความเป็นตัวของตัวเอง มีความเจริญทั้งในด้านจิตใจและในด้านวัตถุอันเหมาะสม และเขาเหล่านี้แต่ละคน ต่างก็คือ "ข้าวเมล็ดเดียว" ที่เราไม่ควรจะมองข้ามไปและคิดว่า เพียงข้าวเมล็ดเดียว ไม่คุ้มค่าที่จะให้ความสนใจ

ทุกมื้ออาหารที่ผมนึกถึงข้าวเมล็ดเดียว มันเตือนใจให้ผมเห็นภาพคนในความแร้นแค้น ที่ดินอันมีค่าซึ่ง

ควรจะเขียวชอุ่มด้วยพืชพรรณธัญญาหาร จากค่าของคนเหล่านั้น ซึ่งเขาก็เป็นสมบัติอันมีค่าต่อสังคมเหมือนเรา และ คนเป็นตัวจักรกลสำคัญที่สุดที่จะทำให้พื้นดินมีผลิตผลอันอุดมสมบูรณ์ขึ้นมาได้ คนไม่ใช่มีเพียงชีวิต ไม่ใช่มีแต่จิตใจ แต่มีวิญญาณที่สามารถสร้างความเหี่ยวแห้งไร้ค่าหรือสร้างความมีชีวิตชีวาลุกขึ้นทำงานได้เต็มที่ ถ้าหากชีวิตเขาจะได้รับโอกาสให้มีอนาคตในส่วนต่าง ๆ ของชีวิตที่จำเป็น ซึ่งถ้าหากแต่ละคนมองข้าวสุกเพียงเม็ดเดียว เป็นเพียงวัตถุ ก็อาจเห็นเพียงว่า มันก็ข้าวสุกเม็ดเดียวเท่านั้น

มันจะผิดจะชอบด้วยเหตุผลและความจริงหรือไม่ ลองคิดกันดูเถิด ข้าวทั้งชาม ข้าวทั้งยุ้ง ข้าวทั้งประเทศ และข้าวทั้งโลก ถ้าหากขาดข้าวแต่ละเมล็ดซึ่งถ้าจะมองเฉพาะเจาะจงลงไป เห็นเพียงเมล็ดเดียว และคิดถึงมันเพียงเมล็ดเดียว ว่ามันไม่มีความสำคัญเสียแล้ว มุ่งแต่มองกองใหญ่ ๆเท่านั้น ความฝันในการพัฒนา ก็ได้ผลคือเป็นความฝันลม ๆแล้ง ๆ หรือไม่ก็ได้แต่สิ่งประดิษฐ์ ไม่มีวันจะได้สิ่งแท้จริงขึ้นมาได้เลย การแก้ไขปัญหาเศรษฐ-กิจของสังคมส่วนรวมก็เช่นกัน จากฐานชีวิตของคนแต่ละคน เสมือนข้าวแต่ละเมล็ด แต่คนที่ถูกบรรยากาศแวดล้อมทางสังคมสร้างมาจากมุมเดียว กลับมองว่า เป็นเพียงข้าวเมล็ดเดียวเท่านั้น ซึ่งที่จริงแล้ว ข้าวเมล็ดเดียวนี้แหละ เป็นกุญแจดอกสำคัญดอกแรกที่เราจะต้องศึกษาและทำความรู้จักอย่างลึกซึ้งแท้จริง ไม่มองด้วยความดูถูกหรือมองข้ามไปว่า เป็นเพียงชีวิตเล็ก ๆชีวิตเดียวเท่านั้น เพราะดุลย์ชีวิตทั้งหลาย ไม่ว่าดุลย์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งต่าง ๆมีจุดศูนย์กลางที่แท้จริงอยู่ที่แต่ละชีวิตเหล่านี้ มีผลทำให้สังคมและบ้านเมืองมีความเป็นไปอย่างไรก็ได้

หลักการในการแก้ปัญหาหรือการจะพัฒนาสิ่งใดก็ตาม ก่อนที่จะได้กำหนดโครงสร้าง วางแผน และดำเนินการ เราจำเป็นต้องรู้จักสิ่งที่เราจะเกี่ยวข้องดีพอในทุก ๆด้าน การมองเห็นสิ่งใดก็ตามเพียงด้านเดียว เมื่อมีการวางแผนและดำเนินการแก้ปัญหาหรือพัฒนาในสิ่งนั้น ย่อมมุ่งไปสู่ผลเพียงด้านเดียวเช่นกัน เพราะปัญหาต่าง ๆมีส่วนเชื่อมโยงถึงกันทุก ๆด้าน ก่อนการแก้ปัญหาต่าง ๆให้ถึงชีวิตคนยากจนอันเป็นคนส่วนใหญ่ ผู้ที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบตั้งแต่ระดับกำหนดนโยบาย วางแผน และดำเนินการ จำเป็นต้องรู้จักและเห็นความสำคัญของชีวิตคนยากจนในระดับพื้นดิน ตลอดจนมีความเข้าใจปัญหาของเขาในมุมที่มองมาจากเขาทั้งหลาย กว้างขวาง มีความสมบูรณ์ในรูปแบบของปัญหาทุกด้านและอย่างลึกซึ้ง มิใช่จากมุมที่มองมาจากตนเอง มิฉะนั้นแนวความคิดที่เหมาะสมย่อมจะไม่เกิดขึ้น แต่จะเกิดขึ้นในลักษณะตรงข้าม คือ ผลจากการพัฒนาแทนที่ผลจากการพัฒนาจะถึงคนยากจนเป็นส่วนใหญ่ จะกลับไปตกอยู่กับคนที่มีชีวิตสดวกสบายอยู่แล้วนั่นเอง

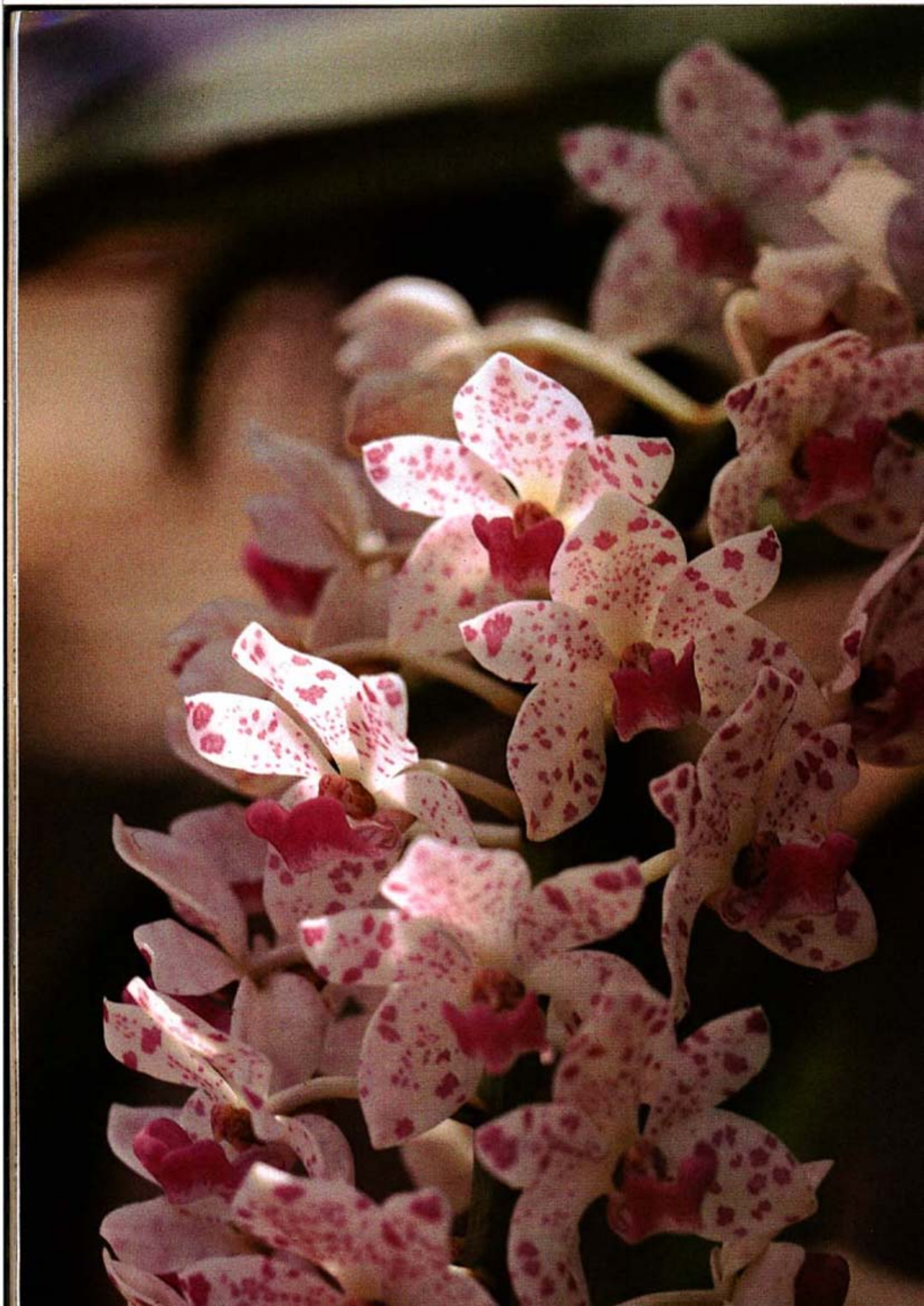

ชีวิตกับต้นไม้

"บนเส้นทางที่ร่มรื่นด้วยต้นไม้ คือทางอันสงบแห่งชีวิต" คติบทนี้ ใช้ได้สำหรับบุคคลผู้มีภาอันแจ่มใส สามารถแลเห็นลักษณะที่สมบูรณ์ของต้นไม้ได้ชัดเจน แต่ถ้าหากบุคคลใด ผู้มีตาบอด ตาฝ้าฟาง หรือสวมแว่นที่หลอกสายตาของตนเองเข้าไว้แล้ว ก็ไม่สามารถที่จะแลเห็นลักษณะความร่มรื่นที่สมบูรณ์ทุก ๆด้านของต้นไม้ได้ หรืออาจแลเห็นแต่ภาพหลอกของต้นไม้ จึงไม่มีทางที่จะทราบและเข้าใจได้เลยว่า ความร่มรื่นและร่มเย็นเป็นสุขจากต้นไม้อันบังเกิดแก่มนุษย์นั้น ได้ให้ประโยชน์สุขอันแท้จริงแก่ชีวิตอย่างไร คนเป็นจำนวนไม่น้อย เท่าที่ได้แสดงออก เป็นภาพสะท้อนให้เห็นได้ว่า หาได้ทราบหน้าที่ของตนเองในการที่จะปฏิบัติต่อต้นไม้ในทางที่สมบูรณ์ไม่.

คนเราแต่ละคนที่เกิดมา มิใช่เป็นเพียงแต่วัตถุซึ่งมีเนื้อหนังมังสา และหาใช่เป็นเพียงร่างกายที่มีชีวิตเท่านั้นไม่ คนเราทุกรูปทุกนาม มีจิตใจ มีสมองที่สามารถคิดอ่านทั้งในทางสร้างสรรค์ และในทางทำลายสิ่งทั้งหลายทั้งมวลได้ การสร้างคนจึงเป็นกุญแจดอกสำคัญของการสร้างทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าหากคนได้รับการสร้างสรรค์ให้มีคุณภาพสูง ผลิตผลอันได้บังเกิดจากคน ย่อมมีคุณภาพสูงด้วยโดยปริยาย

การสร้างคน หาใช่เพียงความเจริญวัยทางร่างกาย หรือเพียงความเจริญด้านความรู้ทางวัตถุจากตำรา แต่ต้องเจริญด้วยความคิดอ่าน ไปในแนวทางที่ดี มีคุณธรรม เพื่อให้สอดคล้องกันกับหลักความจริงแห่งธรรมชาติ คือ "เมื่อแต่ละคนได้เกิดมาแล้ว จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น" ไม่ว่าใครคนใดจะอยู่ในสภาวะอย่างไรก็ตาม ชีวิตของแต่ละคนย่อมอยู่บนหลักธรรมชาติร่วมกันทั้งสิ้น ดังนั้นหน้าที่หลักสำคัญอย่างหนึ่งของคนทุกคนก็คือ จำเป็นต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจในหลักการและวิธีการอยู่ร่วมกันให้แจ่มแจ้ง เพื่อความสงบสุขอันเป็นที่พึงปรารถนาของทุก ๆคน

คนกับต้นไม้ ได้มีความเป็นมาตามธรรมชาติควบคู่กัน และพึ่งพาอาศัยกันมาโดยตลอด ดังนั้นเพื่อความมั่นคงของทั้งสองฝ่าย คนกับต้นไม้จึงทอดทิ้งกันเสียมิได้ ต้นไม้ได้ให้บรรยากาศที่ดี ให้ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และให้อาหารแก่คน แต่เนื่องจากองค์ประกอบหลักอันสำคัญของคนนั้น มีทั้งร่างกายและจิตใจ คนที่จัดได้ว่า มีความเจริญด้วยคุณสมบัติอันสมบูรณ์ครบถ้วน จึงควรจะได้เป็นผู้ที่เจริญพร้อมและสมดุลย์กันทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ หน้าที่ตามธรรมชาติของต้นไม้ ที่ให้ประโยชน์สุขแก่คน จึงหาใช่เป็นแต่เพียงอาหารบำรุงร่างกาย ยารักษาโรคทางกาย เครื่องนุ่งห่มร่างกาย ที่อยู่อาศัยเพื่อความสะดวกสบายทางกาย และให้บรรยากาศที่ดีงามทางวัตถุ เท่านั้นไม่

การที่เราจะได้รับประโยชน์จากสิ่งใด ในแง่มุมใดก็ตาม ตัวของเราเองจำเป็นจะต้องได้แลเห็นและเข้าใจสิ่งนั้น ๆในแง่นั้นมุมนั้นอย่างชัดเจนถูกต้องเสียก่อน ในประเด็นที่ต้นไม้ให้ประโยชน์แก่คนซึ่งเป็นมิตรร่วมโลกก็เช่นกัน เรามักจะแลเห็นประโยชน์ทางด้านวัตถุด้านเดียว เพราะเป็นสิ่งที่สามารถแลเห็นได้ง่ายในลามัญสำนึกของทุกระดับจิตใจ จึงทำให้เกิดการเบียดเบียนต้นไม้กันอย่างทารุณที่สุดและขาดการยั้งคิด แท้ที่จริงแล้ว ต้นไม้มีส่วนปลูกฝังและทำนุบำรุงคนทางด้านจิตใจ ให้เจริญเติบโตขึ้นมาด้วยอุดมการณ์แห่งคุณธรรม อันเป็นหน้าที่ธรรมชาติของต้นไม้ซึ่งมีความจำเป็นและสัมพันธ์กันไปกับหน้าที่ปลูกฝัง และทำนุบำรุงคนทางด้านร่างกาย

ในทุกวันนี้ ดุลย์ธรรมชาติระหว่างผลประโยชน์ที่ต้นไม้ให้แก่มนุษย์ทั้งในด้านร่างกายและจิตใจนี้ ได้โน้มเอียงไปทางด้านร่างกายหรือวัตถุเป็นอย่างมาก และมนุษย์เองนั่นแหละ คือผู้ที่เสียผลประโยชน์ของความมีคุณภาพอันสมบูรณ์แบบในกาลข้างหน้า หนักยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

แม้สิ่งที่เป็นอาหารทำนุบำรุงร่างกายจะมีส่วนสนับสนุนความเจริญทางสมอง แต่การเจริญทางสมองก็เป็นการเจริญทางวัตถุอีกส่วนหนึ่ง และมีผลเป็นไปได้ทั้งสองทาง ไม่ทางดีก็ทางเสีย ถ้าหากสมองเจริญขึ้นมา

ท่ามกลางอิทธิพลของสภาวะแวดล้อมที่ขัดแย้งกันกับธรรมชาติ ย่อมเป็นพลังก่อให้เกิดผลเสียหายได้ร้ายแรงยิ่งกว่าปกติ ดังนั้นเมื่อมีการสร้างสรรค์ความเจริญทางสมอง ย่อมจำเป็นต้องให้พัฒนาไปในทางที่ดีมีคุณธรรมด้วย การสร้างนิสัยทางอันมิใช่วัตถุเช่นนี้ ไม่อาจสร้างได้ด้วยการพูดด้วยวาจา สอนกันแต่ในห้องเรียน อ่านจากตำรา หรือเพียงการติดป้ายชักชวนให้ปฏิบัติตาม ซึ่งจะไม่บังเกิดผลดียิ่งขึ้นเลย ดังได้เห็นตัวอย่างมาแล้วมากต่อมาก เนื่องจากคนมีทั้งชีวิตและจิตใจ การอบรมเพื่อพัฒนาความคิดและจิตใจคน จำเป็นต้องใช้บรรยากาศที่ดีอันเป็นของจริง ธรรมชาติของคน มีวงชีวิตคือ การเกิด การเจริญวัย การแก่ และการตาย อิทธิพลซึ่งมีผลสร้างบรรยากาศอันแท้จริง ก็คือธรรมชาติ นั่นคือ ผู้ที่เกิดก่อน โตก่อน ย่อมเป็นบรรยากาศให้แก่ผู้ที่เยาวัยกว่า เสมอ ดังนั้น ถ้าหากผู้มีอาวุโส มิได้สร้างบรรยากาศที่ดีแล้ว จงอย่าได้หวังเลยว่า ชนรุ่นหลังจะได้รับบรรยากาศที่ดีงามให้ยึดถือได้อย่างแท้จริง จากหลักการดังกล่าวมาแล้วนี้ ทำให้เรากล่าวกันเสมอ ๆว่า ในการปกครองและพัฒนาคน จำเป็นต้องยึดถืออาวุโสเป็นหลัก แต่จากเหตุผลที่ได้อธิบายมาแล้ว ทำให้เห็นว่า เรามองและเข้าใจอาวุโสแต่เพียงด้านวัตถุนั่นคือ การเอาแต่เพียงอายุ หรือกายเท่านั้นมาใช้ประโยชน์ อันเป็นการเดินทางที่ขาดความสมบูรณ์แบบ ถ้าหากผู้อาวุโส มีอาวุโสทั้งกายและจิตใจ ย่อมเป็นผลดีโดยสมบูรณ์ แต่มีจำนวนไม่น้อยที่มีอาวุโสแต่ร่างกาย ส่วนจิตใจนั้นยังอ่อนต่อวัยมาก ในทำนองเดียวกัน บางคนซึ่งมีร่างกายที่เยาวัยกว่า อาจสูงกว่าด้วยคุณธรรมได้เช่นกัน.

ต้นไม้ ให้บรรยากาศที่ดี มีคุณค่า หาใช่เพียงบรรยากาศทางด้านวัตถุ เช่น ช่วยดูดอากาศเป็นพิษ เพียงทำนองนั้นไม่ แต่ต้นไม้ได้ให้อาหารใจ สร้างความเจริญทางใจ เพื่อเป็นยาบำรุงจิตใจ พักผ่อนสมองอันเป็นบ่อเกิดแห่งความคิด บันเทาความร้อนรน ช่วยให้บังเกิดความยั้งคิดและได้สติ ฝึกการใช้วิจารณญาณแทนการใช้อารมณ์ ค่อย ๆปลูกฝังอุดมการณ์ของความรัก ความเข้าใจในธรรมชาติของในจิตใจทีละเล็กทีละน้อย จนเติบโตขึ้นพร้อม ๆกับแผ่รากอันมั่นคงแข็งแรง เปรียบเสมือนการปลูกต้นไม้จนเติบใหญ่ ผู้ที่เติบใหญ่และมั่นคงในความมีคุณธรรมจึงมีความมั่นคงในชีวิต

ดังนั้น เราจึงเห็นได้จากประเทศต่าง ๆที่เจริญพอสมควรแล้วว่า เขาได้ให้ความสำคัญแก่การปลูกต้นไม้ไว้ในสภาพต่าง ๆกระจายประโยชน์จากต้นไม้ให้เข้าถึงประชาชนอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่ต้นไม้ในบริเวณบ้านอันเป็นระดับส่วนตัวและครอบครัว ขึ้นไปจนถึงระดับสวนสาธารณะ เช่นต้นไม้ตามถนนหนทางและตามสวนสาธารณะ ในส่วนของสวนสาธารณะ ก็ได้มีการวางแผนกระจายสวนขนาดเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ออกไปให้สอดคล้องกันกับความสะดวกในการอำนวยประโยชน์แก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีสวนเล็ก ๆกระจายอยู่ทั่ว ๆไป ซึ่งทำให้เกิดความร่มรื่นสร้างบรรยากาศทางจิตใจแก่ประชาชนโดยทั่วถึง.

ได้ยินได้ฟังเสมอ ๆจากคนบางคนที่มักจะพูดว่า ผมสนใจปลูกต้นไม้ชนิดนี้ เพราะรับประทานได้ ผมไม่สนใจปลูกต้นไม้ชนิดนั้นเพราะรับประทานไม่ได้ ซึ่งเป็นของธรรมดาในการที่ความคิดและรสนิยมของคนเราแต่ละคน ไม่เหมือนกันได้ และต้นไม้หลาย ๆชนิด อาจให้ประโยชน์ได้ทั้งเป็นอาหารกายและอาหารใจ แต่การกล่าวออกมาเช่นนั้น ย่อมเป็นการสะท้อนภาพให้แลเห็นความคิดอันแท้จริงของผู้นั้น ในรูปแบบ "ความคิดทางเดียว" และเป็นแนวทาง "วัตถุนิยม" โดยไม่ต้องมีคำอธิบายอื่นใดอีกเลย แล้ววันหนึ่งข้างหน้า เขาผู้เดียวกันนั้นเองก็บ่นว่าคนสมัยนี้ยุคนี้ เหตุใดจึงหย่อนด้วยคุณธรรม แสดงให้เห็นว่า ตัวของเขาเองนั้นก็หาได้มองแลเห็นสาเหตุพื้นฐานทางด้านจิตใจ และส่วนสัมพันธ์กันระหว่างวัตถุกับจิตใจไม่ คนในลักษณะนี้ คงมีแต่การเรียกร้องเอาผลประโยชน์ที่หวังจากปลายเหตุตลอดไป.

อนึ่งศิลปและวิธีการปลูกบำรุงจิตใจ เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนมาก ยากแก่การเข้าใจและการปฏิบัติกว่าการสร้างสรรค์ทางวัตถุ ผู้ที่สามารถกระทำได้ดี ย่อมต้องเป็นผู้ที่เจริญและงามแล้วด้วยจิตใจ ดังนั้น ผู้ที่สร้างสรรค์คน จำนวนไม่น้อย จึงมีลักษณะความคิด มุ่งไปสู่การสร้างทางด้านวัตถุอยู่เสมอ และจะสามารถแลเห็นผลได้ง่ายและเร็วกว่า สำหรับผู้ที่หวังผลตอบแทนจากการสร้างสรรค์นั้นเป็นการส่วนตัว แต่ในระยะยาว ก็ไม่มีวัตถุสิ่งใดที่สามารถอยู่ได้ยั่งยืนเลย อันเป็นกฎธรรมชาติที่ทุกคนและทุกสิ่งในโลกไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้.

การศึกษาคือการปลูกบำรุงคน แต่ก็มีคนเป็นจำนวนมากที่ยังคิดว่า การศึกษาคือการเรียนในสถาบันทางวัตถุ เช่น โรงเรียนและมหาวิทยาลัย ซึ่งแท้ที่จริง แต่ละคนได้มีเวลาใช้ชีวิตในโรงเรียนและในมหาวิทยาลัยไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับความยาวนานของชีวิตแต่ละชีวิต

ดังนั้น การศึกษานอกโรงเรียนจึงมีความสำคัญอันยิ่งใหญ่ เพราะต้องใช้เวลาตลอดชีวิตคนแต่ละคน ใช้สถานที่ไม่เลือกที่ และใช้บทเรียนจริงจากชีวิต ผู้ที่เลือกโอกาส เลือกสถานที่ และเลือกบทเรียน คือผู้ที่บั่นทอนการสร้างคุณค่าของชีวิตตนเอง

แต่ถึงกระนั้น คนหลายคนก็มักจะเลือกโอกาส และเลือกสถานที่ศึกษา ที่มีความสะดวกสบายทางวัตถุมากมาย แม้จะมีการต้องแก่งแย่งกันจนถึงขั้นประหัตประหารกันก็ตาม หาได้เดินไปบนทางที่เรียกกันว่า "ชีวิตคือการศึกษา" อย่างสะอาดบริสุทธิ์ไม่ การศึกษาที่ดีจะต้องสามารถปลูกบำรุงคนให้เจริญวัยด้วยร่างกายและจิตใจ เพื่อให้ชีวิตคนได้เป็นชีวิตที่มีความสมบูรณ์แบบ และมีคุณค่าสมกับที่ได้เกิดมา ตลอดจนยอมรับความจริงในคุณค่าของชีวิตผู้อื่นซึ่งอยู่ร่วมโลกกับเราด้วย.

นอกจากคนด้วยกัน และสรรพสัตว์ทั้งหลายแล้ว ต้นไม้ เป็นคู่ชีวิตและอุปกรณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ช่วยให้คนได้เรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติอันเป็นฐานร่วมของชีวิตทุกชีวิต มีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งมากกว่าเป็นเพียงอาหารที่รับประทานเข้าไปทางปากซึ่งเป็นความเห็นเฉพาะตัวและเพื่อตนเอง คนเราทุกคนซึ่งมีจิตใจจำเป็นต้องมีอาหารทางใจปฏิบัติเป็นงานอดิเรก จึงควรจะได้หางานอดิเรกที่สอดคล้องกันกับความต้องการของชีวิตในทางที่ดีงาม บางคนที่เกิดปัญหาทางจิตใจที่หนัก ๆ ขาดสติและขาดความมั่นคงทางใจ บังเกิดอารมณ์ ก็คว้าอาหารใจที่เป็นพิษเป็นภัยอันเป็นการทำลายคุณค่าชีวิตของตนเองด้วยตนเอง.

อาหารใจที่มีผลตอบสนองชีวิตในทางสร้างสรรค์อย่างหนึ่งก็คือ การปลูกต้นไม้และการที่ได้มีโอกาสสัมผัสต้นไม้ทางด้านจิตใจเป็นประจำ แต่ผู้ที่สนใจปลูกต้นไม้ไว้ด้วยเหตุผลแต่เพียงว่า ยุคนี้ สมัยนี้ มีผู้นิยมต้นไม้กันมาก ก็หาช่องทางปลูกต้นไม้ไว้เพียงเพื่อการขาย ได้โอกาสหาเงินเพียงประการเดียว ย่อมได้ประโยชน์เพียงในระยะสั้น และในมุมชีวิตที่แคบมาก.

เรามักจะได้ยินได้ฟังเสมอ ๆ อีกว่า ต้นไม้ช่วยให้คนรักธรรมชาติ ช่วยให้คนได้เข้าใจธรรมชาติ หรืออีกนัยหนึ่ง อาจมีการกล่าวว่า คนที่รักต้นไม้คือคนที่รักธรรมชาติ อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงเรื่องของธรรมชาติแล้ว ถ้าหากคิดและมองกันแต่เพียงผิวเผิน ดูจะเข้าใจคล้าย ๆ กับว่า ต้นไม้สีเขียว ๆ มีดอกสีต่าง ๆ มีรูปลักษณะตลอดจนลีลาของการเจริญงอกงามแบบต่าง ๆ หรือมีใบ มีผล รับประทานได้ ทำยาได้ ใช้เป็นวัสดุก่อสร้างได้อะไรต่ออะไรทำนองนั้นนั่นแหละคือธรรมชาติ ซึ่งความจริงแล้ว ความเข้าใจนั้นยังหาได้ถูกต้องลึกซึ้งลงไปถึงแก่นของธรรมชาติอันแท้จริงไม่ ยังมีหลายสิ่งหลายอย่างที่คนเราได้แสดงออกมาให้เห็นว่า ได้มีการเข้าใจธรรมชาติแต่เพียงผิวเผิน เพียงแต่ความสวยงามหรือประโยชน์อื่นใดทางด้านวัตถุ หาได้ลึกไม่ว่า คุณย์ของสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติต่างหาก ที่ทำให้บังเกิดความสมบูรณ์ขึ้นแก่ทุกชีวิต ฉำพังแต่ละสิ่งแต่ละอย่างในธรรมชาติ หาได้ทำให้ชีวิตสามารถบรรลุผลในทางที่ดีตามปรารถนาไม่ ดังนั้น การยึดมั่นกับอุปกรณ์ทางวัตถุในธรรมชาติ ในเรื่องของต้นไม้ดังได้กล่าวมาแล้ว หาได้เกิดผลดีต่อชีวิตไม่ แต่กลับก่อให้เกิดความตุ่มหลงมัวเมา อันเป็นบ่อเกิดแห่งการแย่งชิง สร้างความไม่สงบในระหว่างกันและกัน ดังเช่นในวงการของผู้ที่เกี่ยวข้องกับต้นไม้ ก็มีการกล่าวถึงความสำคัญของต้นไม้ในด้านวัตถุมากกว่าทางด้านจิตใจ เช่นชนิดนี้ราคากี่พันบาท ชนิดนั้นราคากี่หมื่นบาท จึงไม่น่าจะแปลกใจอะไรนัก ในโอกาสที่ สภาพแวดล้อมธรรมชาติของเรา เหมาะสมแก่การปลูกต้นไม้เป็นอย่างยิ่ง แต่ต้นไม้ในบรรยากาศชีวิตประจำวันของเราเอง หาได้ขยายแวดวงกว้างขวางเท่าที่ควรจะเป็นไม่ เพราะคนยังเป็นกุญแจดอกสำคัญนั้น พื้นฐานยังยึดมั่นถือมั่นในค่านิยมทางวัตถุของธรรมชาติ ขาดความสมดุลย์หรือความพอดีของการผสมผสานระหว่างวัตถุกับปรัชญาธรรมชาติอันแท้จริงในชีวิตประจำวัน.

ถ้าหากเราได้เข้าใจลึกซึ้งถึงหลักธรรมชาติแล้ว ก็ใคร่จะเปรียบเทียบด้วยทางสายหนึ่งอันเป็นทางสายกลางและเป็นเส้นทางธรรมชาติ ปลายทางสายนี้ ด้านหนึ่งคือ ด้านวัตถุ ส่วนปลายอีกด้านหนึ่งคือ ด้านปรัชญา ทั้งสองสิ่งซึ่งทับกันอยู่บนทางสายเดียวกันนี้ เดินสวนทางกัน สุดแต่ใครจะยืนอยู่ตรงจุดใดและมองมาจากทางใด ผู้ที่ยืนอยู่ปลายทางด้านวัตถุ ก็จะหลงใหลในผลประโยชน์ทางด้านวัตถุของต้นไม้ ถ้าหากเป็นไม้ดอก ก็หลงในสีสรรค์อันสวยงามซึ่งไม่ช้าก็อาจร่วงโรย เหี่ยวเน่าหลงใหลในราคาค่างวดที่แย่งกันซื้อขายและข่มราคาตัดราคากันซึ่งขัดแย้งกันกับชีวิตในด้านมนุษยธรรม ถ้าหากเป็นผลไม้ ก็หลงใหลในรสชาติ หลงใหลในราคาและต่อสู้กันในเชิงการค้า รดน้ำมากไปปล่อยแห้งเกินไป ศัตรูเข้าทำลาย ก่อเกิดกังวลใจ อย่างที่ได้มีการกล่าวเปรียบไว้ว่า "ต้นไม้ต้นไหนที่เจ้าของรักมาก ต้นนั้นจะตายก่อนเพื่อน" เพราะเกรงว่าจะไม่งาม หมั่นไปดูแลบ่อย ๆ ดำเนียงรดน้ำให้มากจนเกินขนาด ในที่สุดก็เน่าตาย เมื่อตายแล้วก็เป็นทุกข์เสียใจ เพราะเป็นสิ่งที่รักมากกว่าเพื่อน และเมื่อของรักตายไปแล้ว ก็บั่นทอนสุขภาพจิตใจและมีผลถึงร่างกายด้วย แต่ในอีกปลายหนึ่งของทางสายนี้ เป็นด้านของปรัชญาธรรมชาติ เรามองทุกสิ่งทุกอย่างในโลกด้วยความเข้าใจว่า สิ่งทั้งหลายที่เป็นวัตถุ ไม่มีสิ่งใดที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีสิ่งใดที่มั่นคงยั่งยืน ถ้าเป็นสิ่งที่มีชีวิตเช่นต้นไม้ก็ย่อมมีการเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา ไม่ตายด้วยการรดน้ำจนเน่า ก็อาจแห้งตาย ศัตรูทำลายตายหรือถึงอายุที่ต้องตาย ไม่เกิดความเสียใจเสียดาย ถ้าหากเรายืนระหว่างกลางของทางทั้งสองด้านนี้ ในฐานะมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่มีความพอดีตามสภาวะความเป็นอยู่ ไม่หาผลประโยชน์ทางวัตถุจนกระทั่งทำให้เพื่อนมนุษย์ต้องเดือดร้อน เมื่อมีการสูญเสียไปบ้างเป็นธรรมดา อาจเกิดอารมณ์บ้างไม่มากนักและดับเสียได้ด้วยความเข้าใจธรรมชาติและการดับอารมณ์ย่อมเป็นการฝึกทางจิตใจอย่างหนึ่งเพื่อการยกระดับใจตนเอง เพียงเหลือแต่การคิดว่า นั่นคือบทเรียนที่เราได้รับเพื่อการนำไปประกอบการดำเนินชีวิตในอนาคต ชีวิตเช่นนี้ย่อมมีโอกาสก้าวไปสู่ทางอันมีคุณค่ายิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ถ้าหากเราเข้าใจและยอมรับว่า ชีวิตคนเราทุกคน จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น และกับสิ่งอื่น ๆ ในโลกด้วย การรู้จักดับความโลภ ความโกรธ ความหลงมัวมาทั้งหลาย ให้มีเหลือน้อยลงไปเรื่อย ๆ เหลืออยู่แต่ดุลระหว่างสิ่งทั้งหลายที่มีความพอดีหรือความพอเหมาะพอสมระหว่างกันและกัน เราก็คงจะสามารถเข้าใจได้ว่า แม้ต้นไม้ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตในธรรมชาติที่มีความจำเป็นสำหรับสิ่งอื่น ๆ ในโลก มีส่วนสำคัญในการสร้างดุลเพื่อความอยู่ได้ด้วยดีของสิ่งอื่น ๆ โดยเฉพาะ การอยู่ได้ด้วยดีของมนุษย์เรา หากเราเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นแล้วเกิดผลเสียหายร้ายแรงอย่างไร การเอารัดเอาเปรียบต้นไม้ มนุษยชาติซึ่งรวมทั้งตัวเราเอง ก็จะได้รับความเสียหายร้ายแรงเช่นกัน

ต้นไม้ทั้งหลายที่มีการเกิดและเจริญงอกงามอยู่ตามธรรมชาตินั้น เมื่อเมล็ดเริ่มงอก ก่อกำเนิดขึ้นเป็น ต้น ใบ ราก เป็นสิ่งมีชีวิต มีการสร้างความเจริญในรูปวัตถุ ไม่ว่า น้ำ ปุ๋ย แสงสว่าง อุณหภูมิ และองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งหลาย ที่ต้นไม้ต้องการ จะเข้าไปมีบทบาทในการสร้างสรรค์ จนกระทั่งได้เจริญเต็มวัย และเริ่มผลิดอกออกผล การสร้างสรรค์ก็จะเริ่มแปรสภาพมาเป็นการบำรุงรักษาให้ดำรงคงอยู่ได้ เมื่อกาลเวลาได้ล่วงเลยไปเป็นลำดับ ก็จะเริ่มเข้าวัยแก่ การเสื่อมสภาพทางวัตถุจะค่อย ๆ เข้ามาถึง อาหารและสิ่งทั้งหลายที่เคยมีผลสร้างสรรค์สมัยเมื่อยังอยู่ในวัยเจริญก็ค่อย ๆ เปลี่ยนสภาพมาเป็นสิ่งที่มีหน้าที่ขจัดวันสิ้นอายุ

ถ้าหากจะเปรียบเทียบบทบาทหน้าที่ของอาหารและสิ่งทั้งหลายอันมีผลต่อสภาวะชีวิตของต้นไม้ ดังได้กล่าวมาแล้ว กับอาหารใจหรือสภาวะแวดล้อมทางใจที่มีผลสัมพันธ์ต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดของคนก็คล้ายคลึงกัน คนเราแต่ละคน หลังจากที่ได้ก่อกำเนิดมา ความคิดอ่านจะเริ่มต้นบนทางชีวิตของแต่ละคนซึ่งมีลักษณะและบทบาทการเปลี่ยนแปลงไม่เหมือนกัน ทางชีวิตเปรียบด้วยการเริ่มต้นจากธรรมชาติทางด้านวัตถุ พอเกิดมายังไม่ทันจะจำความอะไรได้ สัญชาติญาณเพื่อการอยู่รอดก็แสดงออกด้วยความต้องการต่าง ๆ เด็กอ่อนจึงเริ่มต้นด้วยการร้องหาอาหาร หาน้ำนม และร่างกายต้องการเจริญวัย ความคิดอ่านจึงเริ่มต้นทางด้านวัตถุ แม้จะมีส่วนธรรมชาติอื่น ๆ ก็เริ่มในลักษณะทางวัตถุก่อน เมื่อได้พ้นวัยเริ่มต้นไปแล้วจนถึงวัยกลางคนและปลาย

คน ความคิดก็จะค่อย ๆหันมาทางด้านปรัชญามากขึ้น แต่ถ้าหากไม่อาจฝึกจิตใจให้สามารถขจัดอคติซึ่งติดมาแต่ก่อนได้แล้ว แม้ว่าวัยจะได้เปลี่ยนแปลงมาสู่ปลายทาง การเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดก็คงไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก หรืออาจเปลี่ยนแปลงไปสู่ทางที่ไม่มีเป้าหมายอะไร ที่ถูกต้องแท้จริง เดินผิดทางไปจากการเปลี่ยนแปลงสภาวะทางวัตถุที่เป็นจริงของตนเอง

จากต้นไม้อันเป็นเสมือนเพื่อนคู่ชีวิตของมนุษย์เรานี้เอง ได้ให้หลายสิ่งหลายอย่างในรูปแบบที่หลายคนอาจมองไม่เห็นแก่คนเรามาแต่โบราณกาล เพราะมิใช่รูปแบบทางวัตถุเท่านั้น แต่เป็นอิทธิพลที่มีผลทางจิตใจ ถ้าหากใครคนใด คิดเพียงว่า ต้นไม้ได้ให้ปัจจัยสี่ทางด้านวัตถุเท่านั้น ก็น่าจะเป็นความคิดเพียงด้านเดียว อันเป็นลักษณะความคิดที่ขาดความสมบูรณ์ เมื่อเป็นความคิดที่หนักไปทางเดียว จึงขาดดุลย์หรือขาดจุดยืนแห่งชีวิตในลักษณะที่เหมาะสม ประเด็นต่าง ๆซึ่งเป็นปัญหาอยู่ในธรรมชาตินั้น หาใช่เกิดจากสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ แต่เกิดจากดุลระหว่างสิ่งต่าง ๆที่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน ดังสุภาษิตธรรมชาติบทหนึ่ง ซึ่งได้กล่าวกันมาแต่โบราณกาลแล้วว่า "เมื่อมีขาวก็ย่อมมีดำเสมอ" การพิจารณาปัญหาต่าง ๆบางคนก็เน้นไปที่ "ดำ" บางคนก็เน้นไปที่ "ขาว" สุดแต่ใครคนใดจะถูกหล่อหลอมทางความคิดมาให้นิยมมองไปทางขาวหรือทางดำ แต่ประเด็นจริง ๆนั้น มิใช่อยู่ที่ขาวหรือดำ หากแต่อยู่ที่ดุลระหว่างขาวกับดำเป็นสำคัญ หากคนใด มีอคติ ขาดการให้ความสำคัญทั้งขาวและดำด้วยความเป็นธรรมแล้ว ก็ยากที่คนผู้นั้นจะแลเห็นประเด็นปัญหาอันแท้จริงและสามารถแก้ปัญหานั้น ๆได้ถูกต้อง

ใครก็ตาม ที่มีแนวความคิดแบบ "ทางเดียว" หรือหนักไปทางเดียว และห่างไปจากดุลย์ที่เหมาะสมกับธรรมชาติความเป็นจริง ย่อมอยู่ในสังคมได้เพียงส่วนเดียว ส่วนที่เหลือจะมีลักษณะความคิดเป็นคนละฝ่ายกับตนในสายตาของตนเสมอ คนประเภทนี้ จะดำเนินชีวิตในรูปแบบของ "การหาพรรคพวก" มีชีวิตอยู่ในสังคมที่ประดิษฐ์ขึ้น ห่างจากความแท้จริง ถ้าหากแรงด้วยการยึดมั่นถือมั่นในทางวัตถุจนยากแก่การเปลี่ยนแปลงแล้ว แม้ชีวิตจะใกล้จุดจบ ก็คงไม่อาจแลเห็นทางแห่งความสงบสุขในชีวิตนี้ได้

คนผู้ซึ่งชีวิต ได้มีโอกาสสัมผัสกับต้นไม้ ไม่เพียงแต่ด้านวัตถุ แต่เป็นผลให้ค่อย ๆพัฒนาด้านจิตใจยิ่ง ๆขึ้นแล้ว คงจะได้มีโอกาสเข้าใจปรัชญาชีวิตในหลายแง่หลายมุม เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆเปรียบด้วยเมล็ดพืชทางด้านปรัชญาซึ่งเริ่มแรกก็ตกลงบนพื้นดิน เมื่อได้สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยก็จะค่อย ๆเจริญงอกงามขึ้นเป็นต้นไม้ธรรมะฝังลึกลงในจิตใจของผู้ทำนุบำรุง ถ้าหากดินดีน้ำดี มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ประกอบกับความขยันหมั่นเพียรในการบำรุงรักษาของผู้เพาะปลูกอันเป็นส่วนประกอบที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง พืชนี้ก็จะเจริญงอกงามและสมบูรณ์ได้รวดเร็วขึ้น อาจเปรียบด้วยความว่า "บุญกรรมอันแท้จริงของแต่ละคน มีส่วนที่เป็นผลให้คนเรามแต่ละคน มีความสงบสุขไม่เท่ากันได้" ไม่ว่าเขาผู้นั้นจะมีทรัพย์สมบัติร่ำรวยมหาศาลหรือไม่ มีอำนาจใหญ่โตมากมายเพียงใด หาใช่ประเด็นของชีวิตกับธรรมชาติอันแท้จริงไม่.

ชีวิตกับต้นไม้ ในมุมของวัตถุ อาจเห็นได้ไม่ยากนัก เพราะธรรมชาติของมนุษย์ก็มีความโน้มเอียงในการให้ความสนใจและกล่าวถึงเสมอ ๆอยู่แล้ว แต่การเข้าใจในด้านวัตถุเพียงด้านเดียว ก็ไม่อาจสร้างความเจริญหรือบำรุงรักษาในด้านวัตถุเอง ให้คงอยู่และก้าวไกลออกไปได้ ถ้าหากขาดความลึกซึ้งทางจิตใจอันเป็นฐานที่แท้จริงของการสร้างสรรค์ความสำนึกรับผิดชอบ

ต้นไม้ สอนให้เราได้รู้ว่า ธรรมชาติในด้านวัตถุนั้น เป็นสิ่งที่ควรแก่การเรียนรู้ แต่ไม่เป็นสิ่งที่ควรแก่การยึดมั่นถือมั่น เพราะไม่มีความจีรังยั่งยืนหรือความเที่ยงแท้แน่นอน ถ้าหากแต่ละคนใช้บรรยากาศของต้นไม้เป็นครูลดพลังความคิดในด้านวัตถุลงได้บ้าง การเล่นต้นไม้ หรือความนิยมต้นไม้ในด้านศิลปและความมีชีวิตชีวาอย่างแท้จริง จึงจะสามารถมีพลังเพิ่มขึ้น งานในด้านศิลปต้องการบุคคลผู้มีใจว่างเปล่าพอสมควร เพราะต้องการสมาธิและความละเอียดอ่อนไม่หันเหไปในด้านอคติใด ๆไม่ว่าบุคคลใดจะถูกอุปโหลกขึ้นมาด้วยสิ่งประดิษฐ์ให้เป็นนักวิทยาศาสตร์ หรือนักอะไรต่ออะไร จนกระทั่งทำให้หลายคนที่ขาดประสบการณ์ชีวิต มีความคิดคิดตัน ยึดมั่นถือมั่น

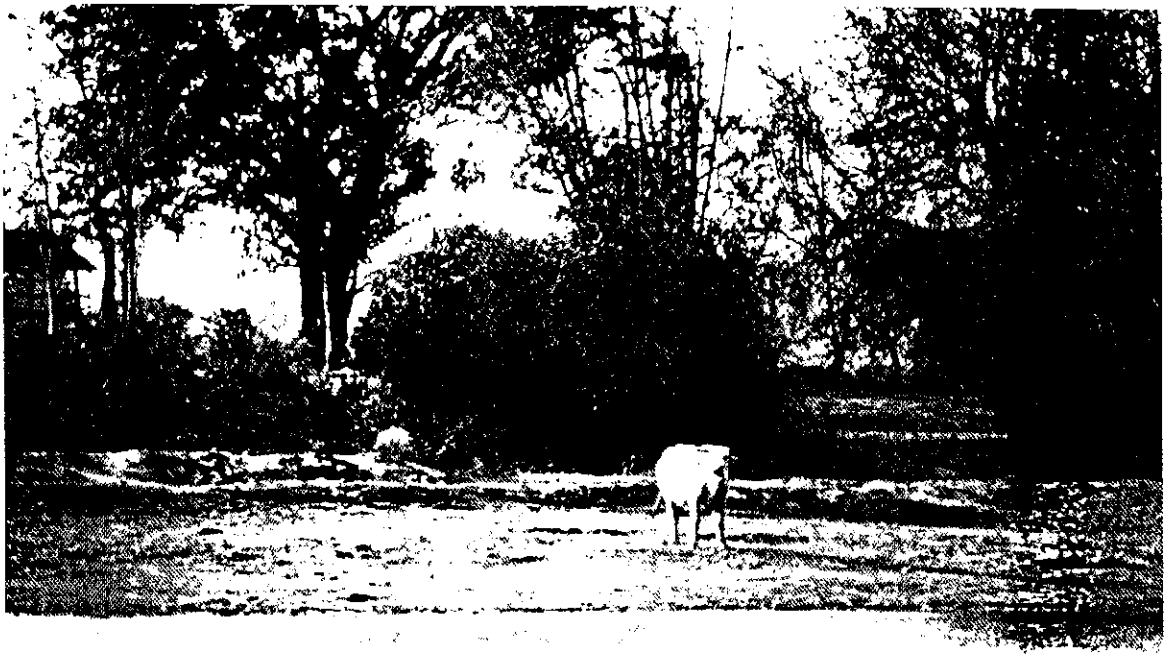

อยู่กับสิ่งเหล่านี้ แต่ทุกคนจำเป็นต้องมีศิลปอยู่ในตัว มิฉะนั้นแล้ว ชีวิตของบุคคลผู้นั้น ก็จะมีลักษณะเปรียบด้วยสิ่งประดิษฐ์ เท่านั้นเอง

มนุษย์เราสามารถคิดและทำสิ่งใด ๆ ให้เป็นไปได้ทั้งในทางที่ดีและในทางที่เสียหาย และด้วยอคติ ตลอดจนนิสสัยเห็นแก่ตัว มองสิ่งต่าง ๆ ออกไปจากตัวเอง จึงมักจะหันไปโทษสิ่งของนั้นว่าไม่ดี สิ่งของนี้ว่ามีโทษเสมอ ถ้าหากผู้ใดได้ฝึกตนเองให้สามารถละลดอคติลงไปได้บ้าง มีใจกว้างที่จะพิจารณาหรือมองตนเองก่อน ก็จะสามารถแลเห็นเหตุผลอันแท้จริงได้ว่า มนุษย์นั่นแหละที่ทำให้สิ่งของเป็นไปในทางตอบสนองแก่เราในทางดีหรือทางเสียหาย ผู้ที่มีคุณสมบัติเช่นนี้อยู่ในตัว จึงมีคุณค่า สามารถพัฒนาทรัพยากรต่าง ๆ ให้บังเกิดประโยชน์ได้เสมอ

ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับต้นไม้ เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งซึ่งมีผลเสริมพลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอนาคต ประเทศที่ได้พัฒนาไปแล้วพอสมควร หลายประเทศได้แสดงผลการพัฒนาในด้านต้นไม้ไว้ให้เห็นอย่างชัดเจน ต้นไม้ตามท้องถนนจึงไม่เพียงแต่ให้ร่มเงา ต้นไม้ตามสวนสาธารณะใหญ่น้อยที่กระจายอยู่ทั่วไปในที่ชุมชน หาใช่เพียงสิ่งที่ให้ร่มและสิ่งที่มีผลเพียงเห็นด้วยตาเท่านั้นไม่ การส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับต้นไม้ จึงมีลักษณะเป็นกระบวนการ เชื่อมโยงระหว่างวัตถุกับปรัชญาธรรมชาติ จำเป็นต้องยึดถือเอาความจริงในธรรมชาติซึ่งมองมาจากทุก ๆ ด้านโดยปราศจากอคติ ความเข้าใจในชีวิตต้นไม้และศิลปการปลูกต้นไม้จึงจะบังเกิดขึ้นในรูปแบบที่สร้างสรรค์ได้ ผู้ที่สนใจในการปลูกต้นไม้แต่ละคนต่างก็ผ่านบรรยากาศชีวิตมาไม่เหมือนกัน จึงย่อมมีผลให้สามารถเข้าใจถึงแก่นอันลึกซึ้งของธรรมชาติกับความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับต้นไม้อย่างแท้จริงได้ไม่เท่าเทียมกัน. มิใช่ ใครที่หลงมัวเมาในต้นไม้ หรือมีเบื้องหลัง ใช้ต้นไม้เป็นเครื่องบังหน้าหาผลประโยชน์ส่วนตัว จะเป็นผู้ที่สนใจต้นไม้และธรรมชาติเสมอไป.

เอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัยในอนาคต

มหาวิทยาลัยอยู่ในมือผู้นิยมอำนาจ

ผู้เขียนได้อ่านพบจากจดหมายของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชฉบับหนึ่งว่า ทบวงมหาวิทยาลัยได้จัดให้มีการสัมมนาเรื่อง "รูปแบบที่เหมาะสมของมหาวิทยาลัยในอนาคต" ขึ้นที่โรงแรมแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ในระหว่างวันที่ 27 ถึง 29 พฤษภาคม 2525 ทำให้รู้สึกยินดีในการที่ทบวงมหาวิทยาลัยอันเป็นหน่วยงานหลักของชาติซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบอย่างเป็นทางการ ในการกำหนดนโยบายและการบริหารงานการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ได้แสดงความใจกว้างและสะท้อนให้เห็นถึงความมีทัศนคติอันกว้างและไกลที่มีต่อการบริหารและการบริการการศึกษา เพื่อให้ถึงมือประชาชนด้วย

การศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยของเรา เท่าที่ได้เป็นมาแล้วในอดีตจนถึงปัจจุบันนี้นั้น ยังไม่อาจที่จะแก้ปัญหาหลักสำคัญ ๆและเป็นกำแพงขวางกั้นมิให้สถาบันการศึกษาอันเป็นสมบัติของคนทั้งชาติ สามารถกระจายการบริการถึงคนส่วนใหญ่ของประเทศได้

สภาพการของสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งเรามักจะได้ยินการกล่าวกันมาเป็นครั้งเป็นคราวในอดีตว่า "อยู่บนหอคอยงาช้าง" ยังคงมีลักษณะและสภาพเหมือนเดิมอยู่ แม้ว่าจะได้มีพลังของการดิ้นรนขวนขวายจากเบื้องล่างอันเป็นระดับที่สัมผัสกับประชาชนเดินดิน ซึ่งเข้าใจปัญหาของคนส่วนใหญ่พอสมควร แต่พลังของการดิ้นรนก็คงจะช่วยได้ภายในขอบเขตที่จำกัดอยู่ บางสถาบันการดิ้นรนกลับถูกตอบสนองด้วยการบีบบังคับจากผู้บริหารภายในมหาวิทยาลัย ซึ่งมีลักษณะความคิดและจิตใจที่แคบด้วยซ้ำไป

การบริหารมหาวิทยาลัยเท่าที่ได้เป็นมาแล้วจนถึงปัจจุบันนี้นั้น ทั้ง ๆที่เราได้มีการร่วมกันพิจารณามาเป็นครั้งคราว ทั้งในระดับของผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานทั้งหลายว่า เราควรจะมุ่งไปสู่อุดมการณ์ของมหาวิทยาลัยอย่างแท้จริง แต่ปัญหาต่าง ๆที่ได้สะท้อนตัวเองออกมาให้เห็นเป็นระยะ ๆนั้น ก็ยังทำให้เราต้องสงสัยและเข้าใจว่าเรายังอยู่ในสภาวะการณ์ของความเป็น "อาณาจักรของการบริหารงาน" และลึกลงไปอีกก็คือ ของกลุ่มบุคคลผู้นิยมอำนาจบริหาร มากกว่าที่จะให้เข้าใจได้ว่าเรากำลังมุ่งไปสู่อุดมการณ์ของความเป็นมหาวิทยาลัยที่แท้จริง ความแตกต่างของบรรยากาศเช่นนี้ในระหว่างสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆแต่ละแห่ง ก็เพียงแต่ว่ามีความหนักเบามากน้อยกว่ากันเท่านั้น

2 กลุ่ม 2 ความคิด ในมหาวิทยาลัย

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นปัญหาดังได้กล่าวมาแล้วอย่างชัดเจนสิ่งหนึ่งในหลาย ๆสิ่งซึ่งได้เผชิญมาแล้วก็คือ เมื่อมีการพิจารณาแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นฐานหลักที่กำหนดโครงสร้างของการบริหารงานเพื่อให้มีฐานกว้างอยู่บนหลักการแห่งความเป็นธรรม เพื่อให้มหาวิทยาลัยสามารถให้บริการถึงประชาชนได้ตรงเป้าหมายยิ่งขึ้นก็ดี หรือเมื่อมีการสรรหาบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งอธิการบดีซึ่งเป็นกุญแจดอกสำคัญของแนวความคิดนำในการบริหารงานมหาวิทยาลัยของแต่ละสถาบันก็ดี มักจะมีความขัดแย้งขึ้นในระหว่างกลุ่มผู้บริหารงานกับกลุ่มชนส่วนใหญ่ภายในมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นชนในระดับพื้นฐานภายในมหาวิทยาลัยเสมอ ๆยิ่งมีช่องว่างกว้างขวางหรือมีความรุนแรงมากเท่าใดก็ยิ่งสะท้อนให้เห็นสภาวะภายในมหาวิทยาลัยนั้น ซึ่งยังมีลักษณะที่ห่างไกลต่อประชาชนมากยิ่งขึ้นเท่านั้น อีกนัยหนึ่งถ้าหากจะกล่าวแบบชาวบ้านก็คือ ภายในหอคอยงาช้างนั้นเองยังมีกำแพงใหญ่อยู่อีกชั้นหนึ่ง อันสืบเนื่องมาจากโครงสร้างในการบริหารมหาวิทยาลัยเอง และระหว่างการบริหารงานมหาวิทยาลัยกับนโยบายของประเทศ ซึ่งเป็นเรื่องทางการเมืองก็มีส่วนเชื่อมโยงถึงกัน เพราะมหาวิทยาลัยยังต้อง

อยู่ในระบบราชการ ส่วนนี้จึงเปรียบเสมือนกำแพงอีกชั้นหนึ่งซึ่งอยู่เหนือมหาวิทยาลัย มีส่วนจำกัดขอบเขตมหาวิทยาลัยในด้านความเที่ยงธรรมทางวิชาการด้วย

แน่นอนที่สุด ประชาชนทุกคนย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องกับบทบาท และประโยชน์จากมหาวิทยาลัย หาใช่เพียงคนในมหาวิทยาลัยเท่านั้นไม่ เพราะงบประมาณการเงินทุกบาททุกสตางค์ที่ใช้ในกิจการของมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะได้มาโดยทางตรงหรือทางอ้อม ล้วนแล้วแต่มาจากเงินของประชาชนทั้งสิ้น ส่วนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องวงในนั้นได้แก่นักศึกษา คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ ผู้บริหารทุกระดับ ตลอดถึงผู้เกี่ยวข้องกับนโยบายทุกระดับ บุคคลเหล่านี้มีบทบาทใกล้ชิดกับการแก้ปัญหาและปรับปรุงมหาวิทยาลัย เพื่อมุ่งไปสู่การให้บริการแก่สังคมให้ตรงตามเป้าหมายพื้นฐาน

ถ้าหากเราจะพิจารณาทรัพยากรที่เป็นบุคคลากร ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับมหาวิทยาลัยในด้านดีว่า แต่ละคนต่างก็มีเจตนาดีต่อมหาวิทยาลัย เราอาจจำแนกกลุ่มบุคคลดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ตามลักษณะความคิดออกได้เป็นสองกลุ่มความคิดคือ

กลุ่มแรก เป็นกลุ่มที่มีความคิดว่า การที่จะให้มหาวิทยาลัยมีลักษณะเป็นมหาวิทยาลัยในอุดมการณ์โดยแท้นั้น เป็นสิ่งที่ไม่อาจกระทำได้หรือเป็นไปไม่ได้ ซึ่งความคิดในลักษณะเช่นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นและเข้าใจลักษณะความคิดของคนกลุ่มนี้ว่า จะทำงานเฉพาะแนวทางแคบ ๆ จำกัดอยู่กับความรู้ทางวิชาการที่ตนเองมีอยู่ และเดินตามรอยความคิดของสังคมเดิม ในอดีตที่ได้กำหนดไว้ให้ไม่มีลักษณะความคิดที่จะย้อนไปพิจารณาว่า สิ่งที่แล้วมานั้นมีอะไรที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ไม่สนใจที่จะศึกษาบทบาทการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั่ว ๆ ไป ขาดสายตาที่มองการณ์ไกล และการคิดว่าทำไม่ได้ เป็นลักษณะของผู้ที่มีความท้อแท้ เย็นชาต่อการริเริ่มทั้งหลาย

ส่วนอีกกลุ่มความคิดนั้น ไม่ได้คิดว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ได้ แต่คิดค้นหาเหตุผลและความจริงทั้งหลายในธรรมชาติและสังคม เพื่อการสร้างโครงสร้างซึ่งมีทั้งความจริงในด้านวิชาการ กับความจริงในสังคมผสมผสานกันอยู่ในลักษณะที่เหมาะสม เชื่อมโยงสภาวะปัจจุบันมุ่งไปสู่อนาคตโดยมีความจริงหรือสัจจธรรมเป็นเป้าหมายหลัก โดยทำอย่างดีที่สุด ส่วนการที่จะได้หรือไม่ได้ หรือจะได้เมื่อใด แม้จะไม่ใช่ชั่วชีวิตนี้ อย่างน้อยก็คิดว่าในชีวิตนี้ได้ทำหน้าที่อย่างดีที่สุดแล้ว เพื่อชนรุ่นหลังจะได้สานต่อไปในทางที่แท้จริง เราอาจเรียกคนประเภทนี้ได้ว่า มีอุดมการณ์หรือชีวิตมีเป้าหมายที่แท้จริง คนกลุ่มนี้จะทำงานโดยมีเป้าหมายที่เด่นชัดเสมอ ไม่ว่าจะอยู่ในงานใด ๆ ย่อมมุ่งไปสู่เป้าหมายพื้นฐานเดียวกันและจะไม่ตกไปเป็นเครื่องมือของอิทธิพลใด ๆ ที่อยู่นอกเป้าหมายได้โดยง่าย

มหาวิทยาลัยผลิตคนมีอุดมการณ์

มหาวิทยาลัยหาใช่เป็นเพียงสถาบันที่ผลิตคนเพื่อให้มีความรู้ทางวิชาการเท่านั้นไม่ แต่จะต้องผลิตคนให้เป็นผู้ที่มีอุดมการณ์และมีคุณค่าของความเป็นมนุษย์ มีมนุษยธรรมเป็นแกนนำ มิฉะนั้นแล้วความรู้ทางวิชาการก็จะกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้ฉวยโอกาสของคนเห็นแก่ตัว และกลายเป็นภัยอันร้ายแรงต่อสังคม ซึ่งมีตัวอย่างปรากฏให้ได้เห็นกันมาแล้ว

คำกล่าวที่เรามักจะได้ยินได้ฟังเสมอ ๆ ว่า "ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน" ถ้าหากจะพิจารณาทั้งสองด้านจึงมีลักษณะเสมือนดาบสองคมคือ ถ้าคนดีก็จะมีผลงานในทางที่ดี คนชั่วก็จะมีผลงานในทางเสียหายได้เช่นกัน

บุคคลผู้มีลักษณะมองปัญหาทางเดียว เรามักอ่านลักษณะในส่วนลึกของบุคคลผู้นั้นได้ชัดเจนว่า เป็นบุคคลซึ่งมากด้วยอคติ เห็นแก่ตัว และมีใจแคบ เขาจะมองปัญหาแต่เฉพาะในทิศทางหนึ่งทิศทางใด ที่เป็นสิ่งซึ่งจะอำนวยหรือป้องกันผลประโยชน์ของเขา หรือที่เขามีส่วนร่วมเท่านั้น บุคคลผู้มีลักษณะทางความคิดเช่นนี้ ยังมีปรากฏอยู่ทั่ว ๆ ไปเป็นจำนวนไม่น้อยในทุกระดับงาน ถ้าเป็นผู้รับผิดชอบงานใดก็ตาม มักจะไม่สามารถแก้ปัญหาที่เป็นหลักของงานนั้น ๆ ให้ลุล่วงไปอย่างสมบูรณ์ได้ วิธีการแก้ปัญหาของเขามักจะทำให้เกิดปัญหาใหม่ที่ใหญ่กว่าและรุนแรง

กว่าตามมาเสมอ การศึกษาที่เรียกว่าอุดมศึกษา จึงควรจะสามารถสร้างคนให้เป็นผู้มีคุณภาพทางความคิด มีลักษณะการมองปัญหาที่ไม่มีอคติเข้าข้างตนเอง ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการปูพื้นฐานด้วยจริยธรรม

ค่าของคนซึ่งจะส่งผลไปในทางดีนั้น จึงน่าจะกล่าวได้ว่า "ค่าของคนอยู่ที่คนผู้นั้น เห็นคุณค่าของผู้อื่นอยู่เหนือคุณค่าของตนเอง" คนที่มีลักษณะของความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้ ไม่ว่าจะรับงานใด จะสามารถทำงานให้บังเกิดผลในทางที่ดีได้เสมอ

แก่นแท้ของวิชาการ คือหลักแห่งความจริง

วิชาการเป็นฐานรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและบทบาทของการใช้วิชาการก็มีผลต่อการกำหนดทิศทางของสังคมด้วย ความเข้าใจในปรัชญาของวิชาการ ซึ่งบุคคลผู้เกี่ยวข้องมีอยู่นั้น จึงมีผลอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวให้เป็นไปในสภาวะต่าง ๆ ได้ ทั้งในทางสร้างสรร และในทางทำลาย ทั้งในทางเจริญและในทางเสื่อม ที่พึงมีต่อสภาวะแวดล้อมธรรมชาติและมวลมนุษยชาติ แก่นแท้ของวิชาการทั้งหลายคือ หลักสัจจธรรมหรือหลักแห่งความจริงและเป็นแกนเชื่อมโยงสาขาวิชาการทั้งหลายที่มนุษย์นำมาแบ่งแยกกัน

หน้าที่มหาวิทยาลัยรับใช้สังคม

มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันทางวิชาการในระดับอุดมศึกษาที่ให้บริการการศึกษาแก่ชุมชน ในลักษณะและรูปแบบที่มีอุดมคติเป็นฐานรองรับอยู่ เสริมสร้างชุมชนในรูปแบบที่สมบูรณ์ด้วยแนวความคิดและความรู้ ซึ่งมหาวิทยาลัยจะดำเนินการไปบนแนวทางเช่นนี้ได้นั้น จำเป็นจะต้องมีความอิสระและลอยตัวอยู่บนเหตุผลกับหลักความจริง ไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลหรือเงื่อนไขของกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด

มหาวิทยาลัยไทยในอดีตมาจนถึงยุคปัจจุบัน ยังอยู่ภายใต้ระบบทั้งทางการบ้านและการเมืองของกลุ่มราชการ ซึ่งช่องว่างขนาดใหญ่ระหว่างราชการกับประชาชนในกลุ่มอื่น ๆที่นอกเหนือจากราชการก็ยังมีอยู่มากมาย การที่มหาวิทยาลัยจะได้ทำหน้าที่รับใช้ประชาชนทุกกลุ่มสภาวะและทุกกลุ่มความคิด จึงเป็นปัญหาหลักที่สำคัญของการบริหาร และปฏิบัติการของมหาวิทยาลัยมาเรื่อย ๆ

หน้าที่หลักสำคัญของมหาวิทยาลัยไทย ตามพระราชบัญญัติของทุกมหาวิทยาลัยก็คือ การให้บริการศึกษา การค้นคว้าวิจัยเพื่อความเจริญทางวิชาการ การให้บริการทางด้านวิชาการแก่ชุมชน อันเปรียบเสมือนมุมกลับของการให้บริการศึกษาคือ มหาวิทยาลัยก็จำเป็นจะต้องทำการให้บริการ เพื่อการศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้ทั้งจากธรรมชาติและจากชุมชนด้วย และประการสุดท้ายก็คือ การทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม ดังนั้น สิ่งที่เป็นหลักสำคัญขั้นพื้นฐานประการหนึ่งก็คือ มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องเข้าถึงชุมชน เพื่อการศึกษาและเรียนรู้สังคมทุกลักษณะและรูปแบบ อันจะช่วยให้มหาวิทยาลัยสามารถเข้าใจสังคม หารูปแบบในการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการที่เหมาะสมและรักษาความเป็นธรรมในการให้บริการทางวิชาการ เพื่อรับใช้สังคมได้อย่างตรงเป้าหมาย

ในหลักการของการให้บริการการศึกษาทุกระดับ เราก็ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ได้เน้นหลักสามประการ คือ *วุฒิศึกษา* คือการให้การศึกษาทางวิชาการโดยตรง *พลศึกษา* คือการให้การศึกษาทางด้านสุขภาพอนามัย อันเป็นปัจจัยหลักสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาทรัพยากรคน ทั้งทางด้านวัตถุ ความคิด และจิตใจ และประการที่สามคือ *จริยศึกษา* ซึ่งหมายถึงการให้การศึกษาทางด้านศีลธรรมและจรรยา ทั้งสามประการนี้จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กันจะแยกจากกันมิได้ ไม่ว่าจะเน้นเอาประการใดเป็นหลักก็ตาม

สิ่งที่สำคัญยิ่งอีกสิ่งหนึ่งก็คือ นอกจากหลักสามประการที่จะต้องร่วมกันแล้ว ในการกำหนดโครงสร้างหลักของการบริการการศึกษา น่าจะได้ใช้จริยศึกษาในรูปแบบที่เหมาะสม และมีลักษณะที่สอดคล้องกันกับจิตวิทยาในชีวิตประจำวันเป็นฐานหลักโดยตลอดด้วย

ทำไมต้องปรับโครงสร้างมหาวิทยาลัย

ในอดีตที่แล้วมา จากการปฏิบัติทั่ว ๆไป เราได้ฝังค่านิยมที่มีต่อการศึกษา โดยถือวุฒิศึกษามาเป็นฐานและแกนนำ ผู้มีการศึกษาดีจำนวนไม่น้อยที่ได้ส่งผลในทางทำลายแก่ชุมชนมากน้อยตามแต่โอกาส ส่วนผู้ที่มีการศึกษาน้อย แต่มีพื้นฐานส่วนตัวสูงในด้านคุณธรรม ยังสามารถอำนวยผลในทางสร้างสรรค์ได้มากกว่าในหลาย ๆ กรณีและประเทศไทยซึ่งยังคงอยู่ในสภาวะที่เป็นประเทศกำลังพัฒนา ก็ยังจำเป็นต้องเน้นรูปแบบของการให้บริการการศึกษาในส่วนกว้างมากกว่าส่วนลึกอยู่ต่อไปอีก

การยกระดับการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น ยังอยู่ในสภาวะที่ชวนให้สงสัยว่า หากกระทำไปในระยะเวลาใกล้ ๆนี้อาจจะส่งผลกระทบทำให้ช่องว่างของการให้บริการการศึกษาขยายตัวมากยิ่งขึ้นในชุมชนส่วนใหญ่ได้ ในประเด็นนี้ประการหนึ่งที่น่าจะช่วยเสริมการแก้ไขได้ ด้วยการที่มหาวิทยาลัยสามารถผลิตคนผู้สำเร็จการศึกษาที่มีลักษณะความคิดซึ่งเข้าใจลึกซึ้งถึงโครงสร้าง และปัญหาหลักของสังคมที่แท้จริงของชุมชน ที่ยังต้องการการพัฒนาทางการศึกษาอีกเป็นจำนวนมาก

การบริหารงานในมหาวิทยาลัยไทยทั่ว ๆไป ยังให้ความสำคัญแก่ทรัพยากรคนน้อยมาก ทั้งในด้านความสำคัญทางความคิดเห็นและความคิดริเริ่ม ความสำคัญทางด้านวิชาความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนกำลังใจและขวัญรวมทั้งสวัสดิภาพของคนด้วย อันสิ่งเหล่านี้เปรียบเสมือนวัสดุเพื่อการผลิตทางวิชาการ ให้ได้บุคลากรทางวิชาการที่มีคุณภาพสมบูรณ์แบบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ควรได้รับการให้ความสำคัญมากเป็นอันดับแรก และควรจะเป็นผลส่วนสำคัญส่วนหนึ่งอันเกิดจากโครงสร้างและระบบการบริหารงาน ที่ได้รับการพัฒนาหรือปรับปรุงให้เหมาะสมด้วย

ในด้านการปกครองก็เช่นกัน ไม่ควรใช้นโยบายการทำลายผู้ที่มีประสิทธิภาพในการทำงานต่ำหรือกระทำความผิด ควรจะได้ศึกษาให้ลึกซึ้งถึงสาเหตุระดับพื้นฐาน และแก้ไขตรงที่จุดนั้นเป็นสำคัญ การทำลายคนด้วยสาเหตุเฉพาะหน้าเป็นการปัดปัญหาตรงหน้าไปให้แก่สังคมส่วนรวมอย่างไร้ความรับผิดชอบ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ถือว่ามิใช่ความสามารถในการบริการงานที่ดีในสถาบันการศึกษา

ระบบและมาตรการในการยอมรับยกย่องความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม ตลอดจนทัศนคติที่มองบุคลากรภายในมหาวิทยาลัยว่ามีคุณภาพ ยังห่างไกลต่อความเหมาะสมและความจริง จึงเป็นผลสะท้อนให้เกิดความรู้สึกแข่งขันแบบตัวใครตัวมัน มองผู้อื่นในแง่ร้ายเป็นนิสัย สร้างอาณาจักรทางวิชาการ แบ่งแยกหรือจัดตั้งสายงานใหม่ เพื่อสร้างโอกาสของความดีเด่นและมีอำนาจ อันเป็นเสมือนยิ่งฝังความมีจิตใจแคบ มองปัญหาด้วยทัศนคติที่แคบและสั้นให้มากยิ่งขึ้น ส่งผลสะท้อนให้เกิดการปิดกั้นการบริการทางวิชาการโดยปริยาย นอกจากนั้นยังเป็นผลให้เกิดการสูญเสียบุคลากรทางวิชาการ ไปเล่นเกมแย่งชิงตำแหน่งบริหารและยังมีการฝักใฝ่ต่อการเตรียมทางไว้ให้ตนเองได้เกาะอยู่ต่อไปได้นาน ๆบางคนก็ต้องการผลประโยชน์ส่วนตัว ทั้งทางด้านบริหารและทางด้านวิชาการด้วยเมื่อมีโอกาส โดยมิได้คำนึงถึงเหตุผลและผลประโยชน์ของส่วนรวม ทำให้งานมีสมรรถภาพต่ำทั้งสองด้านและส่งผลกระทบให้เกิดเสียหายต่อส่วนรวมเป็นอย่างมาก

การที่มหาวิทยาลัยสามารถใช้จริยธรรมเป็นพื้นฐานให้บริการการศึกษาและการพัฒนาโดยไม่เลือกกลุ่มชน แต่เน้นหนักที่ชุมชนซึ่งยังเสียเปรียบทั้งในด้านการศึกษาและสวัสดิภาพ เพื่อหวังผลตอบสนองในมุมกลับปรับปรุงทัศนคติในการให้บริการการศึกษา การค้นคว้าวิจัย และการให้บริการชุมชน ให้สอดคล้องกันกับความต้องการของสังคมจะสามารถทำให้มหาวิทยาลัย สามารถยกระดับมาตรฐานของคุณภาพให้สูงยิ่งขึ้นไปในทุก ๆด้าน

เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่าฐานจริง ๆของมหาวิทยาลัยนั้น อยู่ท่ามกลางชุมชนทุกกลุ่มทุกฝ่าย ส่วนวิชาการนั้นเปรียบเสมือนตัวกระทำการ อาจเป็นไปในทางสร้างสรร หรือเป็นไปในทางทำลาย ขึ้นอยู่กับโครงสร้างและรูปแบบของการบริหารวิชาการของมหาวิทยาลัย ร่วมกับจิตใจระดับพื้นฐานของบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับที่เป็นแกนนำด้วย

ดังนั้น เพื่อให้ฐานของมหาวิทยาลัยมีแนวโน้มของการปรับปรุง เพื่อมุ่งไปสู่ความเป็นฐานอันแท้จริง การปรับปรุงโครงสร้างของการบริหารงานจึงเป็นกลไกสำคัญ มหาวิทยาลัยไม่ควรที่จะอยู่ภายใต้ระบบและอิทธิพลของกลุ่มการบ้านการเมืองกลุ่มใด ๆ รวมทั้งกลุ่มราชการด้วย แต่ต้องมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง อยู่บนปรัชญาของมหาวิทยาลัยอย่างแท้จริง

โครงสร้างของการบริหารงานของมหาวิทยาลัย ควรจะประกอบด้วยตัวแทนจากกลุ่มความคิดหลายฝ่ายและได้มาอย่างมีระบบที่ชอบด้วยเหตุผลและความเป็นธรรม ตัวอย่างของสิ่งที่ยังไม่เหมาะสมอยู่มากในมหาวิทยาลัยไทยเรานั้นพอจะมองเห็นได้ชัดเจน จากโครงสร้างของสภามหาวิทยาลัย อันเป็นหลักในการบริหารงาน ถ้าหากพิจารณาดูเผิน ๆ เสมือนมีแนวโน้มที่จะพยายามมุ่งไปสู่การสร้างฐานโครงสร้างที่สมบูรณ์แบบ มีองค์ประกอบซึ่งประกอบด้วยกลุ่มผู้บริหาร กลุ่มบุคคลจากภายนอก และกลุ่มคณาจารย์ ซึ่งสภามหาวิทยาลัยบางแห่งก็ไม่มีกลุ่มผู้บริหารนั่งมาโดยตำแหน่ง แต่เมื่อมีการตั้งสายงานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ น้ำหนักจากกลุ่มนี้ก็เพิ่มขึ้นได้ เป็นการเพิ่มข้อได้เปรียบ นอกจากนั้น การมาโดยตำแหน่งก็อาจมีอิทธิพลภายใต้ซึ่งเป็นฐานส่วนตัวของบุคคลผู้มีอำนาจเหนือปะปนมาโดยไม่อาจที่จะแยกออกจากกันได้ แม้ว่าการได้ตัวบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งบริหารทั้งหลายภายในมหาวิทยาลัย เมื่อมองดูอย่างผิวเผิน เสมือนว่าจะเป็นผลมาจากการพิจารณาโดยกว้างก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติแล้วก็ไม่มีมาตรการใด ๆ เป็นเครื่องประกันได้ว่า จะสามารถป้องกันอิทธิพลจากส่วนที่อยู่เหนือขึ้นไป เข้าแทรกแซงก้าวก่ายเพื่อการสร้างอิทธิพล และปกป้องผลประโยชน์ส่วนตัวของคนกลุ่มน้อย ดังนั้น ความคิดเห็นของกลุ่มผู้บริหารโดยตำแหน่งจึงมีโอกาสที่จะเป็นความคิดเห็นของคนกลุ่มน้อยได้ทุกโอกาส

ส่วนกลุ่มบุคคลจากภายนอกมหาวิทยาลัย ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒินั้น ถ้าหากมองดูเผิน ๆ เสมือนมีแนวโน้มที่พยายามมุ่งไปสู่การสร้างฐานที่มีความสมบูรณ์แบบ แต่ก็ได้มาจากทัศนคติของกลุ่มคนผู้ที่มีโอกาสดีในการศึกษามาแล้ว มีอำนาจ มีบารมี หรือเคยมีมาแล้ว มีพรรคพวกอยู่ในกลุ่มผู้บริหาร เพราะผู้ที่เห็นชอบในการได้ตัวบุคคลมาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิก็คือกลุ่มผู้บริหารนั่นเอง ดังนั้น การบริหารงานในมหาวิทยาลัยไทย จึงเปรียบเสมือนทำท่าที่จะเปิดประตูกว้าง แต่โครงสร้างจริง ๆ ของประตูก็ยังมิได้เปิดออก ตลอดจนท่าทีของผู้ที่จะเปิดประตูทั้งหลายนั้นในใจจริงจะเหมือนกับที่แสดงท่าทีหรือไม่ก็ไม่อาจทราบได้ นอกจากใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ และยังเปิดโอกาสให้คนกลุ่มน้อยที่ครองผลประโยชน์ จนเป็นยาเสพติดดึงประตูปิดอย่างเหนียวแน่นเสียอีกด้วย

ทรัพยากรคนและวิชาการที่ได้สร้างขึ้นมา ด้วยงบประมาณซึ่งมาจากประชาชน จึงยังคงเป็นผลต่อคนกลุ่มน้อยอยู่ มาตรการในการวัดคุณภาพของบุคคลากรในมหาวิทยาลัยท่ามกลางบรรยากาศเช่นนี้ ไม่อาจที่จะกระทำได้ เพราะยังมีปัญหาที่สำคัญมากอีกปัญหาหนึ่งซึ่งปะปนอยู่ด้วย คือการสูญเสียกำลังใจและขวัญของบุคคลากรในระดับทำงาน อันเป็นคนส่วนใหญ่และเป็นฐานสำคัญ

แรงผลักดันจากนักวิชาการระดับทำงาน ผู้ต้องการสร้างผลงานทางวิชาการและสร้างคุณค่าให้แก่ชีวิตเท่าที่ได้พยายามดิ้นรนขวนขวาย ส่วนใหญ่จะถูกกระทบและสะท้อนกลับมากดจิตใจตนเองจนกลายสภาพเป็นความชินชา หรือทิ้งมหาวิทยาลัยไปหาโอกาสทำงานอื่น

มหาวิทยาลัยไทยในปัจจุบันจึงอยู่ในสภาวะที่จะต้องเผชิญปัญหาหนักยิ่งขึ้น ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องได้รับโอกาสให้ร่วมกันรีบแก้ไขกลไก ที่ขัดแย้งกันกับหลักแห่งความจริง ซึ่งเป็นความต้องการของชีวิตในชุมชนอย่างรีบด่วน เพราะเป็นพื้นฐานก่อนที่เราจะคิดว่า อนาคตของรูปแบบมหาวิทยาลัยไทยควรจะเป็นอย่างไร มิฉะนั้นแล้ว การสูญเสียทรัพยากรคนในด้านประสิทธิภาพ คุณภาพ และปริมาณ จะเป็นปัญหาที่บานปลายออกไปทุกทีและเป็นการสูญเสียอันมหาศาล เพราะการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายในสังคมปัจจุบันนี้ เป็นไปอย่างรวดเร็วมาก

อนึ่ง ก่อนที่เราจะหารูปแบบที่เหมาะสมของมหาวิทยาลัยไทยในอนาคต ซึ่งก็คงหมายถึงความเหมาะสมในการให้บริการแก่สังคม จำเป็นต้องพิจารณาความเหมาะสมและไม่เหมาะสมเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก่อน นอกจาก

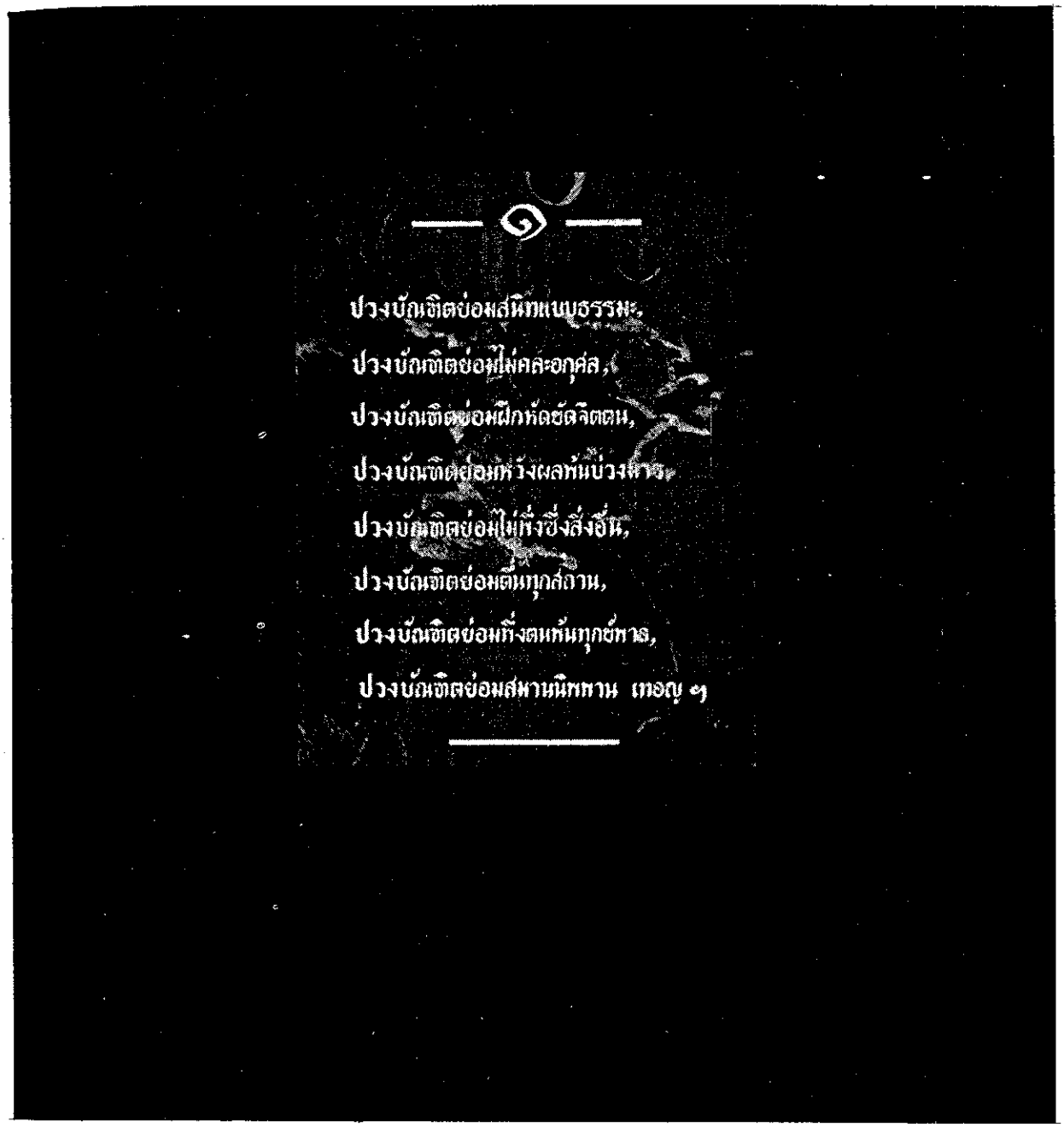

สภาวะการณ์ของมหาวิทยาลัยแล้ว สภาวะการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบันเอง ก็ยังไม่อาจที่จะประเมินให้ได้เห็นรูปลักษณะในอนาคตได้เด่นชัดว่า สังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด นอกจากนั้นแล้วโครงสร้างอันเป็นองค์ประกอบของการสัมมนา ได้มีลักษณะพื้นฐานที่กว้างและสมบูรณ์ให้พอมั่นใจได้ว่านั่นคือกลไกหลัก ที่จะใช้เป็นเครื่องวินิจฉัยปัญหาได้หรือเป็นกลุ่มซึ่งเน้นหนักอยู่ที่กลุ่มบุคคลผู้บริหารทั้งหลายซึ่งมาพิจารณาร่วมกันเท่านั้น

บทความนี้อาจไม่เห็นเป็นสิ่งน่าสนใจอะไรนักสำหรับปัจจุบันนี้ และสำหรับกลุ่มคนที่มีลักษณะความคิดเพียงกลุ่มเดียว แต่ก็อาจเป็นหรือไม่เป็นสิ่งที่มีค่าได้สำหรับกาลอนาคต เมื่อถึงระยะเวลาหนึ่งและเวลานั้นจะเป็นเครื่องพิสูจน์

วิชาการกับสัจธรรม

ใคร ๆมักชอบเรียกผมว่า "นักวิชาการ" เป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ ทุกครั้งที่ผมได้ยินคนเรียกผมเช่นนี้ เสมือนกับมีอะไรมาสะกิดใจผม, ผมได้พยายามวิเคราะห์สิ่งที่มาสะกิดใจผมดูว่า มันสะกิดด้วยอะไร และก่อให้เกิดอะไรขึ้น เปล่าเลย สิ่งนั้นไม่ได้มาจากอารมณ์ของความพอใจหรือไม่พอใจ ผมตระหนักดีว่า อะไรก็ตามที่ทำให้เกิดอารมณ์พอใจนั้น เป็นสิ่งไม่ดีแก่ตนเอง เนื่องจากก่อให้เกิดนิสัยอคติเกิดการยึดมั่นถือมั่น อันเป็นเสมือนกำแพงมืดทึบซึ่งขวางกั้นความคิดสร้างสรรค์ต่อไปในอนาคต และการเกิดอารมณ์ไม่พึงพอใจ ก็ไม่ดีอีกเช่นกัน เนื่องจากเป็นผลสะท้อนให้เห็นว่า ใจเรายังมีอคติเห็นแก่ตัว ฟังการพูดการวิจารณ์จากผู้อื่นไม่ได้ ในยังไม่บริสุทธิ์ผุดผ่องเช่นกัน

ในการที่ผมถูกเรียกว่า นักวิชาการหรือเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญอะไรต่ออะไรทำนองนั้น มันสะกิดใจให้เกิดความรู้สึก เสมือนตัวผมถูกแยกออกไปจากคนทั่ว ๆไป ซึ่งแสดงว่า จิตใจผมคงจะได้รับเอาภาพพจน์อะไรบางอย่างเข้าไว้ จึงได้มีผลสะท้อนออกมาด้วยความรู้สึกเช่นนั้นจึงทำให้ผมต้องวิเคราะห์และพิจารณาตนเองเพื่อหาเหตุผล วิเคราะห์ด้วยประสบการณ์จากปัญญาของตนเอง ซึ่งก็มีอยู่จำกัดตามปุถุชนทำเนิด ผมได้วินิจฉัยตนเองด้วยสาระแห่งความจริงว่า ผมไม่ใช่นักวิชาการและไม่ใช่นักอะไรต่ออะไรทั้งสิ้น ผมมีความเข้าใจส่วนตัวว่า ชีวิตทุกชีวิต มีการอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ไม่ว่าจะรู้จักกันเป็นส่วนตัวหรือไม่ก็ตาม การที่เราจะอยู่ร่วมกันในโลกนี้ได้ จำเป็นต้องมีแนวทางหลักของชีวิตที่ร่วมกัน นั่นคือหลักธรรม อันเป็นทางหลักของชีวิตทุกชีวิตไปสู่ความเป็นธรรมชาติ ไปสู่ความแท้จริงของชีวิต ซึ่งไม่มีรอยของการแบ่งแยก ไม่มีอคติ แต่จะไปได้ไกลเพียงใด ไม่อาจบอกได้ และก็ไม่มีใครอื่นใดจะบอกได้ว่าตนเองไปได้ไกลถึงไหน เพราะถ้าใครสามารถบอกว่าตนเองคืออย่างไร ไปได้ไกลถึงไหน ก็จะสะท้อนภาพอคติ และความโลภในตนเองออกมาให้ได้เห็นกัน จึงได้แต่คิดว่า เราจะทำให้ดีที่สุดเท่านั้น มันจะไปพบกับอะไร ไม่ใช่เรื่องผิดหวังหรือดีใจ ถ้าเรามิได้หวังสิ่งใดตอบแทน และจะไปได้ถึงไหน ไม่มีใครหรือชีวิตใดจะกำหนดได้เลย

วิชาการซึ่งมนุษย์เราได้จำแนกแจกแจงออกไปเป็นสาขาต่าง ๆนั้น ก็เพื่อประโยชน์ของคน ถ้าคนผู้เกี่ยวข้องไม่ได้มีสายตาที่กว้างและลึกซึ้ง เข้าใจถึงแก่นแท้และแลเห็นภาพที่สมบูรณ์ขององค์ประกอบทุกส่วนของวิชาการอย่างแท้จริงแล้ว จะมีผลสัมพันธ์มาถึงการส่งเสริมให้คนต้องจำแนกแจกแจงแบ่งแยกเป็นพรรคเป็นพวกตามไปด้วย และบุคคลผู้มีภาพพจน์ต่อวิชาการในลักษณะเช่นนี้ แม้จะมีความรู้มากเพียงใด ก็เป็นความรู้ในลักษณะที่แตกเป็นเสี่ยง ๆและมีความคิดแคบ ๆเห็นแก่ตัว ไม่อาจรับใช้สังคมให้เข้าถึงชีวิตได้ ถ้าหากเราจะได้พิจารณากันให้ถึงแก่นแท้ของวิชาการแล้ว ก็คือหลักความจริงในธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นหลักความจริงที่เกี่ยวข้องกับคน พื้นดิน น้ำ ฝนฟ้าอากาศ พลังงาน แร่ธาตุทั้งหลาย และความจริงที่เกี่ยวกับจักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาล คนกลุ่มหนึ่งซึ่งถูกหล่อหลอมด้วยกระบวนการศึกษาที่ถูกกำหนดขึ้น โดยกลุ่มคนที่มีความต้องการในรูปแบบที่มองออกไปจากตนเอง และได้ใช้กระบวนการนี้ผลิตคนออกมา มีรูปแบบของความคิดซึ่งเรียกกันว่าเป็นนักวิชาการ ยิ่งกว่านั้น เบื้องหลังของความรู้สึกนึกคิด ยังได้มีการแยกกลุ่มแยกพวก ออกไปตามการแบ่งแยกสาขาต่าง ๆซึ่งคนในรูปแบบของแนวความคิดกลุ่มนี้อีกเช่นกัน ได้จำแนกแจกแจงไว้ มีการค้นคว้าวิจัย เอาผลออกมากล่าวขวัญกัน โดยยึดมั่นอยู่กับภาษาที่คิดว่าจะมีส่วนแสดงภูมิปัญญาสูงที่คนทั่วไปไม่อาจเข้าใจได้ ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว สิ่งที่ไปค้นคว้าได้มา ก็เป็นความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติแล้วทั้งสิ้น และมีผลอยู่ในชีวิตประจำวันทั่ว ๆไป ถ้าเป็นเรื่องของคนก็เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในชีวิตโดยมิได้เลือกความยากดีมีจน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วิชาการทั้งหลาย ก็คือความจริงที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ซึ่งเรารียกว่า สัจจธรรมนั่นเอง ไม่ว่าวิชาการที่มนุษย์นำมาประกอบขึ้นเป็นรูปลักษณะต่าง ๆเพื่อหวังให้เป็นบันไดที่จะใช้ทอดไปสู่ความประสงค์ของมนุษย์ในจุดต่าง ๆกัน

ไม่ว่าจะเป็นวิชาการ คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ เคมี ภาษาศาสตร์ อันเป็นความจริงขั้นพื้นฐานทางด้านวัตถุ และไม่ว่าจะเป็นวิชาการเกษตรศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ ครุศาสตร์ อันเป็นเรื่องความจริงที่เกี่ยวกับชีวิต ต่างก็เป็นเพียงรูปสมมุติในอันที่จะเป็นสื่อนำไปสู่ความสมบูรณ์แบบของกระบวนการความจริงในแต่ละเป้าหมายที่มนุษย์ต้องการเท่านั้น

วิชาการทั้งหลายในแต่ละสาขา ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงยังหาใช่แกนหลักอันแท้จริงไม่ ถ้าเปรียบแกนหลักของความจริงเสมือนสายไฟฟ้าสายหลัก ที่มีอยู่ อาจต่อกระแสไฟไปใช้โดยหลอดไฟฟ้าชนิดต่าง ๆ บ้างต่อไปใช้กับตู้เย็นบ้าง เตารีดไฟฟ้าบ้าง พัดลมบ้าง วิทยุบ้าง ล้วนแต่ให้ประโยชน์สุขแก่คนทางด้านวัตถุในรูปแบบต่าง ๆ กัน ผู้ที่อยู่กับสิ่งบำรุงความสุขเหล่านี้แต่ละรูปแต่ละแบบ อาจมีภาพพจน์เกี่ยวกับไฟฟ้าเพียงแค่สิ่งที่เห็นและที่ให้ความยึดมั่นถือมั่นจนเกิดความหลงใหลได้ ดังนั้นคนซึ่งเกี่ยวข้องกับวิชาการแต่ละสาขา เมื่อมุ่งไปข้างหน้าและได้ค้นคว้าวิจัยเพื่อมุ่งไปสู่กระบวนการในแต่ละสาขา ในขณะที่ยังยึดถือรูปลักษณะทางวัตถุอยู่ จึงไม่อาจมองลึกซึ้งลงไปถึงทางร่วมของกระบวนการแขนงต่าง ๆ อันเป็นหลักความจริงหรือปรัชญาขั้นพื้นฐาน จึงได้ใช้สาขาต่าง ๆ ที่คนเกี่ยวข้องจนเกิดการยึดมั่นจนติดใจเกิดเป็นอคติ คือแบ่งพรรคแบ่งพวกและทำลายซึ่งกันและกัน หาได้มุ่งไปสู่หลักสัจจธรรมอันจะนำไปสู่สันติสุขอย่างแท้จริงไม่ เช่นการค้นคว้าทางฟิสิกส์ เคมี ดาราศาสตร์ ฯลฯ เมื่อได้ประกอบขึ้นเป็นกระบวนการนำออกไปสู่โลกอื่น ก็แข่งกันไปเพื่อสร้างฐานอำนาจ ฐานที่จะนำไปสู่ความเหนือกันเองในมนุษยชาติ สร้างอาวุธร้ายแรงประหัตประหารกัน แม้ในด้านภาษาศาสตร์ ก็ยึดเหนี่ยวอยู่กับการแบ่งแยกภาษาซึ่งกลายเป็นการแบ่งแยกพรมแดนระหว่างคนด้วยกันเอง เกิดการถือพรรคถือพวก เอารัดเอาเปรียบกันจนเกิดการประหัตประหารกัน ทั้ง ๆที่ความจริงแล้วต่างก็เป็นมนุษย์ มีชีวิต มีจิตใจ และความคิดอ่าน เช่นกัน ซึ่งเป็นหลักความจริงที่ลึกซึ้งลงไปอีกขั้นตอนหนึ่ง ลึกกว่าภาษาซึ่งเป็นเพียงรูปสมมุติแบบต่าง ๆที่ใช้เป็นสัญญาณเป็นสื่อถ่ายทอดความเข้าใจระหว่างกันและกัน จึงชวนให้สงสัยว่า มนุษย์แต่ละคนต่างได้ทำหน้าที่ความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง ให้สมกับที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์แล้วหรือไม่

ดังได้กล่าวมาแล้วทั้งในมุมกว้าง ๆและในความลึกซึ้งว่า วิชาการทั้งหลาย คือความจริงในธรรมชาติ มนุษย์แต่ละคนอาจศึกษาได้และสามารถรู้ได้เข้าใจได้ในระดับความลึกต่าง ๆ กัน แต่เมื่อลึกถึงที่สุดแล้ว นั่นคือปรัชญาแห่งความจริง อันเป็นแกนร่วม แกนเดียวกันทั้งสิ้น แต่รูปลักษณะและวิธีการของการศึกษาเพื่อปลูกสร้างคนให้ได้รู้ได้เข้าใจในวิชาการ มีผลให้คนเกิดปัญญาสว่างแจ่มแจ้งถึงสาระสำคัญก็ได้ หรืออาจทำให้คนหลงไปติดไปยึดมั่นสิ่งต่าง ๆอันเป็นเพียงส่วนประกอบปลีกย่อย หรือสิ่งประดับตบแต่งให้เกิดความสะดวกสบายและอำนวยประโยชน์ทางวัตถุแก่มนุษย์ หาได้ลึกลงไปถึงหลักอันแท้จริงไม่ และยึดมั่นถือมั่นอยู่ตรงนั้น เปรียบเสมือน คำโบราณกล่าวว่า "ตาบอดคลำช้าง" คนใด กลุ่มใด ซึ่งคลำอยู่ที่งวงช้าง ก็เกิดภาพพจน์ว่า ช้างมีลักษณะคล้ายงูใครคลำที่หางของช้างก็คิดว่า ช้างมีลักษณะคล้ายแส้ และคนใด กลุ่มใด ซึ่งคลำอยู่แต่ที่ขาช้างก็มีภาพพจน์ว่าช้างมีลักษณะคล้ายเสา แต่คนเหล่านี้จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันในสังคมตามเกณฑ์ธรรมชาติอย่างเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้น เมื่อมีการต้องเกี่ยวข้องกัน จึงอาจเกิดความขัดแย้งกันถึงขั้นแบ่งแยกเป็นพวกเป็นหมู่ และยกพวกทำร้ายกันและกันได้ ทั้ง ๆที่ช้างซึ่งทุกคนได้มีส่วนสัมผัสก็เป็นช้างตัวเดียวกัน แต่การศึกษายังไม่มีการปรับปรุงโครงสร้างและวิธีการให้ได้เปิดหูเปิดตาและเปิดความคิดให้ประชาชนทุกคนได้เห็นได้เข้าใจภาพแท้ของชีวิตที่ต้องอยู่ร่วมกัน-ได้เกิดปัญญา การศึกษายังมิได้สร้างคนตาบอดให้กลายเป็นคนตาสว่าง สามารถแลเห็นภาพช้างทั้งตัวได้ คนจำนวนไม่น้อยจึงยังมีแนวความคิดแคบและยึดมั่นถือมั่นอยู่เพียงสัญญลักษณ์หรือรูปสมมุติที่มนุษย์ได้กำหนดขึ้นมาเอง เพื่อใช้เป็นภาษาสร้างความเข้าใจทางวิชาการในแต่ละแขนงลักษณะทางความคิดของคน ที่ปรากฏออกมาเช่นนี้ อาจเป็นลักษณะของใคร คนใดได้ศึกษามามากมายถึงระดับปริญญาใดก็ได้โดยไม่จำกัด ถ้าจะยึดถือเอาปริญญาระดับต่าง ๆเป็นเครื่องวัดการศึกษากันแล้ว ยิ่งได้ดูบได้คลำมากมายและมุ่งลงสู่ทางลึก

อย่างจริงจังทางวัตถุเพียงใด ขาดการถ่วงดุลย์ด้วยการเปิดโอกาสให้ชีวิตได้สัมผัสกับชีวิตแท้ในธรรมชาติเท่าที่ควร ดูจะมีลักษณะความคิดที่ยึดมั่นถือมั่นทางวัตถุในสิ่งที่คนสัมผัสในทางลึกรุนแรงและแน่นหนายิ่งขึ้น

ผมไม่มีเจตนาว่าให้กระทบกระเทือนใครผู้ใด เพราะไม่ได้คิดหรือพิจารณาในลักษณะส่วนตัวกับใคร แต่ได้นำเอาหลักการมาพิจารณาถึงโครงสร้างและวิธีการทางวิชาการซึ่งส่งผลสัมพันธ์ถึงการผลิตรูปลักษณะแนวความคิดของคน แต่ก็ยังมีบุคคลจำนวนไม่น้อยที่ผ่านระดับการศึกษาและบรรยากาศทางวิชาการมาแล้ว สามารถปรับตัวเอง ปรับความคิดให้เข้าถึงความจริงในสังคมทางธรรมชาติได้ดีพอสมควร เพราะยังมีสภาวะแวดล้อมอื่น ๆที่เป็นปัจจัยกระทบแต่ละคนให้เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงความคิดอ่านได้ ซึ่งนับเป็นกรณีแต่ละบุคคลมากกว่าที่เป็นผลจากบรรยากาศหลักในการศึกษาที่ได้ผ่านมาแล้ว

พร ที่คนในอดีต มักจะให้แก่ลูกหลานว่า "ขอให้เรียนเก่ง ๆนะ โตขึ้นจะได้เป็นข้าวคนนายคน" เป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นแนวความคิดและค่านิยมทางการศึกษาในระยะที่ได้ผ่านมาแล้วด้วย หลายคน หวังมาตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตการศึกษาว่า จะต้องเรียนให้ได้ปริญญาสูง ๆเพื่อหวังผลความสะดวกสบายส่วนตัวทั้งหลาย คนที่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ในความสะดวกสบายทางวัตถุอันเป็นความหวังจากผลการศึกษาที่เราได้ถือเป็นการลงทุนไปเสมือนธุรกิจชุบตัว ชุบความคิดอ่านอยู่ในบรรยากาศเช่นนี้ วันแล้ววันเล่า ย่อมค่อย ๆมีผลในการฝังค่านิยมในเปลือกนอกทางวัตถุเพื่อตนเอง เข้าไปทีละน้อย ๆเสมือนต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งมีลักษณะเปรียบด้วยความคิดแนวนี้ ที่ค่อย ๆเจริญงอกงาม แผ่ระบบรากยึดแน่นยิ่งขึ้นจนเกิดความมั่นคง

ถ้าให้คนเหล่านี้ได้รับผิดชอบในงานทั้งหลายเพื่อการพัฒนาชีวิตที่ยังอยู่ในระดับด้อยพัฒนาทั่ว ๆไปแล้ว วิธีการพัฒนาหรือแก้ปัญหาต่าง ๆจะออกมาในลักษณะที่ห่างต่อเป้าหมาย เพราะค่านิยมและความคิดได้ถูกปลูกฝังมาด้วยบรรยากาศที่มีลักษณะตรงข้ามกับธรรมชาติ จึงมองเห็นปัญหาต่าง ๆด้วยทัศนะของตนเองอันเป็นภาพซึ่งเกิดจากอดีตและบรรยากาศที่ได้ผ่านมาตามปูนก่อนิด หรือถ้าจะมองมาจากเป้าหมายอันแท้จริงแล้ว ก็จะได้พบกับภาพคนที่ได้รับการศึกษามาแล้ว แต่หันหน้าเพ่งเล็งความสนใจไปทางอื่นมิใช่หันมาดูสังคมซึ่งได้สนับสนุนให้เขาได้รับการศึกษา เพื่ออุทิศตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมอย่างแท้จริง บุคคลที่มีลักษณะเช่นนี้ มักจะถือตนเองว่า คงแก่เรียน และรู้ดีเหนือผู้อื่น ซึ่งแท้ที่จริงก็คือ การหลงตนลืมตัว นั่นเอง และก็ยังคงเรียกร้องผลประโยชน์จากส่วนรวมมาเข้ากลุ่มเข้าพวกอยู่เรื่อย ๆ

วิชาการที่ไม่แยกตัวออกจากความจริงของธรรมชาติ อันเป็นกระบวนการที่แท้จริงนั้น หาใช่วิชาการที่ถูกสร้างด้วยอคติอย่างสวยหรู สูงยิ่ง ๆขึ้นไปในอากาศ ห่างพื้นดินอันเป็นแม่บทของทุกชีวิตและเป็นทรัพยากรทุกสิ่งในธรรมชาติขึ้นไปทุกขณะ แยกเอากลุ่มผู้อยู่อาศัยในอาคารวิชาการทั้งหลายให้สูงห่างจากพื้นดิน ห่างจากธรรมชาติยิ่ง ๆขึ้นไป และในที่สุดความเคยชิน ก็หล่อหลอมให้ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งประดับวิชาการทั้งหลายแทนวิชาการอันแท้จริง วิชาการที่แท้จริงควรจะผสมผสานกลมกลืนอยู่กับพื้นดินโดยแท้ อันจะช่วยอนุรักษ์พื้นดินซึ่งเป็นถิ่นของทุกชีวิตให้มีความเป็นธรรมชาติอยู่ได้ตลอดไป

ผมเขียนมาถึงตอนนี้แล้ว ก็ใคร่สรุปเป็นคำถามสั้น ๆว่า คุณค่าของวิชาการที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ไหน? ทางไหนเป็นทางอันแท้จริง ซึ่งผู้ที่เรียกตนเองว่า นักวิชาการ ควรจะเดิน ถ้าทุกคนเดินบนทางอันแท้จริงแล้ว ผมคิดว่า ทุกคนจะเป็นนักวิชาการหรือนักอะไรต่ออะไรก็สามารถเรียกได้ทั้งสิ้น แต่จะสามารถสรุปลงได้ว่า เป็นคนที่มีคุณค่า ไม่เสียทีที่ได้เกิดมา เพราะการรู้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง .

ทุกสิ่งต้องพึ่งกันร่วมสรรค์สุข
ทั้งร่วมทุกข์พันผูกร่วมถูกผิด
โดยมีหลักความดีดุลชีวิต
ให้รู้คิดรู้เห็นเป็นแนวทาง.
ดีอย่างไรจึงชี้ว่าดีแท้
หรือดีแค่ดีดวดเพื่ออวดอ้าง
หรือดีเพื่อดีดังไปทั้งบาง
ล้วนดีอย่างดีปลื้มหลงลืมตน.
ดีอย่างคนเคารพคนนบไหว้
คือดีด้วยหัวใจไม่หวังผล
เสียสละก็พร้อมจะยอมทน
นั่นแหละคนที่มีความดีจริง.

ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ต้องอยู่ร่วมกันและอาศัยกัน ความดีคือหลักแห่งความจริงของชีวิตทุกชีวิตในธรรมชาติซึ่งเป็นฐานรองรับความสงบสุข ความดีที่แท้จริงจึงมิได้เป็นของบุคคลหนึ่งบุคคลใด บุคคลใดที่คิดว่าความดีเป็นของตน บุคคลผู้นั้นคือผู้ที่มีความโลภและลุ่มหลงในความดี คงยึดมั่นถือมั่นอยู่เพียงเปลือกนอกของความดีเท่านั้นหาได้เข้าถึงความดีอันแท้จริงไม่ แต่ถ้าบุคคลใดสามารถเข้าถึงความดีอันแท้จริงได้บุคคลนั้นย่อมเป็นคนดีอย่างแท้จริง นั่นคือการประกอบคุณความดีด้วยความบริสุทธิ์ใจโดยมิได้หวังผลตอบแทน และไม่สนใจต่อผลที่จะพึงเกิดขึ้นแก่ตนเอง

ระพี สาคริก

20 มกราคม 2524

"ค่าของคน" กับการพัฒนาประเทศ

ผมเดินทางไปดูงานการพัฒนาการเกษตรและอุตสาหกรรมในไต้หวันเมื่อปลายเดือนมกราคม 2525 ตามคำเชิญของทางไต้หวัน เป็นเวลา 1 สัปดาห์ การไปต้องไปเป็นการส่วนตัว เพราะไทยกับไต้หวันไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตและการเมือง ปกติผมก็ไปเป็นประจำทุกปีอยู่แล้วเพราะมีหน้าที่เป็นกรรมการบริหารศูนย์วิจัยพืชผักแห่งเอเชียซึ่งได้ตั้งอยู่ที่เมืองไทนาน และเราก็มีข่ายสัมพันธ์ทางวิชาการอยู่ด้วย การไปครั้งที่เพิ่งจะผ่านมานี้ ที่นั่นอากาศยังหนาวเย็นพอสมควร ได้มีโอกาสเข้าพบแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกับบุคคลสำคัญ ๆ บางคน และได้ไปดูงานตามไร่นาและอุตสาหกรรมบางอย่างด้วย

เรายังจำได้ว่า แต่ก่อน ๆ ไต้หวันเคยส่งคนมาดูงานการเกษตรของไทยเสมอ ๆ แต่ปัจจุบันนี้ ผลการพัฒนาการเกษตรและอุตสาหกรรมของเขาได้ก้าวไปไกลมาก หากเปรียบเทียบกันกับเราแล้ว ก็แทบจะมองไม่เห็นหลังกันเลยทีเดียว นโยบายของเขาเห็นได้ชัดเจนว่า เขายึดถือคนเป็นทรัพยากรหลักที่สำคัญ ดังนั้นนอกจากคนของเขาจะมีงานทำอย่างเต็มที่แล้ว ประสิทธิภาพในการทำงานของคนก็สูงมาก จึงสามารถทำให้พื้นดินและน้ำได้บังเกิดประโยชน์ทั้งในด้านการผลิตทางการเกษตรและการอุตสาหกรรมจนแทบจะไม่มีพื้นที่ว่างเปล่าหรือไร้การผลิต ไม่ว่าจะเป็นช่องว่างภายในฤดูกาลเดียวกันหรือระหว่างฤดูกาลต่าง ๆ ในรอบปี ผลของการพัฒนาคนให้มีชีวิตชีวา มีคุณค่า ได้ทำให้คนของเขามีกำลังใจและขวัญในการทำงานดีมาก เนื่องจากรัฐมิได้ให้แต่เพียงการศึกษาเท่านั้น แต่ยังติดตามสนับสนุนความมั่นคงของชีวิตในสังคมอย่างจริงจังด้วย

เมื่อคนมีคุณภาพสูง มีประสิทธิภาพในการทำงานและความรับผิดชอบสูง การลงทุนจากต่างประเทศที่เข้าไปทำในไต้หวันก็สูงด้วย แม้เครื่องยนต์ เครื่องกลต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องไฟฟ้า อีเล็คโทรนิคส์ รวมทั้งกล้องถ่ายรูปยี่ห้อดัง ๆ ของญี่ปุ่น ก็ได้เริ่มเข้าไปผลิตในไต้หวันแล้ว ผมได้ทราบว่า ในรอบปีที่ผ่านมานี้ นอกจากไต้หวันจะไม่ขาดดุลย์การค้าระหว่างประเทศแล้วยังมีเงินเหลือจากการส่งสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศกว่าหนึ่งร้อยล้านเหรียญสหรัฐ

ผมได้รับทราบหลักการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่เขายึดถืออยู่ ซึ่งฟังดูเผิน ๆ มันก็ง่าย ๆ แต่ถ้าคิดและทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งบนพื้นฐานของประสบการณ์ที่จำเป็นต้องมีมากพอสมควร ก็เป็นเรื่องใหญ่ นั่นคือ "ต้องทำทรัพยากรคน ให้เปลี่ยนสภาวะจากการเป็นผู้บริโภค ให้มาอยู่ในสภาวะของการเป็นผู้ผลิตให้ได้" การปล่อยให้คนอยู่ในสภาวะว่างงานหรือไร้การผลิตก็ดี การให้คนทำงานไม่เต็มที่ทำให้สภาวะการบริโภคของคนยังสูงกว่าสภาวะการผลิตก็ดี คือการหย่อนสมรรถภาพของการบริหารงานและการพัฒนาประเทศ ซึ่งทำให้เศรษฐกิจอยู่ในสภาวะที่เสียดุลย์ในขั้นพื้นฐาน

ผมกลับมาบ้านเราได้เพียง 2-3 วัน ในขณะที่กำลังนั่งรถไปธุระแห่งหนึ่ง รับฟังวิทยุภาคข่าวจากสถานีวิทยุแห่งหนึ่งซึ่งกำลังรายงานผลการชี้แจงของหน่วยงานแห่งหนึ่งว่า ในรอบปีที่ผ่านมานี้ได้ทำการปลดพนักงานออกจากงานเกือบสองพันคน เพราะความประพฤติไม่ดี บกพร่องต่อหน้าที่ ล้วนแล้วแต่มีความไม่ดีด้วยประการต่าง ๆ โดยแสดงให้เห็นว่า ได้พยายามปรับปรุงงานในหน่วยงานนั้น ๆ ให้ดีขึ้นแสดงว่า การเอาคนออกจากงานได้มาก ๆ นั้นเป็นผลดีหรือเป็นความสามารถในการปรับปรุงงานของผู้บริหารอะไร ๆ ทำนองนั้น

เมื่อฟังดูแล้วทำให้ผมต้องคิดหนัก และพยายามมองปัญหาในมุมกว้าง ผมไม่ประสงค์อะไรมากไปกว่าต้องการเห็นบ้านเมืองที่เราอยู่และลูกหลานของเราจะต้องอยู่ต่อไปนั้น ดีขึ้น มั่นคงขึ้น ผมคิดว่า การที่ผู้บริหารหน่วยงานดังกล่าวได้พยายามปรับปรุงงาน ก็คงมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกันกับที่ผมคิด คือ อยากให้หน่วยงานนั้นดีขึ้น แต่ทัศนคติอาจแคบกว้างและใกล้ไกลแตกต่างกัน

ผมคิดว่า การปลดคนซึ่งคิดว่าไม่ดี ไม่เหมาะสม ออกไปจากงานเป็นจำนวนมาก ๆนั้น เปรียบเสมือนกับว่าเรานั่งรถไปบนถนนและพบว่า ภายในรถมีสิ่งที่ไร้ประโยชน์รกอยู่มากมาย เราจับสิ่งเหล่านั้นโยนทิ้งออกมานอกรถ ลงบนพื้นถนนแล้วเราก็คิดว่า นั่นคือผลงานที่น่าภูมิใจเพราะทำให้ภายในรถนั้นสะอาดเรียบร้อยได้ แต่ถ้าคิดว่า คนคือทรัพยากรสำคัญแล้ว ทัศนคติที่มีต่อความสามารถและความสำเร็จในการบริหารงาน น่าจะอยู่ที่ว่า **ทำอย่างไรจึงจะเปลี่ยนสภาวะของคนที่ไม่เหมาะสมหรือมีประสิทธิภาพต่ำมาเป็นผู้ที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงให้ได้**

นโยบายและทัศนคติการโยนเอาคนไม่เหมาะสมออกมาภายนอกรั้วบ้าน ถ้าหากจะมองกันให้กว้างถึงส่วนรวมแล้ว ชวนให้สงสัยว่า นั่นคือการสร้างสรรค์หรือการทำลายกันแน่ และการปัดเอาคนดังกล่าวออกไปจากความรับผิดชอบในข่ายงานที่ตนมีอยู่ หาใช่จะพ้นไปจากหน้าที่และความรับผิดชอบที่ตนมีต่อผลเสียหายซึ่งจะบังเกิดแก่ส่วนรวมอย่างกว้างขวางไม่ ในเมื่อคนเหล่านั้นต้องว่างงานลงและไปก่อความเสียหายขึ้นในวงกว้างด้วยความจำเป็นและสัญชาติญาณแห่งความดิ้นรนของมนุษย์

ผมได้ย้อนกลับไปคิดถึงอดีต ในสมัยที่ผมรับหน้าที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อยู่ ผมได้คลุกคลีกับบรรดานิสิตทุกกลุ่มความคิด และคณาจารย์ในระดับทำงานกว้างขวางพอสมควร ผมได้มีโอกาสเรียนรู้สภาวะการและความคิดอ่านอันมีคุณค่าหลายสิ่งหลายอย่าง ได้มีโอกาสช่วยนิสิตที่ถูกลงโทษซึ่งถ้าปล่อยไปก็อาจเสียคนให้ได้มีโอกาสใหม่ในชีวิตของเขา ด้วยวิธีการทางด้านจิตใจและความเหมาะสม จนกระทั่งผู้ที่พบกับปัญหาหนัก ๆหลายคน ได้มีโอกาสสามารถเรียนจบการศึกษา บางคนถึงได้ไปศึกษาต่อสูงขึ้น หรือไปทำงานมีผลงานดี ๆมาหลายคนแล้ว เขาเหล่านั้นต่างก็ได้รับบทเรียนชีวิตที่มีค่า ไม่มีวันลืม ผมก็ได้เรียนรู้ปัญหาชีวิตของเพื่อนมนุษย์หลายแง่หลายมุมที่ขุดลึกลงไปด้วย มีคนบางคนมองและเข้าใจไปว่า ผมใจดีกับนิสิต ใจดีกับอาจารย์หนุ่ม ๆ อะไรทำนองนั้น แต่ก็มีบางคนที่สายตาไกล สามารถเข้าใจศิลปของการสร้างคนได้ลึกซึ้งพอสมควร

ผมได้รับฟังคำวิจารณ์เหล่านี้ไว้เป็นบทศึกษาในมุมกลับ เพราะผมเป็นคนที่มีอารมณ์ส่วนตัวน้อยมากพอสมควร จึงสามารถรับฟังได้เสมอและไม่เคยมีอารมณ์ตอบกับใคร ผมมองย้อนกลับไปว่า สายตาของคนทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันนั้นมองใกล้และไกลไม่เท่ากัน คำกล่าวของคนได้สะท้อนให้เห็นภาพและเข้าใจคนผู้นั้น ถ้าจะต้องปรับปรุงแก้ไขทัศนคติ คงต้องใช้เวลานานพอสมควรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้เวลาในการแก้ทัศนคติของผู้ใหญ่ ยิ่งผู้มีอำนาจด้วยแล้ว ยาวนานและยากลำบากกว่าการสร้างทัศนคติที่สอดคล้องกับความจริงให้แก่เด็ก

ผมคิดว่า ทัศนคติที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความจริงของคนนั้น น่าจะเป็นกุญแจดอกสำคัญยิ่งดอกหนึ่งในการที่จะมีส่วนอำนวยให้สิ่งต่าง ๆได้รับการพัฒนาไปในทางที่เจริญก้าวหน้า และถ้าจะกล่าวให้ละเอียดลงไปอีกระดับหนึ่งแล้ว การพัฒนาทัศนคติและการมองปัญหาของบุคคลระดับนโยบายและระดับบริหาร ควรจะต้องมาเป็นอันดับแรก ๆด้วย นอกจากนั้น ผมยังได้เรียนรู้อีกว่า ใครก็ตาม ถ้าได้มีโอกาสและสนใจลงคลุกคลีกับชีวิตของคนส่วนใหญ่ หลายกลุ่มความคิด หลายสภาวะปัญหาที่เขาเผชิญอยู่ คนผู้นั้นย่อมมีข้อได้เปรียบในการมองและเข้าใจปัญหาทั้งหลายด้วยสายตาที่กว้างและไกลสามารถเห็นทางในการแก้ปัญหาที่แท้จริงได้ คนที่ใจแคบปิดตนเองอยู่แต่เพียงในกลุ่มความคิดที่ใกล้เคียงกันกับตน จะเป็นผู้ที่มองปัญหาต่าง ๆแคบกว่าผู้ที่อยู่ท่ามกลางกลุ่มความคิดต่าง ๆกัน ผู้ที่จะสามารถปรับปรุงตนเองให้มีใจกว้าง มองปัญหากว้าง และเป็นคนที่จะสามารถประสานความคิดทั้งหลายในมุมกว้างได้ดีนั้น จะต้องเป็นผู้ที่สนใจก้าวลงคลุกคลีกับกลุ่มความคิดต่าง ๆอย่างจริงจังด้วย

นอกจากนั้น ผมยังได้เรียนรู้อีกว่า ใครก็ตาม ถ้าได้มีโอกาสและสนใจลงคลุกคลีกับชีวิตของคนส่วนใหญ่ หลายกลุ่มความคิด หลายสภาวะปัญหาที่เขาเผชิญอยู่ คนผู้นั้นย่อมมีข้อได้เปรียบในการมองและเข้าใจปัญหาทั้งหลายด้วยสายตาที่กว้างและไกล สามารถเห็นทางในการแก้ปัญหาที่แท้จริงได้ คนที่ใจแคบปิดตนเองอยู่แต่เพียงในกลุ่มความคิดที่ใกล้เคียงกันกับตน จะเป็นผู้ที่มองปัญหาต่าง ๆ แคบกว่าผู้ที่อยู่ท่ามกลางกลุ่มความคิดต่าง ๆ กัน ผู้ที่จะสามารถปรับปรุงตนเองให้มีใจกว้างมองปัญหากว้าง และเป็นคนที่จะสามารถประสานความคิดทั้งหลายในมุมกว้างได้ดีนั้น จะต้องเป็นผู้ที่สนใจก้าวลงคลุกคลีกับกลุ่มความคิดต่าง ๆ อย่างจริงจังด้วย

เหตุการณ์เมื่อ 3 ปีที่ผ่านมาแล้ว ซึ่งพ่อไม่อาจลืมมันได้

วันสงกรานต์ปีนี้ พ่ออยู่ที่ค่ายมหาสารคาม เย็นวันนั้น พ่อนั่งพนมมืออยู่หน้าพระพุทธรูปและท่านเจ้าอาวาส ห้อมล้อมด้วยลูก ๆ บรรยากาศมันเต็มไปด้วยความอบอุ่น พ่อทำจิตใจให้สงบ แล้วความทรงจำมันก็หวนคิดไปถึงเมื่อ 3 ปีที่ผ่านมาแล้ว วันนี้ วันที่ 18 เมษายน ขณะนี้พ่อยืนอยู่ใกล้ ๆร่างของลูกดี๋ ซึ่งพ่อไม่ทราบเลยว่าวิญญาณอันบริสุทธิ์ของเขาได้จากเราไปเสียแล้ว พ่อกำมือเขาไว้แน่น บรรยากาศในห้องปฐมพยาบาลที่โรงพยาบาลจังหวัดอุบลราชธานี มันเงียบกริบจริง ๆ

ทันทีที่พ่อได้สติ พ่อตั้งใจสวดมนต์ แล้วนำเงิน 200 บาท ที่มีอยู่ในกระเป๋าออกมาใส่มือ จบ แผ่กุศลให้ลูกดี๋ ลูก ๆที่อยู่ค่ายมหาสารคามคงจะจำได้ บนศาลาวัดในวันนั้น พ่อกล่าวว่า วันนี้เป็นวันตายของลูกดี๋ เราร่วมกันอุทิศส่วนกุศลให้เขา

พ่อขอนำเอาเรื่องที่พ่อเขียนมันขึ้นด้วยน้ำตาตลอด 4 วันเต็ม ๆ กลับมาให้ลูก ๆได้อ่าน และเราไม่มีวันลืมมัน พ่อรับว่า ถึงแม้ขณะนี้ เรื่องที่พ่อเขียนมันขึ้นด้วยมือของพ่อเองแท้ ๆแต่พ่อก็ไม่สามารถอ่านมันได้เกินครึ่งเรื่อง ทำให้ต้องปิดมันลงและไม่อาจทนอ่านมันต่อไปได้ ลูกเอ๋ยคุณงามความดีเท่านั้นที่ทำให้สังคมไม่ลืมเรา แม้นี้อหนังมังสามันจะผุเปื่อยจมดงได้พื้นพิภพไปนานแสนนาน พ่อขอฝากสมบัติชิ้นนี้ไว้สำหรับลูก ๆทุกคน

แด่ลูกรักยิ่งของพ่อซึ่งจากไปอย่างไม่มีวันกลับ

งานค่ายอาสาสมัครของนิสิต เป็นหลักการที่ดีงามในทางปฏิบัติ หากทำด้วยความบริสุทธิ์ใจจริง ๆ ไม่มีผลประโยชน์ส่วนตัวอื่นใดอยู่เบื้องหลังแล้ว นับเป็นการเสียสละที่ควรแก่การสรรเสริญ และเป็นบุญกุศลอันแรงกล้า

พ่อปลื้มใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้เห็นลูก ๆชาวค่ายเกษตรแสดงออกให้พ่อเชื่อมั่นอย่างไม่มีการเคลือบแคลงใด ๆทั้งสิ้นว่าลูก ๆได้ทุ่มเททั้งกายและชีวิตจิตใจ ด้วยการเสียสละอย่างแท้จริงพ่อมักจะใช้เวลาว่างส่วนตัวของพ่อร่วมชีวิตทำงานกับลูก ๆมันไม่มีเหลืออยู่ในจิตใจแม้แต่น้อยในเรื่องสินจ้างรางวัลใด ๆแม้แต่การเรียกร้องเพื่อความสะดวกสบายส่วนตัว แต่มันเป็นความสุขทางใจของเราทุกคน เราเข้าใจกันดีในฐานะความรู้สึก พ่อ ๆแม่ ๆลูก ๆนอกจากนั้น เรายังช่วยกันฉุดให้พี่น้องเกษตรของพวกเราทุกคนซึ่งตกอยู่ในห้วงแห่งความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความเพลิดเพลินกับสิ่งฟุ้งเฟ้อทั้งหลาย ให้หลุดพ้นจากสิ่งเหล่านี้ เพื่อมากอดคอร่วมเป็นร่วมตายกับเรา ยึดถืออุดมการแห่งคุณธรรม เพื่อความสุขทางใจในการที่เราได้มีโอกาสให้แสงสว่างแก่ชีวิตเป็นจำนวนไม่น้อย ซึ่งกำลังตกเป็นเหยื่อแห่งความล้าหลัง เรายังมีแรงงาน เรายังมีสติปัญญาเหลือจากการใช้ในการศึกษาในสถาบันเช่นเดียวกันกับพ่อซึ่งแม้ว่าจะใช้เวลากับงานหลายด้านเป็นประจำ แต่ก็พยายามเจียดเวลาและความสุขส่วนตัวให้แก่งานในอุดมคตินี้ของลูก ๆทุกคนจนหมดสิ้น

พ่อและแม่ได้ร่วมกอดคอกับลูก ๆเพื่อเตรียมการสำหรับงานค่ายประจำปี พ.ศ. 2514 มาตลอดปี ไม่ว่าที่ใดที่เราจะลงแรงลงสติปัญญา ทำงานเพื่อแลกกับเงินซึ่งทุกบาททุกสตางค์ เราอุตส่าห์สะสมไว้เพื่องานของเรา เมื่อปิดภาคการศึกษาเราทำทุกอย่างเราไปทุกแห่ง เราไม่เคยสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้ใด และเราทุกคนจะปฏิเสธในทันทีไม่ว่าเรื่องใด ๆที่จะเป็นการตอบแทนเพื่อส่วนตัวของเรา แม้แต่สตางค์แดงเดียว เราฝันและรอคอยงานของเราซึ่งมีแผนงานและโครงงานเตรียมไว้อย่างรัดกุมพอสมควร เราสำรวจพบว่า หมู่บ้านนาตามอ ตำบลโชง กิ่งอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี หมู่บ้านหนองแต้ ตำบลบ้านค่าน อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ และหมู่บ้านโนนสวรรค์ ตำบลกาบเชิง อำเภอประสาท จังหวัดสุรินทร์ เป็นหมู่บ้านทุรกันดานที่สุดของแต่ละจังหวัด พี่น้องชาวบ้านที่มีชีวิตยากแค้นลำเค็ญ ขาดการศึกษา อันเป็นบรรยากาศที่บีบรัดให้เกิดการขาดความสามัคคี ขาดความ

อบอุ่น และขาดความหวังในชีวิต ในที่สุดขาดกำลังใจในการมุมานะเพื่อการช่วยตนเอง ทางราชการมีภารกิจต้องทำงานหนักและมีขอบเขตกว้างขวาง แม้จะมีการเร่งรัดพัฒนา ถ้าหากประชาชนผู้มีปัจจัยในการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นสติปัญญาแรงงาน หรือทุนทรัพย์เหลือพอที่จะเจียดจ่ายมาร่วมกันเสียสละก็คงจะช่วยให้การพัฒนาได้รวดเร็วและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

สำหรับลูก ๆ ของพ่อซึ่งเป็นนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เราได้เห็นประจักษ์และยึดหลักการนี้อย่างเคร่งเครียด บุกเบิก ดำเนินงาน และปรับปรุงงานของเราเป็นลำดับ ด้วยน้ำใจ และความสามัคคีร่วมรักกันอย่างพี่น้องท้องเดียวกัน งานของเราได้ก้าวหน้ามาเป็นลำดับ จนถึงปีนี้เป็นปีที่ 5 พร้อม ๆ กับความผูกพันทางจิตใจของเราซึ่งเติบโตขึ้นมาเป็นเงาตามตัว เราสามารถที่จะกอดคอกันตายได้ไม่ว่าที่ใด โอกาสใด เพื่อประโยชน์สุขของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

เดือนกุมภาพันธ์ 2514 งานสำคัญของเราใกล้เข้ามาทุกที เราได้วางโครงงานประสานกับโครงการณ์พัฒนาท้องถิ่นของจังหวัดดังกล่าวไว้แล้วอย่างรัดกุม ในขณะเดียวกัน วันสอบไล่ของลูก ๆ ก็ใกล้เข้ามาทุกที พ่อเห็นใจลูก ๆ ทุกคน พ่อได้ทุ่มเทตนเองให้แก่งานอันน่าเทิดทูนน้ำใจของลูก ๆ จนไม่มีเวลาพักผ่อนส่วนตัว เป็นเวลาแรมเดือนจนล้มป่วยลง แต่พ่อก็ไม่ยอมพักผ่อน ในที่สุดก็ป่วยหนักเป็นเวลา 1 เดือนเต็ม ๆ ไม่มีโอกาสแม้แต่ส่งลูก ๆ ขึ้นรถไฟ พ่อยังจำวันนั้นได้ดี วันที่ 22 มีนาคม 2514 หลังจากที่ลูก ๆ ได้ประชุมอภิปรายแผนงานเป็นครั้งสุดท้ายจนถึง 4 ทุ่ม ลูก ๆ ได้ไปที่บ้านเพื่อลาและขอพรจากพ่อและแม่และคุณย่า พ่อ แม่ และคุณย่าได้อวยชัยให้พรแก่ลูก ๆ พร้อมทั้งผูกข้อมือเป็นศิริมงคล และเป็นเครื่องเตือนใจว่า จิตใจของพ่อและทุก ๆ คนทางบ้านจะติดตามไปทุกหนทุกแห่ง เพื่อคุ้มครองลูกและดูความสำเร็จของงานที่ลูกกำลังจะไปปฏิบัติ พ่อยังจำได้ว่าในบรรยากาศอันเงียบสงัดของคืนนั้น ที่สนามหญ้าหน้าบ้านพ่อได้ให้คติเตือนใจแก่ลูก ขอให้ลูกทุก ๆ คนจงเป็นลูกที่ดีของพ่อ และหวังว่าลูกคงไม่ทำให้พ่อผิดหวัง คงจะทำความชื่นชมและความภูมิใจในความสำเร็จแห่งผลงานกลับมาเป็นของขวัญแก่พ่อและแม่ พ่อได้มอบจดหมายซึ่งเขียนจากน้ำใจแห่งความห่วงใย และด้วยน้ำตา ให้แก่ลูกทุกค่าย ๆ ละ 1 ฉบับ ขอให้ลูกเก็บไว้เพื่อเปิดออกอ่านเมื่อถึงเช้าครู่ของวันแรกในชีวิตค่ายในชั่วโมงแห่งคติธรรมรำลึก พ่อได้ให้โอวาทแก่ลูก ๆ ด้วยน้ำตา และความห่วงใย ในราตรีที่เงียบสงัด "เป็นธรรมชาติของความผูกพันทางจิตใจภายในครอบครัวที่อบอุ่น พ่อแม่ทุกคนย่อมห่วงลูก ปรารถนาดีต่อลูก อยากเห็นลูกทุกคนเป็นพลเมืองดี มีชีวิตอนาคตที่รุ่งเรืองแจ่มใส มีน้ำใจที่เต็มไปด้วยคุณธรรมและการเสียสละ พ่อและแม่หวังว่าลูก ๆ ทุกคน คงจะทำตนให้สมกับเป็นลูกในอุดมคติ และทำตนให้สมกับเป็นลูกที่ดีของพ่อและแม่ และขออวยพรให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกจงคุ้มครองรักษาให้ลูกทุก ๆ คนจงแคล้วคลาดจากสรรพยันตรายทั้งปวง มีสุขภาพและพลานามัยดี เดินทางนำความสำเร็จกลับมาให้พ่อและแม่ได้ชื่นชม" จากนั้น ท่ามกลางบรรยากาศอันอบอุ่น ลูก ๆ ได้คลานเข้ามาให้พ่อผูกข้อมือ ขอพร และกราบลงที่หักด้วยน้ำตาแห่งความปิติ บางคนก็กราบลงแทบเท้าของพ่อ พ่อรู้สึกว่าที่หักของพ่อเปียกไปด้วยน้ำตา พ่อนั่งก้มหน้ามือลูบหัวลูก ๆ น้ำตาแห่งความเมตตาปรานี มันร่วงหล่นพรูออกมาอย่างไม่รู้สึกตัว มือลูบศีรษะของลูกทุกคน พ่อไม่มีจิตใจประสงค์จะให้ลูกมาแสดงความคารวะแก่พ่อเป็นส่วนตัว แต่พ่อปลื้มปิติที่ได้สร้างจิตใจของลูก ๆ ให้เป็นผู้มีใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง และพ่อคิดว่า ความเมตตาปรานีอันไสสะอาดจากพ่อนี้คงจะเป็นเครื่องเตือนใจให้ลูก ๆ เพียรพยายามกระทำคุณงามความดีให้แก่สังคมด้วยความมานะอดทน ขอให้ลูกจงรักใคร่กลมเกลียวกันเพื่องานในอุดมคติของลูกจะได้สำเร็จลุล่วงลงด้วยดี พ่อหวังว่าลูกคงจะไม่ทำให้พ่อต้องผิดหวัง และขอให้สวัสดีมีชัยทุกคน 23 น. แห่งคืนนั้นพ่อและแม่เฝ้ายืนดูลูก ๆ ค่อย ๆ ทะยอยกันกลับจนลับสายตาไปในความมืด

วันที่ 23 มีนาคม 2514 เป็นวันออกเดินทางจากกรุงเทพของลูก ๆ พ่อไม่มีโอกาสไปส่งลูก ๆ ด้วยตนเอง แต่คุณแม่ก็ได้รับฝากจิตใจที่ห่วงใยและหวังดีจากพ่อไปส่งลูก ๆ ที่สถานีรถไฟหัวลำโพง พ่อและคุณแม่ของลูกรู้ดีว่าลูก ๆ กำลังจากกรุงเทพฯ เมืองแห่งความสมบูรณ์พูนสุขเมืองแห่งความฟุ้งเฟ้อที่ทำให้คนหลายคนหลงระเริงจนถึงตัวไปสู่ท้องถิ่นทุรกันดาร แม่ของลูกกลับมาเล่าให้พ่อฟังด้วยความตื้นตันใจว่าที่สถานีรถไฟหัวลำโพง ตัมภาระ

สำหรับงานค่ายนับตั้งแต่ จอบ เสียม เครื่องมือช่างไม้ เครื่องครัวเครื่องใช้ประจำตัวเท่าที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของแต่ละคน เต็นท์ป่า วัสดุก่อสร้างต่าง ๆ กองเต็มชานชลาสถานีอย่างน่าเป็นห่วง และก่อนรถไฟออกเพียงไม่กี่นาที สิ่งของเหล่านั้นก็ได้ขึ้นสู่รถโบกี้อย่างเรียบร้อยด้วยความพร้อมเพรียงของลูก ๆ จากวันนั้นมาพ่อก็เริ่มกระวนกระวายใจเรื่องอาการป่วยของพ่อ นับวันนับเวลาที่ล่วงเลยไปเพื่อหวังให้อาการป่วยได้หายเป็นปรกติและจะได้มีโอกาสไปเยี่ยมลูก ไปให้ความอบอุ่นและเป็นกำลังใจแก่ลูกเช่นปีก่อน ๆ เพียงไม่กี่วันต่อมาพ่อก็ได้รับจดหมายจากลูก ๆ ซึ่งช่วยให้พ่อมีความสบายใจขึ้น พ่อได้ทราบความปลื้มปิติว่า ทันทีที่ลูก ๆ ไปถึงค่ายก็เริ่มลงมือทำงานโดยมิได้รอช้าและเพียงสองวันเท่านั้นก็สามารถยกเสาเอกของโรงเรียนได้ผลสำเร็จ พ่อได้ทราบว่าลูก ๆ ทุ่มเททั้งแรงกายแรงใจทำงานทั้งกลางวันกลางคืนจนแทบไม่มีเวลาพักผ่อน หลายคนเป็นไข้หวัดเพราะผิดอากาศแต่ก็ยังไม่ยอมพักจากงาน พ่อรู้สึกปลื้มใจระคนความเป็นห่วงใยในสภาพของลูก ๆ เมื่อเสียงรถจักรยานยนต์ของไปรษณีย์ดังพร้อมกับเสียงกริ่งประตูบ้าน พ่อต้องลุกขึ้นชะเง้อและคิดว่าคงจะเป็นข่าวจากลูก ๆ มันดูเสมือนว่าลูก ๆ จะรู้ใจพ่อเพราะมีข่าวส่งจากลูก ๆ ทั้ง 3 ค่ายมาให้พ่อและทางบ้านได้ทราบแทบทุกวัน บางคนแม้จะเขียนมาเพียง 2-3 บรรทัด แต่มันก็แสดงออกอย่างชัดเจนถึงความบริสุทธิ์ใจ ความเชื่อมั่นในผลสำเร็จของลูก ๆ และความภูมิใจของพ่อดูจะทวีขึ้นเรื่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้มีโอกาสไปเห็นด้วยตาตนเอง แต่ถ้อยที่จะเป็นห่วงถึงสุขภาพและความปลอดภัยของชีวิตลูก ๆ ไม่ได้ เช่นได้ทราบข่าวว่าที่ค่ายบุรีรัมย์สถานที่ตั้งค่ายเป็นดงงูพิษร้าย ๆ เช่น งูเห่า งูกะปะ งูสามเหลี่ยมและงูจงอาง บางคืนถึงขนาดเลื้อยเข้าไปในเต็นท์นอนเป็นต้น แต่ขวัญของลูก ๆ ทั้งชายหญิงยังดีทุกคน พ่อสวดมนต์ภาวนาขอให้คุณงามความดีอันบริสุทธิ์ใจของลูกจงเป็นเกราะคุ้มครองป้องกันภัยให้แก่ลูก เพื่อลูกดี ๆ ของพ่อจะได้เป็นพลเมืองดีที่เจริญแล้วด้วยจิตใจของประเทศชาติ และเป็นศรีแก่ตนเองในอนาคต

วันที่ 26 มีนาคม 2514. อันเป็นวันที่สมาคมกล้วยไม้แห่งประเทศไทยกระทำพิธีมอบประกาศนียบัตรให้แก่ผู้ผ่านการอบรมวิชาการเพาะเลี้ยงกล้วยไม้รุ่นที่ 7 ที่ราชนาวีสโมสรโดยมี พณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรเป็นประธาน พ่อได้ปลุกปล้ำงานชิ้นนี้มา เพราะยึดถือหลักการสร้างกุศลและสร้างความเจริญให้แก่สังคมในรูปอาสาสมัคร เช่นเดียวกับหลักการของค่ายที่ลูก ๆ ทำอยู่ นอกจากนั้นงานอาสาสมัครของลูก ๆ กับงานของสมาคมฯ ยังได้มีส่วนร่วมกัน ประสานกัน เนื่องจากอยู่บนหลักการเดียวกันด้วย แต่เมื่อถึงวันพิธีพ่อยังไม่หายป่วยจึงไปไม่ได้ คงมีแต่คุณแม่ของลูกไปช่วยงานท่านศาสตราจารย์อินทรี จันทรสถิตย์ ซึ่งเป็นผู้ที่สนับสนุนงานค่ายของลูก ๆ มา แต่แรกและพ่อถือท่านเป็นครู ก็ได้ไปด้วยในฐานะรองประธานในพิธี คุณแม่ของลูกได้กราบเรียนท่านว่า พ่อห่วงลูก ๆ มากยิ่งขณะนี้ป่วยอยู่คิดว่าคงไปเยี่ยมลูกไม่ได้ก็ยิ่งเป็นห่วงมากขึ้น สำหรับท่านนั้นได้ตั้งใจไปเยี่ยมลูกอยู่แล้ว เพราะท่านมีความเมตตาปราณีแก่ลูก ๆ และเห็นว่างานค่ายเป็นหลักการที่ดี หากไม่มีใครสนับสนุนให้กำลังใจมันอาจเขวไปในทางที่ด้อยลงก็ได้ ท่านจึงสนับสนุนการไปเยี่ยมค่ายเป็นอย่างยิ่ง พอดีกับที่พลอากาศโทประเสริฐ ห่วงสุวรรณ เสนาธิการกองบินยุทธการ ซึ่งท่านเป็นผู้เข้ารับการอบรมวิชาการเพาะเลี้ยงกล้วยไม้ด้วยท่านหนึ่ง และเป็นผู้ที่ดารพนับถือของพ่อได้ยินเรื่องนี้เข้า ท่านจึงเกิดศรัทธาและเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง จึงได้คิดหาทางช่วยให้พ่อได้มีโอกาสมาเยี่ยมลูก ๆ โดยจะนำเรื่องไปกราบเรียนปรึกษาท่านผู้บัญชาการทหารอากาศดู และในที่สุดท่านผู้บัญชาการทหารอากาศก็ได้กรุณาให้การสนับสนุนโดยอนุมัติให้โดยสารเครื่องบินของกองทัพฯ ได้ ท่านพลอากาศโทประเสริฐ ห่วงสุวรรณ ซึ่งพ่อนับถือท่านเสมือนญาติสนิทมาช้านานและเรียกท่านว่า "พี่เสริฐ" อย่างสนิทสนม ในฐานะที่พ่อมีความรู้สึกเป็นพ่อของลูก ๆ จึงใคร่จะเรียกท่านแทนลูก ๆ ว่าคุณลุงเสริฐ ท่านกรุณาวิ่งเต้นวางแผนการเดินทางให้พ่อได้มีโอกาสมาเยี่ยมลูก และให้ความอบอุ่นแก่ลูกด้วยตนเอง

ในที่สุดแผนการเดินทางของพ่อก็ได้กำหนดขึ้น โดยออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ในวันพุธที่ 7 เมษายน ไปค่ายสุรินทร์ ค้างกับลูก ๆ ที่ค่ายสุรินทร์ 2 คืน วันศุกร์ที่ 9 เมษายนออกเดินทางจากสุรินทร์ไปค่ายบุรีรัมย์ ค้างที่ค่ายบุรีรัมย์ 2 คืน ออกจากค่ายบุรีรัมย์ในวันอาทิตย์ที่ 11 เมษายนไปค่ายอุบลราชธานีการเดินทางส่วนใหญ่

ใช้เครื่องเฮลิคอปเตอร์ เมื่อนัดหมายกันเสร็จแล้ว พ่อตื่นเต้นและดีใจมากในการที่จะได้มีโอกาสมาเยี่ยมลูก ๆเช่นปีก่อน ๆพ่อได้ตกลงให้อาจารย์สุวิช ธินะโชติ อาจารย์ถาวร อาจารย์สิทธิชัยและลูกสวัสดิ์ประธานปกครององค์การนิสิต ติดตามไปด้วย ทีแรกพ่อคิดจะปิดลูก ๆเพราะอยากให้ตื่นเต้นกันเอง แต่ปิดไม่ได้เพราะต้องเขียนจดหมายไปบอกเพื่อให้เตรียมลานสำหรับ "ฮ" ลงได้และทำเครื่องหมายไว้ พ่อทราบดีว่าลูก ๆได้ข่าวแล้วดีใจเพียงใด คุณดุงเสริฐนัดวันเวลาว่าจะไปส่งถึงเครื่องและฝากฝังกับนักบินด้วยตนเอง ดังนั้น วันพุธที่ 7 เมษายน เวลา 7.45 น. พ่อกับคณะจึงได้ไปรอคุณดุงเสริฐอยู่ที่ประตูกองทัพอากาศ ท่านได้พาพ่อและคณะไปขึ้นเครื่อง D.C. 3. ซึ่งเป็นเครื่องเจ้าหน้าที่กรมราชองครักษ์เดินทางไปโคราช โดยคุณดุงเสริฐเดินทางไปส่งด้วย เมื่อถึงสนามบินโคราช ท่านได้แนะนำให้รู้จักผู้บังคับฝูงบินซึ่งมาคอยต้อนรับอยู่แล้ว หลังจากอธิบายชักชวนความเข้าใจกับนักบิน "ฮ" แล้วพ่อก็ลำลาคุณดุงเสริฐเพื่อขึ้น "ฮ" ไม่ค่ายสุรินทร์เป็นอันดับแรก พ่อต้องประหลาดใจและประทับใจเป็นอย่างยิ่งที่คุณดุงเสริฐบอกว่า *"ไม่ต้องลาหลอกอาจารย์เพราะผมจะไปด้วย ต้องไปส่งให้ถึงที่ไม่อย่างนั้นเป็นห่วง ไม่สบายใจ"* พ่อรู้สึกดีใจมาก พ่อนั่งฝันไปในเครื่องบินว่า ท่านเป็นผู้ที่ได้ทุ่มเทวิ่งเต้นด้วยตนเองโดยตลอดเพื่อให้พ่อได้เครื่องมาเยี่ยมลูก ๆและการเดินทางโดย "ฮ" มันเป็นเรื่องที่ใช้ค่าใช้จ่ายสูง ทำให้พ่อรู้สึกกรงใจ แต่ถ้าท่านได้เห็นผลงานของลูก ๆท่านคงจะอิ่มเอิบและปลื้มปิติว่ามันน่าจะคุ้มค่า พ่อคิดมั่นใจว่าผลงานของลูก ๆคงจะไม่ทำให้พ่อผิดหวังและเสียหน้า พ่อคิดทั้ง ๆที่ยังไม่ได้มีโอกาสมาเห็นผลงานของลูก ๆเลย เครื่อง "ฮ" บินมาจนเกือบถึงที่อยู่แล้ว พ่อใจเร็วเกินไปจึงชี้ให้เลี้ยวขวาก่อนถึงค่ายเพียงไม่ถึง 2 กิโลเมตร ทราบภายหลังว่าลูก ๆแต่เห็นเครื่องได้ชัดเจนแล้ว เราบินไปลงใกล้ชายแดนเขมร ได้รับทราบจากหน่วย ต.ช.ด. ที่นั่นถึงตำบลและทิศทางที่แน่นอนจึงบินกลับมาลงได้ถูกต้อง

พอเครื่องวนขวาเพื่อร่อนลงตรงลานที่มีพลุดวันสีม่วงเป็นเป้าหมาย พ่อแลเห็นลูก ๆวิ่งกระจายกันออกมาจากที่ต่าง ๆของค่าย แน่ละลูก ๆคงกำลังวุ่นอยู่กับงานหนัก ๆอาคารโรงเรียนอันยาวเหยียดและหลังคาสังกะสีที่ถูกแสงแดดเป็นประกายวับ บอกให้ทราบว่า พ่อคงไม่ผิดหวังที่จะอวดผลงานของลูกเป็นแน่ พอเครื่องร่อนลงสู่พื้นและจอดสนิทประตูเปิดออก ลูก ๆก็กรูกันเข้ามาล้อมรอบ กอดรัดพ่อจนแน่นด้วยน้ำตานองหน้าหลายคนที่อยู่ใกล้ ๆกราบลงบนหน้าอกพ่อด้วยความอบอุ่น พ่อจำไม่ได้ว่าใครเป็นใครเพราะมากมายเหลือเกิน ความจริงค่ายนี้มีเพียง 40 คนเท่านั้น พ่อเชิญคุณดุงเสริฐและนักบินลงไปชมผลงานของลูก ๆด้วย และแล้วลูก ๆก็ช่วยกันแบกพ่อคนละมือสองมือเข้าไปยังค่าย ลูกต้องตะโกนบอกว่า นี่แหละครับของขวัญจากลูก ๆสำหรับคุณพ่อ แล้วก็ชี้มือไปที่อาคารเรียนขนาด 3 ห้องเรียน ซึ่งงานร่วมเสร็จอยู่แล้ว มีบันไดขึ้นได้สองทาง ด้านหน้าของระเบียงอาคาร เมื่อขึ้นไปตรวจสภาพดู ปรากฏว่าแข็งแรงมาก พื้นและฝาอาคารเหลืองานอีกเพียงเล็กน้อย แล้ว ผอก. ค่าย ลูกบี้ (ชูชัย) ก็ประกาศให้ลูก ๆชาวค่ายทุกคนมาชุมนุมล้อมวงกันที่หน้าเสาธงโรงเรียน ซึ่งมีธงไตรรงค์สบัดพริ้วอยู่บนยอดเสา ถัดลงมาเล็กน้อยเป็นธงเขียวเก่งตร เพื่อประกอบพิธีรับตามประเพณีชาวค่าย ชาวค่ายทุกคนไขว้มือประสานซึ่งกันและกันเป็นวงกลม โดยมีพ่อ คุณดุงประเสริฐ และคณะอยู่กลางวง แล้วจึงกล่าวต้อนรับ และขอให้พ่อกล่าวให้โอวาท พ่อตื้นตันมาจนกล่าวอะไรไม่ออก และคิดว่าคงไม่มีอะไรกล่าวมาก นอกจากกล่าวสั้น ๆว่า "พ่อเข้าใจลูกทุกคนดี และคิดว่าลูกทุกคนก็เข้าใจพ่อดี เราไม่จำเป็นต้องพูดอะไรมาก" แล้ว ผอก. ค่ายก็ได้เชิญคุณดุงเสริฐกล่าวให้โอวาทแก่หลาน ๆชาวค่าย โอวาทของคุณดุงเสริฐประทับใจหลาน ๆเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มีโอกาสเห็นนิสิตนักศึกษาตละเวลาว่างทำประโยชน์ให้แก่สังคมและสามารถทำได้ดีน่าสรรเสริญ คำพูดที่ประทับใจหลาน ๆที่สุดก็คือ *"นี่เป็นบุญกุศลอันเกิดด้วยความบริสุทธิ์ใจ"* ซึ่งหลาน ๆได้เก็บไปกล่าวถึงและจดจำต่อไป ลูก ๆและพ่อได้เดินไปส่งท่านถึงเครื่อง "ฮ" อีกครั้งหนึ่ง ก่อนขึ้นเครื่องท่านได้กล่าวว่า ดุงมีของให้หลาน ๆพร้อมทั้งให้เจ้าหน้าที่ประจำเครื่อง "ฮ" ยกถาดผ้าขนหนูเป็นออกมาแจกจ่ายหลาน ๆคนละผืน แล้วมอบให้เลยโดยไม่ต้องคืน นอกจากนั้นยังยกเบียร์แช่เป็นเจี๊ยบอีก 1 หีบออกมาให้ แต่เที่ยวนี้ได้รับคำตอบทันทีจากหลาน ๆโดยมิได้ดังเลยว่า *"คุณดุง*

ครับพวกผมขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง แต่พวกผมรับไม่ได้ มันเป็นระเบียบวินัยที่ค่ายเกษตรถือเคร่งครัด ห้ามคื่มหรือแม้แต่มีของมึนเมาอยู่ในค่าย" พ่อยืนดูอยู่เงียบ ๆอยู่ข้างหลังลูก ๆด้วยความภูมิใจในระเบียบวินัยอันดีงามของลูก ๆของพ่อ พ่อเชื่อแน่ว่าคุณลุงคงจะประทับใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเครื่อง "ฮ" บินลับไปแล้ว ลูก ๆต่างแยกย้ายกันลงมือทำงานต่อไปตามหน้าที่ นอกจากนั้นลูก ๆยังได้แรงพี่ยักษ์กับลูกสวัสดิ์มาเพิ่มอีก 2 แรง เสียงกบไฟฟ้า 2 ตัว ดังแข่งกันอย่างโหยหวล เสียงเลื่อย เสียงฆ้อนกระทบตาปู และเสียงไม้ที่โยนลงกระทบกันดังมาจากหลายทิศหลายทาง พ่อเดินไปดูการทำงานของลูกตามจุดต่าง ๆโดยทั่วถึงกัน ดูครัว และดูเต็นท์ที่หลับนอนซึ่งทำขึ้นอย่างง่าย ๆตลอดจนเครื่องยาปฐมพยาบาล ซึ่งนอกจากสำหรับบริการชาวค่ายแล้วชาวบ้านยังได้อาศัยด้วย ต่อมาสักครู่นายอำเภอก็มาถึง พ่อได้ทราบว่านายอำเภอเป็นผู้ที่ลูก ๆของพ่อรักและสนิทสนมมาก เพราะได้ให้ความอบอุ่นทางจิตใจแก่ลูก ๆอย่างใกล้ชิด ลูก ๆจึงไม่หวั่นต่อการลำบากทางกาย และมีกำลังสู้งานอย่างเต็มที่ พ่อได้สังเกตเห็นว่า ทุกคนแทบไม่มีแววแห่งความสนใจในการแต่งกายเหลืออยู่เลย ใกล้เที่ยง ปรากฏว่ารองผู้บังคับการตำรวจเขต 3 และคณะได้เดินทางมาเยี่ยม นำข้าวสารมา 4 กระสอบ ลวดหนามหลายขด เครื่องนุ่งห่ม ขนม ฯลฯ มามอบให้แก่ลูก ๆเพื่อใช้แจกจ่ายแก่ชาวบ้านผู้ยากจนต่อไป ลูก ๆได้เรียกเด็ก ๆชาวบ้านซึ่งมามุงดูหลายสิบคนรวมกลุ่มร้องเพลงต่าง ๆหลายเพลง แสดงให้เห็นว่า ได้มีการประชาสัมพันธ์เข้าถึงชาวบ้านและสนิทสนมคุ้นเคยกับเด็ก ๆมาแล้วเป็นอย่างดี เย็นวันนั้น หลัง 17 น.ไปแล้วก็หยุดพักฝ่อน พ่อเดินไปอาบน้ำกับลูก ๆเราต้องเดินจากค่ายผ่านหมู่บ้านไปประมาณ 1 กิโลเมตร มันเป็นอ่างขังน้ำที่ชุ่นมาก มีควายหลายตัวเดินอุยและอาบอยู่ในบ่อด้วย ทั้งลูกหญิงลูกชายต่างลงอาบในบ่อแต่แบ่งกันคนละข้าง พ่อลงอาบข้างลูกชาย ลูก ๆบอกว่ามาใหม่มันมีเม็ดผื่นคันขึ้นตามตัว ต่อมาก็เคยชิน เมื่ออาบน้ำเสร็จแล้วเราก็ทะยอยกันเดินกลับมายังค่าย ถือโอกาสแวะทักทายสังสรรค์กับชาวบ้านมาตลอดทาง หมู่บ้านในนสวรรค์นี้แร้นแค้นมาก หลังคาและฝาบุงด้วยใบหญ้าและแฝกเก่า ๆหลายแห่งมีรูโหว่ ๆจนแทบคุ้มฝนไม่ได้ มีอาสาสมัครคุ้มครองหมู่บ้านอยู่กลุ่มหนึ่ง ลูก ๆพยายามชวนมาร่วมรับประทานอาหารด้วย แต่ไม่ยอมมาด้วยความเกรงใจลูก ๆหลังจากลูก ๆกลับถึงค่าย รับประทานอาหารแล้วสักครู่ เสียงกบไฟฟ้าก็ดังระคนกับเสียงค้อน เสียงเลื่อยอีกไฟฟ้าสว่างตามจุดต่าง ๆลูกคนหนึ่งของพ่อ นำกระสอบมาปูเป็นที่นอนให้พ่อบนพื้นอาคารโรงเรียน ซึ่งยังเหลือบางส่วนที่ไม่เสร็จดี และมีกระสอบม้วน ๆทำหมอนให้โดยเอาผ้าเช็ดตัวหุ้มข้างนอก มันดีพอใช้สำหรับสภาพและบรรยากาศเช่นนี้ พ่อเดินทักทายและดูลูก ๆทำงานโดยทั่วถึง ลูกคนหนึ่งแกะป้ายชื่อโรงเรียนบนไม้กระดานแผ่นใหญ่อย่างชมักเชมัน อีก 2-3 คน ช่วยขัดกระดาษทราย พ่อดูอยู่จนดึกจึงเข้านอน เมื่อระฆังค่ายดีรัวปลุกลูก ๆค่ายให้ตื่นเมื่อเวลาประมาณ 5.30 น. พ่อกระวีกระวาดลุกขึ้น รีบล้างหน้าแต่งตัวแล้ววิ่งออกไปยืนล้อมรอบเสาธงเพื่อเคารพธงชาติ และธงเกษตรอันเป็นกิจวัตรประจำวันร่วมกับลูก ๆและพ่อถือปฏิบัติโดยเคร่งครัดทุกเช้าที่มาร่วมชีวิตค่ายกับลูก ๆไม่ว่าค่ายใด ลูกสมศักดิ์พ่อย ๆลูกจากกระดานป้าย เมื่อคืนแซาแกะป้ายชื่อโรงเรียนอยู่จนดึก แล้วเลยนอนขดหลังอยู่บนนั้นจนใกล้รุ่ง พ่อพูดกับลูกอีกคนหนึ่งว่า เขาทุ่มเทชีวิตจิตใจให้กับงานจริง ๆวันนี้วันที่ 8 เมษายน อากาศที่ค่ายสุรินทร์ร้อนอบอ้าว ร่างกายพ่อยังไม่ปรกติ หายใจอึดอัด ปวดศีรษะ พ่อไม่กล้าบอกลูก ๆเพราะเกรงจะเป็นห่วงพ่อและทำให้เสียเวลางาน พ่อเดินไปมา และมีความรู้สึกว่านั่งที่ไหนมันก็อึดอัด จนในที่สุดล้มตัวหลับอยู่บนกระสอบข้าวสารที่รองผู้บังคับการตำรวจนำมามอบให้เมื่อวานนี้ และลูกนำมาเก็บไว้บนโรงเรียน จนกระทั่งลูกคุ่มมาปลุกและบอกว่า ผู้ว่าราชการจังหวัดมาเยี่ยม จึงได้ลุกขึ้นและออกมารับรองท่าน เรานั่งคุยกันอยู่พักใหญ่ ท่านได้ทราบว่าพ่อมาเยี่ยมลูก ๆจึงได้กรุณาเข้ามาเยี่ยม แล้วก็ได้ลากลับไป เย็นวันนั้น หลังจากการอาบน้ำและอาหารตามปกติแล้ว ปรากฏว่าฝนตกกระหน่ำลงมาพอสมควร พอดีกับพื้นและฝาอาคารเรียนเสร็จเรียบร้อย คืนวันนั้นจึงระคมทำลูกกรงและบันไดจนสำเร็จเอากลางดึก

รุ่งขึ้นวันที่ 9 เมษายน ลูก ๆเริ่มถากถางพื้นที่และขุดหลุมทำสนามเด็กเล่นแต่เช้าตรู่ ตัวอาคารโรงเรียน

ได้เสร็จไปแล้วตั้งแต่เมื่อคืนนี้ เช้าวันนี้เป็นวันเดินทางจากค่ายสุรินทร์ไปสู่บุรีรัมย์ของพ่อ พอ 9 น. กว่า ๆลูก ๆ ก็ล้อมวง กระทำพิธีส่งพ่อ พ่อได้กล่าวให้โอวาท แสดงความยินดีที่อาคารเรียนได้เสร็จสิ้นลงแล้ว พ่อทราบดีว่าลูกทุกคนไม่อยากให้พ่อจากไป แต่เรามีครอบครัวใหญ่ มีพี่น้องซึ่งแยกย้ายกันทำงานเสียสละเพื่อสังคมอยู่ถึง 3 ค่าย พ่อจำเป็นต้องให้ความอบอุ่นแก่ลูก ๆโดยทั่วถึง พ่อหวังว่าลูก ๆที่มาใช้ชีวิตอยู่กับงานค่าย คงจะได้รับประสบการณ์อันมีคุณค่ายิ่ง เรายังมีพี่น้องซึ่งมิได้มีโอกาสมาออกค่ายอีกเป็นพัน ๆคนที่บางเขน เราควรร่วมมือกันหาทางให้เขารู้คุณค่าของการเสียสละและคุณธรรมอันดีงาม และให้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่น้ำใจแก่เขาด้วย พ่อหวังว่าเมื่อเสร็จงานค่ายแล้วลูก ๆทุกคนคงจะกลับไปตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและรู้จักการแบ่งเวลาทำงานในสิ่งที่มีคุณค่าทั้งสองอย่างควบคู่กันไปให้ได้ผลดีต่อไป สิ่งที่เรารักเราเสียดายทุกอย่างไม่มีอะไรยั่งยืนแน่นอน การมาของพ่อ มาอยู่กับลูก ๆ เมื่อถึงเวลาก็ต้องจากไป แต่เราเป็นปุถุชนธรรมดาก็ย่อมมีการเสียใจเสียดาย แต่คุณความดีนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ไม่สูญสิ้นไป จึงขอให้ลูก ๆจงช่วยกันรักษาไว้ ขณะนั้นเครื่อง "ฮ" บินลงที่ลานหน้าค่ายพอดี ลาก่อนลูกที่รักทุกคน พอขาดคำลูก ๆก็วิ่งจากวงล้อมโผเข้ากอดพ่อแน่น บางคนก็ร้องไห้จิตใจพ่อไม่แข็งพอในสภาพและบรรยากาศอันซาบซึ้งและอบอุ่นเช่นนี้ ลูก ๆหามพ่อไปขึ้นเครื่อง "ฮ" แล้วเราก็โบกมืออำลากันจนลับไปกับตายตาด้วยความอาลัย มุ่งสู่หมู่บ้านหนองแต้ จังหวัดบุรีรัมย์ กำหนดถึงค่ายประมาณ 10.30 น. แต่เนื่องจากหมู่บ้านนี้ไม่มีปรากฏในแผนที่การบิน เครื่อง "ฮ" บินวนหาอยู่นานจนถึง 11-น. จึงปรากฏว่าเครื่องเลยไปลงที่หน้าที่ว่าการอำเภอสตึก นักบินแจ้งว่าไฟแดงบอกจำนวนเชื้อเพลิงปรากฏขึ้นแสดงว่าน้ำมันกำลังจะหมด ต้องบินกลับ จึงต้องนำเครื่องกลับลงมาที่หน้าศาลากลางจังหวัดบุรีรัมย์ แล้วพัฒนากรจังหวัดได้จัดรถยนต์ไปส่งที่ค่าย ถึงค่ายประมาณ 14.- น. ปรากฏว่า ชาวบ้านจาก 4-5 หมู่บ้านมาชุมนุมรอดูเครื่องบินกันเต็มไปหมด และหาว่าผู้ใหญ่บ้านหลอกลวงว่าเครื่องบินจะลงแล้วไม่มา ต้องชี้แจงกันเป็นการใหญ่ แต่ก็ไม่วายที่จะถูกตัดพ้อว่า พวกเขาไม่มีวาสนาได้เห็นเครื่องบินกัน ลูก ๆดีใจที่พ่อไปถึง แต่ก็เป็นห่วงชาวบ้านซึ่งผิดหวังเพราะไม่ได้เห็นเครื่องบิน เย็นวันนั้น น้ำพริกปลาทูฝีมือลูก ๆเป็นอาหารอันโอชะมาก แต่ถูกฝนและพายุกระหน่ำลงมาขัดจังหวะ โรงไสไม้ซึ่งทำด้วยหลังคามุงฝกพังกระจายลงมา พ่อนั่งอยู่บนอาคารโรงเรียนมองสายฝนที่กำลังกระหน่ำลงมาอย่างหนัก เห็นลูก ๆ4-5 คนกำลังยืนเอามือค้ำหลังคาโรงครัวซึ่งมีทีท่าว่าอาจจะยุบลงมา ทุกคนอดทนและปรับตนเองให้เข้ากับสภาพเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี หลังจากที่พ่อได้รับประทานอาหารค่ำเรียบร้อยแล้ว ก็มีลูก ๆ3-4 คนมานั่งคุยอยู่ด้วย นอกจากนั้นยังปีนป่ายตีฝา ติดลูกตั้งภายในตัวอาคารทั้งชายหญิงจนเวลาล่วงเลยเข้า 23 นาฬิกา ฝนเบาบางลงไปบ้างเล็กน้อย พ่อเอนหลังลงนอนบนบานประตูซึ่งลูกคนหนึ่งนำมาวางต่างที่นอนและปูด้วยผ้าไว้ให้ เสียงเลื่อยไม้และตีฝาดังสนั่นอยู่เหนือศีรษะ แม้มันจะดังสักปานใด แต่มันก็แสดงถึงความขยันหมั่นเพียร อดทนและตั้งใจจริงของลูก ๆ พ่อหลับไปเมื่อใดไม่ทราบแต่ก็ตื่นขึ้นเมื่อระฆังปลุกดังขึ้นในเวลาเช้ามืดของวันรุ่งขึ้น 10 เมษายน วันนี้ท้องฟ้าแจ่มใสหลังจากที่ฝนตกลงมาแล้วอย่างมากเมื่อคืนนี้ พ่อคงร่วมเข้าแถวเคารพธงเช่นเคย แต่เช้าวันนี้ลูก ๆค่ายบุรีรัมย์ได้ประกอบพิธีรับพ่อหลังจากชั่วโมงคติธรรมประจำวันเสร็จแล้ว จากนั้นก็แยกย้ายกันไปทำงาน ลูก ๆ3-4 คนเวรจ่ายตลาดวันนี้นับว่าลำบากมาก เนื่องจากฝนตกหนักเมื่อคืนนี้เป็นอุปสรรคทำให้รถเดินไม่ได้ ต้องเดินจากค่ายแต่เช้ามืด ตามทางเกวียนออกไปถึง 8 กิโลเมตร กว่าจะถึงทางหลวงจังหวัด ยิ่งกว่านั้นที่ยวกลับปรากฏว่ารถยนต์ ร.พ.ช. ที่มาส่งติดหล่ม ทำให้อาหารกลางวันมื้อนั้นต้องใช้แตงโมที่ซื้อติดมาด้วย เย็นวันนี้ ประมาณ 16.-น. คุณปู่หลวงอิงค์ ของชาวค่าย คุณแม่ พี่ติ๋ว พี่จินต์ พี่แตง และคุณเฮาว์วสันต์ เดินทางมาถึง ลูก ๆดีใจมาก และมีขนมมาแจกแยะ เย็นวันนั้นพ่อและคุณปู่หลวงอิงค์เดินทางไปเยี่ยมค่ายมหิดล ซึ่งมาตั้งอยู่ห่างจากค่ายของเราออกไปประมาณ 3 กิโลเมตร กลับมาจากค่ายมหิดลจึงเลยไปอาบน้ำที่วัดซึ่งอยู่ห่างจากค่ายประมาณ 2 กิโลเมตร แล้วรับประทานอาหารกัน ค่ำวันนั้นลูก ๆเร่งงานตีฝาที่เหลืออยู่จนเสร็จ พ่อเห็นลูกหญิงคนหนึ่งขึ้นไปตีฝาส่วนบนของชื่อโรงเรียน เพราะต้องรีบทำให้เสร็จภายในคืนนี้ พรุ่งนี้ก็จะมีพิธีมอบโรงเรียนแก่ผู้ว่าราชการจังหวัด ฝ่ายช่าง

เขียนนั่งเขียนประวัติโรงเรียนอยู่ตั้งแต่เช้าจนถึงกลางคืน เสร็จงานค่อนมื่อประมาณ 3 น. ของวันรุ่งขึ้น ฝ่ายสวัสดิการครัวทำงานทั้งวันโดยไม่มีเวลาพักเช่นกัน แล้ว 21 น. คืนนั้นก็มีการนัดประชุมประเมินผลงานของฝ่ายต่าง ๆภายในเต็นท์อำนวยการ หลังจากการประเมินผลงาน และมีการเลือกยีโร่และยีโร่อีนของค่ายเสร็จแล้ว พ่อก็ถือโอกาสดุกขึ้นกล่าวอำลาลูก ๆในที่ประชุม

ลูกที่รักยิ่งของพ่อทุกคน

วันพรุ่งนี้ แต่เช้าตรู่ พ่อจำเป็นต้องออกเดินทางจากลูก ๆไป เพื่อต่อไปเยี่ยมค่ายของเราอีกค่ายหนึ่งที่จังหวัดอุบลราชธานี สองคืนที่พ่อได้มีโอกาสมาร่วมชีวิตล้ำเด็ญกับลูก ๆในค่าย มันเป็นบรรยากาศที่อบอุ่นที่สุด

ก่อนที่พ่อเดินทางมา พ่อรู้สึกเป็นห่วงลูก ๆในค่ายนี้มากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องภัยอันตรายจากงูพิษ แต่เมื่อได้มีโอกาสมาเห็นความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกัน มีความพร้อมเพรียงกันในการแก้ปัญหาต่าง ๆอย่างมีขวัญดีของลูก ๆทั้งชายหญิง ทำให้พ่อมั่นใจและอุ่นใจได้ว่าลูก ๆทุกคน สามารถคุ้มครองตนเองได้เป็นอย่างดี เมื่อคอนที่พ่อจะลาจากลูก ๆค่ายสุรินทร์มาที่นี้ พ่อได้รับการขอร้องจากลูก ๆอย่างหนักหน่วง ขอให้อยู่เป็นเพื่อนใจแก่ลูก ๆต่อไป แต่พ่อได้ชี้แจงเหตุผลว่า เรามีพี่น้องครอบครัวใหญ่ พ่อได้เคยกล่าวไว้ในอดีตแล้วว่าพ่อจะพยายามทำตัวเป็นพ่อที่ดีของลูก ๆทุกคน คุณธรรมของพ่อที่ดีข้อหนึ่งคือ การรักและปรานีแก่ลูกโดยทั่วถึง ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ลูกซึ่งปฏิบัติในทางที่ดีงาม ก็ควรให้กำลังใจและการสนับสนุน ลูกบางคนซึ่งอาจเห็นผิดเป็นชอบก็ต้องพยายามพร่ำสอนและหาวิธีให้ลูกได้ประจักษ์และปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม การมาร่วมทุกข์ร่วมสุขกับลูกของพ่อครั้งนี้ เรามีเวลาจำกัด พ่อจำเป็นที่จะต้องแบ่งปันให้ทั่วถึงกันที่ค่ายบุรีรัมย์นี้ก็เช่นกัน พ่อได้รับการอ้อนวอนจากลูก ๆให้อยู่ต่อ แต่พ่อจำเป็นต้องจากลูก เพราะพี่น้องของเรายังมีอีกค่ายหนึ่งและมีเวลาเหลืออยู่เพียง 2 วันเท่านั้น พ่อจำเป็นต้องจากไป หวังว่าลูกทุก ๆคนคงจะเข้าใจดี แต่ก่อนที่จะจากกัน พ่อใคร่ขอฝากคำสั่งสอนไว้กับลูก ๆเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติแก่ลูกที่รักของพ่อทุก ๆคน พ่อได้มีโอกาสมาเห็นการทำงานของลูก ๆขอบอกตรง ๆว่า ลูกไม่ทำให้พ่อผิดหวัง แต่ลูกกำลังจะให้ความชื่นใจภูมิใจเพื่อเป็นของขวัญแก่พ่อ ชั่วระยะเวลาเพียง 18 วันที่เรามาตั้งค่าย และด้วยกำลังเพียง 48 คน ของลูก ๆทั้งชายหญิง พรุ่งนี้เช้าเราก็จะได้ทำพิธีมอบอาคารเรียนขนาด 4 ห้องเรียน จุนักเรียนได้กว่า 100 คน พร้อมทั้งสนามเด็กเล่นที่มีอุปกรณ์ต่าง ๆเช่น ชิงช้า กระดานหก และกระดานลื่น พร้อมทั้งเสาธงไตรรงค์หล่อฐานไว้อย่างแข็งแรง ให้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ด้วยความภาคภูมิใจ นอกจากนั้น สิ่งสำคัญยิ่งอีกสิ่งหนึ่งก็คือ ลูก ๆได้ชนะและกำจิตใจของชาวบ้านจำนวนหลายร้อยคนไว้ได้ หลังจากนี้พ่อได้เดินเข้าไปสำรวจหมู่บ้าน พ่อทราบดีว่า ชาวบ้านมีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น แต่มีคนมากระซิบว่า เขาได้ประชุมกันเอง ทอผ้าไหมด้วยฝีมือของเขาเพื่อไว้แจกลูก ๆคนละผืนในวันลาจาก เมื่อคืนนี้ ทั้ง ๆที่ฝนกำลังกระหน่ำลงมา พ่อยังทราบอีกว่าเขาแอบดูลูก ๆ จุดไฟตีฝาโรงเรียนกันอยู่

ลูกสามารถเรียนภาษาของเขาจนสามารถพูดได้ ลูก ๆได้เรียนเพลงพื้นเมืองจากการสอนของเขา และยังทำคนกับเด็ก ๆที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในหมู่บ้านเสมือนเด็ก ๆเหล่านั้นเป็นน้องแท้ ๆให้ความรัก ความเอ็นดูและสอนให้เด็ก ๆร้องเพลงสำคัญ ๆหลายเพลง ลูกได้ปฏิบัติภารกิจอันเป็นบุญกุศลได้ผลสำเร็จอย่างแท้จริง นอกจากนั้น พ่อยังได้ตระหนักว่างานค่าย ช่วยฝึกอบรมให้ลูกทุก ๆคนมีจิตใจสูง มีคุณธรรมอันดีงาม มีการเสียสละอย่างบริสุทธิ์ใจ และได้มีโอกาสที่มาเห็น มาร่วมชีวิตกับพี่น้องของเราซึ่งยากจนและแร้นแค้น สิ่งเหล่านี้ เป็นบุคคลิกอันสำคัญสำหรับบุคคลซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาความเจริญและความสงบสุขให้แก่สังคมในอนาคต อย่างไรก็ตาม ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือความรู้ทางการศึกษา ลูกจะเป็นคนดีต่อไปในอนาคตได้จำเป็นต้องเจริญทั้งคุณธรรมทางจิตใจ และความรู้ความสามารถ เสร็จงานค่ายแล้ว พ่อหวังว่าลูกทุก ๆคนคงจะกลับไปตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เพื่อสร้างตนเอง มันมิใช่เพื่อตนเอง แต่ถ้าลูกได้ศึกษา สอบผ่านการศึกษาไปได้ด้วยดีโดยตลอดจนรับปริญญา ลูกจะมีทั้งความรู้และความเจริญพร้อมด้วยคุณธรรมทางจิตใจ พ่อเชื่อว่าลูก ๆของ

พ่อ จะเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติ แต่เมื่อลูกได้แสดงออกให้พ่อชื่นชม ถึงคุณธรรมอันสูงทางจิตใจอย่างน่ารัก และเป็นที่หวังของชาวบ้านพี่น้องผู้ยากจนเช่นนี้แล้ว หากลูกสอบตกและมีอันเป็นไปทางด้านการศึกษาพ่อจะเป็นผู้ที่เสียใจและชอกช้ำที่สุด คนที่เรียนดีคะแนนการเรียนสูง แต่ขาดคุณธรรมและความบริสุทธิ์ทางจิตใจก็มิใช่บุคคลที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างแท้จริง ตรงกันข้ามบางคนอาจเป็นภัยต่อสังคมก็ได้ ส่วนบุคคลที่มีคุณธรรมและความบริสุทธิ์ในการเสียสละอยู่ในจิตใจ เป็นบุคคลที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ แต่ถ้าไม่มีความรู้ทางการศึกษาดีพอ ก็เป็นที่น่าเสียดายว่า อาจใช้เจตนารมย์ที่ดีต่อส่วนรวมให้บังเกิดประโยชน์ได้ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ลูก ๆคงไม่ทราบว่า พ่อกำลังรอคอยความหวังจากลูก ๆอีกอย่างหนึ่งแม้มันจะเป็นความหวังที่ยังห่างไกล แต่มันกำลังใกล้เข้ามาทุกทีละเล็กละน้อย นั่นคือความหวังที่จะได้เห็นความรุ่งโรจน์ของชีวิตลูก ๆในอนาคต และเมื่อถึงเวลานั้น พ่อและแม่ของลูก ๆจะมีความสุขที่สุดและนอนตายตาหลับเพราะ ได้สร้างลูกให้เป็นคนโดยสมบูรณ์แล้ว, ลาก่อน ขอให้พระจงคุ้มครองลูกของพ่อทุก ๆคน อีกไม่กี่วัน เราจะพบกันอีก.

บรรยากาศภายในเต็นท์เงียบสงัด ทุกคนลุกขึ้นยืน ก้มหน้า มือประสานกันต่อกันแน่นสนิท มันเป็นบรรยากาศกลางดงอันเปล่าเปลี่ยว แต่อบอุ่นที่สุด พ่อได้ยินเสียงสะอึกสะอื้นแว่วมากระทบหูเบา ๆเป็นระยะ ๆ จากหลายคน, แล้วเสียงเพลง "ลาก่อนพ่อที่รัก ๆเราจะพบกันอีก ๆ" ก็ค่อย ๆดังทำลายความเงียบขึ้น และจบลงด้วยการที่ทุก ๆคนหันหน้าออกจากเต็นท์ และเดินแยกย้ายกันไปด้วยอาการที่ฝืนความรู้สึกอย่าง ที่สุด พ่อยกนาฬิกาข้อมือขึ้นดู มันเป็นเวลาเกือบห้าทุ่ม ลูก ๆส่วนหนึ่งซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการหล่อฐานเสาธง หน้าโรงเรียนยังคงหิ้วตะเกียงเจ้าพายุไปส่องแสงสว่าง ผสมปูน หินและทราย เทปูนต่อไป พ่อมองดูอยู่เงียบ ๆ ด้วยความซึ้งในใจ มีลูกหญิงสองคน ลูกชายอีกสองคน พ่อรู้ดีว่าวันพรุ่งนี้จะต้องเสร็จเรียบร้อยและผู้ว่าราชการจังหวัดจะเดินทางมาเป็นประธานในพิธีรับมอบโรงเรียน

คืนวันนี้ พระจันทร์เต็มดวง พ่อยังยืนชมผลงานของลูก ๆซึ่งตั้งตระหง่านเป็นสง่าน่าภาคภูมิอยู่ท่ามกลางแสงจันทร์ มันบอกอยู่ในตัวของมันเองว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของอนาคตในการศึกษาของเด็ก ๆตาดำ ๆที่กำลังนอนกลางดินกินกลางทรายเป็นเรียบร้อยในขณะนั้น มันเป็นส่วนหนึ่งของแสงสว่างของเขา แล้วพ่อก็ต้องสะดุ้งจากภวังค์เมื่อมีเสียงทำลายความเงียบมาจากสนามเด็กเล่นข้างโรงเรียน "คุณพ่อครับ ตองกระดานสิ้นชิดครับ ผมเพิ่งทำมันเสร็จเย็นวันนี้เอง" พ่อเหลียวไปดูที่สนามเด็กเล่น มีชิงช้าขนาดสี่กระดาน เสาและกระดานแข็งแรงมาก มีโซ่ทำเป็นสายชิงช้า บริเวณใกล้ ๆกันมีกระดานสิ้นหนึ่งชุด กระดานหก 2 ชุด และบันไดสำหรับห้อยโหน 1 ชุด การวางรูปแบบของสนามและฝีมือการทำดีพอใช้เหมาะสมกับสภาพในชนบท พ่อทราบและเห็นด้วยตาตนเองว่าลูก ๆ4-5 คน กรำแดดมาตลอดเวลาที่พ่อมาอยู่ด้วย เพื่อปลุกปล้ำงานนี้ตามที่ได้รับมอบหมายจากการแบ่งงานกันภายในค่าย พ่อรู้ว่าลูก ๆภูมิใจในผลสำเร็จ และคงจะมีความสุขใจที่เห็นว่ามีเด็ก ๆชาวบ้านมาเล่นกันอย่างสนุกสนาน แม้ผู้ใหญ่ชาวบ้านบางคนก็มาทดลองเล่น ขณะนั้นเป็นเวลาเกือบเที่ยงคืนแล้ว ชาวบ้านที่เคยมาสนุกสนานร่วมกับลูก ๆเป็นประจำในตอนสันทนาการ ต่างกลับกันไปหมด แสงจันทร์สาดสว่างไปทั่วและบรรยากาศเริ่มเย็นลงสักเล็กน้อย พ่อรู้ว่าลูก ๆไม่อยากเห็นพ่อจากไปในวันพรุ่งนี้ แต่ลูก ๆก็เข้าใจดีทุกคนถึงความจำเป็น พ่อเต็มใจที่จะปลอบใจลูก ๆทุกคน แม้มันจะไม่เป็นคำพูด พ่อเดินไปนั่งชิงช้า ลูกคนหนึ่งยืนอยู่ข้างหลังและไกวให้เบา ๆจากนั้นสักพักใหญ่พ่อก็ลุกไปนั่งกระดานหกรวมกับลูก ๆอีก 3 คน แกนกลางของกระดานเป็นไม้กลมแต่ก็เรียบร้อยและแข็งแรงมาก ลูก ๆโยนมันไปมาอย่างช้า ๆเสียงเสียดสีของแกนที่หมุนไปอย่าง ช้า ๆดังเป็นจังหวะ ๆพ่อทราบภายหลังว่า ระหว่างนั้นคุณปู่หลวงอิงค์ฯ เข้านอนแล้ว บนอาคารโรงเรียนที่ลูกเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ ๆได้โผล่หน้าต่างออกมาดูอยู่เงียบ ๆด้วยความชื่นชมยินดี แต่ก็ห่วงในสุขภาพของพ่อ พ่อเพลินอยู่กับลูก ๆจนล่วงเข้าตีสองของวันใหม่ ลูกคนหนึ่งจึงขอร้องให้พ่อเข้านอน พ่อได้กล่าวราตรีสวัสดิ์กับลูกทุก ๆคน และมีลูกคนที่ขอร้องให้พ่อเข้านอน เดินตามไปส่ง พร้อมทั้งกล่าวว่า ลูกจะส่งคุณพ่อให้ถึงที่นอนพ่อลงนอนบนเตียงและหมอน

เก่า ๆที่ชาวบ้านใช้อยู่และได้มีน้ำใจเอามาให้ลูก ๆใช้หลับนอน แล้วคว้าผ้าห่ม แต่ลูกได้แย่งไปจากพ่อ คลี่มันออกห่มให้พ่ออย่างเรียบร้อยพร้อมทั้งก้มลงกราบที่พื้นกระดานข้าง ๆตัว พ่อมองตามหลังลูกซึ่งเดินฝ่าความมืดจนลับประตูไป พร้อมทั้งน้ำตาแห่งความปลื้มปิติได้ไหลออกมานองใบหน้า แสงจันทร์ยังส่องลอดหน้าต่างด้านขวามือของเสื่อนอนเข้ามา พยายามหลับตาลง แต่สมองยังคงคิด คิดถึงอนาคตของลูก ๆเหล่านี้ คิดถึงงานสร้างความเจริญให้แก่สังคม คิดถึงพี่น้องชาวบ้านผู้ยากจน เด็กตาดำ ๆที่ไร้การศึกษา อนิจจา คนเมืองหลวงเขาคิดที่จะหาโอกาสมาพักผ่อนและสังสรรค์กับคนเหล่านี้บ้างหรือไม่ หรือว่า เขามัวหลงระเริง มัวเมาอยู่กับสุรา นารี ความหรูหราฟู่ฟ่าของสังคมที่ใส่หน้ากากเข้าหากัน แต่แก่งแย่งกันมัวเมาต่อตำแหน่งที่เป็นหัวโขนครอบไว้ และอิ่มเอิบกับคำสรรเสริญอันจอมปลอมแทนคุณธรรมอันแท้จริง และมิได้ส่องกระจกดูตนเองว่าเขาควรจะแสดงกุศลจิตอันแท้จริงให้แก่ผืดอกเนื้อเชื้อไขที่กำลังว้าเหว่และขาดความอบอุ่นหรือไม่ พ่อไม่ทราบว่าพ่อได้หลับสนิทลงเมื่อใด

รู้สึกตัวตื่นขึ้นก็ต่อเมื่อระฆังค่ายเคาะบอกเวลา 5.45 นาฬิกา ท้องฟ้ายังไม่ทันแจ้ง แต่มันเป็นระฆังเตือนให้ลูก ๆชาวค่ายทุกคนทราบว่า ภารกิจในวันใหม่กำลังรออยู่ พ่อมีความสุขใจในการที่จะกระวีกระวาดตุกขึ้นเตรียมตัวล้างหน้าแปรงฟัน และแต่งตัวอย่างไม่ปราณีตจนเกินความจำเป็น และรีบวิ่งออกมายืนเข้าแถวรายล้อมเสาธงไตรรงค์และธงเขียวเกษตรร่วมกับลูก ๆซึ่งพ่อถือว่า เป็นกิจวัตรประจำทุกวันที่พ่อไม่เคยขาด และรักษาระเบียบวินัยของค่ายที่ลูก ๆได้วางไว้ตลอดจนถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด ระฆังค่ายดังขึ้นอีกครั้งหนึ่งเมื่อเวลา 6 นาฬิกา ทุกคนเรียงรายล้อมรอบเสาธง เสียงร้องเพลงชาติดังขึ้น พร้อมทั้งเชิญธงชาติขึ้นสู่ยอดเสา แล้วตามด้วยเพลง พระราชนิพนธ์เกษตรศาสตร์ และธงเขียวเกษตร จากนั้นก็ได้มีพิธีต้อนรับ คุณปู่หลวงอิงค์ และคณะตามประเพณีชาวค่าย แล้วต่างก็แยกย้ายกันออกทำงานตามปกติ งานในช้าวันนี้เป็นงานเล็ก ๆน้อย เพื่อความสะอาดเรียบร้อย เตรียมพิธีมอบโรงเรียนแก่ผู้ว่าราชการจังหวัด เพราะงานส่วนใหญ่ได้เสร็จสิ้นลงแล้ว นอกนั้นชาวบ้านยังได้มาร่วมประกอบพิธีตักบาตรในตอนเช้าด้วย

พ่อและคณะได้รับประทานอาหารเช้าที่ คุณแม่ พี่ดิ๋ว และลูก ๆช่วยกันทำเสร็จแล้วจึงได้กราบลา คุณปู่หลวงอิงค์ และร่ำลาลูก ๆ8.00 น. รถยนต์ก็เคลื่อนออกจากค่ายด้วยความอาลัย โบกมือกันจนเกือบจะลับตาไป พ่อจึงสั่งให้รถหยุดลงตรงป้ายโรงเรียนบ้านหนองแต้พัฒนา ซึ่งแกะสลักและทำโดยฝีมือของลูก ๆเมื่อมีลูก ๆในค่ายบางคนแอบเห็น จึงได้วิ่งตามออกมาร่วมถ่ายรูปด้วย แล้วเราก็เคลื่อนรถเลี้ยวโค้งไปทางเกวียน แม้ภาพหายลับไปจากสายตา แต่ใจยังคงจดจ่ออยู่กับน้ำใจและผลงานอันน่าภาคภูมิของลูก ๆ รถเข้าสู่ตาลากลางจังหวัดบุรีรัมย์ประมาณ 9 น. หลังจากจอดสนิทเพียงครู่เดียว เรืออากาศตรี มนู เอนกสุข ก็ขับรถจักรยานยนต์เข้ามาหาและแนะนำตนเองว่า *"เป็นศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ไปเป็นนักบินประจำอยู่ที่สนามบินนครราชสีมา ได้ทราบข่าวว่าเครื่อง "ธ" จะมาบริการท่านอาจารย์ผมจึงอาสามา"* พ่อจึงนึกขึ้นได้ว่า ถ้าหากจะขอร้องให้เครื่อง "ธ" ไปแวะลงที่ค่ายบ้านหนองแต้ได้ คงจะช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับความผิดหวังของชาวบ้านได้ จึงลองขอร้องดู ซึ่ง ร.ต.ทวีฯ ก็ได้บอกว่าจะลองขอร้องนักบินที่ 1 ดู เพราะเป็นนักบินอาวุโส และได้บอกพ่อว่า เครื่อง "ธ" จอดรออยู่แล้ว เมื่อพ่อและคณะไปที่เครื่อง "ธ" จึงได้พบกับ เรืออากาศเอกศักดา จันทรแสง หลังจากได้อธิบายให้ฟังแล้วจึงทราบว่านักบินที่ 1 นี้เป็นผู้ที่สนใจกล้วยไม้และเลี้ยงกล้วยไม้ลูกผสมจากฝีมือพ่อไว้ด้วย เราจึงเริ่มคุยกันสนุก และตกลงจะลองบินเลี่ยงเพื่อหาค่ายบุรีรัมย์ที่บ้านหนองแต้อีกครั้งหนึ่ง เครื่อง "ธ" เริ่มออกเดินทางเมื่อเวลาประมาณ 9.30 น. ครั้งนี้มุ่งหน้าสู่ทิศเหนือของตัวเมือง เมื่อบินไปได้ประมาณกว่า 40 กม. ก็นึกว่าคงผิดหวังแน่ เพราะเกาะถนนคนละเส้นทาง พ่อจึงตัดสินใจให้บินมุ่งสู่อุบลทันทีเพราะเวลามีจำกัด น้ำมันเชื้อเพลิงก็จำกัดด้วย แต่นักบินได้บังคับเครื่องเลี้ยวขวา บินมาได้สักประมาณ 10 นาที พ่อใช้กล้องส่องทางไกลซึ่งคล้องคออยู่ จับดูตามทิวไม้ที่กระจายอยู่เบื้องล่าง ด้วยความหวังลม ๆแล้ง ๆ ทันใดนั้นเอง สายตาก็สะดุดลงตรงหลังคาสังกะสีที่กระทบแสงแดดเป็นประกาย แต่เห็นได้ชัดเจนพอสมควรว่าอาคารหลังนี้เป็นรูปอักษร L แบบเดียวกันกับโรงเรียนที่ลูก ๆสร้าง

ซึ่งพ่อได้สังเกตแล้วว่ามันแปลกกว่าโรงเรียนอื่น ๆ ในชนบท เพราะมีห้องหน้ามุขยื่นออกมาจากปลายด้านหนึ่งทำให้ตัวอาคารเป็นรูปตัวแอล เมื่อตรวจดูโดยละเอียดจากกล้องส่องทางไกล จึงแลเห็นคนยืนล้อมวงอยู่ที่เสาธงหน้าโรงเรียนและมีเต็นท์อยู่ 3 หลังเรียงรายอยู่รอบนอก แน่แล้ว ใช่แน่ คงจะเป็นขณะที่ผู้ว่าราชการจังหวัดฯ กำลังประกอบพิธีรับมอบพอดี เพราะเป็นเวลาประมาณ 10 น. พ่อรีบติดต่อกับนักบินด้วยความดีใจ และแล้วเครื่องก็ค่อย ๆ โฉบลงต่ำและตีวงเลี้ยวขวาอ้อมไปรอบ ๆ เป้าหมาย พ่อสวมเสื้อแขนยาวสีเหลือง ยื่นมือโบกออกมาจากประตูที่เปิดกว้างตลอดเวลาอย่างไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยแลเห็นได้ชัดว่าลูก ๆ ที่ยืนเรียงรายอยู่เบื้องล่างแสดงความตื่นเต้นและดีใจ และจำเสื้อสีเหลืองที่พ่อสวมเช้าวันนี้ได้ หลังจากนั้นเพียง 2 นาที เครื่องก็ร่อนลงจอดสนิทบนพื้นหินใกล้กับบริเวณค่าย และเพียงอึดใจครู่เดียวชาวบ้านเป็นร้อย ๆ ก็กระจายกันเข้ามาอย่างล้นหลาม พอพ่อลงจากเครื่องคนแก่หลายคนโผเข้าจับมือบีบแน่นพร้อมทั้งกล่าวว่า บุญหลาย วาสนาหลาย พ่อจึงตอบไปว่า เที่ยวนี้ได้ดูเครื่องบินสมใจพ่อแม่พี่น้องแล้ว เครื่องบินมาจริง ๆ ครูและผู้ใหญ่บ้านไม่ได้หลอก พ่อได้เชิญนักบินทั้งสองไปชมผลงานของลูก ๆ คงมอบให้จ่าประจำเครื่องเฝ้าเครื่อง และประชาสัมพันธ์แก่พี่น้องชาวบ้านซึ่งรายล้อมเครื่องเป็นรัศมีอย่างกว้างขวางและยังหลั่งไหลมาอีกจาก 4-5 หมู่บ้าน พ่อและนักบินทั้งสองได้เดินเข้าไปในบริเวณพิธีภายในค่าย ขณะนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดกำลังฟังพระสวดอยู่ภายในอาคารโรงเรียนลูก ๆ ต่างตื่นเต้นวิ่งมาล้อมและซักถามถึงการเดินทาง ทางอากาศมาพบค่ายได้อย่างไม่น่าเชื่อ สำหรับ ร.ต.มนูฯ นั้นรู้สึกดีใจและภูมิใจมากในผลงานของน้อง ๆ ส่วน ร.อ.ศักดา นักบินที่ 1 กล่าวชมความวิริยะอุตสาหะของลูก ๆ และชื่นชมในกุศลอันแรงกล้าของลูก ๆ เป็นอย่างยิ่ง พ่อต้องรีบจากไปเพราะจะต้องบินต่อไปยังจังหวัดอุบลอีกไกล ลูก ๆ ทางค่ายอุบลคงจะชะเง้อคอและตั้งใจตั้งตาคอยอยู่แล้ว เมื่อพ่อกราบลาคุณปู่หลวงอิงค์และร่ำลาลูก ๆ ทุกคน ทันใดนั้นเองลูก ๆ หลายคนก็ล้อมรอบเข้ามาและอุ้มพ่อคนละมือแห่ไปส่งยังเครื่องบินโดยมีคุณแม่และพี่ติ๋วเดินตามหลังไปด้วย ขบวนผ่านป่าออกไปสู่ทุ่งนาซึ่งเป็นลานจอดเครื่องบิน ปรากฏว่าชาวบ้านยกมือไหว้อวยชัยให้พรกันมากมาย พ่อทราบดีว่ามันเป็นผลงานของลูก ๆ ที่เข้าถึงจิตใจชาวบ้านทำให้พ่อได้อิ่มเอิบใจไปด้วยเราอำลากันด้วยน้ำตาและโบกมือจนภาพอันประทับใจได้หายลับไปจากสายตาเหลืออยู่แต่จิตใจอันตื้นตันและเปี่ยมด้วยความปิติยินดี พ่อได้มีส่วนช่วยลูกในด้านประชาสัมพันธ์กับพี่น้องชาวบ้านแม้ว่ามันจะเป็นชั่วเวลาเพียงไม่กี่นาที แต่พ่อก็มีความสุขที่ได้แก้ปัญหาให้แก่ลูกเป็นผลสำเร็จทั้ง ๆ ที่โอกาสและความหวังมีน้อยเต็มที แต่บุญกุศลได้ช่วยส่งเรา

ประมาณ 12.30 น. เราก็แลเห็นตัวเมืองอุบลราชธานีอยู่ข้างหน้า และอีกไม่กี่นาทีต่อมา เครื่องก็ร่อนลงสนามบินอุบลและแท็กซี่ตามทางวิ่งมาจอดสนิท พ่อและคณะได้รับเชิญให้พักผ่อนที่ห้องพักนักบิน น.ท.ถนอม พรหมสิทธิ ผ.บ. ฐานบินอุบลได้กรุณาให้ความสะดวกและบอกว่าถึงเวลาเกือบ 13 น.แล้ว จะหาอาหารให้รับประทานก่อนออกเดินทางต่อไปยังค่ายอุบลที่หมู่บ้านนาตาเมอเพราะเกรงจะหิวกัน พ่อได้แสดงความขอบคุณ แต่ปฏิเสธว่าจะขอไปรับทานอาหารจากฝีมือลูก ๆ ที่ค่าย คงจะไม่หิวมากนัก พ่อได้รับการบริการด้วยผ้าเย็นและโอวัลตินจากท่าน น.ท.ถนอม และนักบินผู้เอื้ออารี ระหว่างรอนักบินรับประทานอาหารก่อนออกเดินทาง ร.อ.ศักดา และ ร.ต.มนู ได้กล่าวชื่นชมผลงานของลูก ๆ ที่ได้ไปเห็นที่ค่ายบุรีรัมย์ให้ น.ท.ถนอม และเพื่อนนักบินฟัง แล้วเราก็คุยกันเรื่องกล้วยไม้ต่อไปจนถึงเวลาประมาณ 14 น. จึงได้ขึ้นเครื่อง "ฮ" ซึ่งประจำฐานบินอุบลต่อไปยังหมู่บ้านนาตาหมอ กิ่งอำเภอน้ำยืน การเดินทางตอนนี้ไม่สู้หนักใจนักเพราะพิกัดบินจากฐานบินไปสู่หมู่บ้านนี้ มีปรากฏอยู่ในแผนที่การบินอย่างชัดเจน ใช้เวลาบินประมาณ 40 นาที มุ่งสู่ชายแดนไทยต่อเขมร หากเดินทางโดยรถยนต์ก็จะต้องใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 2 ชั่วโมงครึ่ง เป็นระยะทางกว่า 100 กิโลเมตร ตามถนนที่ทุรกันดาร ซึ่งมีฝุ่น โคลน และคันนา ขณะที่เราแลเห็นหมู่บ้านนาตาเมออยู่เบื้องหน้า พ่อได้ใช้กล้องส่องทางไกลตรวจสอบในบริเวณใกล้เคียงทางขวามือของเส้นทางบิน พ่อได้แลเห็นหลังคาสังกะสีของอาคารหลังหนึ่ง ใหม่เอี่ยม เป็นผืนยาวเหยียดและเป็นประกายวับอยู่ท่ามกลางแสงแดด แต่ภาพเช่นนี้ มักจะเห็นเสมอ ๆ ตามหมู่บ้านหลายแห่ง มันเป็นโรงเรียนประจำ

หมู่บ้าน ครั้นจะสังเกตให้เห็นชัดเจนก็เลือนลางเต็มที เพราะมันอยู่ในระยะค่อนข้างไกล ประกอบกับหมอกแดดในฤดูร้อนและความสั่นสะเทือนของเครื่องบินทำให้ไม่อาจสังเกตเห็นรายละเอียดบริเวณใกล้เคียงได้ชัดเจน แต่มีความรู้สึกว่า มีจุดดำ ๆเล็ก ๆละเอียดกระจายอยู่ที่ลานหน้าอาคารมากผิดปกติคล้ายคล้ายกับจะเป็นคนยืนกันอยู่มากมาย ใจพ่อเริ่มเต้นแรงขึ้น อีกสิ่งหนึ่งที่พ่อแลเห็น มันมีลักษณะคล้ายรถยนต์บัส จอดอยู่ใต้ต้นไม้ เพราะมันมีสีสรรสดและสดุดตากว่าภาพทั่ว ๆไปในชนบท ขณะที่กำลังคิดลังเลใจอยู่นั้นเอง เครื่องบินก็บินเลยไปวนอยู่ที่หมู่บ้านซึ่งห่างออกไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตร พ่อจึงตัดสินใจขอให้นักบินบังคับเครื่องมุ่งสู่จุดที่สงสัย และเชื่อว่าคงใช่ค่ายลูก ๆแน่นอน เครื่องค่อย ๆตีวงล้อมหมู่บ้าน และเลี้ยวขวา ย้อนกลับมุ่งสู่จุดดังกล่าว ขณะนี้พ่อมองไม่เห็นจุดนี้ได้อีกเลยเพราะมันอยู่ตรงหน้าทางบินของเครื่อง พ่อสามารถมองลงไปเบื้องล่างได้เพียงจากประตูด้านข้างขวาของเครื่องซึ่งเปิดไว้เท่านั้น แต่รู้สึกว่าเครื่องค่อย ๆลดระดับต่ำลงทุกขณะใจยิ่งเต้นแรงขึ้น ใช่หรือไม่? ถ้าใช่ ลูก ๆกำลังทำอะไรกันอยู่? พอล้อแตะพื้น โรเต้อยังหมุนจี้เป่าฝุ่นที่พื้นตลบจนแลเห็นภายนอกได้ยาก มองแลเห็นเต็นท์สีสรรเกือบจะกลืนกับสีของพื้นดินเรียงรายอยู่ 3 หลัง ใช่แน่แล้ว ว่าแล้วจึงกระโดดลงจากเครื่อง ขณะนี้ไม่หิวและไม่รู้สึกอะไรทั้งสิ้น นอกจากความตื่นเต้น และดีใจพอกระโดดลงจากเครื่องท่ามกลางฝุ่นที่ถูกโรเต้อร์เป่ากระจุยกระจายก็พบว่า มีมือทั้งสองของลูกมารับแล้วก็อุ้มพาวิ่งออกไปจากรัศมีของฝุ่นมองดูหน้าจึงเห็นว่าเป็นลูกสนั่นซึ่งมีท่าทางอิดโรยมาก จากนั้นลูกอื่น ๆอีกหลายคนต่างก็ตรูกันเข้ามาห้อมล้อมและแบกพ่อไปตรงหน้าเสาธงไตรรงค์ พ่อมองไปรอบ ๆสังเกตว่า ทั้งหญิงและชายหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสแสดงความดีใจอย่างบอกไม่ถูก แต่ก็แฝงไว้ด้วยความอิดโรยอย่างเห็นได้ชัด แดดร้อนแรง บรรยากาศเต็มไปด้วยฝุ่นและความแห้งแล้ง ทั้งลูกชายและหญิงหน้าตาดำและไหม้เกรียมด้วยแดดเผาทุกคนน้ำตาคลอด้วยความปิติ และไม่อาจกล่าวอะไรออกมาเป็นคำพูดได้นอกจากโผเข้ากอดไว้แน่นไม่รู้ว่าใครเป็นใคร เมื่อลูกวางพ่อลงที่พื้นจึงทราบว่าเป็นฐานเสาธงชาติเทคอนกรีตเป็นรูปวงกลมมีรัศมีประมาณ 4 เมตร มีทางเดินคอนกรีตเป็นรูปกากะบาท นอกนั้นปลูกผักเม็ดแดงไว้อย่างเรียบร้อย ตัวเสาธงสีขาว ฝีมือประณีตพอดู ที่ยอดเสาธงไตรรงค์ผืนใหม่เอี่ยม สบัดโบกอยู่อย่างเป็นสง่าน่าภาคภูมิสำหรับหมู่บ้านที่ทุรกันดาร ซึ่งห่างจากชายแดนเขมรเพียงประมาณ 5 กิโลเมตรเท่านั้น ถัดเข้าไปก็เป็นแดนหมู่บ้าน ซึ่งเต็มไปด้วยเวียตกงเป็นแนวยาวประมาณ 60 กิโลเมตร พ่อได้กลับไปยังเครื่องบินเพื่อขอบคุณนักบินทั้งสองและช่างเครื่อง แต่แล้วก็ต้องยืนรออยู่พักใหญ่ เพราะปรากฏว่าเครื่องขัดข้องยังไม่อาจบินกลับได้ ได้มีการตรวจสอบและแก้ไขกันพักใหญ่ นักบินจึงได้แจ้งให้ทราบว่า ตามเวลา 8.00 น. ของวันที่ 12 เมษายน ซึ่งเป็นวันรุ่งขึ้นหากไม่มารับจนถึง 9.00 น. ก็ขอให้หาทางกลับโดยทางอื่น เพราะไม่แน่ใจว่าเครื่องจะบินมาได้โดยปลอดภัย เมื่อพ่อรับทราบแล้วเครื่องบินจึงออกเดินทางกลับ หลังจากที่เครื่องบินได้ลับตาไปแล้ว ลูก ๆจึงพาพ่อเข้าไปชมอาคารเรียนซึ่งตั้งตระหง่านอยู่กลางลานกว้างมีถนนคอนกรีตตรงจากเสาธงไปประมาณ 12 เมตร ตรงเข้าหน้าตัวอาคารพอดี อาคารหลังนี้ผิดกับอาคารเรียนสองหลังที่ค่ายสุรินทร์และค่ายบุรีรัมย์เนื่องจาก พื้นอาคารหลังนี้เป็นพื้นคอนกรีตทั้งหมดรวมทั้งระเบียงหน้าอาคารซึ่งยาวตลอดและมีลูกกรงด้วย งานปูนที่พื้นอาคารเรียบร้อยน่าดู ภายในตัวอาคารด้านหนึ่งมีเสื่อเปลือกไม้สานเก่า ๆปูอยู่ประมาณ 3-4 แผ่นเข้าใจว่าคงจะได้มาด้วยความเอื้ออารีของชาวบ้าน

พ่อลงนั่งบนเสื่อด้วยความปลื้มปิติ โดยมีลูก ๆนั่งเรียงรายล้อมรอบเต็มไปหมดและมีลูกประจิต ซึ่งเป็น ผอก.ค่ายนั่งจับมือพ่ออยู่ใกล้ ๆมันเป็นบรรยากาศที่อบอุ่นอย่างยิ่ง แตกต่างกันกับบรรยากาศในดึกอันโอ่อ่า มีเครื่องปรับอากาศอันทันสมัยแต่ปะปนอยู่ด้วยมนุษย์ที่ไม่มีความจริงใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มนุษย์ที่ไม่มีความจริงใจต่องานเพื่อส่วนรวม และมนุษย์ผู้สามารถทำอะไร ๆได้ลงคอเพื่อตนเองบนความทุกข์เวทนาของผู้อื่น พ่อลืมแม้กระทั่งความหิว จนกระทั่งลูกคนหนึ่งตักน้ำใส่แก้วพลาสติกมาส่งให้และถามว่า คุณพ่อรับประทานอาหารกลางวันมาแล้วหรือยัง จึงตอบว่า "ยัง" สักครู่หนึ่งก็มีอาหารใส่ถาดหลุมมาวางตรงหน้า ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ

บ่าย 3 โมง พ่อก้มลงมองอาหารในจานทีละช่องเห็นมี ข้าว แกงมัสหมั่นเนื้อ หมูทอด และมีช้อนสังกะสีหนึ่งคันเพียงแค่นี้ มันก็พอเพียงสำหรับมื้อหนึ่ง และดีที่สุดสำหรับพ่อซึ่งมีความปลื้มปิติในน้ำใจของลูก ๆ รับประทานไปพลางไต่ถามทุกข์สุกดิบกันตามประสาพ่อ ๆ ลูก ๆ สนใจกับการเดินทางของพ่อเป็นพิเศษ เพราะวันนี้ลูก ๆ เล่าว่า รอคอยพ่ออยู่ตั้งแต่เช้า กำหนดที่ผู้ว่าราชการมารับมอบโรงเรียนเวลา 10.10 น. ต้องเลื่อนไปจนถึง 11.00 น. เพราะรอพ่ออยู่ ความจริงพ่อไม่ทราบหมายกำหนดการมาก่อน จึงมีเจตนาเพียงอยากมาเยี่ยมและร่วมทุกข์ร่วมสุขกับลูกในค่ายเท่านั้น ทราบแต่เพียงคร่าว ๆ ว่า วันนี้จะมีพิธีมอบโรงเรียนให้แก่ทางจังหวัด มีแขกผู้มีเกียรติจากทางจังหวัดเดินทางฝ่าความยากลำบากเข้ามาที่ค่ายหลายท่าน นับตั้งแต่รองผู้ว่าราชการฯ ที่มาแทนผู้ว่าราชการฯ ซึ่งติดราชการทางกรุงเทพฯ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาชุมชนและดำรงตำแหน่งนายกสโมสรโรตารี่อุบลซึ่งได้ให้ความช่วยเหลือทางค่ายนี้หลายอย่าง คุณปรีดา จาติกวนิช รุ่นพี่ ๆ เกษตรอีกหลายคน เจ้าหน้าที่ ร.พ.ช. และนายอำเภอกิ่งน้ำยืน เป็นต้น จากคำบอกเล่าของลูกบางคนว่า พอได้ยินเสียงรถยนต์ก็ระแวงไปว่าเสียง "ฮ" จนครั้งหนึ่งเสียงรถยนต์คันหนึ่งคล้ายเสียง "ฮ" มาก ขณะที่ลูก ๆ กำลังประชุมพิธีกันอยู่ในอาคารต่างก็วิ่งออกมาคนละทางสองทาง หลายคนไม่ทันใจ ออกทางหน้าต่างจนมาจุกกันตรงหน้าต่างแคบ ๆ ออกไม่ได้ รอจนเกือบจะสิ้นความหวังพิธีได้ผ่านพ้นไปแล้ว อาหารกลางวันก็ผ่านพ้นจนบ่าย 14 น. กว่า ๆ จึงได้ยินเสียง และเห็นเครื่อง "ฮ" ปรากฏลิบ ๆ บินผ่านไปทางด้านซ้ายของโรงเรียน ทุกคนต่างวิ่งออกมาที่ลานกว้าง ต้นไม้ใกล้ ๆ ลานถูกตัดลงมาหลายต้นเพื่อก่อกองไฟให้มีควัน แต่รู้สึกว่าควันมันน้อยเหลือเกิน คนซึ่งอยู่ที่ลานหลายคนบ่นกันใหญ่ บางคนก็คิดว่าเป็นเครื่อง "ฮ" ของ ต.ช.ด. ที่บินลาดตระเวนแถวนั้นเป็นประจำ บางคนก็หวังว่า ถ้าเป็นเครื่องที่พ่อมาจริง หากบินเลยไปอีกหน่อยก็ถึงปุณทริก เขตแดง ขืนลงไปก็ไม่ได้กลับแน่ ๆ สำหรับพ่อซึ่งอยู่บนเครื่อง พ่อลงมานั่งคุกเข่าอยู่ที่ขอบประตูบานใหญ่ซึ่งเปิดกว้างอยู่ มือหนึ่งยึดขาเก้าอี้ไว้มือหนึ่งส่องกล้องซึ่งคล้องอยู่ที่คอ พอดีลูกยักษ์ (สิทธิชัย) ซึ่งนั่งอยู่ใกล้ ๆ แลเห็นเข้าจึงยึดข้อมือพ่อไว้แน่น ถ้าหล่นลงมาก็คงไม่มีเหลือ ในที่สุดด้วยแรงใจที่ตรงกันก็ดลบันดาลให้เราพบกันได้ไม่ยากนักพ่อคุยไปรับประทานไปอิ่มทั้งกายอิ่มทั้งใจ เราคุยกันเพลินอยู่สักครู่ก็เดินออกมาหน้าอาคาร แลเห็นชาวบ้านมารอกันเต็ม กอดคอหยอกล้อกับลูก ๆ อย่างสนิทสนม ลูก ๆ แนะนำให้รู้จักกับผู้ใหญ่บ้าน ครูใหญ่ และชาวบ้านอีกหลายคน ทั้งผู้ใหญ่บ้าน ครู และชาวบ้าน ต่างก็เข้ามาหา และกล่าวกับพ่อ ด้วยถ้อยคำและความรู้สึกคล้ายกับว่าคุณพ่อมาแล้ว ขอให้คุณพ่อจงเจริญ ๆ พ่อทราบได้ทันทีว่า มิใช่แต่ลูก ๆ เท่านั้นที่รอคอยพ่ออยู่ ลูก ๆ คงจะไปคุยถึงพ่อไว้กับชาวบ้านมากมาย จนชาวบ้านพลอยปลื้มปิติไปด้วย แสดงว่าลูกได้ชนะจิตใจชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านคงจะชื่นชมกับลูก ๆ จนทำให้ผลนั้นได้มีส่วนเชื่อมโยงมาถึงพ่อด้วย ลูก ๆ พาพ่อไปดูบ่อน้ำซึ่งขุดใหม่ ๆ และหล่อขอบคอนกรีตไว้อย่างเรียบร้อย ลึกประมาณ 5 เมตร มีตาน้ำแลเห็นน้ำใสแจ๋ว นี่ก็เป็นงานชิ้นโบว์แดงอีกชิ้นหนึ่งซึ่งนายอำเภอกิ่งน้ำยืนชื่นชม เพราะหมู่บ้านนี้ค่อนข้างขาดแคลนน้ำ ชาวบ้านไม่คิดจะขุดบ่อเพราะคิดว่าขุดไปก็อาจจะไม่พบน้ำ บ่อน้ำนี้ช่วยให้หมู่บ้านนี้ได้รับประโยชน์อีกมาก เย็นวันนั้นลูก ๆ ค่ายทุกคนต่างสนุกสนานกันอยู่ด้วยการใช้หลอดสีแม็คจิคแลกกันเขียนชื่อลงบนเสื้อฟอร์มค่ายอาสาที่ทำด้วยผ้าดิบ ที่กระเป๋าตรงหน้าอกด้านซ้ายมีตรา พระพิรุณสีเขียว ด้านหลังมีคำว่า กลุ่มนิสิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทุกคนทั้งลูกหญิงและลูกชายใส่เสื้ออย่างเดียวกันหมดในเวลาออกค่าย

ทุกคนทราบดีว่ามันเป็นเย็นวันสุดท้ายสำหรับสถานที่นี้ และการออกค่ายครั้งนี้ ต่างก็ตรากตรำเหน็ดเหนื่อยร่วมกันมา 18 วันเต็ม ๆ ถ้าจะคิดถึงจำนวนวันก็รู้สึกว่ามันไม่นานนัก แต่ถ้าดูผลงานของลูก ในระยะ 18 วันนี้ แน่ล่ะมันเป็นงานที่ต้องแบกภาระอย่างหนัก โรงเรียนขนาด 4 ห้องเรียน พื้นคอนกรีตขัดมัน มีความประณีตทั้งงานไม้และงานปูน บ่อน้ำ เสาธงสีขาวซึ่งสง่างาม สนามเด็กเล่นซึ่งมีชิงช้า กระดานกระดกอีก 1 คู่ นอกจากนั้นยังมีแปลงสาธิตเพาะเห็ดฟางในหมู่บ้าน การประชาสัมพันธ์เข้าถึงจิตใจชาวบ้าน มันไม่ใช่งานเบา ๆ สำหรับคนจำนวนเพียง 50 คน ซึ่งมีทั้งหญิงและชายที่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัย ไม่ใช่ช่างไม้ ไม่ใช่ช่างปูน ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยว่าทุกคน

จะอยู่ในสภาพอิดโรย ผิวไหม้เกรียม มือพองจนกลายเป็นด้าน แต่อิ่มเอิบด้วยบุญกุศล อย่าเข้าใจนะว่าลูก ๆ เหล่านี้ต้องการเป็นฮีโร่ เพราะโลกเราที่มีความเห็นแก่ตัวมักมองคนอื่น ๆ ในแง่ร้ายเหมือนภาพสะท้อนที่ส่องให้คนอื่น ๆ แลเห็นตนเอง ลูก ๆ เหล่านี้ไม่เคยเอาหน้า ไม่เคยเอาชื่อ เพราะทำงานเป็นทีม รู้จักการแบ่งงานกันทำ ไม่มีใครที่จะคิดว่าตนสำคัญกว่าคนอื่น ต่างพึ่งพาอาศัยกันและสามัคคีกัน งานจึงบรรลุผลตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ นับว่าผลงานนี้ได้เป็นเครื่องวัดความสามัคคี ความมานะอดทน ตลอดจนการเสียสละ และความเมตตากรุณาอันแผ่ไปถึงผู้ยากจนค่นแค้นด้วย พ่อยืนชมภาพลูก ๆ แลกกันล่าลายเซ็นลงบนเสื้อค่ายระหว่างกันและกันอย่างอุตลุต มันเป็นภาพที่ประทับใจพ่อเป็นอย่างยิ่ง มิเสียแรงที่พ่อเป็นห่วงใยและพร่ำสอนให้ลูก ๆ รักสมัครสมานสามัคคีกันและกันไว้เมื่อก่อนที่ลูกจะลาจากพ่อมาสู่แดนทุรกันดารเพื่อทำงานชิ้นสำคัญ ลูก ๆ ได้ให้ของขวัญอันชื่นใจแก่พ่อโดยไม่รู้ตัว ในที่สุดพ่อก็ถูกล่า ลายเซ็นจากลูก ๆ ทุกคนด้วย "ชื่อจริงของคุณพ่อไม่เอา ต้องเอาชื่อเล่นด้วย" พ่อรู้ดีและเข้าใจลูกดีทุกคน ลูก ๆ ไม่สนใจว่าพ่อจะเป็นใคร ตำแหน่งอะไร แต่ลูกเข้าใจว่าพ่อมีจิตใจเป็นพ่อของลูก ๆ และนี่มันเป็นอุดมคติที่ถูกใจพ่อที่สุด เรารักกันเหมือนญาติสนิทพ่อรับสารภาพว่าน้อยคนที่พ่อรู้จักชื่อจริง แต่ชื่อเล่นของลูกมันฝังใจ และแสดงออกถึงความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากที่สุด พ่อเข้าใจดีว่าลูกทุกคนไม่ได้หวังผลตอบแทนใด ๆ จากพ่อเป็นการส่วนตัวเลยนอกจากความผูกพันทางจิตใจ ความรัก ความเอ็นดู อันเกิดด้วยความบริสุทธิ์ใจและความอบอุ่นในครอบครัวของเรา พ่อยืนเซ็นชื่อลงบนเสื้อฟอร์มค่ายให้แก่ลูกทุก ๆ คนอย่างกันเอง ลูกตี๋ (ธรรมศักดิ์ อัศวเพียรชอบ) ก็รวมอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย ท่าทางของ ลูกตี๋ อิดโรยมาก เพราะตรากตรำงานมาอย่างโชกโชน โดยมีเวลาพักผ่อนน้อย แต่ก็มีแววแห่งความร่าเริงสนุกสนาน ไม่ท้อถอย พ่อมองไปที่แผ่นกระดานซึ่งลูก ๆ ทำไว้สำหรับใช้ติดประกาศและข่าวประจำค่าย เห็นมีประกาศเกี่ยวกับการทำงาน ข่าวสาร ฯลฯ ติดอยู่หลายแผ่น ที่พ่อสนใจเป็นพิเศษก็คือ จดหมายคำสอนของพ่อที่ได้มอบให้แก่ลูก ๆ เมื่อคืนวันที่ 22 มีนาคม ซึ่งเป็นวันที่ลูก ๆ ไปลา และขอพรจากพ่อยังคงติดตรึงแน่นอยู่กับกระดานประกาศจนถึงวันสุดท้ายซึ่งเป็นวันประสบผลสำเร็จของงานทุก ๆ ด้าน มันไม่มีแม้แต่ริ้วรอยของการบุบสลาย พ่อภูมิใจและปิติยินดีที่ลูกได้เห็นความสำคัญและพยายามรักษาคำสอนของพ่อไว้จนงานของลูก ๆ ได้บรรลุตามเป้าหมายอย่างดียิ่ง

จากนั้น จากเจ้าหน้าที่ ร.พ.ช. ซึ่งได้ให้ความร่วมมือกับลูก ๆ ก็ได้มาชวนพ่อไปชมสภาพของ*หมู่บ้านนาตาเมอ* หรือมีชื่อใหม่ว่า *บ้านนาสามัคคี* โดยมีลูก ๆ หลายคนนั่งบ้างยืนบ้างไปบนกะบะหลังรถ ร.พ.ช. เจ้าหน้าที่ ร.พ.ช. ขับรถพาพ่อและลูก ๆ มุ่งหน้าเข้าสู่หมู่บ้านซึ่งอยู่ห่างจากค่ายออกไปประมาณ 1 กิโลเมตร บ้านเรือนราษฎรทั่วไปอยู่ในสภาพมุงแฝกและทรุดโทรม บางหลังก็ไม่มีฝา ราษฎรอยู่ในอิริยาบทต่าง ๆ กัน บางคนก็นั่งจับกลุ่มกันเป็นกลุ่ม ๆ สัตว์เลี้ยงที่อยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ เดินเพ่นพ่านอยู่เป็นแห่ง ๆ พอเขาเหล่านั้นได้เห็นรถเราผ่านมาต่างก็ถือถังน้ำวิ่งออกมาหน้าบ้าน เรียงรายอยู่ตามถนนดิน ดูท่าทางคล้าย ๆ กับคนกรุงเทพฯ ที่เล่นสงกรานต์ด้วยการสาดน้ำกันอย่างรุนแรงเป็นถัง ๆ พ่อนั่งอยู่ในตอนหน้าของรถ และอาการหลอดลมอักเสบยังไม่หายสนิท เจ้าหน้าที่ ร.พ.ช. จึงแนะนำให้พ่อปิดกระจกรถป้องกันเปียกน้ำ แต่แล้วพ่อก็ต้องทึ่งเป็นอย่างยิ่งกับการแสดงออกของชาวบ้าน แทนที่เขาจะสาดน้ำทั้งถังโครมใหญ่เข้ามาที่รถอย่างท่าทางเอาจริงเอาจังของเขา เขากลับใช้ขันตักน้ำจากถังเพียงเล็กน้อย ค่อย ๆ รดที่ลูก ๆ พร้อมทั้งให้ศีลให้พรเป็นภาษาพื้นเมืองเบา ๆ ด้วยใบหน้าอันยิ้มแย้มแสดงถึงความรักและเอ็นดูลูก ๆ ของพ่ออย่างจริงใจ *อนิจจา ในสภาพชีวิตอันแร้นแค้นเช่นนี้พ่อ ไม่คิดเลยว่าจะได้เห็นใบหน้าอันร่าเริงและบอกถึงความสุขใจ จริงใจ ของชาวบ้านเช่นนี้* เจ้าหน้าที่ ร.พ.ช. บอกกับพ่อว่า ชาวบ้านรักและเอ็นดูลูก ๆ ซึ่งอยู่ห่างจากถนนหลายสิบเมตร พ่อซาบซึ้งและปลื้มใจแทนลูก ๆ และขอร้องให้คนขับรถหยุดรถรอให้ลูก ๆ ได้รับการรดน้ำจากเขาเหล่านั้น ดูอาการกิริยาของเขาเหล่านั้นมีความสุขเหลือเกิน เขาได้รับแสงสว่างแห่งชีวิตจากลูก ๆ *พรุ่งนี้เราก็จะอำลาจากชีวิตอันน่าเวทนาเหล่านี้ไปแล้ว เขาเหล่านี้คงจะว้าเหว่และหงอยเหงาต่อไป แต่โรงเรียนอันสง่างาม บ่อน้ำ และคุณค่าทางจิตใจที่ลูก ๆ ได้มอบตากรุณาต่อเขา คงจะเป็นอนุสรณ์ที่ช่วยให้กำลังใจและความหวังในชีวิตอนาคตให้แก่บุตรหลานของเขาได้บ้าง*

เรากลับถึงค่ายพักเมื่อพลบค่ำ ค่ำวันนี้พ่อแม่พี่น้องชาวบ้านทราบกันดีว่ามันเป็นคืนสุดท้ายที่ลูก ๆ ซึ่งเขารักและเอ็นดูจะอยู่ให้ความอบอุ่นแก่เขา เรามีภาพยนตร์การเกษตรของสำนักข่าวสารอเมริกัน ด้วยความเอื้อเฟื้อจากศิษย์เก่าเกษตรนำมาฉายที่ลานหน้าโรงเรียน ปรากฏว่ามีชาวบ้านมาดูกันมากมาย ลูก ๆ หลายคนต่างช่วยกันต้อนรับโดยไม่มีใครอยู่นิ่งชาวบ้านหลายคนนอนระเกะระกะชมภาพยนตร์อย่างเป็นกันเองอยู่กลางลานดิน เมื่อพ่อเข้าไปใกล้ ๆ จึงพบว่าลูก ๆ ของพ่อหลายคนทั้งชายหญิง นอนปะปนอยู่กับชาวบ้านเหล่านั้นด้วย และอธิบายให้ชาวบ้านฟังเรื่องราวในภาพยนตร์ ซึ่งลูกบางคนก็พยายามพูดภาษาพื้นเมือง ลูกคนหนึ่งมาเตือนให้พ่อไปอาบน้ำ เราเดินไปยังบ่อน้ำซึ่งขุดขึ้นเป็นผลสำเร็จจากน้ำมือของลูก ๆ หลังจากอาบน้ำแล้วเราก็แต่งตัวกันข้าง ๆ ของกระเป๋าซึ่งกองสุมกันอยู่ในความมืด เนื่องจากเต็นท์นอนทุกหลังได้ถูกรื้อถอนและพับเก็บเรียบร้อยตั้งแต่เมื่อตอนเย็น เพราะลูก ๆ มีแผนบริการให้ความอบอุ่นแก่ชาวบ้านอย่างเต็มที่จะอำลาจากกันในเช้าวันรุ่งขึ้น เรามีรายการตลอดทั้งคืนโดยไม่หลับนอน อาหาร ของว่าง จัดทำเลี้ยงชาวบ้านอย่างเต็มที่ตามมีตามเกิดเท่าที่จะหาได้ พ่อนั่งรับประทานอาหารค่ำกับนายอำเภอและศิษย์เก่ารวมทั้งครอบครัว เจ้าหน้าที่ ร.พ.ช. ตลอดจนเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ที่ร่วมงานกับลูก ๆ อย่างใกล้ชิด ไม่มีแขกอื่น ๆ บรรยากาศจึงเป็นอย่างกันเอง ลูก ๆ ใช้เสื่อเปลือกไม้ปูกับพื้นดินสำหรับพ่อและผู้ร่วมวงอาหาร มันเป็นบรรยากาศที่สบายที่สุดสำหรับชนบทเช่นนี้ นายอำเภอชวนพ่อไปนอนที่บ้าน พ่อรู้สึกขอบคุณท่าน แต่ต้องปฏิเสธและขอร่วมนอนกับลูก ๆ เพราะลูก ๆ ทราบดีทุกคนและไม่เคยมีใครถามแม้แต่คำเดียวว่าคุณพ่อจะนอนที่ไหน หลังจากเสร็จอาหารค่ำและคุยกับนายอำเภอและแขกพอสมควรแล้ว พ่อก็เดินไปที่กลุ่มชาวบ้านซึ่งกำลังชมภาพยนตร์อยู่ ภาพยนตร์กำลังฉายเกี่ยวกับการเลี้ยงไหมและทอผ้าไหมลูกหลายคนยังนอนชมภาพยนตร์ปะปนกับชาวบ้านอยู่ในความมืด มันมีพื้นดินเหลือว่างอยู่เล็กน้อย พ่อค่อย ๆ หย่อนตัวลงนั่ง และมีลูกคนหนึ่งหนุนศีรษะอยู่บนตัก เราชมภาพยนตร์หมดไป 1 เรื่อง พ่อจึงลุกเดินไปยังที่อื่น ๆ ลูก ๆ ฝ่ายสวัสดิการยังคงทำงานหนัก ต้มน้ำเลี้ยงน้ำ เลี้ยงอาหารแก่ชาวบ้านและแขก เสียงจานช้อนกระทบกันดังมาจากข้างแท่งค์น้ำซึ่งมีแสงไฟสว่าง ลูก ๆ หลายคนช่วยกันล้างจานและช้อนโดยไม่ขาดมือ พ่อเดินเลยไปถึงริมลานกว้างด้านขวามือของโรงเรียน อากาศเริ่มเย็นลง พระจันทร์เต็มดวง กองไฟซึ่งก่อขึ้นด้วยฟืนที่เก็บได้ในบริเวณใกล้เคียงยังคุแดง บางครั้งก็ลุกเป็นเปลว บรรยากาศตรงนี้เงียบสงัดนอกจากเสียงหริ่งเรไรซึ่งดังมาจากชาวป่าใกล้ ๆ และเสียงเพลงเบา ๆ พ่อเดินใกล้เข้าไปเห็นลูก ๆ หลายคนนอนอยู่บนเสื่อรอบ ๆ กองไฟ บางคนก็นอนหลับด้วยความเหนื่อยอ่อน บางคนก็นอนเงียบ ๆ ปล่อยอารมณ์ไปกับความเงียบ บางคนก็ร้องเพลงเบา ๆ จานใส่ฟักทองต้มจิ้มมะพร้าว ถุงพลาสติกใส่ท็อฟฟี่วางอยู่มุมหนึ่ง พ่อล้มตัวลงนอนบนเสื่อตรงช่องว่างระหว่างลูก ๆ แล้วก็เล่านิทานชีวิตเก่า ๆ ของตัวพ่อสมัยเด็ก ๆ ให้ลูก ๆ ฟัง บางครั้งลูก ๆ ก็ร้องเพลงให้พ่อฟัง แต่บางคนก็กรนเพราะความอ่อนเพลีย คืนนี้เป็นประเพณีของการปิดค่าย ทุกค่ายมีการจัดแคมป์ไฟร์เพื่อทำพิธีอำลาจากกันและจารึกอุดมคติลงบนจิตใจ พ่อรู้สึกชื่นชมกับระเบียบวินัยอันเคร่งครัดของลูก ๆ ชาวค่ายเกษตรอย่างหนึ่งคือ ไม่มีการดื่มหรือแม้แต่การเก็บรักษาสุราของเมาภายในค่ายโดยเด็ดขาด ไม่ว่าผู้ใดจะนำมาให้ลูก ๆ จะปฏิเสธอย่างสุภาพ ไม่มีการแสดงออกในเรื่องชู้สาว ทุกคนบูชาความสามัคคีและงานเป็นชีวิต คืนวันนี้เรากำหนดแคมป์ไฟร์เวลา 24 น. ตรง แต่เนื่องจากภาพยนตร์ยังฉายให้ชาวบ้านชมอีกหลายม้วนกำหนดแคมป์ไฟร์จึงเลื่อนไปเป็น 2 นาฬิกาของวันใหม่ พระจันทร์คล้อยไปทางทิศตะวันตกมากยิ่งขึ้น อากาศเย็นลงมาก เสียงเพลงเบา ๆ ค่อย ๆ เงียบไปแทนที่ด้วยเสียงหายใจ และเสียงกรนท่ามกลางความเงียบ แต่พ่อยังคงนั่ง ๆ นอน ๆ มองดูลูก ๆ ซึ่งเหน็ดเหนื่อยอ่อนเพลียจากการตรากตรำงาน แต่ก็คงจะมีความอิ่มเอิบใจและภูมิใจด้วยบุญกุศลอันบริสุทธิ์ ลูกสนั่นนอนอยู่ใกล้ ๆ พ่อ ใบหน้าซีดเผือดร่างกายซูบผอม พ่อเพิ่งจะมาทราบเมื่อเย็นนี้เองจากลูก ๆ ว่า เมื่อเช้านี้สนั่นเป็นลมหน้ามืดเพราะตรากตรำงานมาก บางมื้อไม่ยอมรับประทานอาหาร คิดแล้วพ่อรู้สึกใจหายและตื้นตัน เพราะเมื่อตอนบ่ายประมาณ 14.30 น. เครื่อง "ฮ" พาพ่อลงมาที่ลานหน้าค่าย ลูกสนั่นเป็นคนที่วิ่งฝ่าฝุ่นซึ่งตลบอบอวนด้วยแรงเป่าของโรเต้อร์เข้าไปอุ้มพ่อด้วยสองแขนของลูกแล้วพาวิ่งออกมาจากเครื่องให้ลูก ๆ รับช่วงต่อไป

คืนวันนี้ลูกนอนหลับอย่างอ่อนเพลียอยู่ข้างกองไฟ พ่อควักผ้าเช็ดหน้าออกจากกระเป๋าของพ่อ คลี่มันออกแล้วค่อย ๆคลุมศีรษะให้เพราะน้ำค้างกลางดึกเริ่มแรงขึ้นเป็นลำดับ อาศัยความอุ่นจากกองไฟช่วยบรรเทาความหนาวเย็นได้บ้างเล็กน้อย ฝ่ายที่มีหน้าที่เตรียมการแค็มป์ไฟร์กำลังทำงานหนักอยู่ในความมืด ท่ามกลางลานกว้างแบกฟืนท่อนโต ๆมาตั้งเป็นกองใหญ่ ล้อมรอบด้วยขอนไม้เป็นวงกลมซึ่งมีรัศมีประมาณ 15 เมตร

แล้วท่ามกลางความเงียบสงัดของราตรีกาล ระฆังค่ายบอกเวลาเริ่มพิธีแคมป์ไฟร์ก็ดังรัวขึ้นเมื่อเวลา 2 น. เวลาที่เรารอคอยก็มาถึงทุกคนตื่นจากพะวังค์ งานในค่ายหยุดหมด เสียงคุย เสียงล้างจานเงียบหายไปในทันทีทันใด ไฟในค่ายดับมืดสนิท ทุกคนยืนรายล้อมเป็นวงกลมห่างกันเป็นระยะ ๆพองาม ทุกคนมีท่อนไต้ถืออยู่ในมือ ต่อมาอีกครู่หนึ่งเปลวไฟจากไต้ดวงแรกก็สว่างขึ้น แล้วติดต่อกันไปจนทั่วถึง เป็นภาพที่ประทับใจที่สุด ลูก ๆค่ายทุกคนอยู่ในอาการสงบ และพ่อของลูกเป็นคนสุดท้ายที่เชื่อมต่อวงกลมแห่งความสามัคคีของลูก ๆให้เป็นวงกลมที่สมบูรณ์ ความปลื้มปิติของพ่อซึ่งปรากฏจากน้ำตามันกลบไว้ด้วยความมืด สักขีพยานคือผลงานของลูก ๆที่ปรากฏอยู่เบื้องหลัง หลังคาสังกะสีอันยาวเหยียดของอาคารโรงเรียนเป็นประกายอยู่ท่ามกลางแสงจันทร์เต็มดวง ชาวบ้านทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ตลอนจนเด็ก ๆนับร้อย ๆรายล้อมแฝงอยู่ในความมืดรอบนอกด้วยความสงบและหัวใจหดหู่ เขาทราบดีว่าภาพที่ปรากฏอยู่ในขณะนั้นมันเป็นสัญญาณบอกถึงการที่ลูกหลานซึ่งเขารักและเอ็นดู ตลอดจนเพื่อนที่ดีของเด็ก ๆกำลังจะจากไป เสียงทำลายความเงียบได้เริ่มต้นดังขึ้น มันเป็นเสียงที่กังวานและหนักแน่น แสดงถึงความมั่นคงและความบริสุทธิ์จากส่วนลึกของหัวใจของทุก ๆคน ประกาศความสำเร็จของผลงานอันเป็นภารกิจที่ได้วิริยะอุตสาหะบากบั่นมาแล้ว และขอให้สิ่งที่ไม่ดีงามจงถูกเผาผลาญด้วยเปลวเพลิงให้หมดสิ้นไป แล้วแต่ละคนก็ก้าวออกมาข้างหน้าประกาศคติธรรมด้วยเสียงหนักแน่น เริ่มต้นจาก ผ.อ.ก.ค่าย พอสิ้นเสียงก็โยนไต้ในมือซึ่งลุกโชติช่วงเข้าสู่กองไฟทันทีเปลวเพลิงกองใหญ่ก็สว่างไสวขึ้นทุกคนทุ่มเทจิตใจและสมาธิอยู่ที่จุดเดียวกัน พ่อยังจำคติธรรมของลูกตี่ได้ดี **"ความสามัคคีความเพียรความพยายาม และการเสียสละด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จ"** พ่อเป็นผู้ที่ก้าวออกไปเป็นคนสุดท้าย พ่อไม่อาจฝืนความรู้สึกได้ มันเป็นความรู้สึกที่ทำให้พ่อกล่าวออกมาด้วยความยากลำบากที่สุด พ่อพยายามทำลายสิ่งที่กดดันอยู่ในลำคอออกมาเป็นคำพูด ด้วยเสียงอันสั่นและขาดเป็นห้วง ๆว่า "พ่อได้ประจักษ์แล้วโดยไม่มีการเคลือบแคลงใด ๆทั้งสิ้น สำหรับคุณธรรมและการเสียสละของลูกทุกคน พ่อขอประกาศว่าพ่อจะขออยู่เคียงคู่และให้ความอบอุ่นแก่ลูก และจะปกป้องคุ้มครองลูกที่รักยิ่งทุกคน ไม่ว่าลูก ๆจะไปอยู่แห่งหนใด แม้ว่ามันจะเป็นการปกป้องลูกด้วยชีวิตของพ่อ" ขาดเสียง วงสามัคคีของเราก็เป็นวงที่สมบูรณ์ เสียงเพลงค่ายอาสาสมัครก็ดังขึ้น และติดตามด้วยเพลงโอลแลงซายแล้วต่อด้วยรายการสันทนาการและประชาสัมพันธ์กับชาวบ้านไปจนถึงสว่าง พอถึง 3 นาฬิกาลูก ๆสองคนได้อ้อนวอนขอให้พ่อเข้านอนเพราะห่วงสุขภาพ ลูกได้นำพ่อไปที่โรงเรียนซึ่งเพิ่งประกอบพิธีเปิดในเช้าวันนี้ เอาเสื่อเปลือกไม้และหมอนที่ชาวบ้านใช้อยู่ แต่มีน้ำใจนำมาให้ยืมปูลงบนพื้นซีเมนต์ มุมหนึ่งของห้อง พ่อล้มตัวลงนอนและหลับไปด้วยความอ่อนเพลีย แต่มันเป็นบรรยากาศที่ตื้นตันใจและสงบเงียบ

เช้าวันรุ่งขึ้น วันที่ 12 เมษายน พอท้องฟ้าเริ่มสาง พ่อตื่นขึ้น ภาพที่แลเห็นที่ลานหน้าโรงเรียน ชาวบ้านยังนั่งล้อมวงกอดคอกันกับลูก ๆคุยกันเป็นกลุ่ม ๆบางคนบีบมือลูก ๆไว้แน่น การแต่งกายก็ดี การวางตัวก็ดี ดูเกือบไม่ออกว่าใครเป็นชาวบ้าน ใครเป็นนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เขารับประทานอาหารเช้าที่ฝ่ายสวัสดิการของลูก ๆนำมาบริการ เราถ่ายภาพร่วมกันเป็นที่ระลึกครั้งสุดท้ายก่อนที่จะจากกัน รถบัส 1 คัน กับรถกะบะอีก 1 คัน บรรทุกของเรียบร้อย เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้นจากฝีมือของลูก ๆทุกคน เต็นท์ สัมภาระ เครื่องครัว เครื่องมือก่อสร้าง ฯลฯ พ่อใช้เวลาว่างตอนเช้าเดินเข้าหมู่บ้านไปกับลูก ๆเพื่อไปชมแปลงเพาะเห็ดฟางสาธิตที่ลูก ๆทำไว้ตรงริมห้วยน้ำในลำห้วยแห้งขอด มีเห็ดขึ้นอยู่ประปราย หลังจากใช้เวลาพอสมควร พ่อก็เดินกลับมาที่ค่าย ทันทีที่ถึง ลูกตี่ได้วิ่งมาหาพ่อ ในมือมีถุงพลาสติกขนาดย่อมซึ่งบรรจุเห็ดฟางดอกงาม ๆชาวบ้านดีใจเก็บมาอวดเขา

แต่เช้าตรู่ ลูกตี้ล้วงมันออกมาจากถุง แล้วส่งให้พ่อชื่นชมพร้อม ๆ กับลูก ๆ ซึ่งอยู่ในทีมสาธิตการเกษตรผู้ร่วมงานกับตี้ทั้งหญิงชาย พ่อได้ให้กำลังใจแก่ลูก ๆ อย่างเต็มที่และถ่ายภาพร่วมกันไว้เป็นที่ระลึก

8.00 นาฬิกา นายอำเภอกิ่งน้ำยืนได้กรุณาขับรถมาที่ค่าย เนื่องจากทราบว่าเป็นกำหนดเวลาที่เครื่อง "ฮ" จะมารับพ่อ เมื่อทราบว่า เครื่อง "ฮ" จากจังหวัดอุบลฯ เครื่องขัดข้อง ขั้นแรกพ่อคิดจะกลับรถยนต์ร่วมกับลูก ๆแต่ลูก ๆหลายคนไม่ค่อยเห็นด้วยนัก เพราะทางรถยนต์ลำบาก ต้องบุกโคลนข้ามคันนา ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อทางไกลกว่า 100 กิโลเมตร เกรงว่าสุขภาพของพ่อซึ่งยังไม่ปกติจะต้องลำบาก นายอำเภอจึงได้วิทยุเข้าไปในเมืองเพื่อสอบดูว่า เครื่อง "ฮ" จะมารับได้หรือไม่ จึงได้ทราบว่าทางฐานบินอุบลฯ ได้รายงานมายังเสนาธิการกองบินยุทธการที่ดอนเมือง และได้รับคำสั่งจากท่านเสธ. ให้นำเครื่อง "ฮ" จากโคราชบินขึ้นไปรับ รถกะบะซึ่งบรรทุกของ และลูก ๆหญิงชาย พร้อมทั้งรถบัสอีก 1 คัน ออกเดินทางจากค่ายประมาณ 9.-น. โดยมีชาวบ้านหญิงชายและเด็ก ๆมาส่งเป็นจำนวนมากด้วยน้ำตานองหน้า บางคนก็ยึดมือไว้แน่น กล่าวว่าไม่ให้กลับ มีหญิงชราชาวบ้านคนหนึ่ง อายุ 106 ปี เดินออกมาจากหมู่บ้านจับข้อมือพ่อแล้วน้ำตาไหล ให้ศีลให้พร ซึ่งพ่อได้ยกมือไหว้รับพรแล้วจับมือทั้งสองข้างของแม่เฒ่าขึ้นไว้บนศีรษะพ่อ พร้อมทั้งอวยพรให้มีความสุขและอายุยืนต่อไปอีกนาน ๆ ในที่สุดพ่อได้มอบผ้าห่มนวมของพ่อให้แกไว้เป็นประโยชน์และเป็นที่ระลึก

เวลา 9.-น. ขบวนรถของลูก ๆก็หายลับไปในกลุ่มฝุ่นของถนนซึ่งทุรกันดาน และบรรยากาศอันอบอ้าวระคนแสงแดดที่ร้อนแรงขึ้นเป็นลำดับ นายอำเภอกิ่งน้ำยืนรับพ่อและคณะไปที่บ้านพักซึ่งอยู่ในเขตกิ่งอำเภอระหว่างที่รอเครื่อง "ฮ" จากโคราช พ่อได้มีโอกาสชมโครงการจัดสรรที่ดินเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านของกิ่งฯ และได้มีโอกาสเอนหลังงีบไปประมาณ 1 ชั่วโมง มาตื่นขึ้นเมื่อตอนใกล้เที่ยง ปรากฏว่านายอำเภอได้กรุณาเตรียมอาหารกลางวันไว้อย่างกันเอง ซึ่งเป็นบรรยากาศที่อบอุ่นและสนิทสนม ในที่สุดนายอำเภอก็ได้กล่าวอย่างเปิดใจว่า ท่านรู้สึกซาบซึ้งและชื่นชมลูก ๆค่ายเป็นอย่างยิ่ง เมื่อมาถึงวันแรกท่านได้กรุณาถามว่า จะต้องการรถยนต์ไว้ใช้ไปจ่ายตลาดหรือไม่ เพราะทราบดีว่าต้องเดินทางไปจ่ายตลาดไกลมาก ทางก็ทุรกันดาร แต่กลับได้รับคำตอบจากลูก ๆค่ายว่า ลูก ๆต้องการจะมาช่วยเหลือ ไม่ต้องการที่จะมารบกวน พวกลูก ๆนั่งรถเมล์สองแถวเล็ก ๆไปก็ได้ ทำให้นายอำเภอรู้สึกเลื่อมใสศรัทธาในน้ำใจอันบริสุทธิ์ต่อส่วนรวม และความอดทนเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่เคยพบค่ายแบบนี้มาก่อน ต่อมาท่านก็ได้ไปถามสารทุกข์สุขดิบและอยากจะช่วยบริการความสะดวกต่าง ๆแต่ลูก ๆก็ปฏิเสธ เพราะไม่ประสงค์ความสบายส่วนตัวเลย ยิ่งกว่านั้นยังได้กล่าวว่า ในอดีตก่อนที่ลูก ๆจะมาตั้งค่ายนั้น ชาวบ้านไม่ค่อยจะสามัคคีกัน เมื่อถึงเวลาเรียกประชุมชาวบ้าน ก็มาร่วมประชุมเป็นจำนวนน้อย การปกครองก็ต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการบังคับอยู่บ้าง ทำให้มีจุดอ่อนที่เกิดการฉวยโอกาสยุยงได้ง่าย หลังจากที่ลูก ๆค่ายเกษตรมาคลุกคลีกับชาวบ้านเพียง 15 วันเท่านั้น ทำให้ชาวบ้านรักกัน กลมเกลียวกัน และเข้าใจซึ่งกันและกันได้ดีอย่างคาดไม่ถึงนับเป็นการช่วยการปกครองเป็นอย่างมาก หากปีหน้ามีโอกาสใคร่จะขอเชิญมาตั้งค่ายอีก พ่อรู้สึกตื้นตันเป็นอย่างยิ่งที่ลูก ๆได้ช่วยให้บุคคลต่าง ๆซึ่งเคยพบความผิดหวังของงานค่ายอาสาสมัคร ได้มีโอกาสพบกับของแท้ และเข้าใจอุดมการของงานค่ายที่แท้จริง ไม่ใช่งานค่ายซึ่งเป็นเพียงชื่อสมมุติขึ้นเพื่อบังหน้า แต่ซ่อนเร้นเอาผลประโยชน์ส่วนตัวและความสนุกสนานไว้เบื้องหลัง พ่อได้ตอบขอบคุณนายอำเภอที่ได้กรุณาให้เกียรติและได้กล่าวต่อไปว่า ลูก ๆของพ่อมีแนวพิจารณาเร่งดำเนินการในท้องถิ่นที่ทุรกันดารที่สุด และในเขตอันตรายจากการยุยงก่อน ซึ่งท่านก็บอกว่า ในจังหวัดนี้ยังมีอีกหลายหมู่บ้าน

เวลาประมาณ 14.-น. เครื่อง "ฮ" ก็ปรากฏขึ้นที่ขอบฟ้า อีกไม่กี่นาทีก็ลงจอดสนิทหน้าที่ว่าการกิ่งอำเภอน้ำยืน ขณะนั้น ท้องฟ้ามืดครึ้ม ลมแรง และฝนเริ่มโปรยลงมา พ่อรู้สึกใจหวั่น ๆอย่างไรบอกไม่ถูก มิใช่กลัวอันตรายที่จะมาถึงตัวพ่อเอง เพราะพ่อไม่เคยกลัวหรือวิตกเรื่องเหล่านี้เลยในขณะเดินทาง พ่อนำขึ้น "ฮ" หลังจากได้ลำลานายอำเภอ และเจ้าหน้าที่ทุก ๆท่านโดยทั่วถึงและขอบคุณท่านที่ได้มีการแสดงน้ำใจต่อลูก ๆของพ่อ แล้วนักบิน

ก็นำเครื่องโผขึ้นสู่ท้องฟ้า มุ่งสู่ฐานบินอุบลทันที เราพบกับพายุฝนเป็นตอน ๆแต่ก็ไม่ร้ายแรงอะไร แต่ใจพ่อกลับเป็นห่วงการเดินทางของลูก ๆว่าคงจะลำบากตรากตรำ ทั้งแดด ทั้งฝุ่น และอาจถูกฝน คงจะเหน็ดเหนื่อยกันมาก หลายคนทั้งชายหญิงอยู่บนกองสัมภาระบนรถกะบะที่ไม่มีหลังคา แต่ลูก ๆก็บอกว่าต้องฝึกตนให้ลำบาก ดีกว่านั่งรถบัสที่สะดวกสบาย ลูก ๆออกเดินทางตั้งแต่ 9.00 น. ซึ่งคาดว่าคงจะถึงตัวเมืองประมาณ 12 น. หรือกว่านั้น และคงจะสกปรกมอมแมมไปตาม ๆกัน ความจริงก็มอมแมมอยู่แล้วด้วยกันทั้งนั้น ประกอบกับแทบทุกคนอยู่ประชาสัมพันธ์กับชาวบ้านตลอดทั้งคืนโดยไม่หลับนอนเครื่อง "ฮ" ถึงฐานบินอุบลเวลาประมาณ 14.45 น. ทันทีที่เครื่องจอดสนิท ก็มีนายทหารนักบินยศเรืออากาศตรีขับรถมารับถึงเครื่อง หลังจากนั้นก็ถามพ่อว่าจะไปไหน พ่อห่วงลูกมาก จึงได้บอกให้ไปที่ศูนย์พัฒนาชุมชนทันที เนื่องจากได้ทราบว่าลูก ๆจะไปพักหอพักที่นั่น

พ่อไม่ประสงค์จะไปนอนโฮเต็ล แต่จะขอนอนกับลูก ๆ เมื่อถึง ศ.ว.พ. ก็ตรงไปที่หอพัก กล่าวขอบคุณนายทหารผู้กรุณาแล้ว ก็ขนของขึ้นหอพักทันที และเห็นของสัมภาระของลูก ๆกองอยู่เต็มไปหมด ก็ทราบได้ทันทีว่าลูก ๆมาถึงแล้ว คงจะออกไปรับทานอาหารกัน แต่ยังไม่ทราบว่าไปที่ไหน พ่อใจร้อนรนอย่างบอกไม่ถูก รีบเดินออกมาที่ถนน ตั้งใจจะแวะเยี่ยมท่านผู้อำนวยการ ศ.ว.พ. และขอบพระคุณท่าน แต่บังเอิญไม่พบจึงได้บันทึกเยี่ยมฝากไว้ พอดีมีรถยนต์แท็กซี่ว่าง วิ่งออกมา พ่อและคณะจึงรีบขึ้นรถแท็กซี่ ให้มุ่งหน้าไปตลาดก่อนเราวิ่งวนอยู่ในเมือง 2-3 รอบก็ไม่พบ หลังจากสอบถามคนรู้จัก จึงได้ทราบว่า มาถึงเมืองเหน็ดเหนื่อยกันมากและสกปรกทั้งตัว เมื่อรับทานอาหารแล้ว พี่ ๆได้ชวนไปอาบน้ำล้างตัวที่เกาะ แม่น้ำมูล จึงได้รีบตามไป ในที่สุดก็ได้พบรถยนต์จอดอยู่และจำได้ เราเดินมาที่ริมแม่น้ำและลงเรือหางยาวออกไปที่เกาะอีกประมาณ 5 นาที ก็เห็นลูก ๆกำลังอาบน้ำกันอยู่อย่างพร้อมหน้า น้ำตรงนี้ เมื่อสังเกตดูจากประชาชนที่ลงอาบน้ำ ก็บอกได้ว่า ตื้นมาก มีชาวต่างประเทศล้อมวงกันโยนลูกบอลล์พลาสติก ห่างจากฝั่งไปประมาณ เกือบ 20 เมตร น้ำลึกแค่บั้นเอว และเป็นน้ำนิ่ง ไม่ไหลหรือวนแต่อย่างใด สังเกตได้ว่าเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทั่วไป มีเรือหางยาวบริการรับส่งจากฝั่งอยู่หลายลำ พอลูก ๆเห็นพ่อ ต่างก็ดีใจวิ่งกรูกันขึ้นมาจากน้ำทั้งหมด โดยไม่มีใครสนใจคนอื่น **อาจารย์สุวิช ชินะโชติ** ได้นำเก้าอี้มาตั้งที่ชายน้ำ ซึ่งมีลักษณะเป็นหาดลาดเล็กน้อย แล้วเชิญให้พ่อนั่งเก้าอี้ หันหน้าลงสู่แม่น้ำ ลูก ๆต่างก็ยืนเรียงรายล้อมรอบพ่อทั้งหมดกว่า 50 คน และยังมีผู้ใหญ่บ้านนาตาเมอซึ่งซาบซึ้งมาก ติดตามมาด้วย เมื่ออาจารย์สุวิช นำกล่าวอวยพรวันสงกรานต์แล้ว ลูก ๆต่างก็ทะยอยกันเข้ามา เอาน้ำอบไทยเทลงบนมือพ่อ อวยพรแล้วกราบลงบนตักพ่อทีละคน พ่อลูกศิรษะลูกทุก ๆคน พร้อมทั้งให้ศีลให้พรด้วยน้ำตาแห่งความปลื้มปิติจากหัวใจอันแท้จริง เสร็จแล้วต่างก็แต่งตัวลงเรือเพื่อเดินทางกลับ เรือลำที่พ่อนั่งได้แล่นล่วงหน้าออกมาก่อน พอเรือคล้อยโค้งเกาะ ก็มีเสียงบอกจากอีกลำหนึ่งซึ่งกำลังจะตามมา ว่ายังขาดคนอีก 1 คน เข้าใจว่าจะขึ้นไปนอนหลับอยู่ใต้ต้นไม้บนเกาะจึงได้ขึ้นไปเดินค้นหากันจนทั่ว เพราะไม่ใช่เกาะใหญ่โตอะไรนัก แต่มีต้นไม้หนาทึบเป็นบางตอน ยิ่งค้นหานานเข้า ก็ยิ่งทำให้สงสัยมากขึ้น ทีแรก อาจารย์ถาวร สงสัยว่าการที่คนหายไป 1 คนนั้น คงจะหมายถึง อาจารย์ถาวร เพราะได้ลงเรือลำแรกมาก่อนจึงได้สั่งคนเรือกลับไปบอกว่าอยู่แล้ว คนเรือซึ่งไม่ทราบว่า อาจารย์ถาวร เป็นใครชื่ออะไรก็กลับไปบอก จึงทำให้คิดว่าครบแล้ว พอเรือลำหลัง ๆกลับมาจึงทราบว่า คนที่หายไปคือลูกตี๋ เราวิ่งไปดูที่รถยนต์ทั้ง 2 คัน ก็ไม่ปรากฏ จึงลงเรือกลับกันอีก การที่ครั้งแรก ๆขึ้นค้นหาบนเกาะนั้นก็เนื่องจากมีลูก ๆบางคนบอกว่าชวนลูกตี๋อาบน้ำล้างตัวแต่ลูกตี๋ปฏิเสธ บอกว่าว่ายน้ำไม่เป็น และมีคนเห็นว่าเดินขึ้นไปบนเกาะเข้าใจว่าจะไปนอนหลับ เมื่อคณะกลับมาตอนหลังจึงได้เห็นเสื้อถอดกองไว้ริมฝั่งก็จำได้ เพราะในตอนแรก มีเสื้อประชาชนคนอื่น ๆกองเรียงรายอยู่หลายคน ขณะนั้น ใจพ่อเต้นแรง ลูก ๆ5-6 คน กระจายกันลงงมโดยมี สิทธิชัย เป็นแรงสำคัญ พ่อได้ยินคนแถวนั้นพูดแว่ว ๆว่า บริเวณนี้มีคนตายทุกปี แม้น้ำจะนิ่ง และตื้นมาก แต่มีหลุมที่เกิดจากเรือดูดทรายอยู่ใต้น้ำบางตอน พ่อมองน้ำแล้วใจหายวาบ เพราะมันกว้างและเวิ้งว้างมาก พ่อพยายามตั้งสติโดยเอาพระเป็นที่พึ่ง สั่งให้ลูก ๆรีบลงงมโดยด่วน พ่อปลดพระสมเด็จและหลวงปู่ทวดที่คอพ่อออกอาราธนา ขอให้พบลูกเร็วที่สุด และขอชีวิต

ลูกไว้ หากมีสิ่งใดสิ่งสถิตย์อยู่ ณ บริเวณนี้ประสงค์สิ่งใดแทนชีวิตลูก พ่อจะจัดให้ทุกอย่าง พ่อตั้งสัตย์อธิฐานเสร็จ ลมพัดกระโชกมาวูบหนึ่ง พ่อโดยไม่ลังเลใจขนลุกทั้งตัว

ทันทีทันใดนั้นเอง ลูกคนหนึ่งซึ่งอยู่ในน้ำกำลังงมอยู่ห่างจากฝั่งไปประมาณ 10 กว่าเมตรก็ตะโกนว่าพบแล้ว พ่อกระโดดตามลงไปทันทีโดยไม่ลังเลใจ ทั้ง ๆที่อาการหลอดลมอักเสบยังไม่ปกติ ลูกคนที่พบลูกตี๋ ช้อนร่างขึ้นจนหลังโผล่น้ำพ้นน้ำ เราช่วยกันอุ้มขึ้นมาโดยด่วน พ่อจำได้ว่า ขณะที่กระโจนลงไปนั้นน้ำตรงนั้นตื้นเพียงแค่เข่าแล้วก็วิ่งลุยน้ำลงไปโดยเร็วจนถึงบั้นเอว พอใกล้จะถึงตัวลูกตี๋ ร่างของพ่อก็จมฮวบลงไปถึงคอเนื่องจากมีหลุมอยู่ใต้น้ำ เราช่วยกันปฐมพยาบาลอย่างเต็มที่ ผายปอด โดยมีฝรั่งคนหนึ่งมาช่วยจับคว่ำหน้าลงแล้วนวดหน้าอกเพื่อให้น้ำออกจากปอด และหัวใจทำงาน สติพ่อยังดีอยู่เพราะพ่อยังหวังว่า ได้ตัวลูกขึ้นมาแล้วคงจะได้ชีวิตคืน พ่อรีบสั่งให้จ้างเรือไปส่งฝั่งเพื่อนำส่งโรงพยาบาลโดยด่วน เจ้าของเรือทุกลำปฏิเสธไม่ยอมไป จึงต้องสั่งสำทับไปด้วยหัวใจที่เต้นแรงและโกรธจัดว่า จะเรียกค่าจ้างสักเท่าไรก็จะให้ทั้งนั้น จึงได้เรือลำหนึ่ง เรารีบนำลงเรือ และยังคงให้นอนคว่ำหน้าและนวดหน้าอก ผายปอดมาตลอดทาง เมื่อเรือถึงฝั่งจึงรับนำขึ้นรถยนต์กะบะเล็กที่หาได้ในขณะนั้นเร่งส่งโรงพยาบาลทันที เมื่อรถกำลังวิ่งอยู่ด้วยความเร็วสูง พื้นรถเป็นเหล็กและกระเทือนมากพ่อจึงได้บอกให้ลูกประจิต ช้อนศีรษะขึ้นเพื่อกันหน้าโขกกับพื้นรถ เพราะลูกตี๋นอนคว่ำหน้าโดยมีลูกสวัสดิ์และลูกยักษ์ช่วยกันผายปอดอยู่ เมื่อรถเลี้ยวเข้าโรงพยาบาลและจอดลง เรารีบอุ้มนำเข้าห้องปฐมพยาบาล และวิ่งตามหมอทันที หัวใจพ่อขณะนั้นเต้นแรง เชื่อว่าลูกยังไม่สิ้น นางพยาบาลคนหนึ่งเข้ามาเตรียมเครื่องมือ เมื่อได้รับการบอกว่า นิสิตเกษตรจมน้ำ นางพยาบาลถามว่า "เมาใช่ไหม" ความรู้สึกของพ่อวูบขึ้นมาทันที และด้วยการ เห็นแก่ลูก จึงยืนก้มหน้าสงบสติลงได้ ในใจคิดว่า คนเรานี้ ช่างมองคนอื่น ๆแต่ในแง่ร้าย แม้แต่คนที่กำลังอยู่ในระหว่างอันตราย ลูกของพ่อมาเพียรพยายามประกอบคุณความดี หากเขาไม่มา เขาก็ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานลำบากเหนื่อยยากแสนสาหัสในป่าในดงทุรกันดาร และไม่ต้องเอาชีวิตมาเสี่ยงเช่นนี้ คนเราอีกกี่คนจะสละความโลภ ความเห็นแก่ตัวเฉลี่ยความสุขให้แก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันที่กำลังยากจนแร้นแค้น เขาคิดว่าตัวเขาจะอยู่ไปได้ค้ำฟ้ากระนั้นหรือ เขาคิดว่าเขาจะนั่งนอนอยู่บนความสุขจอมปลอมไปได้นานโดยไม่มีภัยมาถึงตัวในวันหนึ่งข้างหน้าใช่หรือไม่ เมื่อหมอโผล่ประตูเข้ามา พ่อสบายใจขึ้นบ้าง พ่อเฝ้าดูอาการกิริยาอยู่โดยใกล้ชิด นับตั้งแต่การนวดหน้าอกให้อ๊อกซิเจนและฉีดยาบำรุงหัวใจ พ่อเผลอตัวไปวูบหนึ่งในขณะยืนพิงหน้าต่างห้องปฐมพยาบาลอยู่ เมื่อได้สติ ปรากฏว่าเขานำเอาลูกตี๋ออกไปแล้ว พ่อจึงเดินตามออกไป โดยมีลูกแป๋วและลูกแดงติดตามไปโดยใกล้ชิด พ่อถามว่าเขาเอาลูกไปไหน จึงได้ทราบว่าเอาไปไว้บนเตียงคนไข้ในห้องอีกด้านหนึ่งของตึก พ่อนั่งลงบนม้าหินยาวที่ระเบียงหน้าห้องเพื่อรอข่าวของลูกด้วยความกระวนกระวายใจที่สุด ลูกสนั่นวิ่งมาหาพ่อพร้อมทั้งส่งธูปให้ 1 ห่อ และชวนพ่อไปที่ศาลของโรงพยาบาล ที่หน้าศาลหลังจากจุดธูปแล้ว พ่อและลูก ๆอีกหลายคนสำรวมจิตใจบูชาคุณพระศรีรัตนไตรท่ามกลางบรรยากาศอันเงียบและวังเวง มันเป็นเวลาใกล้พลบแล้ว ทุกคนนั่งสงบด้วยท่าทางอันอิดโรย แต่จิตใจของเรามุ่งไปสู่จุดประสงค์เดียวกัน เมื่อพ่อขยับตัวและลุกขึ้นเดินจากศาลโดยมีลูก ๆหลายคนติดตามมา ก็มีลูกคนหนึ่งวิ่งมาบอกว่า ลูกตี๋สิ้นใจแล้ว พ่อมีความรู้สึกหน้ามืดมือเท้าอ่อนเปียก รีบเดินไปยังห้องที่ลูกนอนอยู่ "มันช่างโหดร้ายทารุณเหลือเกินที่คนดี ๆต้องเสียไป"

พ่อเดินเข้าไปในห้อง เปิดผ้าคลุมหน้าลูกออกแล้วก้มลงจูบที่หัวจากนั้นพ่อก็หมดความรู้สึก มารู้สึกตัวอีกครั้งเมื่อลูก ๆนั่งให้ยาดมแก่พ่อที่ระเบียงหน้าห้องสักครู่ ท่านปลัดจังหวัดและผู้อำนวยการ ศ.ว.พ. ก็มาถึง พ่อพยายามคุมสติอีกครั้งหนึ่ง และตั้งใจว่า จะต้องเป็นหลักให้แก่ลูก ๆเพื่อให้งานศพนี้ได้เป็นไปโดยเรียบร้อยและสมเกียรติ จึงได้ปรึกษาท่านปลัดจังหวัดในด้านการวางแผนจัดการนำศพกลับกรุงเทพฯ และติดต่อส่งข่าวทางญาติและทางมหาวิทยาลัยฯ ซึ่งทางจังหวัด ศ.ว.พ. และศิษย์เก่าเกษตรได้ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่ง คืนวันที่ 12 เมษายน เป็นคืนสุดท้ายแห่งงานค่ายครั้งนี้ที่จังหวัดอุบลฯ ผู้อำนวยการ ศ.ว.พ. ซึ่งเป็นนายกสโมสรโรตารี่ด้วย

ร่วมกับศิษย์เก่าเกษตร ได้วางแผนจัดงานเลี้ยงส่งไว้อย่างดี แต่ข่าวการศูนย์เสียชีวิตครั้งนี้ ได้ทำให้บรรยากาศภายในบริเวณงานเงียบเหงาและแฝงไปด้วยความเศร้าสลด และได้รับความเห็นใจจากท่านผู้อำนวยการ ศ.ว.พ. ตลอดจนศิษย์เก่าเกษตรและแขกผู้มีเกียรติในงานทุกคน งานได้เลิกลงตั้งแต่ยังไม่ดึกนัก หลังจากรถส่งพ่อที่หอพักแล้ว พ่อยังเดินวนเวียนอยู่ในความมืดใต้ต้นไม้อีกเป็นเวลานาน จึงได้ขึ้นนอน คืนนี้พ่อและลูก ๆผู้ชายอีกบางคนได้มานอนเป็นเพื่อนอยู่ใกล้ ๆห้องพักของลูกหญิงซึ่งนอนเบียดกันแน่นอยู่ในห้องรวม 2 ตอน ตอนละ 8 คน พอทราบในภายหลังว่า ลูก ๆทุกคนคอยเฝ้าดูอาการกิริยาของพ่อด้วยความเป็นห่วงในสุขภาพ จึงพยายามทำตัวให้เป็นปกติ หลับ ๆตื่น ๆจนถึงเวลา 3 นาฬิกา 30 นาที ลูกประจิดได้มานั่งคุกเข่าลาพ่อที่ข้างเตียงพร้อมด้วยลูกชายพ่ออีก 12 คน ซึ่งเดินทางจังหวัดอุบลฯ มากับรถศพตั้งแต่ 4-นาฬิกา โดยรถยนต์ซึ่งทางจังหวัดฯ ได้กรุณาจัดให้

เวลา 6 น. ของวันที่ 13 เมษายน พ่อและลูก ๆที่เหลือก็ขึ้นรถเร็วขบวนอุบลราชธานี-กรุงเทพฯ เดินทางกลับ โดยมีท่านผู้ให้อุปการคุณหลายท่านมาส่งที่สถานีพวกเรารู้สึกเศร้าสลด ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอน เรามาด้วยกัน ใครจะนึกว่าเขาจะต้องจากเราไปโดยไม่มีวันกลับ เมื่อคืนวานนี้เรายังกินด้วยกัน นอนด้วยกันลำบากยากแค้นร่วมกัน และชื่นชมในผลงานซึ่งเกิดจากการเสียสละของเขา พอรถเคลื่อนขบวนจากสถานีอุบลฯ พ่อใจหายวาบ ทุกคนเงียบขรึม บรรยากาศในรถโบกี้ไม่มีการร่าเริง เราแจกเศษผ้าดำกลัดที่แขนเสื้อทุกคน ลูกคนหนึ่งเล่าว่า ขณะที่ลูก ๆนั่งล้อมวงแล้วเข้ามาเอาน้ำอบไทยรดมือพ่อทีละคนที่ชายน้ำนั้น มีลูก ๆ3 คนซึ่งอยู่รอบนอกเห็นตี๋แต่งชุดดำทั้งเสื้อและกางเกง คลานเข้ามาเอาน้ำอบรินลงบนมือพ่อเพื่อขอพร ครั้นมองไปอีกทีปรากฏว่าภาพนั้นได้หายไปเสียแล้ว ลูก ๆเห็นตรงกันถึง 3 คนและทราบดีว่าลูกตี๋ไม่มีเสื้อสีดำแน่นอน

ขบวนรถเร็วเดินทางผ่านจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และรับลูก ๆค่ายทั้งสองค่ายมาตลอดทาง ลูก ๆทั้งสองค่ายไม่ทราบเรื่องมาก่อน ดังนั้นเมื่อขึ้นบนขบวนรถไฟและทราบข่าวอันเศร้าสลดนี้ จึงกอดคอกันร้องไห้อย่างน่าเวทนาที่สุด เราร้องไห้สำหรับความผูกพันทางจิตใจ เราร้องไห้เสียใจเสียดายสำหรับคุณธรรมอันดีงามของเขาซึ่งมันไม่ใช่ของหาง่าย สำหรับจากตัวบุคคลอีกเป็นจำนวนไม่น้อย บางคนซึ่งไม่มีพื้นฐานและซาบซึ้งในคุณธรรมเหล่านี้ อาจเห็นเป็นเรื่องขบขันที่ใครจะมาร้องไห้สำหรับใครคนหนึ่งซึ่งมิใช่เครือญาติซึ่งตายจากไป แต่เราถือว่าเขาเป็นญาติสนิทของเรา เขามีเลือดแห่งคุณธรรมอันดีงามที่พวกเราซาบซึ้งและเห็นใจ ขบวนรถเร็วเข้าเทียบชานชลาสถานีหัวลำโพงเวลาเกือบ 18 นาฬิกา พ่อขึ้นรถตรงไปวัดทันที ศพของลูกตี๋ถึงวัดเรียบร้อยแล้ว คำวันนี้ลูก ๆชาวค่ายมาพร้อมเพียงกัน ช่วยกันคนละมือคนละแรง ช่วยให้พ่อมีสติและกำลังใจวางแผนงานล่วงหน้าไว้เรียบร้อยพอสมควร เมื่อปรึกษากับญาติแล้วเราก็ได้ดำเนินการให้เป็นไปตามความประสงค์ของญาติและให้เกียรติแก่ผู้ที่เสียสละชีวิตเท่าที่จะกระทำได้

วันที่ 14 เมษายน กำหนดอาบน้ำศพเวลา 17.00 น. ศพของลูกตี๋ได้รับการจัดอย่างสมเกียรติ กลุ่มนิสิตอาสาสมัครฯ ได้นำเสื้อประจำค่าย ซึ่งมีลายเซ็นของพ่อและลูก ๆค่ายทุกคน ใส่พานตั้งไว้ในที่อันสมควรหน้าภาพของลูก ในขณะที่ประกอบพิธีรดน้ำศพ พ่อยืนเฝ้าไว้อาลัยอยู่ที่ปลายเท้าตลอดเวลาจนเสร็จพิธีและมีลูก ๆค่ายอาวุโสอีกหลายคนยืนอยู่ด้วย พ่อได้ช่วยยกลูกลงหีบดูจนปิดฝาหีบมิดชิด ร่างของลูกลับไปจากสายตาของพ่อทั้งนี้เพื่อบูชาน้ำใจของลูก และนึกถึงคำพูดที่พ่อเคยให้ไว้กับลูก ๆว่า พ่อจะอยู่กับลูก ๆให้ความอบอุ่นแก่ลูก ๆอย่างเต็มที่ พ่อได้เฝ้าดูและส่งลูกซึ่งไปสู่สุคติในสัมปรายภพ แล้วพ่อได้นำธงเขียวเกษตรคลุมหลังหีบศพเพื่อให้เกียรติและความอบอุ่นแก่ลูกเป็นครั้งสุดท้าย

ลาก่อนลูกที่รัก ลาก่อนลูกที่รัก เราคงไม่ได้พบกันอีก แต่พ่อหวังว่าลูกคงจะเป็นตัวอย่างอันประทับใจและให้คติแก่ลูกค่ายคนอื่น ๆของพ่อเป็นอย่างดี เรื่องนี้อาจเป็นเรื่องการพร่ำพรรณนาที่ไร้สาระของคนคนหนึ่งที่ไม่มีอะไรเป็นชิ้นเป็นอันก็ได้ แต่ถ้าหากตอนหนึ่งตอนใดของเรื่องเป็นคติธรรมที่อาจมีคนมองซึ้งลงไป และเล็งเห็นตลอดจนนำไปพิจารณาปฏิบัติจนได้บังเกิดเป็นผลบุญกุศลแล้ว พ่อขออุทิศส่วนกุศลนี้ให้แก่ลูกตี๋ ด้วยเถิด

เราพัฒนากันจริงหรือ

สมัยนี้เป็นสมัยที่นิยมใช้คำว่า "พัฒนา" กันอย่างกว้างขวางและพร่ำเพรื่อ ผลสะท้อนของการทำงานในลักษณะที่หลายคนเข้าใจว่านั่นคือการพัฒนา เท่าที่ได้ปรากฏออกมาแล้วในหลาย ๆ อย่าง ชวนให้สงสัยว่าผู้ที่ทำงานเพื่อการพัฒนานั้น ได้มีความเข้าใจถึงความหมายและศิลปของการพัฒนาลึกซึ้งเหมาะสมเพียงใด เพราะเท่าที่ได้มีผลงานปรากฏออกมาให้เห็นค่อนข้างชัดเจนแล้วนั้น ทำให้คิดได้ว่า น่าจะยังมีคนอีกจำนวนไม่น้อยที่เข้าใจว่า การพัฒนาเป็นเพียงการสร้างหรือก่อสร้างความเจริญทางวัตถุให้กับอะไร ๆทั้งหลายตามความนึกคิด ข้อวินิจฉัย และความประสงค์ของคน โดยเฉพาะผู้มีอำนาจหรือหน้าที่ทางการเกี่ยวข้องกับการพัฒนาซึ่งมักจะมองปัญหาสังคมและปัญหาธรรมชาติต่าง ๆเพียงทิศทางที่ออกไปจากตนเองหรือพวกที่อยู่ในบรรยากาศเดียวกัน และเข้าใจว่า ต้องมีเงินเป็นปัจจัยสำคัญ เมื่อมีเงินแล้วจะพัฒนาอะไรก็ได้ และยังคิดยังเข้าใจต่อไปอีกด้วยว่า ถ้าจะหวังผลให้ได้กว้างขวางและรวดเร็วทันใจ ก็ต้องใช้อำนาจเงินทุ่มลงไปมาก ๆ คนที่มีลักษณะทางความคิดและมีภาพพจน์เช่นนี้ จะหวังความสำเร็จของงานจากผลการเพิ่มจำนวนเงินลงไปมาก ๆมากกว่าการคิดปรับปรุงคุณภาพและประสิทธิภาพในการทำงานของคนอันเป็นสาระสำคัญที่แท้จริง การพัฒนาในอดีตที่ได้ผ่านมาแล้วจึงได้มีผลตอบสนองเพียงผลเฉพาะหน้าและผิวเผิน สนองความต้องการได้เพียงชั่วครู่ แต่กลับตามมาด้วยผลเสียหายในทางลบหนักยิ่งขึ้นแก่คนรุ่นหลัง ๆและบานปลายออกไปทุกที ไม่ว่าผลในทางวัตถุหรือทางจิตใจ และผลทางสังคมหรือทางเศรษฐกิจ เราอาจได้มาในบางสิ่งอย่างทันตาเห็น ด้วยผลจากการทุ่มเทเงินทอง ซึ่งเงินเหล่านี้ก็เก็บมาจากรายได้ในชีวิตประจำวันของประชาชนทั้งหลาย แต่ผลเสียที่ติดตามมาภายหลังซึ่งมากกว่าผลได้ และเป็นผลกระทบถึงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไปในเมื่อเวลาได้ผ่านพ้นไปพอสมควร จึงทราบได้ว่า "ได้ไม่คุ้มเสีย" หรือถ้าจะพิจารณาถึงดุลย์แห่งการได้การเสียที่จุดของชีวิตคนแต่ละคนซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมและเศรษฐกิจ ก็จะพบว่า มีการเสียดุลย์ทางเศรษฐกิจของชีวิตในระดับบุคคลเกิดขึ้น เศรษฐกิจของแต่ละคนที่อยู่ในสภาวะยากจน หรือแม้แต่เคยได้พอมีพอใช้ กลับได้รับผลกระทบกระเทือนทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ทรัพยากรหลักที่สำคัญ ๆต้องเสื่อมโทรมหรือสูญสิ้นไปเพราะการพัฒนาตามแนวความคิดดังกล่าวแล้ว สภาพแวดล้อมธรรมชาติที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตทั้งหลาย และมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันอย่างละเอียดอ่อน ต้องแปรเปลี่ยนจากสภาวะที่ได้เคยอำนวยประโยชน์มาเป็นพิษเป็นภัยต่อชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันของคนและสิ่งต่าง ๆที่มีการอาศัยซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันมาจนเป็นวัฒนธรรมธรรมชาติอย่างมากมาย ผลิตผลที่ได้เกิดขึ้นจากงานพัฒนาแบบเอกเทศนี้ จึงมีสภาพเป็นสิ่งประดิษฐ์ ขาดความมีชีวิตชีวา จึงขาดการงอกเงยหรือขาดความเหมาะสมที่จะอำนวยประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง.

งานพัฒนาทั้งหลายคืองานสร้างประโยชน์สุขให้แก่มนุษย์และสร้างความมั่นคงให้แก่ดุลย์ธรรมชาติที่จะตอบสนองความต้องการในทางสร้างสรรค์อย่างมีชีวิตชีวาให้แก่มนุษย์ด้วย ปัจจัยทุกส่วนในการดำรงชีวิตของมนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยมนุษย์เป็นหลัก การพัฒนาจึงต้องรักษาความมีชีวิตชีวาหรือความสัมพันธ์ในธรรมชาติระหว่างสิ่งต่าง ๆไม่ว่าจะเป็นปัจจัยการผลิต ปัจจัยการเป็นอยู่ของคน ปัจจัยที่รักษาไว้ซึ่งพื้นฐานของธรรมชาติและปัจจัยทางสังคมในชีวิตประจำวัน ให้อยู่ในสภาพที่เชื่อมโยงถึงกันและถ่วงดุลย์กันไว้อย่างเหมาะสม เป้าหมายหลักของการพัฒนาจะต้องมุ่งไปสู่การยกระดับคุณภาพและการอำนวยประโยชน์สุขแก่มนุษย์ให้สูงขึ้นและกว้างขวางออกไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ รวมถึงการขยายตัวและการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย.

ทุกวันนี้ เรามีตัวอย่างของจริงอันสะท้อนให้เห็นการพัฒนาในอดีต ที่ปรากฏผลออกมาในลักษณะการสูญเสียหรือขาดความเหมาะสมต่อความต้องการที่แท้จริง ให้เห็นและให้ศึกษาได้ทั่ว ๆไป ดังตัวอย่างในบางท้องที่

ของจังหวัดหนึ่งซึ่งมีการทำไร่ปลูกแตงโมหลังฤดูทำนา เราจะได้เห็นรถแทร็กเตอร์คันใหญ่ ๆ ไถพื้นดินและยกร่องด้วยไถเปิดร่อง ต้องการประหยัดแรงงานและเร่งเวลาให้ทันฤดูปลูก ซึ่งก็เป็นเหตุผลที่เราต้องยอมรับ แต่เราก็จะต้องคิดห่วงใยถึงแรงงานเหลือใช้ที่มีอยู่มากมายหลังฤดูทำนา อันเป็นส่วนหนึ่งของสังคมชนบทนั้น ๆ เพราะในด้านเศรษฐกิจแรงงานในสังคมเช่นนี้ แรงงานคนเป็นแกนหลักที่สำคัญ คนต้องมีการกินการใช้ เมื่อใดคนได้ทำงานสร้างการผลิตให้สูงกว่าการกินการใช้ ดุลย์ทางเศรษฐกิจของแต่ละคนย่อมมีความหวังที่จะดีขึ้นโดยหลักการ การเปลี่ยนสภาวะของคนจากการบริโภคมาเป็นการผลิตได้ การแก้ปัญหาเศรษฐกิจย่อมมีความหวังที่จะมีผลไปในทางบวก ถ้าหากคนส่วนใหญ่อยู่ในสภาวะที่มีการผลิตสูงกว่าการบริโภคเช่นนี้แล้ว และการเกิดการขยายปริมาณประชากรซึ่งมีส่วนเพิ่มพลังในการบริโภคไม่เพิ่มขึ้นจนเป็นการถ่วงมากนัก เศรษฐกิจของส่วนรวมย่อมมีหวังเป็นไปในทางที่ดีขึ้น ปัจจุบันนี้ การเกิดของประชากรในชนบทยังมีอัตราสูงมาก คนในท้องไร่ท้องนาในชนบทอีกบางส่วนยังคิดว่า ถ้ามีการคุมกำเนิด เขาจะขาดคนช่วยทำงานในไร่นา ในบางแห่งอัตราการตายในวัยเด็กก็ยังสูง ดังนั้น ข้อเท็จจริงในสภาพชนบทบางแห่ง ปัญหาต่าง ๆ ยังมีผลทำให้คนต้องคิดเช่นนั้นอยู่ ประกอบกับแรงงานในชนบทของเรายังอยู่ในสภาวะที่ไม่ได้รับการเปลี่ยนจากพลังบริโภคมาเป็นพลังผลิตเท่าที่ควรอีกเป็นจำนวนมาก ในฤดูที่เราอาจต้องใช้เครื่องจักรทุ่นแรงเช่นนี้ ควรสนับสนุนให้ทำเท่าที่จำเป็น และต้องคิดถึงการใช้แรงงานเหลือในขณะนั้นเพื่อการอื่นใดที่เหมาะสมกับการผลิตและสอดคล้องกับฤดูกาลด้วย ต่อมา ในไร่แตงโมที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีตัวอย่างที่น่าศึกษาเกิดขึ้นอีกคือ หลังจากการไถด้วยรถแทร็กเต้อร์แล้ว ก็มีการปลูกแตงโมกันมากมายหลายสวน ในขณะที่แตงโมกำลังเติบโต งอกงาม เขียวฉอุ่ม และออกดอกเหลืองสพรั่ง เราก็ได้แลเห็นภาพคนจำนวนเป็นเรือนร้อย เดินกันเต็มไร่ หลังจากเข้าไปสอบถามก็ได้ความว่าคนเหล่านี้กำลังเด็ดดอกตัวผู้ของแตงโม นำไปแตะเพื่อการผสมเกสรกับดอกตัวเมียซึ่งโดยปรกติก็อยู่บนต้นบนเถาเดียวกัน ถ้าหากคนไม่ช่วยผสมเกสร แตงโมที่ได้ปลูกไว้มากมายก็จะไม่ติดลูกเท่าที่ควร ในสมัยก่อน ๆเราได้ปลูกแตงโมแม้เพียงไม่กี่ต้นก็ตาม แตงโมจะติดลูกตามธรรมชาติได้โดยไม่ยากนัก เพราะธรรมชาติมีแมลงช่วยทำประโยชน์ผสมเกสรของพืชผล เช่นผึ้ง และผีเสื้อ เป็นต้น ต่อมาคนใช้ยาป้องกันกำจัดศัตรูพืชกันหนักมือ และล้วนเป็นยารุนแรง ทำลายไม่เพียงศัตรูพืชเท่านั้น แต่ไม่เลือกแม้ชีวิตอื่นใดตามธรรมชาติที่ให้ประโยชน์หรือถ่วงดุลย์อยู่ซึ่งเป็นผลช่วยเศรษฐกิจโดยทางอ้อมอย่างมากมายก็สูญสิ้นไปด้วย ยาอันตรายหลายอย่างซึ่งแม้แต่ประเทศผู้ผลิตที่ได้ทดลองกันมาแล้วก็ห้ามใช้ แต่เราก็ใช้กัน พื้นดินของเมืองไทยยังเป็นสนามทดลองและที่หากินด้วยการเสี่ยงต่อเศรษฐกิจและชีวิตคนไทยอยู่เสมอมา.

ตัวอย่างที่อาจพบเห็นได้ชัดเจนอีกสิ่งหนึ่งคือ "การพัฒนาแหล่งน้ำ" ซึ่งได้มีการพูดชักชวนความสนใจกันมาทุกยุคทุกสมัยและได้ปรากฏออกมาในลักษณะโครงการที่ใช้เงินมากมายมหาศาลเสมอ เพราะควรจะมาพิจารณาถึงจุดเริ่มต้นหรือพื้นฐานกันก่อน ทุกวันนี้ การสร้างอ่างเก็บน้ำก็ดี เขื่อนกั้นน้ำใหญ่น้อยก็ดี และการสร้างคลองส่งน้ำกันก็ดี เราได้นำมาสับสนปนเปกับคำว่า การพัฒนาแหล่งน้ำไปหมด ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว อ่างเก็บน้ำก็ดีเขื่อนกั้นน้ำก็ดี รางส่งน้ำก็ดี มีหลักการและสาระสำคัญเป็นเพียงสิ่งก่อสร้างเพื่อรองรับและเก็บกักน้ำเท่านั้น ส่วนแหล่งน้ำมัน มีธรรมชาติหลายสิ่งหลายอย่างเชื่อมโยงกันอย่างมีดุลย์ เป็นพื้นฐานอยู่ แต่ทั้งสองอย่างนี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและผสมผสานกันอยู่ในการวางแผนและในทางปฏิบัติอย่างใกล้ชิด เมื่อคนผู้ปฏิบัติ ไม่ได้ชี้งถึงประเด็นพื้นฐาน ทำให้เกิดความสับสนจนคิดว่าเป็นสิ่งเดียวกัน จึงขาดการพิจารณาลึกซึ้งและกว้างขวาง การก่อสร้างทางวัตถุนั้น ทั้งการวางแผนและดำเนินการ ง่ายกว่าการพัฒนามากเพราะใช้ความรู้ทางวิศวกรรม ใช้เงิน ใช้เครื่องจักร ใช้แรงคน ทุ่มเทลงไป ก็อาจกระทำได้ แต่ก็ได้มาเพียงวัตถุเท่านั้น ส่วนการพัฒนาจำเป็นต้องคิด ต้องสัมผัส ต้องรู้จักธรรมชาติดีพอ ไม่เฉพาะส่วนหนึ่งส่วนใดของธรรมชาติ แต่ความมีชีวิตชีวาของธรรมชาติอันเกิดจากการเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆถึงกันและกัน และเชื่อมโยงถึงชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของคนผู้เกี่ยวข้อง

กับผลของการพัฒนาทั้งหลาย ผู้วางแผนและผู้ดำเนินการที่ขาดการสัมผัสและขาดความเข้าใจอันลึกซึ้งเพียงพอเกี่ยวกับชีวิตชีวาของธรรมชาติและของคนทั้งหลายในชนบท ผลงานที่ปรากฏก็คือ ได้การก่อสร้างกับการพัฒนาซึ่งแยกตัวออกจากกัน เป็นผลตอบสนองทางด้านก่อสร้างวัตถุ แต่หาได้ตอบสนองในแนวความคิดของการพัฒนาอย่างแท้จริงไม่ จึงปรากฏผลออกมาในทางลบเสมอ ๆเช่นสร้างอ่างเก็บน้ำแต่หาแหล่งน้ำที่จะป้อนน้ำลงสู่อ่างไม่ได้หรือไม่เพียงพอ หรือ มีอ่างเก็บน้ำอยู่ทางหนึ่ง แต่มีแหล่งน้ำอยู่อีกทางหนึ่ง มีแหล่งน้ำอยู่แล้ว มองข้ามไปเสียไปทำลายเสีย แล้วสร้างสิ่งประดิษฐ์ขึ้นใหม่ สวยงามน่าทึ่งทางวัตถุ แต่ไม่มีผลกับธรรมชาติเลย ซึ่งใคร่จะขอยกตัวอย่างสักแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อปี พ.ศ. 2522 ได้มีผู้พาไปดูอ่างเก็บน้ำแห่งหนึ่ง สร้างไว้แล้วประมาณ 2 หรือ 3 ปี ด้วยเงินหลายล้านบาท ได้สังเกตุเห็นว่า ประตูน้ำคอนกรีตก็ดี คันกั้นอ่างก็ดี เสมือนวางอยู่บนพื้นดินปรกติในที่โล่งแจ้ง ไม่มีน้ำ ไม่มีความเป็นอ่างเก็บน้ำอยู่เลย ถ้าหากใครจะเรียกว่าอ่างเก็บน้ำ ก็อยากจะเรียกว่า เป็นอ่างเก็บน้ำที่ตายด้าน ขาดชีวิตชีวาของความเป็นอ่างน้ำ แต่เมื่อได้นั่งรถต่อไปอีกไม่ไกลนัก ก็ได้พบกับบ่อน้ำใหญ่พอสมควร มีลักษณะไม่เรียบร้อย ไม่ใช่เป็นผลการก่อสร้างโดยเจตนาของคน แต่มีน้ำอยู่มากพอสมควร จึงได้ไต่ถามดู ก็ได้รับการชี้แจงว่า นี่คือบริเวณที่ขุดเอาดินไปสร้างอ่างเก็บน้ำที่ได้ผ่านมาแล้ว เช่นนี้เป็นต้น ผู้ที่เรียกตนเองว่านักพัฒนาทุกคนทุกระดับ ควรจะได้สัมผัสกับชีวิตธรรมชาติและรู้ซึ้งว่า ชีวิตตนเองนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มิได้อยู่เหนืออิทธิพลธรรมชาติแต่ประการใด จึงจะสามารถเข้าใจซึ้งได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาตินั้นมีชีวิตชีวาทั้งสิ้น ไม่เพียงแต่คน สัตว์ หรือ ต้นไม้เท่านั้น ชีวิตทางวัตถุ กับความมีชีวิตชีวานั้นต่างกัน แม้คน สัตว์ และต้นไม้ จะมีชีวิตทางวัตถุ แต่ก็จำเป็นต้องมีความมีชีวิตชีวาด้วย สิ่งทั้งหลายในโลกที่อำนวยประโยชน์สุขแก่มนุษย์มาเป็นเวลาควบคู่กันกับประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ก็จำเป็นต้องมีชีวิตชีวา จึงสามารถอยู่มาและอำนวยประโยชน์สุขแก่มนุษย์มาได้ทุกชั่วอายุคน การสร้างทางด้านวัตถุ เป็นเพียงส่วนประกอบที่ต้องทำให้สอดคล้องกันกับความมีชีวิตชีวาของธรรมชาติ จึงจะมีผลในการพัฒนาได้ ใคร่จะขอยกตัวอย่างน้ำซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตชีวาที่เป็นหลักสำคัญของทุกสิ่งในโลก น้ำมีอยู่ทั่ว ๆไป น้ำในดิน น้ำในอากาศ น้ำในห้วยหนองคลองบึงและในทะเล น้ำในต้นไม้ และในสิ่งต่าง ๆทั้งหลาย แม้แต่ในคนเราด้วย และน้ำในสิ่งต่าง ๆเหล่านี้ มีการหมุนเวียนเปลี่ยนไปถ่ายเทไปตามธรรมชาติ ทุกนาที ทุกชั่วโมง ทุกวัน ตามบทบาทของพลังงานในธรรมชาติ ไม่ตายด้านหรืออยู่นิ่งเฉย ณ ที่หนึ่งที่ใด ไม่มีใครหรืออำนาจใดอันเป็นสิ่งประดิษฐ์จะมีอิทธิพลมาฝืนให้ยั่งยืนอยู่ได้ ที่ไหนมีธรรมชาติต่าง ๆอำนวยหรือเหมาะสม ก็จะไปอยู่ที่นั่นมาก หลักการนี้จึงกล่าวได้ว่า นี่คือความมีชีวิตชีวาของน้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำจึงน่าจะเป็นการวางแผนและดำเนินการให้ชีวิตการแปรเปลี่ยนของน้ำตามธรรมชาติได้มีโอกาสผ่านเข้ามาสู่สิ่งที่เราได้วางแผนและดำเนินการเตรียมการไว้อย่างเหมาะสม ไม่ขัดต่อธรรมชาติที่น้ำจะได้ถ่ายเทเข้ามาอยู่อาศัยอย่างมีชีวิตชีวาและสุขสบาย โดยต้องมีการคำนึงถึงการพัฒนาสิ่งต่าง ๆอันเป็นปัจจัยที่พึ่งพาอาศัยของน้ำควบคู่ไปด้วย มิใช่เพียงการก่อสร้างวัตถุ ด้วยเงินเท่านั้น ที่จะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาแหล่งน้ำอย่างแท้จริง.

อีกกรณีหนึ่งซึ่งใคร่จะขอยกมาเป็นตัวอย่างเพราะเห็นได้ชัดเจนมาก คือขณะนี้ สวนมะพร้าว และคงจะมีพืช พันธุ์ อื่น ๆร่วมอีกด้วย หลายแสนไร่ในเขตจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร และใกล้เคียงกำลังเสียหายหนัก ทุกคนอาจแลเห็นได้ง่าย เพียงขับรถผ่านถนนสายปากท่อที่ยาวหลายสิบกิโลเมตร สวนมะพร้าวเหล่านี้ เป็นฐานชีวิตของชาวสวนจำนวนมาก และมะพร้าวเหล่านี้คือส่วนของเศรษฐกิจของประเทศและส่วนของวัฒนธรรมในครอบครัวไทยมาช้านาน ถ้าสอบถามความเห็นจากชาวบ้านก็จะได้รับคำตอบว่า เป็นเพราะน้ำเค็มขึ้นจากทะเลอันเป็นผลกระทบจากการสร้างเขื่อนตอนบน ครั้งหนึ่ง ในบริเวณนี้ ได้เคยอุ้มชูชีวิตคนสืบทอดกันมาด้วยความเรียบร้อย ทั้งพื้นดิน น้ำเค็ม น้ำจืด พืชผลต่าง ๆและชีวิตคนทั้งหลาย ตลอดจนชีวิตสัตว์เลี้ยงในการอาชีพด้วย เคยได้พึ่งพาอาศัยกันอย่างมีชีวิตชีวา หากสิ่งใดหนักนิดเบาหน่อย ส่วนอื่นก็พอจะช่วยปรับตัวให้มีความ

เหมาะสม เพื่อดุลย์ของการอยู่ร่วมกันต่อไปได้ แล้วอยู่มาวันหนึ่ง ผลกระทบที่รุนแรง เกินกว่าที่ความมีชีวิตชีวาของการอยู่ร่วมกันแบบธรรมชาติจะปรับตัวได้ ก็เกิดขึ้น ดังนั้น มะพร้าวและชีวิตอื่นอีกหลายแสนไร่ก็ต้องจบชีวิตลง เพราะเมื่อน้ำเค็มและน้ำจืดได้ถูกกระทบกระเทือนให้ต้องมีการแปรเปลี่ยนสภาวะที่เคยอยู่ร่วมกัน จนชีวิตอื่น ๆที่ร่วมอยู่ในสังคมนี้ มีปัญหาหนักถึงขีดไม่สามารถปรับตัวได้อีกแล้ว ชีวิตมะพร้าวซึ่งเป็นพืชส่วนใหญ่จึงต้องจากไปอย่างเห็นได้ชัด ดุลย์ธรรมชาติต้องสลาย และคน คือ ชาวสวนทั้งหลายต้องเดือดร้อน ที่ดินซึ่งมีค่าต่อการทำกินต้องสูญเสียสภาพทางเศรษฐกิจ เสียความมีชีวิตชีวา เสียคนและเสียต้นไม้ที่เป็นมิตร ปัญหาที่บางคนได้กล่าวว่า เราไม่มีที่ดินจะทำกินนั้น จริงแล้วหรือ ที่ดินมีอยู่แล้ว เราได้ทำลายมันไปด้วยการพัฒนาอย่างหนึ่ง แต่ผลกลับทำลายอีกด้านหนึ่ง เพราะแผนการพัฒนาที่คนวางแผนขาดการมองเห็นความมีชีวิตชีวาของธรรมชาติ.

ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นเพียงตัวอย่างก็จริง แต่ถ้าเราเข้าใจว่า สิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นโดยคน และถ้าจะพิจารณาต่อไปด้วยหลักการแล้ว ก็อาจมีปรากฏเหตุการณ์ทำนองเดียวกันนี้ กับสิ่งอื่น ๆได้อย่างกว้างขวาง ในโครงการพัฒนาที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปและที่กำลังจะตามมาอีก เพราะผลจากการกระทำของคน คนซึ่งได้อยู่ในบรรยากาศที่สัมผัสหรือหล่อหลอมมาอย่างไร ย่อมมีลักษณะทางความคิดและแสดงออกเช่นนั้น และไม่ว่าจะได้ประกอบการใด ผลก็จะออกมาในลักษณะทำนองเดียวกัน เปรียบเสมือนนักแต่งเพลง ผู้ซึ่งมีประสบการณ์ในการฟังเพลงและคุ้นกับเพลงที่นักแต่งเพลงแต่ละคนแต่งขึ้น เพลงไหนใครเป็นผู้แต่ง ฉันใด โครงการที่เรียกว่าพัฒนาทั้งหลาย รวมถึงศิลปในการปฏิบัติงานตามโครงการ ย่อมมีผลสะท้อนออกมาในรูปแบบเดียวกันการที่จะพัฒนาให้ถึงฐานของชีวิตคนและชีวิตชีวาของธรรมชาติซึ่งแยกออกจากกันไม่ได้ และส่งผลดีหรือผลเสียต่อคนและต่อธรรมชาติก็ได้นั้น คนผู้มีหน้าที่พัฒนา ควรจะได้มีความสำคัญอยู่ในอันดับแรก ที่จะต้องได้รับการพัฒนาทางลักษณะแนวความคิด จิตใจ ให้ซึ้งในธรรมชาติทั้งในแง่วัฒนธรรม จิตใจ และวัตถุ และไม่มีสิ่งใดจะดีไปกว่า การนำตนเองลงสัมผัสกับชีวิตจริงและรสชาติจริง ๆของธรรมชาติ เป็นครั้งเป็นคราวเสมอ ๆกินอยู่กับชีวิตกับรสแห่งธรรมชาติเป็นประจำ เพื่อพัมนาลักษณะทางความคิดและทางจิตใจให้เปลี่ยนไปสู่ของจริงของแท้จับงานพัฒนาอะไรก็ตาม ก็มีความหวังที่จะมุ่งเข้าสู่เป้าหมายได้.

งามนอกเพราะพรรณนั้นผ่านวัย
งามอยู่ไม่เท่าไรเปลี่ยนได้
งามในเพราะมีใจยืดมั่นในศีลสัตย์แน่
งามอยู่ด้วยธรรมไซร้แก่แล้วยังงาม

ใจสัญฐานบัว รู้ชั่วชอบดี
ผ่องพิสุทธิ์ศรี อยู่ที่ตัวเรา
ใครรักรักตอบ ใครชอบชอบเขา
ใครคิดร้ายเอา อย่าเขลาแค้นคืน.
วิเคราะห์รู้คิด เห็นจิตคนอื่น
ทำใจยั่งยืน เหมือนฟืนเปียกฝน.
ไม่เอาอารมณ์ เข้าข่มเหตุผล
สติเตือนตน มองคนแง่ดี.
จิตว่างวางเฉย คำเย้ยป้ายสี
โอกาสยากมี มาบีฑาเรา.
รู้คิดครวญใคร่ รู้อภัยเขา
สักวันฟ้าเทา ทอเงารุ้งงาม.

"ดีและชั่วย่อมอยู่ที่ใจเรา"

จิตใจที่มั่นคงอยู่ด้วยความสะอาดบริสุทธิ์ ย่อมจะเห็นได้เข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งว่า "ดีและชั่วย่อมอยู่ที่ใจของเราเองโดยแท้" หากใคร คนใดสนใจที่จะได้พบเห็นและเข้าใจในสิ่งนี้ พึงฝึกฝนจิตใจตนเองให้มุ่งไปสู่หนทางแห่งความสะอาดบริสุทธิ์และสร้างความมั่นคงให้บังเกิดขึ้น ไม่มีจิตใจหวั่นไหว หรือเกาะเกี่ยวอยู่กับความโลภหรือความอยากได้ทั้งหลายการเห็นผู้อื่นใดคือศัตรูนั้น หากจะพิจารณาให้สะอาดถ่องแท้แล้ว ตัวเราต่างหากเป็นศัตรูของตัวเราเอง การที่เราคิดว่าคนโน้นคนนี้คือศัตรู เขาคิดร้าย เขาทำร้ายเรา เราเป็นผู้คิดเช่นนั้น หากเราไม่คิด ไม่สนใจ วางเฉยด้วยใจว่างเปล่าเสียแล้ว ใครจะคิดจะทำอะไรเกี่ยวกับเรา ย่อมไม่มีโอกาสถึงเราได้เพราะเมื่อมีความว่างเปล่า ก็ย่อมไม่มีสื่อสำหรับนำพาสิ่งใด ๆได้ การที่ใครจะคิดจะทำอะไรกับเราอย่างใดก็ตาม หากจะพิจารณาว่าเป็นสิ่งเพื่อการศึกษาและวิเคราะห์ชีวิตของคนแต่ละคนโดยไม่เอาอารมณ์ของเราไปเกาะเกี่ยว ย่อมจะเห็นได้ด้วยสติ ว่า คนเหล่านั้นคือคนที่มีความโลภความต้องการในสิ่งเหล่านั้น เขาจึงคิดว่าเราเป็นอย่างนั้น เราทำอย่างนี้ โดยปกติแล้ว คนที่สนใจในสิ่งใด แม้แต่สนใจในคนด้วยกันในเรื่องใดประเด็นใด เขาย่อมหวังผลประโยชน์ในเรื่องนั้น ประเด็นนั้น ถ้าเรื่องใดประเด็นใด เป็นเรื่องที่ดีงาม ก็หมายความว่า มีการหวังผลในทางที่ดีงาม แต่ถ้าเรื่องใดประเด็นใด เป็นเรื่องของการกล่าวร้าย ผู้นั้นย่อมหวังผลประโยชน์ในทางร้าย และเขาอาจคิดหรือระแวงว่า เราเป็นผู้ขัดผลประโยชน์เขาในทางนั้น เราจึงถูกเขากล่าวหาในทางนั้นได้ แต่ถ้าเราเป็นผู้ที่เข้าใจชีวิต เข้าใจเหตุผล สามารถวางเฉยเสียได้ในจิตใจเรา ความสะอาดบริสุทธิ์ย่อมอยู่ที่เราเสมอ.

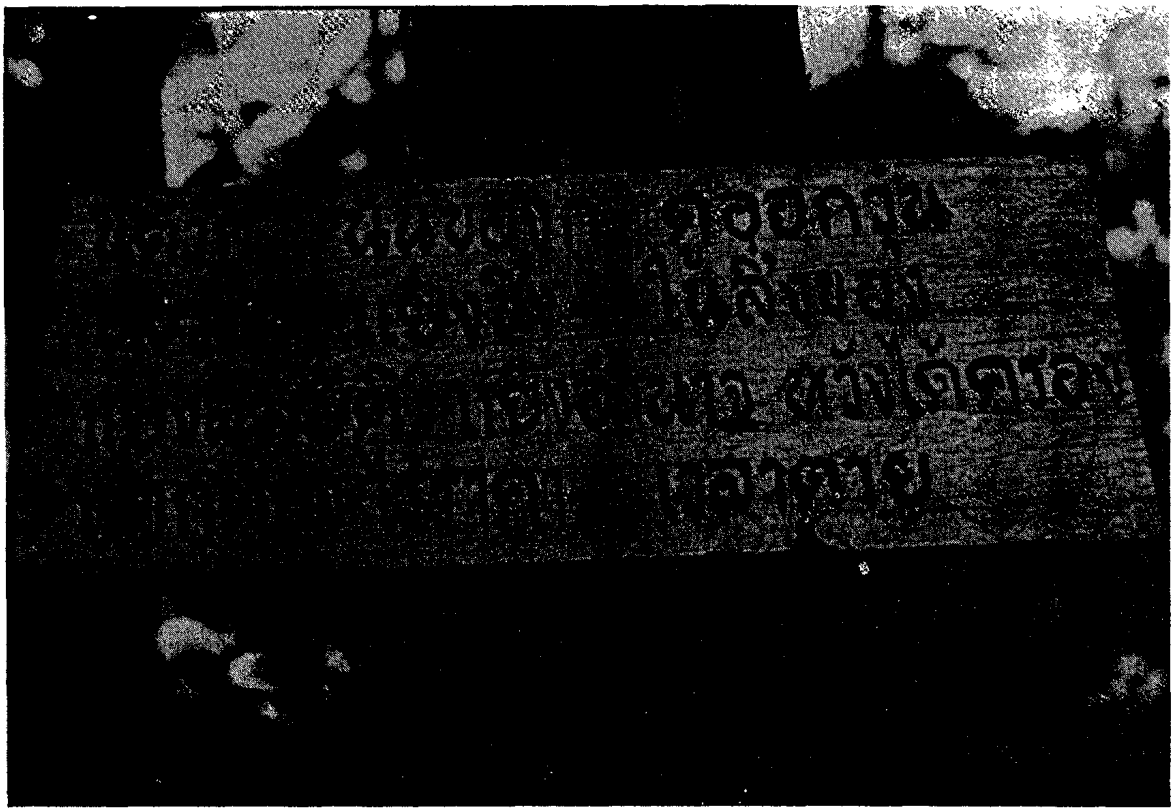

ชีวิตใดก็ตาม ที่ได้เกิดมาแล้ว ยอมตกเป็นทาษของเงินและสิงมอบเมาทั้งหลาย เมื่อเห็นเงิน เห็นทางได้อำนาจ ก็ยอมทำในสิ่งที่ผิดศีลธรรมได้ทุกอย่าง เมื่อมีเงิน มีอำนาจ ก็ใช้ไปในทางสร้างสิ่งที่ผิดศีลธรรมได้ทุกอย่าง ชีวิตเช่นนี้ย่อมเป็นชีวิตที่ไร้คุณค่าอันแท้จริง และยังถือได้ว่าเป็นภัยต่อสังคมด้วย.

ชีวิตใดก็ตาม ที่อยู่ไปวันหนึ่ง ๆไม่สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ใด ๆเลยและคิดว่า ไม่ได้ทำอะไรให้ผิดศีลธรรมเป็นพอแล้ว แท้ที่จริง การที่ไม่ได้ทำสิงใดให้เกิดประโยชน์นั่นแหละ คือการขาดหน้าที่ความเป็นมนุษย์ เพราะการกิน การอยู่ และการใช้สิ่งต่าง ๆทั้งหลาย เป็นวิถีทางธรรมชาติในสังคม- ทุกสิ่งที่อาศัยกิน อาศัยอยู่ และอาศัยใช้ประโยชน์ มาจากผลงานของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ชีวิตที่มิได้ทำสิ่งใดให้บังเกิดประโยชน์ย่อมเป็นชีวิตที่ถ่วงความเจริญเช่นกัน.

ระพี สาคริก.

12 ธันวาคม 2523

ผลของการใช้คุณธรรมคือการสร้างสรรค์ ผลของการใช้อำนาจคือการทำลาย หลายคนมักนิยมกล่าวว่า "จงอยู่เพื่อการสร้างสรรค์" แต่ในทางปฏิบัติ บุคคลเหล่านี้ก็อยู่ด้วยการแสวงอำนาจ หลงอำนาจ และนิยมการใช้อำนาจเป็นเครื่องตัดสินปัญหา อันเป็นการเดินสวนทางกันกับธรรมชาติและความจริง

"เมืองไทยเป็นเมืองแห่งธรรมะ" เป็นคำกล่าวที่เราได้ยินกันเสมอ ๆแต่ในปัจจุบันนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมอันแท้จริง เพื่ออนุรักษ์ความถูกต้องและชอบด้วยเหตุผลในสังคม ยังมีอีกมากน้อยเพียงใด ในขณะที่ได้มีการใช้ธรรมะในลักษณะผิวเผินเพื่อการโฆษณาและหาผลประโยชน์ส่วนตัว

ระพี สาคริก

20 มีนาคม 2524

การพัฒนาการผลิตกล้วยไม้ตัดดอกเป็นการค้าในประเทศไทย

บทนำ

ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการใช้ประโยชน์ของกล้วยไม้นั้น อาจจำแนกออกได้เป็นสองแนวทางด้วยกันคือ

การเลี้ยงและการใช้ประโยชน์จากกล้วยไม้ในลักษณะที่เป็นงานอดิเรก เพื่อเป็นอาหารทางจิตใจ เป็นสื่อเชื่อมความสัมพันธ์และการยอมรับนับถือระหว่างกันและกันของคนหลายอาชีพ หลายสภาวะการณ์ รวมไปถึงหลายชาติหลายภาษา หลายรูปแบบหลายลักษณะทางแนวความคิด สร้างสรรค์จริยธรรมให้บังเกิดขึ้น สร้างบรรยากาศในสังคมอีกส่วนหนึ่งเพื่อเสริมการมุ่งไปสู่ความสงบสุข นอกจากนั้นแล้ว ยังเป็นการเสริมการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิตของพันธุ์ไม้ด้วย

การเลี้ยงกล้วยไม้เพื่อเป็นธุรกิจการค้า แนวทางของการเลี้ยงกล้วยไม้แนวนี้ ยังสามารถที่จะจำแนกออกไปได้เป็นสองรูปแบบด้วยกันคือ การค้าต้นแนวหนึ่ง กับ การค้าดอกอีกแนวหนึ่ง การผลิตและการค้าต้นกล้วยไม้นั้นป้อนไปสู่ตลาดในวงการของผู้เลี้ยงเป็นงานอดิเรก และอาจมีเนิสเซอรี่ที่เลี้ยงกล้วยไม้เป็นการค้าบางรูปแบบ ที่รับต้นกล้วยไม้จากผู้ผลิตและค้าต้นมาเลี้ยงและส่งจำหน่ายต่อไป หรือนำมาเพื่อการเสริมผลิตผลให้มีจำหน่ายมากชนิดยิ่งขึ้น นอกจากนั้นการผลิตและการค้าต้นกล้วยไม้ก็สามารถป้อนต้นกล้วยไม้ไปสู่สวนกล้วยไม้ที่ปลูกเพื่อการผลิตออกเป็นการค้าด้วย

ในการผลิตและการค้าดอกกล้วยไม้นั้น อยู่บนหลักการของตลาดที่มีลักษณะเป็นตลาดของดอกไม้ทั่วไป ผู้ซื้อดอกกล้วยไม้ ไม่เลือกว่าจะเป็นผู้ที่สนใจปลูกกล้วยไม้หรือไม่ และถ้าหากมีดอกไม้อย่างอื่น ก็มีโอกาสที่จะเลือกซื้อดอกกล้วยไม้หรือดอกไม้อื่น ๆ ตามแต่รสนิยมและความคิดความต้องการในขณะนั้น อนึ่ง เมื่อได้ซื้อไปใช้ประโยชน์แล้ว ดอกก็จะหมดสภาพไปในไม่ช้าไม่นาน เมื่อต้องการใช้ดอกกล้วยไม้ในโอกาสอื่นใดอีก ก็จะต้องหาซื้อกันอีก การผลิตและการค้ากล้วยไม้ตัดดอกจึงมีลักษณะเป็นธุรกิจมากกว่าการค้าต้น

ประวัติการผลิตกล้วยไม้ตัดดอกในประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจากสถิติการสำรวจในอดีตได้มีรายงานไว้ว่า ได้มีกล้วยไม้ป่าอยู่ในแหล่งกำเนิดธรรมชาติประมาณไม่น้อยกว่า 1,000 ชนิด มีทั้งประเภทซึ่งมีดอกสวย ๆ งาม ๆ ในทัศนะของสามัญชนทั่ว ๆ ไป และประเภทที่ให้ดอกซึ่งมีลักษณะและสีสรรค์ไม่สดุดตาและชวนให้สนใจนัก แต่ก็เป็นประโยชน์ในด้านการศึกษา และการรวบรวมสะสม

สภาวะแวดล้อมธรรมชาติของประเทศไทยโดยทั่ว ๆ ไป เป็นเมืองร้อนและมีความเหมาะสมแก่การเลี้ยงกล้วยไม้อย่างกว้างขวาง จึงช่วยให้การเลี้ยงกล้วยไม้ในประเทศนี้ มีความสะดวกและด้วยต้นทุนต่ำ ผลจากการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศซึ่งได้เป็นมาแล้วในอดีตจนถึงสมัยหนึ่ง ได้เป็นส่วนเสริมอย่างสำคัญให้เกิดแรงดลใจในการริเริ่มงานพัฒนาการเลี้ยงกล้วยไม้อย่างจริงจังขึ้นในประเทศไทยเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา ในลักษณะของงานอาสาสมัคร

การพัฒนากล้วยไม้ตัดดอก

โครงสร้างของการพัฒนากล้วยไม้ ได้ถูกกำหนดไว้อยู่บนหลักการของการผสมผสานโดยกำหนดเอาประชาชนเป็นแกนหลักสำคัญ ได้มีการเปิดชั้นอบรมภาคค่ำให้แก่ประชาชนผู้ที่สนใจ จัดรายการวิทยุ และรายการโทรทัศน์ จนสามารถจัดตั้งสมาคม รวมกันเป็นปึกแผ่นได้ จากนั้น จึงได้มีการเปิดการศึกษาและการวิจัยทางเทคโนโลยีที่เกี่ยวกับการเลี้ยงและพัฒนากล้วยไม้ในสถาบันการศึกษา และต่อมาก็ได้เปิดการประสานงานร่วมมือกันในระดับนานาประเทศ

การส่งเสริมการเลี้ยงกล้วยไม้ในระยะแรก ๆได้มุ่งไปสู่แนวทางที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาทางสังคมซึ่งเห็นว่า เป็นพื้นฐานสำคัญ อาทิเช่น การผลิตกล้วยไม้ลูกผสมในระยะนั้น ก็ได้มุ่งไปสู่การตอบสนองความต้องการของผู้เลี้ยงกล้วยไม้สมัครเล่นและเพื่อการแสดงและประกวดในขณะนั้น การตัดดอกกล้วยไม้จำหน่ายภายในประเทศไทย ได้มีประปรายอยู่ภายในบริเวณกรุงเทพมหานครอันเป็นศูนย์กลางของความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ก็เป็นเพียงผลพลอยได้มาจากการเลี้ยงกล้วยไม้เป็นงานอดิเรก และมีเป็นส่วนน้อยมาก จึงมีราคาแพงมาก เมื่อเปรียบเทียบกับดอกไม้ชนิดอื่น ๆจากสวนในสมัยนั้น เช่น มะลิ ซ่อนกลิ่น เยอเบร่า ดอกบัว และอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่มากมายและตลอดทั้งปี

จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2503 ดอกกล้วยไม้ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทเสริมดอกไม้อื่น ๆภายในประเทศอย่างเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนใหญ่เป็นดอกกล้วยไม้สกุลหวาย (Dendrobium) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หวายคิง (Dendrobium Superbiens) รวมทั้งหวายลูกผสมชั่วแรก ๆอื่น ๆบางชนิด และประมาณปี พ.ศ. 2509 ประเทศไทยก็ได้เริ่มส่งดอกกล้วยไม้ออกไปสู่ตลาดต่างประเทศ โดยการส่งดอกหวายลูกผสม ชื่อ ปอมปาดัวร์ (Dendrobium Pompadour) ออกไปสู่ตลาดยุโรป การเปิดตลาดและหาตลาด ได้กระทำโดยเอกชนด้วยความมั่นใจและแลเห็นช่องทางในด้านเศรษฐกิจ โดยรัฐไม่ได้มีส่วนสนับสนุนช่วยเหลือใด ๆเพราะทัศนคติของรัฐก็ยังแลเห็นสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งไร้สาระ ในขณะนั้น เมื่อพูดถึง "กล้วยไม้" หลายคนก็เมินหน้าหนี

เราได้วิเคราะห์ระบบของรัฐแล้ว และเข้าใจได้ว่า มิใช่เป็นระบบของการส่งเสริมเพราะ**รัฐได้ตั้งไว้เป็นหลักการว่า ผลิตผลใดก็ตาม หากมูลค่าการค้าและการส่งออก ยังไม่สูงถึงระดับที่รัฐได้กำหนดไว้ รัฐก็จะไม่เข้ามาสนับสนุนเป็นทางการ การพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่าง จำเป็นต้องมีการริเริ่มและพัฒนาให้เติบโตขึ้นมา เมื่อรัฐได้ริเริ่ม แต่ก้าวเข้ามาเมื่อกิจการเติบใหญ่ มีผลประโยชน์มากแล้ว รัฐจึงขาดความสำนึกรับผิดชอบในความก้าวหน้าของประชาชนในงานนั้น ๆอย่างลึกซึ้ง** และการก้าวเข้ามาเมื่อมีผลประโยชน์มากมายแล้ว จึงเป็นการเข้ามาในทัศนคติของการใช้อำนาจควบคุมมากกว่าการสนับสนุนส่งเสริมในทางสร้างสรร ซึ่งเราได้ประสพบทเรียนเช่นนี้มาแล้ว และยังทำให้สามารถมองเห็นและเข้าใจปรากฏการณ์ที่ได้เกิดขึ้นกับผลิตผลเกษตรอื่น ๆ ในหลักการเดียวกันนี้ เป็นอย่างดีอีกด้วย

ในการพัฒนาการผลิตกล้วยไม้ตัดดอกซึ่งมีลักษณะและโครงการเป็นธุรกิจอย่างเต็มตัวนี้ จากบทเรียนซึ่งเราได้รับจากผลิตผลการเกษตรอื่น ๆทำให้เราคิดว่า เราควรจะได้มุ่งไปด้วยโครงสร้างของการพัฒนาแบบผสมผสานตั้งแต่เริ่มแรก เพื่อให้ผลงานที่เราสร้างสรรขึ้นมาเพื่อการรับใช้สังคมทั่วไป ได้เข้าถึงคนในมุมกว้าง เพียงการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการอย่างเดียว จะเป็นการสนับสนุนให้ผลงานถูกบีบเข้าไปในมุมที่แคบยิ่งขึ้น ซึ่งไม่ใช่ความประสงค์ของเรา ดังนั้น จึงได้มีความคิดมาแต่เริ่มแรกว่า การผสมผสานนั้น จำเป็นต้องกำหนดนโยบายและโครงสร้างทั้งในด้านตั้งและด้านนอน ในด้านตั้งก็คือ ควรจะได้จัดโครงสร้างให้เริ่มตั้งแต่การผลิต การจัดการ และ การตลาด ให้มีลักษณะผสมผสานกัน ส่วนในด้านนอนนั้น เราไม่ควรจะมองแต่เพียงดอกกล้วยไม้อย่างเดียว ขั้นแรก ควรจะได้กระจายจากดอกกล้วยไม้สกุลหวาย ไปสู่ดอกกล้วยไม้สกุลอื่น ๆ จากดอกกล้วยไม้สกุลต่าง ๆไปสู่ดอกไม้ชนิดอื่น ๆจากดอกกล้วยไม้และดอกไม้อื่น ๆไปสู่พืชผลอื่น ๆซึ่งมีธรรมชาติทั้งในการ

ผลิตและการจัดการที่ใกล้เคียงกันสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ เพื่อการลดต้นทุนและมีประสิทธิภาพสูงยิ่งขึ้น และที่สำคัญที่สุดก็คือเพื่อการช่วยเหลือเกษตรกรในโครงสร้างที่เป็นทั้งมุมกว้างและมุมลึก

ในปี พ.ศ. 2517 เราได้นำกลุ่มชาวสวนผู้ผลิตดอกกล้วยไม้ ไปร่วมงานแสดงดอกไม้นานาชาติที่กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย แล้วเลยไปสำรวจและศึกษาตลาดในประเทศต่าง ๆในภาคพื้นยุโรป เป็นครั้งแรก ความคิดเบื้องหลังเรื่องนี้ เนื่องจากได้พิจารณาเห็นความจริงทั้งหลายเกี่ยวกับตลาด ถ้าหากได้จัดให้กลุ่มผู้ปลูกกล้วยไม้ได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสและเข้าใจความจริงทั้งหลายในตลาด หากจะจัดระบบการผลิตแบบผสมผสานในด้านตั้ง ก็จะทำให้การผลิตและการตลาด ได้มีความกลมกลืนและดุลยภาพอย่างมีประสิทธิภาพได้ แม้การไปครั้งนี้ จะเป็นสิ่งที่ไม่ใหญ่นัก แต่ก็น่าจะเป็นการเริ่มของหลักการสำคัญครั้งแรกครั้งหนึ่ง เราได้รับความกรุณาตั๋วโดยสารไปกลับจากบริษัทการบินจำนวนหนึ่งซึ่งมากสมควร รวมทั้งความสะดวกทั้งหลาย นอกจากนั้น เรายังได้นำเอาดอกกล้วยไม้อันเป็นผลิตผลจากน้ำพักน้ำแรงของชาวสวนเหล่านั้นไปแสดงในงานดอกไม้นานาชาติด้วย กลุ่มชาวสวนจึงได้มีโอกาสสัมผัสกับสิ่งใหม่ ๆอันก่อให้เกิดความคิดในการผลิตที่เหมาะสมขึ้น

ความคิดเฉพาะหน้า แต่ก็ได้เป็นประโยชน์มาจนถึงขณะนี้ ซึ่งใคร่จะขอยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อการศึกษา ก็คือ เราได้ไปพบกับความจริงว่า ตลาดดอกไม้ในยุโรปได้สั่งดอกกล้วยไม้สกุลหวายของเราไปมัดกำ โดยใช้ใบเฟิร์นซึ่งสั่งมาจาก มลรัฐฟลอริด้า สหรัฐอเมริกา มัดเข้าไปด้วยแล้วหุ้มด้วยกระดาษแก้ว ชนิดที่ไอน้ำไม่เกาะตัว แล้วผูกโบว์ จำหน่ายเป็นกำ ตามท้องถนน ตามสถานีขนส่งทั้งหลาย ทั้งรถบัส รถไฟ และ เครื่องบิน เราได้พิจารณาเห็นว่า ใบเฟิร์นเหล่านี้ ในประเทศเราสามารถปลูกได้โดยเกือบจะไม่ต้องลงทุนอะไร ยิ่งถ้าหากนำมาปลูกใต้ร้านกล้วยไม้ จะเป็นการประหยัดยิ่งขึ้น เพราะน้ำและปุ๋ยที่รดกล้วยไม้ เมื่อผ่านกล้วยไม้ลงไปแล้ว แทนที่จะไหลลงสูญสิ้นไปในดิน เราก็ยังจะมีต้นเฟิร์นรองรับอีกชั้นหนึ่ง แรงงานในการมัดกำ บ้านเราก็ต่ำกว่า จะทำให้ลูกหลานชาวสวนได้มีงานทำกันเพิ่มขึ้น เราจึงได้นำเอาแนวความคิดนี้กลับประเทศไทย ต่อมา เราก็สามารถส่งดอกกล้วยไม้ที่มีลักษณะมัดเป็นช่อและเป็นกำออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้อีกส่วนหนึ่ง ช่วยให้สามารถเปิดตลาดกว้างขึ้นอีกส่วนหนึ่งด้วยโครงการนำชาวสวนสู่ตลาดนี้ ได้ผลดีในด้านสร้างความคิดใหม่ ๆให้แก่ชาวสวน แต่สิ่งที่สำคัญอีกสิ่งหนึ่งซึ่งจะต้องประกอบกันไปก็คือ การคัดเลือกชาวสวนผู้ที่มีอุดมการณ์รวมกลุ่มและเห็นความสำคัญของส่วนรวม และอาจเป็นผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารกลุ่มด้วย ซึ่งจะไม่กลับมาแล้วแยกตัวออกไปทำเพียงเพื่อตัวเอง

โอกาสและแนวโน้มในการพัฒนาการผลิตกล้วยไม้ตัดดอกในประเทศไทย

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในขณะที่การพัฒนาประเทศทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ของประเทศไทยได้ก้าวมาสู่ระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การยกระดับการศึกษาขึ้นมาถึงระดับหนึ่ง ได้มีผลสะท้อนทำให้มีการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ มาใช้ประโยชน์ในด้านการผลิต และการพัฒนามากยิ่งขึ้น ประชาชนได้เริ่มเห็นความสำคัญของการยกระดับคุณภาพของชีวิต เมื่อได้ประกอบกันเข้ากับ สภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เหมาะสม แรงงานที่ยังมีเหลืออยู่ในครอบครัวมากพอสมควร และทรัพยากรพันธุ์กล้วยไม้ที่ได้มีมาแล้วในวงการเลี้ยงกล้วยไม้เป็นงานอดิเรก ได้ถูกนำมาประกอบเป็นธุรกิจการค้ากล้วยไม้ขึ้น

ในระยะเริ่มแรกนั้น โดยทั่ว ๆไป การปลูกและการจำหน่ายกล้วยไม้ตัดดอก เริ่มต้นด้วยการทำเป็นธุรกิจเสริมรายได้ประจำ โดยที่ ผู้ประกอบธุรกิจส่วนใหญ่ มีงานอื่นเป็นรายได้หลักอยู่แล้ว แต่เมื่อกาลเวลาได้ล่วงเลยมา ธุรกิจจากดอกกล้วยไม้ได้เติบโตขึ้น บางคนก็ได้เปลี่ยนมายึดธุรกิจจากดอกกล้วยไม้อย่างเต็มตัว เราจะเห็นได้ว่า องค์ประกอบต่าง ๆ และกระบวนการผสมผสานที่มีดุลยภาพระหว่างกันและขององค์ประกอบซึ่งประกอบขึ้นเป็นพื้นฐานของการผลิต การจัดการ และธุรกิจการค้ากล้วยไม้ของประเทศไทยดังได้กล่าวมาแล้วนั้น มีลักษณะเอื้ออำนวยให้การผลิตกล้วยไม้ทั้งกระบวนการ เป็นไปได้ด้วยต้นทุนที่ค่อนข้างต่ำ แต่มีประสิทธิผล

สูงพอสมควร อันนับได้ว่า เป็นข้อได้เปรียบสำคัญส่วนหนึ่งในตลาดต่างประเทศ

ประเทศไทยได้มีโอกาสเรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างและได้แรงดลใจจากมิตรประเทศและประเทศซึ่งมีบรรยากาศธรรมชาติคล้ายคลึงกันบางประเทศ ซึ่งเป็นครูในการผลิตและการประกอบธุรกิจในด้านนี้มาก่อน เช่นประเทศสิงคโปร์ซึ่งเป็นประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง และฮาวาย เราได้นำเอาทั้งความละม้ายคล้ายคลึงและความแตกต่างกันของสภาวะธรรมชาติสังคม และ เศรษฐกิจ มาประกอบเป็นโครงสร้างหลักในการวางแผนและกำหนดวิธีดำเนินการในรูปแบบที่เป็นของเราเอง เพื่อความก้าวหน้าของงานในด้านนี้

แนวโน้มและโอกาสที่เราจะก้าวไปข้างหน้าในด้านการพัฒนากล้วยไม้ตัดดอก ทั้งในด้านการผลิต การพัฒนา การจัดการทั้งหลาย และการตลาด จึงหาได้ขึ้นอยู่แต่เพียงกับปัจจัยหนึ่งปัจจัยใด เช่น ความก้าวหน้าทางด้านการค้นคว้าวิจัยก็ดี การพัฒนาพันธุ์ไม้ใหม่ ๆก็ดี หรือการตลาดก็ดี ไม่ แต่ขึ้นอยู่กับการกำหนดโครงสร้างที่ครอบคลุมทุก ๆส่วนให้สอดคล้องกันกับการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่าง ๆเหล่านั้นด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาวะของสังคมในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงเร็วยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

การพัฒนาพันธุ์กล้วยไม้เพื่อการผลิตกล้วยไม้ตัดดอก

กล้วยไม้ลูกผสมที่ได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในระยะเริ่มต้นของการพัฒนาการเลี้ยงกล้วยไม้เพื่อการตัดดอกเป็นการค้าเป็นล่ำเป็นสันอย่างจริงจังนั้นได้แก่หวายลูกผสมชนิดหนึ่ง ซึ่งอยู่ในประเภทหวายฟอร์มดอกกลม กลีบดอกจัดอยู่ในประเภทกลีบกว้าง"

มีชื่อว่า "หวาย ปอมปาดัวร์" (Dendrobium Pompadour) ซึ่งในปัจจุบันนี้ ชาวบ้านทั่ว ๆไป มักจะเรียนกันว่า "มาดาม"

บรรพบุรุษของกล้วยไม้ หวายปอมปาดัวร์นี้ มีแหล่งกำเนิดอยู่ในดินแดนในมหาสมุทรแปซิฟิคเขตร้อน แต่ได้นำไปผสมพันธุ์ในประเทศฝรั่งเศส และจดทะเบียนตั้งชื่อลูกผสมโดย "เมซัน เฮ็นริ วัชเชอโร เลอคูฟล์" ตระกูลที่เป็นเจ้าของเนิสเซอรี่กล้วยไม้ใหญ่และเก่าแก่แห่งหนึ่งของฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2477 (ค.ศ. 1934) ในระยะใกล้เคียงกันนั้น ได้มีผู้สนใจกล้วยในประเทศไทยกลุ่มหนึ่ง ที่เลี้ยงกล้วยไม้ในยามว่างและรวมกลุ่มกันเองเล็ก ๆ น้อย ๆได้สั่งกล้วยไม้ลูกผสมชนิดนี้จำนวนหนึ่งเข้ามาในประเทศไทยโดยมิได้เห็นดอกของแต่ละต้น นำมาจับฉลากแบ่งปันกัน เนื่องจากลูกผสมแต่ละต้น ให้ดอกซึ่งมีลักษณะเพี้ยนกันไปได้บ้าง ครั้นเมื่อกล้วยไม้เหล่านั้นออกดอก ต่างก็ตั้งชื่อต้นแต่ละต้นตามชื่อเจ้าของ เช่นต้น "พะตะบะ" ต้น "เจ้าคุณฤทธิ์" ต้น "ขุนพิชัย" เท่าที่ได้สังเกตุดูแล้ว รู้สึกว่า ลักษณะผิดเพี้ยนระหว่างต้นต่อต้น มีไม่มากนัก

การเลี้ยงกล้วยไม้ในสมัยนั้น ยังอยู่ในวงแคบมาก ส่วนใหญ่อยู่ในวงการของผู้สูงอายุจึงสร้างภาพพจน์ให้คนทั่ว ๆไปมีความรู้สึกไปในทางที่ไม่ดีนัก คนในสมัยนั้นส่วนใหญ่ จึงยังมีภาพพจน์ว่า การเลี้ยงกล้วยไม้เป็นของฟุ่มเฟือยและเป็นเรื่องของคนสูงอายุที่มีอันจะกินและยังไกลเกินไปกว่าการที่จะคิดว่า การผลิตกล้วยไม้ตัดดอกเพื่อเป็นธุรกิจการค้า จะมีทางเป็นไปได้

ในสมัยแรก ๆของการเริ่มต้นยุคแห่งการส่งเสริมการเลี้ยงกล้วยไม้นั้น กล้วยไม้หวายลูกผสม ประเภทช่อยาวและช่อสั้น ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก เนื่องจากมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติของกรุงเทพฯ ซึ่งในยุคนั้น ความจริงทางเศรษฐกิจเน้นหนักอย่างมากอยู่เพียงในกรุงเทพฯ กล้วยไม้ประเภทดังกล่าวเลี้ยงง่าย โตเร็ว ออกดอกสม่ำเสมอมีความดก และทนทาน และหวายปอมปาดัวร์กำลังอยู่ในอันดับความนิยมสูงสุดต้นมี ราคาแพงมาก เพราะหวายประเภทนี้ที่มีสีม่วงแดงเข้มขนาดหวายปอมปาดัวร์นั้น ในสมัยนั้นยังหาไม่ได้ง่าย ในขณะนั้น ใครที่เป็นเจ้าของ ซึ่งก็มีน้อยราย และรายละเพียงไม่กี่ต้น ต่างก็เร่งตัดแยกเพื่อเพิ่มปริมาณกันเป็นการใหญ่ หาใช่เพื่อการทำเป็นกล้วยไม้เพื่อปลูกตัดดอกไม้ แต่เพื่อหวังความภูมิใจในการที่จะเป็นเจ้าของกล้วยไม้

ซึ่งอยู่ในความนิยมสูงและมีราคาแพงเป็นปริมาณมาก ๆ เพราะค่านิยมของคนในสมัยนั้น ใครยิ่งมีกล้วยไม้ส่วนตัวที่มีราคาแพงลิบลิ่ว และมีปริมาณมาก ๆ มักจะได้รับการยกย่องเป็นผู้ที่ดีเด่น แม้ในสมัยนี้บางคนก็ยังคิดเช่นนี้อยู่ ซึ่งไม่ใช่แนวความคิดที่สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างเหมาะสมเลย ในยุคแห่งการพัฒนากล้วยไม้เพื่อประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจ จึงได้มีบทบาทในการเปลี่ยนทัศนคติร่วมอยู่ในสาระสำคัญด้วย

เพียงไม่กี่ปีถัดมา แต่ละราย ต่างก็เริ่มแสดงตนว่า มีหวายลูกผสม ปอมปาดัวร์ อยู่ในครอบครองเป็นปริมาณมากมาย ราคาต้นไม้ลดลงหลายเท่าตัวความหายากก็ได้กลายมาเป็นความดาดดื่น หลายต่อหลายคนต่างก็ได้ระบายออกสู่นอกบ้านนอกสวนเป็นจำนวนมากด้วยราคาถูก และมีพ่อค้าคนกลางระบายต้นต่อไปสู่ตลาดประเทศเพื่อนบ้านเช่นสิงคโปร์และมาเลเซีย แต่ถึงกระนั้น การที่หวายลูกผสมชนิดนี้ มีความเหมาะสมกับสภาพฝนฟ้าอากาศของภาคกลางของประเทศไทยเป็นอย่างมาก ได้ทำให้การเจริญงอกงามมีอัตราวดเร็วผู้ปลูกจำเป็นต้องมีการตัดแยกขยายพันธุ์อย่างเร่งด่วน เพื่อมิให้ต้นแก่เกินวัยและทรุดโทรม แม้จะได้มีการระบายปริมาณต้นออกนอกประเทศ การเพิ่มปริมาณในประเทศก็ยังมีอัตราเร็วกว่า จึงถูกความกดดันให้ต้องมีการจำหน่ายดอกในท้องตลาดในกรุงเทพด้วยอีกทางหนึ่ง

จนกระทั่งถึงระยะหนึ่ง ปริมาณดอกที่สามารถรวบรวมได้ จึงมีมากถึงขนาดเพียงพอที่จะจัดส่งต่างประเทศได้ในขอบเขตค่าใช้จ่ายที่ไม่สูงนัก จึงได้เป็นจุดเริ่มของความสนใจในการทำสวนปลูกตัดดอกไม้ตัดดอกขึ้นในบริเวณเมืองกรุงเทพฯ ซึ่งที่ดินยังมีราคาแพงนัก บางสวนก็ได้เช่าที่ดินในอัตราค่าเช่าที่ไม่สูงเกินไป และเจ้าของที่ดินก็รอเวลาการขยายตัวของเมือง ซึ่งที่ดินบริเวณนี้มีทางคมนาคมทางรถหรือทางเรือ ลำเลียงขนส่งดอกกล้วยไม้จากสวนมาสู่ศูนย์บรรจุหีบห่อ แล้วนำส่งยังท่าอากาศยานเพื่อนำส่งตลาดต่างประเทศได้

ต่อจากนั้น ก็ได้มีผู้นิยมทำสวนกล้วยไม้ตัดดอกเพิ่มมากขึ้น และมีผู้รวบรวมดอกกล้วยไม้ดำเนินธุรกิจการส่งตลาดต่างประเทศ มีทั้งที่ทำในรูปแบบของคนกลาง และที่เป็นทั้งเจ้าของสวน ซึ่งมีการรวบรวมดอกจากที่อื่นด้วย

ระยะระหว่างปี พ.ศ. 2509 ถึง พ.ศ. 2515 อาจประเมินได้คร่าว ๆ ว่า เป็นระยะเริ่มต้นของการพัฒนากล้วยไม้ตัดดอกและการส่งต่างประเทศ ซึ่งดอกกล้วยไม้ที่ส่งออก ก็มีแต่ดอกหวายปอมปาดัวร์ เพียงอย่างเดียว และในขณะนั้น เราก็ได้เริ่มต้นมองไกลไปข้างหน้าเพื่อการคิดวางแผนระยะยาวนำหน้าการปฏิบัติงานของเราต่อไปอีก และคิดว่า การที่ปลูกกล้วยไม้พึ่งพาอาศัยกล้วยไม้อยู่เพียงชนิดเดียวโดยไม่กระจายพันธุ์ไม้ให้มีมากชนิดยิ่งขึ้น นอกจากจะไม่สนับสนุนให้ธุรกิจกล้วยไม้ตัดดอกกว้างขวางออกไปแล้ว การขยายพันธุ์ตัดแยกกล้วยไม้ชนิดเดียวซ้ำ ๆ กันทุก ๆ ปี นาน ๆ ปีไป จะทำให้คุณภาพเสื่อมลงไปเรื่อย ๆ ได้

ดังนั้น ประมาณปี พ.ศ. 2515 จึงได้วางแผนส่งเสริมให้มีการดำเนินการระยะใกล้ โดยนำเอากล้วยไม้ลูกผสมบางชนิดซึ่งปลูกตัดดอกอยู่แล้วในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น แอแรนด้า เว็นดี้ สก๊อท (Aranda Wendy Scott) อแรนด้า คริสท์ติน (Aranda Christine) อะแรคนิด แมกกี้วี่ (Arachnis Maggie Oei) และ ออนซิเดี้ยม โกลด์เด้น เชาเอ้อร์ (Oncidium Golden Shower) จากสิงคโปร์และมาเลเซีย เข้ามาปลูกเสริมการผลิต หวายปอมปาดัวร์ในประเทศไทยเป็นการชั่วคราวไประยะหนึ่ง เพราะกล้วยไม้ดังได้กล่าวมานี้ได้เป็นที่ยอมรับและติดตลาดอยู่แล้วในตลาดต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุโรปการที่ทำเลและการปลูกของประเทศไทยอยู่ในระดับเส้นรุ้งขนานสูงกว่าของประเทศที่ปลูกอยู่เดิมแล้ว ประกอบกับการพัฒนาทางวิชาการเกี่ยวกับเทคนิคในการปลูกปฏิบัติ จะมีผลให้สามารถผลิตดอกที่มีคุณภาพดีกว่าได้ และยังเป็นระยะที่ฝึกชาวสวนกล้วยไม้ตัดดอกในประเทศให้ได้รู้จักคุ้นเคยและหาประสบการณ์ทั้งในด้านการผลิต การจัดการที่เหมาะสมและการตลาด

เราได้วางแผนพัฒนาพันธุ์กล้วยไม้ตัดดอกในระยะยาวควบคู่กันไปด้วย โดยได้มีการนำเอาพันธุ์กล้วยไม้ทั้งพันธุ์ป่า และ พันธุ์ผสม ทั้งจากการสำรวจในประเทศและจากต่างประเทศ เข้ามาสร้างฐานของการผสมพันธุ์

เพื่อการผลิตกล้วยไม้ลูกผสมใหม่ ๆ โดยมุ่งไปสู่การปรับปรุงทั้ง คุณภาพ ผลผลิต และการสร้างรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อการกระจายผลิตผลไปสู่รูปแบบใหม่ ๆ ซึ่งเชื่อว่า จะมีผลทั้งในด้าน ปรับปรุงผลผลิต ขยายตลาดที่มีอยู่เดิม และเปิดตลาดใหม่ ๆ ในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก

เราได้นำเอาวิชาการพันธุศาสตร์เข้ามาเสริมงานวิจัยเพื่อปรับปรุงพันธุ์กล้วยไม้ให้มีประสิทธิ์ผลสูงยิ่งขึ้น ในกล้วยไม้สกุลหวายซึ่งนับได้ว่าเป็นฐานหลักในด้านพันธุ์ไม้ของเราก็ได้มีการกระจายรูปแบบผลิตผลออกไปสู่ สีขาว สีประเภทเย็นตาและสีสว่างทั้งหลายรวมทั้งประเภทที่มีสองสีกลมกลืนกันด้วยและสีแปลก ๆ อื่น ๆ ด้วย นอกจากนั้นก็ยังได้คำนึงถึงการปรับปรุงคุณลักษณะที่ช่วยเสริมสร้างโอกาสเพื่อการใช้เป็นกล้วยไม้ตัดดอก เช่น ดอกมีความคงทน ออกดอกง่ายและบ่อยครั้ง ผลผลิตสูง เหมาะสมในการบรรจุหีบห่อและการขนส่งในสภาวะที่ใช้ค่าใช้จ่ายต่ำ

นอกจากกล้วยไม้สกุลหวายแล้ว เรายังได้ศึกษาวิจัยเพื่อการผลิตกล้วยไม้พันธุ์ต่าง ๆ ในประเภทแวนด้า ซึ่งมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติของเรา เพื่อการใช้ตัดดอกเป็นการค้าเพิ่มมากขึ้นด้วย อาทิเช่น เราได้ทราบแน่ชัดว่า ความนิยมในตลาดญี่ปุ่นสำหรับดอกกล้วยไม้แวนด้านั้น เน้นหนักไปในด้านสีฟ้า เสริมด้วยสีอื่น ๆ ที่มีลักษณะสว่างตา รวมทั้งมีความต้องการดอกไม้สีขาวในบางโอกาส เช่นในพิธีสมรส

ออนซิเดี้ยม โกลเด้นเชาวเอ้อร์ ซึ่งมีสีเหลืองสด การกระจายของดอกภายในช่อมีลักษณะพรู ได้มีการปลูกตัดดอกกันมาช้านานในสิงคโปร์ และมาเลเซีย จนถึงขั้นคุณภาพและผลิตผลเสื่อมลงเป็นลำดับ เราก็ได้ดำเนินการผสมพันธุ์ ผลิตพันธุ์กล้วยไม้ในประเภทเดียวกัน แต่ปรับปรุงให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพสูง เราได้นำเอาเทคนิคการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อเข้ามาใช้ เพื่อบริการในการเพิ่มปริมาณกล้วยไม้พันธุ์ดีที่เป็นผลจากการวิจัยให้ทันต่อการป้อนลงสู่ความต้องการของชาวสวนกล้วยไม้ตัดดอก และช่วยให้การปรับปรุงพันธุ์กล้วยไม้ตัดดอกได้ถึงความต้องการของชาวสวนด้วยประสิทธิภาพสูงสุด

ตลาดดอกกล้วยไม้

ในระยะประมาณ 5 ปีของการเริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 เป็นต้นมา ตลาดดอกกล้วยไม้ของประเทศไทยอยู่ในบางประเทศในภาคพื้นยุโรป อาทิเช่น เยอรมันตะวันตก ฮอลันดา กลุ่มประเทศสะแกนดิเนเวีย อิตาลี และ่ออสเตรีย เป็นต้น ความจริงแล้วประเทศสิงคโปร์ซึ่งเป็นประเทศเพื่อนบ้านของเรา ก็ได้มีการผลิตกล้วยไม้ตัดดอกและส่งดอกกล้วยไม้ไปสู่ตลาดในประเทศยุโรปมาแล้วก่อนประเทศไทยหลายปี แต่เป็นดอกกล้วยไม้คนละประเภทกันกับประเภทที่ประเทศไทยผลิตในระยะแรก ๆ ดังนั้น เมื่อประเทศไทยส่งดอกกล้วยไม้ออกไปสู่ตลาดต่างประเทศซึ่งเป็นตลาดเดียวกันกับสิงคโปร์ จึงมิได้เป็นการซ้ำซ้อนกัน แต่ในระยะต่อมาเราก็ได้ทำการผลิตดอกกล้วยไม้ประเภทที่สิงคโปร์ผลิตอยู่แล้วด้วย เนื่องจากที่ดินของสิงคโปร์มีจำกัด การขยายการผลิตจึงไม่อาจกระทำได้เพียงพอกับความต้องการของตลาดได้

ในระยะต่อมา เราได้ขยายตลาดของดอกกล้วยไม้ของเราไปสู่บางประเทศในภูมิภาคอื่น ๆ รวมทั้งประเทศในภูมิภาคเอเชียเองด้วย เช่น ประเทศญี่ปุ่นซึ่งในอนาคตจะเป็นตลาดใหญ่อีกตลาดหนึ่งซึ่งไม่ไกลสำหรับการขนส่งนักส่วนประเทศเพื่อนบ้านคือ สิงคโปร์ ซึ่งได้มีการผลิตและการส่งออกอยู่แล้ว ก็ยังมีการสั่งดอกกล้วยไม้จากประเทศไทยไปร่วมสมทบการส่งดอกกล้วยไม้ออกจากประเทศไปสู่ตลาดยุโรปด้วย เพื่อประโยชน์ในด้านการลดต้นทุนการขนส่งและเพื่อเหตุผลทางด้านการค้า สำหรับประเทศอินโดนีเซีย แม้ในระยะหลัง ๆ นี้จะได้มีการตื่นตัวในการปลูกกล้วยไม้ตัดดอกกันมาก แต่ในระยะที่ได้ผ่านมานี้ ยังคงต้องสั่งดอกกล้วยไม้จากประเทศไทยไปใช้ภายในประเทศ เพราะปริมาณที่ผลิตได้ในประเทศยังไม่เพียงพอ

เราได้มีการจัดส่งดอกกล้วยไม้ไปร่วมแสดงเผยแพร่ในงานแสดงดอกไม้ระหว่างประเทศในประเทศต่าง ๆ เป็นประจำทุกปีมา ปีละหลาย ๆ ครั้ง โดยการทำในนามของประเทศไทย ซึ่งแน่นอนเกียรติคุณและชื่อเสียงย่อม

ตกอยู่กับประเทศชาติและคนไทยทุกคน แต่การกระทำนั้นเราได้จัดทำเป็นการส่วนตัว ด้วยความร่วมมือจากชาวสวนกล้วยไม้ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมทั้งหลาย นอกจากจะเป็นการเผยแพร่ผลิตผลดอกกล้วยไม้ของไทยแล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับประชาชนซึ่งเป็นระดับพื้นฐานด้วย

พันธุ์กล้วยไม้ซึ่งได้ค่อย ๆ กลายเป็นพันธุ์เก่า เช่น หวายปอมปาดัวร์ นั้น ดอกของกล้วยไม้ชนิดนี้ได้ค่อย ๆ แปรสภาวะการตลาด จากตลาดต่างประเทศเข้าสู่ตลาดภายในประเทศส่วนหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะมาจากสวนที่เล็ก ๆน้อย ๆหรือส่วนเหลือจากการส่งต่างประเทศของสวนต่าง ๆ บางส่วนก็ได้มาจากการคัดคุณภาพนำเอาพวกที่มีคุณภาพรอง ๆมาจำหน่ายภายในประเทศ ช่วยให้แรงงานเหลือ และผู้มีอาชีพค้าขายรายย่อย ๆได้มีรายได้จากดอกกล้วยไม้ด้วย เป็นการช่วยใช้ประโยชน์แรงงานเหลือใช้ให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจอีกทางหนึ่ง ซึ่งดูเผิน ๆ กล้วยกับว่า ดอกกล้วยไม้กำลังอยู่ในสภาวะเหลือเฟือ แต่ที่จริงเป็นการหมุนเวียนอันเป็นผลจากกระบวนการพัฒนา เพราะเราได้วางแผนและดำเนินการค้นคว้าพันธุ์ใหม่ ๆเข้าสู่แผนการส่งเสริม หมุนเข้ามาทดแทนและมาเสริมพันธุ์เดิมมากยิ่งขึ้นและจะมีการหมุนต่อไปเรื่อย ๆโดยไม่หยุดยั้ง ส่วนพันธุ์ที่ค่อย ๆเปลี่ยนสภาพเป็นพันธุ์เก่า ก็จะเปลี่ยนทิศทางบริการ ไปสู่สังคมอีกสภาวะหนึ่งภายในประเทศ

การพิจารณาหาตลาดมีสิ่งที่ต้องคำนึงถึงอยู่หลายประการคือ

1. วัฒนธรรม ประเพณี ในประเทศซึ่งเข้าไปเปิดตลาดจำเป็นต้องได้รับข้อมูลวิเคราะห์และพิจารณาอย่างรอบคอบ เราจำเป็นต้องให้บริการผลิตผลของเราในรูปแบบที่มีความสอดคล้องต้องกันกับประเพณีนิยม

2. ผลิตผลที่สามารถผลิตเองภายในประเทศ มีบทบาทต่อสังคมอย่างไร และมีปัญหาอะไร เพราะเราจำเป็นต้องมีการวางแผนเพื่อนำผลิตผลจากเราเข้าไปทดแทนหรือเข้าไปเสริม ซึ่งทั้งนี้และทั้งนั้นจำเป็นต้องหาคำตอบให้ได้ชัดเจนถึงความต้องการของตลาดที่แท้จริง

3. สภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมภายในตลาด ทั้งปัจจุบันและอนาคต อาจต้องมีการศึกษาความเป็นมาในอดีต เพื่อนำมาประกอบเป็นข้อมูลเพื่อการประเมินอนาคตด้วย

4. ทัศนคติของประชาชนที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสังคม รวมทั้งทัศนคติที่มีต่อดอกไม้ด้วย

5. แนวโน้มของความเจริญในด้านการท่องเที่ยว ซึ่งมีผลกระทบต่อการใช้ดอกไม้

6. กฎหมายและระเบียบปฏิบัติในการนำดอกไม้สด เข้าสู่ประเทศที่เป็นตลาด

7. สถิติการสั่งดอกไม้จากประเทศอื่น ๆเข้าสู่ตลาด และยังจำเป็นต้องศึกษาเรื่องราว และข้อมูลต่าง ๆ ของประเทศอื่น ๆที่ผลิตดอกไม้เพื่อส่งเข้าสู่ตลาดที่เราพิจารณาด้วย

8. ความสะดวกและปัญหาต่าง ๆในการขนส่งระหว่างประเทศ รวมทั้งค่าใช้จ่ายต่าง ๆ

โครงการจัดตั้ง "บริษัท บางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด"

เราไม่ประสงค์ที่จะให้ความรู้ ประสบการณ์และความคิดอ่านทั้งหลายที่เราอุทิศให้แก่ส่วนรวม ต้องตกไปอยู่ในสภาวะที่รับใช้เพื่อผลประโยชน์ของคนเพียงไม่กี่คนซึ่งฉวยโอกาสใช้ความเป็นเหนือและมีโอกาสมากกว่าผู้อื่น กอบโกยเอามาเป็นผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างไม่ชอบด้วยหลักการของการอยู่ร่วมกันฉันท์มนุษยธรรม ความจริง หลักการสหกรณ์ น่าจะเป็นหลักการที่ดี แต่ศิลปในการสร้างกระบวนการสหกรณ์ในประเทศไทยหาได้ออกมาในลักษณะที่สอดคล้องกันกับหลักการอันแท้จริงไม่ และกระบวนการนี้ได้กระจายระบบเป็นมาลงรากแน่นยิ่งขึ้นเรื่อย ๆสร้างความเชื่อในแนวความจริงในสังคมที่แท้จริงมากล่าว มากำหนดวิธีการ อย่างไรก็ตามก็ไม่มีทางที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งที่ฝังแน่นให้แปรสภาพมาเป็นโครงสร้างใหม่ที่เป็นของประชาชนอย่างแท้จริงได้ ดังนั้น สหกรณ์ในประเทศไทยจึงสร้างภาพพจน์ที่ไม่ทำให้ประชาชนมั่นใจในการพึ่งพาอาศัย เพื่อที่เขาจะเข้าร่วมและหวังผลประโยชน์ด้วยความเป็นธรรมในขั้นปลายชีวิตการทำงานของเขาได้ ในมุมกลับระบบสหกรณ์ไทยหาได้มีมาตรการในการป้องกันผู้ที่ไม่มีอุดมการสหกรณ์ แต่ฉวยโอกาสก็ดี ผู้หวังสหกรณ์เป็นบันไดเพื่อหวังสิ่งอื่น

ต่อไปก็ดี และขาดความอิสระในตัวเอง เพราะยังมีส่วนที่ต้องผูกอยู่กับระบบราชการซึ่งเป็นระบบที่ขาดพื้นฐานอันแท้จริงซึ่งเป็นฐานชีวิตของประชาชน

โครงการนี้ไม่ยึดถือเอา "ชื่อเป็นสำคัญ แม้เราจะรู้ว่า นั่นคือการเสียสิทธิ์อันพึงจะได้จากรัฐ แต่เรากลับคิดว่า ส่วนที่เสียจะบังเกิดขึ้น อันจะติดไปถึงชั่วลูกหลานนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งใหญ่กว่ามาก เราจึงได้คิดว่าจะส่งเสริมให้ชาวสวนได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน จัดตั้งเป็นบริษัทขึ้น แต่วางอยู่บนโครงสร้างที่อยู่บนหลักการของการร่วมกันเป็นเจ้าของ ป้องกันผลประโยชน์ร่วมกัน กระจายผลประโยชน์บนโครงสร้างที่เหมาะสม และบริหารงานโดยคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยชาวสวนทั้งหมด โครงสร้างนี้กระทำในลักษณะที่เป็นโครงการศึกษาเชิงปฏิบัติ คือเพื่อการศึกษารูปแบบของการรวมกลุ่มที่เหมาะสมและเป็นการช่วยเหลือชาวสวนในระยะยาว เพื่อความมั่นคงของชาวสวนเอง ดังได้กล่าวแล้วว่า โครงการนี้เป็นโครงการเพื่อศึกษา และช่วยชาวสวนที่สมัครใจ ไม่ได้หมายความว่าการส่งเสริมกล้วยไม้ตัดดอกจะกระทำเพียงภายในกลุ่มนี้เท่านั้น แต่ในกลุ่มนี้ได้มีการวางโครงสร้างซึ่งเอื้ออำนวยให้มีการจัดการในด้านการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆเข้ามาบริการในลักษณะที่เป็นสมบัติของชาวสวนเองโดยอิสระ

ในปี พ.ศ. 2513 ในขณะที่วงการกล้วยไม้ตัดดอกเพิ่งจะมีอายุได้เพียง 4 ปี ได้มีชาวสวนกล้วยไม้ตัดดอกกลุ่มหนึ่งจำนวน 22 คนจากบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานครไปทางจังหวัดนครปฐม ซึ่งขณะนั้นยังเป็นชาวสวนรายย่อย มีรายได้เพียงเดือนละไม่กี่ร้อยบาท ได้มาหารือว่ากำลังเดือดร้อนด้วยปัญหาความขัดแย้งซึ่งเกิดขึ้นระหว่างชาวสวนทั้งหลายกับผู้ส่งดอกออกต่างประเทศ ข้าพเจ้าจึงได้เห็นเป็นจังหวะที่น่าจะได้เริ่มงานการจัดตั้งโครงการตามแนวความคิดดังได้กล่าวแล้ว โดยการวางโครงสร้างที่มีความสมบูรณ์แบบทั้งด้านตั้งและด้านนอน **ทางด้านตั้งก็คือ โครงสร้างของบริษัทนี้ครอบคลุมตั้งแต่การผลิตจนถึงการส่งออก การผลิตนั้นกระจายกันรับผิดชอบแบบอิสระ คือสวนของชาวสวนแต่ละสวนเป็นสวนอิสระ แต่เจ้าของสวนเป็นสมาชิกกลุ่ม ส่วนการจัดการและการตลาดกระทำให้ระบบศูนย์ร่วม ถือหุ้นโดยชาวสวนและยังได้วางเป้าหมายในส่วนลึกไว้ด้วยว่า งานบริการและวิจัยทางวิชาการนั้น จัดอยู่ในระบบศูนย์ร่วมเพื่อลดต้นทุนให้ต่ำที่สุด แต่ได้บริการวิชาการในระดับสูงและมีประสิทธิภาพสูงด้วย ส่วนในด้านกว้างนั้นได้วางโครงสร้างไว้เพื่อการขยายงานออกไปสู่ผลิตผลอื่นที่มีสภาพและธรรมชาติการผลิตคล้ายคลึงกันในอนาคตตามขั้นตอน อันจะทำให้เกิดการผลิตแบบผสมผสานและบางส่วนอาจมุ่งไปสู่ไร่สวนผสมด้วย**

การจัดตั้งนี้ไม่มีเจตนารมณ์ไปกระทบผลประโยชน์ใครอื่นใดที่ทำในทางที่เหมาะสมอยู่แล้ว แต่มุ่งไปสู่โครงการเพื่อการศึกษาในการปฏิบัติการรวมกลุ่มในรูปแบบที่เกิดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม เพื่อกลุ่มอื่นใดที่เห็นว่า การดำเนินการแบบรวมกลุ่มจะเป็นผลดีทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมในระยะยาว จะได้ยึดถือเป็นแบบอย่างของการจัดการ เพื่อนำไปใช้เป็นบทเรียนต่อไป สำหรับการปฏิบัติเพื่อการกระจายรายได้ และข้าพเจ้าได้มุ่งแนวทางไว้แต่แรกว่า ต้องการให้ชาวสวนบริหารงานกันเองโดยอิสระ ข้าพเจ้าไม่เข้าไปมีตำแหน่งหน้าที่และผลประโยชน์ใด ๆทั้งสิ้น และการวางโครงสร้างของบริษัทก็ได้ป้องกันมิให้ผู้ที่มิใช่ชาวสวน แต่มีเงินสามารถเข้าไปเป็นสมาชิกถือหุ้นได้อยู่แล้ว ข้าพเจ้าเป็นผู้ตั้งชื่อบริษัทนี้ว่า "บางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด"

บริษัทนี้ได้ดำเนินการมาถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2525 มีชาวสวนรวมกันเป็นสมาชิกและถือหุ้นจำนวนกว่า 500 สวน และได้มีบทบาทเป็นแกนทั้งการผลิต การวิจัย การบริการและการส่งออก จากการเริ่มต้นด้วยการเช่าตึกแถวริมคลองบางแค 2 คูหา รับดอกไม้จากสมาชิก จ้างเด็ก ๆชาวสวนที่มีสภาวะเป็นแรงงานเหลือ นั่งจัดและบรรจุดอกไม้บนเสื่อผืนเก่า ๆเพียงไม่กี่คน ขึ้นมาเป็นระบบการผลิต การจัดการ และการตลาด ที่ครบวงจร มีศูนย์กลางที่ทำงานวิจัยเพื่อผสมพันธุ์และผลิตพันธุ์กล้วยไม้ที่มีคุณภาพสูง และรับสนองนโยบายการตลาดที่เจ้าหน้าที่บริการทั้งทางด้านวิชาการและการส่งเสริมในตัวเองในรูปแบบบริการกลาง การวิจัยในด้านปรับปรุง

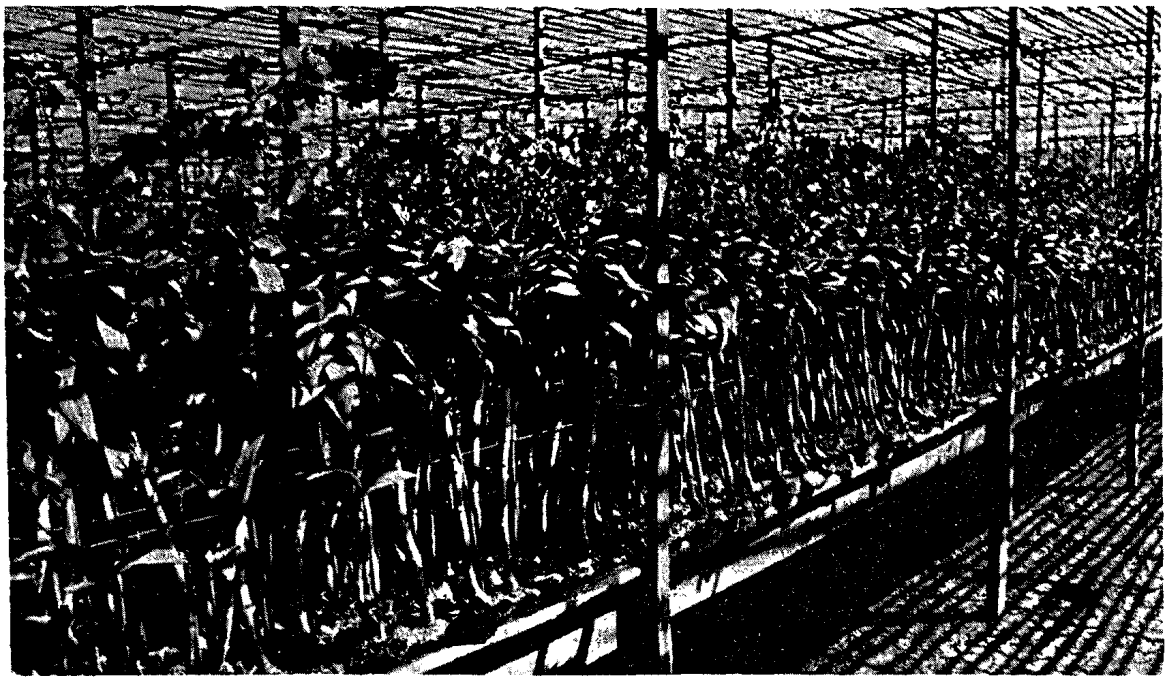

พันธุ์กล้วยไม้ ผลิตกล้วยไม้ลูกผสมใหม่ ๆเพื่อกระจายรูปแบบของพันธุ์ไม้ออกไปสู่ลักษณะต่าง ๆโดยมีข้อมูลจากตลาดต่างประเทศอยู่เบื้องหลัง มีการปรับปรุงคุณภาพผลผลิต และเพิ่มประสิทธิผลในการผลิต และในระบบการบริการแบบศูนย์กลางนี้ก็ยังรวมเอางานปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ ด้วยห้องปฏิบัติการที่ทันสมัย เพื่อการบริการแก่สมาชิกในต้นทุนที่ชอบด้วยเหตุผล และยังมีการให้การศึกษาแนะนำแก่สมาชิก ทั้งในด้านการจัดการสวนและปัญหาทางวิชาการด้วย ได้มีการใช้แรงงานเหลือจากครอบครัวชาวสวนและชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงจำนวนหลายร้อยคน เพื่อปฏิบัติงานในกิจกรรมบริการและกิจกรรมการส่งออก

โครงสร้างพื้นฐานของบริษัทนี้ ได้ถูกวางไว้เพื่อมุ่งไปสู่รูปแบบ การผลิต การจัดการ และการตลาด แบบผสมผสาน เพื่อการหวังผลสูงสุดสำหรับเกษตรกรรายย่อยในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม และเป็นศูนย์ศึกษาถึงการถ่ายทอดเท็คโนโลยีเพื่อการพัฒนาทั้งระบบ แม้จะเริ่มต้นจากชาวสวนที่เคยมีรายได้เพียงเดือนละไม่กี่ร้อยบาท แต่มีสมาธิมั่นคง และมีอุดมการณ์ที่จะมุ่งไปเพื่อความก้าวหน้าของงานรวมกลุ่มอย่างอดทน มีวิริยะอุตสาหะ ในปัจจุบันนี้จึงได้รับการยอมรับจากประเทศต่าง ๆว่า เป็นกลุ่มตัวอย่างที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มประเทศอาเซียนทั้งหลาย ซึ่งกำลังกระตือรือร้นในการพัฒนากิจการกล้วยไม้ของตน

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า เราควรจะเปลี่ยนทัศนคติได้แล้วว่า การพัฒนากิจการใดก็ตามถ้าหากสอนให้คนแต่ละคนมีความรู้ทางวิชาการดีพอแล้ว กิจการนั้น ๆก็จะเจริญก้าวหน้าไปได้ดังเช่นที่มีคนปรารภว่า การที่กิจการกล้วยไม้ของประเทศไทยได้เจริญก้าวหน้ามาได้ด้วยดีนั้น ก็เพราะข้าพเจ้าสอนให้คนปลูกกล้วยไม้เป็น แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าหากเราได้รู้จักชีวิตคนที่แท้จริง วางรูปแบบและโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกันกับความต้องการของชีวิตและแนวทางแห่งมนุษยธรรมแล้ว ไม่ว่าจะพัฒนาเรื่องใดย่อมเป็นไปได้ตามขั้นตอน เพราะจริง ๆแล้วข้าพเจ้าไม่ได้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยด้วยการเรียนกล้วยไม้เลย ข้าพเจ้าเรียนมาทาง "เคมีการเกษตร" ซึ่งข้าพเจ้าก็ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นว่านั่นคือวิชาของข้าพเจ้าเลย การรู้จักชีวิตแท้ของคนนั่นแหละเป็นหลักสำคัญ แทนการยึดมั่นถือมันอยู่เพียงสมมติฐานของวิชาการจนเกิดการติดและแยกไม่ออก โครงการบริษัท บางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด นี้ ยังดำเนินต่อไปอีกไกลและกว้าง

ชีวิตเรามีเราเป็นเจ้าของ
เราต้องครองชีวิตอย่างคิดหวัง
มั่นสติมานะสร้างพลัง
รู้ระวังดีชั่วด้วยหัวใจ.

วางจุดยืนบนทางที่สร้างสรรค์
มุ่งบากบั่นต่อสู้อย่างผู้ให้
ยังประโยชน์สังคมอุดมวิไล
แต่ละก้าว...ก้าวไปด้วยใจศรัทธา.

เอาความผิดพลั้งผ่านของวานนี้
เป็นบทเรียนนำชี้ที่มีค่า
เพื่อก้าวในวันนี้ของชีวา
และเพื่อฟ้าสีทองของพรุ่งนี้.

ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ไม่มีการหยุดนิ่ง แม้แต่ชีวิตของเราแต่ละคน ดังนั้น ตราบใดที่เรายังมีชีวิตอยู่ จงมุ่งต่อไปข้างหน้าด้วยการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ เพื่อให้อนาคตของสิ่งต่าง ๆทั้งหลายได้เป็นไปในทางที่ดี แต่ก็ควรจะได้มองย้อนหลังควบคู่กันไปเพื่อการวิเคราะห์และเรียนรู้ไว้เป็นประสบการณ์ชีวิต สำหรับประกอบการพิจารณาก้าวไปข้างหน้าให้ดียิ่งขึ้น ขอให้ทุกคนจงมีชีวิตก้าวต่อไปด้วยคุณค่า โดยไม่หยุดนิ่ง

ระพี สาคริก

มอบหนังสือ "พระพิรุณ" องค์การนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ฉบับปีใหม่ 2524.

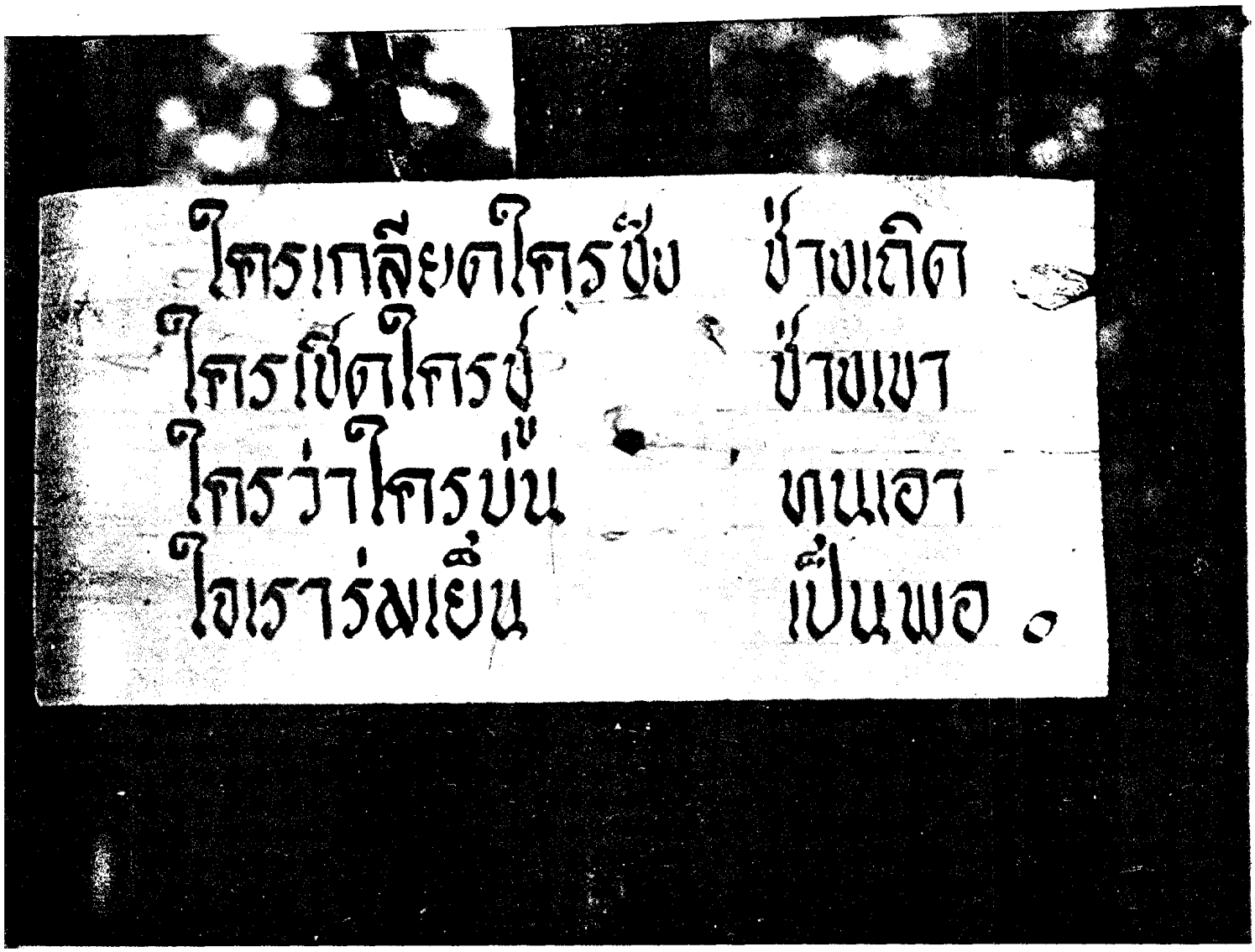

คนที่คิดว่า ความเดือดร้อนใจของตนเอง เกิดจากสิ่งโน้นสิ่งนี้ เกิดจากคนโน้นคนนี้ แล้วเที่ยวได้คิดเที่ยวได้กล่าวโต้ตอบใครต่อใคร เที่ยวได้วิ่งเต้นขอความช่วยเหลือจากใครต่อใคร จากสิ่งโน้นสิ่งนี้ แม้แต่การบนบานศาลกล่าว ขอเทวดาช่วยโน่นช่วยนี่ คือคนที่ขาดความเข้าใจชีวิตและธรรมชาติอันแท้จริงในสังคม ขาดการยอมรับสภาพความจริงขั้นพื้นฐาน การแสดงออกในการกระทำเช่นนั้น ย่อมเป็นการสะท้อนให้ได้เห็นความอ่อนแอทางจิตใจและขาดสติอันมั่นคงพอที่จะยืนอยู่ได้ด้วยจิตใจตนเอง จึงได้ใช้สิ่งเหล่านี้เป็นทางออกในการผ่อนคลายอารมณ์ทั้งหลายที่มีอยู่ในจิตใจให้เบาบางลงเป็นการชั่วครั้งชั่วคราว แต่มิได้มีผลในทางชำระจิตใจให้สะอาดเลย ตรงข้ามกลับเป็นการพอกพูนความลุ่มหลงมัวเมาให้หนักยิ่งขึ้นทุกขณะ

ระพี สาคริก

25 ธันวาคม 2523

บัว...พืชที่ให้ประโยชน์นานับประการ

ใครทำลายธรรมชาติ คือผู้ทำลายชีวิตมนุษย์รุ่นหลัง ๆ โดยปริยาย และเป็นฆาตกรตัวฉกาจยิ่งกว่าการฆ่าคนในแต่ละคดีเสียอีก

บัวเป็นพันธุ์ไม้น้ำที่พบอยู่ตามธรรมชาติทั่ว ๆ ไปในเขตร้อน และเป็นพันธุ์ไม้ประเภทหนึ่ง ซึ่งได้รับความสนใจกันอย่างกว้างขวาง

ผู้เขียนจะไม่นำเอาเรื่องราวที่เป็นวิชาการยากลำบากและหนักสมองชาวบ้านมากล่าวในที่นี้ แต่จะขอเขียนในทรรศนะที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปจะเข้าใจได้ เพราะสำนึกเสมอว่าชาวบ้านคือคนส่วนใหญ่ของเรา ส่วนใครที่มีพื้นฐานความรู้สูงหน่อย สนใจลึกซึ้งลงไปอีกก็คงจะไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมเอาเองได้โดยไม่ยากนัก

บัวเป็นพืชที่ให้ประโยชน์นานาประการ

ในสภาพธรรมชาติและสังคมไทย เรารู้จักใช้สายบัวเป็นอาหารชาวบ้าน ในประเภทผักกันมาช้านานทีเดียว เพราะบัวสายขึ้นอยู่ทั่ว ๆ ในสภาวะแวดล้อมธรรมชาติของประเทศเรา ซึ่งเคยมีน้ำตามคูคลองที่สะอาดบริสุทธิ์พอสมควร ผัดสายบัวกับหมูกับกุ้ง สายบัวต้มกะทิ ปลาทู สายบัวจิ้มน้ำพริกเป็นตัวอย่างของอาหารในครัวไทยมาแต่อดีต

การพัฒนาบ้านเมืองโดยการนำเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ นอกจากจะทำลายสภาวะธรรมชาติของเราเอง คำว่ากรุงเทพฯเป็นเมืองเวนิสตะวันออกของโลกได้หมดไปแล้ว พร้อม ๆ กับทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ตามคูคลอง บรรยากาศที่เคยเป็นเอกลักษณ์ อาหาร แรงงานทางน้ำในการคมนาคมขนส่ง ซึ่งมีความประหยัดและเหมาะสม ทางระบายน้ำที่ไม่เคยต้องทำให้กรุงเทพฯเกิดสภาพน้ำท่วมแทบทุกปี และพืชผักที่ชาวบ้านเก็บเป็นอาหารประจำวัน เช่น สายบัวก็หมดไปจากกรุงเทพฯด้วยเช่นกัน แต่ในชนบทรอบนอกก็ยังคงมีปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง ซึ่งในไม่ช้าก็คงจะค่อย ๆ ถูกกลืนไปด้วยสภาวะของสิ่งที่นิยมเรียกกันว่า "**สมัยใหม่**" จนไม่รู้ว่าที่แท้คืออะไรกันแน่ ตราบใดที่นักพัฒนาทั้งหลายยังหลงและคลั่งกันอยู่กับคำว่า "**สมัยใหม่**" กันต่อไปอีก โดยเข้าไม่ถึงหลักธรรมชาติที่แท้จริง ตราบนั้นอนาคตก็คงจะค่อย ๆ เปลี่ยนไปในทางเสื่อมโทรมยิ่งขึ้นทุกที

บัวก็เป็นอาหารแป้งที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะบัวหลวง บัวประเภทนี้ได้เข้ามาแพร่ขยายพันธุ์อยู่ในประเทศไทยสองสีด้วยกัน สีม่วงพันธุ์หนึ่ง และสีขาวอีกพันธุ์หนึ่ง ทั้งสองพันธุ์ดังกล่าวนี้เราใช้ประโยชน์ได้แทบจะทุกส่วน นับตั้งแต่ดอกบัวหลวงซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมทางศาสนาพุทธ อันเป็นศาสนาส่วนใหญ่ของประเทศ เราได้ใช้ดอกบัวในพิธีการทางศาสนาในชีวิตประจำวันของชาวพุทธกันอย่างกว้างขวาง

หัวหรือรากของบัวหลวงซึ่งฝังตัวอยู่ใต้ผิวดินในท้องน้ำ เป็นอาหารคาวหวานได้หลายอย่าง คนจีนถือเป็นสมุนไพรหรือเครื่องยาจีนอย่างหนึ่ง

ใบบัวเราก็ได้ใช้เป็นวัสดุห่อของเช่น ห่ออาหาร พืชผักสด หรือดอกไม้ในท้องตลาดชาวบ้าน

ฝักบัวสดได้รับความนิยมใช้เป็นอาหารสดประเภทขบเคี้ยว

เมล็ดบัวแห้งใช้เป็นอาหารแป้งทั้งคาวและหวาน ซึ่งเราต้องสั่งจากประเทศจีนเข้ามาเสริมความต้องการในประเทศทุก ๆ ปี

เปลือกแห้งของเมล็ดบัวยังใช้หมักทำอาหารของเชื้อในการผลิตเห็ดฟางได้อย่างดี

บัวหลวงยังมีส่วนร่วมในการประดับประดาธรรมชาติสองข้างทางในชนบทของไทยให้สวยสดงดงามด้วย

กรุงเทพฯ เมืองหลวงของไทย เจริญทางวัตถุและขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่สภาพพื้นที่เป็นที่ต่ำจำเป็นต้องมีการถมที่ดินเพื่อการก่อสร้างต่าง ๆ ดังนั้นบริเวณรอบนอกของมหานครนี้จึงกลายเป็นหนองน้ำกว้างใหญ่ไป

หลายแห่ง เพราะเป็นบริเวณที่ขุดดินมาถมที่ แต่ก็หาได้สูญไปเปล่า ๆไม่ ถ้าไม่ถูกพัฒนาให้กลายเป็นที่ทิ้งขยะหมักหมมสิ่งสกปรกโสโครกอันเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคมก็ถูกพัฒนาเป็นที่ปลูก ที่เจริญงอกงามและขยายพืชพรรณธรรมชาติของบัวหลวงอันนับว่าเป็นสิ่งที่ดี ชาวบ้านลงเรือพายเก็บใบบัว ดอกบัว และฝักบัวเป็นรายได้ต่อไร่เดือนหนึ่ง ๆได้เงินมิใช่น้อย

สิ่งเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านทำกันเอง ส่วนฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเป็นทางการไม่ให้ความสนใจอะไรนัก นอกจากมองเห็นเป็นเรื่องธรรมดา ๆหรือเรื่องเล็ก บางครั้งก็มองเป็นสิ่งที่ดูถูกด้วยซ้ำไป แต่สิ่งทำนองนี้นี่แหละเป็นทางที่จะให้เข้าถึงชีวิตชาวบ้าน ถ้าเดินถูกทาง

บัวสายมีอยู่มากมายหลายสีหลายขนาด ที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นถึงเรื่องการใช้สายบัวเป็นอาหารประเภทผักนั้น นิยมใช้พันธุ์ดอกสีขาว ซึ่งสายบัวชนิดนี้สายมีเนื้อในเป็นสีเขียวอ่อน เมื่อนำไปปรุงอาหารจะไม่มีผลทำให้สีของน้ำแกงที่ผัดมีลักษณะเป็นสีคล้ำอย่างบัวสีอื่น ๆเช่น พันธุ์ดอกสีแดงซึ่งมีอยู่เกลื่อนกลาด สายของบัวแดงมีสีแดงคล้ำเมื่อนำไปปรุงอาหารจะให้น้ำสีคล้ำไม่น่าดู แต่บัวแดงก็เป็นดอกบัวสีสดบานสะพรั่งในช่วงเช้าของแต่ละวัน ชาวต่างประเทศที่เดินทางมาประเทศไทยเมื่อลงจากเครื่องบินที่ดอนเมืองแล้ว จับรถยนต์เข้ากรุงถึงกับต้องบอกคนขับรถให้หยุดรถ เพื่อถ่ายรูปดอกบัวข้างถนน

แต่เดี๋ยวนี้ก็จะไม่ได้เห็นภาพเช่นนั้นอีกแล้ว นอกจากคอนกรีตที่แข็งกระด้างที่หล่อหลอมจิตใจคนให้แข็งกร้าวขึ้นทุกเมื่อเชื่อวัน เราสามารถสร้างคอนกรีตให้ผสมผสานกับต้นไม้ได้ เช่น ในประเทศสิงคโปร์แต่ละคนแต่ละฝ่ายต้องร่วมมือกันจริง ๆ

ใบบัวที่อยู่บนผิวน้ำตามธรรมชาติให้ร่มเงาและความร่มเย็น เป็นที่อาศัยพักพิงของปลาและสัตว์น้ำนานาชนิดและช่วยให้สภาวะธรรมชาติของน้ำมีความสดใสด้วย บัวสีต่าง ๆเป็นสีประดับประดาธรรมชาติให้สวยงามน่าดูอยู่ ไม่สมควรอย่างยิ่งที่มนุษย์คนใดจะเที่ยวได้ทำลายสิ่งเหล่านี้ เพราะนอกจากทำลายความงามของธรรมชาติอย่างไร้ความรับผิดชอบของความเป็นมนุษย์แล้ว ยังสะท้อนภาพในจิตใจซึ่งขาดจริยธรรมของคนด้วย

บัวเป็นพันธุ์ไม้ประดับบ้านประเภทหนึ่ง ในด้านจิตวิทยาแล้วภายในบริเวณบ้านถ้ามีอ่างน้ำเล็ก ๆไปจนถึงบ่อน้ำที่ใหญ่พอสมควร ตามสภาพพื้นที่ของแต่ละบ้านซึ่งไม่เหมือนกันจะสร้างบรรยากาศและความรู้สึกที่เย็นและชื่นฉ่ำขึ้นได้ และภายในอ่างน้ำ บ่อน้ำเหล่านั้น หากมีบัวสีต่าง ๆปลูกไว้ด้วย ก็จะสร้างบรรยากาศที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น บัวสายสีต่าง ๆเหล่านี้มีอยู่ 2 ประเภทคือ ประเภทที่ดอกบานตั้งแต่ช่วงเช้าไปจนถึงช่วงบ่าย และประเภทที่ดอกบานตอนกลางคืน แต่ส่วนใหญ่เราจะได้พบกับประเภทแรกคือดอกเริ่มบานในตอนเช้า บานเต็มที่ในตอนสายไปจนถึงตอนบ่าย ๆหน่อยก็จะค่อย ๆหุบ

บัววิคตอเรียหรือไทย ๆเราเรียกกันว่า บัวกระด้ง เป็นบัวพันธุ์หนึ่งซึ่งมีผู้นำมาจากต่างประเทศนานมาแล้ว เป็นประเภทที่มีใบลอยน้ำเช่นเดียวกันกับบัวสาย ไม่ใช่ใบชูอยู่ในอากาศอย่างบัวหลวง บัววิคตอเรียนี้ขนาดใบและสายมีขนาดใหญ่มาก ขอบใบตั้งทำให้มีลักษณะคล้ายกระด้ง ผิวของส่วนต่าง ๆรวมทั้งกลีบนอกของดอกมีหนามแหลมและค่อนข้างยาว ดอกสีขาวมีกลิ่นหอมมาก เนื่องจากมีขนาดใหญ่ จึงเหมาะสำหรับปลูกในบ่อใหญ่ ๆ

พันธุ์ไม้ประเภทบัวที่พบอยู่ตามธรรมชาติในท้องไร่ท้องนาของเมืองไทยก็มีอยู่มากมายหลายชนิด ยังมิได้มีใครสนใจรวบรวมกันอย่างจริงจัง ในที่สุดมันก็จะสูญพันธุ์ไป เพราะการพัฒนาสมัยใหม่นี่แหละ เช่นเดียวกันกับพันธุ์ไม้หลายชนิดที่ได้สูญพันธุ์ไปแล้ว คงเหลือแต่เรื่องราวในตำราไว้เป็นประวัติศาสตร์ ซึ่งผู้เขียนเองก็ได้พยายามวิเคราะห์ดูว่ามนุษย์ในยุคหลัง ๆนี้ที่เรียกว่าผู้เจริญนั้น เราเจริญจริงหรือ หรือเราเจริญกันด้วยอคติ ความเห็นแก่ตัว เราได้สร้างสรรค์อะไร และเราได้ทำลายอะไร อะไรเป็นสิ่งที่มีค่าแท้จริงนั้น วันหนึ่งข้างหน้าคงจะหาคำตอบได้เอง

ตามหลักความจริงนั้น ชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติจำเป็นต้องอยู่ควบคู่กันอย่างฝืนไม่ได้ ใครทำลายธรรมชาติก็คือผู้ที่ทำลายชีวิตมนุษย์รุ่นหลัง ๆโดยปริยาย เขาจึงเป็นฆาตกรตัวฉกาจยิ่งกว่าการฆ่าคนในแต่ละคดีเสียอีก

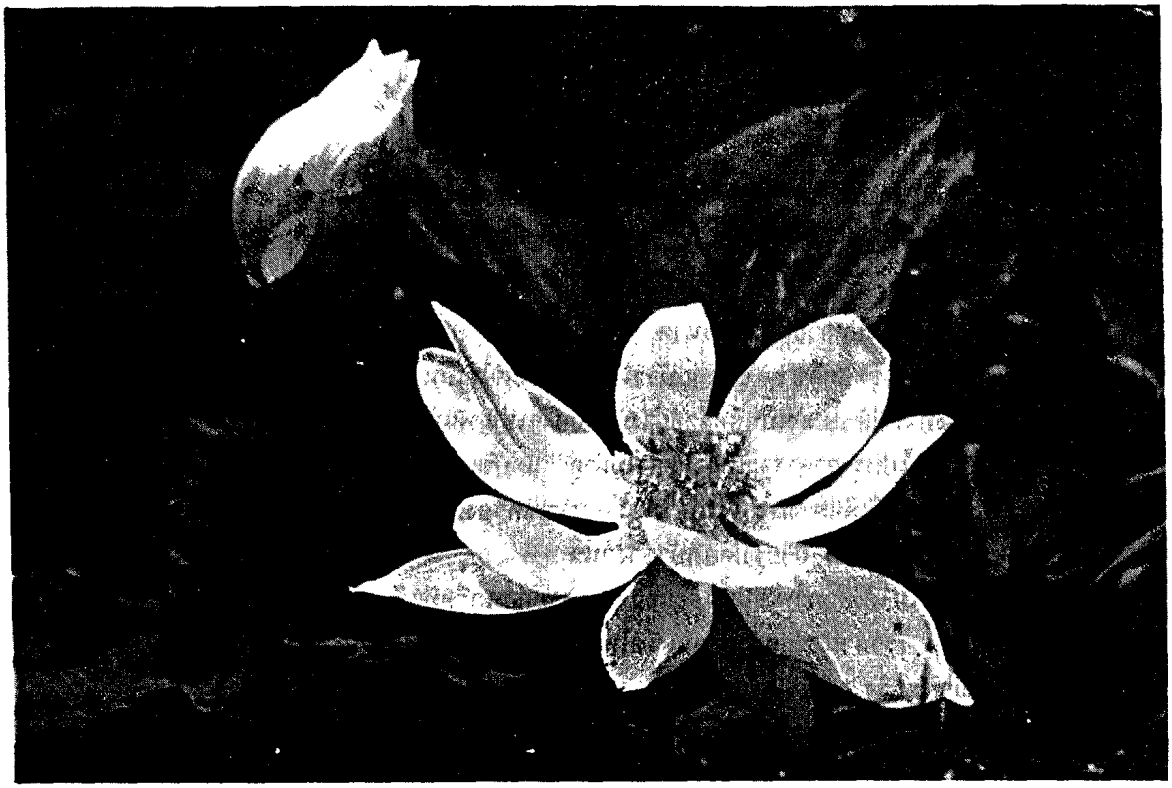

ธรรมชาติเป็นสิ่งบอกเหตุในอนาคตได้เป็นอย่างดี เช่น ถ้าน้ำเน่าน้ำเสียเป็นพิษ ก่อนจะถึงชีวิตมนุษย์ บัวและพืชน้ำทั้งหลายจะเศร้าหมองและถูกทำลายไปก่อนอื่น การพัฒนาแบบสมัยใหม่ได้ทำลายชีวิต สิ่งทั้งหลายในธรรมชาติอันมีคุณค่าต่อมนุษย์ไปแล้วมากต่อมาก

การปลูกบัวในอ่างหรือในบ่อกระทำได้ไม่ยากนัก ตามสวนพฤกษศาสตร์ในประเทศต่าง ๆที่เขาเห็นการศึกษาที่ดีแก่ประชาชน เป็นการสร้างรากฐานที่ดีแก่สังคม ได้ลงทุนทำสวนพฤกษศาสตร์อย่างละเอียดลออ เก็บค่าผ่านประตูแก่ผู้ที่เข้าชมในอัตราที่สมเหตุสมผล เขาสนใจรวบรวมพันธุ์บัวสีต่าง ๆไว้ถึงประมาณ 200 พันธุ์ ทั้ง ๆที่อากาศในฤดูหนาวของเขาหนาวจัด ต้องปลูกไว้ในเรือนกระจกที่มีความอุ่น ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก แต่การศึกษาของประชาชนมีค่ามากกว่านั้นมาก

บัวเป็นพันธุ์ไม้ที่มีรากอวบอ้วนเก็บอาหารไว้ได้มาก บางทีเราก็เรียกกันว่าไหลบัว หรือหัวบัว แม้จะตัดเอาใบออกหมด ผึ่งให้แห้ง ก็นำไปได้ไกล ๆเมื่อจะปลูกก็นำลงปลูกในกระถางขนาดพอเหมาะสม ใส่ดินผสมใบไม้หมักและปุ๋ยมูลสัตว์เล็กน้อย เอากระถางที่ปลูกหัวบัวแล้วตั้งลงในอ่างน้ำพอปริ่มน้ำ อย่าให้ตากแดดร้อนจัด ไม่ช้าบัวก็จะงอกเป็นต้น แล้วจึงค่อย ๆเพิ่มระดับน้ำขึ้นตามลำดับ เมื่อต้นบัวโตพอสมควร เราจะถ่ายออกจากกระถางนำลงปลูกในบ่อน้ำที่มีพื้นเป็นดินโคลนได้ แต่การปลูกบัวสายไม่ควรปลูกในบ่อเลี้ยงปลาที่เป็นปลากินพืชเป็นอาหาร เพราะปลาจะกินหน่อและยอดอ่อนของบัวหมด

การปลูกบัวในบ่อที่มีขนาดใหญ่พอสมควร เพื่อใช้เป็นพันธุ์ไม้ประดับบ้านหรือสวนสาธารณะ อาจใช้วิธีปลูกลงภาชนะ เช่น กระถางดินเผา ถังไม้หรือลังไม้ที่มีคุณสมบัติทนน้ำ แล้วนำภาชนะตั้งลงไปภายในบ่อน้ำ

วิธีนี้เราสามารถจัดตกแต่งความสวยงามได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีบัวหลายต้น มีสีสรรค์ต่าง ๆกัน เราก็มีโอกาสที่จะสับเปลี่ยนย้ายที่กัน เพื่อให้การประดับได้เปลี่ยนรูปแบบไปเรื่อย ๆ

"ทางแห่งชีวิต"

ไม่ว่าใคร ผู้ใด จะมีชีวิตอยู่ในสภาวะอย่างไร อยู่ในมุมไหนของโลก ไม่ว่าจะมีอาชีพการงานเป็นเกษตรกร นักวิทยาศาสตร์ นักธุรกิจ หรืออื่นใด ทางชีวิตของแต่ละคนอาจเพี้ยนกันไป แต่จุดร่วมนั้น จำเป็นต้องมีมิฉะนั้นแล้ว ความสงบสุขในสังคมย่อมจะไม่เกิดขึ้นได้ จุดร่วมจะบังเกิดขึ้นได้ ถ้าหากทุกส่วนและทุกสภาวะของชีวิต มีธรรมะเป็นพื้นฐานหลักในการดำเนินชีวิต

ชีวิตที่ได้รับการยอมรับว่า "ประสพความสำเร็จ" นั้น มิได้หมายความว่าจะต้องเป็นชีวิตที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินหรือมีทรัพย์สมบัติทางวัตถุอันมหาศาล มิใช่ชีวิตที่อยู่บนตำแหน่งซึ่งมีอำนาจใหญ่โตและมิใช่ชีวิตซึ่งเพียงการได้รับการยกยอสรรเสริญกันจนเลอเลิศ ในความคิดเห็นส่วนตัวของผมนั้นกลับมีความเห็นว่า ชีวิตที่อยู่ในสภาวะดังได้กล่าวมาแล้ว อาจส่งผลไปในทางตรงข้ามคือ ถ้าหากชีวิตใดได้มีโอกาสสัมผัสกับสิ่งเหล่านี้เข้าแล้ว หากชีวิตนั้นขาดพื้นฐานทางจิตใจอันมั่นคงแท้จริงและขาดระดับจิตใจที่สูงเพียงพอ หลุดหลงไปยึดมั่นถือมั่นเข้าแล้ว ย่อมก่อให้เกิดการเห็นผิดเป็นชอบขึ้นได้ง่าย อันจะนำไปสู่ความสับสนทางใจ บังเกิดความทุกข์และการเดินหลงทางชีวิต อาจรุนแรงถึงขั้นนำไปสู่ความแตกสลายในชีวิตตนเองในที่สุดได้โดยอาศัยเวลาเป็นการเปิดโอกาส

ชีวิตที่ได้ชื่อว่า "ประสพความสำเร็จ" จึงน่าจะเป็นชีวิตที่ได้ผ่านบทเรียนของชีวิตมาด้วยการถือชีวิตเป็นการศึกษา มีหลักการ และวิเคราะห์บทเรียนชีวิตที่ได้ผ่านพ้นมาแล้วเป็นขั้นตอนโดยปราศจากอคติ โดยมีหลักธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญ ธรรมะมิใช่เพียงบทสวดมนต์หรือการฟังเทศน์ตามประเพณีเพื่อการปฏิบัติกายตนเองไปตามสังคมที่ตนอาศัยอยู่ เข้าวัดเพื่อการขอโชคลาภ ฟังธรรมเพื่อการขอพรขอลาภยศและขอความร่ำรวยเข้าตัวเอง และธรรมะมิใช่เพียงการอุปสมบทเพื่อมีผ้าเหลืองครองกายเท่านั้น สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงวัตถุสมมุติ หรือสิ่งเตือนใจ สิ่งจูงใจ สำหรับบุคคลผู้ซึ่งจิตใจยังต้องยึดหรือต้องเกาะอยู่กับวัตถุ แต่ถ้าหากจิตใจมิได้เข้าถึงธรรมชาติแห่งชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง หรืออีกนัยหนึ่งมิได้เข้าถึงหลักธรรมโดยแท้จริง ยังไม่ได้บังเกิดแนวโน้มแห่งความว่างเปล่าหรือใสสะอาด วัตถุสมมุติที่ใช้เตือนจิตใจให้ระลึกถึงธรรมะ ก็มิได้มีความหมายอันใดต่อบุคคลเหนือไปกว่าสิ่งที่ให้โทษ คือ ล่อให้จิตใจบังเกิดการเกาะเกี่ยวจริงจังจนเกิดความยึดมั่นถือมั่นในรูปวัตถุจนไม่อาจปลดเปลื้องออกได้ ดังนั้นธรรมะอันแท้จริงจึงเป็นสิ่งที่สะอาดบริสุทธิ์ อยู่ในจิตใจของแต่ละบุคคล ไม่ว่าคนผู้นั้นจะเป็นอะไรและอยู่ในสภาพอย่างไรก็ตาม ผู้ที่มีธรรมะหรือไม่ จึงย่อมรู้ได้ด้วยตนเอง และรู้ได้มากน้อย เห็นได้มากน้อย เข้าใจได้มากน้อย ขึ้นอยู่กับระดับความสะอาดบริสุทธิ์ในจิตใจของผู้นั้นด้วย แต่อย่างไรก็ตาม การรู้ได้ด้วยตนเองก็มิได้หมายความว่า คนใดที่อยากรู้ก็รู้ได้ เพราะความอยากรู้ก็เป็นอคติ ทำให้เห็นภาพที่ผิดเพี้ยนไปตามอคติของตนเอง ดังนั้น ผู้ที่ฝึกจิตใจตนเองให้สะอาดบริสุทธิ์ได้เพียงใด ย่อมจะรู้จะเข้าใจซึ้งได้เองเพียงนั้น นอกจากนั้นตัวเราเองจะวิเคราะห์ตนเองว่าเป็นผู้รู้แล้ว เข้าใจแล้ว ด้วยตนเองย่อมไม่ได้ เพราะนั่นก็เป็นอคติอีกรูปหนึ่ง ผู้ที่รู้ธรรมะจึงเป็นผู้ที่สามารถรับการวิเคราะห์หรือการวิจารณ์จากผู้อื่นได้โดยไม่เกิดอารมณ์

ชีวิตที่แลเห็นแสงสว่างแห่งธรรมจึงน่าจะได้เป็นชีวิตที่ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจนกระทั่งได้รู้จักชีวิตอันแท้จริง ปัญหาต่าง ๆที่ผ่านเข้ามาสู่ชีวิต คือบทเรียนและบททดสอบการเห็นการเข้าใจแสงสว่างแห่งธรรมะหรือบททดสอบขีดขั้นความสามารถของจิตใจ ผู้ที่ไม่สู้ปัญหาต่าง ๆคือผู้ที่ปฏิเสธต่อการเรียนรู้และการฝึกปฏิบัติเพื่อยกระดับคุณภาพของชีวิตตนเอง ผู้ที่สู้ปัญหาไม่ได้ คือผู้ที่ยอมจำนนต่อปัญหานั้น ๆและสะท้อนให้เห็นภาพระดับความสามารถทางจิตใจของตนเองในการที่จะฟันฝ่ากำแพงขวางกั้นชีวิตออกไปสู่แสงสว่างแห่งธรรมะ

แสงสว่างแห่งการเข้าใจชีวิต หรือแสงสว่างอันส่องทางไปสู่ความก้าวหน้าแห่งชีวิตเป็นขั้นตอนและตามหลักเกณฑ์ของธรรมชาติ ผู้ที่สู้ปัญหาด้วยวิธีการที่คดโกง ขาดหลักเกณฑ์ ขั้นตอน และเหตุผล คือผู้ที่แสดงความขี้ขลาด พลัดตกออกไปนอกทางชีวิตของตนเอง ไม่ยอมรับความจริงของธรรมชาติ บุคคลเช่นนี้ เมื่อชีวิตดำเนินต่อไปภายหน้า ก็เสมือนเดินไปบนทางชีวิตที่หลอกลวงสังคมรวมทั้งหลอกลวงตนเอง ขาดฐานรองรับชีวิต ขาดทางเดินชีวิตอันแท้จริง ย่อมมุ่งไปโดยไม่มีเป้าหมาย เสมือนไม่มีทางเดินชีวิตจะเดินต่อไปในที่สุด ดังคำกล่าวบทหนึ่งซึ่งสอดคล้องกันกับหลักธรรมชาติว่า "ทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว" ซึ่งดีและชั่วในที่นี้ หมายถึงดีชั่วที่แท้จริง ซึ่งผลจะปรากฏให้เห็นประจักษ์ได้ในอนาคต ไม่วันหนึ่งก็วันใด และเป็นสิ่งที่มาถึงอย่างแน่นอน ผู้ที่คิดว่า "ทำดีแล้ว ไม่เห็นได้ดี" นั้น คือผู้ที่แสดงตนเองหรือรับสารภาพโดยปริยายว่า มิได้ทำดีด้วยความจริงใจแต่ทำดีเพื่อรอผลตอบแทนเป็นการส่วนตัว บุคคลเช่นนี้ ย่อมรออะไรไม่ได้นาน แม้จะได้ทำดี แต่ก็ขาดฐานจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ จึงไม่มีความมั่นคงในจิตใจ สร้างความรวนเรให้แก่ชีวิตตนเอง เปลี่ยนแนวทางเดินชีวิตบ่อย ๆและง่าย ๆ เสมือนชีวิตที่เดินวนเวียนไปมาอยู่ในความเวิ้งว้าง ชีวิตเช่นนี้ก็เป็นชีวิตที่ขาดฐานแห่งทางเดินเช่นกัน จึงไปไม่ได้ไกลบนทางอันแท้จริง ผู้ที่คิดร้าย กล่าวร้าย หรือกระทำร้าย ต่อผู้อื่น คือผู้ที่ไม่เพียงแต่ตนเองเท่านั้นซึ่งได้พลัดตกออกไปนอกทางแห่งชีวิตอันแท้จริง แต่พยายามที่จะฉุดผู้อื่นให้พลัดตกออกไปด้วย ถ้าหากผู้ถูกคิดร้าย กล่าวร้าย หรือทำร้าย มีจิตใจมั่นคงมีฐานชีวิตที่แท้จริงซึ่งแข็งแรง ไม่เอาจิตใจไปเกาะเกี่ยว ไม่มีความหวั่นไหว สิ่งร้ายทั้งหลายย่อมจะไม่สามารถเอื้อมถึงผู้นั้นได้ และจะสะท้อนกลับไปสู่ผู้กระทำในตัวของมันเอง ใครกระทำในสิ่งร้ายย่อมเป็นการเปิดเผยความร้ายที่ผู้นั้นได้ปกปิดไว้ในจิตใจของเขาเอง และเมื่อเวลาได้ผ่านพ้นไปตามขั้นตอนผู้กระทำนั่นเองจะเป็นผู้ที่ได้รับผลร้ายในที่สุด ดังนั้น ก่อนที่จะคิดร้าย กล่าวร้าย หรือกระร้ายต่อใครขอได้คุมสติและยั้งคิดเสียก่อนว่า เรากำลังจะกระทำร้ายต่อตนเองในที่สุด

ผู้ที่เคยมีความมั่นใจ หรือ มีอุดมการณ์อันบริสุทธิ์ที่จะอุทิศตนสร้างสรรค์งานอันมีคุณค่าต่อสังคม หรือผู้ที่พยายามก้าวหน้าไปสู่แสงสว่างในเบื้องหน้า แต่มีอุปสรรคต่าง ๆมาขัดขวางหรือบั่นทอนจิตใจ ทำให้เกิดความท้อแท้ อ่อนแรงใจ เช่นการถูกกล่าวร้ายป้ายสีในสิ่งที่ไม่เป็นจริง การถูกกีดกันความก้าวหน้าในการปฏิบัติงาน หรือการหวั่นไหวทางจิตใจอันเกิดจากการที่ผู้อื่นได้กระทำชั่วแต่กลับได้ดีในทางวัตถุเป็นเหตุให้ผู้ที่ตั้งใจกระทำดีในระยะแรก เปลี่ยนวิถีทางแห่งการงานไปสู่ทางอื่น ไปสู่สิ่งที่คิดว่าสวยงามมีลักษณะล่อตาล่อใจในทางวัตถุเอาดีได้เร็ว แต่แท้ที่จริงแล้ว นั่นคือสิ่งสะท้อนภาพให้เห็นการชวดเซของชีวิต และในส่วนลึกของสิ่งเหล่านั้น ก็มิใช่สิ่งอันแท้จริงของชีวิตนั้น ผู้ที่เปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ย่อมแสดงตนเองว่า เป็นผู้ที่ขาดฐานแห่งธรรมอันมั่นคงแข็งแรง จึงได้ขาดความเข้มแข็งอดทนและขาดการคุมสติตนเอง มีความอ่อนแออยู่ในจิตใจ เป็นเหตุให้ง่ายต่อการถูกกระทบกระเทือน สิ่งใหม่ที่ได้หันไปยึดเหนี่ยวนั้นหากดูเพียงภายนอก อาจแลเห็นว่าสวยงาม ล่อตาล่อใจแก่ผู้ที่ยังมีจิตใจยึดมั่นถือมั่นในวัตถุอันเป็นสิ่งผิวเผินแต่ถ้าผู้ใด ชีวิตใด ซึ่งมีจิตใจสูงด้วยคุณภาพ คือ มีความสะอาดบริสุทธิ์และว่างเปล่าในระดับหนึ่ง ย่อมจะสามารถวิเคราะห์จนกระทั่งแล เห็นภาพภายในอันแท้จริงได้ ก็จะแลเห็นภาพของสิ่งที่แท้จริงซึ่งมีสิ่งลวงตาล่อให้ชีวิตเกิดความไขว้เขว ชวดเซ ปกคลุมอยู่ภายนอกได้อย่างชัดเจน ดังจะเห็นตัวอย่างได้ทั่ว ๆไปว่า ผู้ที่เปลี่ยนวิถีทางเดินชีวิตและการประกอบกิจการงานบ่อย ๆมักจะหาสาระแท้จริงอะไรไม่ได้ลึกซึ้งและเป็นผู้ที่ก้าวไปไม่ได้ไกลในด้านกิจการงานทั้งหลาย แม้จะมีบางคนที่ได้เติบโตและก้าวไปด้วยทรัพย์สินทางวัตถุทั้งหลายมากมาย แม้จะได้รับการยกย่องจากสังคม เมื่อสิ้นวัตถุลงแล้ว การยอมรับยกย่องจากสังคมก็หมดสิ้นตามไปด้วย จิตใจส่วนแท้ของบุคคลประเภทนี้ ขาดหลักอันแท้จริงซึ่งมั่นคงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว จึงสามารถกระทำอะไรต่ออะไรในสังคมได้โดยไม่มีทิศทางหรือขอบเขตอันแน่ชัดในทางสร้างสรร ผู้ที่ได้ซ่อนแร้นเอาสิ่งซึ่งมิใช่ของแท้ไว้ในจิตใจนั้น จึงไม่เป็นการยากนักสำหรับผู้ที่มีจิตใจสะอาดและสูงด้วยคุณภาพจะสามารถรู้ได้แลเห็นได้ อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ในเมื่อเวลาได้เปิดโอกาสให้

จากเวลาที่ชีวิตได้ผ่านพ้นมาด้วยการสัมผัสกับธรรมชาติและความจริงทั้งหลาย ชีวิตที่ได้ผ่านพ้นมาด้วยความมั่นคงต่อการเผชิญกับปัญหานานาประการโดยไม่ชวดเซหรือเปลี่ยนทิศทาง หรือแม้บางขณะอาจชวดเซไปบ้าง แต่ก็สามารถรู้ตัวเอง คุมสติได้ และปรับปรุงชีวิตให้กลับเข้าสู่ทางอันถูกต้องเหมาะสมได้โดยไม่เกิดผลเสียหาย ประสบการณ์ที่ได้ผ่านมาแล้ว หากไม่ปล่อยให้มันล่วงเลยไปโดยมิได้สนใจ แต่หันกลับไปพิจารณาด้วยเหตุผลและสติปัญญา จะได้พบได้เข้าใจเป็นบทเรียนชีวิตที่ประเมินเป็นมูลค่าหามิได้และเมื่อได้ก้าวผ่านพ้นปัญหาต่าง ๆไปได้ด้วยดี ย่อมเปรียบเสมือนการที่จิตใจได้ก้าวขึ้นบรรไดไปสู่ระดับสูงยิ่งขึ้นตามขั้นตอนเป็นลำดับ หรือ เปรียบเสมือนได้ส่งเสริมให้ชีวิตได้เรียนรู้ ได้เข้าใจชีวิตอันแท้จริงแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นเป็นลำดับด้วย เมื่อได้มีจิตใจสูงขึ้นถึงระดับนี้แล้ว อารมณ์ต่าง ๆไม่ว่าอารมณ์อันแสดงความไม่พอใจ ความโกรธ ความเสียใจน้อยใจ ความโลภอยากได้โน่นอยากได้นี่เพื่อตนเอง ความดื่นเต้น ดีใจ ภูมิใจ ลืมตัว และความหลงมัวเมาในสิ่งต่าง ๆที่ได้สัมผัส ไม่ว่าความฟุ้งเฟ้อสะดวกสบายทั้งหลายอำนวยและการยกยอสรรเสริญต่าง ๆและอื่นใดก็ตาม ย่อมไม่ติดอยู่ด้วยอารมณ์เหล่านั้น ช่วยให้จิตใจผ่องแผ้วสดใส เข้าใจปัญหาต่าง ๆได้ถูกต้องในเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆและช่วยให้สมรรถภาพในการแก้ปัญหาต่าง ๆมีพลังสูงยิ่งขึ้น แม้เมื่อได้พบเห็นผู้อื่นซึ่งแสดงอารมณ์รุนแรง ย่อมสามารถคุมสติให้อยู่คงที่ เกิดความเข้าใจและเมตตาต่อผู้นั้น มากกว่าเกิดอารมณ์โต้ตอบอันเป็นผลเสียหายต่อตนเองด้วยในทุก ๆด้าน

ชีวิตเรา ผู้ที่ได้ผ่านมาแล้วตามกาลเวลา และได้เดินทางมาแล้วตามวิถีทางแห่งธรรมะหรือหนทางแห่งชีวิตที่ได้พบได้เข้าใจธรรมชาติ เราได้พบเห็นชีวิตที่ฝืนธรรมชาติ ชวดเซ บ้างก็สามารถกลับคืนเข้าสู่ทางแห่งธรรมชาติได้ บ้างก็หกล้ม และ บ้างก็พลัดตกออกไปนอกทางเดินอันมีพื้นฐานรองรับ อยู่ในลักษณะและสภาพต่าง ๆกันเป็นระยะ ๆตลอดทางที่ได้ผ่านมาแล้ว เพราะการยึดอารมณ์ตนเองเป็นที่ตั้ง ขาดสติและความยั้งคิดและขาดการฝึกจิตใจให้เข้าใจชีวิตเข้าใจธรรมชาติอันเป็นเสมือนเครื่องมือดับร้อนและคุมสติ ทำให้ขาดหลักอันมั่นคงและสำคัญในอันที่คนเราแต่ละคนจะยึดถือไว้การดำเนินชีวิต

ผู้ที่ได้เห็นแสงสว่างแห่งธรรมะหรือผู้ที่รู้จักและเข้าใจชีวิตแท้ ย่อมเป็นผู้ที่ได้แลเห็นทางและสามารถดำเนินชีวิตไปบนทางชีวิตในสภาวะต่าง ๆได้ด้วยความราบรื่นอย่างแท้จริง แต่จุดที่สุดแห่งทางชีวิตอันแท้จริงอยู่ตรงไหน ไกลเพียงใด ไม่มีใครจะบอกได้ อาจจะบอกได้ก็แต่เพียงว่า เมื่อถึงเวลาจบสิ้นแห่งชีวิตของแต่ละคน เราจะไปได้ไกลเพียงใด ถ้าหากเมื่อถึงขณะนั้น เราได้เข้าใจและยอมรับสภาพความจริงทั้งหลาย.

กล้วยไม้กับต้นกล้า ชีวิตหน้ากล้องถ่ายรูป

ผมเดินทางไปหาดใหญ่เพื่อวางแผนและเก็บข้อมูลเพื่อทำโครงการการศึกษาเกษตรและสหกรณ์สู่ชนบท ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ระหว่าง 17 19 มิถุนายน 2524 ก่อนที่จะเดินทางไปเป็นที่ปรึกษาพัฒนาการเกษตรของรัฐบาลบังคลาเทศตามที่ UNICEF ขอร้อง ซึ่งผมจะไประหว่าง 21 มิถุนายน ถึง 5 กรกฎาคม นี้

ผมอยู่หาดใหญ่ได้ซื้อ น.ส.พ. มติชนฉบับวันศุกร์ที่ 19 มิถุนายน 2524 มาอ่าน ได้พบคอลัมน์นาสนใจหลายเรื่อง

ผมขอหยิบยกเอาเรื่องในคอลัมน์ "ศิลป" เขียนโดยคุณนิวัติ กองเพียร เกี่ยวกับผลงานถ่ายภาพของคุณปิง อัมระนันทน์มากล่าวสักเล็กน้อย เพราะผมเองก็ชอบงานถ่ายภาพพอ ๆ กับงานชีวิตในสังคมทั่วไป

งานกล้วยไม้ที่ผมทำมาแต่แรก จริง ๆแล้วความรู้สึกเบื้องหลังมันมิได้แคบอยู่ที่กล้วยไม้ ผมสนใจใช้กล้วยไม้เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับสีสรร ผมเอากล้วยไม้ส่งเสริมเข้าไปในสังคมหลายรูปแบบ หลายชาติ หลายภาษา หลายระดับทางจิตใจ

ผมได้บทเรียนมากพอสมควร เพราะสมัยที่ผมเรียนในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยก็ไม่มีการสอนทางสังคมศาสตร์ในสมัยนั้น ผมจึงเรียนจากชีวิตจริง และก็คิดว่าได้ข้อคิดที่น่าสนใจหลายอย่าง

ในด้านถ่ายภาพผมสนใจมาตั้งแต่เล็กเหมือนกัน และแนวที่ทำมาก็เป็นแนวคล้าย ๆ กับที่คุณปิง อัมระนันทน์กำลังทำอยู่

คือเป็นแนวที่ใช้งานถ่ายภาพเป็นสนามฝึกความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติทั้งทางด้านสังคมและวิทยาศาสตร์ และมุ่งไปทางปรัชญาเป็นหลัก

ไม่ใช่จับที่ปรัชญาเพื่อมุ่งไปหาชีวิต แต่จับที่ชีวิตจริงเพื่อมุ่งไปสู่ปรัชญา ซึ่งผมเชื่อว่าเป็นหนทางที่น่าจะเป็นทิศทางเดินของการศึกษาที่สร้างคนจริง ๆ ได้

ผลงานของคุณปิง อัมระนันทน์เป็นแนวทางการถ่ายภาพที่น่าสนใจ

ภาพตัวอย่าง 3 ภาพที่คัดมาลงในคอลัมน์นี้ 2 ภาพบนอาจไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากระบบการตีพิมพ์ แต่ภาพล่าง "พระป่าที่อุบล 1979" มีผลในแนวตั้งอยู่มาก เพราะน้ำหนักภาพอยู่ที่ด้านลางมาก แต่ก็มีตัวแปรองค์ประกอบของภาพ ซึ่งอยู่ซีกบนมากพอสมควร

ถ้าขยับกล้องถ่ายภาพให้หน้ากล้องแหงนขึ้นอีกหน่อย แต่ต้องให้จุดที่พระยืนอยู่ค่อนต่ำลงมากว่าเส้นแบ่งครึ่งภาพอีกเล็กน้อย ความงามจะเปลี่ยนไปอีกรูปหนึ่ง

ในภาพนั้นน้ำหนักอยู่ที่แสงกระทบยอดกล้าข้าวมาก ผู้ถ่ายคงจะเจตนาเน้นที่ตรงนี้อยู่มาก ความซึ้งและความลึกของป่าธรรมชาติส่วนบนจึงหายไปนิดหน่อย แต่เงาเข้มของแสงในแนวที่พระยืนก็เป็นแนวที่แบ่งแยกท่อนล่างกับท่อนบนออกเป็นสองส่วนเกือบพอ ๆ กัน

หากแนวนี้ขยับต่ำลงมาอีกเล็กน้อย จะมีผลให้ดุลระหว่างท่อนบนกับท่อนล่างเปลี่ยนไป

ลีลาของภาพนี้ดีมาก แสดงให้เห็นว่าศิลปในชีวิตนั้นอาจประกอบจากส่วนต่าง ๆ ให้เกิดความเหมาะสมได้ที่รูปแบบหนึ่ง ในมุมความคิดของคน ๆ หนึ่ง และมุมของความคิดของแต่ละคนก็ไม่เหมือนกัน ความสวยงามและความเหมาะสมย่อมเกิดได้หลายรูปแบบ

บางครั้งเราก็พบว่าเราต้องการส่วนหนึ่ง แต่เราก็อาจเสียอีกส่วนหนึ่งไป ดุลของสิ่งต่าง ๆในชีวิตประจำวันจึงเป็นเรื่องของศิลปของแต่ละคน

นอกจากผลงานของคุณปิง อัมระนันทน์ ผมขอชมและให้กำลังใจแล้วผมขอชมลีลาและผมเห็นด้วยว่าศิลปนั้นมีอยู่แล้วในธรรมชาติ และถ้าใครสนใจย่อมนำไปสู่ความเข้าใจปรัชญาชีวิตได้ ขอให้ได้เข้าถึงจริง ๆ

ไม่ว่าการถ่ายรูป การดนตรี การเขียนภาพและศิลปในการดำรงชีวิตประจำวันในทุก ๆเรื่องย่อมมีแกนหลักที่เชื่อมโยงถึงกัน

และเมื่อถึงแกนนั้นจริง ๆ แล้ว มันไม่มีอะไรเลย นอกจากความว่างเปล่า

(มติชนรายวัน วันที่ 1 กรกฎาคม 2524)

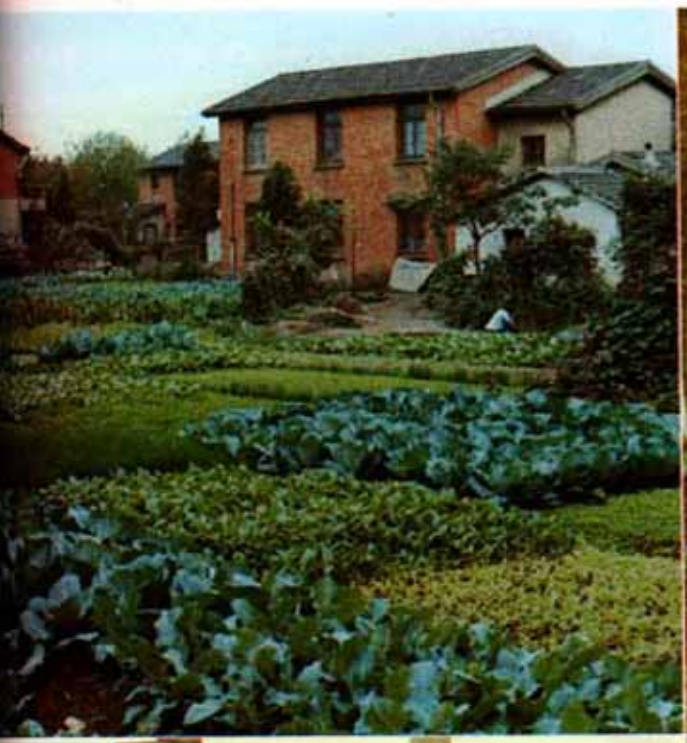

การเกษตรในประเทศจีน

การนำเรื่อง การเกษตรในสาธารณรัฐประชาชนจีน มาเขียนเผยแพร่ ไม่ได้หมายความว่า ผมจะเป็นผู้ที่รู้ดีในเรื่องนี้ แต่เนื่องด้วยยังมีคนอีกเป็นจำนวนไม่น้อย ที่มิได้มีโอกาสไปพบเห็น ในโอกาสที่ผมเป็นผู้หนึ่งซึ่งได้รับเชิญไปดูงานมาแล้วเป็นครั้งที่สอง ครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม 2521 ได้ไปดูการศึกษาของจีน ในคณะอธิการบดีของมหาวิทยาลัยจากประเทศไทย และในครั้งนี้ก็ได้เป็นหัวหน้านักวิชาการเกษตรนำคณบดีคณะที่เกี่ยวกับการเกษตรของมหาวิทยาลัยต่าง ๆในประเทศไทย ไปดูงานการเกษตรระหว่าง 5-19 ตุลาคม 2523 การนำเอาภาพที่ได้พบเห็นจากด้านการศึกษามาประกอบกับด้านการเกษตร และภาพต่าง ๆในสังคมทั่ว ๆไปอันเป็นส่วนเสริมมาประกอบกันเข้าเป็นภาพที่ได้พบเห็นมาเผยแพร่เพื่อเป็นการศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปอาจมีความไม่ลึกซึ้งหรือคลาดเคลื่อนไปบ้าง เพราะยังมีปัจจัยอีกหลายอย่างรวมทั้งความรู้พื้นฐาน และความคิดของผมเอง ซึ่งอาจมีไม่มากนัก ประกอบกับเวลาดูงานที่จำกัดแต่ก็เขียนเท่าที่ความรู้ และประสบการณ์ของตนเองพึงมี

การเกษตรกรรมเป็นฐานหลักของการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศทั้งหลาย แม้แต่ประเทศบางประเทศที่มิได้อยู่ในสภาวะที่จะเน้นการพัฒนาการเกษตร ก็มีนโยบายอาศัยการเกษตรกรรมของประเทศอื่นสำหรับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งมีพื้นที่ดินอันกว้างใหญ่และมีจำนวนประชากรเกือบหนึ่งพันล้านคน ครั้งหนึ่งได้เคยอยู่ในสภาวะที่ยากจนแสนสาหัส โดยเฉพาะประชากรในชนบท อันเป็นคนส่วนใหญ่ นโยบายหลักของประเทศก็ได้เน้นหนักในการใช้การเกษตรกรรมเป็นฐานสำคัญฐานแรกของการพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรส่วนใหญ่ไว้อย่างชัดเจน

ถ้าหากจะพิจารณาดูจากประวัติศาสตร์ จีนกับไทยได้มีความสัมพันธ์เป็นพี่น้องกันมาช้านาน พอจะจำความได้ว่า กว่าสี่สิบปีมาแล้ว ในสมัยนั้นผมยังเป็นเด็กอยู่ ท่านผู้ใหญ่หลายท่านได้เคยเล่าให้ฟังถึงความแร้นแค้นและอดอยากของคนจีนบนผืนแผ่นดินใหญ่ว่า พอแล่นเรือสำเภาอพยพเข้าอ่าวไทย ได้แลเห็นต้นไม้ใบไม้สีเขียวชอุ่มก็ร้องอุทานว่า เราไม่อดตายแล้ว! คนจีนในสมัยก่อนที่พอจะมีโอกาสดิ้นรนเสี่ยงต่อการเดินทางได้แล่นเรือใบรอนแรมลงทางใต้สู่ผืนแผ่นดินอื่นที่อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งประเทศไทยด้วย ไทยกับจีนจึงมีทั้งสายเลือดและวัฒนธรรมที่ผสมกันอยู่จนไม่อาจแยกออกจากกันได้ ได้กล่าวกันว่า คนจีนที่ใช้ชีวิตในแผ่นดินสมัยนั้น ทำงานใช้ชีวิตต่อสู้ภัยธรรมชาติอย่างหนักเพื่อความอยู่รอดแม้ใบไม้แห้งเพียงไม่กี่ใบที่ร่วงหล่นลงโคนต้นในฤดูแล้ง ก็ต้องรีบขวนขวายเก็บรวบรวมมาใช้ทำเชื้อเพลิงให้พลังงานหรือหมักทำปุ๋ยโดยไม่ปล่อยให้สูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ ใครจะกล่าวว่า ธรรมชาติในสมัยนั้นได้ทารุณกับคนจีนหรือได้เป็นครูฝึกอบรมนิสัยให้คนจีนได้รู้จักคุณค่าของพื้นดินและสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติอย่างแท้จริง ก็สุดแต่จะคิดเห็นได้ คนจีนได้นำเอาเทคโนโลยี่การเกษตรแบบผสมผสานเข้ามาใช้ ประกอบอาชีพในประเทศไทย เป็นเวลาช้านานพอสมควรแล้ว ตั้งแต่ผมจำความได้ ก็ได้น้อยเต็มทีพื้นแผ่นดินของประเทศจีนในปัจจุบัน เมื่อได้มีการปรับปรุงระบบความเป็นอยู่ของประชากรซึ่งมีปริมาณเกือบหนึ่งพันล้านคนขึ้นมาสู่สภาพอันเหมาะสมพอสมควรแก่ความจำเป็นในชีวิตประจำวัน ทรัพยากรคนจีนสร้างสรรค์การเกษตรกรรมให้พื้นดินทั่ว ๆไปได้แปรสภาพเป็นพื้นที่ซึ่งอุดมสมบูรณ์ เขียวชอุ่มด้วยพืชพรรณธัญญาหาร และการเลี้ยงสัตว์ สร้างฐานะเศรษฐกิจที่แข็งและมั่นคง

เมื่อพิจารณาถึงการเกษตรกรรมกันให้รอบคอบ ก็น่าจะได้พิจารณาถึงกระบวนการผลิตทั้งกระบวนการซึ่งกว้างขวางมากกว่า การมองเพียงการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เท่านั้น โครงสร้างการผลิตทางการเกษตรของจีนอยู่บนพื้นฐานปรัชญาธรรมชาติ ที่หลายคนอาจมองเห็นเป็นของง่าย ๆแต่ในมุมอันลึกซึ้งถึงพื้นฐาน เป็นหลักการของความจริงที่สำคัญมาก คือ "ทุกสิ่งในโลกนี้ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงสภาวะอยู่เสมอ หรืออีกนัยหนึ่งซึ่งเรา

กล่าวว่ามีการเวียนว่ายตายเกิด" และ "ทุกสิ่งในโลกนี้จำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยกันและกัน" ซึ่งก็คือหลักสัจจะธรรม หรือหลักแห่งความจริงของธรรมชาติที่เราทุกคนทราบกันดีอยู่แล้ว แต่สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เป็นมาของแต่ละคน อาจไม่ช่วยให้คนบางคนได้มองทะลุลงไปถึงหลักการอันแท้จริงได้หรืออาจส่งเสริมให้เกิดมุมกลับคือ การมองเห็นสภาวะธรรมชาติอันแท้จริงเหล่านี้ด้วยการดูถูกดูแคลน ซึ่งที่จริงแล้วสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนพื้นฐานสำคัญของการสร้างสรร และการกระจายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเหมาะสมกับประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายอย่างแท้จริง

บนหลักการของสัจจะธรรมดังกล่าวเราจะเห็นได้ว่า ไม่ว่า พืช สัตว์ คน พื้นแผ่นดิน ฝนฟ้าอากาศ และพลังงานทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ไม่มีการอยู่นิ่ง แต่มีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปรสภาวะอยู่เสมอ ทุก ๆ สิ่ง และทุกสภาวะของแต่ละสิ่ง ไม่ว่าจะเปลี่ยนแปรไปอยู่ในสภาวะใดก็ตาม ย่อมมีความสำคัญทั้งสิ้นจะขาดช่วงหนึ่งช่วงใดไปเสียมิได้ เพราะจะทำให้วงจรของการแปรสภาวะทั้งวงจร เกิดความไม่เป็นกระบวนการขึ้น และเกิดความเสียหายแก่ทุกส่วน ดังนั้นทุก ๆ สภาวะของสิ่งทั้งหลายจึงมีความสำคัญ ควรที่จะได้รับความเอาใจใส่และรักษาให้อยู่ภายในวงจรอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเพื่อให้บังเกิดผลอย่างเต็มที่ในจุดที่ต้องการให้เกิดพลังในการผลิต ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จึงบังเกิดอย่างเต็มที่บนฐานอันแน่นและมั่นคง ดุลย์แห่งความสัมพันธ์ระหว่างสภาวะต่าง ๆ ของแต่ละสิ่งภายในวงจร ก็จะต้องมีการพิจารณา ปรับให้เกิดความเหมาะสมหรือสอดคล้องกันเพื่อเป็นการลดช่องว่างหรือส่วนสูญเสียในแต่ละขั้นตอนให้เหลือน้อยที่สุด

หลักการดังได้กล่าวมาแล้ว จีนได้นำมาใช้เป็นพื้นฐานของโครงสร้างทั้งหลายในกระบวนการต่าง ๆ โดยยึดเอาโครงสร้างทางสังคม เพื่อการกระจายรายได้เป็นแกนหลัก ผสมผสานด้วยโครงสร้างในการผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรม เปรียบโครงสร้างดังกล่าว เสมือนการต่อระบบท่อน้ำที่กระจายไปสู่พื้นที่ทั้งหลายให้ทั่วถึงเป็นหลักสำคัญ แล้วจึงตามด้วยการเร่งพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ซึ่งเปรียบเสมือนการนำน้ำใส่เข้าไปภายในท่อที่ได้ต่อกระจายไว้ดีแล้ว วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจึงไม่เพียงแต่ช่วยสร้างความเจริญให้แก่การผลิตเท่านั้น แต่ยังกระจายบริการอันเกิดจากผลของการเร่งพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เกิดผลต่อสังคมในมุมกว้างสู่ท้องถิ่นอย่างทั่วถึงและสอดคล้องกับการกระจายของประชากรและทรัพยากรอื่น ๆ ในชนบทด้วย

การศึกษา และพิจารณาผลการพัฒนาการเกษตร ไม่เพียงแต่เฉพาะของประเทศจีน ซึ่งอยู่ในสภาวะที่มีประชากรเกือบหนึ่งพันล้านคน และเคยแร้นแค้นมาก่อน อันเป็นสภาวะที่หนักมากมาในอดีตเท่านั้น แต่รวมถึงประเทศที่อยู่ในสภาวะกำลังต้องเร่งพัฒนาทั้งหลายว่าได้สัมฤทธิ์ผลเพียงใดนั้น จึงควรจะได้มองผลที่ตอบสนองในมุมกว้างมากกว่าการเลือกมองเจาะลงไปในส่วนลึกแต่เพียงบางส่วนที่มีพลังล่อตาล่อใจ เพราะด้านกว้างหรืออีกนัยหนึ่ง **คือการกระจายความอยู่รอดและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนยากจนอันเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศย่อมเป็นการสร้างฐานเศรษฐกิจที่แท้จริง**

จีนได้ตั้งเป้าหมายการเกษตรไว้ชัดเจน โดยถือการผลิตธัญญาหารเป็นแกนหลักเพราะในด้านข้อเท็จจริงและวัฒนธรรมประจำวันแล้ว ธัญญาหารเป็นอาหารหลักของประชากรทั่ว ๆ ไป นอกจากนั้นประเทศจีนเป็นประเทศใหญ่มาก ระหว่างภาคเหนือถึงภาคใต้ก็มีสภาพแวดล้อมธรรมชาติแตกต่างกันมากพอสมควร ในด้านการผลิตธัญญาหารทางภาคเหนือจึงเน้นหนักข้าวสาลี ส่วนในภาคใต้ก็ได้เน้นการผลิตข้าวเจ้าเป็นหลัก นอกจากนั้นยังมีข้าวโพดและถั่วต่าง ๆ ด้วย ส่วนพืชผักนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นพืชเอกลักษณ์ในการเกษตรกรรมของจีน เพราะเป็นพืชที่อยู่ในวัฒนธรรมการเกษตรของจีนมาช้านาน แม้จะเน้นธัญญาหารเป็นหลัก แต่จีนก็ยึดระบบการผสมผสานเป็นฐานการผลิตอย่างมั่นคงเพื่อประสิทธิภาพอันสูงสุดของการใช้ประโยชน์ และการทำนุบำรุงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทุกส่วน

ในระบบการผลิตทางการเกษตรของจีน ได้มีการกำหนดนโยบายหลักสำหรับการเลี้ยงสัตว์ไว้อย่างเด่น

ชัดว่า "เพื่อต้องการปุ๋ย" เป็นผลตอบสนองหลัก ดังนั้นเราจึงพบได้ว่า ไม่ว่าจะมีการปลูกพืช ณ ที่ใดก็ตาม เป็นที่ละไว้ในความเข้าใจได้ว่า จะมีการเลี้ยงสัตว์ร่วมอยู่ด้วยเสมอ และยังมีการสร้างระบบที่อาศัยซึ่งกันและกันอยู่อย่างเหมาะสม ช่วยให้ส่วนสูญเสียทั้งสองด้านได้เปลี่ยนมาอยู่ในสภาวะบังเกิดประโยชน์สูงสุด ดุลย์เศรษฐกิจในระดับพื้นฐานจึงมีความโน้มเอียงมาทางส่วนได้มากยิ่งขึ้น และด้วยระบบการจัดการทางสังคมที่เอื้ออำนวยให้คนทำงานร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน และมีการกระจายรายได้ในทุกระดับและขั้นตอนของการผลิต ไม่ว่าจะเป็นงานหลักหรืองานเสริมการผลิตก็ตาม ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญครบวงจรการผลิตทั้งสิ้นและผสมผสานเอาวงจรทางสังคมเข้ากับวงจรการผลิต การผลิตทางการเกษตร จึงสามารถตอบสนองต่อสังคมได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง

การเลี้ยงสัตว์ที่เราได้พบเห็นกระจายอยู่ทั่ว ๆ ไปนั้น ได้แก่การเลี้ยงหมู การเลี้ยงวัวนม การเลี้ยงเป็ดไก่และห่าน การเลี้ยงปลา และการเลี้ยงแพะและแกะ แม้ว่าจีนจะได้เน้นนโยบายหลักของการเลี้ยงสัตว์เพื่อต้องการปุ๋ยก็ตาม นโยบายเป็นการกำหนดแนวทางสำหรับไปสู่เป้าหมายหลักเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้การผลิตพืชได้ควบคู่ไปกับการเลี้ยงสัตว์อย่างเหมาะสมเพื่อลดการสูญเสียทั้งสองด้าน และเปลี่ยนสภาวะของสิ่งผลิตที่มีค่าระหว่างกันและกัน ดังนั้นการปฏิบัติในการเลี้ยงสัตว์ ก็ได้มีการปรับปรุงในทุก ๆ ด้าน ทั้งในด้านพันธุ์ วิธีการปฏิบัติบำรุงและในด้านการจัดการต่าง ๆ เพื่อหวังผลสูงสุดด้วย ดังจะเห็นได้ว่า ปริมาณการให้น้ำนมของวัว สูงถึงตัวละ 20 กิโลกรัมต่อวัน แต่บนลานคอกวัวที่ปล่อยวัวออกเดินเป็นประจำ ก็ได้มีการนำทรายปูพื้นซับปุ๋ย เมื่อได้กำหนดระยะเวลาพอสมควร ก็นำเอาทรายพื้นคอกไปใช้เป็นปุ๋ยใส่ในไร่นาต่อไป ส่วนภายในคอกวัวและหมู ก็มีล่ารางรับปุ๋ยและน้ำล้างคอก ไหลลงบ่อปุ๋ยภายใต้คอกแล้วต่อท่อเชื่อมโยงเข้ากับระบบชลประทานในไร่นา ใช้ระบบการกระจายปุ๋ยประสานไปกับระบบการกระจายน้ำโดยไม่ต้องสร้างงานซ้ำซ้อน นับเป็นการประหยัดทั้งสองด้านร่วมกัน

ในฟาร์มเลี้ยงปลา มีการปลูกพืชอาหารสัตว์ไว้บนหลังคันบ่อ นอกจากนั้นยังมีการเลี้ยงหมู และเลี้ยงวัวนมด้วย อาหารที่ใช้เลี้ยงหมูและวัวนม มาจากพืชอาหารสัตว์ที่ปลูกไว้ส่วนใหญ่ มีอาหารผสมโปรตีนเป็นส่วนเสริม ถึงกระนั้น สิ่งที่วัวและหมูถ่ายออกมา เป็นผลิตผลซึ่งเป็นเพียงเปลี่ยนสภาวะจากส่วนหนึ่งซึ่งหมูและวัวเอาไปใช้ได้ ส่วนที่เหลือยังมีคุณค่าอาหารที่ปลาจะย่อยมาใช้ได้อีกมากจึงต่อล่ารางจากบ่อรวบรวมมูลวัวและปุ๋ยลงในบ่อปลาอีกทอดหนึ่ง

พืชอาหารสัตว์บางชนิด เช่นผักตบชวา ซึ่งนำมาเลี้ยงหมูและเป็ดเช่นเดียวกันกับประเทศไทยเรา ซึ่งปล่อยขึ้นตามธรรมชาติ อยู่ในสภาพไม่สดใส ดูเผิน ๆ เสมือนว่าการปล่อยขึ้นตามธรรมชาตินั้น เป็นการลดต้นทุนได้ดี แต่ในสภาพของประเทศจีนเขาได้นำมาปลูกลงในแปลงนา มีการจัดการที่ดีเช่นเดียวกันกับการปลูกพืชอาหารสัตว์อื่น ๆ ชวนให้ต้องพิจารณาและคิดว่า การนำมาปลูกโดยมีการจัดการที่ดี ถ้าจะพิจารณากันให้ละเอียดแล้วอาจได้รับผลทางเศรษฐกิจดีกว่า การปล่อยตามธรรมชาติ เพราะการจัดการเป็นการควบคุมการผลิตให้มีกำหนดเวลาได้แน่นอนมีการได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดี มีการเก็บเกี่ยวและขนส่งซึ่งมีประสิทธิภาพสูง และแรงงานเหลือก็ยังถูกนำมาใช้ประโยชน์เพิ่มผลผลิตด้วย เมื่อถึงกากหรือเศษขั้นสุดท้าย อาจนำมาใช้ทำปุ๋ยหมัก กลับคืนลงสู่พื้นดินตามเดิมเพื่อเสริมวงจรธรรมชาติให้สมบูรณ์ที่สุด จนแทบจะเห็นได้ชัดเจนพอสมควรว่า สิ่งทั้งหลายที่ถูกนำขึ้นมาจากพื้นดินนั้น นำออกไปจำหน่ายนอกไร่นาเท่าใด เพื่อการนำจากที่อื่นมาเติมลงในดินได้ใกล้เคียงความจริง และสามารถเห็นได้ชัดว่ามีส่วนหายหกตกหล่นน้อยที่สุด จีนจึงกล้ากล่าวได้ว่า เขาใช้ปุ๋ยอินทรีย์วัตถุได้ในปริมาณถึงร้อยละ 60 ส่วน ที่เหลือเป็นปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ซึ่งนับได้ว่าเป็นส่วนเสริมหรือส่วนน้อย

พื้นดิน เป็นแม่บทที่สำคัญยิ่งสิ่งหนึ่งของทุกสิ่งทุกอย่าง การพัฒนาการผลิตทางด้านเกษตรกรรมของจีนมีสภาพที่สามารถเห็นได้ชัดเจนว่าได้ให้ความสำคัญแก่พื้นดินไว้อย่างสูง ไม่ว่าการพัฒนาคนอันเป็นหลักสำคัญที่สุด การพัฒนาการชลประทาน การป่าไม้ และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ จะยึดเอาปรัชญาของดินกับธรรมชาติเป็นแม่บทสำคัญเสมอ พื้นดินจึงมีความสมบูรณ์และตอบสนองด้วยประสิทธิภาพการผลิตอย่างมีชีวิตชีวากระจายอยู่โดย

ทั่วถึง การใช้ที่ดินเพื่อการก่อสร้าง และการอยู่อาศัยภายในไร่นาจะใช้เพียงเท่าที่มีความจำเป็น เอื้ออำนวยแก่การประสานชีวิตกันและกัน ทั้งระหว่างคนและปัจจัยอื่น ๆ โดยกระทบต่อปัจจัยที่เอื้ออำนวยในการผลิตต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ น้อยที่สุด เช่น การสร้างที่อยู่อาศัยของคน ไม่ทำให้หมดเปลืองที่ปลูกพืชซึ่งมีการชลประทานอันเหมาะสม การขุดดินไปเผาอิฐเป็นการปรับระดับพื้นที่ไปในตัว หลังจากขุดดินไปแล้ว ที่ตรงนั้นก็จะมีสภาพเหมาะแก่การปลูกพืช แม้ภายในระบบและแผนการปลูกพืชก็มีการหมุนเวียน มีการปลูกพืชระหว่างพืชด้วยกัน และสลับหรือเหลื่อมเวลากันเพื่อให้พื้นดิน ให้เกิดพลังผลิตสูงสุด และมีผลทำนุบำรุงความสมบูรณ์ของดินด้วย

ในระบบการผลิตซึ่งสัมพันธ์สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ และเชื่อมโยงถึงวงจรซึ่งผ่านชีวิตประจำวันของคน เริ่มต้นพิจารณาตั้งแต่ส่วนที่ได้จากพื้นดินทั้งหมดเป็นส่วนใหญ่ที่สุดเมื่อได้นำมาเข้าสู่วงจรการใช้ประโยชน์จนบรรลุถึงประโยชน์ที่สุดตามขั้นตอนแล้ว ส่วนเหลือทั้งหลายจะถูกนำลงสู่พื้นดินอีกเศษพืช เศษและมูลสัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งขับถ่ายจากคนโดยหลักสัจจธรรม จึงเป็นสภาวะธรรมชาติที่ไม่พึงรังเกียจ ประกอบกับวัฒนธรรมการบริโภคของจีนนั้น บริโภคอาหารสุกและร้อน จึงขจัดปัญหาเรื่องเชื้อโรคต่าง ๆ ไปได้ในตัวเอง ในสภาพชนบทและไร่นาทั่วไปจึงมุ่งสู่วงจรธรรมชาติเพื่ออุดช่องว่างทางเศรษฐกิจในทุกด้าน โดยทั่ว ๆ ไป ยังได้นำเอาระบบการนำสิ่งเหลือใช้ลงสู่พื้นดิน ผสมผสานเข้าไปกับระบบชลประทานย่อยในไร่นา อันเป็นตัวอย่างอันดีสิ่งหนึ่งของการรู้จักใช้ระบบร่วมกัน สามารถประหยัดทุนการผลิตได้ในทุก ๆ ด้าน ดังนั้นไม่ว่าจะไปทางไหนจะได้พบเห็นพืชพรรณธัญญาหารเขียวชอุ่ม และสมบูรณ์แบบฐานของต้นทุนการผลิตต่ำที่สุด

สาธารณรัฐประชาชนจีน ได้ประกาศนโยบายการพัฒนาประเทศมุ่งไปสู่ความทันสมัย 4 ประการ คือ **การเกษตรกรรม อุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการป้องกันประเทศ** โดยมุ่งความสัมฤทธิ์ผลในปี พ.ศ. 2528 **การพัฒนาเกษตรกรรมในมุมกว้างเพื่อการกระจายความเจริญในชนบท นับได้ว่าประสบผลเห็นได้ชัดเจน หากจะมองย้อนหลังไป ดูความแร้นแค้นในอดีตและจำนวนประชากรอันมหาศาล ส่วนในด้านการอุตสาหกรรมนั้น** นอกจากอุตสาหกรรมหนัก ในลักษณะโรงงานใหญ่ ๆ อันเป็นการร่วมแรงงานแล้ว การกระจายอุตสาหกรรมออกเป็นส่วน ๆ และจัดตั้งโรงงานย่อย ๆ ขึ้นในชนบท ปรับปรุงคุณภาพโรงงานเหล่านี้ให้อยู่ในระดับสูง ไม่เฉพาะแต่รับหน้าที่ในการผลิตเครื่องมือทางการเกษตรหรือสิ่งต่าง ๆ ในระดับชนบทเท่านั้น โรงงานเหล่านี้ยังรับงานการผลิตส่วนต่าง ๆ ของเครื่องจักรกลเฉพาะส่วนตามความต้องการของรัฐด้วย โรงงานย่อยเหล่านี้จึงมีบทบาทสำคัญมากในการช่วยกระจายแรงงานและความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศออกสู่ชนบทด้วยพลังการผลิตทางอุตสาหกรรมอย่างชัดเจน

การผ่าตัดสัตว์..... โดยการฝังเข็มในจีน

การเลี้ยงสัตว์จัดว่าเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่ง ขององค์ประกอบหลักในกระบวนการผลิตทางการเกษตรกรรม ประโยชน์ทางตรงจากสัตว์เลี้ยงได้แก่การให้เนื้อ นม หนัง ขน ไข่ และการใช้แรงงานในชีวิตประจำวันของเกษตรกร

ส่วนประโยชน์ทางอ้อมก็คือช่วยสร้างดุลในการผลิตพืชผลให้เหลือส่วนสูญเสียน้อยที่สุด คือนำเอาส่วนต่าง ๆของพืชที่มนุษย์ไม่สามารถใช้ประโยชน์โดยตรงได้หรือวัชชพืชที่ขึ้นรกร้างอยู่ภายในบริเวณไร่นา เป็นการหมดเปลืองพื้นที่ดินและมีส่วนใช้แร่ธาตุอันมีคุณค่าในดินด้วยมาเป็นอาหารของสัตว์ และแปรสภาพหมุนเวียนกลับมาเป็นประโยชน์ทางตรงที่สัตว์ให้แก่มนุษย์นานาประการดังได้กล่าวมาแล้ว

ส่วนที่สัตว์ไม่อาจแปรสภาพให้เกิดประโยชน์โดยตรงต่อมนุษย์ได้ขับถ่ายออกมาก็จะกลับคืนลงสู่พื้นดิน เป็นการรักษาสภาวะแวดล้อมในดินให้คงความอุดมสมบูรณ์ไว้เพื่อจะได้ให้สิ่งทั้งหลายได้อาศัยใช้ประโยชน์ของพื้นดินต่อไปได้นานวัน นอกจากนั้นยังเป็นการประหยัดทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นระดับพื้นฐานสำคัญของเศรษฐกิจด้วย

การเกษตรกรรมในสังคม ประเทศที่กำลังพัฒนาและมีวัฒนธรรมชนบทอยู่ด้วยการเกษตรที่มีประสิทธิภาพสูงและเสริมสร้างฐานเศรษฐกิจได้แน่นหนาแข็งแรงนั้น ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งคือมีดุลการผลิตระหว่างพืชกับสัตว์อยู่ในลักษณะที่ดุลกันเหมาะสม ทั้งในระดับครอบครัวและระดับรวม

การเกษตรกรรมในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ได้สะท้อนให้เห็นภาพการพยายามรักษาดุลระหว่างการปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด เป็นวัฒนธรรมการเกษตรกรรมที่จีนได้รักษาไว้ และมีผลตกทอดมาเป็นเวลาช้านานแล้ว

สัตว์เลี้ยงที่ได้พบเห็นทั่ว ๆไปในไร่นาของจีน เช่นหมู วัว ควาย เป็ด ไก่ และแพะ แกะ เป็นต้น

ในฤดูกาลที่เหมาะแก่การเจริญงอกงามตามธรรมชาติของพืชพรรณนานาชนิด เราจะได้พบเสมอว่าวัวควายที่เลี้ยงปล่อยตามธรรมชาติมักจะมีโรคอาหารอัดแน่นอยู่ในกระเพาะ ไม่ย่อยตามปกติ เป็นเหตุให้เกิดเป็นพิษและถ้าปล่อยทิ้งไว้นานก็อาจถึงแก่ความตายได้

วัวควายในประเทศไทยก็ได้ปรากฏอาการเช่นนี้เสมอ ๆเช่นกัน การแก้ปัญหาได้ทันท่วงทีก็คือการผ่าตัดเอาอาหารที่อัดแน่นอยู่ภายในระบบทางเดินอาหารในส่วนกระเพาะออกเป็นการด่วน ซึ่งโดยปกติแล้วก็จะมีการฉีดยาชาหรือวางยาสลบเพื่อระงับความเจ็บปวดให้แก่สัตว์ก่อนลงมือทำการผ่าตัด หลักเดียวกันกับการผ่าตัดคน

ในปัจจุบันนี้มนุษย์ที่มีความเจริญด้วยการศึกษาทั้งในด้านจริยธรรมและวิชาการพอสมควรแล้วได้สามารถแลเห็น และตระหนักดีถึงพิษภัยของสภาวะแวดล้อมอันน่าสะพึงกลัว ซึ่งเป็นผลที่สะท้อนกลับมาจากการพัฒนาสิ่งต่าง ๆในชีวิตประจำวัน แบบแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อประโยชน์ให้ชีวิตตนเอง และผลประโยชน์ของตนเองอยู่ไปได้ชั่วระยะหนึ่ง ๆแต่สร้างปัญหาอนาคตให้หนักยิ่งขึ้น สะสมพิษตกค้างของวัสดุพัฒนาไว้อย่างน่าวิตกในอนาคต จากบทเรียนที่ได้รับในระยะเวลาที่ได้ผ่านพ้นมาแล้วจนถึงปัจจุบันนี้ เช่นการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ที่เกินขอบเขต หลักการของการเสริมปุ๋ยอันเหมาะสม การสร้างเขื่อนโดยขาดการพิจารณาที่รอบคอบ การใช้สารเคมีเพื่อเป็นยาบำบัดอาการโรคต่าง ๆและบำบัดอาการเจ็บปวดของมนุษย์ด้วยกันเอง เป็นต้น อันเป็นเหตุการณ์ประจำวันที่มีผลกระทบความมั่นคงของชีวิตมนุษยชาติ ในอนาคตอย่างแน่นอน

ประเทศจีนเป็นแหล่งแห่งศิลปวัฒนธรรมมาแต่โบราณกาล ในระยะหลัง ๆนี้ เราได้รับทราบเรื่องราวต่าง ๆในการที่วงการแพทย์ของจีนได้ใช้วิธีการฝังเข็มเพื่อระงับอาการทางประสาทและกล้ามเนื้อ รวมทั้งระงับ

อาการเจ็บปวดในการผ่าตัดคนอย่างได้ผล ซึ่งในระยะที่ผ่านมานี้วงการแพทย์ของไทยก็ได้ให้ความสนใจศึกษาและนำมาปฏิบัติการด้วยเช่นกัน

ในระหว่างวันที่ 5 ถึง 19 ตุลาคม 2523 ข้าพเจ้าได้รับเชิญจากกระทรวงเกษตรฯ ของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ให้เป็นหัวหน้าคณะ นำคณะบดีคณะเกษตรฯ ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในประเทศไทยไปศึกษาดูงานการเกษตร คณะของเราได้เดินทางขึ้นสู่ภาคเหนือของประเทศจีนแล้วกลับลงมาทางภาคใต้ถึงเมืองกวางเจา เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2523 และได้รับการจัดรายการให้เข้าเยี่ยมชมกิจการของวิทยาลัยเกษตรกรรมภาคใต้ของประเทศจีน ในเช้าวันรุ่งขึ้น

วิทยาลัยแห่งนี้ได้มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานพอสมควร ได้มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างมาเป็นขั้นตอน เราได้รับการต้อนรับจากคณะผู้บริหาร และคณาจารย์อย่างเป็นกันเองและได้อธิบายสรุปกิจการของวิทยาลัยให้คณะของเราฟัง รวมทั้งได้เปิดโอกาสให้เราซักถามอย่างเต็มที่

ในที่สุดคณะของเราก็ได้รับเชิญไปชมการผ่าตัดวัวที่กำลังมีปัญหาด้วยอาหารเป็นพิษในกระเพาะอาหาร โดยใช้วิธีการฝังเข็มเพื่อระงับความรู้สึกเจ็บปวดในระหว่างการผ่าตัด และจำเป็นต้องรีบกระทำการแก้ปัญหาให้ทันท่วงที การผ่าตัดครั้งนี้ได้กระทำบนพื้นดินกลางแจ้ง แทนที่จะกระทำในอาคาร หรือห้องปฏิบัติการอันทันสมัย ซึ่งมีเครื่องมือเครื่องใช้ราคาแพง และความสะดวกสบาย

เราได้รับคำอธิบายจากเจ้าหน้าที่ว่าการปฏิบัติการกลางแจ้งก็เพื่อฝึกเจ้าหน้าที่ และแสดงให้เห็นว่างานนี้สามารถปฏิบัติได้สะดวกในชนบททุกแห่งหน ไม่จำเป็นต้องทำในห้องปฏิบัติการหรือโรงพยาบาลสัตว์ เพราะในสภาวะชนบทที่ต้องการการพัฒนาอย่างรีบด่วนอาจไม่มีความสะดวกต่าง ๆ เหล่านั้น เพียงนำเอาผ้าใบกันเปื้อนผืนใหญ่ปูลงบนพื้นดินก็สามารถปฏิบัติการบนนั้นได้ตั้งแต่ต้นจนเสร็จ เจ้าหน้าที่สัตวแพทย์จะต้องทำงานในบรรยากาศเช่นนี้ได้ด้วยจิตใจที่ยอมรับ และเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชนบทอย่างแท้จริง

วัวซึ่งกำลังมีปัญหาอาหารเป็นพิษได้ถูกเตรียมการเพื่อรับการผ่าตัดโดยชำระล้างร่างกายทำความสะอาดและโกนขนบริเวณสีข้างส่วนช่องท้องซึ่งเป็นบริเวณที่จะรับการผ่าตัด กำลังคนที่ใช้ปฏิบัติการมีทั้งหมดประมาณ 6 คน เป็นเจ้าหน้าที่ซึ่งเตรียมสถานที่ เตรียมสัตว์ล้ม และบังคับควบคุมสัตว์ 3 คน เจ้าหน้าที่เตรียมเครื่องมือผ่าตัด 1 คน ผู้ช่วยสัตวแพทย์ 1 คน และนายสัตวแพทย์ 1 คน

เมื่อจูงวัวเข้าสู่ลานที่ได้เตรียมไว้เพื่อการผ่าตัดแล้ว สัตวแพทย์ผู้ชำนาญการฝังเข็มจะปฏิบัติการในขณะที่สัตว์ยังยืนอยู่ โดยใช้เข็ม 3 เล่มด้วยกัน เข็ม 2 เล่มจะปักลงบริเวณระหว่างช่องกระดูกสันหลังของวัว ค่อนไปทางด้านท้าย และเว้นระยะพอสมควรเข็มเล่มที่ 3 มีความยาวกว่า 2 เล่มแรกเล็กน้อยจะปักเลี่ยงออกไปจากแนวกระดูกสันหลังเล็กน้อย ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับจุดบริเวณที่ปักเข็มแต่ละเล่มลงไปนั้น คงจะต้องมีการศึกษาและฝึกฝนหาประสบการณ์กันพอควร

หลังจากได้ปักเข็ม 3 เล่มลงไปดังกล่าว แล้วก็จะจูงวัวขึ้นไปบนผืนผ้าใบที่ได้ปูเตรียมไว้ และใช้สายไฟเล็ก ๆ 3 เส้นต่อจากหม้อแบตเตอรี่กำเนิดไฟขนาดเล็กไปยังหัวเข็มแต่ละเล่ม เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมสัตว์ 2 คนจะช่วยกันมัดข้อเท้าวัวทันทีที่ปล่อยกระแสไฟฟ้า ก็จะใช้ความชำนาญประคองและล้มวัวลงนอนบนผืนผ้าใบได้โดยง่าย โดยเอาสีข้างของวัวด้านที่ได้เตรียมไว้เพื่อการผ่าตัดไว้ด้านบน เราได้สังเกตเห็นว่าสัตว์อยู่ในอาการสงบ ลืมตารู้สึกตัวและสามารถบริโภคหญ้าสดที่เรานำไปป้อนให้อยู่ตลอดเวลาที่รับการผ่าตัด

บางท่านอาจสงสัยว่าในขณะผ่าตัดกระเพาะอาหารนั้น ทำไมจึงสามารถบริโภคอาหารได้ ความจริงวัวควายเป็นสัตว์เคี้ยวเอื้องอาหารที่ใส่ปากเข้าไปยังหาได้ลงถึงกระเพาะสุดท้ายในทันทีไม่และในการสาธิตเพื่อเป็นการแสดงให้ได้ทราบว่าสัตว์หาได้หมดสติไปไม่เพราะไม่มีพิษยาใด ๆ เลย นอกจากนั้นในระหว่างการผ่าตัดสัตว์ไม่ได้แสดงอาการให้เห็นว่ารู้สึกเจ็บปวดเลยแม้แต่น้อย คงเคี้ยวเอื้องหญ้าในปากที่เราได้ป้อนให้เป็นปกติ

ในการผ่าตัดนั้นใช้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ 3 คน คือผู้เตรียมเครื่องมือและจัดส่งเครื่องมือตามขั้นตอน ผู้ช่วยนายสัตวแพทย์และนายสัตว์แพทย์ผู้ลงมือปฏิบัติการ นอกจากนั้นก็มีโต๊ะขนาดเล็กสำหรับใช้วางเครื่องมือ ม้านั่งของสัตวแพทย์ที่มีขนาดกระทัดรัดและพับได้เหมาะสมกับการนำพาและใช้งานในท้องถิ่น

ได้ใช้เวลานับตั้งแต่การลงมือทำการผ่าตัดจริง ๆ เอาอาหารที่ตกค้างอยู่ในกระเพาะ ซึ่งอยู่ในสภาวะที่ไม่เหมาะสมออกทิ้งจนถึงการเย็บแผลเป็นชั้น ๆ ตามขั้นตอนไม่เกินครึ่งชั่วโมงก็เสร็จเรียบร้อย หลังจากนั้นก็ปล่อยให้สัตว์นอนพักพร้อมทั้งเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ประมาณ 2-3 นาที ปลดสายไฟออกจากหัวเข็ม ถอนเข็มออกจากหลังของสัตว์ประคองสัตว์ให้ลุกขึ้นยืน ใช้เวลาทรงตัวเพียงเล็กน้อยสัตว์ก็สามารถเดินได้ตามปกติ

วิธีการฝังเข็มเพื่อป้องกันและระงับความเจ็บปวดแก่สัตว์ในการผ่าตัดนี้เป็นวิธีการที่สะดวก ไม่มีผลตกค้างของสารเคมีซึ่งเป็นพิษเป็นภัยต่อร่างกาย เพราะไม่ได้ใช้สารเคมีจำพวกยาระงับประสาทแต่อย่างใดเลย

และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือการฝึกฝนคนให้มีประสบการณ์สามารถปฏิบัติงานในสภาวะชนบทได้อย่างคล่องตัว นอกจากนั้นยังเป็นการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและทัศนคติของผู้ปฏิบัติให้มุ่งไปสู่รูปแบบของงานที่เหมาะสมกับชีวิตและวัฒนธรรมชาวบ้านแทนการนิยมในความสมัยใหม่ทางวัตถุซึ่งห่างไกลต่อความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น

เท่าที่ได้ทราบ ปัจจุบันนี้สหรัฐอเมริกา ซึ่งเจริญด้วยวัฒนธรรมการเกษตรแบบตะวันตกก็ได้ยอมรับและให้ความสนใจต่อวิชาการในรูปแบบดังกล่าวนี้และได้นำไปศึกษาเพื่อการใช้ประโยชน์เช่นกัน

วัวพันธุ์ดีถูกปล่อยให้พักผ่อน ออกกำลังอยู่ในลานซึ่งปูด้วยทราย พื้นทรายนี้ประมาณ 6 เดือนถึง 1 ปี จะนำไปใส่ในไร่ ในสวนเป็นปุ๋ย เพราะได้ซับเอามูลสัตว์ไว้มาก

บ่อปุ๋ยจากมูลสัตว์ มีอยู่ทั่วไปตามเรือกสวนไร่นาประสานกับระบบส่งน้ำย่อย เมื่อถึงกำหนดใส่ปุ๋ยก็จะระบายปนไปกับน้ำ โดยไม่ต้องทำระบบปุ๋ยซับซ้อน อันเป็นการประหยัดได้มากและได้ผลดี

พลับเป็นไม้ผลเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของจีน แม้ต้นพลับจะมีผลเหลืองอร่าม แต่บริเวณใต้ต้นพลับ ในฤดูที่ผลัดใบ แสงส่องลงได้สะดวก ก็ใช้โอกาสปลูกข้าวสาลีแซมลงไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

คุณกัลยา สาคริก ซึ่งสนใจในการเกษตร และเป็นแขกรับเชิญจากกระทรวงเกษตรของจีน ร่วมกับศาสตราจารย์ ระพี สาคริก ได้ให้ความสนใจกับลูกพลับ และได้ให้ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการเก็บรักษาผลพลับด้วย

เป็ดปักกิ่ง เป็นเอกลักษณ์อีกชนิดหนึ่งของจีน ให้ผลิตผลสูงและมีความสมบูรณ์

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม อันเป็นผลจากการพัฒนาประเทศของจีน เกษตรกรจีนในระยะหลัง ๆ นอกจากผลิตในระบบรวมเพื่อการกระจายรายได้แล้ว สามารถผลิตเสริมในครอบครัว และจำหน่ายเป็นของตนเองได้ด้วย อาทิเช่น ผักต่าง ๆ ผลไม้ เช่น แอปเปิ้ล องุ่น เป็นต้น

การเพาะปลูกคนเป็นฐานสำคัญ ที่มาก่อนการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ลูกเกษตรกรได้รับการเลี้ยงดู มีสุขภาพดี และยังปลูกฝังนิสัย การผลิตลงไว้ตั้งแต่เล็กจนโต ภาพนี้เป็นระบำเก็บใบชา ในโรงเรียนอนุบาล

แม้ต้นพริก ต้นถั่ว ที่เก็บเมล็ด เก็บฝักไปแล้ว ก็สามารถนำมาทำเชื้อเพลิงเพื่อให้พลังงานทดแทนได้ โดยไม่ปล่อยให้สูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์

ไว ตาทิพย์ ๑ ปีพรบ ยกเว้น

เรื่องราวในคุก หรือเรื่องเกี่ยวกับคนในคุกนั้น ผมเคยเขียนถึงหลายครั้งหลายหน

ครั้งหลังสุดผมได้เขียนถึงบรรดานักโทษที่ได้รับพระราชทานอภัยโทษในงานฉลอง 200 ปี ....เขียนก่อนที่กรมราชทัณฑ์จะปล่อยนักโทษเหล่านั้นออกมาไม่กี่วัน

ผมได้เขียน....ขอให้สังคมอย่าได้มีอคติกับเขา...ให้อภัยกับเขาเถิด

ถ้าเขาคนนั้นสำนึกผิด!!

อย่าให้เขาต้องมีปมด้อย....ด้วยคำพูดของท่านว่า

"ไอ้คนขี้คุก!"

แล้ววันนั้น...วันที่นักโทษออกจากคุก ผมก็เป็นคนหนึ่งในจำนวนญาติของนักโทษนับพันคนที่ไปแออัดกันอยู่หน้าคุก!

ผมไปรับเพื่อนออกจากคุกวันนั้นเหมือนกัน!

หลังจากนั้นอีก 2 วันผมก็ได้รับจดหมายฉบับหนึ่ง....

"....วันนี้ผมนั่งรถผ่านไปหน้าเรือนจำลาดยาว เห็นคนและรถมากมาย ที่แรกก็คิดว่าเขามีงานอะไร แล้วก็นึกขึ้นได้ว่าเป็นวันอภัยโทษ..."

เป็นจดหมายของ ท่านศาสตราจารย์ระพี สาคริก!! แล้วท่านอดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ก็มีเรื่องอันน่าประทับใจมาเล่าสู่กันฟัง ซึ่งก็คล้องจองกับเรื่องที่ผมเขียนมาแต่ต้น...

เมื่อผมเป็นอธิการบดีเกษตรอยู่ สัก 4-5 ปีมาแล้วครับ ผมได้รับจดหมายฉบับหนึ่งเขียนมาจากเรือนจำจังหวัดสงขลา พอเปิดออกอ่าน ก็ทราบว่าเป็นนักโทษที่ต้องคำพิพากษาฆ่าคนตาย เขาถูกสั่งจำคุก 10 กว่าปี เขาบอกว่าเขาไม่ได้ฆ่าคนแต่จนด้วยคำให้การซึ่งผมไม่สนใจมากนักกับประเด็นฆ่าหรือไม่ฆ่าเพราะไม่อยู่ในฐานะที่จะเข้าไปทราบ เขาขอซื้อตำราปลูกเลี้ยงต้นไม้ครับ ผมเห็นเป็นโอกาสที่จะได้ศึกษาสิ่งที่ผมสนใจจึงส่งตำราไปให้ฟรี ๆ พร้อมทั้งเขียนมอบให้ด้วยลายมือเองเลย และแทรกเอาคติธรรมและความเห็นใจและความเข้าใจเป็นกันเองลงไปด้วย สิ่งที่ผมสนใจก็คือ ผมอยู่ในตำแหน่งอธิการบดี เขาอยู่ในสภาวะนักโทษฆ่าคนตาย แต่คุณธรรมนั้นมันไม่เลือก ยิ่งคนมีตำแหน่งยื่นมือลงไปสัมผัสคนที่กำลังอยู่ในสภาพเปรียบด้วยนรกเช่นนี้ จะได้ประโยชน์ทั้งคู่ครับ ผมได้ประโยชน์มากในการเรียนรู้และยกระดับจิตใจให้เข้าถึงธรรมยิ่งขึ้น ส่วนเขานั้นน่าจะได้รับกำลังใจและความหวังคนเราไม่ว่าจะเป็นอะไรอยู่ที่ไหน ชีวิตต้องมีความหวัง และขอให้เป็นความหวังที่ดีมีสิริมงคล

หลังจากนั้นเขาและผมก็เขียนจดหมายถึงกันเสมอ ถึงปีผมส่ง ส.ค.ส.ให้เขา เขาก็มีมาถึงผมด้วย พอผมเป็นรัฐมนตรี ผมก็เขียนจดหมายถามทุกข์สุขเขาอีก ผมเชื่อว่าจะเป็นพลังให้กำลังใจทำความดีและมีความอดทนได้มากขึ้นอีก มีบางคนทราบเรื่อง ติงผมว่า ผมหาเรื่องเล่นกับไฟ ผมฟังแล้วก็เฉย ๆ ใจหนึ่งก็ไม่ค่อยจะเห็นด้วย คนเรามองกันคนละแง่ครับ

ผมเขียนจดหมายถึงเขาต่อไป ให้ข้อคิดต่าง ๆ ที่สร้างสติแก่เขา จดหมายฉบับหนึ่งเขาเขียนมาว่า ถ้าเขาพ้นโทษแล้วจะให้เขาทำอะไรเขาขอให้ทั้งชีวิต และเขาได้รับอภัยโทษมาหลายครั้งแล้ว ไม่นานก็จะหมดโทษ เรื่องผมจะใช้ใครทำอะไรเพื่อตัวเองคงไม่มีครับ ผมจึงไม่พูดถึงประเด็นนี้แก่เขา ใจผมอยากเห็นเขาเป็นคนดี อยากพิสูจน์ให้คนทั้งหลายได้เห็นว่า การสร้างคนดีนั้น ทุกคนต้องช่วยกัน แม้แต่คนที่ถูกประณามว่าขี้คุก ถ้าสร้างความหวังและโอกาสให้เขา ก็น่าจะทำได้ ขออย่าซ้ำเติมกันเท่านั้น

เขาหายเงียบไม่ติดต่อกับผมร่วมปี จนกระทั่งต้นปีนี้เองครับ ผมได้รับการ์ด ส.ค.ส. พอเปิดอ่านมันเหมือนอะไรจุกอยู่ที่คอ ในนั้นมีข้อความเขียนว่า

"เจริญพรท่านอาจารย์ อาตมาพ้นโทษมา 8 เดือนแล้ว มาบวชอยู่ที่วัดสมุทรสาคร ศึกษาธรรมะและตั้งใจจะบวชต่อไปเรื่อย ๆ"

ครับ! ผมไม่ทราบว่าสิ่งที่ผมได้ทำไป ในความรู้สึกของคุณไว ตาทิพย์ คิดว่าอย่างไรครับ ผมได้ส่งปฏิทินปีใหม่ทิมีสมุดบันทึกประจำวันและมีภาพกล้วยไม้สวย ๆ พร้อมทั้งมีลายเซ็นฉวยพระไปด้วยครับ และคิดว่าวันหนึ่งจะไปทำบุญด้วย"

ครับ! นี่คือเรื่องจริงที่ท่านศาสตราจารย์ระพี สาคริก ประสบกับตัวท่านเอง!!

สำหรับผม....ก็ประสบอย่างนั้นเหมือนกัน .....ท่านผู้อ่านคงจำได้ คอลัมน์ของผมได้เคยเขียนถึงจดหมายของเมียนักโทษคนหนึ่งที่เขียนถึงผัวซึ่งอยู่ในคุกลาดยาว!

เธอได้เขียนถึงความดิ้นรน อดอยาก ของเธอและลูกซึ่งอยู่นอกคุก

"พ่ออยู่ในคุกยังมีข้าวกิน ส่วนน้องและลูก....!"

หลังจากที่ผมลงจดหมายของเธอในคอลัมน์นั้น ก็มีท่านผู้อ่านหลายต่อหลายท่านให้ความช่วยเหลือเธอ ทั้งที่ผ่านผมและติดต่อเธอโดยตรง!

ครั้งหลังสุด.....ก็ส่งเงินไปให้เธออีก.....เป็นเงินงวดสุดท้ายที่ท่านผู้อ่านส่งผ่านผม!

แล้วผมก็ได้รับจดหมายตอบจากเธอ.....

22 พ.ค.25

สวัสดีค่ะ ท่านที่ใช้ในนาม คุณไว ตาทิพย์ นสพ.ไทยรัฐ ฉันและลูก ๆ ขอขอบพระคุณท่านจริง ๆ ที่ท่านเมตตาต่อฉันและลูก ชีวิตฉันต่อสู้มาตั้งแต่ลูกคนเล็กได้ 7 เดือน สามีก็ติดคุก ฉันทนทำงานหาเงินเพื่อลูกเพื่อสามี ไม่เคยบ่น ทำมา 3 ปี ช่างเข้าปี 4 ก็ลำบากมากเพราะของแพง รายได้น้อย ฉันจึงเขียนบอกสามีว่ากำลังลำบากมากที่สุด แต่ดวงชะตายังไม่ถึงฆาต ก็มีผู้ใจบุญช่วยเหลือเอาไว้ ท่านผู้ใจบุญทั้งหลาย ในชีวิตนี้จะไม่ขอลืมพระคุณเลย ที่ท่านได้ช่วยเหลือให้ฉันและลูกพ้นจากความลำเค็ญที่สุด

ฉันขอขอบพระคุณท่านค่ะ

จากสะวี่ คุ้มสุด

ผมก็เคยบอกแล้วว่า เรื่องราวของเธอนั้นผมได้รับมาจากเพื่อนซึ่งติดคุกอยู่ในนั้น...แล้วก็เป็นเพื่อนคนเดียวกับที่ผมไปรับออกในวันนั้นนั่นเอง!

ผมเอาจดหมายเธอให้เพื่อนอ่าน... เพื่อนน้ำตาซึม!! เขานึกไม่ถึงว่า ความมีน้ำใจของคนไทยนี่น่ะจะเอื่อมมาถึง

คนขี้คุกอย่างเขา!!

● ไว ตาทิพย์

บทเรียนครั้งหนึ่งในชีวิต

เมื่อปี พ.ศ. 2488 ผมจำได้ดีจนถึงทุกวันนี้ ปีนั้น ผมเป็นนิสิตชั้นปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ในบรรดาวิชาการทั้งหลายที่ผมเรียนในหลักสูตรปีนั้น มีวิชา**ข้าว พืชสำคัญของเมืองไทย** รวมอยู่ด้วย เรามักจะพูดกันเสมอ ๆว่า แม้เมืองไทยจะเป็นเมือง ข้าว มาแต่โบราณกาลก็ตามที แต่คนไทยที่อยู่ในเมืองส่วนใหญ่ จะรู้จักข้าวก็แต่เพียง ข้าวที่อยู่ในจานเท่านั้น หาได้รู้จักชีวิตของข้าวในท้องไร่ท้องนาไม่ ดังนั้น นอกจากผมจะต้องเรียนวิชา "ข้าว" ในห้องเรียน นั่งฟังอาจารย์บรรยายชั่วโมงแล้วชั่วโมงเล่าซึ่งก็ยังไม่ได้รู้จักและเข้าใจข้าวลึกซึ้งเท่าที่ควร เพราะไม่ได้มีโอกาสจับต้องของจริงและสัมผัสชีวิตจริงของข้าวเลย ในที่สุดผมและเพื่อน ๆ ในชั้นเรียนชั้นเดียวกันก็ถูกกำหนดให้ปลูกข้าวในนาด้วย ในชั้นเรียนขณะนั้น มีนิสิตเพื่อน ๆผมอยู่ประมาณ 25 คน เอาละ ต่อไปนี้เราคงจะได้รู้กันว่าต้นข้าวมันจะเป็นครูผมและสอนผมอย่างไรบ้าง ผมกำลังจะเอาชีวิตข้าวจริง ๆมาเป็นครูด้วย ถ้าหากผมผิดพลาดอะไรไป มันคงจะไม่ใจอ่อนให้อภัยเหมือนกับคุณครูในห้องเรียนแน่ เพราะต้นข้าวมันรู้สึกอย่างไร มันก็ว่าไปตรง ๆ

อาจารย์ได้จัดสรรที่ดินแปลงใหญ่ให้ผมและเพื่อน ๆจับฉลากแบ่งกันคนละครึ่งไร่ เพื่อปลูกข้าวเป็นภาคปฏิบัติและยังได้จัดให้มีการจับฉลากว่า ใครจะได้รับข้าวพันธุ์ไหน ๆไปปลูกด้วย ในที่สุด ผมก็จับฉลากได้ข้าวพันธุ์เบาหรือพันธุ์ที่มีอายุสั้นพันธุ์หนึ่ง ซึ่งปรกติ ประมาณ 3 เดือนหลังจากปลูก ก็จะเก็บเกี่ยวได้ และผมยังได้ทราบว่า ในระหว่างพันธุ์ข้าวทั้งหลายที่อาจารย์นำมาให้จับฉลากนั้น ก็มีพันธุ์เบาอยู่เพียงพันธุ์เดียวเท่านั้น นอกนั้นก็เป็นพันธุ์กลางและพันธุ์หนัก ซึ่งต่างก็มีอายุนานกว่าพันธุ์ที่ผมได้รับทั้งสิ้นซึ่งเพื่อน ๆร่วมชั้นเรียนคนอื่น ๆได้ไปปลูก.

ผมได้ไถ คราด เก็บขี้หญ้า และปักดำต้นกล้า ด้วยตัวเองประมาณต้นเดือนกรกฎาคม เช่นเดียวกันกับเพื่อน ๆซึ่งก็ได้ปักดำข้าวพันธุ์อื่น ๆที่แต่ละคนได้รับไป ครั้นประมาณ 1 เดือนให้หลัง ต้นข้าวในแปลงของผมได้เจริญงอกงามอย่างรวดเร็ว แตกต่างกับต้นข้าวในแปลงของคนอื่น ๆอย่างเห็นได้ชัดเจนมาก ใคร ๆที่มีโอกาสผ่านไปมาในบริเวณนั้น ต่างก็พากันชื่นชมยินดีกับผมเป็นอย่างมาก เมื่อเดือนที่สองได้เริ่มผ่านพ้นไป ต้นข้าวในแปลงของผมแตกกอ แข็งแรง สมบูรณ์เต็มที่ เด่นกว่าแปลงของเพื่อน ๆมากมาย พร้อมทั้งเริ่มตั้งท้อง ลำต้นใหญ่ กอ ป่อง อ้วน เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และ ออกรวงในที่สุด ผมมีความกระหยิ่มและภูมิใจมาก ยินดีกับความชื่นชมของคนทั้งหลาย และมีความรู้สึกว่า ความสำเร็จการศึกษาในวิชา "ข้าว" ในภาคปฏิบัติ กำลังรออยู่เบื้องหน้าแค่มือเอื้อมเท่านั้น ผมยังวาดภาพต่อไปอีกว่า อีกไม่กี่สัปดาห์ข้างหน้า เราก็จะเกี่ยวข้าว ตากแห้ง นวดเอาเมล็ดออกจากรวงและฟาง แล้วก็นำไปส่งมอบให้อาจารย์ผู้สอน พร้อมทั้งรายงานผลและบทเรียนที่ได้รับจากการปฏิบัติ แต่แล้ว ในอีกไม่กี่วันต่อมา ผมก็เริ่มสังเกตุเห็นว่า ความหนาแน่นของต้นและรวงข้าวในนาเริ่มบางตาลงไปทีละน้อย ๆครั้งแรก ผมยังไม่ค่อยเชื่อผลการสังเกตุด้วยสายตานัก แต่ภายหลัง ความผิดสังเกตุมีเด่นชัดยิ่งขึ้น ผมจึงได้เดินตรวจและศึกษาอย่างละเอียด จึงได้พบว่า มีรวงข้าวและต้นข้าวขาดตกอยู่ประปราย และในวันต่อ ๆมา ความเสียหายได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นเป็นอย่างมาก คืนวันหนึ่ง หลังจากรับทานอาหารค่ำที่หอพักแล้ว ผมก็เดินเรื่อย ๆไปยังแปลงนา น้ำในพื้นนายังไม่แห้ง เพราะข้าวพันธุ์ที่ผมปลูกเป็นข้าวพันธุ์เบาออกรวงก่อนและอยู่ท่ามกลางพันธุ์อื่น ๆของเพื่อน ๆที่ยังกำลังเจริญเติบโต แตกกอ และยังต้องการน้ำหล่อเลี้ยงอีกต่อไปนานพอสมควรด้วย ผมเริ่มเห็นภาพและเข้าใจหลักเกณฑ์ธรรมชาติว่า การทำอะไรก็ตาม ถ้าหากทำไปคนเดียว หรือทำไปเดี่ยว ๆหรือใครจะว่า เด่นคนเดียวก็สุดแล้วแต่ คงจะไปไม่รอดแน่ ประกอบกับคืนวันนั้น พระจันทร์

เต็มดวง ทำให้ผมได้แลเห็นภาพเงาดำ ๆจำนวนไม่น้อย ว่ายน้ำจากคันนาไปยังต้นข้าวอย่างสนุกสนาน มันคือ "หนู" ศัตรูร้ายกาจชนิดหนึ่งของข้าวในนาและในยุ้งฉาง ความภูมิใจจากภาพแปลงข้าวที่สมบูรณ์สวยงามเต็มทีซึ่งพึ่งจะผ่านมาแล้ว กับภาพที่ได้วาดไว้เป็นความสำเร็จในอนาคตอันแค่มือเอื้อมของผมได้พังทะลายลงไปสิ้น ด้วยสาเหตุที่ข้าวของผมเป็นข้าวเบาอยู่พันธุ์เดียว โตเร็ว ออกรวงเร็ว และสุกเร็ว ก็เลยเป็นเป้าอันโดดเดี่ยวและงดงามของเจ้าสัตว์ที่กำลังหิวกระหาย และไม่อาจมีใครช่วยได้ เพราะข้าวของผมเพียงเดี่ยว ๆ ยืนอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมของข้าวพันธุ์อื่น ๆที่ไม่เหมือนของเรา จำเป็นต้องรักษาส่วนใหญ่ไว้มากกว่าที่จะคำนึงถึงเพียงแปลงเดียวหรือพันธุ์เดียว มันกินกระจุยกระจายหมดสิ้นภายในเวลาเพียงไม่กี่วันและไม่ทันที่ยาอะไรจะสามารถยับยั้งความรุนแรงนี้ได้ทันท่วงที สภาพแวดล้อมและภูมิประเทศในบริเวณนั้นก็ไม่เหมาะสมที่จะใช้ยาซึ่งมีอยู่ในขณะนั้นด้วย ผมไม่มีพันธุ์ข้าวส่งอาจารย์ ถึงถูกสั่ง "ไม่สมบูรณ์" ในวิชานั้น ทำให้ต้องซ้ำในภาคปฏิบัติอีก 1 ฤดู แต่เนื่องจากขณะนั้น หลักสูตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นหลักสูตร 6 ปีและมีการทำวิทยานิพนธ์เช่นปริญญาโท ผมจึงสามารถปฏิบัติการในวิชานี้สำเร็จในปีต่อมาโดยไม่เสียเวลาที่กำหนดสำเร็จการศึกษาปรกติ เป็นบทเรียนครั้งแรก ๆครั้งหนึ่งซึ่งสอนผมด้วยของจริงว่า การศึกษา การปฏิบัติงาน หรือการประกอบกิจการอื่นใดก็ดี แม้ว่าเราจะมีสาระสำคัญหรือเป้าหมายเด่นชัดอยู่ในขอบเขตที่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนก็ตาม ในการวางแผนและดำเนินการในด้านปฏิบัติ หากไม่คำนึงหรือให้ความสนใจสิ่งอื่น ๆแม้จะอยู่นอกขอบเขตก็ตาม แต่เป็นสภาวะโดยรอบที่อาจมีผลกระทบหรือมีส่วนสัมพันธ์เชื่อมโยงถึง แม้แต่ผลงานของเราที่มองแลเห็นความสำเร็จอยู่แค่มือเอื้อมก็ยังเปลี่ยนแปลงเป็นการพังทลายลงโดยสิ้นเชิงได้ เรื่องของวิทยาการทั้งหลายก็ดี เรื่องของชีวิตชีวาและธรรมชาติก็ดี จึงเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนและมีความละเอียดอ่อนอยู่ในตัว มันไม่ง่ายอย่างใจนึก และไม่ง่ายอย่างตาเห็น กาลเวลาที่ผ่านพ้นไป ไม่เร็วก็ช้าเป็นโอกาสให้ความสลับซับซ้อนของปัญหาต่าง ๆได้ปรากฏออกมาในทางดีทางเสียได้ทั้งสิ้น ปัญหาต่าง ๆในชีวิตประจำวัน อาจแสดงผลดีให้ชื่นชมสมใจกันจนเห็นได้ทันตากันในวันนี้พรุ่งนี้นั้น วันหนึ่งข้างหน้า อาจกลับมาเกิดเป็นผลร้ายต่อเราเองหรือต่อคนรุ่นหลังที่สืบทอดจากเราก็ได้ ประสบการณ์ของชีวิต และประสบการณ์ในการดำเนินการต่าง ๆจึงเป็นบทเรียนอันมีค่ายิ่ง ถ้าหากเราได้นำมาวิเคราะห์หาเหตุผลและหาหลักการที่อยู่เบื้องหลัง ไม่ปล่อยให้ผ่านพ้นไปโดยไม่สนใจ เราควรจะต้องยอมรับความจริงทุกอย่างที่เกิดขึ้น อันสืบเนื่องมาจากความประมาทของเราก็ดี การรู้เท่าไม่ถึงกาลก็ดี ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนทุกรูปทุกนามซึ่งต้องเรียนรู้อยู่ตลอดไป เราจึงจะมีสติในการที่จะวิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรอบคอบ และจะเป็นบทเรียนหรือแบบฝึกหัดบทหนึ่งของชีวิตซึ่งมีค่าไปนานเท่านานการฝึกฝนจิตใจได้ในลักษณะนี้ จะทำให้เราเห็นทุกสิ่งทุกอย่างเป็นการศึกษา เป็นกำไรชีวิต สร้างความเข้มแข็งอดทนขึ้นในใจของเราเอง ลดความเสียใจ ความรู้สึกผิดหวัง ความท้อแท้ และความตื่นเต้นดีใจเมื่อสบอารมณ์ในสิ่งต่าง ๆ เราจึงจะเติบโตด้วยคุณภาพทางจิตใจ และบุคคลิกภาพในการที่จะก้าวไปสู่ชีวิตอนาคตได้ด้วยความเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยวเพื่อสู่ความก้าวหน้าในการดำเนินชีวิตต่อไปตามขั้นตอนอันเหมาะสมและมีความมั่นคงในชีวิตด้วย.

สถาบันเกษตรกรในจีนไต้หวัน

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาการเกษตร เรามักจะมองไปที่การพัฒนาพื้นดิน แหล่งน้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ วิธีการเพาะปลูกต่าง ๆและบางครั้งเราก็มุ่งไปสู่ตัวเกษตรกร ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ และมุ่งไปสู่การให้ความรู้ ให้การศึกษาและฝึกอบรม เท่านั้นยังไม่ลึกซึ้งเพียงพอ เพราะมนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าใครจะอยู่ในสภาวะการณ์อย่างไรก็ตาม ถ้าการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ปราศจากเหตุผล ความสงบสุขและความมั่นคงย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้นประเด็นนี้จึงนับว่าเป็นประเด็นที่สำคัญประเด็นหนึ่งของการพัฒนาการเกษตร.

ประเทศทั้งหลายที่สามารถพัฒนาการเกษตรให้เจริญก้าวหน้าไปได้ด้วยดีนั้น เพราะเขาสามารถจัดระบบให้มนุษย์อยู่ด้วยกันได้ ประกอบอาชีพร่วมกันได้ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมร่วมกันได้ ความสามัคคีและร่วมมือกันด้วยดีจึงจะเกิดขึ้นได้. ความสงบสุขจะไม่เกิดขึ้นได้และความสามัคคีจะไม่เกิดขึ้นได้ ถ้าเพียงแต่พูดขอร้องกันด้วยวาจา แต่ไม่สามารถจัดระบบและวิธีการอยู่ร่วมกันให้เกิดความเป็นธรรมได้เสียก่อน.

ประเทศสาธารณรัฐจีนไต้หวันนั้น เป็นประเทศที่พึ่งจะพัฒนาขึ้นมาไม่นานนี้ ท่ามกลางการถูกบีบรัดด้วยปัญหาทางการเมืองอย่างหนัก เขาได้เคยส่งคนมาดูงานทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตรของไทยอยู่ระยะหนึ่ง บัดนี้ สาธารณรัฐจีนไต้หวันสามารถพัฒนาการเกษตรไปได้ไกลมาก ความอุดมสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพในการผลิตสูง ของดินก็ดี น้ำเพื่อการเกษตรก็ดี วัสดุทั้งหลายที่เป็นอุปกรณ์ในการผลิตทางการเกษตรก็ดี ไม่ว่าจะเหลียวมองไปทางไหน มีความพร้อมมูลมากพอสมควร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อหันมาดูที่คนก็จะสามารถเห็นได้ว่า เกษตรกรของเขาในปัจจุบันนี้ มีกำลังใจและความหวังในการทำงาน มีความภูมิใจในผลงาน ซึ่งในประเด็นนี้ นับว่าเป็นประเด็นที่เป็นหัวใจสำคัญที่สุด เพราะเป็นประเด็นหลักที่เป็นแรงผลักดันอย่างมีพลังมาก ในการที่จะให้สิ่งอื่น ๆทั้งหลายที่ต้องการ ได้รุดหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว เพราะเกษตรกรคือคน ต้องการทั้งกำลังใจกำลังกายและกำลังความคิดรับผิดชอบ

เกษตรกรของเขาอยู่กันได้อย่างไร?

คำถามนี้ อาจฟังดูง่าย ๆแต่มีความลึกซึ้งอยู่ในตัวของมันเองอย่างมาก ถ้าเกษตรกรอยู่ไม่ได้ด้วยดีแล้วจะมีอะไร ๆอีกเล่าที่หวังว่าจะดีและจะก้าวหน้าไปได้. ดังนั้น เกษตรกรทั้งหลายจึงจะต้องอยู่ร่วมกันด้วยความปลอดโปร่งทางจิตใจ มีความเชื่อมั่นและความพอใจในระบบของการอยู่ร่วมกัน ไม่เกี่ยงงอนกัน โยนความรับผิดชอบให้แก่กัน เคลือบแคลงใจกันและกัน กำลังใจและความร่วมมือจึงจะเกิดขึ้นได้ และความสำนึกรับผิดชอบร่วมกันย่อมจะตามมา และฝังลึกอยู่ในความสำนึกของคนทั่ว ๆไป หรืออาจกล่าวได้ว่า "รู้จักหน้าที่" ซึ่งแต่ละคนพึงมี. และทำงานเต็มกำลังความสามารถ

การที่จะสร้างระบบให้เกิดบรรยากาศเช่นที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ได้นั้นจำเป็นต้องมีการเริ่มต้นจากผู้นำที่มีใจกว้างและไม่คำนึงถึงประโยชน์ของตนเองมากกว่าความมั่นคงของส่วนรวม สถาบันเกษตรกรที่อยู่บนฐานแห่งความสำนึกรับผิดชอบของเกษตรกรแต่ละคนในความเป็นเจ้าของร่วมกันจึงจะเกิดขึ้นได้ และเกิดขึ้นได้จากความอิสระและความคล่องตัวในการบริหารและดำเนินกิจการของเกษตรกรด้วยกันเองโดยไม่มีอิทธิพลของระบบอื่นเข้ามาแทรกแซง

ไต้หวันได้จัดตั้งสมาคมเกษตรกร (Farmer Association) ซึ่งมีระบบการบริหารงาน เชื่อมโยงอยู่กับระบบการปกครองท้องถิ่นในระดับต่าง ๆของรัฐ ซึ่งในระบบการปกครองประเทศนั้น มีรัฐบาลกลาง (Central Government) เป็นศูนย์กลาง ถัดมาได้แก่ระดับท้องถิ่น (Provincial Government) ถัดจากระดับนี้ไปอีก อาจเทียบได้กับระดับอำเภอ (County Government) และระดับสุดท้ายได้แก่ระดับที่เทียบได้กับระดับตำบล (Township

Government) และสมาคมเกษตรกรในระดับนี้ เป็นระดับย่อยที่สุด แต่มีความสำคัญที่สุดในกลไกของระบบ ถือว่าเป็นฐานหลักของระบบทั้งหมด เพราะเป็นส่วนของกลไกที่ถึงตัวเกษตรกรโดยตรง โปรดอย่าได้คิดว่าส่วนย่อยที่สุดนั้นมีความสำคัญน้อยที่สุด เพราะถ้าขาดส่วนนี้เสียแล้วก็เท่ากับขาดหัวใจสำคัญ เพราะการบริหารงานเพื่อผลประโยชน์ของเกษตรกร โดยเกษตรกรเองจริง ๆนั้น มาจากจุดนี้เป็นหลัก.

ในระหว่างที่ไปดูงานนี้ที่ไต้หวันระหว่างเดือนเมษายน 2525 นั้น ได้รับทราบว่า สมาคมเกษตรกรในระดับตำบล หรือ Township Farmer Association มีอยู่ทั้งหมดทั่วประเทศ กว่า 270 หน่วย บางหน่วยก็มีประชากรอยู่ในบริเวณประมาณ 50,000 คน และโครงสร้างในระดับดังกล่าวนี้ เป็นระดับที่จัดระบบเพื่อการปฏิบัติการในการเกษตรกรรมระดับทำไร่ทำนากันจริง ๆโครงสร้างและรูปแบบจึงมีลักษณะที่สมบูรณ์แบบหรือครบครัน

โครงสร้างของสมาคมเกษตรกร

ไม่ว่าภายในกลุ่มจะครอบคลุมจำนวนเกษตรกรเท่าใดก็ตาม แต่ในจำนวนเกษตรกรทุก ๆ50 คนที่เป็นสมาชิกของสมาคม จะเลือกผู้แทนได้ 1 คน และในจำนวนผู้แทนที่เลือกมาได้ทั้งหมดภายในหน่วยแต่ละหน่วยนี้เองจะดำเนินการเลือกกรรมการอำนวยการจำนวน 9 คน (Board of Director) และเลือก กรรมการที่ปรึกษาอีกจำนวน 3 คน (Board of Supervisor)

กรรมการอำนวยการ มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบายในการบริหารงานและสรรหาตลอดจนให้ความเห็นชอบ แต่งตั้งผู้จัดการเพื่อบริหารงานตามนโยบาย ส่วนคณะกรรมการที่ปรึกษานั้น มีหน้าที่ในการให้การปรึกษาแนะนำแก่การดำเนินงานของสมาคม รวมถึงการตรวจสอบการบัญชีและการเงินด้วย กรรมการทั้งสองชุดนี้มีวาระละ 4 ปี และจะได้รับเลือกเข้ามาติดต่อกันเกิน 2 วาระไม่ได้ สำหรับวาระของผู้จัดการนั้นก็มีวาระละ 4 ปีเช่นกัน แต่จะเน้นติดต่อกันกี่วาระก็ได้สุดแล้วแต่กรรมการอำนวยการจะพิจารณาเห็นสมควร ส่วนเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงานอื่น ๆจะพิจารณาจ้างโดยผู้จัดการ.

สมาคมเกษตรกรระดับล่างซึ่งถือว่าเป็นระดับพื้นฐานที่สำคัญที่สุดและเป็นระดับที่สัมผัสกับชีวิตเกษตรกรโดยตรงนี้ มีการแบ่งสายงานออกเป็นสายต่าง ๆคือ

สินเชื่อการเกษตร สายงานนี้ทำหน้าที่เช่นเดียวกันกับธนาคาร แต่บริหารงานในระบบของเกษตรกร ซึ่งจะเป็นผลประโยชน์ต่อเกษตรกรในทุก ๆทาง ทั้งในด้านบริการเงินทุนเพื่อการเกษตรและผลจากดอกเบี้ยที่ได้รับก็เป็นรายได้กลับไปสู่เกษตรกรอีก.

การประกันพืชผล สายงานนี้ได้ดำเนินงานมาแล้วในด้านการประกันการเลี้ยงสัตว์ การประกันพืชนั้นยังไม่ได้ดำเนินการ แต่ก็กำลังเตรียมการอยู่ เพราะจะต้องทำอย่างรอบคอบ และจะดำเนินการเลยไปถึงการประกันสุขภาพของเกษตรกรและครอบครัวด้วย. การประกันนี้ ไม่ใช่ประกันราคา แต่เป็นการประกันความเสียหาย.

ฝ่ายวัสดุการเกษตรและการตลาด ฝ่ายนี้ทำหน้าที่จัดหาปุ๋ย ยาป้องกันกำจัดศัตรูพืช อาหารสัตว์ อุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งมีหน้าที่จัดการในด้านการตลาดของผลิตผลการเกษตรของสมาชิกด้วย.

ฝ่ายสุดท้าย เป็นสายงานที่ไม่มีผลประโยชน์เข้าเหมือนกับสามฝ่ายที่ได้กล่าวมาแล้ว มีแต่ให้บริการ และต้องจ่ายค่าใช้จ่ายต่าง ๆแต่ก็เป็นสายงานหลักที่สำคัญมาก คือสายงานส่งเสริมการเกษตร ซึ่งเป็นสายงานใหญ่มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในสนามหรือในไร่นาของสมาชิกอยู่ทั่ว ๆไปอย่างเพียงพอ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเหล่านี้ เป็นลูกจ้างสมาคมเกษตรกร รวมทั้งงานจัดการฝึกอบรมต่าง ๆด้วย ปฏิบัติงานตามนโยบายและให้การบริหารงานของนโยบาย ซึ่งกำหนดโดยกรรมการซึ่งก็มาจากเกษตรกรเช่นกัน งานส่งเสริมการเกษตรภายใต้สมาคมเกษตรกร จึงมีทั้งความคล่องตัวและเข้าถึงปัญหาของเกษตรกรมากที่สุด

เท่าที่ได้ทราบว่า สมาคมเกษตรกรของจีนได้หวัน ดำเนินงานได้ผลมาก ทำให้ต้องหันไปพิจารณาถึงกลไกหลักสำคัญ ๆเพื่อยืนยันสิ่งที่ได้ทราบมานั้น ประการแรกก็คือ โครงสร้างของสมาคม ซึ่งเท่าที่ได้กล่าวมา

แล้ว จะเห็นได้ว่าสมาคมนี้ครอบคลุมเอาพลังในการบริหารงานและผลได้ผลเสียที่สำคัญ ๆเข้าไว้หมด นับตั้งแต่สินเชื่อการเกษตร งานจัดการต่าง ๆและการตลาด ไปจนถึงการส่งเสริมการเกษตร

ประการที่สอง หัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานได้ผลก็คือคุณภาพของตัวเกษตรกรผู้เป็นสมาชิก ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลไกขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด จำเป็นจะต้องมีระดับการศึกษาสูงและมีความสำนึกรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของส่วนรวมสูงด้วย เพราะถ้าสถาบันเกษตรกรใด มีสมาชิกส่วนใหญ่ขาดคุณภาพดังกล่าวแล้ว จะไม่มีทางประสบกับความได้ผลในการดำเนินงานได้เลย หากมีเพียงบางคนซึ่งมีคุณสมบัติที่ดี กิจการนั้นก็จะไปขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ถ้าบังเกิดผลดีแก่สถาบัน ก็จะไปได้เพียงระยะเดียว ดังนั้นเมื่อมาถึงประเด็นนี้ จึงชวนให้ต้องหันไปให้ความสนใจกับการศึกษาของประชาชนในประเทศนี้

จีนใต้หวัน ในระหว่างนี้ มีระดับการศึกษาภาคบังคับ สูงถึง 9 ปี เป็นการศึกษาในระดับประถมศึกษา 6 ปี กับการศึกษาในระดับมัธยมตอนต้นอีก 3 ปี ผู้เขียนรู้สึกว่า ได้พบกับจังหวะการเดินทางที่ดี เพราะในวันที่ 20 เมษายน 2525 ขณะเดินทางโดยรถไฟจากนครไทเปเพื่อไปประชุมกรรมการบริหารศูนย์วิจัย และพัฒนาพืชผักแห่งเอเชีย ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองไทนาน ซึ่งต้องใช้เวลาประมาณถึง 3 ชั่วโมงครึ่ง บังเอิญนั่งใกล้สุภาพสตรีคนหนึ่ง พูดภาษาอังกฤษได้ดีมาก หลังจากสอบถาม ได้ความว่าทำงานอยู่ที่ศูนย์บริการการศึกษาที่เมืองไทนาน และเดินทางกลับจากการไปประชุมวางแผนการศึกษาที่นครไทเป จึงได้ถือโอกาสคุยและสอบถามเรื่องราวเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาของประเทศเขา สรุปได้ความในประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งว่า เรากำลังพิจารณาที่จะยกระดับการศึกษาภาคบังคับ จาก 9 ปีขึ้นเป็น 12 ปี โดยการรวมเอามัธยมในระดับนี้สูงกว่าเดิมขึ้นไปอีก 3 ปี

ถ้าเป็นเช่นนี้จริง แสดงว่า การพัฒนาการศึกษาที่แล้วมานั้น สามารถยกระดับการศึกษาของประชาชนให้สูงขึ้นอย่างได้ผล จนกระทั่งถึงระยะที่มีความพร้อมที่จะยกขึ้นไปได้อีก

ระดับที่จะยกขึ้นไปอีกซึ่งอาจถือว่าเป็นระดับมัธยมระดับสูงนี้ เราได้แยกแยะสายอาชีพออกเป็น 4 สายหลักด้วยกันคือ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และศิลปทั่วไป พร้อมทั้งเร่งรัดวางแผนและดำเนินการพัฒนาขยายงานในด้านต่าง ๆของประเทศดังได้กล่าวมาแล้ว เพื่อรองรับการสร้างคนให้มีงานทำได้อย่างเต็มมือ

งานของสมาคมเกษตรกร ที่อยู่เหนือจากระดับตำบลหรือระดับพื้นฐานขึ้นไปนั้น เป็นงานระดับนโยบายกว้างออกไปอีก และห่างจากข้อมูลและปัญหาของชีวิตเกษตรกรออกไปด้วย แต่ก็เป็นระดับที่สำคัญในอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นคือการทำงานประสานกับนโยบายหลักของการบริหารประเทศ กรรมการอำนวยการของสมาคมเกษตรกรระดับพื้นฐานนี้ จึงมีหน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เลือกผู้แทนจำนวน 3 คน เข้าไปร่วมในการออกเสียงเลือกตั้งกรรมการบริหารงานในระดับอำเภอ ตามลำดับ. สมาคมเกษตรกรระดับสูงนี้ ไม่มีรายได้อะไรอื่นจากการดำเนินงาน เพราะไม่มีโอกาสบริการถึงตัวเกษตรกร นอกจากรายได้จากเงินปันส่วนจากผลิตผลของระดับล่างเท่านั้น ดังนั้นในระดับอำเภอจึงมีการนำเงินรายได้ดังกล่าวไปใช้ในการตั้งโรงงานปุ๋ย ยาป้องกันกำจัดศัตรูพืช เพื่อสนับสนุนการผลิตทางการเกษตรและหมุนเวียนการเงินหาผลประโยชน์ไปด้วย

ในส่วนของกรรมการระดับอำเภอนี้ จะมีหน้าที่รับผิดชอบในด้านการศึกษาภาคบังคับทั้งระดับประถมและมัธยมตอนต้นด้วย ส่วนกรรมการบริหารในระดับจังหวัดหรือระดับสูงขึ้นไปอีก ก็จะทำหน้าที่บริหารงานและรับผิดชอบนโยบายการศึกษาในระดับมัธยมปลายและระดับอุดมศึกษาในท้องถิ่น

งานวิจัยการเกษตรนั้น อยู่ภายใต้ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน ส่วนที่เป็นของรัฐบาลนั้นอาจขึ้นอยู่กับมหาวิทยาลัยหรือสถาบันวิจัยภายใต้กรรมการบริหารงานปกครองในระดับจังหวัดก็ได้ และอาจมีสถาบันวิจัยที่ทำหน้าที่รับผิดชอบงานวิจัยเฉพาะเรื่อง เช่น สถาบันวิจัยการป่าไม้ สถาบันวิจัยปศุสัตว์ และสถาบันวิจัยชา เป็นต้น ส่วนภาคเอกชนก็มีตัวอย่างเช่น สถาบันวิจัยอ้อยและน้ำตาลซึ่งอยู่ภายใต้บริษัทน้ำตาลไต้หวัน เป็นต้น.

ข้อสังเกตุที่ต้องเก็บไปคิด

แม้ว่า จะมีสมาคมเกษตรกร กระจายอยู่ทุกท้องถิ่น และมีระบบการบริหารงานประสานอยู่กับการปกครองท้องถิ่นทุกระดับก็ตาม แต่ก็ได้รับการชี้แจงว่า เกษตรกรมีความอิสระในการที่จะสมัครเข้าเป็นสมาชิกโดยไม่มีการบังคับ แต่ใช้นโยบายการพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพสูงและปรับปรุงโครงสร้างให้การบริการถึงมือเกษตรกร และให้สมาชิกมีสิทธิ์ในการร่วมบริหารงาน จึงทำให้เกษตรกรมีความสนใจเข้าเป็นสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ โดยที่เขาทั้งหลายมีความเชื่อมั่นว่า เขาจะได้รับชีวิตที่มีเหตุผลร่วมกัน.

เกษตรกรในสาธารณรัฐจีน ใต้หวัน เท่าที่ได้สังเกตุดู เห็นว่าทำงานด้วยความวิริยะอุตสาหะ ใช้ชีวิตต่อสู้ปัญหาอย่างหนัก จึงทำให้พื้นดินโดยทั่ว ๆไป ไม่รกร้างว่างเปล่า แต่มีพืชผลที่สมบูรณ์ เป็นปึกแผ่น มีการอุตสาหกรรมที่มีลักษณะสอดคล้องกันกับการผลิตทางการเกษตร แม้จีนใต้หวันจะต้องเผชิญกับปัญหากระทบกระเทือนทางการเมืองมาแล้วอย่างหนักมากจนแทบจะเอาตัวไม่รอด บัดนี้ก็ได้ฟื้นตัว นอกจากจะไม่ขาดดุลย์การค้าแล้ว ยังมีดุลย์ที่ได้เปรียบทางการค้าและการดลังอีกเป็นจำนวนมาก ทั้ง ๆที่ปัญหาทางการเมืองในปัจจุบันก็ยังมีข้อจำกัดรัดตัวอยู่มากมาย ทั้งนี้เป็นผลจากการที่ประชาชนได้ต่อสู้อย่างจริงจัง ซึ่งมิได้หมายถึงการต่อสู้กับใครต่อใครด้วยอาวุธใด ๆแต่ต่อสู้กับชีวิตและปัญหาต่าง ๆด้วยการทำงานอย่างอดทนและร่วมใจกันจริง ๆจึงทำให้ประเทศก้าวต่อไปได้ดี.

เมื่อค่ำวันที่ 23 เมษายน 2525 ก่อนเดินทางกลับประเทศไทย ผู้เขียนได้เป็นแขกของผู้บริหารประเทศในระดับสูงท่านหนึ่งของใต้หวัน สำหรับอาหารค่ำอย่างเป็นกันเอง และได้ปรารภกับท่านผู้นั้นว่า จีนใต้หวันได้เริ่มชีวิตใหม่ขึ้นบนเกาะใต้หวันเพียงเมื่อปี พ.ศ. 2492. บัดนี้ได้พัฒนาประเทศไปได้ไกลมาก น่าสนใจที่ประชาชนได้ขยันขันแข็ง ทำงานอย่างจริงจัง ก็ได้รับคำปรารภจากท่านว่า "ถ้าประชาชนของเขาได้ทุ่มเทปฏิบัติอย่างจริงจังเช่นนี้ ตั้งแต่สมัยยังอยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่ ก็คงจะไม่ต้องออกมาอยู่เกาะเช่น ปัจจุบันนี้" ผู้เขียนได้ฟังแล้ว ต้องละดุดหยุดคิด และอยากให้คนไทยทั้งหลายได้รับฟังไว้เป็นเครื่องเตือนสติบ้างใน สภาวะของปัญหาต่าง ๆที่เรากำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งมีตัวอย่างของจริงให้เห็นมาแล้ว.

ผู้เขียนไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองใด ๆและเขียนในทัศนะของวิชาการและเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษาของคนไทยในประเด็นของการพัฒนาประเทศ

คำกล่าวที่เรามักจะได้ยินเสมอคือ "ค่าของคน อยู่ที่ผลของงาน" แต่เมื่อได้ยินครั้งใด ก็ต้องอดที่จะหยุดคิดไม่ได้ว่า คำกล่าวนี้ยังไม่กระจ่างชัด และอาจเปรียบได้ด้วยดาบสองคม บัณฑิตที่แท้จริง ย่อมจะมีผลงานในด้านสร้างสรร คุณธรรม แต่โจรที่เป็นโจรแท้ ๆก็มีผลงานมากเช่นกัน เพราะสามารถปล้นระดมได้มากมายโดยไม่ถูกปราบปราม. ทั้งสองฝ่ายต่างก็มีค่าด้วยกัน แต่ฝ่ายหนึ่งมีค่าในด้านคุณธรรม ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้นมีค่าตัว. โจรที่ปล้นอำนาจ ยิ่งสร้างความเสียหายมากมายกว่าโจรปล้นทรัพย์สิน.

ค่าของคน ที่จะทำให้คนได้มุ่งไปสู่ทางที่ดี จึงน่าจะเป็น **"ค่าของคน อยู่ที่การที่คนผู้นั้นรู้คุณค่าของชีวิตซึ่งจำเป็นต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น"** ถ้าได้มุ่งไปในแนวทางนี้แล้วไม่ว่าคนผู้นั้นจะประกอบกิจการใด แม้แต่อาชีพส่วนตัวก็ตาม ถ้ามุ่งทำอย่างจริงจังบนหนทางที่มีคุณธรรมเป็นหลัก ประเทศชาติย่อมเจริญก้าวหน้าไปได้ด้วยดีโดยไม่ต้องสงสัยเลย.

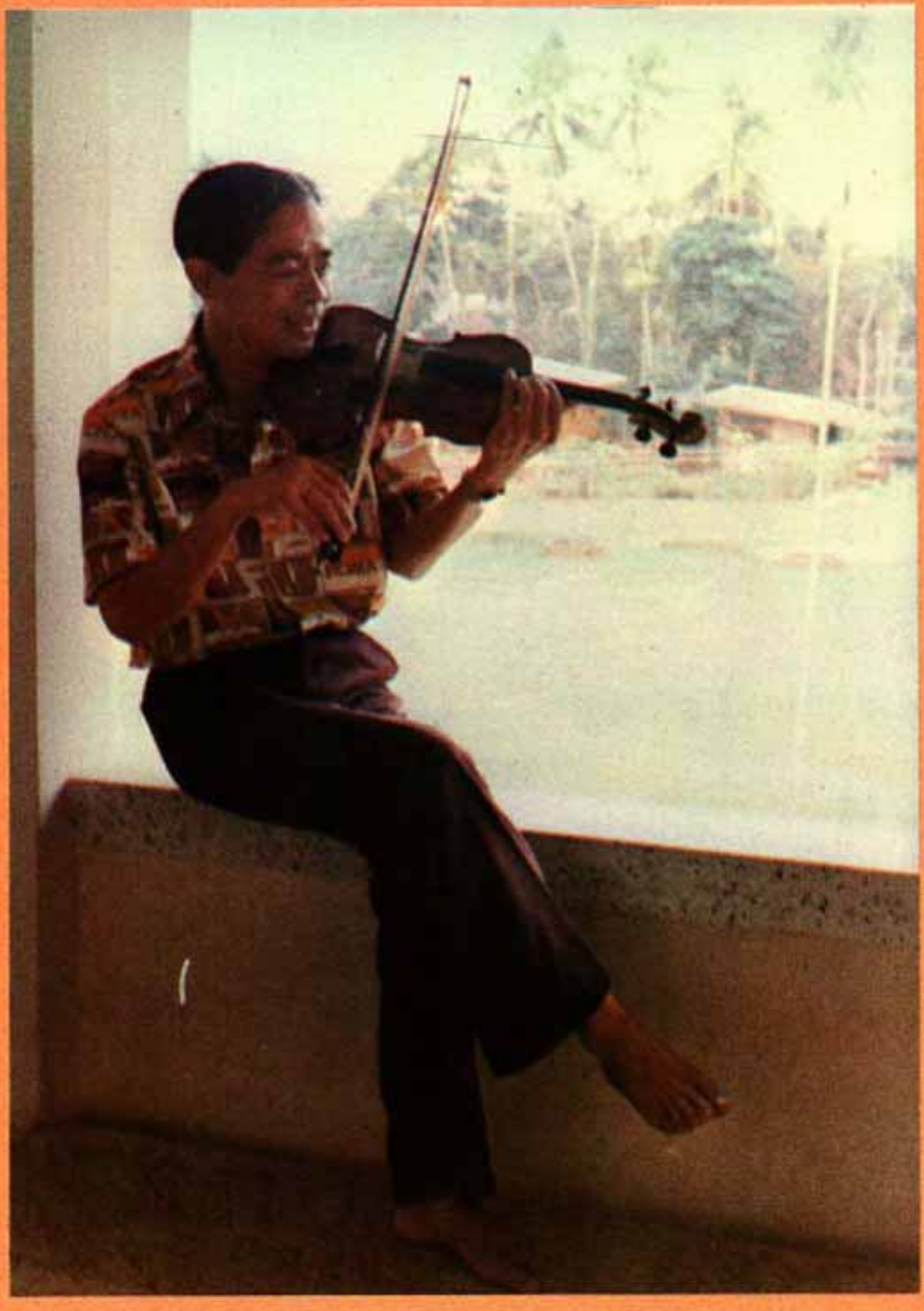

ชีวิตกับดนตรี

ในโอกาสที่ได้มีการจัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ของคุณตา หลวงประดิษฐ์ ไพเราะ ในวันที่ 6 สิงหาคม ศกนี้ ผมในฐานะที่เป็นหลานคนหนึ่ง และได้เคยใช้ชีวิตระยะหนึ่ง อยู่ด้วยความร่มเย็น และยังได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนวิชาการ ในบ้านของคุณตา นับเป็นศิริมงคลแก่ชีวิตเป็นที่รำลึกและประทับใจมาจนทุกวันนี้ และยังคิดว่า ตลอดชีวิตนี้ด้วย

ในสมัยนั้น ผมยังเป็นเด็กมาก แต่บัดนี้ วัยกำลังจะย่างเข้า 60 ปีอยู่แล้ว ประสบการณ์ชีวิตนั้น เหนือสิ่งใด และประสบการณ์ชีวิตแต่ละช่วงแต่ละตอนนั้น ได้มาอย่างไร เมื่ออายุมากยิ่งขึ้นและมองย้อนหลังไป ได้พบเห็นสิ่งใด และสิ่งเหล่านั้น ได้ให้อะไรแก่ชีวิตในระยะถัดมาบ้าง เราอาจหาคำตอบได้ไม่เหมือนกัน และแม้แต่ในเรื่องเดียวกัน แต่ละคนก็หาได้มองภาพที่เห็นในรูปลักษณะเดียวกันไม่ ดังนั้นในทัศนะที่ผมเขียนนี้ จึงขอได้โปรดคิดว่าเป็นเพียงภาพที่ผมมองเห็นเป็นการส่วนตัวเท่านั้น และผมไม่เคยคิดว่า ภาพที่ผมมองเห็นจะเป็นภาพที่ถูกต้องหรือเหมาะสมประการใดไม่ ความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม เป็นเรื่องของส่วนรวมที่จะพิจารณา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเป็นอัจฉริยะ และเป็นที่เทิดทูนไว้เหนือเกล้าฯ ทางด้านการศิลปทั้งหลาย ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นความตอนหนึ่งว่า "ชนใดไม่มีดนตรีการ ในสันดาน เป็นคนชอบกลนัก....." ความพระราชนิพนธ์ตอนนี้ มีความทันสมัยอยู่ตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ แม้เพียงก่อนหน้าที่ผมจะเขียนบทความนี้เพียงไม่กี่วัน ก็ยังได้ยินการอ้างอิงในรายการวิทยุกระจายเสียงรายการหนึ่ง เมื่อผมได้กล่าวถึงเรื่องในทำนองนี้ ในบางโอกาส บางครั้งก็ได้พบกับใบหน้าฉงนสนเท่ห์จากผู้ฟังบางคน เขาอาจสงสัยว่า ดนตรีไปเกี่ยวข้องอะไรกับอุปนิสัยของคนหรือชีวิตของคน พิจารณาดูทีไรก็เห็นว่าเป็นพลังงานของเสียงที่ทำให้เกิดปฏิกิริยา ซึ่งชาวบ้านอาจกล่าวว่า สูง ๆต่ำ ๆมีการกำหนดจังหวะจะโคน แล้วแต่รสนิยมของแต่ละชาติแต่ละภาษา

ผมได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนจากคุณตาหลวงประดิษฐฯ ในขณะที่อยู่ในบ้านท่าน ในระยะนั้น ผมไม่ได้นึกอะไรมากไปกว่า เป็นการเรียนรู้วิชาดนตรี เรียนแล้วก็บรรเลงได้ เมื่อบรรเลงครั้งใดใครชมว่าไพเราะ เพราะพริ้งดี ก็ภูมิใจ แต่ผมจะไม่ขอกล่าวว่า ถ้าหากเขาติว่า เล่นใช้ไม่ได้เลย ก็เกิดอารมณ์ที่ไม่พอใจเขา เพราะตรงนี้เปรียบเสมือนทางสองแพร่ง ก่อนอื่นขอให้เราทำใจเป็นกลางกันเสียก่อน ใครทำใจเป็นกลางได้ จะพิจารณาเห็นทางทั้งสองแพร่ง แต่ถ้าหากใครยังมีอคติอยู่ แน่นอนจะเห็นทางเพียงทางเดียว คือ ทางที่ตนพอใจ ทางสองแพร่งนี้คือ เมื่อถูกวิจารณ์ในทางที่เป็นเชิงติอาจเกิดอารมณ์ไม่พอใจคนติ ทางหนึ่ง หรือ อาจเกิดความซาบซึ้งในคำติว่าเขากล้าพูดตรงไปตรงมา แล้วนำมาพิจารณาแก้ไขปรับปรุง อีกทางหนึ่ง ซึ่งแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน ใครรู้จักเลือกเดินทางที่สร้างสรรค์ที่ดีแก่ตนเอง ก็ย่อมได้ประโยชน์แก่ตนเองทั้งสิ้น หาใช่ได้ประโยชน์แก่คนอื่นคนใดเลยไม่

ผมได้ผ่านชีวิตการเล่นดนตรีมาตลอด และผมก็เชื่อว่า ผู้ที่เป็นนักดนตรีทั้งหลาย คงจะมีความรู้สึกคล้าย ๆ ผมในมุมหนึ่งของความรู้สึก นั่นคือ ถ้าหากผู้ฟังมีความพอใจในผลงานของเรา เราเอาก็มีความพอใจในผลสะท้อนดังกล่าวนี้ด้วย ดังนั้น การที่มีผู้กล่าวว่า การเล่นดนตรีเสมือนการทุ่มเทชีวิตจิตใจลงไปอย่างเต็มตัว คงจะเป็นความจริง ถ้าหากจะเปรียบด้วยการวาดภาพ แม้ว่าจะเป็นภาพ ๆเดียวกันก็ตาม นักวาดภาพแต่ละคน มีศิลปะของตนเอง มีการเน้นความหนักเบาของเงาไม่เหมือนกัน เมื่อภาพเขียนนั้นสำเร็จลงแล้ว ผู้ที่มีความละเอียดอ่อนและชำนาญอาจบอกได้ว่าภาพนั้น ใครเป็นผู้เขียน ถ้าหากเขาเคยชินกับผลงานของบุคคลเหล่านั้นมาพอสมควร เมื่อพิจารณาดูแล้ว เป็นภาพเดียวกัน และเป็นภาพสวยด้วยกัน แต่เป็นคนละแบบ ดนตรีก็เช่นกัน คนแต่งเพลงก็ดี คนบรรเลงเพลงก็ดี แต่ละคนมีศิลปะ และมีแนวทางเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง และถ้าหากจะพิจารณาดูในขณะที่บรรเลง ทุกคนทุ่มเทจิตใจ ความปราณีต จัดความหนักเบา จังหวะจะโคน มีการปรุงแต่งสิ่งปลีกย่อย ด้วยความมีสมาธิมั่นคงจริง ๆ

ผลที่ปรากฏ อาจมีแนวทางคนละแนวทาง แต่หาใช่ในประเด็นของความดีไม่ดีไม่ ผู้ฟังก็จำเป็นต้องมีประสบการณ์ในการวิเคราะห์เช่นกัน คนเรา ต่างจิตต่างใจ สิ่งที่ปรากฏออกมาเป็นความพึงพอใจ จึงอาจถูกรสนิยมของคนหนึ่งแต่อาจไม่ชอบด้วยรสนิยมของอีกคนหนึ่งก็ได้ ดังนั้น หากฟังดนตรีเพียงผิวเผิน จึงเป็นเรื่องของเพลงกับอารมณ์คน แต่ถ้าหากฟังแล้วใช้ประสบการณ์ชีวิต เข้าไปวิเคราะห์หาหลักการ เราอาจแลเห็นอะไร ๆ ลึกซึ้งกว่าเพียงเสียงเพลงอีกหลายประการด้วยกัน

ชีวิตคนเราแต่ละคนที่ได้ผ่านบทเรียนมาแล้ว ก่อนอื่น สิ่งที่เราต้องยอมรับก็คือ ปัญหาไม่มีใครเลยที่จะหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ ไปได้ ตราบเท่าที่เราเกิดมาและยังมีชีวิตอยู่ เมื่อเกิดมา ก็พบบิดามารดาและญาติพี่น้อง ท่ามกลางสิ่งเหล่านี้ ก็มีปัญหาในชีวิตประจำวัน ต่อมาเมื่อเข้าโรงเรียนพบครูอาจารย์และเพื่อนฝูง ก็มีปัญหาเพิ่มมาอีก เมื่อออกทำงานประกอบอาชีพ ยิ่งมีขอบเขตปัญหากว้างขวางออกไปอีกมากมาย และผู้ที่สามารถฟันฝ่าปัญหาต่าง ๆ ไปด้วยดีแต่ละคน ก็มีความปราณีตในการสัมผัสกับปัญหาและการแก้ปัญหาในแนวทางไม่เหมือนกัน แต่ที่สำคัญก็คือ *ชีวิตแต่ละคนจำเป็นต้องมีหลักเกณฑ์ ส่วนการดำเนินชีวิต ย่อมแล้วแต่ศิลปะของแต่ละคน เสมือนการบรรเลงดนตรี ในเพลงเดียวกันเพลงย่อมเป็นหลักให้นักดนตรีผู้ชำนาญ แต่ศิลปะความชำนาญของแต่ละคนอาจมีลักษณะเป็นแบบและเอกลักษณ์ของตนเอง* หลักชีวิตก็เช่นกัน ธรรมะหรือความจริงของชีวิตทุกชีวิต ย่อมเป็นหลักร่วมของทุกคนส่วนศิลปะของแต่ละคนในการดำเนินชีวิต อาจมีความปราณีต เน้นหนักในบางเรื่องบางตอน มีความแผ่วเบาและผ่อนปรนในบางระยะ แต่ทุกคนจะต้องไม่หลุดออกไปนอกหลักธรรม

ผมมีความรู้สึกในระยะหลัง ๆ ของชีวิตนี้ว่า ดนตรีเสมือนเป็นหุ่นจำลองของปรัชญาชีวิต เมื่อคิดเช่นนี้แล้ว การใช้ชีวิตทุกวันนี้ รู้สึกว่า พยายามให้ความสำคัญแก่ผู้ฟังทั้งหลายมากกว่าตัวเราเอง ไม่ว่าเขาทั้งหลายจะเป็นญาติสนิท ผู้ร่วมงาน คนเดินถนนทั่วไป หรือแม้แต่ไม่ว่าชาติใดภาษาใดล้วนเป็นผู้ฟังดนตรีชีวิตที่เรากำลังบรรเลงอยู่ทั้งสิ้น และเพลงนี้จะจบลงก็ต่อเมื่อ เราจบชีวิตลงแล้วการอยู่ทุกวันทุกเวลา จึงจำเป็นต้องมีความปราณีตในชีวิตตนเอง และเอาใจเขาใส่ใจเราอยู่เสมอ อย่าขาดสติ เมื่อใดที่ขาดสติ ก็เสมือนนักดนตรีที่ลืมตนเองว่า กำลังบรรเลงเพลงอะไรอยู่

คุณตาหลวงประดิษฐไพเราะ ท่านได้มีส่วนสำคัญในการให้ความรู้ทางการดนตรีแก่ผม แต่สิ่งที่ผมแลเห็นในระยะต่อมา ทั้งในมุมกว้างและมุมลึก ผมคิดว่า ผู้เป็นครูที่ดี จะทิ้งไว้ให้ศิษย์แลเห็นเอง ถ้าหากวิญญาณครูทราบได้ในความแตกฉานของศิษย์ แน่นอน ความสุขของครูและความสุขของศิษย์ย่อมจะแยกกันไม่ออก แต่มากันคนละลักษณะ ส่วนสำคัญยิ่งอีกสิ่งหนึ่งก็คือ ส่วนประสานกันเพื่อความสมบูรณ์ของวิชาการดนตรีและวิชาการอื่นใดทั้งหลายด้วยเช่นกัน

หากบทความที่ผมได้เขียนจากปัญญาของผมเองซึ่งมีจำกัด และเป็นความคิดส่วนตัวเพียงคนเดียว นี้จะบังเกิดประโยชน์แก่ใคร ผู้ใด ในทางสร้างสรรค์ในอนาคต ผมขอกราบคารวะไว้แด่คุณหลวงประดิษฐไพเราะด้วยกตเวทิตาธรรมอันสูงยิ่ง.

ผลของการใช้คุณธรรมคือการสร้างสรรค์ ผลของการใช้อำนาจคือการทำลาย หลายคนมักนิยมกล่าวว่า "จงอยู่เพื่อการสร้างสรรค์" แต่ในทางปฏิบัติ บุคคลเหล่านี้ก็อยู่ด้วยการแสวงอำนาจ หลงอำนาจ และนิยมการใช้อำนาจเป็นเครื่องตัดสินปัญหา อันเป็นการเดินสวนทางกันกับธรรมชาติและความจริง

"เมืองไทยเป็นเมืองแห่งธรรมะ" เป็นคำกล่าวที่เราได้ยินกันเสมอ ๆ แต่ในปัจจุบันนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมอันแท้จริง เพื่ออนุรักษ์ความถูกต้องและชอบด้วยเหตุผลในสังคม ยังมีอีกมากน้อยเพียงใด ในขณะที่ได้มีการใช้ธรรมะในลักษณะผิวเผินเพื่อการโฆษณาและหาผลประโยชน์ส่วนตัว.

ระพี สาคริก

20 มีนาคม 2524

คนที่คิดว่า ความเดือดร้อนใจของตนเอง เกิดจากสิ่งโน้นสิ่งนี้ เกิดจากคนโน้นคนนี้ แล้วเที่ยวได้คิดเที่ยวได้กล่าวโต้ตอบใครต่อใครเที่ยวได้วิ่งเต้นขอความช่วยเหลือจากใครต่อใคร จากสิ่งโน้นสิ่งนี้ แม้แต่การบนบานศาลกล่าว ขอเทวดาช่วยโน่นช่วยนี่ คือคนที่ขาดความเข้าใจชีวิตและธรรมชาติอันแท้จริงในสังคม ขาดการยอมรับสภาพความจริงขั้นพื้นฐาน การแสดงออกในการกระทำเช่นนั้น ย่อมเป็นการสะท้อนให้ได้เห็นความอ่อนแอทางจิตใจ และขาดสติอันมั่นคงพอที่จะยืนอยู่ได้ด้วยจิตใจตนเอง จึงได้ใช้สิ่งเหล่านี้เป็นทางออกในการผ่อนคลายอารมณ์ทั้งหลายที่มีอยู่ในจิตใจให้เบาบางลงเป็นการชั่วครั้งชั่วคราว แต่มิได้มีผลในทางชำระจิตใจให้สะอาดเลยตรงข้าม กลับเป็นการพอกพูนความลุ่มหลงมัวเมาให้หนักยิ่งขึ้นทุกขณะ

ระพี สาคริก

25 ธันวาคม 2523

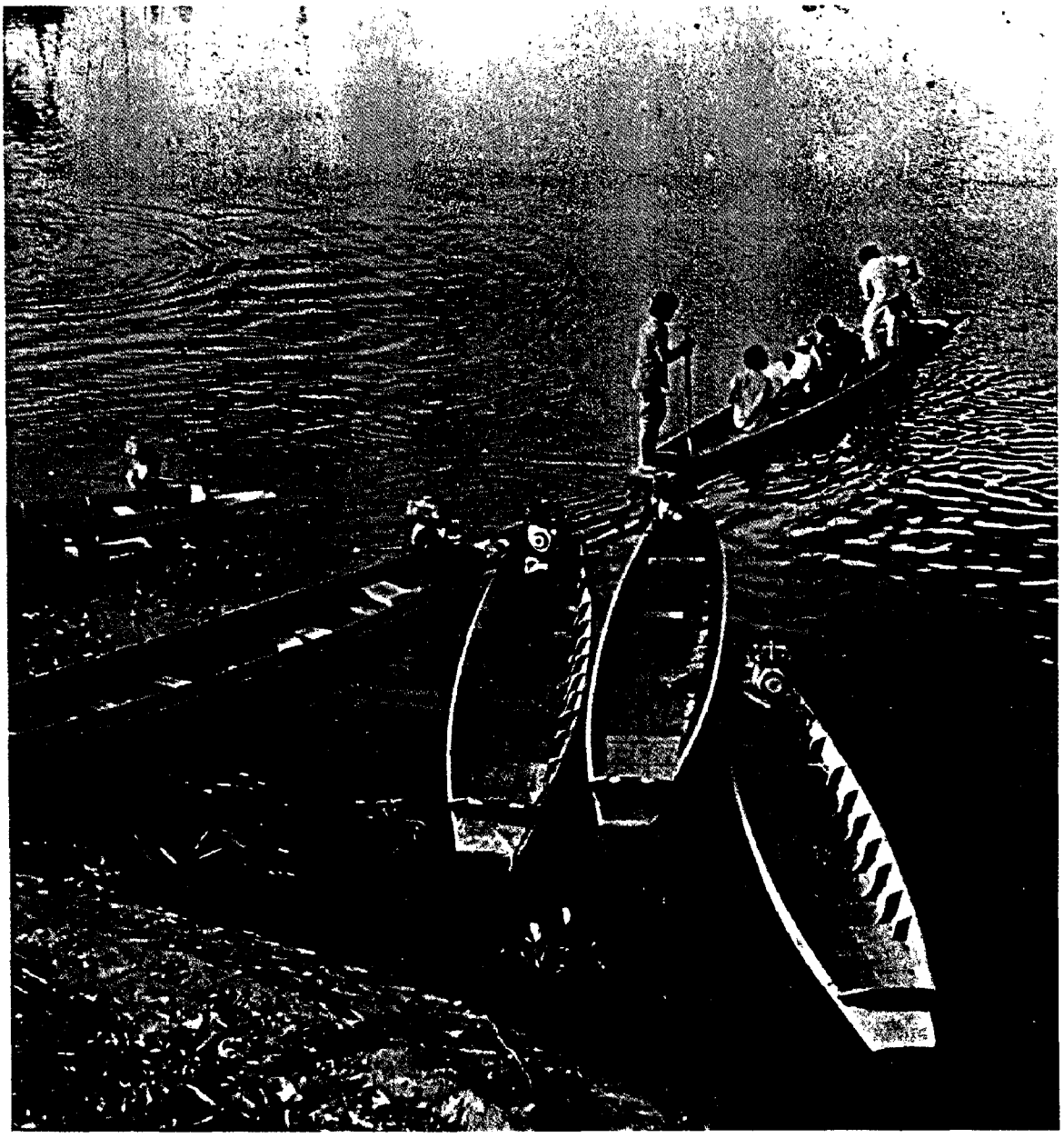

ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนั้นต้องอยู่ร่วมกันและอาศัยกัน ความดีคือหลักแห่งความจริงของชีวิตทุกชีวิตในธรรมชาติ ซึ่งเป็นฐานรองรับความสงบสุข ความดีที่แท้จริงจึงมิได้เป็นของบุคคลหนึ่งบุคคลใด บุคคลใดที่คิดว่าความดีเป็นของตน บุคคลผู้นั้นคือผู้ที่มีความโลภและลุ่มหลงในความดี คงยึดมั่นถือมั่นอยู่เพียงเปลือกนอกของความดีเท่านั้น หาได้เข้าถึงความดีอันแท้จริงไม่ แต่ถ้าบุคคลใดสามารถเข้าถึงความดีอันแท้จริงได้ บุคคลนั้นย่อมเป็นคนดีด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยมิได้หวังผลตอบแทน และไม่สนใจต่อผลที่จะพึงเกิดขึ้นแก่ตนเอง

ระพี สาคริก

20 มกราคม 2524

ปูมกำเหนิดย่อมแยกคนแตกต่าง
ให้มากบ้างน้อยบ้างไม่ทางไหน
เพราะต่างคนทุกอย่างก็ต่างใจ
เรื่องเดียวกันคิดไปได้ร้อยทาง.
เป็นเรื่องยากทำตนทุกคนรัก
เป็นเรื่องหนักถูกใจในทุกอย่าง
ใครคิดว่าเป็นได้ไม่ละวาง
เหมือนหลงสร้างฝันปลื้มทั้งลืมตา.
ตั้งสติตรองเลสรู้เหตุผล
กระทำตนหอมกรุ่นด้วยคุณค่า
คำติชมใดใดไม่นำพา
คือสิ่งเสริมชีวาสถาวร.

คนเราแต่ละคน มีภูมิกำเนิดมาแตกต่างกัน บรรยากาศของชีวิตที่ได้ผ่านพันมา ก็แตกต่างกัน มีผลให้การสร้างความคิด ความเห็น และสภาวะความต้องการส่วนตัวของแต่ละคน ให้เกิดความไม่เหมือนกันในทุก ๆ ด้าน มากบ้างน้อยบ้างจึงไม่มีใคร คนใด จะยืนอยู่บนจุดเดียวกันได้ในทุก ๆเรื่อง ดังนั้น จึงไม่มีใคร คนใด จะปฏิบัติตนให้ทุกคนรัก ทุกคนพอใจได้เลย ใคร คนใด ที่คิดว่าตนเองเป็นที่รัก ที่เคารพ และที่สรรเสริญ ของทุกคน คนผู้นั้นจึงมีชีวิตอยู่บนความฝันในตนเอง และค่อย ๆเปลี่ยนไปสู่ความหลงตน ลืมตัวยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ความมีสติ มีเหตุผล รู้จักพิจารณาตนเองอยู่เสมอ และการกระทำทุกสิ่งทุกอย่างอย่างดีที่สุด โดยไม่นำอารมณ์ไปยึดมั่นต่อการติการชม จึงเป็นสิ่งที่เสริมสร้างคุณค่าอันแท้จริงให้แก่ชีวิต.

ระพี สาคริก

6 มีนาคม 2524

การเกษตรสมัยใหม่

1. ทัศนคติทั่วไป

เมื่อวันที่ 12 เมษายน 2525 ผมได้รับเชิญให้ไปบรรยายในการสัมมนาการเกษตร ซึ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดขึ้น ณ สำนักงานเกษตรภาคเหนือ เนื่องในโอกาสฉลองสมโภช 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ โดยได้รับการขอร้องให้พูดเรื่อง การเกษตรกรรมสมัยใหม่

บางท่านอาจคิดว่า เราคงจะพูดกันถึงการใช้รถแทรกเตอร์ขนาดเป็นสิบเป็นร้อยแรงม้า ยาฆ่าแมลงที่มีพลังในการทำลายสูง ๆ เทคโนโลยีที่มีความสลับซับซ้อน หรือระบบการให้น้ำที่ราคาแพง ๆ อะไร ๆ ทำนองนั้น แต่ในทัศนคติส่วนตัวนั้น ถ้าจะต้องมากล่าวกันถึงคำว่าสมัยเก่า สมัยใหม่ เหตุผลที่แท้จริงคงจะไม่ใช่สักแต่ว่าจะเป็นไปตามสมัยนิยมแน่ ๆ

ก่อนที่เราจะได้มาพูดกันเรื่องนี้ เราคงจะได้ยินได้ฟังทั้งวิทยุ โทรทัศน์ คำกล่าวเปิดและปิดสัมมนา และในที่ต่าง ๆ กันจนแทบจะชินหู ทุกครั้งที่ได้ยินได้ฟังคำนี้มันสะกิดใจให้ต้องคิดทุกครั้ง บางครั้งก็อดคิดไม่ได้ว่ามันมีลักษณะทำนองโฆษณาเพื่อผลประโยชน์อะไรต่ออะไรบางอย่าง จนบางครั้งเสมือนเป็นการสร้างทัศนคติผิด ๆ ให้แก่เกษตรกรเพื่อธุรกิจที่เกี่ยวกับปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องจักรกล และเพื่อหวังผลสะท้อนที่เกี่ยวกับผลงานทางวิชาการซึ่งตอบสนองผลประโยชน์ส่วนตัวของผู้ที่เกี่ยวข้องบางกลุ่ม ซึ่งพยายามชักจูงเกษตรกรไปในแนวทางที่เขาไม่อาจเป็นตัวของตัวเองได้ นอกจากนั้นยังอาจเป็นวิธีการซึ่งเราเอาแต่การหวังผลแบบเฉพาะหน้า แต่ทำลายความมั่นคงในชีวิตอนาคตของเราเองได้โดยรู้เท่าไม่ถึงกาล และยังพยายามยัดเยียดเอาความไม่คิดหน้าคิดหลังให้แก่เกษตรกรด้วย ซึ่งนับว่าเป็นการสร้างอันตรายไว้ให้การเกษตรของเราในอนาคต

เราควรจะได้มาคุยกันเสียก่อนว่า คำว่าสมัยใหม่หรือแผนใหม่นั้นคืออะไรกันแน่ และเหตุผลที่ได้พยายามนำเอาแนวความคิดนี้มาพูดมาใช้กันอยู่เรื่อย ๆ นั้น เพื่อวัตถุประสงค์อะไรกัน เพราะถ้าตราบใดเรายังมีความสับสนกันอยู่ ไม่ได้เข้าใจในความจริงของเรื่องนี้แล้ว การพัฒนาการเกษตรซึ่งมุ่งไปสู่การสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตเกษตรกร อย่างที่เรามักจะได้ยินการกล่าวกันเสมอ ๆ ก็คงจะอยู่ในสภาวะที่เลื่อนลาง และอาจเป็นดาบสองคมมุ่งไปสู่คมที่ให้ผลร้ายมากกว่าให้ผลดีก็ได้ โดยเฉพาะถ้าหากความเข้าใจของเราขัดแย้งกันกับสภาพความเป็นจริงในชีวิตของสังคมไทยเราด้วยกันเองซึ่งส่วนใหญ่คือเกษตรกร การพัฒนาการเกษตรเพื่อความต้องการชีวิตที่ดีขึ้น ก็อาจมุ่งไปสู่ทิศทางตรงข้ามกับเป้าหมายได้

ปัจจุบันนี้เราได้ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ประเทศไทยเรายังคงเป็นประเทศเกษตรกรอยู่เหมือนเดิม แม้ว่าเราจะได้มีการเพียรพยายามพัฒนาประเทศกันมาเป็นร้อย ๆ ปีแล้วก็ตามที

เมื่อพูดกันถึงเรื่องสมัยเก่ากับสมัยใหม่ ก็ใคร่จะอุปมาอุปมัยด้วย คนที่นิยมสะสมของเก่าทั้งหลาย สิ่งใดที่ตนเองยังไม่ได้มีไว้ในครอบครองก็อยากจะได้อยากจะมี ครั้นได้ของสิ่งนั้นมาภายหลัง มันก็จะเป็นของใหม่สำหรับเจ้าของ ทำให้เกิดความตื่นเต้นดีใจ ทั้ง ๆ ที่มันอาจเป็นของที่มีอายุเก่าแก่กว่าของที่เขาได้มีอยู่แล้วทั้งหมดก็ได้ เช่นนี้นับได้ว่าความเก่าใหม่นั้นจะต้องพิจารณาว่า มันเก่าสำหรับคนหรือเก่าใหม่สำหรับของด้วยกันเอง

เมื่อเราอาจมองได้สองแง่สองมุมเช่นนี้ หากจะกล่าวถึงการเกษตรสมัยเก่าหรือสมัยใหม่ จึงน่าจะสุดแล้วแต่ว่า เราจะดูที่ประวัติความเป็นมาและวิธีการของการเกษตรนั้น ๆ เองในแต่ละเรื่อง หรือเราจะดูที่ความเหมาะสมกับความต้องการของสังคมไทย ซึ่งมีการปรวนแปรมาตลอดเวลาเป็นหลักสำคัญ

เราได้กล่าวมาถึงตอนนี้แล้ว คงจะได้บรรลุถึงขั้นซึ่งพอที่จะหาคำตอบที่สรุปได้ จากคำถามที่ได้กล่าวทิ้งไว้ว่า การที่เราได้พยายามนำเอาแนวความคิดนี้มาพูดมาใช้กันอยู่เรื่อย ๆ นั้น เพื่อประโยชน์อันใด เราเชื่อแน่ว่า

เราคงจะไม่ได้พัฒนาการเกษตรกันเพื่อความเจริญของการเกษตรเพียงเท่านั้น ถ้าประโยชน์นั้นมันไม่ถึงคน ไม่ได้ทำให้ชีวิตของคนทั้งหลายดีขึ้น เป้าหมายที่เป็นหลักอันแท้จริงของเราก็คือ เรามุ่งหวังที่จะให้เป็นผลสนับสนุนส่งเสริมให้ชีวิตในสังคมของมนุษย์เรามีความเจริญและมั่นคงยิ่งขึ้น

ดังนั้น คำว่าการเกษตรสมัยใหม่จึงหาใช่การยึดมั่นอยู่กับวิทยาการและเทคโนโลยีสูง ๆหรือความเก่าใหม่ของวิธีการเสมอไปไม่ เพราะในแต่ละกลุ่มชน ในแต่ละสังคม แม้แต่ในประเทศเดียวกัน ก็ยังมีความแตกต่างกันในรูปแบบและสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ตลอดจนระดับการศึกษาและอายุการพัฒนา ถึงสภาพแวดล้อมธรรมชาติด้วย ซึ่งล้วนแล้วต่างก็มีผลสัมพันธ์ต่อการกำหนดโครงสร้างและวิธีการในการพัฒนาการเกษตร ดังนั้น แทนที่จะพยายามสร้างภาพพจน์ให้ปรากฏขึ้นว่าวิชาการทางเทคโนโลยีที่ยาก ๆและมีฐานทางด้านวิชาการสูง ๆนั้นคือสมัยใหม่ และยังผูกพันเอาการยัดเยียดภาพพจน์เข้าไปเป็นเปลาะที่สองอีกด้วยว่า จะต้องดีกว่าของเก่าเสมอไป จึงน่าจะได้นำมาทบทวนศึกษา และพิจารณากันให้ถึงแก่นของความจริงอย่างแท้จริง

ดังนั้น ในความคิดเห็นในเรื่องนี้ จึงน่าจะได้พิจารณาให้ถึงเป้าหมายที่เป็นความต้องการจริง ๆว่า เกษตรกรของเราต้องการอะไร ไม่ควรจะคิดว่านั่นเป็นการเกษตรสมัยเก่า นี่เป็นสมัยใหม่ ส่งผลกระทบความรู้สึก ก่อให้เกิดการดูถูกดูแคลน หรือยกย่องสรรเสริญผลักดันให้เกษตรกรตกไปอยู่ภายใต้ผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มบางพวก แต่น่าที่จะได้พิจารณาถึงรูปแบบและวิธีการของ "การเกษตรที่เหมาะสม" ตลอดจนดึงการใช้วัสดุอุปกรณ์ทั้งหลายที่ใช้ซึ่งจะสามารถช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆที่มีการเชื่อมโยงถึงกันในชีวิตประจำวันของเกษตรกร และสอดคล้องกันกับสภาวะการณ์ของธรรมชาติ วัฒนธรรม การศึกษา และเศรษฐกิจด้วย นอกจากนั้นควรจะเป็นวิธีการที่สามารถยืดหยุ่น ปรับตัว และเปลี่ยนแปลงไปได้ เพื่อความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยไม่เอาทัศนคติไปยึดมั่นหรือผูกพันไว้กับสมัยเก่า สมัยใหม่ และความสูงต่ำของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่มุ่งไปสู่การพัฒนาให้ชีวิตได้มีคุณภาพดีขึ้นบนทรัพยากรธรรมชาติที่มั่นคงและบนโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีการกระจายผลประโยชน์ เพื่อความมั่นคงของฐานของส่วนรวม ตามแนวความคิดของการพัฒนาที่แท้จริง

จากสิ่งต่าง ๆที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ มีตัวอย่างวิธีการบางวิธีการในการเกษตรของเรา ซึ่งละม้ายคล้ายคลึงกันกับรูปแบบและวิธีการที่ได้เคยใช้กันมาแล้วในสมัยเก่า ๆได้ถูกนำกลับมาใช้อีกในปัจจุบัน การที่วิธีการนี้ได้เลิกลาไประยะหนึ่งนั้น อาจสืบเนื่องมาจากผลการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและค่านิยมทางวิชาการ ครั้นเมื่อมีสภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจ ตลอดจนค่านิยมได้เปลี่ยนแปลงต่อมาอีก ก็มาถึงจุดที่เหมาะสมกับวิธีการนี้ได้อีก แต่อาจมีการดัดแปลงในรายละเอียดเพื่อความเหมาะสมบางประการที่ไม่เหมือนกับในอดีต ตัวอย่างที่กำลังกล่าวถึงนี้ ได้แก่การทำนาหว่านน้ำตม ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้กลับมามีบทบาทอยู่ในการทำนาในบางสภาพภูมิประเทศ ความจริงแล้วการทำนาหว่านน้ำตม เป็นวิธีการเก่าแก่วิธีหนึ่งซึ่งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมการเกษตรของไทยมาแต่เดิม หาใช่วิธีการที่ริเริ่มขึ้นมาใหม่ไม่

ในการค้นคว้าวิจัยทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งได้ดำเนินการโดยผู้ที่เรียกตนเองหรือถูกเรียกว่าเป็น "นักวิชาการ" นั้น แม้จะได้ปรากฏผลค้นพบความรู้ใหม่ ๆที่ไม่เคยได้รู้มาก่อนก็ตาม แต่ก็ยังหาใช่ผลขั้นสุดท้ายไม่ จำเป็นจะต้องได้มีการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบที่เหมาะสม เพื่อให้สังคมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายคือเกษตรกรสามารถรับได้ และยังไม่เพียงเท่านั้น ผลประโยชน์ที่บริการให้แก่เกษตรกรทางด้านวิชาการ จำเป็นจะต้องมีพลังในการจัดโครงสร้างทางสังคมให้เกิดเป็นระบบที่สามารถกระจายการรับบริการและการให้บริการที่มีลักษณะลดข้อได้เปรียบเสียเปรียบกันให้เหลือน้อยที่สุด มิใช่เป็นเพียงการให้บริการทางวิชาการแต่อย่างเดียวเท่านั้น เพราะนั่นจะทำให้ผู้ที่ได้เปรียบทั้งในด้านการศึกษา พลังทางสังคมและเศรษฐกิจ มีโอกาสได้รับบริการนั้นเหนือผู้อื่น และด้วยพลังที่มีเหนือนี้เอง ก็จะยิ่งนำเอาไปสร้างสรรความได้เปรียบในด้านส่วนตัวยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ ในที่สุด

นักวิชาการที่สนใจและเก่งแต่ทางวิชาการด้านเดียว ไม่สนใจการบ้านการเมืองอื่นใดเลย ก็จะตกเป็นเครื่องมือของคนผู้ได้เปรียบในสังคมเพียงไม่กี่คนไปโดยไม่รู้ตัว ทั้ง ๆ ที่ทุนรอนทั้งหลายที่ใช้ในการวิจัยก็มาจากภาษีของประชาชนทุกคน ทุกกลุ่ม และทุกฐานะ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ยิ่งเป็นเกษตรกรผู้ที่อยู่ในสภาวะเสียเปรียบด้วยแล้ว จะมีโอกาสโดนทั้งสองทาง ซึ่งเราเชื่อว่า นักวิชาการแต่ละคนคงไม่ประสงค์ที่จะอยู่ในสภาวะเช่นที่ได้กล่าวมานั้นอย่างแน่นอน แต่บางคนอาจขาดประสบการณ์ในมุมกว้างจึงมีทัศนคติต่องานวิชาการที่ตนทำเพียงวงแคบ ๆ และกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบของตนเองไว้เพียงแค่ในข่ายวิชาการที่ตนสนใจและถนัดจัดเจนเท่านั้น มิได้นึกถึงหน้าที่ซึ่งตนเองพึงมีในด้านความรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของชุมชนอันเป็นหน้าที่หลักที่สำคัญอีกสิ่งหนึ่งของทุก ๆ คนโดยไม่มีการยกเว้น ไม่ว่าจะอยู่ในสาขาวิชาการแขนงใดก็ตาม

เราทั้งหลายผู้มีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากผลิตผลการเกษตรในชีวิตประจำวันโดยไม่เลือกหน้าย่อมจะต้องถือว่าเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตร ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ในทางตรงนั้นไม่ว่าจะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยก็ดี งานส่งเสริมเผยแพร่และบริการทางวิชาการก็ดี การจัดการทั้งหลายก็ดี และแม้แต่ตัวเกษตรกรเองก็ตามจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักและเข้าใจสังคมให้ถึงแก่นอันแท้จริงในทุก ๆ ด้าน จนกระทั่งสามารถเข้าใจและพร้อมที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายซึ่งเป็นไปด้วยเหตุผลและความจริงตามปรกติวิสัย เพื่อจะได้สามารถปรับโครงสร้างและวิธีการของการถ่ายทอดวิชาการให้มีลักษณะที่เหมาะสมอยู่เสมอและบังเกิดผลดีอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยได้

บางครั้งเราอาจได้พบว่า สิ่งที่เราเคยเข้าใจว่าจะเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์นั้น อาจกลายเป็นมลภาวะที่ให้ผลเสียแก่เกษตรกรในกาลอนาคตได้ และอาจพบว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีลักษณะเป็นของพื้น ๆ หรืออยู่ในระดับง่าย ๆ บางอย่างก็ง่ายและคิดว่าเป็นของโบราณจนคิดไม่ถึง เป็นเสมือนเส้นผมบังภูเขา แต่กลายเป็นสิ่งที่เกษตรกรชาวบ้านนำไปใช้ได้ผล หรือเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาหรือปรับปรุงให้สามารถแก้ปัญหาใหญ่ ๆ ได้สำเร็จ

ทัศนคติในการมองการเกษตรโดยการแบ่งแยกเป็นของเก่าและของใหม่จึงเป็นการสร้างช่องว่างในทางทัศนคติ และมุ่งไปสู่ความรุนแรงในการทำลายหรือทำความเสียหายให้แก่อนาคตของการพัฒนาการเกษตรได้ง่าย

2. การศึกษากับการพัฒนาการเกษตร

ในอดีตที่ผ่านมาแล้วนั้น สังคมไทยเราได้ยอมรับกันในทางปฏิบัติว่า วิชาการเป็นพื้นฐานและเป็นแกนนำที่สำคัญในการพัฒนาการเกษตร โดยมีคนเป็นทรัพยากรหลักและเป็นกลุ่มเป้าหมายอยู่ในตัวเอง เราเคยเชื่อกันว่าได้ พัฒนาคนให้มีการศึกษาในทางวิชาการสูงโดยทั่วถึงกันแล้ว ความเจริญก้าวหน้าของสังคมย่อมจะดียิ่งขึ้น แต่เราหาได้แสดงออกให้เห็นเด่นชัดถึงการคำนึงถึงไม่ว่า การศึกษาที่จะสร้างคนให้เป็นคนดีมีคุณธรรมได้นั้นควรจะมีโครงสร้างและรูปแบบอย่างไร แม้ว่าจะได้มีการกล่าวถึงการสร้างคนให้มีจริยธรรมในส่วนหนึ่งของการศึกษา แต่ในทางปฏิบัติก็เพียงการพูดให้ฟัง เขียนให้อ่านเท่านั้น หาได้สร้างบรรยากาศอันแท้จริงให้ชีวิตคนได้รับการสัมผัสไม่ เรื่องจริยธรรมจึงเป็นการศึกษาที่มีแต่ความเลื่อนลอย หาได้บังเกิดผลเข้าถึงจิตใจคนไม่

เมื่อไม่นานมานี้ ผู้เขียนได้มีโอกาสปรารภถึงปัญหาของสังคมที่สัมพันธ์กับการศึกษา ได้มีผู้ใหญ่ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาเกษตร ได้กล่าวออกมาว่า "คนที่ได้เรียนมาสูง ๆ นั้น ถ้าร้ายก็จะสร้างความเสียหายหนักยิ่งกว่าคนที่เรียนน้อย ๆ" เมื่อได้ยินเช่นนี้ก็เกิดความรู้สึกเสมือนกับต้นไม้ที่เคยยืนอยู่ท่ามกลางความแห้งแล้งเมื่อได้รับละอองฝนช่วยให้ชุ่มชื้นขึ้นอีกเล็กน้อย เพราะเราไม่ค่อยจะได้ยินได้ฟังบ่อยนัก ส่วนใหญ่จะพยายามยัดเยียดเอาวิชาการเข้าไปและล้อมกรอบให้คนหมกมุ่นอยู่กับตำราในโรงเรียนไม่ได้สร้างบรรยากาศให้คนร้ายกลายเป็นคนดีกันมากนัก เมื่อมีคนทำชั่วก็มักจะใช้วิธีทำลายคนด้วยอาวุธ คือระเบียบกฎหมายแล้วปัดออกไปให้พ้นความรับผิดชอบเฉพาะหน้าของแต่ละคน โดยไม่คำนึงว่าคนเหล่านั้นจะไปก่อกรรมทำร้ายคนอื่น ๆ ต่อไปอีก

พฤติกรรมเช่นนี้ถ้าจะพิจารณากันให้ลึกซึ้งแล้ว หาใช่เป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อส่วนรวมไม่ แต่เป็นการเอาตัวรอดและปัดความเสียหายให้แก่ส่วนรวม

การเกษตรก็เช่นกัน การที่เราได้ใช้วิชาการเป็นแกนนำมาจนถึงบัดนี้ ความได้เปรียบในเชิงการศึกษารุนแรงขึ้นและไม่ได้ช่วยให้คนเคารพในสิทธิและหน้าที่ซึ่งกันและกันหรือสำนึกรับผิดชอบต่อการอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นธรรมเลย ปัญหาในวงการเกษตรส่วนใหญ่จึงเป็นปัญหาทางด้านสังคมมากกว่าปัญหาทางด้านวิชาการที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ได้เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายนั้น นอกจากการศึกษาภายในโรงเรียน หรือภายในระบบซึ่งเน้นหนักด้านวิชาการแล้ว การศึกษานอกโรงเรียนเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง และจำเป็นจะต้องผสมผสานกันไปกับการศึกษาในระบบโรงเรียนตั้งแต่วัยเริ่มต้น มิใช่ไปปฏิบัติกันในระดับผู้ใหญ่ หรือให้แก่ผู้ที่มีโอกาสเรียนในโรงเรียนน้อยกว่าที่ควรจะเป็นเท่านั้น เพราะการศึกษาที่จะสามารถสร้างคนให้มีคุณวุฒิซึ่งสมบูรณ์แบบได้นั้น นอกจากวุฒิทางด้านวิชาการแล้ว จำเป็นต้องมีวุฒิทางด้านคุณธรรมด้วย กล่าวคือต้องมีความสำนึกรับผิดชอบต่อหน้าที่ในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นทุกรูปแบบที่ไม่เหมือนเรา เคารพและให้เกียรติตลอดจนซื่อตรงต่อผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ถ้าสามารถสร้างคุณสมบัติดังกล่าวแล้วแก่คนทั้งหลายได้ เราจึงจะสามารถมุ่งไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยได้

การศึกษาในสถาบันการศึกษาของประเทศไทย ตั้งแต่ระดับโรงเรียนมาจนถึงระดับอุดมศึกษา ได้เน้นหนักไปในด้านวุฒิทางวิชาการ แม้ในระดับอุดมศึกษาซึ่งได้มีการแสดงออกเพื่อพยายามให้เห็นว่า ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย แต่ถ้าได้มีโอกาสสัมผัส และพิจารณากันด้วยใจเป็นกลางพอสมควรแล้ว ก็ยังคงเป็นเรื่องผิวเผินอยู่ หาได้มีระบบและโครงสร้างที่แท้จริงไม่ การบริหารงานในสถาบันอุดมศึกษายังคงมีโครงสร้างที่เปิดโอกาสให้แก่การเกาะกลุ่มผูกขาดในด้านอำนาจและความคิด ไม่อาจป้องกันการใช้โอกาสที่เหนือกว่าเพื่อการสร้างฐานอำนาจ และการประสานผลประโยชน์ในคนกลุ่มน้อยในลักษณะแนวร่วมเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวระหว่างกันและกันได้ สถาบันที่ตกอยู่ในสภาวะเช่นนี้ ยิ่งดำเนินการไปก็ยิ่งจะประสพกับความเสื่อมโทรมหนักยิ่งขึ้น ในทัศนะของคุณค่าที่พึงมีต่อประชาชนส่วนรวม ซึ่งมิใช่คุณค่าทางวัตถุ ดังนั้น จึงไม่อาจดำเนินกิจการให้สอดคล้องกันกับทิศทางที่เราจะพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยและสร้างความสำนึกในการร่วมกันเป็นเจ้าของประเทศ ให้แก่ประชาชนได้

การศึกษานอกโรงเรียน น่าจะได้มีนโยบายเน้นหนักไปในด้านการเรียนรู้ปัญหาในชีวิตประจำวันและสร้างความสำนึกรับผิดชอบต่อหน้าที่ของการอยู่ร่วมกันอันเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐาน แม้จะเป็นการฝึกอาชีพก็ต้องอยู่บนพื้นฐานของบรรยากาศดังกล่าว

ดังนั้น การศึกษานอกโรงเรียนจึงน่าจะมีโครงสร้างและลักษณะที่เปิดโอกาสให้คนได้รับการปลูกฝังบ่มนิสัยท่ามกลางบรรยากาศที่มีความอิสระและคล่องตัวในการคิดอ่านและแสดงความคิดเห็น และการยอมรับความคิดเห็นรวมของคนส่วนใหญ่ มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติด้วยตนเอง ตั้งอยู่บนอุดมการณ์และวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกโรงเรียนอย่างแท้จริง จึงจะหวังได้ว่า เรากำลังมุ่งไปสู่การสร้างคนและบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตยได้

การศึกษานอกโรงเรียนไม่ควรจะเน้นไปที่การศึกษาผู้ใหญ่เท่านั้น เพราะเป็นประเด็นที่เน้นแนวทางไม่เหมือนกันแต่มีส่วนสัมพันธ์กัน แม้ชีวิตในโรงเรียนทุกระดับก็ควรอยู่ในรูปกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งฝึกให้รู้จักการอยู่ร่วมกัน และการบริหารการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อการเพาะปลูกคุณธรรมอย่างแท้จริงนั้น ก็ไม่ควรผูกพันอยู่ภายใต้อิทธิพลและโครงสร้างของการศึกษาในโรงเรียนหรืออยู่ภายใต้อำนาจของกลุ่มที่มีผลประโยชน์กลุ่ม

ใดกลุ่มหนึ่ง มิฉนั้นแล้ว แม้ว่าจะได้พยายามกำหนดโครงสร้างและวิธีการของการศึกษานอกโรงเรียนออกมาอย่างไรก็ตาม แต่จะมีความแตกต่างกันกับการศึกษาในโรงเรียนก็แต่เพียงทางด้านวัตถุ คือเสมือนการเปลี่ยนสถานที่การเรียนการสอนเดิมจากในโรงเรียนไปนอกสถานที่เรียนเท่านั้นเอง แต่ลักษณะของวิธีการทั้งหลายก็ยังไม่แตกต่างไปจากการศึกษาในโรงเรียนเลยในขั้นการสร้างความคิดและคุณธรรมพื้นฐาน จึงหวังผลตอบสนองที่จะมุ่งไปสู่เป้าหมายอันแท้จริงได้ยาก

ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยและสำรวจทัศนคติของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรทั่ว ๆไป ซึ่งปรากฏผลออกมาให้เห็นได้ว่า สมาชิกสหกรณ์การเกษตรทั่ว ๆไปเป็นจำนวนไม่น้อย ยังมีทัศนคติอยู่ว่า สหกรณ์ที่เขาเป็นสมาชิกอยู่นั้น เป็นส่วนรับผิดชอบของราชการบ้าง ของประธานกรรมการสหกรณ์บ้าง ของสหกรณ์อำเภอบ้าง เมื่อได้เกิดผลดีผลเสียในการบริหารหรือการจัดการในสหกรณ์นั้น ๆขึ้นอย่างไรก็ตาม ก็ปล่อยให้เป็นเรื่องของท่านเหล่านั้น ตนเองไม่ใคร่จะมีจิตใจผูกพันกับปัญหานั้น ๆเท่าใดนัก หากเกิดความไม่พึงพอใจ ก็จะตำหนิติเตียนไปที่นั่นอีก ส่วนผู้ที่มีโอกาสเข้าไปเป็นผู้นำ ก็มักจะขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ซึ่งมีโอกาสในด้านต่าง ๆเหนือกว่า การศึกษาดีกว่า มีทุนรอนมากกว่า มีอิทธิพลมากกว่า จึงมักจะดำรงตำแหน่งไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะมีโอกาสก้าวไปสู่ผลประโยชน์อื่นที่ดีกว่าในทัศนคติส่วนตัวของผู้นั้น

เมื่อได้กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวแล้ว ขอให้หันกลับมาพิจารณาถึงสิ่งที่เรากำลังพูดกันอยู่คือ "อะไรที่เราควรจะเรียกได้ว่า การเกษตรสมัยใหม่" มันคงจะไม่ใช่หมายถึงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น ถ้าหากเป้าหมายหลักของเราจะมุ่งไปสู่วิธีการอะไรก็ได้ที่จะช่วยให้ชีวิตเกษตรกรที่ยังยากจนขันแค้นอยู่ได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงและมีความมั่นคง การเกษตรสมัยใหม่จึงน่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตามที่จะเป็นเป้าหมายให้เราได้ปรับปรุงและพัฒนา มุ่งไปสู่การแก้ปัญหาที่เกษตรกรยากจนอันเป็นเกษตรกรส่วนใหญ่กำลังเผชิญอยู่ เพื่อการบรรลุผลตามขั้นตอน สู่เป้าหมายที่จะพัฒนาสังคมเกษตรกรให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นได้

ประเทศไทยซึ่งยังคงเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาวะเป็นผู้ผลิตและใช้แรงงานในการผลิตอยู่ ถ้าไม่อาจที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ดังเช่นที่สมาชิกสหกรณ์มีต่อสหกรณ์ดังได้กล่าวมาแล้วได้ การที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนคนไทยทั้งประเทศให้เกิดความสำนึกรับผิดชอบในส่วนลึกอย่างแท้จริงว่า รัฐนั้นหาใช่เพียงรัฐบาลเท่านั้นไม่ แต่หมายถึงตัวของเขาเองแต่ละคนด้วย ก็คงจะมีทางเป็นไปได้ยาก

ในเมื่อประเทศได้ประกาศนโยบายออกมาชัดเจนว่า เราจะพัฒนาประเทศ เพื่อมุ่งไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย และเราท่านต่างก็ยอมรับกันโดยปริยายว่า ความเป็นประชาธิปไตย จะสามารถผลักดันการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปได้ โดยมีสามสถาบันหลักเป็นที่ยึดเหนี่ยวอันสูงสุดทางจิตใจของประชาชน นั่นก็หมายถึงว่า ชีวิตในสังคมไทยนั้น จะต้องมีประชาธิปไตยเป็นพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นการเกษตรกรรมหรือการใด ๆก็ตาม และมีสามสถาบันสูงสุดอยู่เบื้องบนในด้านจิตใจ ประชาธิปไตยจึงควรจะได้เป็นฐานหลักและเป็นแกนนำของการศึกษาในด้านวิชาการและของการพัฒนาด้านอื่น ๆของประเทศทุกรูปแบบ หาใช่การเอาวิชาการเป็นแกนนำเช่นที่แล้ว ๆมาไม่

ในอดีตที่ได้ผ่านมาแล้วนั้น เราได้ใช้การศึกษาซึ่งมีลักษณะและรูปแบบที่เน้นหนักในด้านวิชาการเป็นฐานและเป็นแกนนำในการสร้างคนเพื่อตอบสนองการพัฒนาต่าง ๆมาโดยตลอด คนซึ่งได้ผ่านบรรยากาศเช่นนี้มาตั้งแต่เล็กจนเติบโต จึงไม่เพียงแต่เจริญด้วยวิชาการเท่านั้น แต่เจริญด้วยทัศนคติที่บูชาวิชาการไว้เหนือสิ่งอื่นใด และแต่ละคนยังยึดมั่นถือมั่นวิชาการในแขนงแคบ ๆที่ตนเองได้สัมผัสบรรยากาศมาแล้วอย่างฝังจิตฝังใจด้วย การให้ความสำคัญแก่ประชาธิปไตยจึงถูกพลังดังกล่าวเบียดออกไปจนกระทั่งเหลือน้อย กลายเป็นเรื่องรองลงไปตามความรุนแรงของพลังในด้านวิชาการนิยมด้วย เป็นผลให้การเพียรพยายามถ่ายทอดวิชาการหรือใช้

วิชาการให้เกิดประโยชน์ ไม่อาจไปถึงเป้าหมายหลักได้

นักวิชาการของเราในยุคที่ได้ผ่านมาแล้วเป็นจำนวนไม่น้อยที่ได้ฝังความคิดและทัศนคติแน่นอยู่ที่วิชาการที่ตนเกี่ยวข้องแต่อย่างเดียวโดยหาได้มองเลยไปยังฐานที่รองรับวิชาการอยู่และเป้าหมายสุดท้ายซึ่งวิชาการจะต้องสนองความต้องการไม่ จึงขาดอุดมการณ์ในความสำนึกที่จะต้องต่อสู้และเพียรพยายามที่จะให้ความรู้ทางวิชาการนั้นได้ไปสู่สังคมของคนส่วนใหญ่ตามสัดส่วนซึ่งมากกว่าคนส่วนน้อย จึงชวนให้ต้องพิจารณาว่า เท่าที่เราได้ดำเนินนโยบายใช้วิชาการเป็นฐานและเป็นแกนนำนั้นได้ทำให้การพัฒนามุ่งไปสู่เป้าหมายอันแท้จริงหรือไม่ หรือเราควรจะได้แก้ไขปรับปรุงนโยบายมาเป็นการสร้างบรรยากาศความเป็นประชาธิปไตยเป็นฐานและเป็นแกนนำโดยมีวิชาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นตัวตาม เพื่อให้วิชาการได้มีโอกาสกระจายไปถึงมือเกษตรกรอันเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งจะทำให้การพัฒนาการเกษตรของเรามุ่งไปสู่เป้าหมายอันแท้จริง

เมื่อได้กล่าวมาถึงตอนนี้ บางท่านอาจจะคิดว่า เรากำลังคิดในสิ่งที่มันเป็นไปไม่ได้ในสังคมไทย จึงใคร่จะขอเรียนว่า ประเด็นที่ได้กล่าวและหมายถึงนั้น มิได้อยู่ที่ความเป็นไปได้หรือไม่ได้ แต่หมายถึงว่า ในขณะที่เรากำลังพยายามคิดอ่าน หาแนวทางเดินที่เหมาะสมและเป้าหมายที่แท้จริงของการทำงานเพื่อแก้ปัญหาหลักของสังคมของเรานั้นเราควรจะได้มีทิศทางและเป้าหมายที่เด่นชัด มีเหตุผล และสอดคล้องกันกับความจริง แล้วเราก็ทำดีที่สุดเพื่อมุ่งไปสู่ทิศทางนั้นด้วยความมั่นคงแน่นอน ส่วนจะบรรลุเป้าหมายเมื่อใดนั้น หากเราไม่หวังผลประโยชน์ส่วนตัว หวังความยิ่งใหญ่ในลักษณะของบุคคล แต่หวังอนาคตของลูกหลานและชนรุ่นหลังอย่างที่ปากเราพูดกันเสมอ ๆจริงแล้ว ขอให้หันไปพิจารณาคำพังเพยบทหนึ่งที่ได้มีการกล่าวกันไว้ว่า "กรุงโรมนั้น มิได้สร้างเสร็จภายในชั่วอายุคนเพียงคนเดียว" อย่างน้อยที่สุด ชนรุ่นหลังก็ยังคิดว่า เรา ๆซึ่งเป็นรุ่นก่อนเขา ได้เริ่มคิดและวางแนวอันชี้นำไปสู่ความชอบด้วยเหตุผลไว้ให้เขาสานต่อ ๆไปด้วยความจริงใจ สำหรับชนรุ่นเรานั้นเมื่อเห็นและเข้าใจเป้าหมายอันแท้จริงแล้ว อย่างน้อยก็ช่วยให้เราสามารถเห็นได้ว่า สภาวะการณ์ในสังคมปัจจุบันนั้น เรายังห่างจากความจริงที่เป็นเป้าหมายหลักมากน้อยเพียงใด

เรายังเชื่อมั่นว่า สิ่งใดก็ตามที่อยู่บนหลักแห่งความจริงและเหตุผลอันแท้จริงแล้ว ไม่มีใครเลยที่จะฝืนการเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมายนั้นได้ ถึงแม้ใคร คนใดจะพยายามฝืน หากเป็นไปได้ก็เพียงชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น นอกจากนั้นการทำงานพัฒนาไปโดยแต่ละคนไม่เห็นเป้าหมายที่เด่นชัด ย่อมหาได้ทำให้คนอันเป็นทรัพยากรหลักมีคุณค่าและประสิทธิภาพอย่างแท้จริงไม่

การเปลี่ยนทัศนคติของคน จากการนำด้วยวิชาการมาเป็นการใช้การนำด้วยบรรยากาศความเป็นประชาธิปไตยแล้วตามด้วยวิชาการนั้น ไม่อาจทำสำเร็จได้ด้วยเพียงการพูดให้ฟังหรือเขียนให้อ่าน การเปลี่ยนทัศนคติของคน ไม่ว่าจะในเรื่องใดก็อยู่บนหลักการเดียวกันและเชื่อมโยงถึงกัน สอดคล้องกัน จำเป็นต้องให้คนได้รับการอบรมด้วยบรรยากาศของจริง และจำเป็นต้องใช้เวลายาวนานแตกต่างกันตามความตื้นลึกของทัศนคติเก่า ๆที่ได้ถูกฝังเอาไว้ รวมทั้งอิทธิพลจากผลประโยชน์ส่วนตัวด้วย ดังตัวอย่างที่อุปมาอุปมัยให้ได้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นคือ แพทย์ผ่าตัดก็มักจะมีทัศนคติและแนวโน้มในการแก้ปัญหาของคนไข้ด้วยการผ่าตัด แพทย์ทางยาก็ไปในทางใช้ยา วิศวกรการเกษตรก็มักจะมีแนวโน้มทางความคิดในการพัฒนาและแก้ปัญหาการเกษตรด้วยวิธีการเครื่องจักรกลนิยม บุคคลทั้งหลายที่ได้ผ่านการศึกษามาในสาขาใด จึงหาใช่ว่าจะได้รับเพียงแต่ความรู้ติดตัวมาเท่านั้นไม่ แต่จะได้รับอิทธิพลและการปลูกฝังทางด้านทัศนคติและค่านิยมโน้มเอียงไปในทางนั้น ๆติดตัวมาด้วยโดยอัตโนมัติ

ในอดีตที่ได้ผ่านมาแล้ว ประเทศไทยได้ส่งคนไปศึกษาต่อในต่างประเทศที่เชื่อว่าได้เจริญแล้วทางด้านวิชาการ โดยอ้างว่า สมัยนั้นวิชาการภายในประเทศยังไม่เจริญพอ จึงได้ถูกปลูกฝังเอาค่านิยมในบรรยากาศ

ของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของประเทศเหล่านั้นมาด้วย เราต้องไม่ลืมว่า ความเจริญทางวิชาการนั้น มิได้อยู่อย่างลอย ๆ แต่จะต้องตั้งอยู่บนวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นฐานรองรับ และแต่ละท้องถิ่นต่างก็มีวัฒนธรรมซึ่งไม่เหมือนกัน แม้แต่ผู้ที่สำเร็จจากการศึกษาภายในประเทศ เมื่อจบการศึกษาออกไปปฏิบัติงานก็ยังติดเอาบรรยากาศสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์กับรูปแบบของวิชาการในมหาวิทยาลัยออกไปด้วย เมื่อออกไปปฏิบัติงานในชนบทที่ยากจนจึงมักจะเป็นไปในลักษณะที่ให้หรือยัดเยียดเอาวิชาการในรูปแบบที่ใช้ในบรรยากาศมหาวิทยาลัยให้แก่ชาวบ้าน โดยขาดความเข้าใจถึงสภาวะแวดล้อมของชาวบ้าน

ในประเด็นนี้ ญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศที่ได้พัฒนาก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว และกำลังเข้าไปช่วยพัฒนาประเทศอื่น ๆ ซึ่งยังประสบกับสภาวะความยากจน ได้ตระหนักถึงปัญหานี้เป็นอย่างดี เขาได้แก้ปัญหาในการเตรียมคุนเพื่อให้มีคุณสมบัติเหมาะสมสำหรับช่วยพัฒนาประเทศที่คนยังยากจนอยู่ ด้วยการจัดตั้งบริการอาสาสมัครเพื่อพัฒนาชนบทขึ้นแก่ประเทศที่ยากจน เช่นในการพัฒนาการเกษตรในบังคลาเทศ ญี่ปุ่นได้ส่งบัณฑิตอาสาสมัคร ซึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยไม่นานนักไปในหน่วยอาสาสมัคร กระจายเข้าไปอยู่กินและทำงานร่วมกับชาวบ้าน ในลักษณะที่ไปช่วยพัฒนาการเกษตร และอยู่ในสภาวะซึ่งต้องช่วยตนเองด้วย เช่น จะทำตู้เพาะเชื้อเห็ดก็จะต้องเก็บหาวัสดุซึ่งหาได้ง่าย ๆ ในหมู่บ้าน มาดัดแปลงทำเครื่องมือเครื่องใช้แทนที่จะต้องมีตู้กรองเชื้อราคาแพง ๆ ในมุมกลับนั้นก็คือการถ่วงดุลย์ทางทัศนคติและค่านิยม ซึ่งติดมาจากบรรยากาศภายในมหาวิทยาลัยด้วยทำให้เกิดอคติส่วนตัวที่ขวางกั้นการถ่ายทอดวิชาการให้อคติเหล่านั้นค่อย ๆ หมดไป คงเหลือแต่วิชาการแท้ ๆ ซึ่งสามารถที่จะปรับความคิดให้เกิดลักษณะของการถ่ายทอดวิชาการได้อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะอยู่ท่ามกลางสภาวะทางสังคมอย่างใดก็ตาม เมื่อคนเหล่านี้เดินทางกลับประเทศ หรือถูกส่งไปร่วมโครงการพัฒนาชนบทซึ่งญี่ปุ่นได้ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศทั้งหลายที่ยากจน ก็จะมีคุณสมบัติเหมาะสมกับการทำงานให้บังเกิดผลดียิ่งขึ้น

การพัฒนาชนบทของประเทศเกาหลี ซึ่งเรามักจะได้นำมากล่าวถึงกันเสมอ ๆ ถึงผลอันเป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จที่น่าพึงพอใจนั้น ความสำเร็จส่วนหนึ่งได้สืบเนื่องมาจากการที่บุคคลระดับผู้นำของประเทศ นำตัวเองลงไปใช้ชีวิตทำงานและกินนอนร่วมกับคนในชนบทที่ยากจนเป็นประจำ เพื่อการพัฒนาทัศนคติของตนเองให้สามารถรักษาดุลย์ในการมองปัญหาในชนบท ในลักษณะที่สอดคล้องกันกับความจริงอยู่เสมอ จนเป็นบุคคลิกภาพ นโยบายก็ดี แผนงานก็ดี ตลอดจนกลยุทธในการปฏิบัติงาน ซึ่งเกิดจากทัศนคติของคน ก็จะออกมาในรูปแบบที่สอดคล้องกันกับความจริงด้วย

สำหรับในสังคมไทยเรานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมของผู้ที่ถูกห้อมล้อมด้วยบรรยากาศของความสะดวกสบายทางวัตถุ ยังมีไม่น้อยที่คิดและเชื่อมั่นกันว่า ผู้กำหนดนโยบายก็ดี ผู้คิดอ่านวางแผนก็ดี รวมทั้งผู้ที่มีส่วนสะท้อนวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ ก็ดี ล้วนแล้วก็เป็นบุคคลระดับมันสมอง ถ้าหากจะต้องลงไปทำงานในบรรยากาศซึ่งเป็นปัญหาจริง ๆ แล้ว จะเป็นการไม่คุ้มค่า แต่ขอได้โปรดหันมาพิจารณากันดูอีกทีให้กว้างกว่านั้นว่า ลำดับสมองดีอย่างเดียว แต่ปราศจากทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม เนื่องจากมองและเข้าใจปัญหาไปในทางสะดวกสบายเช่นที่ตนเองประสบอยู่ ปราศจากการสัมผัสกับชีวิตยากจนที่แท้จริงไม่เพียงแต่ไม่ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง แต่คุณธรรมย่อมไม่เกิดในส่วนลึกของจิตใจด้วย จะยิ่งทำให้การพัฒนาการเกษตรมุ่งไปสู่ทางที่เสียมากกว่าทางที่ได้ผล และการสร้างทัศนคติที่มีต่อการเกษตรสมัยใหม่ไปในทางที่ขัดแย้งกับความต้องการที่แท้จริงของสังคมของเราเองได้ก่อให้เกิดปัญหาหนัก ๆ และผลเสียหายให้แก่วงการเกษตรของเรามาแล้วในหลาย ๆ เรื่อง

3. มลภาวะธรรมชาติกับการพัฒนาการเกษตร

ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อเรื่อง การศึกษากับการพัฒนาการเกษตรซึ่งเป็นปัญหาใหญ่และเป็นปัญหาขั้นพื้นฐาน ยังมีปัญหาใหญ่อีกปัญหาหนึ่งซึ่งมีผลสัมพันธ์ต่อการพัฒนาการเกษตรอย่างสำคัญ แต่เป็นปัญหาที่มักจะไม่ใคร่มีใครมองเห็น เนื่องจากต้องอาศัยประสบการณ์ในลักษณะที่มองปัญหาด้วยสายตาไกลและลึกซึ้ง คือปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของมลภาวะธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และแม้แต่การพัฒนาการเกษตรเอง และอิทธิพลจากการศึกษาของคนด้วย

"การพัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุของมนุษย์นั้น มีลักษณะที่ทำลายมลภาวะธรรมชาติอยู่ในตัวของมันเอง" ถ้าเราศึกษาให้ลึกซึ้งและพิจารณาเพียงเล็กน้อย ก็จะเห็นได้ตั้งแต่เรื่องเล็ก ๆ ไปจนถึงเรื่องใหญ่ ๆ แม้แต่การทำลายซึ่งก่อให้เกิดการสูญเสียมลภาวะธรรมชาติเอง ก็มีทั้งการทำลายทางด้านวัตถุ และด้านวัฒนธรรมของธรรมชาติ แต่ในด้านวัฒนธรรมธรรมชาตินั้น เรามักไม่ค่อยได้มีการพูดถึงกันและมองไม่ค่อยจะเห็น เรามักเพ่งเล็งไปที่ธรรมชาติในด้านของวัตถุ เช่น พื้นดิน แหล่งน้ำ ฝนฟ้าอากาศ แร่ธาตุต่าง ๆ ต้นไม้ และชีวิตสัตว์ทั้งหลาย และความสลับซับซ้อนของดุลย์ภาพของสิ่งเหล่านี้ แต่วัฒนธรรมก็เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะให้ธรรมชาติดำรงคงอยู่ได้

ในด้านวัฒนธรรมธรรมชาตินั้น หลายสิ่งหลายอย่างที่อยู่ใกล้ชิดตัวมนุษย์เรามาก และมีลักษณะที่ขัดกับผลประโยชน์ทางวัตถุของเรา เมื่อมนุษย์ต้องการพัฒนาผลประโยชน์ทางวัตถุและต้องการกอบโกยผลได้จากธรรมชาติ จึงต้องทำลายวัฒนธรรมเหล่านี้ และความอยากได้ของมนุษย์อีกนั่นแหละที่ทำให้มนุษย์ตาบอด จนมองไม่เห็นว่า "อะไรคือวัฒนธรรมธรรมชาติ"

เมื่อพูดกันถึงเรื่องการเกษตร กล่าวกันเพียงเรื่องที่อยู่ปลายจมูกของเกษตรกรเราเอง คือ การปลูกข้าว ปลูกผัก และปลูกไม้ผล แต่ดั้งเดิมมาพันธุ์ข้าวก็ดี พันธุ์ผักก็ดี และพันธุ์ไม้ผลก็ดี ก็มีอยู่แล้วในธรรมชาติขึ้นปะปนอยู่กับชีวิตพืชชีวิตสัตว์ใหญ่น้อยทั้งหลาย **สังคมของต้นไม้และสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ พึ่งพาอาศัยกัน ทั้งบนบก ในน้ำ หรือแม้แต่ในอากาศ เป็นวัฒนธรรมธรรมชาติที่สืบทอดชีวิตทั้งหลายมาตลอดประวัติศาสตร์ของโลก**

เมื่อมนุษย์ดิ้นรน โลภด้วยผลประโยชน์และใช้ชีวิตชิงดีชิงเด่นระหว่างมนุษย์ด้วยกันและระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การกอบโกยจากธรรมชาติ ทำลายธรรมชาติ จึงเสมือนเป็นความเก่งกาจและน่ายกย่องสรรเสริญ มนุษย์ล้วงลึกลงสู่ความเร้นลับของธรรมชาติและยกย่องกันว่า เป็นนักวิชาการ มีความเก่งกาจสามารถ ผสมพันธุ์ข้าวเสียใหม่ ผสมพันธุ์พืชผัก ผลไม้เสียใหม่ ต้นข้าว ต้นผัก หรือต้นไม้ผล ซึ่งดั้งเดิมเคยอยู่ร่วมกันในสังคมธรรมชาติ ซึ่งจะเรียกว่า วัฒนธรรมธรรมชาติหรือวัฒนธรรมป่า แต่ไม่ใช่ป่าเถื่อนก็ถูกนำมาปลูกเป็นแถวเป็นแนวในนาไร่อย่างโดดเดี่ยว แล้วก็ประโคมข่าวกันว่า นี่แหละคือความเก่งกล้าสามารถของมนุษย์ นี่แหละคือวิชาการเกษตรสมัยใหม่กันละ อบรมคนให้ปองจากตัวเองออกไปด้านเดียว เห็นสิ่งเหล่านี้เป็นความสำเร็จและความสวยงาม บางครั้งยังคุยเสียด้วยว่า มนุษย์เจริญแล้วเพราะสามารถเอาชนะธรรมชาติได้แทบทั้งสิ้น

ผู้เขียนมิได้หมายความเพียงจะมาสร้างความขัดแย้งกับการพัฒนาการเกษตร เพราะเราก็ได้บอกแล้วว่า **การพัฒนาการเกษตรก็ไม่ใช่เพื่อการเกษตร** แต่เพื่อผลประโยชน์ของคน และเราก็ยังเป็นปุถุชนธรรมดา **แต่เราจะต้องถามตัวเองต่อไปอีกว่า** เรากำลังทำเพียงเพื่อชีวิตของคนรุ่นอนาคตด้วย ถ้าพวกเราจะมีความจริงใจต่อคำพูดที่ว่า **เราจะทำไว้เพื่อชีวิตลูกหลานได้ทำต่อไป** เราจะต้องยอมรับหลักปรัชญาอย่างหนึ่งว่า **ชีวิตทุกชีวิต ธรรมชาติในทุกลักษณะและรูปแบบ**จะต้องอยู่อย่างอาศัยกันและกัน จะทิ้งกันไม่ได้ จึงต้องพูดกันตรง ๆ และพูด

กันให้ถึงแก่นหรือฐานของความจริงที่เกี่ยวกับธรรมชาติ เพื่อความเข้าใจดีเสียก่อน จึงได้ชี้ให้เห็นตัวอย่างที่อยู่ใกล้จมูกเราทุกวี่ทุกวัน เพียงเห็นต้นข้าวขึ้นเรียงเป็นแถวเป็นแนวในนาเขียวชอุ่มด้วยอิทธิพลของปุ๋ย รวงดกด้วยการผสมพันธุ์ มันก็เป็นการสูญเสียวัฒนธรรมธรรมชาติอยู่แล้ว ถ้าหากเราจะมองด้วยจินตนาการของธรรมชาติที่แท้จริง และเรื่องที่ยกตัวอย่างมานี้เป็นเพียงแบบจำลองของผลจากการพัฒนา เพียงมองจากมุมเดียว ถ้าหากเราจะมองไปยังมุมอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันด้วยหลักการที่เป็นแบบจำลองดังได้กล่าวมาแล้ว เราจะได้พบกับความเสียหายของธรรมชาติที่เคยมีบุญคุณมหาศาลต่อชีวิตพลโลกในอดีตมาจนถึงปัจจุบันอย่างมากมาย และแว่นตาปรัชญาคู่เดียวกันนี้เอง ถ้าใช้มองไปที่โรงเรียนอุตสาหกรรมสักแห่งหนึ่ง หรือรถยนต์สักคันหนึ่งซึ่งวิ่งอยู่บนพื้นถนน เราจะหาคำตอบได้ว่า โรงงานอุตสาหกรรมนั้นกำลังทำอะไรอยู่ รถยนต์หรือรถแทรกเตอร์คันนั้น ก่อนที่มันจะมาเป็นรถใช้งาน กรรมวิธีในการผลิตได้ทำลายอะไร ๆ ในธรรมชาติไปอย่างมหาศาล ผู้เขียนได้ยินนักวิชาการก็ดี ผู้บริหารก็ดี และแม้แต่เกษตรกรผู้ติดเอาเชื้อโรคทางทัศนคติมาแล้วก็ดี กล่าวอย่างรุนแรงด้วยอารมณ์ว่า "ไม่ได้! พันธุ์ข้าวของเรามันยังให้ผลผลิตเพียง 80 กว่าถังต่อไร่เท่านั้น เราต้องทำให้ได้ถึง 150 ถัง ปุ๋ยของเราก็ยังไม่ดี ต้องทุ่มเทปรับปรุงให้หนักกว่านี้ เรายังไม่พอใจผลที่ได้ผ่านมาแล้ว...ฯลฯ" เมื่อดูอาการกิริยาแล้วเสมือนมนุษย์กำลังบ้าคลั่ง ผู้เขียนเห็นด้วยกับทัศนที่ว่า มนุษย์ต้องดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด แสวงประโยชน์กันอย่างไม่หยุดยั้ง แต่ถ้าเพียงการดิ้นรนกันบนความคิดทิศทางเดียว โดยขาดความเข้าใจและความสำนึกรับผิดชอบต่อธรรมชาติอันเป็นพื้นฐานหลักเสียแล้ว ก็เปรียบเสมือนเรากำลังหลุดจากฐานชีวิตของเราเอง และมุ่งไปอย่างขาดสติ ผลสะท้อนจากผลการพัฒนาของคนที่มีลักษณะความคิดเช่นนี้เสี่ยงต่อแรงสะท้อนที่อาจเป็นอันตรายใหญ่หลวงต่อสังคมอนาคตเอามาก ๆ ทีเดียว

ทุกครั้งที่ผู้เขียนได้มองไปยังนาข้าวอันเขียวชอุ่ม มีต้นข้าวยืนเรียงกอกันเป็นแถวเป็นแนว รู้สึกว่ามีความสวยงามมาก แต่ถ้าหันไปคิดอีกด้านหนึ่งถึงวิญญาณของความเป็นธรรมชาติแล้ว ก็ต้องฉุกคิดอย่างลึกซึ้งเพราะที่นั่นคือผลงานของมนุษย์ซึ่งทำลายวัฒนธรรมธรรมชาติไปแล้วเป็นร้อยปีทีเดียว อย่างไรก็ตาม ธรรมชาติก็มีหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์เช่นกัน เมื่อมนุษย์ได้ทำลายธรรมชาติไปเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์แล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องมีการคำนึงถึงการปรับปรุงกลไกอื่น ๆ เพื่อช่วยถ่วงดุลย์และป้องกันผลสะท้อนในทางเสียหายในอนาคต

การถูกแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจ การเพิ่มประชากร การเร่งพัฒนาการศึกษา และการรับเอาอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากที่อื่นซึ่งแฝงมากับวิชาการที่ไปศึกษามา ได้ก่อให้เกิดแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงและการดิ้นรนพัฒนาไปในลักษณะระยะสั้น ๆ หรือเฉพาะหน้าทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น รวมทั้งเพิ่มพูนค่านิยมทางวัตถุเป็นเงาตามตัว สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมและชีวิตเกษตรกรอย่างหนักหน่วง อิทธิพลจากสิ่งทั้งหลายดังได้กล่าวมาแล้ว ยังมีผลทำให้การกำหนดรูปแบบของการพัฒนาการเกษตร ได้ปรากฏออกมาในลักษณะที่ทำลายมลภาวะธรรมชาติและความมั่นคงของการเกษตรกรรมในอนาคตหนักยิ่งขึ้นด้วย การเปลี่ยนแปลงสภาวะทั้งหลายในกระบวนการเกษตรกรรม จึงมีความรวดเร็วเป็นทวีคูณ ไม่ว่าจะหันไปพิจารณาเรื่อง ความเสื่อมโทรมและแปรเปลี่ยนสภาวะของดิน สภาวะของน้ำและวงจรน้ำธรรมชาติ ฝนฟ้าอากาศ และสภาวะแรงงานในรูปแบบต่าง ๆ ที่ผสมผสานอยู่ในกลไกธรรมชาติ ทัศนคติที่มีต่อการเกษตรสมัยใหม่ซึ่งมีลักษณะที่แฝงเอาผลประโยชน์ทางวัตถุเข้ามาเบื้องหลัง โดยเอาวิชาการที่ใช้ประโยชน์เป็นเครื่องบังหน้า ประกอบกับความกระหายผลประโยชน์ของกลุ่มผู้รับ จึงทำให้ไม่อาจมองเห็นปัญหาลึกซึ้งไปกว่าผลประโยชน์เฉพาะหน้า สิ่งเหล่านี้เป็นตัวบั่นทอนคุณภาพและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างไม่คำนึงถึงความมั่นคงในอนาคต

อาทิเช่น การพัฒนาสารเคมีที่ใช้เป็นยาป้องกันกำจัดศัตรูพืช ยิ่งมีพิษร้ายแรงและให้ผลในการทำลาย

รุนแรงเพียงใด ดูจะเป็นยาที่ทันสมัยมากกว่ากัน แต่ไม่ว่าสิ่งใด ๆ ในธรรมชาติไม่เคยมีสิ่งใดที่มีผลด้านเดียวเมื่อ มีชีวิตที่เป็นศัตรูต่อผลประโยชน์ของเรา ก็ย่อมมีสิ่งที่เป็นประโยชน์ด้วยเป็นการถ่วงดุลย์กันอยู่ ของทุกอย่างย่อม มีทั้งคุณและโทษ มิฉะนั้นแล้วธรรมชาติก็จะเกิดการขาดดุลย์และดำรงอยู่ไม่ได้ การทำลายศัตรูพืช ซึ่งแท้ที่จริง ก็คือการทำลายศัตรูเรานั่นเอง เพราะพืชนั้น ๆ คือผลประโยชน์ของเรา ดังนั้นยานั้นก็จะทำลายชีวิตที่เป็นประ โยชน์ต่อเราทั้งทางตรง คือชีวิตที่ทำลายศัตรูพืชอีกชั้นหนึ่ง กับชีวิตที่ให้ประโยชน์ทางอ้อมเช่น แมลงที่ช่วยผสม เกสร ช่วยให้พืชผลติดผลและให้ผลผลิตตามปกติวิสัย ให้หมดไปด้วยโดยปริยาย ดังเช่นการทำไร่แตงโมเป็น ตัวอย่าง ซึ่งสมัยก่อนเราปลูกแตงโมกันเป็นไร่ ๆ การติดผลจะเป็นไปตามธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันนี้ เจ้าของไร่ ในหลายท้องที่ต้องระดมกำลังคนเป็นจำนวนมากมาทำงานผสมเกสรแตงโมให้เสร็จภายในระยะเวลาที่ดอกบาน อนึ่ง ชีวิตที่เราคิดว่ามันเป็นศัตรูต่อพืชผลเกษตรกรรมของเรานั้น หาใช่จะร้ายไปเสียหมดทุกอย่าง หลักธรรม ชาติได้สอนให้เราทราบว่า "**ไม่มีใครหรือสิ่งใดที่จะร้ายไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง บุคคลผู้ที่สามารถ น่าจะเป็นผู้ที่ สามารถนำเอาสิ่งที่ดีของเขามาใช้ให้ได้ และสามารถควบคุมหรือเปลี่ยนสภาวะความร้ายให้มาเป็นความดีได้ หาใช่การแก้ปัญหาด้วยวิธีการทำลายกัน จะเป็นผู้ที่ชนะได้ไม่**" ศัตรูพืชบางชนิดอาจมีส่วนดีในด้านอื่นอยู่ไม่น้อย แต่เนื่องจากมันเป็นตัวทำลายผลประโยชน์ของเรา จึงยิ่งทำให้เราเองตาบอดโดยปริยาย มองไม่เห็นส่วนที่ดีเอา เลย การทำลายมันเสียก็เป็นการแก้ปัญหาที่ง่าย แต่เราได้ทำลายส่วนดีของมันไปด้วยโดยรู้เท่าไม่ถึงการ ปัญหา ใหม่ ๆ ซึ่งศัตรูนั้นเคยถ่วงดุลย์ไว้ ไม่เคยปรากฏมาก่อนจึงเกิดขึ้นได้ ยิ่งกว่านั้น ถ้ามนุษย์เราคลำลึกลงไปอีกจน สุดตัว สารมีพิษเหล่านี้ ก็จะยิ่งตามลึกลงไปถึงขั้นทำลายสิ่งที่เรารักที่สุด และอยู่ชิดตัวเราที่สุด นั่นคือ ชีวิตของ เราและเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งก็ได้มีปรากฏเป็นตัวอย่างมาแล้วไม่น้อยราย ในการที่ผู้บริโภคผลิตผลเกษตร ต้องเสียชีวิตแบบผ่อนส่งจากผลของพิษตกค้างของยาป้องกันกำจัดศัตรูพืช

ในระยะหลัง ๆ นี้ เราได้หันมาให้ความสนใจกับวิธีควบคุมและปราบศัตรูพืชแบบใช้ธรรมชาติปราบ กันเอง หรืออาจเรียกว่า เป็นการควบคุมโดยทางชีววิทยา และเราก็ได้พูดกันว่า มันเป็นวิธีการแผนใหม่ในความ เห็นของผมนั้น คิดว่า เราจะเรียนจะคิดว่ามันเป็นสมัยใหม่หรือสมัยเก่าก็ถูกต้องทั้งสองอย่าง สุดแต่ว่า เราจะใช้ อะไรเป็นพื้นฐานของการพิจารณา ถ้าหากคิดว่าในสมัยที่มนุษย์สามารถทำอะไรได้ตามชอบใจคือสมัยนี้วิธีการ นี้ก็อาจยังเป็นของใหม่ได้ แต่ถ้าหากจะพิจารณากันให้ลึกซึ้งถึงสาระที่เป็นแก่นแท้แล้ว วิธีนี้เป็นวิธีโบร่ำโบราณ หรือเก่าแก่ที่สุด เพราะเป็นวิธีการที่ธรรมชาติได้ใช้มาในตัวของมันเองแต่ดั้งเดิม ตั้งแต่วิทยาการที่คนพยายาม พัฒนาให้เจริญก้าวหน้ายังไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง

การเกษตรกรรม นับตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงปัจจุบันนี้นั้น ได้ตั้งอยู่บนฐานของมลภาวะธรรมชาติ ซึ่งคนไทยเราเองก็ทราบดี ดังเราจะเห็นได้ว่าในวัฒนธรรมเกษตรของเรา เราได้กล่าวกันมาเป็นเวลาช้านาน ในทำนองสร้างความภูมิใจว่า บ้านเมืองของเรานั้น "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ฐานการเกษตรของเรา มีเอก- ลักษณ์เป็นของเราเอง คือ ดินก็ดี น้ำก็ดี มลภาวะฝนฟ้าอากาศก็ดี เคยมีความอุดมสมบูรณ์ ประชากรในสมัย ก่อนยังไม่มากมายนัก ความเจริญทางวัตถุที่แผ่อิทธิพลผลประโยชน์เข้ามาสู่ประเทศไทยก็ยังมีน้อย วิชาการใน โครงสร้างที่เน้นการพัฒนาทางวัตถุก็ยังไม่ก้าวหน้าเท่าใด ทัศนคติในด้านวัตถุนิยม และสภาวะการณ์ช่วงชิง แข่งขันความได้เปรียบกันในเชิงวัตถุยังไม่รุนแรง สังคมไทยจึงอยู่ในสภาวะที่ค่อนข้างสงบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และกัน พลังในการทำลายมลภาวะอันเป็นฐานของการเกษตรเองก็ยังไม่รุนแรง เราจึงหาได้สนใจสิ่งที่มองเห็น ได้ยากแต่เป็นฐานสำคัญของชีวิตในระยะยาวไม่ เพียงการอยู่กันไปแก้ปัญหาเฉพาะหน้ากันไปเท่านั้น จนเป็น ความเคยชิน ต่อมาเราได้มีการพัฒนาคนในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เน้นหนักทางด้านวัตถุเป็นสำคัญ ผลสะท้อนก็คือ ก่อให้เกิดการทำลายมลภาวะธรรมชาติรุนแรงยิ่งขึ้น ดังนั้นการพัฒนาการเกษตรที่มุ่งไปสู่สมัย ใหม่จึงมีลักษณะที่สวนทางกันกับความมั่นคงของธรรมชาติที่เป็นฐานหลักและแน่นอน การเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย

เหล่านี้ ย่อมมีผลกระทบต่อความเสียหายในด้านจิตใจด้วย อิทธิพลของรูปแบบและวัฒนธรรมในการพัฒนาที่เหมาะสำหรับอยู่บนฐานทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของบางประเทศก็มีโอกาสเข้ามาปรากฏในประเทศไทย ไม่เป็นการสอดคล้องกับพื้นฐานของเราเอง

ทุก ๆ วันนี้ ในวงการเกษตร มีปัญหาสลับซับซ้อนในด้านมลภาวะธรรมชาติมากยิ่งขึ้นอย่างมากมาย เนื่องจากปัจจัยทั้งหลายที่อยู่ในกลไกธรรมชาตินั้นมีอยู่เป็นจำนวนมากและต่างก็เชื่อมโยงถึงกันและกัน และยังมีวงจรของการเปลี่ยนแปลงซึ่งสอดคล้องกันด้วย ทำให้กระบวนการธรรมชาติทั้งกระบวนการมีความเป็นปกติและรองรับชีวิตทั้งหลายในโลกอยู่ได้ และด้วยทัศนคติของคนผู้เจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนี้เอง ที่มองปัญหาทางเดียวและปัจจัยตัวเดียว ได้ใช้สิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นซึ่งมีพลังสูง หรือจะเรียกว่าเป็นพลังแห่งวิชาการแผนใหม่ก็สุดแล้วแต่ เข้าไปจับกลไกตัวหนึ่งตัวใดที่ต้องการจะให้เปลี่ยนแปลง นึกจะกั้นเขื่อนกั้นทำนบก็ทำไป จะเปลี่ยนวงจรของน้ำธรรมชาติซึ่งมนุษย์ไม่พอใจให้เป็นไปตามความพอใจ แน่นอนที่สุดที่ว่า กระบวนการธรรมชาติทั้งชีวิตที่เคยหมุนเวียนสอดคล้องต้องกันและดุลย์กันอยู่ จะต้องเกิดการขัดแย้งกัน กระทบกัน ปรวนแปรจนไม่เป็นกระบวน เช่น ฝนฟ้าอากาศมาผิดฤดูพื้นดินเสื่อมโทรมหรือคุณสมบัติแปรเปลี่ยนไป ธารน้ำเหือดแห้ง น้ำท่วมและอะไรต่ออะไรอีกมากมาย ซึ่งอย่างเก่งก็เพียงแค่โทษฝนฟ้าอากาศธรรมชาติต้องรับการตำหนิติเตียนไปอีก หากจะมองลึกลงไปอีก ก็คงจะได้เห็นว่าเราจะโทษใครไม่ได้นอกจากมนุษย์ด้วยกันเอง เราคงยังคิดกันแต่เพียงว่า เราจะผลิตอะไรกิน ผลิตอะไรขาย และผลิตแล้วจะหาตลาดขายที่ไหน แต่เราไม่เคยพูดกันเลยว่าในอนาคตนั้น เรายังจะมีพื้นดินน้ำ และมลภาวะธรรมชาติที่เหมาะสมแก่การผลิตอะไรต่ออะไรอยู่อีกหรือไม่ เราหลงภูมิใจว่า เรามีสัมโอนครไชยศรีรสดีไม่มีที่ไหนสู้ได้ เราได้รับการสั่งซื้อจากตลาดต่างประเทศแล้ว แต่ไม่เคยมีใครพูดถึงเลยว่า อีกกี่ปีข้างหน้าเรายังจะมีสัมโอนครไชยศรีคุณภาพดี ๆ ส่งสูตลาดอีกหรือไม่

แนนอนที่สุด อะไร ๆ มันต้องมีการเปลี่ยนแปลงไป ไม่มีสิ่งใดที่หยุดนิ่งหรือตายด้านเหมือนเดิม ไม่ว่าธรรมชาติหรือสังคม แต่เราได้เข้าใจสิ่งเหล่านี้กว้างขวางและลึกซึ้งกันแล้วหรือ และได้เตรียมแผนรองรับการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายที่สอดคล้องต้องกันกับทั้งธรรมชาติและสังคมหรือเปล่า เพื่อให้เราสามารถอยู่ได้ด้วยดีในอนาคต

สรุปแล้ว มลภาวะขั้นพื้นฐานที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเกษตรในยุคปัจจุบันนี้นั้นก็คือ มลภาวะในด้านความคิดของคน ซึ่งยึดมั่นอยู่กับวัตถุและผลประโยชน์แบบทิศทางเดียว ปะปนอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย สร้างทัศนคติให้แก่คนทุกกลุ่ม นับตั้งแต่นักวิชาการ นักการเมือง ไปจนถึงเกษตรกร และบุคคลทั่ว ๆ ไป ให้มีภาพพจน์ของการพัฒนาการเกษตรสมัยใหม่เป็นรูปแบบที่มิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมั่นคงของการเกษตรของเราเอง ทั้งในด้านธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม สิ่งที่แสดงออกตอนปลายเหตุสิ่งหนึ่งซึ่งพอจะมองเห็นกันได้ไม่ยากนักก็คือ การผลิตพืชผลของเขาหลาย ๆ อย่างที่ได้ผ่านเข้ามาสู่กระบวนการผลิตแล้วก็ค่อย ๆ ซบเซาไปเสมือนคลื่นบนพื้นน้ำ หาความมั่นคงแนนอนได้ยาก แม้ถ้ามองรวบรวมแล้วจะเป็นเรื่องปลีกย่อยก็ตาม แต่ต้องไม่ลืมว่าสิ่งที่มองเห็นได้ยากมาก แต่เป็นคลื่นลูกใหญ่ที่สุด ก็อยู่บนฐานเดียวกัน มีโครงสร้างของปัญหาเหมือนกัน และการกระทบกระเทือนจากการปรวนแปรของคลื่นลูกนี้ ก็หมายถึงชีวิตของเกษตรกรไทยทุกคน

ดังนั้นในปัจจุบันนี้ เราจะมองการเกษตรสมัยใหม่ด้วยทัศนคติที่แคบ ๆ อยู่เพียงแค่ทฤษฎีและวิธีการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้นไม่ได้อีกต่อไปแล้ว จำเป็นจะต้องมองกว้างและมองไกลออกไปถึงกลไกอันสลับซับซ้อนทางด้านทรัพยากรและมลภาวะธรรมชาติ ทรัพยากรคนและบทบาทการเปลี่ยนแปลงของสังคมทางด้านประชากร วัฒนธรรม สภาวะทางเศรษฐกิจและอื่น ๆ และผลกระทบจากการพัฒนาทางด้านการศึกษา ซึ่งมีส่วนเชื่อมโยงถึงกันและกัน และจะต้องคำนึงถึงเป้าหมายหลักขั้นสุดท้าย คือ ความต้องการเพื่อความจริญและความมั่นคงอันแท้จริงของประชากรส่วนใหญ่เป็นสำคัญก่อนที่จะกำหนดรูปแบบและวิธีการในการใช้วิชาการ

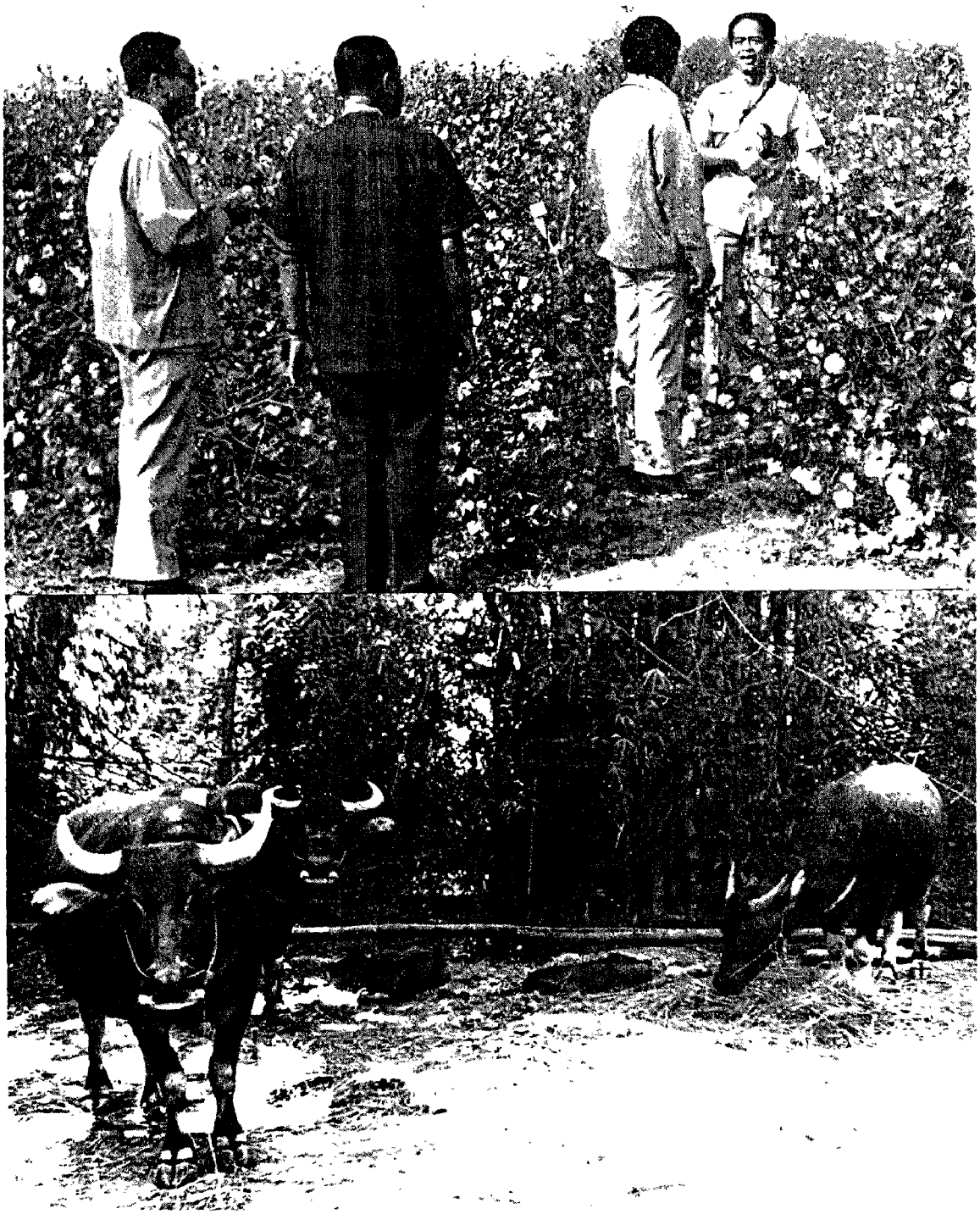

ให้บังเกิดประโยชน์ได้ และสิ่งนั้น คงไม่ต้องติดใจคำนึงว่า ใครจะเรียกว่าเป็นการเกษตรแบบเก่าหรือแบบทันสมัย

การกระจายเทคโนโลยีที่เหมาะสม สู่ชนบท

บทนำ

ในยุคปัจจุบันนี้ ได้มีการตื่นตัว ให้ความสนใจ และมีความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม (appropriate technology) กันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกิจกรรมที่สัมพันธ์กันกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในระดับที่ด้อยพัฒนาและประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย แนวความคิดในเรื่องนี้ ในทางปฏิบัติ ได้แสดงแนวโน้ม เน้นหนักไปที่การพัฒนาชนบท

เมื่อกล่าวถึงสังคมชนบท ถ้าหากจะละไว้ในที่เข้าใจว่า หมายถึงกลุ่มชนที่ยากจน ได้รับการศึกษาไม่เพียงพอ มีฐานะความเป็นอยู่ของชีวิตอยู่ในระดับต่ำกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ ย่อมมาจากกลุ่มชนของผู้ที่อยู่ในสภาวะทางวัตถุที่เหนือกว่าคนในชนบทเป็นธรรมชาติ เพราะถ้าหากไม่อยู่เหนือกว่าก็คงจะไม่มองเห็นว่าอีกฝ่ายหนึ่งอยู่ต่ำกว่าเป็นแน่ หรือในทางปฏิบัติ ก็คือ ทัศนคติของคนผู้ที่นำเอาสภาวะทางวัตถุรอบ ๆตัวเองเป็นเครื่องวัดผู้อื่น

กลุ่มชนที่เรียกตัวเองว่าเป็นผู้เจริญกว่านี้เอง เป็นกลุ่มชนที่มีพลังทางเศรษฐกิจ การเมือง และการศึกษาในด้านวิชาการ เหนือกว่าคนในชนบท และโดยธรรมชาติ ก็จะมีอคติ เข้าใจไปว่า เทคโนโลยีที่เหมาะสมนั้น เป็นเทคโนโลยีโบราณ ล้าสมัย และยังสะท้อนความรู้สึกออกมาอีกว่า เพื่อคนยากคนจนเท่านั้น อันสะท้อนความรู้สึกในทำนองดูถูกคนยากจนออกมาอีกอย่างไม่รู้สึกตัวด้วย

ถ้าหากว่า ตราบใดที่เรายังไม่สามารถทำความเข้าใจ ทัศนคติและแนวความคิดที่เกี่ยวกับ เทคโนโลยีที่เหมาะสมให้กระจ่างชัดถึงความจริงได้แล้ว ก็จะเป็นการยากที่จะสามารถหาศิลปและวิธีการปฏิบัติในการพัฒนาให้สิ่งที่กำลังกล่าวถึงนี้ บังเกิดประโยชน์ตอบสนองต่อการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจให้ตรงตามเป้าหมายที่แท้จริงได้.

ความเหมาะสมของเทคโนโลยี

เมื่อกล่าวถึงวิทยาการทั้งหลายแล้ว ถ้าหากมีความเหมาะสมกับสภาวะการณ์ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ก็จะสามารถทำให้บังเกิดประโยชน์ได้ แต่ถ้าหากขัดกับสภาวะการณ์ที่เป็นจริงของสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติแล้ว นอกจากจะไม่บังเกิดผลดีแล้ว ยังอาจเป็นผลในทางสูญเสียได้ด้วย

เมื่อได้กล่าวถึง เทคโนโลยีที่เหมาะสม ขอได้โปรดเข้าใจว่า เป็นคนละประเด็นกันกับ ความโบราณ ล้าสมัย หรือความทันสมัยของรูปแบบของเทคโนโลยี แต่หมายถึงเทคโนโลยีที่เกิดจากแนวความคิดมีลักษณะโครงสร้างและรูปแบบ ที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมและความต้องการของกลุ่มชนในสังคมแต่ละกลุ่มสภาวะซึ่งอาจจะอยู่ในสภาวะแวดล้อมต่าง ๆที่ไม่เหมือนกัน แม้ในสังคมที่มีความพร้อมมูลพอสมควร ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในรูปแบบที่ก้าวหน้าไปไกลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไปจนถึงกลุ่มชนที่อยู่สภาพที่ยังมิได้พัฒนาไปมากเท่าที่ควร ยังมีปัญหาหลาย ๆด้าน ทำให้ต้องรับเทคโนโลยีอย่างง่าย ๆและยังต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอยู่มาก ดังนั้น พื้นฐานที่จะช่วยให้สามารถวินิจฉัยได้ว่า เทคโนโลยีรูปแบบอย่างไร มีความเหมาะสมกับสภาวะของกลุ่มชนใดนั้น คงจะต้องเริ่มต้นศึกษามาจาก สภาวะของกลุ่มชนซึ่งอาจจะจำแนกออกไปเพื่อประโยชน์ในการพิจารณาดังนี้คือ

สภาวะแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งน่าจะได้เน้นหนักไปที่ สภาวะแวดล้อมในทางภูมิศาสตร์ และ ปัจจัยทั้งหลายที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะและบทบาทของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นในทางภูมิประเทศและพลังงาน

สภาวะทางด้านทัศนคติ ความเชื่อถือต่าง ๆ วัฒนธรรม ประเพณีนิยม และการศึกษา ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์

ถึงกันและกันเสมือนเป็นกระบวนการเดียวกัน เรื่องนี้ เป็นเรื่องของคน ดังนั้น เมื่อจำเป็นจะต้องพิจารณาในประเด็นนี้ จำเป็นต้องละลดอคติออกไปเสียก่อน ผู้พิจารณาอย่าได้พิจารณาแต่เพียงประเด็นของชาวบ้าน จำเป็นต้องพิจารณาสภาวะแวดล้อมของนักวิชาการและกลุ่มคนผู้ที่จะเผยแพร่เท็คโนโลยีด้วย เพื่อความเที่ยงธรรม และเพื่อผลในการพิจารณาที่ตรงกับความเป็นจริง

สภาวะทางเศรษฐกิจ การอาชีพ และฐานที่รองรับเศรษฐกิจต่าง ๆ ซึ่งสัมพันธ์ระหว่างกันและกันมาเป็นเวลาช้านาน ตลอดจนฝังรากฝังโคนลงไว้อย่างสลับซับซ้อน เพราะถ้าหากขาดความรอบรู้อย่างถึงพื้นฐานแล้ว การเผยแพร่เท็คโนโลยีก็อาจก่อให้เกิดผลสะท้อนในทางเสียหายในระยะยาวได้ไม่น้อย

ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เป็นสิ่งหนึ่งที่มีอิทธิพลทำให้เกิดรูปแบบของวัฒนธรรมซึ่งอาศัยทรัพยากรเหล่านั้นในชีวิตประจำวันของคนในชนบทมาเป็นเวลาช้านาน และในมุมกลับ การอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ ถ้าหากไม่มีการนำเอาความคิดและวัตถุจากภายนอกเข้ามาแทรกแซงหรือเปลี่ยนแปลงของเดิมโดยรู้เท่าไม่ถึงกาลแล้ว วัฒนธรรมในท้องถิ่นเองนั่นแหละ จะมีคุณสมบัติในการอนุรักษ์สิ่งต่าง ๆ อยู่ภายในตัวเอง

อาทิเช่น ในประเทศภาคพื้นเอเชียทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเขตร้อน ได้มีการปลูกต้นไผ่บนคันนาข้าว ปลูกทำรั้วบ้าน แบ่งเขตบ้าน ปลูกเป็นต้นไม้ข้างถนน ในชนทบกันมาเป็นเวลาช้านาน และได้ใช้ไม้ไผ่ทำภาชนะใส่น้ำ ทำยุ้งฉางเก็บข้าวเปลือก ทำรั้วบ้าง ฝาบ้าน คอกสัตว์เลี้ยงในการเกษตรกรรม เครื่องจักรสานการฝีมือต่าง ๆแอกที่ใช้สรวมใส่คอสัตว์ลากจูงไถและคราดสำหรับการทำไร่ทำนา ในภาคเหนือของประเทศไทยก็ได้ใช้ไม้ไผ่ทำเครื่องมือชลประทานที่ใช้พลังน้ำธรรมชาติ ทำล้อหมุนด้วยพลังน้ำและกระบอกตักน้ำ กันมาช้านานแล้ว หน่อไม้ก็ได้นำมาใช้เป็นอาหารประเภทพืชผักในชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวาง ถ้าหากวันหนึ่งวันใดนักวิชาการที่ติดเอารูปแบบของวัตถุใหม่ ๆ อันเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของที่อื่นซึ่งเพี้ยนไปจากสภาพท้องถิ่นดังได้กล่าวมาแล้ว นำเอาเข้าไปเผยแพร่ ตัดรั้วไม้ไผ่ลงใช้รั้วคอนกรีต อิฐบล็อคแทน ปลูกต้นไม้อื่น ๆ โดยคิดว่าร่มรื่นสวยงามดีกว่าต้นไผ่ แน่นอนที่สุด วัสดุจากไผ่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเสมือนกลไกละเอียดละออกระจายอยู่ในสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ ก็จะถูกกระทบให้เกิดผลเสียหายอย่างรู้เท่าไม่ถึงกาลได้

การศึกษากับการกระจายเท็คโนโลยีที่เหมาะสม

การศึกษา นับได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่ง หากจะพิจารณากันบนฐานแห่งความเที่ยงธรรม ในการกระจายเท็คโนโลยีที่เหมาะสมแล้ว จำเป็นต้องพิจารณาทั้งผู้ให้และผู้รับควบคู่กันและร่วมกันไป ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงเรื่องการศึกษากับการกระจายเท็คโนโลยีที่เหมาะสม จึงจำเป็นต้องพิจารณาทั้งในด้านการศึกษาของฝ่ายที่เป็นผู้ให้และฝ่ายที่เป็นผู้รับ ฝ่ายที่เป็นผู้ให้หรือนักวิชาการนั้น อาจมีความรู้ทางด้านวิชาการเหนือกว่า แต่ฝ่ายผู้รับหรือชาวบ้าน ก็มีความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัจจัยทั้งหลายซึ่งประกอบกันเป็นความต้องการของเขา ซึ่งผู้ให้ จำเป็นต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจในบทบาทของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลายเหล่านี้อย่างลึกซึ้งในทุก ๆ ทิศทางของแนวโน้มที่อาจจะมีการแปรเปลี่ยน แต่ในทางปฏิบัตินั้น โดยธรรมชาติของมนุษย์ ผู้ให้มักจะถือว่า ตนเองเป็นฝ่ายที่มีความรู้เหนือกว่าเสมอ แท้จริงแล้ว เขามีอิทธิพลในทางอคติซึ่งเป็นพลังจากวัตถุนิยมเหนือกว่าโดยไม่รู้สึกตนเองต่างหาก ผู้ให้ จึงมักจะเกิดความคิดและรูปแบบของการทำงานในลักษณะ "คิดเอาเองว่า นี่คือความต้องการของชาวบ้าน" และใช้วิธีการเผยแพร่ในรูปแบบของการยัดเยียดสิ่งที่เขาได้ประดิษฐ์คันคิดขึ้นมาเสมอ ๆ จนแทบจะเป็นเรื่องประจำวัน.

การที่ ผู้ให้ จะสามารถลดละอคติเช่นนี้ให้ลดน้อยลงไปได้ ซึ่งจะทำให้สามารถแลเห็นและเข้าใจ "ความต้องการ" อันแท้จริงของชุมชนในท้องถิ่นชนบทได้ดียิ่งขึ้นนั้น ในทางปฏิบัติ ไม่มีวิธีการใดที่จะดีเท่ากับการที่

นำตนเองลงไปคลุกคลีกับชีวิตชาวบ้านจริง ๆอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ และจำเป็นจะต้องใช้กาลเวลาอยู่ในบรรยากาศจนกระทั่งเกิดความซาบซึ้งในบรรยากาศของชีวิตและสังคมเช่นนี้ด้วย ผลสะท้อนที่อาจถือเป็นเครื่องวัดความซาบซึ้งและความเข้าใจชีวิตอันลึกซึ้งก็คือ การที่ชาวบ้านยอมรับนับถือเขาทั้งหลายได้สนิทใจเท่าใด เขาเองก็จะมีจิตใจและความคิดต่าง ๆที่เข้าถึง ความต้องการ ของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น เป็นภาพสะท้อนเสมือนเงาตามตัว

ดังนั้น ไม่เพียงแต่การศึกษานอกโรงเรียน หรือ การศึกษานอกระบบ เท่านั้น ที่มีความจำเป็น แต่รูปแบบของการศึกษานอกโรงเรียนที่ "เหมาะสม" ต่างหาก ที่เป็นสิ่งสำคัญ ในเมื่อพิจารณาถึงประเด็นของการศึกษา และจำเป็นต้องเปลี่ยนทัศนคติของฝ่ายที่มีอิทธิพลเหนือกว่าไม่ให้รู้สึกว่า เป็นการให้การศึกษาแก่ชาวบ้านทางเดียว แต่จะต้องเกิดความรู้สึกให้ยอมรับยอมเข้าใจกันได้ว่า เป็นการให้การศึกษาแก่ฝ่ายที่จะถ่ายทอดเทคโนโลยี ในรูปแบบที่เรียกว่า "ให้การศึกษาแก่ตนเองโดยอิสระ" เป็นสำคัญ เพราะเท่าที่ได้พิจารณาโครงสร้างและรูปแบบ "การศึกษานอกโรงเรียน"ของประเทศไทยเป็นตัวอย่างแล้ว จะเห็นได้ว่ายังมีลักษณะและโครงสร้างที่ใกล้กับการศึกษาในโรงเรียนหรือในระบบทางการอยู่มาก แต่ออกไปทำนอกโรงเรียน นอกสถานที่เรียน มากกว่าเท่านั้นเอง สิ่งต่าง ๆยังติอยู่กับความรู้สึก ในระบบราชการและทัศนคติที่มีอคติมุ่งไปสู่ทิศทางเดียวอยู่มาก จึงขาดความอิสระและความคล่องตัวในด้านความคิดอ่านอยู่ในตัวของมันเอง อย่างยากที่คนในระบบเอง จะทราบได้ เพราะระบบนี้ก็ดี บุคคลากรที่ทำงานก็ดี ยังอาศัยแกนที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบในโรงเรียนหรือระบบทางราชการนั่นเอง.

พลังงานในท้องถิ่น

แหล่งพลังงานในท้องถิ่นนั้น อาจแบ่งออกไปได้เป็นสองประเภทคือ พลังงานธรรมชาติประเภทหนึ่ง และ พลังงานอันเกิดจากระบบและวิธีการต่าง ๆในสังคมประจำวันอีกประเภทหนึ่ง

เมื่อกล่าวถึง พลังงานธรรมชาติ แล้ว เราควรจะได้เริ่มต้นการพิจารณาจากสิ่งที่เป็นพื้นฐานสำคัญซึ่งเรามักจะมองข้ามกันไปเสมอ ๆนั่นคือ ทรัพยากร "คน" ในประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทนั้น บทบาทของแรงงานคนเป็นสิ่งที่จะลืมเสียมิได้เลย ปัญหาคนว่างวานเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบไปถึงปัญหาอื่น ๆทั้งที่เป็นปัญหาในชนบทและปัญหาในเมืองอย่างกว้างขวาง แม้แต่การคิดการค้นคว้าพัฒนาการใช้ประโยชน์ของพลังงานอื่น ๆเราก็จำเป็นจะต้องพิจารณาถึง "จุดสมดุลย์ที่เหมาะสม" ระหว่างแรงงานคนในท้องถิ่นกับพลังงานอื่น ๆในรูปแบบและจุดที่จะบังเกิดผลดีที่สุดต่อการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ หาใช่การมองปัญหาเพียงประเด็นเดียวและทิศทางเดียวไม่

พลังงานธรรมชาติอื่น ๆที่นอกเหนือจากพลังงานอันได้จากทรัพยากรคนแล้ว ก็คงจะมองไปยัง พลังงานน้ำ กระแสลม พลังงานอันได้จากการเปลี่ยนแปลงทั้งทางฟิสิคส์ ทางเคมีและทางชีววิทยาของวัสดุธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ รวมทั้งผลิตผลพลอยได้ทั้งหลาย

เรามีตัวอย่างที่ได้พบเห็นมาแล้ว อาทิเช่น ในอดีตกาล ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย มีภูเขาและต้นน้ำลำธารอุดมสมบูรณ์มาก การใช้พลังน้ำในลำห้วย เพื่อการหมุนล้อสำหรับตักน้ำให้ลำห้วยเอง ขึ้นมาใช้ในการชลประทานสำหรับไร่นา ได้กระทำกันมาช้านานแล้ว ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2484 ก็ได้มีการดัดแปลงครกกระเดื่องสำหรับตำข้าวจากใช้แรงงานคนแบบใช้เท้าเหยียบ มาใช้พลังงานน้ำจากลำห้วยแบบล้อหมุน ซึ่งล้อหนึ่ง ๆสามารถตำข้าวได้ถึง 5 หรือ 6 ครกในเวลาเดียวกัน

การใช้กังหันลมเพื่อเดินระหัดวิดน้ำในบริเวณที่ทำนาเกลือ ได้กระทำกันมาเป็นเวลาช้านานแล้วในประเทศไทย ในบริเวณที่มีการทำนาเกลือ เป็นบริเวณที่มีภูมิประเทศโล่งแจ้ง อยู่ริมชายฝั่งทะเล ธรรมชาติจึงอำนวยให้แก่การใช้กังหันลมได้อย่างสะดวก นอกจากนั้นในระบบของการทำนาเกลือแบบธรรมชาติก็จะเห็นได้ว่า การสูบน้ำทะเลเข้านา เป็นหัวใจสำคัญอย่างหนึ่ง ชีวิตของชาวนาเกลือ คุ้นเคยและปรับตัวเองเข้ากับสภาพ

แวดล้อมเหล่านี้จนกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมอาชีพ สืบทอดวิธีการกันมาชั่วอายุคน หากจะมีการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่มีอยู่เดิมเสียไม่ได้เป็นอันขาด

แก๊สชีวภาพที่ใช้มูลสัตว์ก็ดี ใช้เศษพืชจากไร่นาก็ดี ได้ทำกันมาช้านานแล้วในประเทศอินเดียและเครือข่ายของประเทศดังกล่าว เพราะมีการเลี้ยงสัตว์อยู่ในวัฒนธรรมการเกษตรอันเป็นอาชีพหลัก สำหรับประเทศไทย พึ่งจะมาตื่นตัวในภายหลังโดยความคิดริเริ่มของผู้มีการศึกษาทางวิชาการในระดับสูงพอสมควรแต่ก็แสดงให้เห็นว่า ได้มีการพิจารณามุ่งไปหาเทคโนโลยีมากกว่าการนำเอาหลักการของวัฒนธรรมและการจัดการเข้าไปผสมผสานด้วย

เมื่อกล่าวถึงพลังงานจากแสงอาทิตย์ สิ่งนี้นับได้ว่า เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้มือใกล้ตัวในชีวิตประจำวันสิ่งหนึ่งในบรรยากาศของประเทศที่อยู่ในเขตร้อน ขณะนี้ได้มีการตื่นตัวค้นคว้าวิจัยกันในหลายสถาบัน แต่ถ้าหากจะมองกันในทัศนะของคนที่อยู่นอกรั้วสถาบันทั้งหลาย สิ่งที่สะท้อนให้เห็นปัญหาได้อย่างชัดเจน กลับมิใช่ปัญหาที่สืบเนื่องมาจากเทคโนโลยี แต่เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากตัวบุคคลที่เป็นนักเทคโนโลยีเอง ผู้มองปัญหาด้วยทัศนะจากตัวเองออกไปสู่ภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ออกไปสู่ชาวชนบท หาได้มองในทัศนะเดียวกันกับชาวบ้านผู้ถูกล้อมรอบด้วยปัญหาจริงไม่ การยอมรับสิ่งประดิษฐ์ทั้งหลายที่กลุ่มชนซึ่งผ่านสภาวะการศึกษาและสังคมคล้ายคลึงกันมาเพียงกลุ่มเดียว ได้แลเห็นช่องว่างทางความคิดและทัศนคติระหว่างกลุ่มนักวิชาการกับกลุ่มชาวบ้านขึ้นอย่างชัดเจน ยิ่งได้มีโอกาสสัมผัสผลงานจากประเทศซึ่งเจริญแล้วทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ประทับใจกับรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาวะของประเทศที่เจริญแล้ว จึงหาได้นำเอาแต่เพียงหลักการมาประยุกต์กับสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวชนบทของไทยเราเองไม่ แต่ได้นำเอาความเหมาะสมกับสภาวะที่อื่นมาตั้งเป็นมูลฐานแทน เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นคำอธิบายของคำว่า "เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม" ได้ในตัวของมันเองอย่างชัดเจน.

อนึ่ง ภายในกระบวนการต่าง ๆของสังคมมนุษย์ ก็อาจจะมีการสูญเสียของพลังงานบางรูปแบบและบางลักษณะ อย่างคาดไม่ถึง และอาจจะมองเห็นได้ไม่ง่ายนักสำหรับบรรยากาศของสังคมมนุษย์ที่อยู่ในสภาพสะดวกสบายอย่างพร้อมมูล ใคร่จะขอยกตัวอย่างเช่น การปลูกปอในประเทศจีน ในบริเวณซึ่งไร่ปออยู่ใกล้ถนน หลังจากการที่เกษตรกรได้เก็บเกี่ยวต้นปอแล้ว ก็ได้นำเอาต้นปอมาปูบนพื้นผิวถนนซึ่งราดยางแอสฟัลท์ไว้อย่างเรียบร้อย มีรถยนต์แล่นไปมาพอสมควร แรงกดของล้อรถยนต์ที่วิ่งไปบนพื้นถนน ไม่สูญเปล่า เพราะได้ถูกนำมาใช้ในการบดขยี้ต้นปอ เพื่อการกระจายและลอกเส้นใยให้แตกแยกออกจากลำต้น เพื่อนำมาเข้าสู่กรรมวิธีซึ่งละเอียดอ่อนยิ่งขึ้นในภายหลัง พลังงานที่เกิดจากบทบาทความเคลื่อนไหวในสังคมมนุษย์ในชีวิตประจำวัน อาจจะมีผสมผสานอยู่ในลักษณะต่าง ๆอีก ผู้มีความรู้ทางด้านเทคโนโลยีสูง ๆมักจะมีความรู้สึกดูถูกดูแคลน สภาวะต่าง ๆในชนบท จึงทำให้เป็นม่านบังตา มองไม่เห็นความสำคัญโดยปริยาย

แนวความคิดในการกระจายเทคโนโลยีสู่ชนบท

หลังจากได้กล่าวถึงหลักการและรูปแบบของเทคโนโลยีที่เหมาะสม มาแล้วพอสมควร จึงหันมาพิจารณากันถึง "**ความต้องการในการพัฒนาและกระจายเทคโนโลยีที่เหมาะสมสู่ชุมชนในชนบท**" กันต่อไป

เมื่อกล่าวถึง "เทคโนโลยีที่เหมาะสม" นักวิชาการและผู้สนใจทั้งหลาย มักจะมองไปที่ความสำคัญของเทคโนโลยีเป็นอันดับแรก ส่วนประเด็นสำคัญในเรื่องความเหมาะสมนั้น จะมาเป็นอันดับรอง ดังนั้นผลที่ปรากฏสะท้อนออกมาให้เห็นในด้านของรูปแบบในการใช้ประโยชน์ จึงมักจะมีรูปแบบที่ปรากฏออกมาอย่างลอย ๆ ขาดพื้นฐานอันเป็นประเด็นหลักสำคัญ นั่นคือ ขาดปฏิกิริยาในการยอมรับจากชุมชนในชนบท ดังเช่นที่ได้ปรากฏมาแล้วทั่ว ๆไปในประเทศไทย กล่าวคือ ผู้ที่วิจัยและประดิษฐ์คิดค้นทั้งหลายจะเข้าใจเอาเองว่า สิ่งที่เขาได้คิดขึ้นและทำออกมานั้น คือความต้องการของชาวบ้าน ซึ่งความจริงถ้าหากจะได้ศึกษาวิจัยในด้านสังคมกันให้ละเอียด

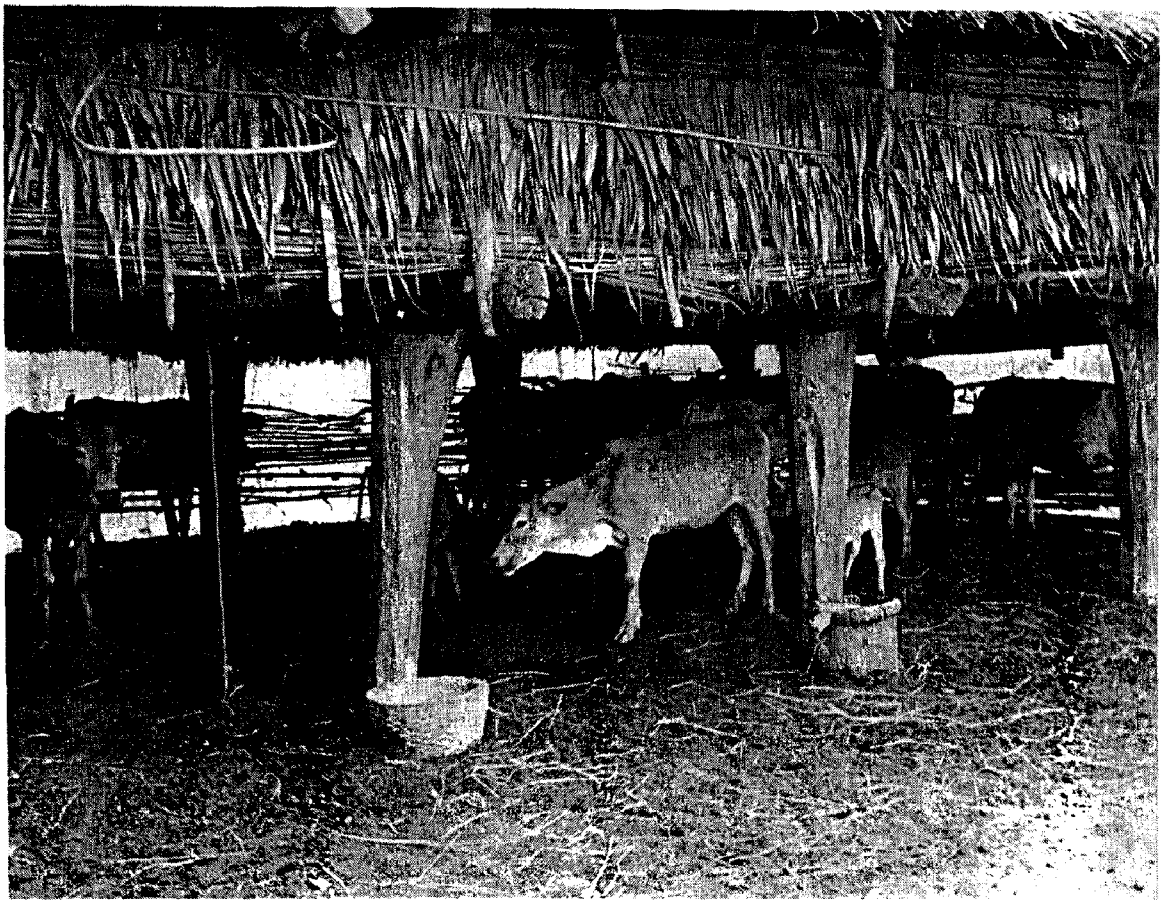

รอบคอบแล้ว หาได้เป็นเช่นที่นักวิชาการได้คิดได้เข้าใจเอาเองเสมอไปไม่

ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีออกไปสู่ชนบทนั้น อาศัยแนวความคิดทั่ว ๆไป จะเห็นได้ว่า มีอยู่สองฝ่าย กลุ่มผู้ให้ ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีที่ให้ความรู้กลุ่มหนึ่ง กับกลุ่มชนผู้รับความรู้ ซึ่งหมายถึงชาวบ้าน ชาวชนบท อีกกลุ่มหนึ่ง เราต้องไม่ลืมว่า กลุ่มชนทั้งสองกลุ่มนี้ มิใช่จะมีความแตกต่างกันแต่เพียงความรู้ในด้านเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังอยู่ในสภาวะแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนวัฒนธรรมทางวิชาการที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งอิทธิพลกระทบถึงการมองปัญหาต่าง ๆในลักษณะทางแนวความคิดที่แตกต่างกัน อย่างคนละรูปแบบทีเดียว

๕๖

อะไรคืออำนาจ

ในช่วงเวลา 57 ปีแห่งชีวิตที่ได้ผ่านพ้นมานี้ ผมได้มีโอกาสพบและเรียนรู้ "คน" มามากพอสมควร และยังคงจะต้องเรียนรู้กันต่อไปอีกตราบเท่าที่ชีวิตยังอยู่ มีคนจำนวนไม่น้อยที่มีจิตใจติดอยู่กับการแสวงอำนาจ และเมื่อมีอำนาจแล้ว ก็หลงไหลยึดมั่นด้วยการใช้อำนาจเมื่อสำเร็จกิจที่ตนพึงประสงค์และมัวเมากับความอยู่เหนือผู้อื่น ข่มเหงจิตใจผู้อื่น นิยมวิธีปฏิบัติต่อผู้อื่นเยี่ยงวัตถุ

มิตรที่รักทั้งหลาย ขอจงได้พิจารณาดูด้วยสติและปัญญาที่เรามีอยู่เถิดว่า คนเราทุกคน รวมถึงตัวของผู้แสวงอำนาจและมีอำนาจด้วยซึ่งจำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน ปรารถนาความสุขด้วยกันทุกคน เรามิได้มีเพียงแต่ชีวิตและร่างกายเท่านั้น แต่เรามีจิตใจ เรามีความต้องการน้ำใจ ต้องการความเข้าใจและการยอมรับที่ถูกต้องในตัวเราเองจากทุก ๆคน ท่านคิดหรือว่า เพียงการใช้อำนาจเฉพาะหน้า จะช่วยให้เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ปฏิบัติกิจใด ๆ ให้แก่ท่าน ตามแนวความคิดของท่านได้ตามประสงค์ ด้วยความมีชีวิตชีวา ถ้าท่านไม่คิดถึงการใช้น้ำใจบ้าง

โดยธรรมชาติแท้จริงแล้ว "ไม่มีอำนาจใด ๆจะยั่งยืนถาวร นอกจากอำนาจธรรมชาติหรืออำนาจธรรมะอันเป็นอำนาจแห่งความจริงของชีวิตทุกชีวิต" ดังนั้น ท่านผู้มีอำนาจทั้งหลายจึงควรจะได้สติและคิดว่าอำนาจที่ท่านมีอยู่คือสิ่งสมมุติเท่านั้น ไม่ควรหลงและมัวเมาอยู่กับอำนาจอันมิใช่ของแท้ เราควรหันมาแสวงคุณธรรมและเมตตาธรรมกันดีกว่า เพราะน่าจะเป็นการแสวงอำนาจอันแท้จริง และเป็นอำนาจที่ทุกชีวิตพึงปรารถนา จึงควรจะเป็นอำนาจที่มีความยั่งยืนถาวรไปชั่วชีวิต ไม่มีใครจะแย่งชิงอำนาจชนิดนี้ไปได้เลย และนอกจากเป็นอำนาจที่ไม่ข่มเหงจิตใจผู้อื่นแล้ว ยังเป็นการสร้างสรรจิตใจโดยทั่วกันและนำความร่มเย็นมาสู่จิตใจทั้งผู้มีอำนาจและผู้รับอำนาจทุกชีวิตด้วย.

ระพี สาคริก

19 กรกฎาคม 2522

"ธรรม" ทางอันแท้จริงแห่งชีวิต

ไม่มีใครคนใด ชีวิตใดจะฝืนธรรมชาติไปได้เลย ผู้ใด-สิ่งใด ที่พยายามฝืนธรรมชาติ ผู้นั้นหรือสิ่งนั้นย่อมก้าวไปสู่การสูญเสียในที่สุด ส่วนผู้ที่ปฏิบัติตน ยึดมั่นในหลักแห่งธรรมชาติอย่างมั่นคง ไม่ว่าจะต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆเพียงใดก็ตามย่อมพบกับความสำเร็จเป็นขั้นตอนในที่สุดเช่นเดียวกัน

หลักธรรมหรือหลักธรรมชาติของชีวิตทุกชีวิตในโลกนี้ ข้อหนึ่ง คือความจริงของชีวิตในสังคม ไม่มีคนใดหรือกลุ่มชนใด จะอยู่ในโลกแต่ลำพังคนเดียวหรือกลุ่มเดียวได้ เราจึงจำเป็นต้องยึดหลัก การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อความสมบูรณ์แห่งชีวิตของทุกคนที่เกิดมาและจำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน

ดังนั้น หลักสำคัญข้อหนึ่งในการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ร่วมกันด้วยความสงบสุข ก็คือ การสร้างคุณสมบัติในจิตใจของเราเองว่าตัวเรามิได้ดีหรือมีคุณค่าเหนือผู้อื่นแต่ประการใดเลย การเรียกร้องหรือกระทำการใด ๆ เพื่อเอาผลดีเข้าตนเอง เป็นสิ่งซึ่งผู้ที่เรียกตนเองว่ามนุษย์พึงควรละเว้นเสีย เพื่อความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริงของแต่ละคน หรือที่เรียกกันว่า "มนุษยธรรม"

คนเราทุกคน จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ทุกขณะ ปริญญาใด ๆก็ตาม มิได้แสดงว่า เราได้เรียนจบแล้วหรือพอแล้ว การจบชีวิตเท่านั้นคือการจบการเรียนโดยแท้ ตราบใดที่เราฝืนธรรมชาติไม่ได้ เรายังต้องอยู่ร่วมโลกสังคมกับคนอื่น ตราบใดที่เรายังยอมรับว่า ปัญหาต่าง ๆในโลกนี้เกิดขึ้นจากการกระทำของคน และมีผลต่อสภาวะทางจิตใจและความเป็นอยู่ของคน การเรียนเรื่องคนและโดยเรียนจากคน เป็นสิ่งสำคัญยิ่งและเป็นบทเรียนที่ให้ประโยชน์อย่างแท้จริง

แต่ละคนมีความเป็น "เรา" ได้ทุกคน ถ้าหากแต่ละคนมองจากตนเองออกไปยังผู้อื่น และ แต่ละคนก็มีความเป็น "เขา" ได้ทุกคนเช่นกัน ถ้าหากแต่ละคนถูกมองจากผู้อื่นมาสู่ตนเองประการหนึ่ง หรือยอมตนเองให้เป็นผู้มองตนเองได้โดยแท้ ผู้ที่ได้ชำระจิตใจให้ปราศจากอคติ ความเห็นแก่ตัวได้แล้ว จึงปราศจากการมองเห็นรอยแตกแยกระหว่างความเป็น "เขา" และความเป็น "เรา" การยอมรับการอยู่ร่วมกันนั้น สรุปได้คือ การยอมรับแนวความคิดและคติธรรมแห่งการ "ไม่มีเราไม่มีเขา" และเมื่อนั้น สังคมจะเข้าถึงบรรยากาศแห่งความสงบสุขและจริงใจต่อกัน

ผู้ที่อยู่ด้วยปัญญาอันฉลาด คือผู้ที่อยู่ด้วยการเรียนรู้จากคนหรืออยู่ด้วยความเป็นศิษย์ของพฤติกรรมของผู้อื่น ถ้าเห็นและเข้าใจลึกซึ้งว่า การเรียนรู้เรื่องคนและจากคนเป็นสิ่งสำคัญแล้ว คนทุกคนเป็นครูของเราทั้งสิ้น

การทำตนเป็นศิษย์ของพฤติกรรมของผู้อื่นทุกรูปทุกนามและทุกสภาวะของคน ย่อมส่งเสริมให้เราได้รู้จักคน ศึกษาคนได้อย่างกว้างขวาง การรู้จักคนและเข้าใจคน โดยไม่เอามาใส่ใจว่าคนผู้นั้นมีพฤติกรรมเป็นอย่างไร ไม่แต่เพียงช่วยให้เราอยู่ร่วมกันกับคนได้ด้วยดีและเจริญด้วยสติปัญญาเท่านั้น แต่ยังช่วยให้ได้มองเห็นลู่ทางในการดำเนินชีวิตอันเหมาะสม อุทิศตนสร้างสรรค์สิ่งที่จะเป็นประโยชน์ในทางที่ดีงามแก่สังคมของคนด้วย

ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก

1 กุมภาพันธ์ 2523

บทเรียนจากบังคลาเทศ

โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ยังมีความกว้างใหญ่ไพศาลนักแต่เราผู้เกิดมาในโลก มองเห็นและเข้าใจโลกเพียงในมุมแคบ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพียงในมุมจากตัวเราเองเป็นสาเหตุหนึ่งซึ่งก่อเกิดความยากลำบากในการหาคำตอบที่เหมาะสมได้ว่า เราอยู่ในโลกทุกวันนี้เพื่ออะไร

ในระยะหลัง ๆ นี้มีหลายคนปรารภว่าโลกเราทุกวันนี้มันแคบลงทุกที ด้วยเหตุผลที่ว่าไปไหนมาไหนก็มักจะพบกันโดยบังเอิญบ่อย ๆ ซึ่งก็เป็นความจริงอยู่ เพราะการคมนาคมสะดวกยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

แต่ก็เป็นความจริงเพียงมุมเดียวคือความจริงในทรรศนะทางวัตถุ ทุกวันนี้โลกยังไม่แคบลงนัก สำหรับความเจริญทางด้านความคิดที่เกี่ยวข้องกับคนด้วยกัน การกีดกัน แก่งแย่ง อันเป็นบ่อเกิดของความไม่สงบจึงไม่ลดละลงเลย

ความจริงแล้วเมื่อการคมนาคมสะดวกยิ่งขึ้น ทำให้รู้สึกว่าโลกนี้แคบลง ถ้าหาก "คน" จะใช้ประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะเดินทางไปไหนมาไหน สนใจศึกษาหาความรู้เพื่อสร้างสรรค์ความคิดของตนเองให้กว้างยิ่งขึ้น เราก็สามารถมองปัญหาของโลกเล็กลงไปเรื่อย ๆ ได้

ผู้เขียนได้ยินบางคนปรารภว่าการไปต่างประเทศนั้นไม่ได้ประโยชน์อะไร เพราะไปอยู่โฮเต็ลใหญ่ ๆ เที่ยวเตร่ในที่หรูหราแล้วก็เอาเงินไปทิ้งต่างประเทศ

ความรู้สึกเช่นนี้นับว่ามีเจตตนาดี แต่มองปัญหาไม่ลึกเท่าที่ควร

แท้ที่จริงอยู่ที่ "คน" ใครจะไปเพื่อแสวงความรู้อันมีค่าหรือไปสร้างความลุ่มหลงในสิ่งฟุ้งเฟ้อทั้งหลาย แต่ละคนย่อมมองเห็นประเด็นต่าง ๆ ไม่เหมือนกันได้ สุดแล้วแต่ปูมหลังที่หล่อหลอมคนแต่ละคนมา ซึ่งในทางธรรมหรือเรื่องธรรมชาติเกี่ยวกับคนมักเรียกกันว่า "กรรม"

พอกล่าวมาถึงตอนนี้บางคนอาจคิดว่าธรรมธรรมโมเข้าแล้ว เปล่าเลย ผู้เขียนยังไม่มีโอกาสได้บวชเรียนในรูปแบบที่หลายคนคิดกันเชื่อกัน เป็นเพียงชีวิตจริงที่ผ่านมาแล้วที่ทำให้คิดและมองปัญหาไปในแนวทางดังกล่าว และก็เป็นความคิดส่วนตัวเท่านั้น

บุคคลทั้งหลายผู้เกี่ยวข้องกับงานพัฒนามักจะกล่าวเสมอว่า

"สังคมทุกวันนี้มีช่องว่างอยู่มากมาย และเราต้องช่วยกันเสริมช่องว่างเหล่านี้ให้แคบลง"

ใช่แล้ว! ทุกวันนี้เราได้พบเห็นและเข้าใจช่องว่างในสังคมซึ่งมีอยู่ทั่ว ๆ ไป ทั้งที่กว้างมากจนมองไม่เห็นฝั่ง และที่ยังแคบอยู่แต่ก็มีแนวโน้มที่จะกว้างออกไปในอนาคต

หากจะพิจารณาในอีกด้านหนึ่งถึงหลักธรรมชาติของชีวิตและสารสิ่งทั้งหลายในโลกเราไม่พบว่ามีช่องว่างใด ๆ เลยในความจริง ช่องว่างที่ได้พบเห็นอยู่ทุกวันนี้เกิดจากการกระทำอันสืบเนื่องมาจากอดีตของคนทั้งสิ้น รวมทั้งตัวเราเองด้วย

ถ้าหากเราไม่อาจเสริมช่องว่างเหล่านี้ให้มีแนวโน้มที่แคบลงได้ก็อย่าหวังเลยว่าเราจะไปพัฒนาอะไรอื่นใดให้ได้ผลสู่เป้าหมายอันแท้จริงได้

ดังนั้น "เรา" ใคร หรือกลุ่มชนใดก็ตามก่อนที่จะพัฒนาใครหรือสิ่งใดควรมุ่งไปสู่การพัฒนาตนเองให้ได้เสียก่อน การหวังผลในเรื่องพัฒนาสิ่งอื่น ๆ นอกตัวเรา ย่อมเป็นผลซึ่งเกิดมาจากพื้นฐานสำคัญที่กล่าวมาแล้วนี้โดยตัวของมันเอง

บังคลาเทศแทบจะกลายเป็นศัพท์พูดกันในระหว่างคนไทยในบางโอกาสในลักษณะของความยากจน เคยได้ยินหลายครั้งหลายคน เมื่อเข้าไปรับประทานอาหารในภัตตาคาร และมีใครสักคนรับประทานเหลือไว้มาก ๆ มักจะมีคนพูดว่า ให้นึกถึงบังคลาเทศ

และหลายต่อหลายคนเมื่อพูดถึงบังคลาเทศแล้ว มีภาพพจน์ของความยากจนแร้นแค้น ไม่ใช่ดินแดนที่น่าสนใจไปเยี่ยมไปชม

ผู้เขียนได้รับการขอร้องจากองค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ) ให้เป็นที่ปรึกษา เพื่อให้การปรึกษาแก่รัฐบาลบังคลาเทศในการพัฒนาการเกษตรในชนบท

สิ่งที่ผู้เขียนคิดด้วยความเห็นส่วนตัวก็คือ การจะไปช่วยพัฒนาที่ไหน ๆ นั้นแม้ว่าจะมีความรู้สักเพียงใด มีเงินมากมายเพียงใดก็ตาม ถ้าหากเข้าไม่ถึงสภาวะของเขาได้ก็ยากที่จะพัฒนาได้

เปรียบเสมือนว่าการจะช่วยให้คนซึ่งอยู่ในหลุมลึก ขึ้นมาจากหลุมได้นั้น ผู้ช่วยจะต้องสามารถเอื้อมมือลงไปถึงเขาให้ได้เสียก่อน

ได้ยินได้ฟังเสมอว่า เราได้เข้าไปถึงชาวบ้านที่นั่นที่นี่ แต่จริง ๆ แล้วไม่ง่ายอย่างคิดหรือพูด เพราะภาพที่ปรากฏมักจะเป็นการไปแจกของ ให้โน่นให้นี้แต่ถ้าหากจะต้องเข้าไปอยู่ในสภาวะเช่นนั้น ก็เชื่อว่าหลายคนคงจะปฏิเสธ เพราะต่างฝ่ายก็ยังมีความเคยชินและยึดติดอยู่กับสภาวะทางวัตถุที่มีความห่างไกลกันอยู่ ซึ่งเราปฏิเสธไม่ได้

การจะเข้าถึงกันหรือเพียงแต่ให้ใกล้กันพอสมควร จึงต้องใช้เวลาและพื้นฐานทางจิตใจที่อยู่ในระดับแตกต่างกันของแต่ละคน นอกจากนั้นการที่ใครจะเข้าถึงหรือไม่ถึง ก็ไม่น่าที่แต่ละคนสามารถบอกเกี่ยวกับตนเองได้

ผู้เขียนยินดีรับเชิญในครั้งนี้ หาใช่เพื่อการจะไปช่วยใครที่ยากจนไม่ แต่คิดว่าน่าจะเป็นหนทางซึ่งจะได้มีโอกาสรับบทเรียนที่มีคุณค่ายิ่งขึ้น เพราะในช่วงกว่า 15 ปีที่ได้ผ่านมานี้ ได้สนใจออกไปเรียนรู้ชีวิตในชนบทที่ยากจนภายในประเทศติดต่อกันมาโดยตลอด

หลายครั้งหลายคน ได้เข้าไปใช้ชีวิตกับชาวบ้านซึ่งแร้นแค้น ไม่มีน้ำอาบบางครั้งต้องอาบน้ำจากปลักควาย นอนบนผืนผ้าใบเพียงปูบนพื้นดิน หรือศาลาวัดเก่า ๆ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลังได้เข้าไปรับหน้าที่ผู้บริหารที่รับผิดชอบมากพอสมควร ยิ่งต้องออกไปในชีวิตเช่นนั้นเสมอ ๆ เพราะในสภาพหน้าที่การงานเช่นนี้มีบรรยากาศหลายสิ่งหลายอย่างทำให้มนุษย์ปุถุชนทุกรูปทุกนาม หลุดไปจากความรู้ชีวิตแท้ของตนเองได้ง่าย

ผู้เขียนได้รับบทเรียนที่มีคุณค่ามากจากการปฏิบัติตนดังกล่าว การรับไปปฏิบัติงานที่บังคลาเทศ น่าจะเป็นหนทางก้าวอีกก้าวหนึ่งของชีวิต

เปล่าเลย โปรดอย่าได้เข้าใจว่าจะก้าวไปหาความยิ่งใหญ่หรูหราอะไร เพราะคงไม่ใช่ทางนั้น แต่เป็นการก้าวเข้าไปสู่ความห่างตัวเองทางวัตถุมากยิ่งขึ้น ในเมื่อบรรยากาศที่นั่น ต่างกันทั้งชาติกำเนิดและศาสนาประเพณี

แต่หากจะมองในอีกมุมหนึ่งกลับคิดว่า ความห่างทางวัตถุคือความชิดตัวในด้านจิตใจ เพราะนั่นจะเป็นชั้นฝึกอบรมที่ไม่มีชั้นเรียน มีแต่ความใกล้ชิดกับชีวิตแท้ยิ่งขึ้น หากเราสามารถเข้าถึงสภาวะเช่นนี้ได้

เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นความรู้สึกและเหตุผลที่รับการของร้องจากสหประชาชาติ และยังคิดว่าถ้า

หากเราสามารถเรียนรู้และเข้าถึงได้มากเพียงใดการมีโอกาสช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์เช่นนี้ได้ จะเป็นไปเองโดยธรรมชาติ เพราะสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นกลไกหลักที่สำคัญและเป็นฐานของการอยู่ร่วมกันของมนุษย์อยู่แล้ว

ตั้งใจจะนำเอาเรื่องการเกษตรกรรมในบังคลาเทศมาเขียน แต่ก็ได้กล่าวแล้วว่าวิชาการใดก็ตาม หากขาด "การเข้าถึง" ระหว่างคนด้วยกันดังได้กล่าวมาแล้ว วิชาการก็ไม่อาจตอบสนองใด ๆให้บรรลุเป้าหมายของคนได้

ดังนั้นจึงขอนำเอาเรื่องต่อไปนี้ ซึ่งเป็นความรู้สึกส่วนตัวที่ได้เขียนขึ้นในขณะอยู่ที่นั่น ท่ามกลางบรรยากาศในชนบทที่นั่นออกมาให้ทราบ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาเท่านั้น จะไม่กล่าวถึงประเด็นที่ว่า มีความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมอย่างใด เพราะวาการพิจารณาประเด็นนี้ เป็นเรื่องของส่วนรวม

ผู้เขียนได้เดินทางไปบังคลาเทศเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2524 และกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2524 รวมระยะเวลาที่ไปครั้งแรกนี้ 2 สัปดาห์พอดี

ได้ใช้เวลาพบปะเจ้าหน้าที่ระดับนโยบายเท่าที่จำเป็น และส่วนใหญ่ได้ใช้ชีวิตและเวลาออกสู่ท้องถิ่นต่าง ๆในวันสุดท้ายก่อนเดินทางกลับ ก็ได้เสนอรายงานไว้อย่างกว้าง ๆเป็นขั้นตอนแรก

ในความรู้สึกส่วนตัวนั้น คิดว่าการไปช่วยอะไร ๆเขานั้น คงไม่เท่าเทียมกับสิ่งที่ได้รับกลับมา ซึ่งส่วนหนึ่งขอนำมาเขียนไว้เพื่อเป็นข้อคิดส่วนตัว

และอาจเป็นอคติส่วนตัวอีกก็ได้ที่อยากจะขอให้สิ่งที่ได้รับมานี้ เป็นน้ำบ่อทรายซึ่งไม่ซึมหายไปที่อื่นหลังจากที่ได้กลับสู่บรรยากาศของความสะดวกสบายในกรุงเทพมหานครที่สัมผัสอยู่เป็นประจำ

คนทั้งหลายผู้ซึ่งคิดจะพัฒนาคนด้วยกัน ไม่ว่าจะมุ่งไปสู่การพัฒนาการเกษตรหรือการอื่นใดก็ตาม จำเป็นต้องมีคุณสมบัติที่เป็นหลักสำคัญอยู่ในใจ นั่นคือต้องรู้จักและเข้าใจคนด้วยกัน ยอมรับสภาวะที่คนด้วยกันกำลังเผชิญอยู่ ไม่ว่าอุปนิสัยใจคอ วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนการแสดงออกทางความคิดอ่านซึ่งไม่เหมือนกัน

และสามารถยอมรับสิ่งต่าง ๆดังกล่าวได้ด้วยจิตใจที่ดีเสียก่อน

มิฉะนั้นแล้วการที่คิดจะช่วยเหลือและพัฒนาผู้อื่นก็คงจะไม่มีโอกาสที่จะก้าวไปในแนวทางอันแท้จริงได้ เพราะในขณะที่ก้าวเข้าไปหาผู้อื่นนั้น ก็เสมือนการก้าวเข้าไปแต่งตัว ส่วนความรู้สึกลึกในจิตใจยังเบือนหนีไปทางอื่น และปากมักจะกล่าวแต่แรกว่า

"เรากำลังเข้าไปช่วยพัฒนาผู้อื่น"

คนเราแต่ละคนที่เกิดมา มีปูนกำเนิดแตกต่างกัน บางคนเริ่มต้นเกิดมาก็ได้พบกับความพร้อมมูลทางวัตถุ อันเป็นสาเหตุหนึ่งซึ่งถ่วงจิตใจให้ขาดดุลยธรรม

ถ้าหากเติบโตขึ้นมาด้วยความราบรื่นท่ามกลางบรรยากาศด้านเดียวเช่นนี้ ย่อมจะถูกอิทธิพลทางวัตถุหล่อหลอมความคิดให้มองโลกแต่ในแง่ของความพึงพอใจทางด้านวัตถุ ในอุปนิสัยก็จะถือเอาความคิดตนเองเป็นใหญ่เพราะมีฐานทางวัตถุเสริมอยู่อย่างหนัก

หากปฏิบัติผิดพลาดในสิ่งใดลงไปก็มักจะโทษผู้อื่นแทนการสำรวจตนเองด้วยเหตุผลที่แท้จริง

บางคนเกิดมาท่ามกลางความยากจนแร้นแค้นและถูกปัญหาต่าง ๆในชีวิตประจำวันกดดันหนัก ๆครั้งแล้วครั้งเล่าประกอบกับมีชีวิตอื่นที่สะดวกสบายกว่ามาเป็นสิ่งเปรียบเทียบโดยไม่มีเหตุผลอันแท้จริงที่จะสามารถอธิบายให้เข้าใจแจ่มแจ้งได้ ก็จะมองผู้อื่นด้วยความเชื่อมั่นในแง่ร้ายมากยิ่งขึ้นจนเห็นเป็นคนในอีกโลกหนึ่ง

ดังนั้นการที่แต่ละคนจะฝึกจิตใจตนเองให้เจริญด้วยคุณสมบัติที่สามารถเข้าใจและยอมรับคนด้วยกันซึ่งไม่เหมือนกันได้ จึงจำเป็นต้องสนใจบังคับตนเองให้ลงสัมผัสกับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่เป็นของจริง ซึ่งแต่ละสภาพก็มีความห่างจากตัวจากใจเราไม่เทากัน ระดับจิตใจของแต่ละคนก็ไม่เท่ากัน แต่ละคนจึงอาจต้องใช้เวลานานแตกต่างกัน

หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ถ้าพยายามปรับปรุงจิตใจของตนเองให้สามารถเข้าใจสภาวะชีวิตที่แท้จริงของตนเองได้กระจ่างชัดเท่าใด โอกาสที่จะเข้าใจและยอมรับสภาวะชีวิตของผู้อื่นที่มีความแตกต่างทางวัตถุไปจากเรามาก ๆ ก็ย่อมมีได้มากขึ้นเท่านั้น

ความเข้าใจตนเองกับความสำคัญในตนเองเป็นคนละอย่างและเดินสวนทางกันเป็นธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา

การที่เราคิดสร้างความเข้าใจกันและกันระหว่างชาติ ระหว่างศาสนา ระหว่างภาษา และช่วยเหลือเพื่อพัฒนากันและกันได้ เราจำเป็นต้องเข้าใจและยอมรับสภาวะที่มีช่องว่างระหว่างกันทางวัตถุซึ่งมีอิทธิพลเชื่อมโยงไปถึงด้านจิตใจ

และผู้ที่คิดจะช่วยพัฒนา จำเป็นต้องปรับตัวปรับในเข้าหาเขา ไม่เอาจิตใจไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น เสมือนการเสริมช่องว่างให้แคบลงไปได้เรื่อย ๆ หาใช่การเกี่ยงหรือตั้งแง่ให้เขาต้องมาร่วมกับเรา ต้องมาซาบซึ้งในความช่วยเหลือจากเราไม่

ถ้าหากตราบใดจิตใจยังเกี่ยงงอนต้องการบุญคุณ การยกย่องสรรเสริญ ขอจงพิจารณาตนเองให้ถ่องแท้ว่า ตัวเราเป็นผู้ที่มีคุณภาพพร้อมที่จะพัฒนาเขาจริงแล้วหรือ

การหันเข้าหาเขาได้ก่อน จึงจำเป็นต้องใช้การสัมผัสกับความเป็นจริง และสิ่งเหล่านี้จะค่อย ๆ ฝึกจิตใจเราให้สามารถแยกและตัดความรู้สึกแตกต่างกันออกไปทีละน้อย เมตตาธรรมที่เคยถูกกลบไว้ก็จะค่อย ๆ ปรากฏชัดเจนขึ้น

การฝึกอบรมตนเองเช่นนี้จำเป็นต้องก้าวลงไปสู่สนามฝึกที่มีความเบาและหนักขึ้นเป็นลำดับ ผู้ฝึกตนต้องมีความเข้มแข็งทางจิตใจ สนใจลงฝึกฝนกับความจริงเป็นประจำ และเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อการเรียนรู้

ส่วนเทคโนโลยีที่มีอยู่ในตัวแล้วนั้นจะกระจายออกไปเองโดยไม่ต้องคิดพะวงว่าเราจะเอาความรู้นี่ความรู้โน่นไปให้ใคร

คนเราแต่ละคนที่เกิดมามีความพอใจและไม่พอใจต่อสิ่งทั้งหลายที่ตนสัมผัสอยู่ มากบ้าง น้อยบ้าง ทั้งในด้านของสิ่งที่ส่งผลกระทบทางวัตถุและทางจิตใจแม้แต่สภาพแวดล้อมในสังคมที่ตนเองเกิดมา อยู่มา และเจริญเติบโตมา ก็ยังมีความรู้สึกที่เป็นช่องว่างใหญ่น้อยอยู่มากมาย

และช่องว่างเหล่านี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ถึงส่งผลทำให้บางคนต้องทะเลาะวิวาทกับคนโน้น ผิดใจกับคนนี้ เป็นศัตรูกับคนนั้น รังเกียจเหยียดหยามกันดูถูกกัน หรือสนิทชิดชอบกันเป็นพิเศษเพียงด้วยอารมณ์ตนเองและความคิดส่วนตัว

ปรากฏการณ์เช่นนี้ ถ้าหากมีความรุนแรงยิ่งขึ้นจนกระทั่งไม่อาจเปลี่ยนแปลงกลับคืนเข้าสู่ความมีเหตุผลของชีวิตปกติได้ ก็จะดับบุคคลนั้นเองให้ลงสู่ความไร้คุณค่าที่ควรจะมีต่อสังคมส่วนรวม

ความไร้คุณค่าของมนุษย์จึงหาใช่การไร้ตำแหน่งที่คิดว่าใหญ่โตหรือไร้อำนาจที่ต้องทำให้ใคร ๆ กลัวไม่

ถ้าหากเราต้องมายืนอยู่ท่ามกลางบรรยากาศทางสังคมที่แตกต่างไปจากบรรยากาศที่เราได้ผ่านมาในปูนกำเนิดมาก ๆ ในด้านวัฒนธรรม ประเพณี สภาวะความยากจนค่นแค้น ตลอดจนสภาวะแวดล้อมอื่น ๆ ทั้งหลาย ซึ่งแน่นอนย่อมมีผลกระทบต่อความรู้สึกทางจิตใจและร่างกายไม่มากก็น้อย

การมองสภาวะความแตกต่างดังกล่าวอาจมองไม่สองทาง แล้วแต่ใครจะมองไปในทางใด

บางคนอาจมองเห็นเป็นสิ่งน่ารังเกียจและพยายามปลีกตัวออกไปให้ห่างที่สุดในขณะที่อีกคนหนึ่งเดินเข้าหาด้วยใจสู้เพราะได้มองเห็นว่านั่นคือสนามฝึกอย่างดีที่จะปรับปรุงจิตใจตนเองให้มีความเป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น และเป็นการสร้างทางเดินชีวิตต่อไปสู่เมตตาธรรมที่เข้มข้นยิ่งขึ้น

ตัวอย่างจากปรากฏการณ์จริง ๆ เรื่องหนึ่งซึ่งใคร่จะนำมาเล่าสู่กันเป็นความรู้ในที่นี้ก็คือ ในระหว่างที่เดินทางจากเมืองดักก้า (DACCA) ไปอยู่ที่เมืองจิตตะกอง (CHITTAGONG) เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2524 นั้น ผู้เขียนได้เข้าปฏิบัติงานในหมู่บ้านชนบทหลายแห่ง กลับถึงโรงแรมที่พักเป็นเวลาเกือบ 5 โมงเย็นแล้ว

ได้มีโอกาสพบลูกศิษย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์คนหนึ่งเป็นสตรี เคยรับราชการมีหน้าที่เป็นหัวหน้าแผนกอยู่ในกรม ๆ หนึ่ง แต่ได้ลาออกจากราชการไป ขณะนี้เป็นหัวหน้าโครงการพัฒนาอาชีพในชนบทหลายประเทศในกลุ่มอ่าวเบงกอล

เขาดีใจมากที่ได้พบ และขอเชิญไปเยี่ยมหมู่บ้านที่ทำโครงการอยู่ โดยบอกว่ามีปัญหาบางอย่างอยากปรึกษาด้วย

แม้จะเพลียสักเล็กน้อยเพราะตรำงานมาเกือบตลอดวัน แต่ได้ตอบรับทันทีเพราะสนใจอยากเข้าหมู่บ้านแบบกันเองและอยากให้กำลังใจแก่คนที่ใช้ชีวิตอุทิศตนเช่นนี้

เราขึ้นรถจากโรงแรมที่พักไปประมาณ 5 กิโลเมตร ก็ต้องลงเรือข้าวอ่าว ลักษณะเรือเป็นเรือสำปั้นขนาดเล็ก จุคนประมาณ 5 หรือ 6 คน ใช้ทั้งใบและทั้งแจวกว่าจะข้าวอ่าวกว้างไปได้ก็ใช้เวลานานพอสมควร

เรามุ่งไปสู่หมู่บ้านชาวประมงพื้นเมืองทันทีที่ถึงหมู่บ้าน ปรากฏว่ามีเด็ก ๆ มากมายมารุมล้อมเต็มไปหมด บ้างก็เข้ามาทึ้งโน้นทึ้งนี่ สังเกตลูกศิษย์ตลอดเวลาทุกอิริยาบถ และวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ในหมู่บ้านทุกสิ่งที่พบเห็น

ผู้เขียนมีความรู้สึกดีใจที่เห็นเขามีเพื่อนฝูงในหมู่บ้านมากมาย การแสดงออกไม่มีแววของความรังเกียจใด ๆ เลยแต่มีความเมตตากรุณาต่อคนเหล่านั้นชาวบ้านแม้จะเป็นคนต่างชาติ ต่างศาสนา และประเพณี ต่างสภาวะในชีวิตประจำวัน มีความสนิทสนมเป็นกันเองกับเขามาก ทำให้รู้สึกศรัทธาในความสามารถของเขาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสตรีด้วย

เราเดินกันอยู่ในหมู่บ้านจนเกือบพลบค่ำ และวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงาน

ชาวบ้านออกมามุงกันเต็มตามลักษณะของการเห็นคนแปลกหน้าที่แตกต่างไปจากสังคมของเขามากพอสมควร

ร้านตัดผม ไม่มีอะไรนอกจากนั่งยอง ๆ กันโคนต้นไม้ โรงสีข้าวมุงด้วยใบหญ้าทั้งหลังคาและฝาทบ ๆ ถนนมีสภาพเป็นถนนเดินเท้า ส่วนใหญ่เป็นโคลนเพราะกำลังฤดูฝน มีส้วมอยู่ข้างทางเดินหนึ่งแห่ง ฝาสามด้านบุด้วยกระสอบเก่า ๆ ส่วนด้านหน้าไม่มีประตู ตัวส้วมยื่นลงไปริมคูน้ำ

ความรู้สึกในขณะนั้นไม่แปลกอะไรนักกับสิ่งเหล่านี้ แต่เห็นเป็นเรื่องการศึกษา เราเดินลัดเลาะมาตามทางเดินริมทะเลเพื่อลงเรือกลับ โดยมีเด็กกลุ่มใหญ่ล้อมหน้าล้อมหลังตามมาด้วย ส่งเสียงขรมไปหมด

ขณะนั้นพระอาทิตย์กำลังใกล้จะลับขอบฟ้าพอดี มีผู้ใหญ่ชาวประมงคนหนึ่งนั่งทอดอารมณ์อยู่ริมทาง ทันทีนั้นเองกลุ่มเด็กก็เฮละโลเข้าไปใช้มือรุมขยี้ศีรษะผู้ใหญ่คนนั้น และด้วยโทสะ เขาก็ผลุนผลันขึ้นไล่เด็กกระเจิงไปคนละทางสองทาง

ลูกศิษย์หันมาปรารภทันทีว่า อาจารย์ดูเอาเองเถอะ คนที่นี่ เด็ก ๆ ไม่รู้จักเคารพผู้ใหญ่เลย นี่ดีว่าเด็กกลุ่มนี้ไม่มากนักถ้ากลุ่มใหญ่ ๆ พอควร อาจรุมผู้ใหญ่ยิ่งกว่านี้ได้ เราเข้ามาทำอะไรให้ เขาไม่สนใจ ไม่ยินดีอะไรด้วยเลย มีแต่หยาบ ๆ คาย ๆ เห็นแล้วทนไม่ค่อยจะได้

ผู้เขียนตอบเขาเรียบ ๆ ว่า หนูเป็นคนดี มีของดีอยู่ในตัวแล้ว คือ เมตตาธรรม ขอให้รักษาไว้ให้ดีและมุ่งทำดีต่อไป อย่าได้เอาเรื่องอื่นเข้ามาใส่ใจ ขอให้เข้าใจว่า คนเหล่านี้เขาเกิดมาท่ามกลางบรรยากาศทางสังคมและประเพณีแตกต่างไปจากเรามาก และเขาก็เลือกเกิดไม่ได้

เมื่อเขาเกิดมาในบรรยากาศเช่นนั้นเขาต้องเป็นอย่างนั้น จึงไม่ใช่ความผิดของเขา ขอให้แยกประเด็นนั้นออกเสียถ้าหากขืนเอามาใส่ใจ เมตตาธรรมที่เรามีจะอ่อนแรงหรือถูกปิดกั้นด้วยสิ่งเหล่านั้น

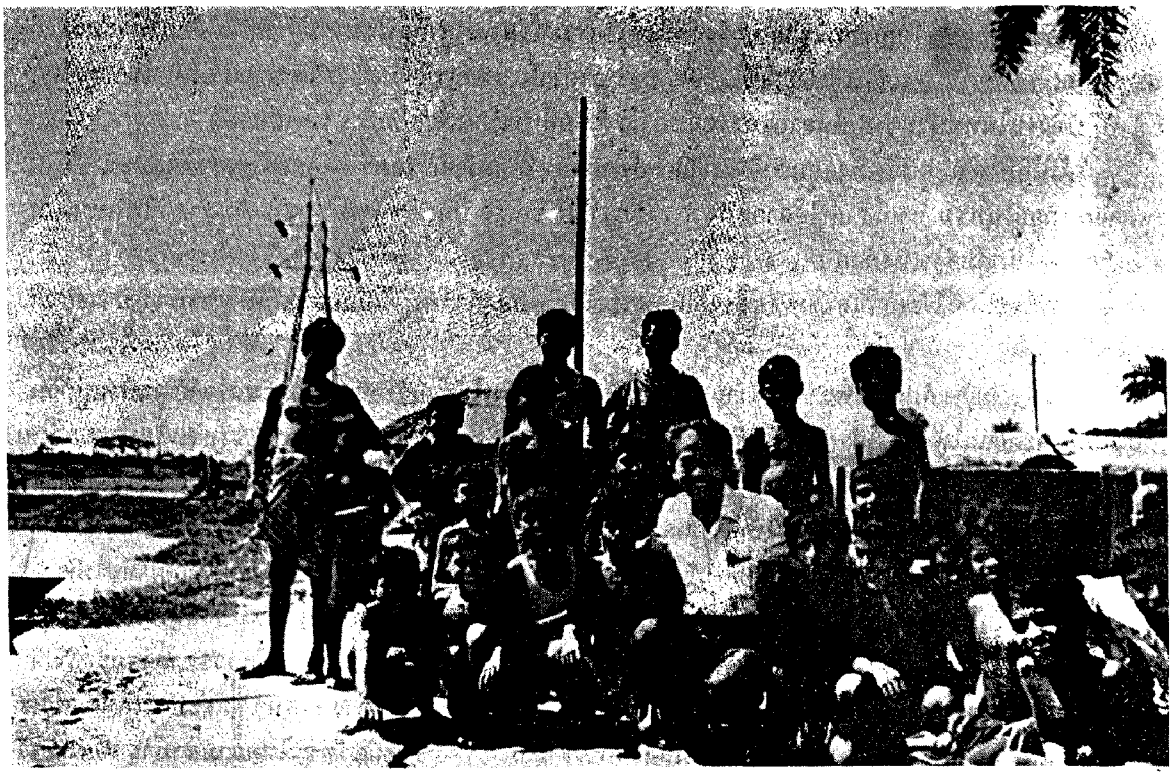

ขอให้วิเคราะห์ให้ดีและมุ่งมั่นทำต่อไปเถิด สิ่งเหล่านี้แหละที่เป็นแบบฝึกหัดฝึกจิตใจเราให้สูงยิ่งขึ้น

เขายิ้มรับเมื่อได้ฟังปรารภเช่นนั้น

ความจริงผู้เขียนเข้าใจดีว่าเขาสามารถยืนได้ด้วยตนเอง เพราะเขาได้ทุ่มเทให้กับงานนี้มานานพอสมควร และชาวบ้านก็สนิทสนมกับเขาอย่างมากทีเดียว แต่ที่เขาระบายให้ฟังนั้นเป็นทางออกที่แบ่งเบาความกดดันไปได้บ้าง ในเมื่อได้มีโอกาสพบครูบาอาจารย์ที่นับถือเป็นกำลังใจ

อย่างไรก็ตาม คำถามและคำปรารภของเขานั่นเอง สะกิดใจให้ต้องมองตัวเองในประเด็นนี้ เราเสียอีกเพิ่งจะมาไม่กี่วัน จะต้องใช้ชั่วโมงบินกว่าเขามากทีเดียว ผู้เขียนยอมรับว่าใจอาจยังไม่ใกล้ชิดเหมือนเขา ขอแต่เพียงว่าเรามีเป้าหมายและเรากำลังก้าวต่อไปสู่จุดนั้น

การเดินทางกลับจากจิตตะกองมาเมืองดักกา ได้ใช้เวลาเข้าหมู่บ้านอีกหลายแห่ง นอกจากสภาพภูมิประเทศทั่ว ๆ ไป สภาวะแวดล้อมธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมทางสังคม ตลอดจนพืชพรรณต่าง ๆ ที่ต้องสังเกตและเก็บมาคิดมาวิเคราะห์แล้ว ต้องพิจารณาตนเองอย่างหนักตลอดเวลา ไม่ปล่อยเวลาแม้แต่ในการนั่งรถเดินทางให้ผ่านไปโดยปราศจากการใช้ความคิดและวิเคราะห์หลายแง่หลายมุม

ช่วยให้แลเห็นจุดเริ่มต้นและเป้าหมายของงานที่รับผิดชอบได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาพทุกภาพที่ถ่ายมาให้พิจารณากันดู ณ ที่นี้นั้น ก็สุดแต่ใครแต่ละคนจะมองและคิดไปในแง่ในมุมใด ส่วนผลที่เกิดจากการมองเห็นภาพเหล่านี้ย่อมสะท้อนให้ได้เข้าใจลักษณะทางจิตใจของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน

อีกชีวิตหนึ่งของคน คนกับวัตถุ คนกับธรรมชาติ

การเกษตรในบังคลาเทศ

เนื่องจากคนจำนวนมาก เมื่อได้ยินชื่อ "บังคลาเทศ" จะมองเห็นภาพความยากจนอย่างกว้างขวาง คิดไกลเลยไปถึงเรื่องอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เมื่อได้เดินทางกลับจากประเทศนี้ไม่นานนัก ก็มีลูกศิษย์คนหนึ่งในมหาวิทยาลัยถามว่า พื้นดินที่นั่นคงจะมีสภาพเป็นทะเลทรายนะครับ!

ความยากจนของประชาชน หาใช่จะเกิดแต่เพียงจากธรรมชาติที่เสื่อมโทรมไม่ ความจริง ดินของประเทศนี้โดยทั่ว ๆ ไป มีความอุดมสมบูรณ์กว่าดินของประเทศไทยในปัจจุบันนี้มาก

ลักษณะความเข้าใจผิดของผู้ถามซึ่งไม่เคยได้ทราบเรื่องราว ก็ทำนองคล้าย ๆ กันกับการที่คนไทยบางคนเดินทางไปประเทศกลุ่มตะวันตกและได้ถูกถามว่าเมืองไทยมีรถยนต์ รถไฟ เครื่องบินไหม? ทำให้ผู้ถูกถามบางคนถึงกับโกรธเขามาก

ความจริงไม่ควรโกรธ แต่เป็นเรื่องที่น่าศึกษาหาเหตุผล เพื่อนำเอาผลการวิเคราะห์มาใช้ประโยชน์ เราควรจะได้มองกลับมายังประเทศที่เราอยู่ ทำให้ได้แลเห็นทางในการพัฒนากว้างยิ่งขึ้น

การไปต่างประเทศอาจเป็นการไปเที่ยวเสียเงิน เสียเวลา หรือไปสร้างความคิดใหม่ ๆ ในรูปที่เหมาะสมกับการพัฒนาประเทศ หรือไปนำเอาสิ่งที่ไม่เหมาะสมกลับมา ย่อมอยู่ที่ลักษณะความคิดพื้นฐานของคนแต่ละคน

บังคลาเทศมีเนื้อที่ประมาณ 55,598 ตารางไมล์ ปัจจุบันนี้มีประชากรประมาณ 90 ล้านคน ซึ่งนับได้ว่าจำนวนประชากรต่อเนื้อที่มีความหนาแน่นมาก

ประชาชนโดยทั่ว ๆ ไปนับถือศาสนาอิสลาม และฮินดู มีพุทธศาสนาไม่มากนัก

จากประสบการณ์ส่วนตัว ทำให้พิจารณาเห็นว่า การเข้าไปสำรวจข้อมูลและการเสนอแนะแผนงานพัฒนาการเกษตร ตามที่ได้รับการขอร้องจากองค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ หาใช่การนำเอาวิชาทางเทคนิคเข้าไปเปลี่ยนแปลงแก้ไขอะไรต่ออะไร อย่างที่หลายคนยังเข้าใจเช่นนั้นไม่

แต่ได้แลเห็นอย่างชัดเจนว่า ควรยึดเอาโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรมประเพณีพื้นเมือง เช่นความเชื่อถือทางศาสนาและสิ่งที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งนี้เป็นฐานหลัก

ถ้าการวางแผนมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี ก็จะได้รับความสนใจและความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่นที่เป็นเป้าหมายการพัฒนาก็มีแนวโน้มที่จะเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น

"แผนงานที่คนท้องถิ่นเห็นว่าเป็นสิ่งที่ง่ายและสามารถปฏิบัติได้ จึงเป็นสิ่งที่ยากของผู้วางแผน"

ลักษณะและทำเลทางภูมิศาสตร์ของบังคลาเทศ ตั้งอยู่ประมาณระหว่างเส้นรุ้งขนาน 21 กับ 26 องศาเหนือของโลกซึ่งอยู่ในระดับเหนือจังหวัดเชียงใหม่ของไทยขึ้นไปเล็กน้อย

ประเทศนี้ตั้งอยู่ในบริเวณตอนเหนือของอ่าวเบงกอล เป็นกลุ่มวัฒนธรรมแบบอินเดีย ทำเลและสภาพทางภูมิศาสตร์ มีผลทำให้ลักษณะและบทบาทของฤดูกาลคล้ายคลึงกับประเทศไทยมาก

กล่าวคือ มีฤดูฝนระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน หลังจากนั้นไปก็หมดฝน อากาศเย็นลงประมาณ 3-4 เดือน แล้วก็เข้าสู่ฤดูร้อน

ในระหว่างฤดูฝนนั้น โดยทั่ว ๆ ไปมีฝนตกชุกมาก ปริมาณน้ำฝนสูงสุดในบางท้องถิ่นของประเทศถึง 300 นิ้วต่อปี แต่ในฤดูอากาศเย็น ไม่เย็นมากนัก เนื่องจากสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบต่ำและอยู่ใกล้ทะเล

สภาพภูมิประเทศทั่ว ๆ ไปเป็นที่ราบลุ่ม มีเมืองดักก้า (DACCA) เป็นเมืองหลวง เมืองนี้อยู่ในบริเวณห่างไปจากฝั่งทะเล ในใจกลางของประเทศมีสภาพในบริเวณใกล้เคียงเป็นที่ลุ่มมาก ในฤดูน้ำมีน้ำท่วมพื้นดินเป็น

บริเวณกว้างขวาง

ส่วนอีกเมืองหนึ่งซึ่งใคร่จะได้นำมากล่าวได้แก่เมืองจิตตากอง (CHITTAGONG) ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญอยู่ตอนใต้ของประเทศหรือบริเวณเหนือของอ่าวเบงกอลเป็นศูนย์รวมของแม่น้ำหลายสาย มีสภาพน้ำท่วมหรือน้ำล้นฝั่งอย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน แต่ก็มีบริเวณซึ่งเป็นภูเขาเตี้ย ๆ อยู่บ้างไม่มากนัก

ประเทศนี้จึงแทบจะไม่มีความผิดเพี้ยนของสภาพแวดล้อมธรรมชาติอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความแตกต่างของระดับความสูงของพื้นที่เท่าใดนัก

ประเทศบังคลาเทศในฤดูน้ำ มีน้ำท่วมเป็นบริเวณประมาณ 40 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งหมดเป็นธรรมชาติ เมื่อได้ศึกษาสภาพทางภูมิศาสตร์และจากของจริงประกอบกัน ทำให้สามารถเข้าใจได้ว่า พื้นแผ่นดินของประเทศนี้ในอดีต เกิดจากการตกตะกอนดินที่น้ำได้ชะล้างและพัดพาเอาผิวดินมาจากบริเวณเหนือขึ้นไปอีก

ดังนั้นพื้นดินจึงไม่มีหิน แต่มีเนื้อดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ดีมาก ประกอบกับทุก ๆ ปีก็จะมีน้ำท่วมในฤดูน้ำ พาเอาปุ๋ยธรรมชาติมาเพิ่มเติมเรื่อย ๆ ได้สังเกตุเห็นว่าสีของน้ำในแม่น้ำตลอดจนน้ำที่ท่วมพื้นดินอยู่ บอกชัดเจนถึงคุณค่าความอุดมสมบูรณ์ที่มากับน้ำ

วัชพืชน้ำที่มีอยู่มากมายมหาศาลไม่ว่าจะไปทางไหน เป็นต้องได้พบเห็นจนรู้สึกว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งในธรรมชาติ ก็คือ "ผักตบชวา" แม้แผ่นพิมพ์โฆษณาการท่องเที่ยวก็ใช้ภาพผักตบชวาที่มีดอกสะพรั่งอยู่ในธรรมชาติด้วย

ในฤดูน้ำหลาก มีอาหารธรรมชาติอยู่ในน้ำมากมาย ผักตบชวาจึงมีสภาพสมบูรณ์ ใบเขียวเป็นมันสดใส

เมื่อได้พบสภาพเช่นนี้ ก็อดที่จะคิดไม่ได้ว่า ถ้าหากมีพืชน้ำบางอย่างซึ่งเจริญงากงามแข่งกับผักตบชวาได้และเป็นอาหารคน ทำนองเดียวกันกับผักบุ้งน้ำในบ้านเรา หรืออาจเป็นพืชที่ให้ประโยชน์หลักในการอุตสาหกรรม คงจะเป็นประโยชน์มาก

เมื่อกล่าวถึงผักบุ้ง ประชาชนบังคลาเทศรู้จักรับประทานผักบุ้งพอสมควร

ทั้ง ๆ ที่ได้รับทราบว่า เพิ่งจะได้มีการนำเมล็ดเข้าไปเพาะปลูกและเผยแพร่กันไม่นานปีนัก

เมื่อเดินเข้าตลาดสดในหมู่บ้าน ก็ได้พบผักบุ้งสดวางขายอยู่บ้าง สอบถามดูก็ได้ทราบว่า เป็นผักบุ้งปลูกจากเมล็ดบนแปลงปลูกผักแบบผักบุ้งจีนที่เรารู้จักกัน หาใช่พันธุ์ผักบุ้งน้ำไม่

อย่างน้อยก็ทำให้ได้ทราบว่า คนพื้นบ้างซึ่งมีการเข้มงวดทางด้านประเพณีอยู่มากก็ได้ยอมรับและรู้จักบริโภคผักบุ้งกันแล้ว

ผู้เขียนต้องให้สนใจวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านเป็นพิเศษ โดยเฉพาะวัฒนธรรมอาหารและวัฒนธรรมด้านแรงงาน มิฉะนั้นแล้วการนำวิชาการเข้าไปบริการหรือช่วยพัฒนา ก็คงไม่อาจสัมฤทธิ์ผลได้ ผักตำลึงมีอยู่กลาดเกลื่อนแต่ไม่มีใครรับประทาน

ในด้านผักตบชวานั้น เป็นเรื่องพิเศษมากสำหรับประเทศนี้ เพราะสิ่งที่นักพัฒนาทั้งหลายคิดกัน ยังไม่เห็นทางที่จะบังเกิดผล

การจะใช้เป็นอาหารสัตว์จำพวกวัวควาย สัตว์เลี้ยงประเภทนี้ในบังคลาเทศหาได้มีการเลี้ยงและทำนุบำรุงกันจริงจังไม่ อาจเป็นเพราะมีอยู่ดาษดื่นและทรรศนะจากวัฒนธรรมพื้นเมืองด้วย

ในระหว่างอยู่ที่นั่น ก็ได้พบเห็นไม่แต่เพียงควายซึ่งเป็นสัตว์ที่ชอบลงน้ำเท่านั้น แม้แต่วัวก็ลงไปเดินลุยน้ำค่อนตัวตามข้างถนนเพื่อไล่กินผักตบ ชวาสด ๆ

ประกอบกับประชากรมีมาก แม้บริเวณข้างถนนหลาย ๆ แห่ง หาหญ้าสด ๆ ได้ไม่เพียงพอกับปริมาณวัว ควาย แพะ จะใช้สารเคมีปราบผักตบ ชวาเป็นการใหญ่ ก็จำเป็นต้องระวังผลสะท้อนในทางเสียหายต่อสังคมในระยะยาวซึ่งอาจติดตามมาได้

เพราะพืชพันธุ์ชนิดนี้ได้เกิด ขยายพันธุ์สืบทอดกันมาช้านาน อาจมีส่วนทำประโยชน์ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติที่เรายังมองไม่ถึงอีกก็เป็นได้

ทรัพยากรธรรมชาติของบังคลาเทศซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักในกลไกการผลิตนั้นมีอยู่มากมาย

ทรัพยากรคนมีถึง 90 ล้านคน ถ้าได้พัฒนาการศึกษาโดยเริ่มต้นจากโครงสร้างและลักษณะทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเขาเอง พื้นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีธรรมชาติคอยเพิ่มพูนปุ๋ยให้ทุกปีด้วย น้ำมีอยู่มากมายเหลือเฟือ โดยเฉพาะในฤดูน้ำ วัฒนธรรมทางศาสนา ต้องอาบน้ำใช้น้ำกันแทบทุกอิริยาบถ ช่วยให้ทุก ๆ หมู่บ้านจำเป็นต้องมีสระน้ำในเขตที่สามารถบริการน้ำในระดับหมู่บ้านได้ นับเป็นระบบการกระจายน้ำโดยใช้ฐานทางวัฒนธรรม

นอกจากนั้น ได้พบบ่อน้ำเจาะลึกประมาณ 50-70 เมตร ที่องค์กรช่วยพัฒนาระหว่างประเทศได้เจาะเสริม กระจายอยู่ทั่ว ๆ ไป ซึ่งก็ได้มีผู้ปรารภว่าเป็นการบริการด้ายเหตุผลทางสาธารณสุข

แต่ก็ไม่แน่ใจว่าจะมีผลกระทบต่อกลไกธรรมชาติที่สัมพันธ์กันอยู่มากน้อยเพียงใดหรือไม่

บ่อน้ำและท่าอาบน้ำเช่นนี้มีกระจัดกระจายอยู่ทั่ว ๆ ไปในระดับหมู่บ้านเพราะพิธีทางศาสนามีส่วนช่วยสนับสนุนการใช้น้ำแทบทุกขั้นตอน วัฒนธรรมเช่นนี้จึงช่วยการกระจายน้ำเพื่อบริการงานเกษตรไปในตัว และยังได้มีการส่งเสริมเลี้ยงสัตว์น้ำไปด้วย

ประชาชนทั่วไปนิยมมะม่วงกันมาก ถ้าได้มีการปรับปรุงพันธุ์มะม่วงก็น่าจะเป็นทางอีกสายหนึ่งของการพัฒนาพืชผล ยังไม่จำเป็นต้องไปนำพันธุ์ไม้อื่นที่คนไม่รู้จักเข้ามาเริ่มต้น

ขนพืชผักด้วยรถจักรยานสามล้อมาจากไร่สู่ตลาดสดที่ใกล้เคียง เป็นวิธีการขนส่งรายย่อยที่พบทั่ว ๆ ไป

อาหารโปรตีนเป็นความต้องการของคนในท้องถิ่นเป็นอย่างมากบังคลาเทศเป็นประเทศริมอ่าว มีปลาขนาดใหญ่ ๆ แต่ประชาชนไม่สนใจ คงจับปลาขนาดเล็ก ๆ ปลาใหญ่จึงเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

มนุษย์ต้องการกินและกินทุกอย่างที่กินได้ เห็นเห็ดธรรมชาติดอกงาม ๆ ดูน่ากินแต่ยังไม่แน่ใจว่าเห็ดอะไรกินได้กินไม่ได้ ก่อนที่จะกินอะไรจึงควรยั้งคิดให้ดี ๆ อย่าเผลอสติหรือลืมตัว เพราะอาจกินเข้าไปแล้วตาย!

เล้าไก่ในหมู่บ้าน

รอบ ๆ หมู่บ้านหลายแห่ง เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก หมู่บ้านก็จะกลายสภาพเป็นเกาะใหญ่น้อย เพราะชาวบังคลาเทศได้เรียนรู้การเลือกที่เนิน น้ำไม่ท่วมเพื่อสร้างหมู่บ้าน บริเวณริมน้ำจะใช้ทำเป็นไร่ปลูกปอกันทั่ว ๆ ไป

แม้บริเวณข้างถนน ก็จะใช้เป็นที่ลอกเส้นใยปอ และฟอกปอโดยใช้น้ำธรรมชาติ ต้นปอก็จะถูกนำไปใช้ทำเชื้อเพลิงให้พลังงาน บางรายก็ลอยเรือลอกเส้นใยปอกันกลางน้ำ

คนเหล่านี้มีความสำคัญต่อส่วนรวม เพราะเป็นส่วนหนึ่งของฐานทางเศรษฐกิจนักพัฒนาทั้งหลายไม่ควรมองข้ามทรัพยากรเหล่านี้ แต่ควรให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกที่จะพัฒนาให้เกิดประโยชน์ในการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ

การนิยมบริโภคข้างพาบอยล์ก็เป็นวัฒนธรรมทางด้านอาหารที่สำคัญของคนในกลุ่มประเทศอินเดีย โดยนำข้าวเปลือกมาแช่น้ำผึ่งไว้ชั้น ๆ จนเกือบจะงอก แล้วจึงนึ่งด้วยความร้อนเพื่อฆ่าเชื้อต้นอ่อน เสร็จแล้วจึงตากแห้ง เก็บเข้ายุ้งฉางหรือนำมาสีเป็นข้าวสาร ทำกันทั่ว ๆ ไปในหมู่บ้าน

ชาวบ้านจูงวัวมายังตลาดจำหน่าย โดยการร้อยสนตะพายติดกันเป็นแพ แพละ 3-5 ตัว เพื่อสะดวกแก่การไล่ต้อน ร้านจำหน่ายเนื้อสัตว์ มีลักษณะเป็นแผงลอย อยู่ตามข้างถนนโรงฆ่าสัตว์ ก็นิยมฆ่ากันบนพื้นดิน กลางแจ้ง หลังแผงลอยที่จำหน่ายเนื้อ โดยทำการฆ่าในตอนเช้า แล้วก็ชำแหละนำเข้าร้านจำหน่ายได้

แพะและแกะเป็นสัตว์เลี้ยงประเภทหนึ่งซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทางศาสนาของประเทศทั้งหลายในกลุ่มอินเดีย

หุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านกระจายอยู่ทั่ว ๆ ไปในธรรมชาติโดยไม่ต้องลงทุนทำเป็นแปลงใหญ่ ๆ นั่นคือ บริเวณข้างถนนและริมคันนาหรือริมบ่อน้ำ ซึ่งก็มีหญ้าอุดมสมบูรณ์พอสมควร

ตลาดจำหน่ายวัวควาย มีอยู่ตามข้างถนน ซึ่งชาวบ้านสามารถจูงหรือต้อนสัตว์มาตามถนน เพื่อมาชุมนุมขายกันในบริเวณนี้ ส่วนผู้ซื้อก็จะมาซื้อตามวันเวลาและสถานที่ซึ่งทราบกันดีทั่ว ๆ ไป

สัปรดเป็นพืชผลที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไปในประเทศนี้

กล้วยก็เป็นผลไม้พื้น ๆ ของบังคลาเทศ แต่ประชาชนไม่เคยได้ใช้ในอุตสาหกรรมในครอบครัว แม้แต่การทำกล้วยตากทั้ง ๆ ที่มีแรงงานเหลือใช้อยู่มากมาย

มะพร้าวเป็นไม้ผลชนิดหนึ่งซึ่งมีการปลูกกันอย่างกว้างขวาง ทางสถานีทดลองของรัฐ ได้นำเอามะพร้าวพันธุ์ค่อมมาเลเซียเข้าไปปลูกขยายพันธุ์ ทำสวนสาธิต และเพาะกล้า แจกจ่ายแก่ชาวบ้านปีละเป็นจำนวนมาก ๆ

ชาวบ้านกำลังมารับพันธุ์มะพร้าวจากสถานีทดลอง

ขนุนเป็นผลไม้ที่มีดาดดื่นทั่วไปเป็นอันดับนำ ฤดูขนุนให้ลูก ยาวเกือบตลอดฤดูฝน เราจะได้พบเห็นประชาชนนำขนุนมาติดตลาดจำหน่ายกันข้างถนนทั่ว ๆ ไป

ตลาดผักในชนบท จะมีการขนส่งรายย่อย นำมาชุมนุมกันจำหน่ายข้างถนน อาจมีรถบรรทุกมารับซื้อเพื่อขนส่งเข้าเมืองอีกทอดหนึ่ง ในภาพนี้จะเห็นบวบงู บวบเหลี่ยม ถั่วต่าง ๆ หัวผักกาด ฯลฯ

บทบาทแรงงานในบังคลาเทศ

ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันไม่ว่าคน สัตว์ทั้งหลาย ต้นไม้ต่าง ๆ ดิน น้ำ สรรพสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ และพลังงาน แม้ภายในตัวคน การกินการอยู่ การใช้แรงงาน และการใช้ความคิดอ่าน ก็จำเป็นต้องร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกัน แรงงานของสรรพสิ่งทั้งหลายจึงเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งมีบทบาทสำคัญไม่ว่าจะเป็นแรงงานคน สัตว์ และพลังงานจากวัสดุอื่นใดก็ตาม แต่บทบาทและสัดส่วนของบทบาทของแรงงานในแต่ละสภาวะสังคมแต่ละสภาวะธรรมชาติย่อมมีลักษณะของความเหมาะสมไม่เหมือนกัน ผู้ที่มีประสบการณ์ในทางความคิด ย่อมจะมองภาพของความเหมาะสมในการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสิ่งทั้งหลายทั้งภาพ หาใช่การมองเพียงประเด็นเดียว ดังเช่นบางคนเอาการไถนาด้วยแรงสัตว์ในประเทศกำลังพัฒนาไปเปรียบเทียบกับการใช้แรงรถแทรคเตอร์ขนาด 100-200 แรงในสหรัฐอเมริกา แล้วก็สรุปว่าเราต้องใช้รถแทรคเตอร์อย่างเขา มิฉะนั้นจะสู้เขาไม่ได้ โดยหาได้มองจุดหมายปลายทางหรือลักษณะองค์ประกอบทั้งรูปแบบที่ไม่เหมือนกันไม่

สิ่งทั้งหลายทั้งมวลจำเป็นต้องมีการลงทุนหรือการใช้สิ่งต่าง ๆ เพื่อการผลิตหรือการสร้าง เมื่อสร้างแล้วก็จะต้องมีการตอบสนองผลประโยชน์ที่คุ้มค่าคนและสัตว์ทั้งหลายก็เช่นกัน เมื่อมีการบริโภคก็ต้องมีการตอบสนองด้วยการผลิตผลประโยชน์ การผลิตจำเป็นต้องมีผลเหนือการบริโภค เศรษฐกิจจึงจะพัฒนาไปได้ ถ้างานที่คนทำไม่มีผลเหนือการกินอยู่ คนเหล่านั้นย่อมเป็นจุดถ่วงทางเศรษฐกิจ คนในทุก ๆ รูปแบบจำเป็นต้องใช้แรงงานเพื่อทำงานให้เกิดประโยชน์ แต่ในแต่ละสังคมที่ไม่เหมือนกัน การใช้แรงงาน ใช้เครื่องทุ่นแรง และใช้สิ่งอื่น ๆ ผสมผสานกัน ย่อมมีจำนวนประชากรมากมาย เช่น บังคลาเทศจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่บทบาทและการใช้แรงงานเป็นอย่างมาก และถือว่าแรงงานเป็นฐานรองรับการพัฒนาการเกษตรและด้านอื่น ๆ

ในการเกษตรกรรมบังคลาเทศใช้แรงงานสัตว์และแรงงานคนแทบจะทั้งหมดนับตั้งแต่การใช้แรงในกระบวนการเพาะปลูก เช่น การไถ สับพรวน บำรุงรักษา และเก็บเกี่ยว ตลอดจนการขนส่งพืชผลรายย่อยและระยะไม่ไกลนัก การไถโดยทั่ว ๆ ไปใช้ทั้งวัวและควาย การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยว และการขนส่งพืชผลในระดับท้องถิ่นใช้แรงคน สัตว์ และเครื่องทุ่นแรงที่ใช้แรงงานคนและสัตว์ การขนส่งพืชผลจากไร่นา เช่นผักต่าง ๆ เผือก มัน ในระดับบุคคลมักใช้จักรยานสามล้อ ล้อเกวียนที่เทียมด้วยคนหรือสัตว์ ถ้าส่งระหว่างเมืองจะมีรถบรรทุกรับซื้อจากศูนย์รวมในท้องถิ่นเพื่อขนส่งต่อไป

ต้นปาล์มที่ขึ้นอยู่ทั่ว ๆ ไปตามธรรมชาติ และมีผลช่วยเสริมช่องว่างแรงงานในชนบททั่ว ๆ ไปของประเทศนี้ได้แก่ ต้นตาล และ ต้นเดท (จำพวกอินทผาลัม) ชาวบ้านได้ใช้ผลสดจากต้นตาลเป็นอาหารและใช้น้ำตาลซึ่งได้จากน้ำเลี้ยงของต้นเดท โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพ้นฤดูฝนไปแล้ว มีการเฉาะลำต้นเพื่อให้น้ำหวานไหลออกมา ต้นเดทแต่ละต้นจึงมีลักษณะผิวข้างของลำต้นแหว่งเป็นบั้ง ๆ เพราะการเฉาะเอาน้ำตาลกระทำเป็นฤดูกาลและเป็นระยะที่มีแรงงานเหลือจากการทำนาทำไร่มากกว่าปรกติด้วย

การใช้แรงงานเพื่อการเก็บรักษาหรือการถนอมผลิตผลเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับครอบครัว อาจกล่าวได้ว่า ยังไม่ได้ปรากฏผลให้แลเห็นได้ชัดเจน อาทิเช่น มะม่วงก็ดี กล้วยก็ดี จำเป็นต้องใช้ประโยชน์ในสภาพสด หากเหลือจากบริโภคหรือจำหน่ายก็สูญเสียไป หากจะได้มีการริเริ่มให้ตากแห้ง หรือกวน ก็เป็นวิธีการง่าย ๆ ซึ่งน่าจะกระทำได้

แรงงานขั้นพื้นฐานที่เกี่ยวกับการก่อสร้างเป็นจุดเด่นอีกจุดหนึ่งซึ่งแลเห็นได้ชัดเจน ประเทศนี้ไม่มีหินขาดวัสดุก่อสร้างสำคัญสิ่งหนึ่งจึงมีการใช้แรงงานเป็นตัวแปรเปลี่ยน ได้มีการขุดหน้าดินในบริเวณต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ปั้นเป็นอิฐและเผาอิฐทั่ว ๆ ไป แต่ดินธรรมชาติเป็นดินตะกอน มีหน้าดินอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างลึก แม้จะขุดดินบนไปทำอิฐ ดินชั้นถัดลงไปก็ยังมีความสมบูรณ์พอสมควร อิฐที่ได้ปั้นเป็นก้อนและเผาเรียบร้อย จำนวนมหาศาลถูกลำเลียงไปยังที่ต่าง ๆ เพื่อการก่อสร้าง การผสมปูนซิเมนต์เพื่อการก่อสร้างรวมทั้งการทำถนน ต้องใช้แรงงานทุบอิฐดี ๆ ออกเป็นก้อนเล็ก ๆ ตามขนาดที่ต้องการ เพื่อนำไปใช้แทนก้อนหินในสภาวะที่มีแรงงานมากมายและหาหินไม่ได้ จำเป็นต้องกระทำเช่นนั้น

บทบาทแรงงานในบังคลาเทศมีหลายสิ่งหลายอย่างที่น่าศึกษา และนำมาเป็นข้อคิดเพื่อหาแนวทางใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายซึ่งแต่ละประเทศก็มีลักษณะไม่เหมือนกัน แต่ถ้ามองให้ลึกถึงแก่นแท้ก็จะได้พบหลักการเดียวกัน ซึ่งสามารถยึดถือเป็นหลักในการพิจารณาดัดแปลงวิธีการปฏิบัติให้เหมาะสมกับแต่ละสภาพของท้องถิ่นได้

แรงงานทั้งหลายในภาพนี้เป็นทรัพยากรมหาศาลในประเทศที่เขาทั้งหลายอยู่ในสภาพพร้อมที่จะพัฒนาให้เกิดประโยชน์ แต่ผู้ที่จะเข้าไปช่วยพัฒนา จำเป็นต้องรู้จักและเข้าใจดีถึงฐานทางวัฒนธรรมของเขา ว่าเขาต้องการอะไร ยึดมั่นอะไรอยู่ แล้วก็วางแผนปรับปรุงโดยเริ่มจากจุดเหล่านั้นแม้มันจะไม่ง่ายสำหรับเรา แต่มันง่ายสำหรับเขาซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของเราที่จะสามารถรับได้

เรือเหล่านี้มีหน้าที่ให้บริการแก่สังคมที่นั่น ไม่ต้องใช้น้ำมันเชื้อเพลิงแต่ใช้พลังงานที่เหมาะสมสำหรับสภาวะของเขาเอง นั่นคือ ใช้อาหารและกำลังใจแทน เป็นการแปรอาหารมาเป็นพลังงานแทนการแปรน้ำมันมาเป็นพลังงานอย่างประเทศบางประเทศ

แรงงานพิการ แม้จะชี้ให้เห็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจแต่สาเหตุที่มากมิใช่ความผิดของเขา จึงจำเป็นที่ผู้มีกำลังพอจะต้องช่วยกันสงเคราะห์ สร้างความหวังในทางที่เป็นประโยชน์แก่เขา ซึ่งที่จริงก็เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

แรงงานคน ลำเลียงถ่านหินจากเรือ ที่อ่าวเมืองจิตตากองในขณะที่มีแรงงานอีกสภาพหนึ่งกำลังมุงดูอย่างทอดอารมณ์

งานปั้นอิฐและเผาอิฐ เป็นงานที่ได้พบเห็นทั่ว ๆ ไปในประเทศนี้ เพราะประเทศนี้ไม่มีหินเพื่อใช้ในการก่อสร้าง การเผาอิฐได้ทำให้ที่ลุ่มอยู่แล้วโดยธรรมชาติยิ่งลุ่มหนักยิ่งขึ้น

อิฐที่เผาแล้ว เมื่อนำมาใช้ก่อสร้างบางอย่าง เช่น ทำพื้นถนนและใช้ผสมปูนแทนหิน ต้องนำมาทุบเป็นก้อนเล็ก ๆ เสียก่อน แต่ในสภาวะการณ์แรงงานเช่นนั้น ทุกอย่างย่อมปรับตัวเข้าหากันเพื่อเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาวะของสังคมของเขาเอง การที่คนจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งไม่เหมือนกับเขาจะเข้าไปชี้ว่า ไอ้นั่นของเขาไม่ดี ไอ้นี่ของเขาก็ไม่เหมาะ จะต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไข ขอให้ระวังว่า อาจจะกำลังเข้าไปสร้างความเสียหายให้แก่เขามากยิ่งขึ้นก็ได้

ร้านซักรีด ที่ชานเมืองดักก้าก็ไม่จำเป็นต้องมีร้านโรงให้หมดเปลืองทุนรอน น้ำก็เหลือเฟือ แรงงานก็มีว่ากันกลางแจ้งผ้าก็ขาวสะอาดได้เหมือนกัน

ซักแล้วก็ขึงราวตากกันข้าง ๆ ถนนที่ทางก็ว่างอยู่ แสงแดดก็ฟรีใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ทั้งนั้น ในสภาพแวดล้อม เช่นนั้นไม่ต้องลงทุนมากนัก เพียงการลงแรงซึ่งมีว่างอยู่อย่างเหลือเฟือ

ประเทศนี้ไม่เผาถ่าน แต่ใช้ฟืนกันมากเห็คโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นของเขาเอง เห็นได้จากตาชั่งที่ชั่งฟืนใช้ก้อนหินเป็นตุ้มน้ำหนักเพื่อมาตรการซื้อขายฟืน

ซื้อฟืนแล้วก็ขนกลับบ้านด้วยแรงงาน ถ้าจะเอาพลังงานที่หวังจากฟืนมาแลกกับพลังงานสูญเสียจากน้ำมันเพื่อการขนส่งฟืน มันก็เข้ากันไม่ได้เลย

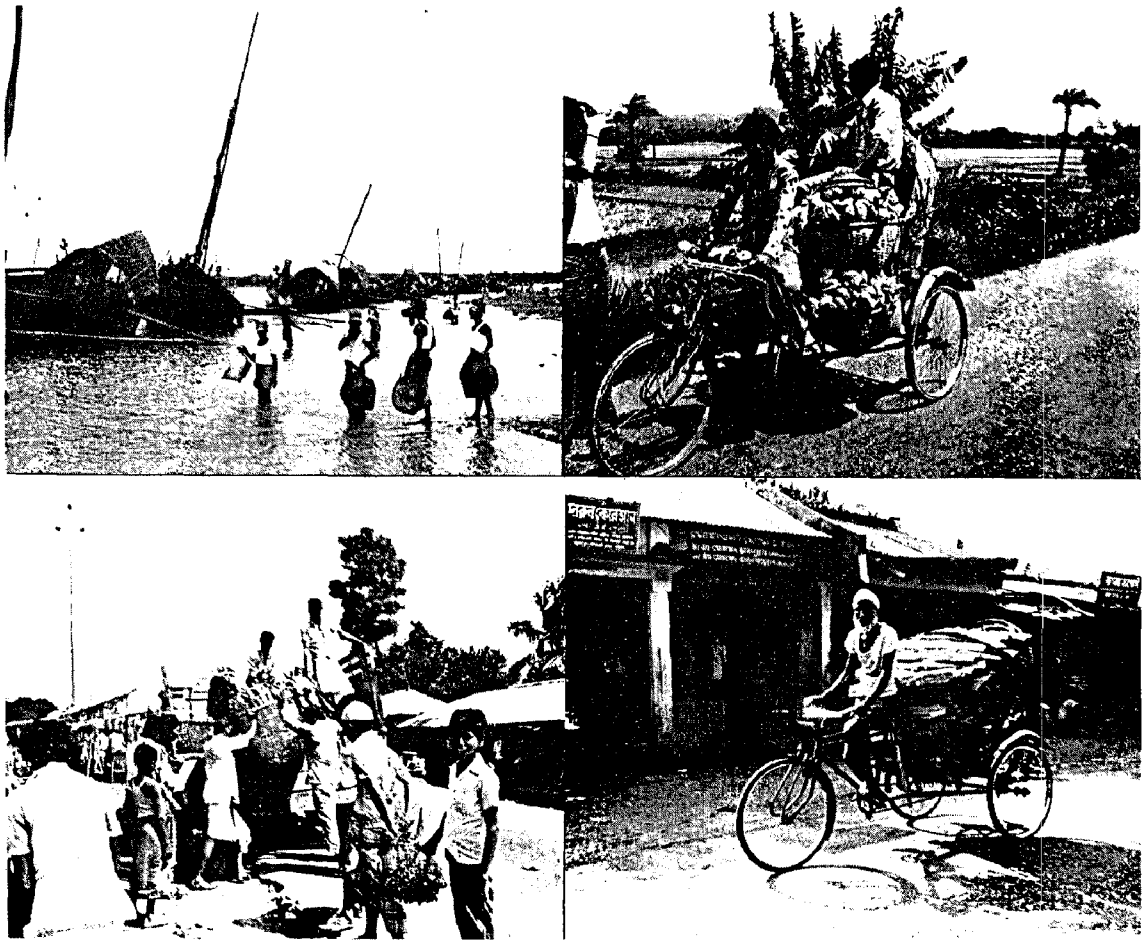

อย่านึกว่าไทยเท่านั้นที่มีไม้สักดี ๆเรามัวภูมิใจจนสิ่งที่เราหลงยึดมั่นค่อย ๆเสื่อมลงไปเรื่อย ๆ บังคลาเทศก็มีต้นสักสวย ๆอยู่ไม่น้อยแรงงานก็มีมาก การสร้างโรงเลื่อยไม้ คงจะแพงเกินความจำเป็นของเขา จึงเลื่อยไม้กันกลางแจ้งได้ ร้านตัดผมในหมู่บ้านก็แรงเกินความจำเป็นในสภาพชีวิตเช่นนั้นกลางแจ้งก็ตัดผมกันได้ อย่างดีก็พอมีเพิงคุ้มฝน ถ้ามองกันให้ลึกซึ้งทุกคนมีผ้าสวมใส่ตามความจำเป็น มีอาหารบริโภค ส่วนเรื่องความสะดวกสบายเห็นจะต้องว่ากันตามขั้นตอน ไม่มีการลัดคิวกันอย่างบางแห่งซึ่งทำให้คนจน ๆต้องช้ำใจหนักยิ่งขึ้น แม้จะยังขาดปัจจัยสี่ แต่ก็สู้ดิ้นรนหาความหรูหราจนเกินเศรษฐกิจสู้กู้หนี้ยืมสินเพราะอยากนั่งรถยนต์หรู ๆ นายทุนให้กู้ก็เลยยิ่งสบายหนัก

การขนส่งพืชผลรายย่อยจากไร่นาสู่ตลาดท้องถิ่นก็ใช้แรงงาน สภาพเช่นนี้จะได้พบเห็นในชีวิตประจำวันของเกษตรกรทั่ว ๆ ไป

การซ่อมจอบซ่อมเสียม แรงงานยามว่างเล็ก ๆน้อย ๆก็สามารถสะสมมาใช้ได้ เราอาจมองได้ทั้งสองทาง คือ มองจากแรงงานที่เหลือเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ให้เหมาะสม, กับการมองจากเครื่องมือ ถ้าใช้เครื่องมือที่ไม่ยุ่งยาก ก็มีความเหมาะสมกับสภาวะแรงงานได้

"แรงงานคน" ใช้ได้แทบทุกโอกาสเราจะได้พบเห็นทั่ว ๆ ไปทั้งในเมืองดักก้าและในชนบท

แรงงานสัตว์ ก็ใช้ได้ในหลายโอกาสทั้งวัวและควาย ใช้ลากล้อเลื่อน ขนผลิตผลจากไร่นาสู่ตลาด ปุ๋ย และวัสดุก่อสร้าง

"กิจกรรมนักศึกษา กับ การสร้างคน"

ระยะนี้ เป็นระยะที่สถาบันการศึกษาทั้งหลาย พึ่งจะเริ่มเปิดการศึกษาภาคต้นของปีกันใหม่ ๆ แต่ละสถาบันต่างก็กำลังขมักเขม้นในการจัดการเรื่องต่าง ๆ นับตั้งแต่การจัดห้องเรียน เตรียมการเรียนการสอน จัดตารางสอนของแต่ละคน แต่ละภาควิชา ปรับรายละเอียดต่าง ๆ กันให้เรียบร้อย

ทางด้านนิสิตนักศึกษา นอกจากการจัดสิ่งต่าง ๆเพื่อการเรียนแล้ว ก็ยังมีการจัดกิจกรรมนอกหลักสูตร ซึ่งแต่ละสถาบันก็มีองค์กรนักศึกษาและชมรมกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งนักศึกษาเข้าใจว่า การร่วมกันทำกิจกรรมนั้นเป็นหลักการที่ดี เพราะเป็นสนามฝึกและเป็นการศึกษาอีกส่วนหนึ่งที่นอกเหนือไปจากการเรียนจากตำรา และการเรียนจากครูอาจารย์ในห้องเรียน แต่ก็มีหลายกรณี และบางสถาบัน จุดดังกล่าวนี้ได้เกิดเป็นช่องว่างอันกว้างใหญ่ทางความคิด ระหว่างผู้บริหารสถาบัน อาจารย์ และนักศึกษา ก่อให้เกิดความหวาดระแวงว่าจะรวมตัวกัน ก่อความไม่สงบ หรือขับไล่ผู้บริหาร และความกดดันอันเกิดจากความหวาดระแวงเช่นนี้ ได้กระทบแนวความคิดให้เปลี่ยนไปเป็นการมองกิจกรรมนักศึกษาว่า ไม่ใช่เรื่องที่ควรจะเกี่ยวข้องในระหว่างการเรียน ควรจะศึกษาเล่าเรียนแต่วิชาการเท่านั้น เพื่อให้การสอบได้คะแนนสูง ๆจะได้ปริญญา เสื้อครุย หรือใบปริญญาบัตรไว้ประดับเกียรติ และสร้างทัศนคติเหนือผู้อื่นเพิ่มขึ้น

ในฐานะที่ผู้เขียนได้รับการขอร้องให้เป็นที่ปรึกษาในกิจกรรมต่าง ๆของนักศึกษามาเป็นเวลาช้านานทุกยุคทุกสมัย มีความรู้สึกว่า การศึกษาหาใช่เพียงสร้างคนให้มีความรู้ทางวิชาการเท่านั้นไม่ แต่ต้องสร้างคนให้เป็นคนที่มีคุณภาพ นอกจากความเป็นครูซึ่งจะต้องมองศิษย์ด้วยความรู้สึกเมตตาเสมือนลูกหลานแล้ว อีกด้านหนึ่งผู้เขียนก็เป็นคนหนึ่งในประชากรกว่า 40 ล้านคน ที่ควรจะต้องมีหน้าที่สร้างคนรุ่นหลังให้มีคุณภาพและอนาคตที่ดี ซึ่งเราแต่ละคนจะปฏิเสธไม่ได้ว่า เราไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับปัญหาคนว่างงาน อาชญากรรมทั้งหลาย ความสกปรกทั้งทางวัตถุและจิตใจภายในบ้านเมือง การฉ้อราษฎร์บังหลวงที่มีอยู่แทบทุกหัวระแหง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้บ้านเมืองและสังคมที่เราอยู่ทุกวันนี้ต้องแปรสภาพไปเป็น "ถังขยะ" ยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ และขณะนี้ตัวถังขยะเองก็กำลังผุกร่อนมากขึ้นเป็นลำดับ

ทำอย่างไร เราจึงจะสามารถเปลี่ยนสภาพของคนที่กำลังเปรียบเสมือนขยะสังคม ดังได้พบเห็นและทราบกันทั่ว ๆไปให้มาอยู่ในสภาพที่เป็นคนผู้มีคุณค่าให้ได้

คำว่า "ขยะสังคม" ในที่นี้หาได้มองในประเด็นของความยากจน ความมีฐานะต่ำต้อย ความไร้อำนาจขาดวาสนาไม่ คนประเภทที่อาจเทียบได้ด้วยขยะสังคม มีปะปนอยู่ทั่ว ๆไป ไม่ว่าจะเป็นคนยากจนหรือคนร่ำรวยมหาศาล ไม่ว่าจะเป็นคนไร้อำนาจวาสนาหรือมีอำนาจวาสนามากมายก็ตามและความจริงนั้น ขยะในกลุ่มชนผู้มีเงินมีอำนาจ ดูจะมีพลังในการแผ่พิษภัยได้ร้ายแรงยิ่งกว่าขยะในกลุ่มชนผู้ยากไร้ เพราะมีโอกาสใช้ความเหนือด้วยการเงินและอำนาจในมือ สร้างความเดือดร้อนและความเสียหายให้แก่บ้านเมืองและส่วนรวมได้มากเป็นพิเศษ

เยาวชนและชนรุ่นหลังที่จะเติบโตขึ้นมา จึงเป็นความหวังของผู้ที่หวังดีต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง ยิ่งเป็นผู้มีเงินมีอำนาจด้วยแล้ว หากเป็นผู้ที่มีความหวังดีอย่างจริงใจต่อส่วนรวม ก็น่าจะได้ใช้โอกาสที่มีอยู่แสดงความจริงใจต่อการสร้างเยาวชน เพื่ออนาคตที่ดีขึ้นของส่วนรวมอย่างแท้จริง ไม่ควรมีความหวาดระแวงหรือมีอคติใด ๆอันเป็นการส่อแสดงความเห็นแก่ความคิดและประโยชน์เฉพาะหน้าของตนเองอยู่ในส่วนลึกของความรู้สึก ซึ่งจะมีผลเกิดแนวโน้มทางความคิดไปในทางใช้อำนาจที่จะส่งผลกระทบให้บังเกิดความเสื่อมโทรมแก่สังคมในอนาคตมากยิ่งไปกว่านี้อีก

ในสถาบันการศึกษาอันเป็นสถาบันที่มีหน้าที่และระบบในการสร้างคนโดยตรงนั้น หาใช่เพียงการสร้างคนให้มีความรู้ทางด้านวิชาการเท่านั้นไม่ เพราะคนผู้มีแต่ความรู้สูง แต่ขาดคุณภาพและความเป็นผู้ที่

สมบูรณ์ด้วยความเป็นคนที่ดีมีคุณธรรมเสียแล้ว ความรู้นั้นก็หาได้บังเกิดผลดี มีคุณค่าแต่ประการใดไม่

หากจะกล่าวว่า คนทั้งหลายผู้สำเร็จการศึกษาในทุกวันนี้เป็นจำนวนไม่น้อยที่มีคุณภาพหย่อนลง การแก้ปัญหาในประเด็นนี้ของผู้สำเร็จการศึกษา จึงหาใช่เพียงการใช้อำนาจออกกฎระเบียบ กวดขันในการเรียนทางด้านวิชาการ และให้หมกมุ่นอยู่กับตำรา กับห้องเรียนยิ่งขึ้นไม่ เนื่องจากความหมายของคำว่า "คุณภาพของคน" นั้น ความรู้ทางวิชาการนับได้ว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น และหาใช่เป็นฐานหลักของชีวิตคนดีมีคุณภาพไม่

ตัวอย่างที่ได้เคยปรากฏมาแล้วในอดีตก็มีอยู่แล้ว จากการที่สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ได้เปิดการสอบชิงทุนไปศึกษาต่อในต่างประเทศ เพื่อกลับมาบรรจุเข้ารับราชการ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาก็มุ่งกลั่นกรองผู้ที่เรียนเก่งทางวิชาการ มีผู้ที่ได้รับทุนไปศึกษาต่อจนกระทั่งได้รับปริญญาเอกกลับมา เมื่อเข้ารับราชการ บางรายไม่สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ บางรายรุนแรงถึงขั้นต้องแยกตัวออกไปทำงานคนเดียวก็มี

ผู้ที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษา จึงน่าจะเป็นผู้ที่ได้รับการสร้างสรรค์ให้เป็นคนที่มีความอุดมในอุดมการณ์ของการศึกษาอย่างแท้จริง คือ มีมนุษยธรรมสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างกว้างขวางและสามารถผลักดันให้งานที่เกี่ยวข้อง สามารถก้าวไปสู่เป้าหมายได้ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและต่อหน้าที่ทั้งในหน้าที่ของความเป็นพลเมืองดีและหน้าที่การงาน มีความเป็นผู้นำที่ดี มีความสุขุมรอบคอบในการพิจารณาปัญหาต่าง ๆ มองปัญหาได้กว้างกว่าเพียงการมองจากมุมของตนเอง สามารถยืนอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางปัญหาทั้งหลาย และสามารถตัดสินใจได้อย่างลึกซึ้งถูกต้อง

ดุลยภาพระหว่างการเรียนรู้ทางวิชาการจากห้องเรียน กับการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะในระดับปริญญาขั้นต้น ซึ่งเสมือนเป็นฐานรองรับ ก่อนที่จะได้เจาะลึกลงไปในปริญญาที่สูงขึ้นไป และเป็นระดับการศึกษาที่เป็นความต้องการของสังคมส่วนใหญ่ของประเทศที่กำลังพัฒนาด้วย

ในระดับการศึกษาดังกล่าวนี้ ถ้าจะปรับปรุงคุณภาพด้วยการกวดขันการเรียนเพื่อให้ได้คะแนนสูง ๆ แทนที่จะได้คนผู้มีคุณภาพสูง เรากลับจะได้คนที่มีความรู้ทางวิชาการสูงเพียงอย่างเดียว แต่คุณภาพในการที่จะใช้ความรู้ให้บังเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง จะตกต่ำลงไปอีก เพราะจุดดุลย์ที่เหมาะสมจะเอียงไปทางเดียว เราอาจได้คนที่รู้โน่นรู้นี่แต่สร้างความเสียหายให้แก่ส่วนรวม หรืออย่างน้อยก็เป็นคนรู้ดีแต่ทำงานไม่เป็น ซึ่งหาใช่สิ่งที่พึงประสงค์ของความต้องการไม่

ผมได้ใช้ชีวิตยามว่างคลุกคลีกับกิจกรรมอาสาพัฒนาของนิสิตมาหลายปีและหลายรูปแบบ ได้มีส่วนศึกษาและเข้าใจนิสิตที่ร่วมงานแต่ละคนอย่างใกล้ชิด หลายคนเป็นผู้นำที่ดี ทำงานมีระบบและวิธีการ มีความสนใจติดตามและมีระบบในการประเมินผลงานด้วย และเขาเป็นผู้มีปฏิภาณในการตัดสินใจ คะแนนการเรียนของนิสิตเหล่านี้ บางคนก็เพียงเอาตัวรอดไปได้สำหรับปริญญาขั้นต้น เมื่อเขาต้องการเรียนต่อปริญญาขั้นสูง บางคนสมัครไปเรียนต่อในมหาวิทยาลัยต่างประเทศ เขาได้มาขอหนังสือรับรองจากครู แม้เกรดคะแนนการเรียนจะต่ำกว่าเกณฑ์ก็ตาม ผมได้ให้คำรับรอง โดยไม่เน้นคะแนนการเรียน แต่ได้เน้นคุณภาพความเป็นผู้นำที่ดี ความรับผิดชอบต่องาน ตลอดจนบุคคลิกภาพต่าง ๆซึ่งเป็นความจริงที่ผมได้รับจากการสัมผัสเขาด้วยตนเอง เขาเหล่านี้สามารถเข้าเรียนต่อได้ และในช่วงเวลาที่ศึกษาหลักสูตรปริญญาขั้นสูง เขาทำเกรดคะแนนได้ดีมาก ผ่านการศึกษาได้อย่างไม่มีปัญหา นอกจากนั้น แต่ละคนยังได้มีผลงานก้าวหน้าอย่างดีในชีวิตการทำงานประกอบอาชีพด้วย มีมิตรสหายให้ความร่วมมือสนับสนุนงานที่เขาทำอย่างมากมาย

บทเรียนที่ครูได้รับเป็นระยะ ๆจากของจริงตลอดมา ทำให้เข้าใจได้ว่า การศึกษาในระดับอาชีวะปลายก็ดี การศึกษาระดับอุดมศึกษาในระดับต้นหรือพื้นฐานก็ดี อันเป็นระดับที่สังคมส่วนใหญ่ของประเทศกำลังพัฒนาเช่นประเทศไทยกำลังต้องการมาก ควรจะเน้นคุณค่าของความเป็นคนให้มาก ถ้าหากเน้นการสร้างบรรยา-

กาศเพียงการเรียนทางวิชาการ การแข่งขันกันบนตำราอันเป็นวัตถุ แน่นอน ย่อมเป็นการปลูกฝังเอานิสัยการแข่งขันและวัตถุนิยมเข้าไปโดยที่สายตาของผู้ที่ขาดประสบการณ์ทางคุณธรรมย่อมมองไม่เห็นได้ง่ายนัก เสื้อครุยปริญญานิยมก็ดี ตำแหน่งและอำนาจนิยมก็ดี จะเป็นปัญหาตามมาในภายหลัง จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า เหตุใด "ขยะ" จึงกลาดเกลื่อนอยู่แทบทุกหนทุกแห่งอย่างไม่เลือกที่ เช่นในสภาวะปัจจุบันนี้

นิสิตทั้งหลายกำลังอยู่ในระดับการศึกษาที่จะต้องก้าวเข้าไปยืนหยัดอย่างภาคภูมิด้วยตนเอง บนฐานของความเป็นประชาชนที่ดี เป็นผู้ปฏิบัติงานที่ดี และมีชีวิตอยู่อย่าง "ผู้มีคุณค่า" จึงควรจะได้เข้าใจคำว่า ปรัชญาของอุดมศึกษาที่มีลักษณะสร้างอุดมการณ์ และสนใจเดินไปตามแนวทางอันแท้จริงนั้น เพราะไม่มีใครอื่นใดหรือไม่มีเสื้อครุยใด ปริญญาบัตรใด จะให้สิ่งที่มีคุณค่าอย่างแท้จริงแก่เราแต่ละคนได้ นอกจากตัวเราเอง และไม่มีใครเลยที่จะรับผิดชอบต่อความเสียหายในชีวิตเรา เมื่อเดินผิดทางและบันดาลให้เข็มนาฬิกาหมุนย้อนกลับเพื่อให้เราย้อนไปเริ่มต้นชีวิตใหม่ได้ นอกจากคำพูดที่จะกล่าวได้คือ "กรรมของแต่ละคน" เท่านั้นเอง

การศึกษาอันเป็นฐานหลักของอุดมศึกษา จึงน่าจะมีลักษณะที่จะเสริมสร้างคนให้มีความเป็นตัวของตัวเองและมุ่งไปสู่ชีวิตที่มีอุดมการณ์และได้รับการยอมรับจากคนส่วนใหญ่ด้วยความจริงใจว่า "มีคุณค่า"

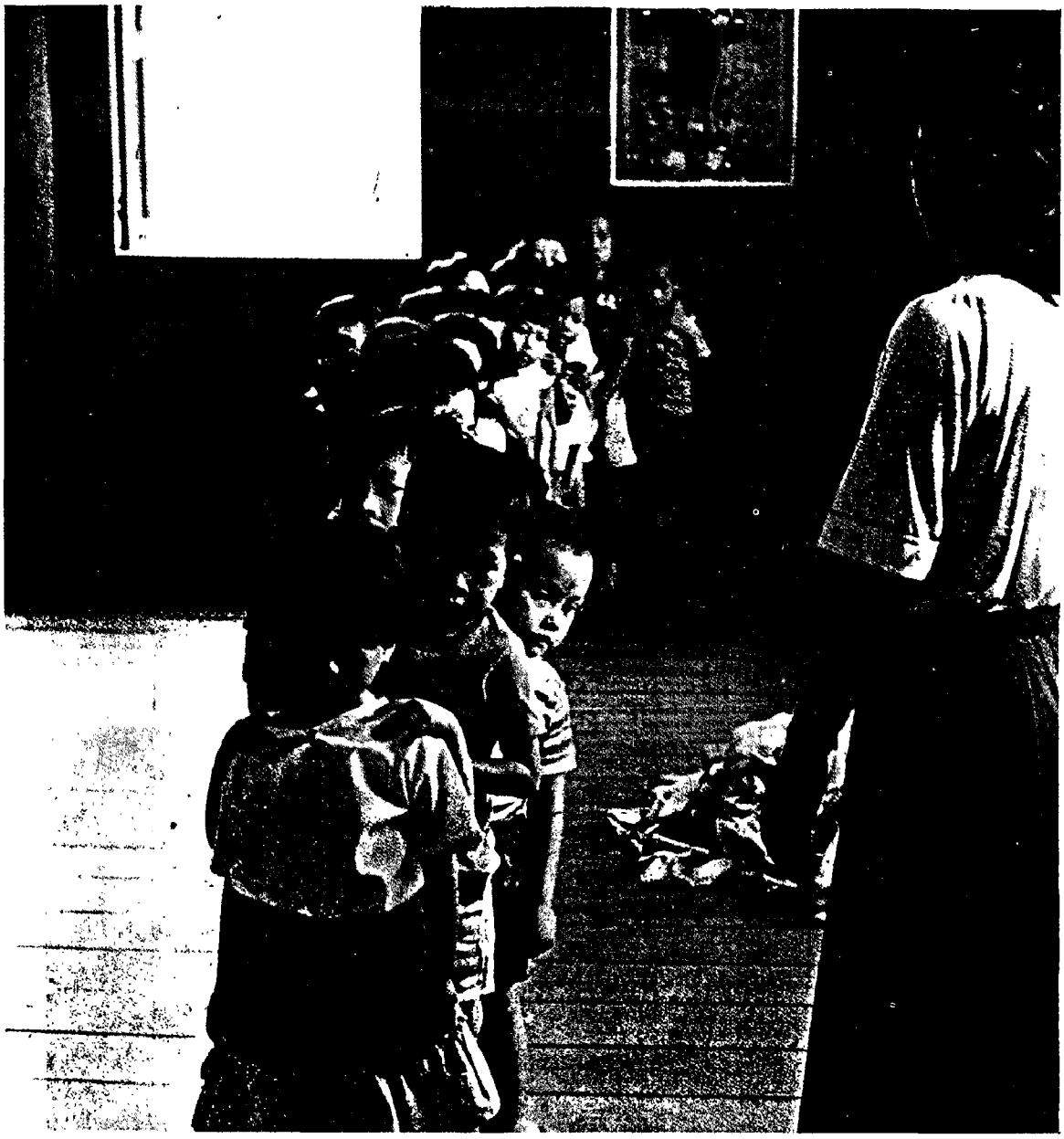

ก่อนที่จะเป็นครูที่ดีได้ จะต้องเป็นศิษย์ที่ดีเสียก่อน จะเป็นศิษย์ที่ดีไม่ได้ ถ้ายังไม่สามารถเป็นศิษย์ของตนเองให้ได้เสียก่อน ไม่ว่าจะเป็นอะไรทั้งในปัจจุบันและในอนาคตก็ตาม ความเป็นศิษย์ของตนเองจะต้องคงอยู่ตลอดไปจนถึงวันสิ้นสุดแห่งชีวิต ดังนั้น ผู้ที่สามารถเป็นศิษย์ของตนเองได้ จำเป็นต้องรักษาความเป็นศิษย์ของตนเองไว้อย่างดีที่สุดโดยพยายามฝึกฝนจิตใจ เพื่อการพิจารณาตนเอง และเรียนรู้จากชีวิตตนเองอยู่ทุกขณะโดยไม่ประมาท จงพึ่งตนเองเป็นหลักสำคัญ แต่ใช้การพึ่งผู้อื่นเป็นส่วนเสริม.

ระพี สาคริก

1 มกราคม 2524

แง่คิดมุมหนึ่งจากต้นไม้

ในระยะหลัง ๆนี้ ผมได้พบเห็นการประชาสัมพันธ์ให้คนเห็นความสำคัญของต้นไม้กันอย่างกว้างขวาง หลายแห่งได้มีการติดป้ายโฆษณาให้คนสนใจต้นไม้อย่างมากมาย โดยที่ทำให้เห็นภาพสะท้อนของความคิดของคนผู้ปฏิบัติเหล่านั้นว่า เขาคงจะคิดว่าเพียงการติดป้ายตัวหนังสือให้คนอ่านกัน คงจะทำให้คนมีความสำนึกรับผิดชอบต่อต้นไม้ได้มากขึ้น แต่ในความรู้สึกของผมและเมื่อประกอบกันเข้ากับสิ่งที่ได้ปรากฏออกมาจริง ๆแล้ว ความสกปรกรกนัยตาไปด้วยป้ายดูจะมีมากกว่าผลที่ปรากฏออกมาในทางที่ต้องการ และยิ่งกว่านั้นป้ายหลาย ๆแห่งได้สลักหักพังหรือชำรุดไปแล้ว ก็ยังถูกทอดทิ้งไว้เป็นประจักษ์พยาน ของความคิดนั้น ๆด้วย

ผมได้ใช้ชีวิตสัมผัสกับต้นไม้มาตั้งแต่เล็กด้วยตนเองโดยไม่มีใครบังคับ เมื่อผมได้มีโอกาสมีบ้านของตนเองพอสมน้ำสมเนื้อ ก็มีต้นไม้ไว้ ใช้เวลาว่างศึกษาเรื่องต้นไม้และได้นำเอาความรู้ที่ได้จากในบ้านออกไปเผยแพร่แก่ผู้อื่น นั่นเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผมได้เริ่มคิดว่ามุมหนึ่งของชีวิตต้นไม้มันเหมือนกับมุมหนึ่งของชีวิตคน ผมจึงได้ใช้ต้นไม้เป็นสื่อเพื่อการศึกษาความจริงของชีวิตคนหลายรูปหลายแบบ ได้มีโอกาสศึกษาชีวิตทั้งหลายในหลายแง่หลายมุม หลายตอหลายคนที่ได้พบผม มักจะกล่าวว่าเพราะผมเป็นต้นเหตุสอนให้คนปลูกกล้วยไม้เป็นเพาะต้นไม้ได้ เมืองไทยจึงได้กลายเป็นเมืองกล้วยไม้ขึ้นมา แต่ในใจผมนั้นไม่เห็นด้วยนัก ผมคิดว่ามันไม่ใช่เพราะเหตุนั้นเลย ตัวผมเองก็หาใช่ผู้มีความรู้ในวิชาการอะไรมากมายไปกว่าทุก ๆคนไม่ ผมสนใจใช้ต้นไม้เป็นสื่อเพื่อการศึกษาคน และยอมตัวเป็นนักเรียนของผู้อื่นมาตลอดจนถึงทุกวันนี้ ไม่เฉพาะแต่คนไทยเท่านั้น แต่ทุกชาติทุกภาษาที่ผมได้มีโอกาสรู้จัก ผมได้พบว่าเขาได้ให้บทเรียนผมตลอดเวลา เขาได้สอนให้ผมได้รู้จักและเข้าใจชีวิตมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆและชีวิตนี้ทั้งชีวิตก็คงจะต้องเป็นนักเรียนตลอดไป และในเมื่อผมได้ใช้ชีวิตคลุกคลีกับต้นไม้มาพอสมควร เหตุใดผมจะปล่อยให้โอกาสผ่านพ้นไปโดยไม่เอาต้นไม้เป็นครู และเมื่อได้ทำมาแล้ว ก็ได้รับบทเรียนหลายสิ่งหลายอย่างจากต้นไม้ ครูประเภทหนึ่งของผมด้วย

โอกาสนี้ผมใคร่จะขอยกเอามุมหนึ่งของบทเรียนจากต้นไม้มาพิจารณากัน ต้นไม้ทั่ว ๆไปจะมีชีวิตอยู่ได้และเจริญงอกงามได้ ต้องมีแสงสว่าง มีน้ำ มีอาหาร และสิ่งอื่น ๆอีกตามความต้องการของชีวิต ผมใคร่จะขอยกเอาเพียงประเด็นที่เกี่ยวกับแสงสว่าง ซึ่งปรากฏอยู่รอบ ๆตัวเราในชีวิตประจำวัน ธรรมชาติทั่ว ๆไปของต้นไม้นั้นที่ไหนมีแสงสว่างก็จะเอนเอียงไปหาทิศทางนั้น เพราะแสงสว่างเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งช่วยให้ต้นไม้มีชีวิตอยู่รอดและเติบโตไปได้วันต่อวัน แต่ชีวิตต้นไม้ตามธรรมชาติก็มีการอยู่กันเป็นหมู่เป็นกลุ่มเช่นเดียวกันกับชีวิตคนเรา หากแสงสว่างถูกบังคับโดยสิ่งใดก็ตาม ให้ส่องมายังต้นไม้ได้จากทิศทางเดียว เมื่อเวลาผ่านพ้นไปพอสมควร ต้นไม้เหล่านั้นต่างก็จะเอนเอียงไปในทิศทางเดียวกันหมด จริงอยู่มันอาจจะทำให้มีชีวิตอยู่รอดและเติบโตต่อไปได้แต่ก็ไปได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เมื่อเวลาได้ผ่านพ้นไปนานเข้า ต้นไม้ที่มีรูปทรงเอนเอียงไปทางหนึ่งทางใดก็เริ่มจะเสียดุลย์ของการทรงตัวแล้วก็โค่นล้มตามกันไปในที่สุด ต้นเหตุก็คือแสงสว่างที่มีผลต่อชีวิตต้นไม้ ได้สนองแก่ต้นไม้ในลักษณะที่ไม่เป็นธรรมชาตินั่นเอง

แสงสว่างที่เป็นธรรมชาตินั้น ถ้าหากไม่มีสิ่งใดมาฝืนจะเป็นแสงสว่างที่กระจายมาจากทุกทิศทุกทาง ต้นไม้ที่เจริญเติบโตด้วยแสงธรรมชาติในลักษณะที่มาซึ่งเป็นธรรมชาติ จะมีรูปทรงได้สัดส่วน มีการสร้างดุลย์การทรงตัวด้วยตัวเอง ผลที่ปรากฏก็คือ รูปทรงของต้นไม้เหล่านี้มีความเหมาะสมที่จะดำรงทรงอยู่ได้ด้วยความมั่นคง ยังยืนและยังมีส่วนช่วยให้เกิดดุลย์แห่งความมั่นคงแก่สิ่งอื่น ๆซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยต้นไม้ด้วย ต้นไม้ก็มีหลักชีวิตหลักเดียวกันกับคน แตคนมีทั้งร่างกายและความคิด การสร้างคนจึงต้องพิจารณาในทิศทางของดุลย์ระหว่างร่างกายและความคิดด้วย การสร้างคนเฉพาะทางด้านพลานามัยเพียงทางเดียวยังหาใช่ทำให้คนเป็นคนที่สมบูรณ์

ได้ไม่ จำเป็นต้องพิจารณาในการสร้างความคิดด้วย เพราะคนทุกคนมีสมองไว้สำหรับคิดอ่าน ถ้าหากความคิดของคนได้รับการสร้างสรรค์ไปในแนวทางอันเป็นธรรมชาติหรือแนวทางแห่งความจริง ไม่ถูกบังคับให้เอนเอียงไปในทางหนึ่งทางใด ความมั่นคงอย่างแท้จริงในสังคมย่อมจะบังเกิดขึ้นได้

ผมได้พิจารณาเห็นว่า หลักธรรมะคือหลักความจริงของทุก ๆ ชีวิตที่ใคร ๆ ก็ฝืนไม่ได้ และศาสนาก็เป็นหลักในการสอนและเผยแพร่ธรรมะ คนไทยโดยทั่ว ๆ ไปก็กล่าวเสมอว่าได้ยึดศาสนาเป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่ง การเข้าถึงหลักศาสนาที่แท้จริงก็น่าจะเป็นการมุ่งเข้าศึกษาและทำความเข้าใจในหลักธรรมะ และหลักนี้น่าจะใช้ได้กับทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ผมได้พยายามวิเคราะห์และพิจารณาต้นไม้ทุกแง่ทุกมุม รวมทั้งในมุมของธรรมชาติที่เป็นความจริงโดยแท้ด้วย และยังสามารถเข้าใจต่อไปได้อีกว่า เป็นหลักเดียวกันกับชีวิตคนซึ่งสามารถที่จะมองได้ทุกแง่ทุกมุม สุดแล้วแต่ใครจะมองจากมุมใดในขณะใด แต่ถ้าสามารถมองได้ครบจากทุกแง่ทุกมุม และไม่มีอคติ นิยมหรือยึดมั่นอยู่แต่ในมุมหนึ่งมุมใดแล้ว การแบ่งแยกทั้งหลายทั้งมวลภายในสังคมมนุษย์ก็น่าจะเลือนรางจางหายไปได้ เหลืออยู่แต่ความเข้าใจในชีวิตที่แท้จริง.

ดุลย์แห่งชีวิต

หลักธรรม หรือ หลักธรรมชาติแห่งชีวิต กล่าวว่า กิเลสคือต้นเหตุแห่งความเดือดร้อนทั้งหลาย แต่มนุษย์ทุกรูปทุกนามก็ยังละเว้นที่จะพกเอากิเลสไว้ในใจไม่ได้ ใครมีน้อยก็เดือดร้อนน้อย ใครมีมากก็เดือดร้อนมาก นอกจากความมีมากน้อยของแต่ละคนแล้ว คนที่รู้ถึงผลเสียแห่งกิเลส ก็พยายามปลดเปลื้องเอาออกก็มี บางคนรู้หรือไม่รู้ก็ตาม แต่ก็ไม่สนใจจะชำระล้างเอาเลยก็มี จากความเดือดร้อนในตัวเอง ลุกลามไปถึงการสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น เลยออกไปเป็นความเดือดร้อนระดับชาติ เชื่อมโยงถึงความวุ่นวายระดับโลก เพราะตัวกิเลสนี้เองที่ทำให้มนุษย์ตาบอด และถ้าหากความตาบอดของมนุษย์มันสร้างแกนปัญหาเชื่อมโยงไปทั่วโลกเมื่อใด ความตึงเครียดของชีวิตมันถึงขีดทำให้คนส่วนใหญ่ทั่วโลกสุดจะฝืนยืนอยู่ได้ เมื่อนั้นมันก็หมายถึงสงครามล้างโลก อันเป็นคำตอบที่ไม่อาจเลี่ยงได้ เพราะดุลย์ของชีวิตมนุษย์ได้ถูกกิเลสเปลี่ยนแปรมาจนถึงกาลสูญเสียจนฝืนธรรมชาติปราศจากความมีชีวิตชีวาที่พอจะอยู่ร่วมกันได้ ผ่อนปรนเข้าหากันได้ อีกต่อไปแล้ว

ต่อไปนี้ เป็นเรื่องราวซึ่งบางคนอาจคิดว่าเป็นของเล็กน้อย แต่ผมกลับมองเห็นว่า ทุกสิ่งในโลกนี้ มีผลเชื่อมโยงถึงกัน ความมีชีวิตชีวาของเรื่องเล็ก ๆ ย่อมประกอบเป็นเรื่องใหญ่ ๆ ดังนั้นไม่ว่าเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่จึงมีหลักแห่งความมีชีวิตชีวาเหมือน ๆ กัน และเรื่องเล็ก ๆ นี้เอง มีผลมหาศาลต่อเรื่องใหม่ ๆ เพราะเรื่องเล็ก ๆ ก็มีปริมาณมากมายและประกอบขึ้นเป็นเรื่องใหญ่ ๆ เราจึงมักพูดกันและยอมรับกันทั่ว ๆ ไปในปัจจุบันนี้ว่า การแก้ปัญหาเรื่องใหญ่ ๆ ให้แก้จากพื้นฐานหรือแก้จากเรื่องเล็ก ๆ ไปก่อน แต่ผมได้พบว่า เวลาแก้กันจริง ๆ วิธีการแก้ไม่ได้ทำจากพื้นฐานหรือเรื่องเล็ก ๆ กันสักที จบปัญหาที่ไรมองไปที่จุดใหญ่กันเสมอ ประการสำคัญคือ ตัวผู้มีอำนาจแก้ปัญหานั่นเอง ได้ถูกหล่อหลอมมาให้มีแนวความคิด มองแบบนั้นจนเป็นธรรมชาติของนิสัย คนจะมีความรู้จากตำราเพียงใดก็ตาม ถ้าหากถูกอำนาจแห่งบรรยากาศอบรมมาให้เห็นอย่างนั้นก็ใช้ความรู้เดินไปตามทางนั้นเท่านั้นเอง คนที่มีลักษณะความคิดและจิตใจที่เหยียบไม่ถึงพื้นดินและห่างจากธรรมชาติของชีวิตจริง จึงไม่อาจแก้ปัญหาของคนเดินดินได้เลย

ดังนั้น ถ้าคิดว่าเราจำเป็นต้องศึกษาตราบเท่าที่มีชีวิตอยู่ การศึกษานอกโรงเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง และคนทุกรูปทุกวัยทุกระดับงานจำเป็นต้องคิดว่า ตนเองคือนักเรียนเสมอ ทั้งนี้เพื่อการปรับปรุงคุณภาพตนเองให้มีความหมายต่อสังคมยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

เมื่อไม่กี่เดือนมานี้เอง ผมได้เข้าไปเดินอยู่ในท้องไร่ท้องนา บริเวณอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ในปลายฤดูฝน ได้พบรถแทรกเตอร์กำลังไถ ล้มคันนาข้าว ยกร่อง เพื่อเตรียมการทำไร่แตงโมในต้นฤดูแล้ง ล้วนแต่ใช้เครื่องมือที่เรียกกันว่า ทันสมัย หรือ การเกษตรแผนใหม่ สุดแต่ใครจะเรียกกันเพื่อสร้างบรรยากาศโฆษณาในวัตถุนิยมและฝังหัวอยู่ในแนวความคิดได้จับใจเพียงใด ชีวิตและวิธีการแบบชาวบ้านทำสืบทอดกันมาจนเป็นกำกงกำเกวียนแบบธรรมชาติด้วยความราบรื่นดูจะเป็นเรื่องที่ไร้ความหมาย และพบกับอคติจากคนซึ่งมีความคิดเช่นนี้ เจ้าตัวกิเลสนี่เองที่บันดาลคำว่า "แผนใหม่" หรือ "ทันสมัย" อะไรต่อมิอะไรอีก แต่ถ้าหากจะถามซักไซ้ไล่เรียงกันให้ถึงแก่นว่า ทันสมัยอย่างไร แผนใหม่อย่างไร ก็จะพบว่า หาคำตอบที่แท้จริงได้ยากหรือบางครั้งก็ออกมาอย่างน่าประหลาด เพราะอคติในการที่จะยัดเยียด เอาผลประโยชน์เข้าให้กับสังคมที่เสมือนผ้าขาวให้นิยมวัตถุล่อตาล่อใจผิวเผิน แต่ทำลายวัฒนธรรมเดิมแบบหักหาญกันอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่ วัฒนธรรมชาวบ้านซึ่งปรับตัวเองมายาวนานให้สู่ดุลย์ธรรมชาติและชีวิตที่เขามีการสูญเสียรั่วไหลน้อยที่สุดอยู่แล้ว แรงงานเหลือใช้ในชนบทยังมีไม่น้อย เยาวชนในชนบทยังต้องเรียนรู้ชีวิตธรรมชาติอันสืบทอดกันมาเพื่อการสร้างฐานอันมั่นคงแก่คนรุ่นหลัง เครื่องยนตร์และน้ำมันราคาแพง มันไม่แต่เพียงไถพื้นดินในไร่นาเท่านั้น เพราะนั่นเป็นเรื่องผิว

เผินเท่านั้น ควรมองให้ลึกลงไปอีกว่ามันกำลังไถเอาความเข้มแข็งของฐานเศรษฐกิจของชาติซึ่งที่จริงก็คือของคนยากจนส่วนใหญ่ออกไปทำนุบำรุงที่อื่นซึ่งแข็งอยู่แล้วโดยมีคนไทยด้วยกันที่มีข้อได้เปรียบทั้งทางอิทธิพลเศรษฐกิจและการศึกษาที่หล่อหลอมคนให้เป็นคนมีลักษณะเอารัดเอาเปรียบ ได้รับผลประโยชน์เพียงส่วนหนึ่ง

ผมคิดว่า ไม่เพียงชาวบ้านจน ๆเท่านั้นที่ตกเป็นเหยื่อของกิเลสเหล่านี้ ผู้ที่อยู่ในกลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่งในสังคม แต่ถูกสร้างมาด้วยการศึกษาในรูปแบบที่แยกตัวเองออกไปจากสังคม จนใครแตะต้องไม่ได้ จะต้องมีปฏิกริยาโต้กลับทันทีเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง สร้างความคงแก่เรียนให้แก่ตนเองด้วยตำราซึ่งหิ้วเดินสูงจากพื้นดินถิ่นเกิดของตนเองขึ้นไปเรื่อย ๆหลาย ๆคนซึ่งได้ใช้เงินทองของประเทศอันได้จากภาษีอันนับวันนับจะฝืดเคือง ไปสู่ประเภทที่มีพลังเศรษฐกิจสูง มิได้เข้าถึงแก่นการศึกษา แต่ไปเกาะเกี่ยวกับสิ่งล่อใจอันเป็นผลจากความเจริญทางวัตถุ เพราะมีอิทธิพลครอบงำจิตใจได้เหนือกว่า ยึดมั่นเอาทัศนคติและภาพทางวัตถุที่นั่นกลับมาวาดภาพให้กับสังคมไทยในทัศนคติความสวยหรูในความนึกคิดของตนเอง แต่ผู้ที่ยืนเคียงข้างกับชาวบ้านโดยไม่มีผลประโยชน์ทางวัตถุ สามารถมองเห็นได้ว่า นั่นคืออคติและเป็นยาพิษที่ทำลายดุลย์ชีวิตและวัฒนธรรมชาวบ้านประการหนึ่ง กับเป็นทางดึงและทางผ่านในการสร้างผลประโยชน์ของประเทศที่มีรูปแบบเศรษฐกิจที่มีพลังสูงอีกประการหนึ่ง จึงน่าสนใจในการตั้งคำถามในประเด็นที่ว่า **"การศึกษาที่คนไทยได้มีโอกาสสัมผัส มาแล้วนั้น ได้ตอบสนองความต้องการของชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมไทยอย่างเหมาะสมแล้วหรือยัง" "สอดคล้องกับความต้องการของชีวิตคนไทยส่วนใหญ่ที่ยังยากจนคนแค้นหรือยังห่างไกลอยู่มากเพียงใด"** อย่าว่าแต่จะคิดถึงโครงสร้างและรูปแบบของการศึกษาเพื่อพัฒนาบำบัดความยากจนและจริยธรรมกันเลย คนในภาคต่าง ๆ หรือจะมองกันให้แคบลงไปอีกหน่อย เอาแต่เพียงในภาครัฐเท่านั้นก่อน สายงานต่าง ๆนับตั้งแต่ผู้บริหารระดับสูงลงมาในระบบงานที่เกี่ยวข้องนั้น หรือในระบบงานที่มิได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษา แต่มีความเข้าใจลึกซึ้งว่าการศึกษาเป็นสิ่งสร้างคุณภาพของคนในทุกสายงานสายอาชีพ จะต้องให้ความสำคัญต่อการศึกษาและรู้จักใช้ศิลปในการใช้รูปแบบการศึกษาที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับงานในสายของตนและไม่ลืมว่า คนเหล่านั้นคือคน ความมีชีวิตชีวาของคนย่อมเป็นแกนของการสร้างคนในทุก ๆเรื่อง และรูปแบบของการศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมไทยเพื่อบริการคนส่วนใหญ่ของประเทศต้องเป็นรูปแบบของเราเองและวางไว้เพื่อสนองความต้องการและผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่หรือเน้นหนักที่คนยากคนจนและวัฒนธรรมชนบท กุญแจดอกที่สำคัญที่สุดคือ ผู้บริหารทุกสายและผู้มีส่วนวางแผนการศึกษาทุกระดับ ไม่เฉพาะเพียงด้วยรูปธรรม เพียงกระทรวงทบวงกรมที่มีชื่อการศึกษาเท่านั้น ควรจะได้ลงสัมผัส กับชีวิตชาวบ้านอย่างจริงจังและด้วยความจริงใจเพื่อขัดสนิมจิตใจและสายตาที่ติดอยู่กับการมองแต่ความสดวกสบาย ขจัดกิเลสของความเคยชินและวัตถุนิยมอันเป็นสาเหตุซึ่งสร้างภาพพจน์ผิด ๆไปจากสภาพจริงของชีวิตให้ได้เห็นได้เข้าใจชีวิตแท้ รู้วิญญาณแห่งความต้องการของชาวบ้านและเกิดเมตตาธรรมจริง ๆ แทนการนั่งคิดในห้องแอร์ด้วยภาพพจน์จากตัวเอง ผลที่ได้จึงได้รูปแบบของบริการที่ไม่อาจลงถึงพื้นดินอย่างแท้จริงได้ ผู้ที่เป็นกุญแจและผู้ปฏิบัติทั้งหลาย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหลอมตนเองให้เป็น "คนที่มีวิญญาณแห่งความเหมาะสมกับชีวิตอันแท้จริง" แล้วกุญแจสำคัญดอกนี้ก็จะไขตู้ทรัพย์สมบัติอันแท้จริงซึ่งเหมาะสมกับความต้องการของชีวิต มิฉนั้นแล้ว ผลที่ปรากฏออกมาก็ยังอยู่ในสภาพ "สิ่งประดิษฐ์" อยู่นั่นเอง ความจริงทั้งหลาย ปิดไว้ไม่ได้ฉันใด สภาพธรรมชาติในจิตใจหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความจริงใจอันแท้จริงของคน ก็ย่อมปิดไม่มิดฉันนั้น เพียงแต่ให้เวลาผ่านพ้นไปสักระยะหนึ่ง เช่นเดียวกัน ผู้ที่บริสุทธิ์ใจทั้งหลายจึงไม่ควรทุกข์ใจหรือร้อนใจ ในเมื่อมีความบริสุทธิ์ใจ แต่ถูกสิ่งร้ายบดบัง เวลาย่อมเป็นสิ่งพิสูจน์คนได้เสมอ เพียงรักษาสมบัติอันมีค่าไว้ในใจ อย่าให้ถูกกลืนโดยกิเลส

อีกวาระหนึ่ง เมื่อไม่นานมานี้ ผมก็ได้มีโอกาสเข้าไปเดินบุกท้องไร่ท้องนาในบริเวณหมู่บ้านกำแพงแสนอีกเหมือนเดิม แต่ได้มีความรู้ใหม่ ๆเกิดขึ้นอีก ในขณะนั้น ต้นแตงโมบนหลังร่องกำลังงามเขียวชอุ่ม ดอกของแตงโมทั้งดอกตัวเมียและดอกตัวผู้กำลังบานสะพรั่ง ปกติ ผมเคยปลูกแตงโมทดลองเปรียบเทียบพันธุ์และศึกษาวิธีการปลูกที่เหมาะสมมาแล้วในสมัยที่ผมทำงานอยู่สถานีทดลองที่แม่โจ้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 ถึง 2493 ผมคุ้นเคยกับชีวิตแตงโมพอสมควร แต่สิ่งที่ได้พบเห็นครั้งนี้ซึ่งทำให้ผมต้องประหลาดใจมากก็คือ ผมได้เห็นคนจำนวนมากเดินกระจัดกระจายกันอยู่ในไร่แตงโมอย่างผิดปกติวิสัย เขากำลังทำอะไรกัน ผมคิดทบทวนย้อนหลังไปเมื่อได้มาพบเห็นในครั้งก่อน เมื่อตอนที่ไถไร่ ยกร่อง เขาได้ใช้รถแทรกเตอร์และใช้น้ำมันเชื้อเพลิง ใช้คนเพียงไม่กี่คนทำงานในหลายสิบไร่ โดยอ้างว่าประหยัดแรงงานและต้องการความรวดเร็ว

แต่บัดนี้ คนจำนวนเรือนร้อยคนกำลังเดินทำอะไรกัน หลังจำได้สอบถามคุยกันแล้ว จึงได้ทราบแน่ชัดว่าคนเหล่านั้นกำลังใช้มือเด็ดดอกแตงโมตัวผู้นำไปแตะกับดอกตัวเมียเพื่อช่วยผสมพันธุ์ มิฉนั้นแตงโมเหล่านี้จะไม่มีโอกาสติดลูก ผมรู้สึกว่าเรื่องเช่นนี้ มันต้องเกิดจากผลกระทบมาจากการที่ได้มีการฝืนธรรมชาติอะไรสักอย่างหนึ่งแน่นอน ธรรมชาติจึงได้ตอบสนองในทางที่ไม่อาจช่วยตัวเองได้แล้ว ผมสามารถแลเห็นภาพและเข้าใจได้ทันทีว่า นี่คือการเสียดุลย์อีกอย่างหนึ่งของธรรมชาติ อันเกิดจากอคติความโลภของมนุษย์

สมัยก่อน เราปลูกแตงโมเพียงไม่กี่ต้น เมื่อต้นแตงโมออกดอกแล้วไม่นาน เราก็จะได้เห็นลูกแตงโมปรากฏตามสมควร **ต่อมาคนใช้ยาฆ่าแมลงกันหนักมือ ยาได้ที่ไม่รุนแรงให้เห็นผลทันตาทันใจก็ไม่ใช้กัน ปราบแมลงกันแบบกวาดล้างให้สิ้นทันตาเห็น จ้องมองแคบ ๆ แต่เพียงแมลงที่หมายหัวจะปราบกันเท่านั้น แต่พิษยามันไม่เข้าด้วยกับอคติของคน มันไม่เลือกหน้าว่าจะเป็นชีวิตอะไรมิอะไร แม้แต่ผึ้งหรือแมลงอื่น ๆซึ่งธรรมชาติได้สร้างดุลย์ไว้เพื่อช่วยในการผสมเกสร ช่วยให้พืชผลติดผลตกลูกก็สูญสิ้นไปด้วย**

ในที่สุดคนก็ต้องกลับมารับกรรมซึ่งคนได้ก่อไว้ด้วยอคติและถูกผลสะท้อนจากธรรมชาติลงโทษ นั่นคือคนต้องมาเดินผสมเกสรในไร่แตงโมทีละดอก ๆ เพราะแมลงที่เคยทำประโยชน์ช่วยผสมเกสรในธรรมชาติก็ถูกคนฉีดยาฆ่าแมลงตายไปพร้อม ๆ กันกับแมลงที่เป็นศัตรูหมดแล้ว

ถ้าเราจะคิดว่า ชีวิตคือสิ่งที่มีการแปรเปลี่ยนไปได้ตามความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่าง ๆในธรรมชาติ เราจะพบได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเรานี้ มีชีวิตชีวาทั้งสิ้น เช่นต้นไม้ที่กระทบความแห้งแล้งหรือความหนาวจัด ก็จะเปลี่ยนแปลงสภาวะไปเป็นต้นไม้ที่ทิ้งใบ เหลือแต่กิ่งก้าน น้ำในห้วยหนองคลองบึงทั้งหลาย เมื่อถูกกระแสลมหรือความร้อนของบรรยากาศ ก็จะระเหยกลายเป็นไอน้ำไปในอากาศ ก้อนเมฆที่ลอยอยู่ในอากาศ เมื่อลอยต่ำลงและกระทบความเย็น ก็จะจับตัวกันเป็นหยดน้ำตกลงมาเป็นฝนธรรมชาติ พื้นดินที่เคยแห้งแล้งได้รับน้ำฝนก็จะชุ่มชื้น แร่ธาตุในดินจะกลายเป็นอาหารต้นไม้ ต้นไม้จะสดชื่นและเจริญงอกงาม สิ่งเหล่านี้มีการเวียนว่ายอยู่ตามธรรมชาติ ไม่ว่าต้นไม้ ดิน หิน น้ำ ห้วยหนองคลองบึง ต่าง ๆอยู่มากับธรรมชาติเป็นเวลาช้านาน มีการอาศัย ซึ่งกันและกัน มีดุลย์ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้จึงไม่ใช่สิ่งที่ตายด้าน แต่เป็นสิ่งที่มีชีวิตชีวาทั้งสิ้น ใครจะก้าวเข้าไปทำอะไรกับส่วนหนึ่งส่วนใดให้มันผิดไปจากธรรมชาติแบบหักหาญ ย่อมได้รับแต่ความเดือดร้อนไปทุก ๆส่วน

ในยุคที่ผ่านมานี้ คำว่าพัฒนา ดูจะเป็นสมัยนิยม นำมาใช้กันเกร่อ ไม่เช่นนั้นแล้วดูเสมือนกับว่าจะทำงานไม่ทันสมัย ไม่ได้ผล คำว่าพัฒนาจึงถูกนำมาใช้ก้าวหน้าเกินดุลย์ธรรมชาติไปสู่โฆษณาชวนเชื่อกันมากพอควร ถ้าหากมากจนเกินความตึงเครียด ดุลย์ธรรมชาติก็เกิดการแตกขึ้นในส่วนอื่น ๆ ความเดือดร้อนที่ผุดขึ้นที่นั่นที่นี่จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ผู้รู้เท่าไม่ถึงการ คิดว่าทำอะไร ๆมันก็พัฒนาได้ตามชอบใจคน กรรมทั้งหลายจึงย้อนมาสนองในภายหลังจนสับสนอลหม่าน ยากต่อการกำหนดแนวทางอันชัดเจนในการแก้ไข

คำโบราณที่กล่าวกันว่า ชีวิตประกอบด้วยธาตุ 4 อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ จึงน่าจะเป็นองค์พื้นฐานชีวิตจริง ๆได้อย่างชัดเจน ครั้งหนึ่งในอดีตที่ผ่านมา การศึกษาที่เรียกกันว่า "สมัยใหม่" ปริญญาทั้งหลาย ยิ่งสูงเท่าใดยิ่งมีโอกาสใช้เวลาและบรรยากาศสร้างคนให้ลุ่มหลงมัวเมาอยู่กับสิ่งที่ไม่ใช่ชีวิตแท้หนักยิ่งขึ้น และยังซ้ำดูถูกดูแคลนพื้นฐานชีวิตที่แท้เสียอีกด้วย ผลิตผลจากการศึกษาที่ผ่านมาแล้ว ถ้าศึกษากันให้ดีจะเห็นว่า เราได้รับผลเป็นบทเรียนอย่างชัดเจน เพราะผลได้ปรากฏออกมาแล้วว่า บรรยากาศในสังคมที่เรียกว่าการศึกษาในระยะที่ได้ผ่านมาแล้ว ได้ทำให้คนเปลี่ยนแปลงไปสู่ความลุ่มหลงมัวเมาอยู่กับตึกรามที่หรูหราในมหาวิทยาลัยหรือในโรงเรียน เครื่องมือราคาแพง ๆ การแบ่งแยกสาขาวิชาที่น่าภูมิฐาน แบ่งแยกชั้นปริญญา สร้างทัศนนิยมในแนวความคิดที่ยึดถือเอาความอยู่เหนือในทางวัตถุให้เกิดขึ้นและแยกตัวออกจากคนที่ไม่ได้มีโอกาสเข้าศึกษาสูงขึ้นด้วย

การศึกษามิได้ลร้างคนให้สามารถมองเจาะลึกลงไปถึงแก่นของหลักธรรมแห่งชีวิตเลย ผู้ที่ผ่านออกมาแม้ว่าจะเคยอยู่เคยเกิดในสภาพชีวิตที่ใกล้ธรรมชาติเมื่อผ่านเข้าสู่บรรยากาศเช่นนี้ด้วยเวลานานพอสมควรจะถูกอิทธิพลสิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงความคิดอ่านไปอย่างมากมาย ตัวอย่างของผลจากการศึกษาแบบนี้มีให้เห็นได้ทั่ว ๆไป สุดแต่ใครจะมองที่จุดไหนในสังคมปัจจุบัน เช่นเมื่อพูดถึงการศึกษา ก็หลับตาเห็นภาพโรงเรียนเห็นภาพมหาวิทยาลัย เมื่อพูดถึงมหาวิทยาลัย ก็วาดภาพทันทีว่า เป็นบรรยากาศที่โก้หรู มีตึกรามใหญ่ ๆมีคนหนุ่ม ๆ สาว ๆที่พูดกันด้วยภาษาภายในซึ่งยากแก่การที่คนนอกรั้วจะเข้าใจ สำเร็จแล้วก็ต้องนั่งรถยนตร์ มีห้องแอร์ทำงานจริง ๆแล้ว นั่นคือการศึกษาที่เป็นเพียง "สิ่งประดิษฐ์" คนที่ได้รับการศึกษาเช่นนี้ ถ้าหากไม่สนใจไม่หมั่นลงไปใช้ชีวิตคลุกคลีในบรรยากาศชีวิตที่เป็นธรรมชาติเสมอ ๆแล้ว จะไม่สามารถขัดเอาคราบของสิ่งประดิษฐ์นี้ออกไปได้เลย แต่จะมีโอกาสขัดคราบนี้เอาออกได้ ตนเองต้องเป็นคนที่รู้จักตนเองอย่างแท้จริงพอสมควรเสียก่อน และตราบใดที่คราบของการศึกษาแบบสิ่งประดิษฐ์นี้ยังติดอยู่ในทัศนนิยม ตราบนั้น จะมีผลปรากฏคือเขาจะแยกการศึกษาไปทางหนึ่ง ชีวิตจริงไปทางหนึ่ง แล้วคนที่ได้รับการศึกษาจะมีโอกาสช่วยปรับปรุงชีวิตจริงของคนในสังคมทั้งหลายให้มีระดับคุณภาพดีขึ้นได้อย่างไร เมื่อไปประกอบอาชีพ "คน" เหล่านี้เองถูกหล่อหลอมมาด้วยแม่พิมพ์ดังกล่าว ขาดการสัมผัส ชีวิตจริง ปัญหาจริง สำเร็จจากมหาวิทยาลัยด้วยรูปแบบของสิ่งประดิษฐ์ที่ลอยอยู่เหนือสังคม เหยียบไม่ถึงพื้นดินอันเป็นที่เกิดและที่ฝังร่างกายของตนเอง คนเหล่านี้จะมองเห็นภาพสังคมเพียงในทัศนของเขาเองเท่านั้น เป็นสังคมในอากาศ มีการแบ่งเป็นพวกเป็นอาณาจักร ต่างคนต่างเด่นในอาณาจักรตน ไม่เคยมองกว้างออกไปสู่ภายนอก จึงมักมีการแย่งชิงเพื่อขยายอำนาจขยายอาณาจักรกันจนไม่มีพลังที่เหลือเพื่อการรับใช้สังคมให้เกิดประโยชน์จริง ๆเท่าใดนัก การพัฒนาใด ๆที่วางแผนโดยคนลักษณะทางความคิดเช่นนี้ จึงออกมาในรูปอาณาจักรที่ลอยฟ้าแทบทั้งสิ้น

การพัฒนาต่าง ๆซึ่งเป็นผลโดยคนที่เรียกว่า มีการศึกษา ขั้นพื้นฐานคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรืออีกนัยหนึ่งตีความได้ว่า พื้นดินอันเป็นที่เกิดและที่ทำกิน น้ำอันเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตและธรรมชาติทั้งหลาย อากาศอันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุก ๆสิ่งในโลก และไฟหรือพลังงาน อันก่อให้เกิดผลในการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติทั้งสี่ประการนี้ จำเป็นต้องพัฒนาชีวิตคนทั้งหลายเป็นฐานเสียก่อน แต่ก็ถูกมองข้ามไปถึงวัตถุกันเลย เพราะความที่ได้ถูกบรรยากาศการศึกษาหล่อหลอมกันมา ให้เห็นตนเองสำคัญกว่าคนอื่นและอยู่เหนือคนอื่น จึงปฏิบัติไปในทำนองว่าตนเองทำได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ขาดการให้ความสำคัญแก่เพื่อนมนุษย์และลดตนเองลงมา ความคิดคนประเภทนี้จะออกมาในลักษณะที่ว่า ถ้ามีเงินแล้วจะทำได้ทุกอย่าง ถ้าจะทำให้ได้ผลดีได้ผลเร็ว ต้องใส่เงินลงไปมาก ๆ และลักษณะโครงการต่าง ๆที่วางออกมา ก็จะออกไปในรูปอาณาจักรนี้ โครงการนี้ ของฉัน หรือตัวใครตัวมัน การมองในด้านวัตถุ ก็ไม่ได้มองในลักษณะความมีชีวิตชีวาของวัตถุอย่างที่เป็นข้อเท็จจริงอยู่ในธรรมชาติ แต่แยกเอา ดินก็ดี น้ำก็ดี ลมก็ดี ไฟก็ดี ออกมาประดิษฐ์กันด้วยอคติของแต่ละคน ความมีชีวิตชีวาของวัตถุตามธรรมชาติ

อันมีดุลย์ระหว่างกันซึ่งรักษาผลดีทั้งหลายแหล่ไว้ให้มนุษย์ได้พึ่งพาอาศัย อย่างมหาศาล จึงถูกฆ่าตายหรือทำลายไปหมดโดยปริยาย แต่ละส่วนจะแปรสภาพมาเป็นสิ่งที่ไร้วิญญาณของความจริง กลายมาเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่ประดับบารมีของบุคคล การพัฒนาแต่ละเรื่องจึงไม่ตรงกับแนวความคิดอันแท้จริงของธรรมชาติแห่งการพัฒนาอย่างแท้จริงหรืออีกนัยหนึ่งคือ ไม่บรรลุตามเป้าหมาย ดินก็ยังคงมีสภาพเป็นพื้นดิน แต่ไร้วิญญาของความมีชีวิตชีวา ขาดต้นไม้ ขาดชีวิตสัตว์ที่เป็นเพื่อนร่วมโลกในดุลย์ชีวิตที่เหมาะสม แม้จะมีพืชเศรษฐกิจบ้างด้วยความเร่งด่วน แต่ก็ขาดพลังแห่งความมั่นคงในชีวิตชีวาของพืชและของเศรษฐกิจ น้ำก็คงมีอ่างน้ำแต่ไม่ใช่แหล่งน้ำตามเจตนารมย์อันแท้จริง ไม่สามารถบริการชีวิตอื่น ๆทั้งหลายที่อาศัย-น้ำได้คุ้มค่ากับการลงทุน บรรยากาศที่เป็นพิษเป็นภัยซึ่งปรวนแปรออกไปอย่างไม่เห็นทิศทางอันแน่ชัด พลังงานต่าง ๆในธรรมชาติที่มีอยู่แล้วถูกทำลายไป แต่สร้างพลังงานประดิษฐ์ขึ้นมาโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

การสัมมนา กันหลายครั้งหลายหน อยู่บนความล่องลอยไม่ใช่น้อย เพราะเมื่อมาถึงวิธีปฏิบัติ ก็มักพบกับการขาดศิลปในชีวิตจริง ๆจึงมักจะนำเอาเครื่องมืออันมาจากสิ่งประดิษฐ์ คือความคิดและประสบการณ์อันเกิดจากการหล่อหลอมมาแบบประดิษฐ์ มาใช้กันเต็มที่ แล้วก็ก้าวมาถึง "เงิน" แต่ละโครงการต้องตั้งเงินมาก ๆ และคิดว่า เงินจะบันดาลสิ่งใดก็ได้ อีกนัยหนึ่ง เงิน เป็นคำกล่าวที่เพราะหูมากสำหรับคนที่มีทัศนนิยมทางวัตถุ หากจะได้พิจารณากันให้ลึกซึ้งและรอบคอบด้วยประสบการณ์จากชีวิตจริง ๆของคนและธรรมชาติแล้ว เงินเป็นเสมือนดาบสองคม มีอิทธิพลรุนแรงทั้งสองด้านสองคมด้วย หากมีการทุ่มใช้จ่ายโดยคนซึ่งมีวิญญาณที่เดินไม่ถึงพื้นดิน ไม่ได้ใช้วิธีการอันสอดคล้องกับความมีชีวิตชีวาอันเป็นความจริงของชีวิตสิ่งต่าง ๆในธรรมชาติ แต่ใช้วิธีตามอคติของตนเองแล้ว เงินจะเป็นระเบิดเวลาลูกมหาศาลทีเดียวสำหรับความเสียหายในอนาคต เราจะเห็นตัวอย่างแนวความคิดแบบนี้ได้เสมอ ๆ **เมื่อมีการเร่งโครงการต่าง ๆให้เกิดผลสู่ประชาชน มักจะมีการแพร่ข้อมูลออกไปว่า จะเพิ่มเงินงบประมาณเท่านั้นเท่านี้ เป็นจำนวนมหาศาล แทนที่จะคิดว่า เงินงบประมาณที่มีอยู่แล้ว จัดไว้แล้วนั้น จะพยายามปรับปรุงความมีชีวิตชีวาของการใช้จ่ายเงินที่มีอยู่แล้ว ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วซึ่งเคยได้ผลงานต่ำ ให้ได้ประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วยหรือได้ประโยชน์ในการสร้างสรรค์สูงสุด** เรามักเพ่งเล็งดุลย์การเงินกันไปที่จุดดุลย์ระหว่างประเทศ ระหว่างธนาคาร และเรื่องที่มองเพียงผิวเผินแล้วเห็นเป็นเรื่องใหญ่ หาได้คิดว่าจุดดุลย์ของแต่ละคนนั้นคือเรื่องใหญ่ที่สุด กลับไปมองเป็นสิ่งเล็กที่สุด เราจึงมิได้มองเห็นฐานอันแท้จริงของดุลย์ ข้าวสุกเม็ดเดียวนี่แหละ เป็นสิ่งที่ดูถูกไม่ได้ เพราะ ข้าวสุกเม็ดเดียว มีอิทธิพลหาให้ข้าวสุกทั้งจานและข้าวสุกทั้งหม้อ และข้าวสุกทั้งประเทศ มีสภาพและลักษณะเป็นอย่างไรก็ได้ หลักแห่งความมีชีวิตชีวาจริง ๆที่จะแก้ไขลักษณะข้าวสุกทั้งประเทศ ต้องมองเห็นความสำคัญของข้าวสุกเมล็ดเดียวเสียก่อน

ดุลย์ชีวิตชาวบ้านแต่ละคนจึงเป็นสิ่งที่พึงสนใจและพิจารณาโดยมองข้ามไม่ได้ ก่อนการแก้ปัญหาใหญ่ ๆทั้งหลาย แต่คนที่ผ่านการอบรมมาด้วยบรรยากาศเหนือพื้นดิน เหนือชีวิตชาวบ้าน ย่อมมองปัญหาพื้นดินเห็นได้ยากวิธีการแก้ปัญหาชีวิตชาวบ้านด้วยการทุ่มเงินจึงเป็นวิธีการที่เสี่ยงต่ออันตรายอันพึงบังเกิดแก่ชาวบ้านเป็นอย่างยิ่งเพราะ ประการแรก เงินที่ทุ่มลงไปนั้น ที่จริงก็คือเงินที่จ่ายออกมาจากเงินภาษีซึ่งเก็บจากชาวบ้านนั่นเอง อาจมาโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตามที ยิ่งทุ่มลงไปมาก ดุลย์ที่ตัวชาวบ้านแต่ละคนก็เสียไปมากขึ้น แต่ถ้าเงินที่ทุ่มลงไปนั้น ได้เกิดผลจนกระทั่งถึงตัวกระเป๋าชาวบ้านจริง ๆในทางสร้างสรรค์ชีวิตแต่ละคน เป็นผลส่วนใหญ่จากส่วนที่เสียไป ก็นับได้ว่าเกิดผลดีและช่วยดุลย์ชีวิตชาวบ้านแต่ละคนให้ดีขึ้น ความหวังในการแก้ดุลย์ของคนส่วนใหญ่จึงจะบังเกิดขึ้นได้ แต่เท่าที่ได้ปรากฏมาแล้ว เงินที่ออกจากกระเป๋าชาวบ้าน กว่าจะเดินทางเข้าถึงคลังกลาง ก็ต้องสูญเสียไปส่วนหนึ่ง เงินที่เดินทางออกจากคลัง กว่าจะถึงชีวิตชาวบ้านแต่ละคนก็ยิ่งสูญเสียหนักมากและยิ่งนับวันยิ่งบานปลายออกไป สลับสันสนมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านซึ่งเป็นศูนย์แห่งดุลย์จึงอยู่ในสภาพที่แบกรายได้และหยาดเหงื่อกระจ้อยร่อยของแต่ละคนไว้หล่อเลี้ยงรูรั่วไหล รอยสูญเสียระหว่างการเดินทางของ

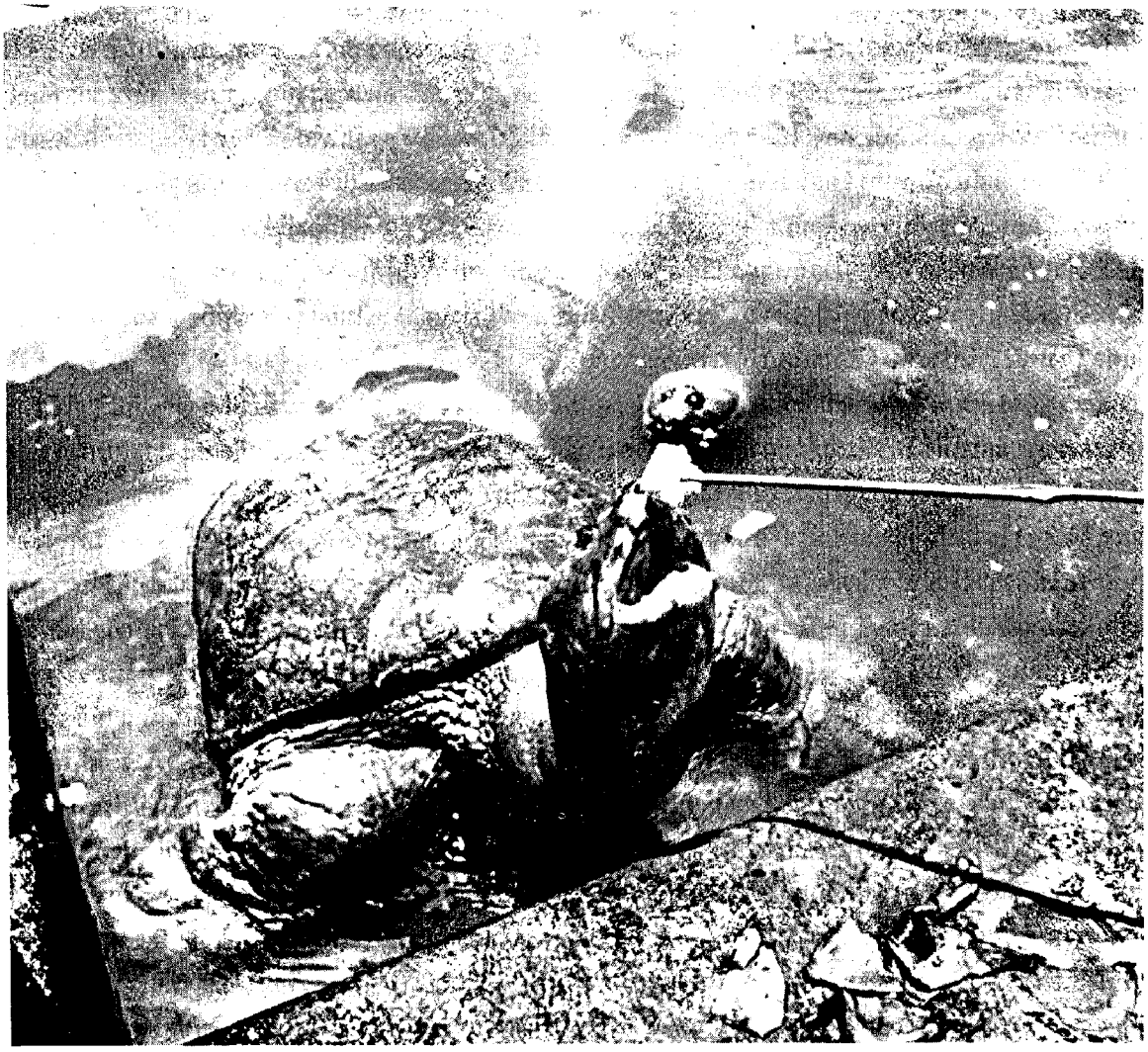

เงินอันตนเองแต่ละคนมีส่วนเป็นเจ้าของอย่างหนักมาก ถ้าหากชีวิตชาวบ้านแต่ละคนอยู่ในสภาวะเสียดุลย์ชีวิตอันเป็นผลกระทบดังกล่าวอยู่แล้ว ยิ่งทุ่มเงินเพื่อการพัฒนาลงไปมากเพียงใด แทนที่จะคิดแก้รอยรั่วทั้งหลาย ก็เกรงว่าจะเป็นการเดินทางผิดเพราะ ผลจะยิ่งทำให้ชีวิตชาวบ้านต้องทรุดหนักยิ่งขึ้น

แน่นอนที่สุด หลักธรรมที่ทุกคนฝืนไม่ได้ นั่นคือ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ อยู่ได้ด้วยความมีชีวิตชีวา อยู่ได้ด้วยการร่วมกัน ทุกสิ่งทุกอย่างจึงจะพัฒนาไปได้ด้วยความราบรื่นและบังเกิดความสงบสุข มนุษย์ทุกรูปทุกนามปากว่า แสวงหาความสงบสุขด้วยกันทั้งสิ้น และ มนุษย์ผู้เรียกตนเองว่าเจริญด้วยการศึกษา มีปัญญาปราดเปรื่อง มีโอกาส มีอำนาจ ทำอะไร ๆ ได้เหนือมนุษย์ผู้ไม่มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนและไม่มีโอกาสมั่งมีซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ที่ทำให้ชาติตกอยู่ในสภาวะที่ลำบาก ผู้มีโอกาสทั้งหลายเหล่านี้ ถ้าหากยังคงยืนอยู่ท่ามกลางบรรยากาศที่หล่อหลอมตนเองให้เป็นคนยึดอาณาจักร สร้างและแสวงอำนาจวาสนา ยิ่งพยายามแยกเอาวัตถุออกมาจากธรรมชาติและความมีชีวิตชีวา เปลี่ยนวัตถุมาเป็นผลตอบสนองความต้องการทางวัตถุของตนและกลุ่มตนแล้ว ผลที่เป็นคำตอบซึ่งรออยู่เบื้องหน้าก็คือ วัตถุเหล่านั้นแหละ ยิ่งทำ หรือจะเรียกว่าพัฒนา กันไปเถอะ นับวันก็ยิ่งเพิ่มพิษภัย และฆ่ามนุษย์เองในที่สุด

ที่ใดมีอำนาจโอกาสแก้ว
เสมือนแร้วล่อจิตร้อนริษยา
ต่างเยียดยัดแย่งไขว่ให้ได้มา
อย่างไม่เห็นแก่หน้าค่าตากัน.
แต่โอกาสก้าวย่ำช่องจำกัด
ถูกแรงอัดแย่งยื้ออย่างถือมั่น
ย่อมจะแตกแหลกหักเข้าสักวัน
คงเพียงรอยใฝ่ฝันอันเปล่าดาย.
แรงโลภหลงล้วนทางสร้างอำนาจ
ซึ่งไม่อาจจีรังดังที่หมาย
มีแต่ก่อทุกข์ทันทั้งต้นปลาย
เหลือความหวังสุดท้ายกลางสายลม.

ที่ใดมีอำนาจ ที่ใดมีช่องทางแห่งโอกาส ที่นั่นมีการแก่งแย่งมีการริษยา เมื่อมีการเบียดเสียดเยียดยัดกัน เพื่อพยายามผ่านช่องทางอันจำกัด เข้าไปสู่อำนาจ ไปสู่โอกาส ย่อมมีแรงกดดันระหว่างกันและกัน เมื่อแรงกดดัน หนักยิ่งขึ้นจนช่องทางนั้นไม่อาจทนได้ ย่อมจะแตกออกมาสู่ภายนอก และเมื่อนั้นทางไปสู่อำนาจ ทางไปสู่โอกาส ย่อมแตกสลายในที่สุด ไม่มีใครผู้ใดจะไปสู่อำนาจสู่โอกาสได้อีกเลยสักคนเดียว อำนาจและโอกาสซึ่งมีความโลภความหลงเป็นทางเดิน จึงไม่ใช่สิ่งที่มั่นคงและยั่งยืน แต่เป็นจุดแห่งความทุกข์ ถ้ามีการยึดมั่นถือมั่น

ระพี สาคริก

สิงหาคม 2521

ในบ้านที่ผมอาศัยอยู่ ผมได้พบว่ามีสุนัขหลายตัวอาศัยอยู่ด้วยเสมอ เราได้พบเห็นสุนัขเหล่านี้กัดกันเป็นของธรรมดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาให้อาหาร ผมได้เฝ้าสังเกตดูเสมอ เมื่อมีภาชนะใส่อาหารเพียงชิ้นเดียว ไม่ว่าจะเป็นจานหรือชามข้าว พอคนเลี้ยงเอาข้าวคลุกกับเศษเนื้อหรือเศษปลาใส่ลงไปในชาม ตัวที่มีกำลังหรือมีเล่ห์เหลี่ยมดีกว่าจะเข้าครอบครองทันที ส่วนตัวอื่น ๆเพียงเดินผ่านเข้ามาในบริเวณใกล้เคียง ก็จะถูกหวาดระแวงว่าจะเข้ามาเป็นคู่แข่งหรือแย่งชิงอาหารนั้น จะถูกกระโดดกัดหรือส่งเสียงขู่ไว้ก่อน บางตัวระแวงหนักและพาลเกเรมาก แม้อีกตัวหนึ่งเดินอยู่ในระยะห่างพอสมควรก็ยังผละจากชามข้าววิ่งเข้าไปกัดได้ แสดงถึงความรู้สึกว่าชามข้าวนี้เป็นของฉันคนเดียวและมีอารมณ์หวงอย่างรุนแรง สัตว์เหล่านี้มีธรรมชาติแห่งอารมณ์แต่ไม่รู้จักกระดากอาย ไม่รู้จักการปกปิด มีธรรมชาติอย่างไรในความรู้สึกย่อมไม่รู้จักการซ่อนเร้น จึงแสดงออกอย่างเต็มที่ แต่ก็มีสุนัขบางตัวที่ค่อนข้างเรียบร้อยรู้จักเผื่อแผ่ แม้แต่แมวที่อยู่ด้วยกันมาแต่เล็กแต่น้อยก็สามารถกินข้าวชามเดียวกันพร้อม ๆ กันและนอนด้วยกันได้ ซึ่งแสดงว่าสัตว์นี้ได้รับการฝึกฝนมาแล้วพอสมควรจนเกิดความเคยชิน เพราะสัตว์ไม่รู้จักการเสแสร้งและการปกปิดเช่นกัน ในกลุ่มชนที่อยู่ด้วยกันก็มีการแย่งตำแหน่ง แย่งผลประโยชน์ กีดกันกันและกันเช่นกัน แต่คนรู้จักปกปิด รู้จักเสแสร้ง ไม่แสดงธรรมชาติในจิตใจ การกระทำร้ายกันและกันของคนจึงลึกซึ้งกว่าสัตว์ คนที่อยู่ในข่ายซึ่งอาจมีโอกาสไม่ว่าจะมีจิตใจปองผลประโยชน์นั้นหรือไม่ก็ตามก็อาจถูกหวาดระแวง และถูกใส่ร้ายป้ายสี กลั่นแกล้งในทางร้ายได้เสมอ โดยไม่นึกถึงมนุษยธรรมเลย ที่ใดมีความเห็นแก่ตัวที่นั่นย่อมไม่มีมนุษยธรรม แต่ถ้าคนดี มีการฝึกจิตใจให้มั่นคง มีมนุษยธรรมในใจและมีสติอันสงบ ไม่เอาใจไปเกาะเกี่ยวกับการกระทำใด ๆคนผู้นั้นจะสามารถอยู่ท่ามกลางสิ่งใดและบรรยากาศอย่างไรก็ได้โดยไม่ยินร้ายกับสิ่งร้ายและไม่ยินดีกับสิ่งที่ใคร ๆว่าดี บุคคลเช่นนี้ย่อมไม่เดินหลงทางออกไปนอกลู่นอกรอยแห่งความสงบสุขของชีวิต และชีวิตย่อมอยู่ด้วยความปลอดภัยทางด้านจิตใจเสมอ.

ระพี สาคริก

28 พฤศจิกายน 2523

ครูกับศิษย์

บทความนี้ถอดจากเทปบันทึกคำกล่าวให้โอวาทที่ ศาสตราจารย์ระพี สาคริก อธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้กล่าว ณ หลประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เนื่องในพิธีไหว้ครู เมื่อเดือน กรกฎาคม 2521

ท่านคณาจารย์และนิสิตทั้งหลาย วันนี้เราถือว่าเป็นวันมงคล เนื่องจากว่าทุก ๆฝ่ายภายในมหาวิทยาลัยฯ ได้ร่วมกันประกอบพิธี ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของเรา นอกจากพิธีการอันเกิดขึ้นจากหลักการที่ดีแล้ว ถ้าหากจะได้พิจารณากันให้ลึกซึ้งลงไปจนถึงบรรยากาศทางด้านจิตใจ ในวันนี้และในบริเวณพิธีนี้ เราได้พบเห็นแต่สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นศิริมงคลแก่ทุก ๆคน

หลักสำคัญอย่างกว้าง ๆก็คือ เราได้เห็นความงามพร้อมภายในบริเวณพิธีนี้ ที่กล่าวว่ามีความงามพร้อมนั้น หมายความว่าอย่างไร ประการแรก เราได้เห็นทุก ๆคนแต่งกายอย่างเรียบร้อย มีระเบียบ ซึ่งหมายถึงว่าในส่วนของกายนั้นทุก ๆคนในที่นี้มีความงามสมตามเหตุผล นอกจากนั้นแล้วในด้านกิริยามารยาท การวางตัวในบริเวณพิธีก็มีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่เป็นพิธีซึ่งเราถือว่าเป็นศิริมงคล เพราะว่าทุก ๆคนวางตัวได้สวยงาม ศิษย์ก็ได้แสดงความคารวะต่อครู และครูก็ได้แสดงเมตตากิริยาต่อศิษย์ อีกด้านหนึ่งคือ ด้านจิตใจ เรื่องนี้นับว่าเป็นเรื่องที่วัดและสังเกตุกันได้ยาก แต่เมื่อเราได้พบได้เห็นและได้อยู่ในบรรยากาศอันเป็นศิริมงคลแก่จิตใจ ก็ควรจะได้ใช้โอกาสนี้ปรับปรุงจิตใจ เพื่อให้เราได้มีคุณสมบัติงามพร้อม

สิ่งที่มีผลสร้างความงามทางจิตใจในโอกาสเช่นนี้ก็คือ เราได้เริ่มพิธีด้วยการบูชาคุณพระรัตนตรัย ซึ่งคุณพระรัตนตรัยนั้นถือเป็นหลัก ที่รวมของจิตใจในทางที่ดีงาม ซึ่งกลุ่มนิสิตชุมนุมพุทธศาสน์ฯ ได้ดำเนินการเป็นแกนนำในพิธีทางศาสนา เพราะฉะนั้นสรุปแล้วบรรยากาศในพิธีในวันนี้จึงถือว่าเป็นบรรยากาศที่เป็นศิริมงคล ส่วนจะบังเกิดผลเป็นศิริมงคลแก่ใคร ผู้ใด มากน้อยเพียงใด ย่อมสุดแล้วแต่จิตใจของแต่ละคนจะสามารถเข้าถึงเหตุผลได้ลึกซึ้งเพียงใด

วันนี้เป็นวันที่เราประกอบพิธีไหว้ครู เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรากำลังคิดและพิจารณาก็คือ เรื่องของครูกับศิษย์ เราจะได้ยินได้ฟังเสมอถึงคำกล่าวที่ว่า "ผู้ที่เป็นครูนั้นเปรียบเสมือนกับเป็นแม่พิมพ์ของศิษย์" เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของพิธีไหว้ครูแล้ว หาใช่เป็นการสร้างโอกาสให้มาเพื่อการกราบไหว้ตัวบุคคลกันไม่ น่าจะได้เป็นพิธีการที่เสริมสร้างและยกระดับจิตใจแก่ทุกคนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ขอจงได้มองลึกซึ้งลงไปกว่าการจัดพานดอกไม้สวย ๆงาม ๆมาประกวดประชันกันและมาคารวะบุคคลผู้สอนหนังสือในชั้นเรียน ซึ่งพิธีการเช่นนี้มีความหมายเพียงส่วนหนึ่ง ในฐานะที่เราทุกคนยังเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดา การที่จะชำระจิตใจให้สะอาดผ่องใส และเข้าใจชีวิต เข้าใจเหตุผล ยังจำเป็นต้องอาศัยวัตถุหรือพิธีการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว แต่ถ้าหากเรายึดเหนี่ยวโดยขาดความเข้าใจในเหตุผลที่แท้จริงแล้ว ก็อาจแปรสภาพเป็นการยึดมั่นถือมั่นในวัตถุนั้น ๆได้

ถ้าหากเราได้พิจารณาเข้าถึงเหตุผลที่ดี เห็นหนทางที่จะนำไปสู่ความดีงามในโอกาสที่มีพิธีไหว้ครู ทั้งครูและทั้งศิษย์ควรจะได้พิจารณานำเอาแนวทางอันถูกต้องไปใช้เพื่อการสร้างสรรค์โดยไม่ปล่อยให้โอกาสล่วงเลยไปเฉย ๆและพยายามทำนุบำรุงให้ทางที่ดีนั้นได้บังเกิดผลดียิ่ง ๆขึ้นไป ไม่ใช่ว่าเมื่อพิธีไหว้ครูนี้ได้ผ่านพ้นไปแล้ว ความงามด้วยกาย วาจา มารยาท และความบริสุทธิ์ผ่องแผ้วด้วยจิตใจ ก็เลือนลางหายไปด้วย

ทุกสิ่งทุกอย่างจะบังเกิดผลไปในทางใด ย่อมอยู่ที่ว่าเราจะปฏิบัติ เราจะใช้ไปในทางใด เรามองเห็นและเข้าใจในทางที่ดีใช้ไปในทางที่ดีก็จะบังเกิดผลดี เรามองเห็นทางไม่ดีด้านเดียว หาได้มองเห็นทางที่ดีไม่จึงไม่เอามาใช้ ทำให้เราเสียโอกาสที่จะใช้ของสิ่งนั้นสร้างความดี แล้วเราก็ไปโทษของนั้นว่าไม่มีผลดีอะไร แท้ที่จริงแล้วเราต่างหากที่ไม่สามารถแลเห็นหรือเข้าใจสิ่งดีจึงไม่มีความสามารถจะใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นความเป็นศิริมงคลทั้งหลายจึงขึ้นอยู่กับตัวเองเป็นสำคัญ

เมื่อกล่าวถึงครูแล้ว สิ่งที่เป็นคุณสมบัติสำคัญที่สุดก็คือ "ผู้มีคุณธรรม" ครูที่ดีมีความสามารถ คือผู้ที่สามารถใช้คุณธรรมแกนนำ เพื่อการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ครูหาใช่แต่เพียงผู้รู้ทางวิชาการเท่านั้นไม่ และในมุมกลับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จะบรรลุผล คุณธรรมจะมีแต่เฉพาะครูด้านเดียวหาได้ไม่ ศิษย์ก็จะต้องมีคุณธรรมด้วย เปรียบเสมือนกับการปรบมือเพื่อให้มีผลเกิดเสียงดังตามความประสงค์ จำเป็นต้องปรบทั้งสองข้างพร้อม ๆกันไปและมีจังหวะ มีจุดที่แน่นอนสอดคล้องต้องกัน คุณธรรมจากทั้งสองฝ่ายซึ่งสอดคล้องต้องกันนี้เองจึงจะเป็นผลให้บังเกิดการบรรลุถึงเป้าหมายได้

เพราะฉะนั้นถ้าศิษย์ดีมีคุณธรรมก็เป็นที่ชื่นใจ เป็นกำลังใจและเป็นศิริมงคลแก่จิตใจของตนเอง ครูอาจารย์และเป็นที่ชื่นชมของคนทั่ว ๆไปด้วย ถ้าหากครูดีมีคุณธรรมก็จะบังเกิดความร่มเย็นแก่ศิษย์และสังคมทั่วไป เป็นที่พึ่งทางใจให้ศิษย์ได้ทำดี เป็นที่ควรแก่การคารวะของศิษย์ ของบุคคลทั่วไป ซึ่งจะบังเกิดความเป็นศิริมงคลแก่ตัวของครูเองด้วยเช่นกัน และถ้าหากทั้งครูและทั้งศิษย์ดีด้วยกัน คนในสังคมก็จะบังเกิดความหวังว่าอนาคตจะดีได้ ความสุขความสงบของสังคม ของประเทศชาติอันเป็นความหวังของทุก ๆคนที่มีความจริงใจและมีความหวังให้บังเกิดขึ้นในทางดี ก็น่าจะบังเกิดขึ้นได้

การที่เราได้ร่วมกันประกอบพิธีไหว้ครูขึ้นในโอกาสนี้ และยังได้ทราบว่าเมื่อเสร็จพิธีแล้วจะได้มีรายการปาฐกถาธรรม ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่เป็นศิริมงคลทั้งสิ้น และคิดว่าการที่เราได้มาร่วมกันสร้างสิ่งที่เป็นศิริมงคลขึ้นอย่างนี้ พรอันเกิดจากบรรยากาศนี้และความปรารถนาดีซึ่งกันและกันระหว่างครูกับศิษย์ คงจะได้รับการทำนุบำรุงให้แตกกิ่งก้านสาขาขึ้นมาเสมือนต้นไม้ที่สวยงามเจริญงอกงาม ดุลต้นไม้ที่เราปลูกแล้วเราได้คิดตามบำรุงรักษา รดน้ำใส่ปุ๋ย ป้องกันศัตรู ป้องกันภัย ซึ่งหมายความว่าสิ่งที่เราได้พบเห็นหรือความคิดในทางที่ดีซึ่งเราได้รับในโอกาสนี้ ขออย่าให้ลบเลือนไป อย่าให้สิ่งไม่ดีมาแปดเปื้อน เราจะต้องบำรุงรักษาให้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก ความเป็นศิริมงคลในวันนี้ จึงจะเป็นผลดีอย่างแท้จริง

การที่เราได้มีโอกาสเข้ามาอยู่ในสถาบันการศึกษานี้นั้น ขอได้โปรดวิเคราะห์ด้วยว่าหน้าที่ของผู้ให้การศึกษาก็ดี ไม่ใช่เพียงแต่ว่าเราจะสร้างจะเรียนรู้ทางด้านวิชาการอย่างเดียว ทั้งสองฝ่ายต้องสร้างคุณธรรมและใช้คุณธรรมเป็นหน้าที่หลักเพื่อการนำหน้าที่ทางวิชาการดังได้กล่าวมาแล้ว วิชาการจึงจะบังเกิดผลตามเจตนารมย์ได้ วิชาการก็เป็นสิ่งสำคัญ ผู้ที่ได้รับรางวัลเรียนดีไปแล้ว ไม่ควรภูมิใจในรางวัล แต่ควรจะภูมิใจให้ถูกเป้าหมาย นั่นคือภูมิใจในการทำความดี แต่รางวัลเรียนดีก็เสมือนมีดสองคม เพราะการเรียนดียังไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริง ถ้าหากเรียนดีแล้วไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ที่เรียนมาให้บังเกิดการสร้างสรรค์ที่ดีได้ ความภูมิใจที่ได้รับมาแล้วจะเป็นเครื่องทำลายจิตใจตนเอง ดังนั้นผู้ที่ได้รับการยกย่องใด ๆก็ตาม ทางป้องกันผลเสียในมุมกลับในอนาคตก็คือจงอย่าหลงในสิ่งนั้นและลืมตัว

ผู้ที่ไม่ได้รับรางวัลยกย่องทำความดี ถ้าหากว่าเราได้ใช้ความวิริยะอุตสาหะ ใช้สิ่งที่ดีงามซึ่งมีอยู่ในตัวของเราเองแล้วทุก ๆคน เว้นแต่ว่าเราจะได้เอาออกมาใช้หรือไม่ หรือเอาสิ่งที่ไม่ดีเข้ามากลบมันไว้ ถ้าหากใช้สิ่งที่ดีให้เป็นประโยชน์ เราก็จะได้รับการยกย่อง อย่างไรก็ตามก็ขอแนะนำขั้นตอนไว้ว่า ก่อนจะได้นำเอาสิ่งที่ดีในตัวเองออกมาใช้ กุญแจดอกสำคัญก็คือตัวเราเองจะต้องมองเห็นและเข้าใจเสียก่อนว่า สิ่งไรดี สิ่งไรไม่ดี ถ้าหากเราจับประเด็นผิดเห็นผิดเป็นชอบ แม้จะคิดทำดีก็จะเอาสิ่งผิดออกมาใช้ การสร้างคนจึงต้องสร้างแนวความคิดเพื่อให้เกิดภาพที่ถูกต้องและสอาดบริสุทธิ์ แต่ก็ขอชี้แจงเพิ่มเติมด้วยว่า การทำความดีไม่ใช่เพื่อหวังรางวัลหรือหวังอะไร รางวัลมันอาจจะมาเองแต่ไม่ควรเอาใจไปเกาะเกี่ยว เพราะนั่นเป็นบ่อเกิดของความเห็นแก่ตัว ความอิจฉาริษยาและเป็นทางชักนำให้เราเดินสวนทางกันกับทางแห่งคุณธรรม ในลักษณะอย่างนี้แม้จะเรียนเก่งเพียงใดอย่านึกว่าความรู้ที่ได้เรียนไปจะได้มีโอกาสสร้างประโยชน์สุขที่แท้จริง

นิสิตซึ่งถือเสมือนลูกหลานที่รักทุกคน อาจจะมีหลายคนที่คิดว่าเรายังมีอายุน้อย เรายังมีเวลาเหลือเฟือที่จะทำอะไรต่ออะไรอย่างฟุ่มเฟือยอีกมากมาย ปล่อยชีวิตไปอย่างสบายในวันหนึ่ง ๆ ก็ดีแล้ว เรื่องเช่นนี้ก็เปรียบเสมือนต้นไม้ ถ้าหากแคราะแกรนเสียตั้งแต่แรกแล้ว ถึงจะได้เติบโตขึ้นอย่างไร จะให้สวยงามสมบูรณ์ได้ขนาดได้สัดส่วนเห็นจะยาก แต่ถ้าหากเราได้มีการทำนุบำรุงติดต่อกันอย่างสม่ำเสมอ เราได้เตรียมดินให้ดีมีเนื้อดินที่เอื้ออำนวย หาพืชวัตถุและอาหารพืชใส่ลงไป คลุกเคล้ากันให้ได้ส่วนสม่ำเสมอ เมื่อปลูกลงไปแล้วก็มีการตบแต่งตามเหตุผล ป้องกันกำจัดศัตรูต่าง ๆ อย่าให้ขาดน้ำ หมั่นพรวนดินให้ร่วนซุย อากาศถ่ายเทสะดวก ช่วยให้รากอันเป็นฐานสำคัญได้เจริญแข็งแรง ต้นไม้นั้นก็จะเจริญงอกงามและมีความสมบูรณ์ในอนาคตและโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนุบำรุงในระยะเยาว์วัยเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง จึงอย่าได้คิดว่าเรายังมีอายุน้อย มีเวลาปล่อยไปตามสบายอย่างเหลือเฟือ ควรจะได้ใช้เวลานอกการเรียนในห้อง เพื่อทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ การเรียนรู้จากการปฏิบัติและจากชีวิต เป็นส่วนสำคัญยิ่งอีกส่วนหนึ่งซึ่งสร้างคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์

การสร้างคุณธรรมให้บังเกิดขึ้นและเจริญขึ้นในตัวของแต่ละคนนั้น จำเป็นต้องใช้เวลาและต่อเนื่องกัน การฟังบรรยายหรืออ่านจากหนังสือ เป็นเพียงการชี้แนะทางวัตถุ คุณธรรมจะเกิดได้และเจริญได้ ต้องนำตนเองลงปฏิบัติในชีวิตประจำวัน คลุกคลีและเรียนรู้ชีวิตเพื่อมนุษย์หลายแง่หลายมุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อนมนุษย์ที่มีชีวิตลำบากยากเข็ญ จนเราสามารถได้เข้าใจชีวิตเข้าใจปัญหาของเขา มองปัญหามาจากตัวและใจของเขาได้ไม่ใช่จากตัวเราเอง คุณธรรมในใจที่แท้จึงจะบังเกิดขึ้น ดังนั้นโดยธรรมชาติแล้ว ผู้ที่หลงตนเอง หลงอยู่กับความสบาย อยู่ท่ามกลางบรรยากาศที่ฟุ่มเฟือย ที่กล่าวด้วยปากว่ามีคุณธรรมนั้นเป็นเพียงคุณธรรมเปลือกนอกเท่านั้น หาใช่ของแท้จริงไม่ ดังนั้นเยาวชนอันเป็นอนาคตของสังคมและประเทศชาติ ควรจะได้เข้าใจว่า หน้าที่ในการศึกษาของเราทุกคนจำเป็นต้องอยู่บนทางร่วม ทั้งทางด้านคุณธรรมและวิชาการ จริง ๆ แล้วเราไม่มีเวลาที่จะปล่อยให้หมดเปลืองไปโดยเปล่าประโยชน์เลย ถ้าหากเราคิดว่าชีวิตเราเกิดมานั้นต้องสร้างความมีคุณค่าต่อส่วนรวมให้บังเกิดขึ้น และมีมากยิ่งขึ้นในอนาคต

การศึกษาเพื่อสร้างคนของเราทุกวันนี้ ต้องปูพื้นฐานด้วยศิลธรรมและใช้ศิลธรรมเป็นแกนนำ เพื่อการกระจายการศึกษา เราจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้ทุกสิ่งทุกอย่างมีการแข่งขันกันทั้งสิ้น แต่ถ้าแข่งขันกันในสิ่งที่ดีในระบบที่สร้างสรรค์ อยู่ในหลักของเกมกีฬา รู้จักหน้าที่ รู้จักรับผิดชอบ ไม่ใช่เพียงในทีมของตน แต่ต้องมีความรับผิดชอบต่อเกมการแข่งขันนั้นทั้งเกม ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุเป้าหมายของทุกฝ่าย สังคมที่ปราศจากศีลธรรมก็เปรียบเสมือนกีฬาที่ปราศจากกติกาซึ่งชอบด้วยเหตุผล ทีมกีฬาซึ่งนักกีฬาไม่รู้จักหน้าที่ ทีมก็ย่อมจะไม่เป็นทีม ยิ่งแต่ละคนต่างก็ถือว่าเก่งกว่าคนอื่น ก็เลยไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ความพ่ายแพ้ของทีมกีฬานั้นก็จะมาถึงในที่สุด เสมือนเราอยู่ในสังคมโดยไม่รู้หน้าที่ ไม่เคารพในกติกา มองจากตนเองอย่างยึดมั่นถือมั่นว่า ไม่มีใครจะทำได้ดีเท่าเรา ผืนธรรมชาติของทีมในทุก ๆ เรื่อง สังคมก็จะไปไม่รอด ชาติบ้านเมืองก็ไปไม่รอด และตัวเราเองก็ไปไม่รอด

ทุกคนปรารถนาความสุขอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม แต่การมองภาพของความสุขของแต่ละคน อาจแตกต่างกันออกไป บางคนก็คิดว่าเอาตัวรอดคนเดียวแล้วจะมีความสุข แต่บางคนก็เข้าใจว่าเราจะสุขคนเดียวย่อมเป็นไปไม่ได้ บางคนก็เห็นจุดยืนของความสุขของตนในทางที่เอียงไปทางด้านวัตถุมากมาย แต่บางคนก็รักที่จะเดินไปสู่ปลายทางชีวิตในด้านปรัชญาเพื่อหาความสุข แต่ถ้าหากแนวดำเนินชีวิตของคนจำนวนมากขึ้นมุ่งไปสู่การหาความสุขแบบตัวใครตัวมันแล้ว ธรรมชาติของเรา เรายังต้องอยู่ร่วมกันอยู่ เราจะสุขได้อย่างไร ขอให้ทุกคนจงหันมาวิเคราะห์กันให้ถ่องแท้"ไม่มีใครที่เกิดมาแล้วหิ้วกระเป๋าเงินกระเป๋าทองติดตัวมาด้วย และไม่มีใครที่ตายแล้วเอาอะไรไปได้สักอย่างเดียว" ทุกคนเกิดมาก็แสวงความสุข อยากได้ความสุข แต่ความสุขนั้นมันต้องอยู่บนหลักของธรรมชาติ จะฝืนธรรมชาติไม่ได้

คนที่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น กอบโกยโน่น กอบโกยนี่ นิยมสร้างความร่ำรวยให้แก่ตนเอง คือคนที่สร้างความลืมตัว ลืมความเป็นมนุษย์ของตัวเอง และปฏิบัติตนขัดกับหลักธรรมชาติของการอยู่ร่วมกัน ไม่ได้ทำอะไรให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองอย่างแท้จริง ลักษณะเช่นนี้มีแต่คอยคิดว่าเมื่อไรจะใหญ่โต มีอำนาจ มีเงิน มีการสรรเสริญเยินยอ และยิ่งมียิ่งได้ก็ยิ่งหลงมัวเมามากขึ้น หรือพูดอย่างรวม ๆ ก็คือการเดินหลงทางชีวิต ถ้าหากพิจารณาตนเองแล้ว ชีวิตนี้ก็มีอยู่เพียงชีวิตเดียว เวลาที่มีชีวิตอยู่ของแต่ละคนก็มีจำกัด ถ้าหากใช้เวลาเดินหลงทางไปเสียนาน ก็จะเหลือเวลาที่จะเดินถูกทางน้อยลง บางคนก็เดินหลงทางไปจนตายก็เท่ากับว่าเกิดมาหาคุณค่าชีวิตอะไรแท้จริงไม่ได้เลย อยู่แต่บนความจอมปลอมเท่านั้นเอง

คนเราทุกคนที่เกิดมาจำเป็นต้องมีการดิ้นรน แต่การดิ้นรนด้วยเหตุผล ด้วยเกณฑ์ของมนุษยธรรม ย่อมเป็นผลดี คนเราบางคนอาจดิ้นรนด้วยอารมณ์ คิดอะไรต่ออะไรสั้น ๆ คิดในทางเอาเปรียบผู้อื่น และคิดว่าคนอื่นเขาไม่รู้ คนอื่นเขาสู้ไม่ได้ อย่าลืมว่าในธรรมชาตินั้นยังมีสิ่งหนึ่งซึ่งเรามองไม่เห็นด้วยตา แต่มีผลมีส่วนให้สิ่งทั้งหลายซึ่งขัดต่อหลักธรรมชาติได้คลี่คลายตัวเองไปในทางที่ถูกต้องได้ นั่นคือ "เวลา" ใครก็ตามที่ทำอะไรด้วยอารมณ์ผิดทำนองครองธรรม วันหนึ่งข้างหน้าความถูกต้องจะประจักษ์ออกมา และผู้ที่ได้กระทำผิดไว้จะไม่มีทางเลี่ยงที่จะรับกรรมนั้นเลย

มีอุปมาเรื่องหนึ่งคือในการทำมีดนั้นใช้ฆ้อนตีมีด ฆ้อนอันหนึ่งตีมีดตั้งแต่มีดนั้นยังไม่เป็นรูปเป็นร่าง ฆ้อนอันนี้ตีมีดไปเรื่อย ๆ ตีจนกระทั่งมีดเล่มนั้นเป็นมีดที่สวยงามขึ้นมา ฆ้อนก็ยังคงเป็นฆ้อน ยังคงตีมีดต่อไปอีกโดยไม่เปลี่ยนแปลงหรือถูกทอดทิ้งไป แต่มีดซึ่งผลิตออกมาเล่มแล้วเล่มเล่าอาจนำไปใช้ในการตบแต่งต้นไม้ เอาไปใช้ในงานต่าง ๆ หรือแม้เป็นพระแสงของพระราชา เปรียบเหมือนกับคนเราในสังคม บางคนก็ถูกคนนั้นว่าคนนี้ใส่ร้าย คนโน้นกลั่นแกล้ง ถ้าหากเราฝึกจิตใจได้ ไม่สนใจหรือเอาจิตใจไปรับสิ่งร้าย สิ่งร้ายก็ไม่ถึงเราได้ พลังใจที่จะทำดีก็ไม่ถูกบั่นทอน สิ่งที่ดีที่กระทบเราก็จะอ่อนแรงหรือหมดแรงไปเอง ถูกทอดทิ้งไปเอง แต่สิ่งที่เราได้รับคือได้ประสบการณ์ มีสภาพจิตที่มั่นคงและเข้มแข็งยิ่งขึ้น สามารถรับปัญหาที่หนักกว่านั้น ๆ ได้ในอนาคต แต่ถ้าหากเราเอาอารมณ์ไปเกาะเกี่ยวไปโต้ตอบอะไรต่ออะไรเข้า สิ่งที่ไม่ดีก็จะดึงจิตใจเราลงต่ำ และถูกบั่นทอนลงไปได้ คนที่คิดจะทำดีก็หมดแรงทำ ถ้ากำลังศึกษาเล่าเรียนการเรียนก็จะเสียการงานก็เสีย มีดก็อาจไม่เป็นเล่มหรือมีลักษณะเปลี่ยนเป็นอะไรที่ไม่ปรารถนาต่อไปอีก ฆ้อนก็จะตีแรงขึ้น ไม่รู้จักเสร็จสักที อย่างนี้เป็นต้น

การที่เราอยู่กันมาก ๆ ในวิธีการศึกษา หรือชีวิตการงานก็ตาม ถ้าไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไป ไม่ปล่อยสมองให้เป็นไปอย่างเรื่อย ๆ เราจะมีเรื่องศึกษามากมาย ถ้าหากสนใจจริง ๆ อาจเขียนเป็นตำราได้เล่มใหญ่ทีเดียว การแก้ปัญหาอันเกิดจากการอยู่ร่วมกันนั้น มีสิ่งที่น่าจะยึดถือเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้คือ ความเป็นผู้มีหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิต ประการหนึ่งซึ่งหมายถึงมีหลักในการเรียนรู้ มีหลักในการประกอบกิจกรรม มีหลักในการคบมิตร และมีหลักในการแบ่งเวลาเพื่อการต่าง ๆ ความเป็นผู้มีเหตุผล ประการหนึ่งไม่ว่าจะพิจารณาสิ่งใดต้องมีเหตุผล ความเป็นผู้มีสติ ใช้สติเพื่อการพิจารณาซึ่งจะก่อให้เกิดความรอบคอบ ถ้าหากใช้อารมณ์เมื่อใดอาจเกิดความผิดพลาดได้ง่าย อาจเป็นเรื่องใหญ่ที่ทำให้เราเสียคน วิถีชีวิตอาจต้องเปลี่ยนไปเลยก็ได้ ดังนั้น ความมีสติจึงเป็นสิ่งขจัดอคติและอารมณ์ ซึ่งแต่ละคนจะต้องฝึกฝนจิตใจให้ได้ เวลาในการฝึกฝนจิตใจของแต่ละคนอาจไม่เท่ากัน เพราะฐานทางจิตใจของแต่ละคนมีความเป็นมาไม่เหมือนกัน อีกข้อหนึ่งคือมีความอดกลั้นอยู่ด้วยกันไม่ว่าระหว่างศิษย์กับศิษย์ ครูกับศิษย์ และครูกับครู หลักสำคัญคือต้องเรียนรู้และเข้าใจซึ่งกันและกัน เราเรียนก็ต้องเข้าใจบทเรียน เราเรียนกับครูเราต้องเข้าใจครูด้วย ครูสอนศิษย์ก็ต้องมีความเข้าใจศิษย์ น้องอยู่กับพี่ พี่น้องย่อมต้องเข้าใจกันและกัน ยอมรับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งในแต่ละคนไม่เหมือนกัน ถ้าหากได้เข้าใจซึ่งกันและกันแล้ว ทุกคนเป็นครูซึ่งกันและกันได้ ทุกคนเป็นศิษย์กันและกันได้ ในเรื่องแต่ละเรื่องที่เหมาะสมและพึ่งพาอาศัยกันและกัน ประโยชน์ทั้งสองด้านก็จะเชื่อมโยงเข้าหากัน เกิดความสมบูรณ์ขึ้นทั้งสองด้าน

เมื่อจิตใจสะอาด อดความรุนแรงในด้านอารมณ์และอคติ ปัญญาย่อมเกิดมากขึ้น เข้าใจบทเรียน เข้าใจชีวิต ย่อมเกิดกำลังใจที่จะเรียน มีกำลังใจที่จะทำงานและมีกำลังใจที่จะสร้างคุณความดี คนที่หมดจิตใจจนถึงขั้นขาดสติ หาทางออกอะไรไม่ได้ก็ไปกังสุราอะไรทำนองนี้ ก็เท่ากับถึงจุดทำลายตนเอง ใครมีพี่น้องเป็นอย่างนี้ก็เป็นเรื่องที่เสี่ยงต่ออนาคตอย่างมาก ใครสามารถช่วยให้คนที่ถลำลงไปเช่นนี้สามารถกลับตัวได้นับได้ว่าเป็นกุศลอย่างแรง ทั้งแก่เขาผู้นั้นและแก่ส่วนรวมด้วย การที่จะช่วยคนเช่นนี้ได้ตัวเราต้องดีพอ มีหลักทางใจที่มั่นคง เอาชนะใจเขาได้เพื่อการดึงให้เขาหันมาทำความดีต่อไป บุคคลิกภาพของผู้ที่จะสามารถฉุดคนให้กลับคืนมาได้นั้นต้องมีเมตตาธรรมที่แรงกล้า ถ้าหากทำสำเร็จก็เป็นกุศลอย่างมาก แม้เราไปทำงานที่ไหนในอนาคต ยิ่งทราบว่าเพื่อนคนนั้นมีชีวิตไปได้ดีความอิ่มเอิบใจย่อมจะเกิดขึ้นเป็นทวีคูณ แม้ครั้งหนึ่งเราได้เคยช่วยเขา เราไม่จำเป็นต้องเอาไปคุยให้ใครฟัง เพราะจะเปลี่ยนสภาพการกระทำดีมาเป็นการคุยอวดตัวและทวงบุญคุณ ความเป็นกุศลย่อมอยู่ในใจของเราเอง จึงจะเป็นกุศลที่บริสุทธิ์ในสถาบันนี้

ในสถาบันการศึกษานี้ ถ้าหากเราได้เอื้อเฟื้อกัน ช่วยเหลือกัน และเข้าใจดีต่อกัน ดังได้กล่าวมาแล้ว การแบ่งฝ่ายจะไม่เกิดขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างจะพัฒนาไปในทางดีขึ้นเป็นเงาตามตัว ถ้าหากจะเปรียบเทียบความรับผิดชอบระหว่างครูกับศิษย์เสมือนการปลูกบำรุงต้นไม้แล้ว หากได้มีการลดช่องว่างให้น้อยลงเรื่อย ๆ ต้นไม้แต่ละต้นก็จะสวยงามและมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ป่านี้เป็นป่าไม้ที่ร่มเย็น มีแต่ต้นไม้ที่ดีด้วยคุณภาพ ไม่มีโรคกิน รากกุด แมลงกัด เพราะฉะนั้นก็หวังว่าสิ่งที่ดีงามซึ่งทุกคนร่วมกันจัดขึ้นในวันนี้ พร้อมทั้งข้อคิดต่าง ๆที่ได้ฝากไว้ด้วยความรักความเมตตา ขอให้บังเกิดผลในทางที่ดีที่เป็นศิริมงคลแก่ทุก ๆคน ขอให้คิดว่าวันนี้เราได้ร่วมกันปลูกต้นไม้ซึ่งมีชื่อว่า "ต้นไม้จิตใจ" ขอให้ต้นไม้จิตใจซึ่งอยู่ในความดูแลของแต่ละคนจงได้รับการทำนุบำรุงให้เจริญสวยงามยิ่ง ๆขึ้นไป และขอแสดงความยินดีกับทุก ๆคนที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดพิธีการนี้ขึ้นจนได้รับผลสำเร็จ ขอให้ทุก ๆคนจงประสบความสำเร็จและความสุขอันแท้จริงจงทุกประการ.

"แด่คุณครูที่รัก"

14 กุมภาพันธ์ ฯ. วันแห่งความรัก **"หากมวลมนุษยชาติ ทั้งหลายอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความจริง และความมีเมตตาต่อกันและกันโลกนี้ คงจะมีความร่มเย็นเป็นสุข"**

คนจะดี มีคุณภาพ ก็ด้วยการศึกษา และการศึกษาจะส่งผลให้คนดีได้จะต้องเป็นการศึกษาที่สามาร อบรมคนให้เป็นผู้ที่เข้าใจธรรมชาติของชีวิตมีศีลธรรมอันแท้จริงเป็นแนวทางปฏิบัติ "ครู" มีบทบาทสำคัญอย่ ยิ่งต่อความเจริญและความเสื่อมของสังคม สร้างคนให้รักกัน จริงใจต่อกัน หรือเอาเปรียบและฆ่ากัน.

ครูและศิษย์ในอุดมการณ์นั้น ไม่อาจแยกออกจากกันได้ เราสามารถที่จะมอง ครูกับศิษย์ และ ศิษ กับครู ได้จากทุก ๆทิศทาง เพราะต่างฝ่ายต่างต้องเรียนรู้ระหว่างกันและกัน เพื่อผลที่จะบังเกิดขึ้นอย่างสมบูร แบบระหว่างครูกับศิษย์ที่แท้จริงในทางที่ดีงาม เป็นมงคลแก่กันและกัน.

ระหว่างบิดามารดาและญาติมิตรตลอดถึงบุตรหลาน ระหว่างครูอาจารย์กับนักเรียนในสถาบันการศึก ระหว่างเพื่อนต่อเพื่อน และระหว่างคนทั้งหลายที่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าเขาเหล่านั้นจะเป็นใคร และความร ที่สอดคล้องต้องด้วยความจริงของชีวิต ย่อมมีส่วนผสมผสานอยู่ด้วยเสมอ

ครูที่ถูกกำหนดขึ้นโดยสังคมนั้น ถ้าได้ยึดมั่นในอุดมการณ์ และมุ่งชีวิตไปสู่ปรัชญาแห่งความเป็นค โลกย่อมมีความหวังที่จะได้ครูที่ดียิ่ง ๆขึ้นไป ครูที่ดีและครูที่แท้จริงย่อมไม่ทอดทิ้งศิษย์ มีความจริงใจต่อศิษ เป็นผู้นำที่ดีของศิษย์ พิสูจน์ให้ศิษย์ได้เห็นได้เข้าใจในสิ่งที่ดีด้วยผลแห่งการปฏิบัติจริง และสร้างศิษย์ให้เป็นผู้ สามารถยืนขึ้นบนขาของตนเอง ไม่ว่าศิษย์นั้นจะจบการศึกษาไปแล้วและไปอยู่ในแห่งหนใดก็ตาม เมตตาธรร และคุณธรรมของครูย่อมยังอยู่ด้วยเสมอ และครูที่ดีย่อมไม่ใช้ศิษย์เป็นเครื่องมือเพื่อผลประโยชน์ใด ๆทั้งสิ้น

ศิษย์ที่ดีไม่เพียงแต่การฝึกฝนและรักษาตนเองให้อยู่ในศีลในธรรม แต่จะต้องสำนึกในหน้าที่ที่มี ไม่ จะศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบกิจการใด ๆจงมุ่งไปสู่การใช้สิ่งทั้งหลายเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมศีลธรรมอัน อันจะพึงอำนวยประโยชน์สุขให้แก่ส่วนรวม

ระพี สาคริก

14 กุมภาพันธ์ 2525

การศึกษาเป็นกระบวนการสร้างคน การศึกษาที่แท้จริง หาใช่เพื่อการสร้างคนให้เป็นผู้ที่มีลักษณะแบบเครื่องจักรกลไม่ แต่เป็นการสร้างคนให้เจริญด้วยลักษณะทางความคิด เพื่อการมุ่งก้าวไปข้างหน้าด้วยหลักแห่งความจริงของชีวิต.

ระพี สาคริก

31 กรกฎาคม 2524

ทางแห่งความมั่นคงในจิตใจ

ในชีวิตทุกวันนี้ ผู้ที่ปฏิบัติการใด ๆเพื่อประโยชน์ส่วนตนเองเป็นใหญ่ย่อมเป็นผู้ที่ปฏิบัติไม่ชอบด้วยหลักธรรมอยู่แล้ว ผู้ที่ปฏิบัติการใด ๆเพื่อการรักษาและสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม ย่อมเป็นการขัดต่อผลประโยชน์ ส่วนตัวของคนประเภทนี้เป็นธรรมดา และจิตใจของผู้ที่ปฏิบัติตนไม่ชอบด้วยหลักธรรม ย่อมคิดร้ายและทำร้ายต่อผู้ที่รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมได้เสมอ

โดยทั่ว ๆไป บุคคลประเภทนี้ เป็นผู้ที่ขี้ขลาด ไม่กล้าเผชิญกับความจริง จึงมักใช้วิธีลอบคิดร้ายกล่าวร้าย และทำร้ายลับหลังหรือซ่อนตัวเองอยู่ในที่มืด เพื่อการทำร้ายได้ฝ่ายเดียวเสมอ

ดังนั้น ผู้ที่พยายามรักษาและสร้างสรรประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม จึงควรเตรียมใจไว้ให้พร้อมที่จะรับการคิดร้าย กล่าวร้าย และทำร้ายจากบุคคลดังกล่าว เกราะป้องกันอธรรมที่ดีที่สุดคือ การฝึกจิตใจให้ยึดถือและปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริงเป็นหลักสำคัญ

ตราบใดที่ผู้ปฏิบัติธรรมมีการฝึกจิตใจให้อยู่ในระดับที่มั่นคง และแลเห็นธรรมแห่งชีวิตชัดเจนแจ่มใส ตราบนั้นอธรรมย่อมไม่อาจเข้าสู่จิตใจและบังเกิดผลร้ายได้

ใครก็ตามที่ได้เพียรพยายามสร้างสมคุณความดีไว้แล้ว มีผู้อื่นเอาคุณความดีนั้นไปหาหรือไปเป็นผลประโยชน์ส่วนตน ไม่ว่าจะนำไปอ้างเป็นของตนโดยตรง หรือ หลอกลวงเอาไปใช้เป็นเครื่องมือโฆษณาหาผลประโยชน์ก็ตาม

เรื่องเช่นนี้ ได้พบได้เห็นมาแล้วทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทั้งจากบุคคลย่อย ๆและจากกิจการใหญ่ ๆ ผู้ที่ถูกกระทำเช่นนี้ มักจะได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจ และคิดว่า ตนเองถูกขโมยผลงานบ้าง ถูกผู้อื่นหลอกใช้เป็นเครื่องมือโฆษณาบ้าง ทำให้คนทั่ว ๆไปเข้าใจผิด เป็นการเสื่อมเสียต่อเกียรติบ้าง ยิ่งคิดมากไปก็ยิ่งบั่นทอนจิตใจตนเองให้หม่นหมอง บั่นทอนความมีสติและความมั่นคงในจิตใจของตนเอง นั่นคือภาพสท้อนซึ่งแสดงถึงการที่เราลุ่มหลงและยึดมั่นถือมั่นในวัตถุนิยมที่เกี่ยวกับความดี จริง ๆแล้วความดีอันแท้จริงในใจของเราเองนั่นแหละที่ยังไม่ถึงขั้นสอาดบริสุทธิ์ ความดีที่สะอาดบริสุทธิ์จึงอยู่ที่ตัวและใจของเราเอง ไม่มีผู้ใดอื่นจะสามารถเอาไปไหนได้เลย ถ้าจิตใจเราไม่หวั่นไหว เกาะเกี่ยว หรือลุ่มหลงมัวเมาอยู่เพียงคำชมคำสรรเสริญ เราก็จะมีสติที่จะได้โอกาสดี เรียนรู้ถึงความดีความชั่วของคนผู้ฉวยโอกาสเหล่านั้น ซึ่งปรกติสิ่งชั่วเหล่านี้จะถูกปกปิดไว้ในส่วนลึกของจิตใจคน หากการแสดงออก ทำให้เราเกิดอารมย์และมีการตอบโต้ด้วยวิธีใดก็ตาม ก็จะดึงเราลงไปร่วมพัวพันกับสิ่งชั่วนั้นด้วย ผู้ที่บริสุทธิ์และไม่เกิดอารมณ์ส่วนตัวจึงเป็นผู้ที่ปลอดโปร่งและปลอดภัยเสมอ

การที่อาจมีผู้อื่นเข้าใจผิด คิดว่าเราใช้คุณความดีในอดีต มาเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ ซึ่งเรามิได้เป็นเช่นนั้น แต่ขอให้เข้าใจว่า การถูกกล่าวหาก็ดี การเข้าใจผิดของคนบางคนที่คิดว่าจะเป็นผลเสียต่อเรา ก็เป็นอดีตที่ได้เกิดขึ้นแล้ว เราต้องยอมรับอดีตที่ได้เป็นไปแล้ว เพราะกาลเวลาไม่มีการย้อนหลังให้กลับไปเริ่มต้นใหม่ได้ หนทางที่ดีที่สุดเพื่อประโยชน์แห่งชีวิตเรา คือ การฝึกใจให้ได้เข้าใจและยอมรับว่า นั่นคือการไม่ละเอียดอ่อนไม่รู้เท่ากันต่อการชีวิตของเราเอง และต้องรับสภาพด้วยจิตใจที่มั่นคงไม่อ่อนแอ ไม่เอาใจผูกพันเจ็บแค้นต่อใคร ๆ เพราะนั่นเป็นการทำลายพลังใจและโอกาสก้าวหน้าในอนาคตของตนเอง

จงเพียรทำแต่ความดีต่อไปในอนาคต และถืออดีตเป็นบทเรียนชีวิตต่อไป ฐานของพลังแห่งความดีซึ่งมีอยู่เดิมแล้วย่อมจะสามารถลบรอยด่างซึ่งผู้อื่นได้ก่อไว้ได้เสมอ

ผู้มีธรรมอยู่ในใจย่อมเป็นผู้ที่มีสติ มีความสุขุมรอบคอบ และเข้าใจชีวิตด้วยเหตุผล เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลทั้งในมุมที่สุจริตและไม่สุจริต ไม่เอาจิตใจไปเกาะเกี่ยวหรือยึดถือต่อการคิดร้าย กล่าวร้าย หรือทำร้ายของคนจำพวกอธรรมทั้งหลาย บุคคลผู้มีธรรมจึงสามารถรักษาความปลอดโปร่งในใจได้อย่างเต็มที่ และมองเห็นทางที่จะมุ่งมั่นสร้างงานให้บังเกิดประโยชน์ต่อไปในอนาคตได้ชัดเจนพอสมควร การรักษาคุณภาพ และสมรรถภาพในการปฏิบัติงาน ย่อมบังเกิดผลดีเสมอ

ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก

21 มีนาคม 2523

"ดีและชั่วย่อมอยู่ที่ใจเรา"

จิตใจที่มั่นคงอยู่ด้วยความสะอาดบริสุทธิ์ ย่อมจะเห็นได้ เข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งว่า "ดีและชั่วย่อมอยู่ที่ใจของเราเองโดยแท้" หากใครคนใดสนใจที่จะได้พบเห็นและเข้าใจในสิ่งนี้ พึงฝึกฝนจิตใจตนเองให้มุ่งไปสู่หนทางแห่งความสะอาดบริสุทธิ์และสร้างความมั่นคงให้บังเกิดขึ้น ไม่มีจิตใจหวั่นไหว หรือเกาะเกี่ยวอยู่กับความโลภหรือความอยากได้ทั้งหลาย การเห็นผู้อื่นใดคือศัตรูนั้น หากจะพิจารณาให้สะอาดถ่องแท้แล้ว ตัวเราต่างหากเป็นศัตรูของตัวเราเอง การที่เราคิดว่าคนโน้นคนนี้คือศัตรู เขาคิดร้ายเขาทำร้ายเรา เราเป็นผู้คิดเช่นนั้น หากเราไม่คิดไม่สนใจ วางเฉยด้วยใจว่างเปล่าเสียแล้ว ใครจะคิดจะทำอะไรเกี่ยวกับเรา ย่อมไม่มีโอกาสถึงเราได้เพราะเมื่อมีความว่างเปล่า ก็ย่อมไม่มีสื่อสำหรับนำพาสิ่งใด ๆ ได้ การที่ใครจะคิดจะทำอะไรกับเราอย่างใดก็ตาม หากจะพิจารณาว่าเป็นสิ่งเพื่อการศึกษาและวิเคราะห์ชีวิตของคนแต่ละคน โดยไม่เอาอารมณ์ของเราไปเกาะเกี่ยว ย่อมจะเห็นได้ด้วยสติว่า คนเหล่านั้นคือคนที่มีความโลภความต้องการในสิ่งเหล่านั้น เขาจึงคิดว่าเราเป็นอย่างนั้น เราทำอย่างนี้ โดยปรกติแล้ว คนที่สนใจในสิ่งใด แม้แต่สนใจในคนด้วยกันในเรื่องใดประเด็นใด เขาย่อมหวังผลประโยชน์ในเรื่องนั้นประเด็นนั้น ถ้าเรื่องใดประเด็นใดเป็นเรื่องที่ดีงาม ก็หมายความว่า มีการหวังผลในทางที่ดีงาม แต่ถ้าเรื่องใดประเด็นใด เป็นเรื่องของการกล่าวร้าย ผู้นั้นย่อมหวังผลประโยชน์ในทางร้าย และเขาอาจคิดหรือระแวงว่าเราเป็นผู้ขัดผลประโยชน์เขาในทางนั้น เราจึงถูกเขากล่าวหาในทางนั้นได้ แต่ถ้าเราเป็นผู้ที่เข้าใจชีวิต เข้าใจเหตุผล สามารถวางเฉยเสียได้ในจิตใจเรา ความสะอาดบริสุทธิ์ย่อมอยู่ที่เราเสมอ.

ที่ใดมีอำนาจ ที่ใดมีช่องทางแห่งโอกาส ที่นั่นมีการแก่งแย่งมีการริษยา เมื่อมีการเบียดเสียดเยียดยัดกัน เพื่อพยายามผ่านช่องทางอันจำกัด เข้าไปสู่อำนาจ ไปสู่โอกาส ย่อมมีแรงกดดันระหว่างกันและกัน เมื่อแรงกดดันหนักยิ่งขึ้นจนช่องทางนั้นไม่อาจทนได้ ย่อมจะแตกออกมาสู่ภายนอก และเมื่อนั้นทางไปสู่อำนาจ ทางไปสู่โอกาส ย่อมแตกสลายในที่สุด ไม่มีใครผู้ใดจะไปสู่อำนาจสู่โอกาสได้อีกเลยสักคนเดียว อำนาจและโอกาสซึ่งมีความโลภความหลงเป็นทางเดิน จึงไม่ใช่สิ่งที่มั่นคงและยั่งยืน แต่เป็นจุดแห่งความทุกข์ ถ้ามีการยึดมั่นถือมั่น

ระพี สาคริก

สิงหาคม 2521

"มหาภัยของเรา"

มหาภัยที่กำลังรอเราอยู่เบื้องหน้า มันร้ายยิ่งกว่าระเบิดปรมาณู เพราะระเบิดปรมาณูนั้นถ้ามนุษย์ไม่ใช้มัน มันก็ไม่มีพิษมีภัยอะไร แต่สิ่งที่กำลังจะกล่าวนี้ มันกำลังใกล้เข้ามา และใกล้เข้ามาเรื่อย ๆทุกวี่ทุกวัน บนกลไกของสังคมมนุษย์ในยุคปัจจุบันที่เอื้ออำนวยให้ โดยไม่มีสิ่งใด ๆจะหยุดยั้งมันได้ ผู้ที่ทำให้มันคืบคลานเข้ามาก็ไม่ใช่ใครอื่น มนุษย์เรานั่นเอง การที่มนุษย์เราดิ้นรนขวนขวายพัฒนาสิ่งทั้งหลาย เพื่อความอยู่รอดและความสะดวกสบายของมนุษย์ โดยมองปัญหาเพียงเฉพาะหน้าและใช้คำว่า "พัฒนา" เป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ แต่หาได้เข้าใจคำว่า "พัฒนา" ให้ลึกซึ้งถึงแก่นแท้ไม่ ในมุมกลับ ก็คือการสร้างสมพลังของมหาภัยให้ใกล้ตัวเข้ามาทุกขณะ ดังนั้น มหาภัยนี้จึงไม่มีใครคนใดจะหยุดยั้งได้เลย และแล้วมันก็จะบีบรัดเราจนถึงจุดดับ ในวันหนึ่งข้างหน้า

ผู้เขียนเรื่องนี้ ไม่มีเจตนาเกี่ยวข้องกับการบ้านการเมืองของกลุ่มชนใด ๆ แต่ต้องการให้การศึกษาแก่ประชาชนตามหน้าที่ของคนเพียงคนหนึ่งซึ่งอยู่ในสังคม และสำนึกเสมอว่าเราจะมีหน้าที่เรียนรู้จากผู้อื่น และมีหน้าที่ให้ความรู้แก่ผู้อื่น ตราบเท่าที่ยังต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น ไม่ควรอยู่อย่างไม่เอาไหนอันถือได้ว่าเป็นการอยู่อย่างเอาเปรียบผู้อื่น และชีวิตไม่มีคุณค่าอะไรต่อส่วนรวม

เมื่อเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2525 ขณะเดินทางจากกรุงเทพไปบรรยายที่จังหวัดนครสวรรค์ ระหว่างทางได้แวะซื้อหนังสือพิมพ์หลายฉบับอ่านไปด้วย ได้พบข่าวในหน้า 3 ของหนังสือพิมพ์บ้านเมือง พาดหัวเรื่องตัวใหญ่ ๆว่ารัฐมนตรีเกษตรของสวีเดนเตือนภัยมลพิษเล่นงานมนุษย์ สาเหตุเนื่องมาจากการประชุมภาวะธรรมชาติของโลกที่กรุงสต๊อกโฮล์มเมื่อเร็ว ๆนี้ นายดาห์ลเรน รัฐมนตรีเกษตรของสวีเดน ผู้เป็นประธานที่ประชุมได้กล่าวย้ำว่า โลกเราทุกวันนี้สกปรกมาก มนุษย์ได้ใช้บรรยากาศราวกับถังขยะมาหลายทศวรรตแล้ว จนต้องเผชิญกับความเจ็บปวดและมีสภาพเป็นภัยเงียบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยจากโรงงานซึ่งรุนแรงมาก

ต่อมา ต้นเดือนกรกฎาคม 2525 ระหว่างการประชุมอยู่ที่ไต้หวัน ก็ได้อ่านพบในหน้าหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษฉบับหนึ่งว่า เลขาธิการองค์การสหประชาชาติได้ให้สัมภาษณ์ หลังจากการประชุมในประเทศหนึ่งว่าพิษภัยของมลภาวะธรรมชาติที่กำลังรอเราอยู่ข้างหน้านั้น ร้ายแรงยิ่งกว่าระเบิดปรมาณู ในไต้หวันเองซึ่งระยะหลัง ๆ ได้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างกว้างขวาง ก็ได้มีการกล่าวถึงพิษภัยจากโรงงานต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้น้ำอันเป็นหัวใจของมนุษยชาติและสิ่งทั้งหลายทั้งมวลเกิดเป็นพิษเป็นภัยรุนแรงยิ่งขึ้นทุกที

ผู้เขียนคิดว่า ปัจจุบันนี้ ไม่ควรมองแต่เพียงน้ำเสียเท่านั้น แต่น่าจะได้มองดูกลไกธรรมชาติทั้งหมด ซึ่งชีวิตเราทุกคนจำเป็นต้องฝากไว้กับสิ่งเหล่านี้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

เรื่องนี้น่าจะได้มีการคิดการทำกันอย่างจริงจังมานานแล้ว ผู้เขียนคิดว่าธรรมชาติรอบ ๆตัวเรามีความสกปรกยิ่งกว่าถังขยะเสียอีก เพราะถังขยะยังมีวันเก็บ มีวันนำไปเททิ้ง แต่พิษภัยจากมลภาวะนั้นไม่มีวี่แววเลยว่าจะมีใครสนใจกันอย่างจริงจัง ยิ่งในสภาพตัวใครตัวมันอย่างนี้ ก็มีแต่แววของการตายแบบผ่อนส่งไปเรื่อย ๆ

การพัฒนาทางวัตถุทุก ๆเรื่องมีลักษณะเป็นการทำลายธรรมชาติอยู่ในตัวของมันเองอย่างปฏิเสธไม่ได้ ตราบใดที่เรายังจำเป็นต้องมีการพัฒนาวัตถุกันอยู่ ก็จำเป็นต้องยอมรับสภาพดังกล่าวแล้วเป็นอันดับแรก และควรจะมีกลไกที่ป้องกันผลสะท้อนในทางเสียของสิ่งทั้งหลายอยู่ในสาระของโครงการนั้น ๆด้วย แม้แต่งานพัฒนาชนบท เพื่อให้คนจนกลายเป็นคนมีอันจะกินขึ้นมาก็อาจส่งผลสะท้อนให้เขาทั้งหลาย ซึ่งอาจกลายเป็นคนพอมีพอใช้ด้วยความสำเร็จของโครงการนั้น ๆต้องรู้สึกในภายหน้าว่า การที่เขามีกินมีใช้ขึ้นมานั้น ไม่ได้ช่วยให้พ้นเงื้อมมือของภัยเหล่านี้ไปได้เลยในบั้นปลาย

บางคนคงจะยังพอจำกันได้ว่า เมื่อประมาณเดือนมิถุนายน 2522 ผู้เขียนได้เคยเขียนเรื่อง สวนมะพร้าว 3-4 จังหวัดบริเวณลุ่มแม่กลองยืนตายยอดด้วนเป็นแถบ ๆลงในมติชนพร้อมทั้งได้ถ่ายรูปของจริงมาให้ดูกันด้วย

ทำให้คนผู้เป็นเจ้าของประเทศตื่นตัวกันพอสมควร ทางไทยรัฐก็ได้ออกติดตามเรื่องอีกหลายวัน จนทำให้หลาย ๆ คนได้รับความรู้และลงความเห็นกันว่า การสร้างเขื่อนเป็นสาเหตุสำคัญสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเทศต้องเสียพื้นดินอันมีคุณค่า ประชาชนต้องเสียทรัพย์สินกันไปอย่างมากมาย ในที่สุดเรื่องราวก็ค่อย ๆเงียบและเงียบตัวเองไปแบบไทย ๆน่าจะได้ลองคิดตามศึกษากันดูต่อไปไว้เป็นความรู้และบทเรียนว่า เราได้แก้ปัญหาอะไรไปแล้วบ้างหรือมันค่อย ๆเปลี่ยนสภาวะไปแล้วแบบ เสียแล้วก็เสียไป

ยังมีโครงการอื่น ๆอีกหลายโครงการซึ่งมีโครงสร้างซึ่งแฝงไว้ด้วยภัยมืดในทำนองเช่นนี้ ถ้าจะลองหยิบยกเอามาศึกษากันจริง ๆถ้าจะลองคิดกัน ไม่จำเป็นต้องลึกซึ้งอะไรนักเพียงแต่ว่า ภัยมืดที่แฝงอยู่ในโครงการเล็ก ๆที่กระจัดกระจายอยู่เป็นจำนวนมากมายเหล่านี้รวม ๆกันเข้าแล้ว ก็เสมือนการสร้างสมเครือข่ายอันสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น นั่นคือภาพของ "มหาภัยของเราทุกคน และวันหนึ่ง เมื่อถึงวันนั้น" คงไม่มีใครที่จะดิ้นไปทางไหนพ้น !

เมืองไทยเป็นเมืองเกษตรกรรม เป็นคำกล่าวที่ได้ยินจนชินหู ฐานการผลิตทางการเกษตรก็คือมลภาวะธรรมชาติ "แม่พระธรณี" มีความหมายลึกซึ้งยิ่งกว่าเพียงคำกล่าวที่ไพเราะหู เพราะดินก็เป็นแม่ของทุกสิ่งในโลก พื้นดินในเมืองเรายังอยู่ในสภาพที่ดีอยู่หรือ หรือว่าได้ค่อย ๆเปลี่ยนสภาพเป็นถังขยะไปแล้ว ลองมองกันดูให้ดีและควรมองอย่างยอมรับความจริง เพื่ออย่างน้อยก็เป็นจุดเริ่มของความหวังของชีวิตทั้งหลายซึ่งฝากไว้กับอนาคตของพื้นดิน น้ำก็เช่นกัน "เราได้ใช้พื้นน้ำเป็นถังขยะกันมานาน เพราะมันง่ายดี" ตั้งแต่ระดับบุคคลทั้งเททั้งถ่ายไปจนถึงระดับโรงงาน ป่าไม้ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารก็ทำลายกันจนแทบจะหมดสิ้น แล้วเราก็ทุ่มเงินมากมายสร้างเขื่อน สร้างอ่างเก็บน้ำ ก็เมื่อแหล่งที่แท้จริงมันสูญไปมากมาย ความจริงที่ตอบสนองเราก็คือ มีแต่อ่าง ส่วนน้ำนั้นมีน้อยมาก จนบางแห่งไม่เป็นผลอะไรนัก สิ่งที่เหลือก็คือบรรยากาศของ "การเสียแล้วเสียไป" ประชาชนผู้เป็นเจ้าของประเทศจะหาวิธีเอาผิดกับผู้รับผิดชอบได้อย่างไร ?

ในอดีตที่ผ่านมาแล้ว เราคิดกันแต่เพียงว่า เราจะปลูกพืชอะไร ปลูกแล้วจะขายที่ไหน แต่จะมีใครสักกี่คนที่ริเริ่มคิดขึ้นว่า ต่อไปข้างหน้า เราจะมีดิน มีน้ำ และมีมลภาวะอากาศที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกเหลืออยู่อีกสักเท่าใด เรามัวแต่นั่งฝันถึงความสมบูรณ์ในอดีต แทนการคิดและมองไปถึงปัญหาข้างหน้า ทั้ง ๆที่ชีวิตเราก็ดีสิ่งทั้งหลายในโลกที่เราอยู่ก็ดีถอยหลังไม่ได้ มีแต่การเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าเรื่อย ๆ

ผู้เขียนไม่อยากเห็นคนไทยอยู่กันอย่างประมาทและอยู่กันอย่างตัวใครตัวมัน ในชีวิตทำงานของแต่ละคนเพียงขอไปที่ และขาดความรับผิดชอบห่วงใยต่อลูกหลานเหลนในอนาคต เพราะได้ยินคำกล่าวเสมอ ๆว่า ขอให้สามัคคีและเห็นแก่ส่วนรวม ก็ขอจงได้แสดงออกด้วยการปฏิบัติให้เห็นกันอย่างชัดเจนด้วยเถิด เพื่อให้คนที่ยังกังวลต่ออนาคตของประเทศชาติได้คลายความกังวลและนอนตาหลับกันบ้าง

โครงการบริษัทบางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด

แนะนำ

บริษัทบางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด เป็นโครงการศึกษาเชิงปฏิบัติการ (operational studying program) หนึ่งซึ่งศาสตราจารย์ ระพี สาคริก เป็นผู้ริเริ่มแนวความคิดนี้ โดยมุ่งหวังที่จะหาโครงสร้างซึ่งเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่เป็นตัวอย่างในการพัฒนาการเกษตร ในรูปแบบที่เข้าถึงความต้องการของเกษตรกรไทย ด้วยโครงสร้างและรูปแบบของการรวมกลุ่มเกษตรแบบครบวงจร

เนื่องจากในอดีต ก่อนการจัดตั้งบริษัทนี้ขึ้น บริเวณเขตหนองแขม ยังมีสภาพเป็นเรือกสวน ไร่นาทั่ว ๆ ไป ไม่มีบ้านเรือน ร้านค้า และที่ชุมชนอัดแออย่างในปัจจุบัน ชาวสวนในบริเวณดังกล่าวมีอาชีพทำสวนดอกไม้ จำพวก มะลิ ซ่อนกลิ่น และดอกไม้พื้น ๆ พอประทังชีพ ระบบการเผยแพร่ความรู้เรื่องกล้วยไม้ซึ่งศาสตราจารย์ ระพี สาคริก ได้จัดทำ เช่น รายการวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ ทุกสัปดาห์ การเปิดอบรมการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ ภาคค่ำยามเลิกงานแล้ว ได้มีส่วนกระจายเข้าถึงพอสมควร จึงได้มีชาวสวนบางรายหันมาทำสวนกล้วยไม้ตัดออกเป็นอาชีพ และเริ่มมีบุคคลผู้รับซื้อดอกกล้วยไม้ส่งตลาดยุโรปด้วย

ประมาณกลางปี พ.ศ. 2513 ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวสวนผู้ปลูกกล้วยไม้ตัดดอกกับผู้ส่งออก ซึ่งยังมีไม่กี่รายและประเด็นของความขัดแย้งนั้น ได้แก่ราคาของดอกกล้วยไม้ และยังมีความขัดแย้งระหว่างผู้ส่งออกด้วยกันอีกทางหนึ่ง

กลุ่มชาวสวนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งรวมตัวกันแข็งแรงพอสมควร ได้นึกถึงศาสตรจารย์ระพี สาคริก ในฐานะเป็นผู้ที่ให้การส่งเสริมอย่างกว้างขวาง ชาวสวนกลุ่มนี้ซึ่งในขณะนั้นมีจำนวน 22 คน โดยมีครูบุญมา รัตนถาวร ครูใหญ่โรงเรียนหนองแขมเป็นผู้นำกลุ่ม ได้ไปพบศาตราจารย์ระพี สาคริก ที่บ้าน และระบายความทุกข์ร้อนให้ฟัง พร้อมทั้งได้เรียนหารือว่าควรจะทำประการใดดี

ริเริ่มแนวความคิดในการปรับปรุงการจัดรูปแบบเพื่อพัฒนาการเกษตร

เนื่องจาก ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ผู้ซึ่งได้มีประสบการณ์ในด้านวิชาการ ทั้งในด้านการสอน การค้นคว้าวิจัย และในการใช้ชีวิตสัมผัสกับสังคมทั่วไป หลายรูปแบบอย่างกว้างขวาง จนได้เกิดเป็นแนวความคิดใหม่ขึ้นว่า การที่สังคมในระยะซึ่งได้ผ่านมาแล้ว มีความเชื่อกันว่า วิชาการเป็นตัวนำ ความเจริญมาสู่สังคม นั้น ไม่น่าจะเป็นสิ่งที่สอดคล้องต้องกับเหตุผลและความจริง เพราะเมื่อนำวิชาการออกปฏิบัติการนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในกลุ่มแคบ ๆและเมื่อได้รับประโยชน์ไปแล้ว ก็มักจะนำไปเป็นการสร้างพลังผลประโยชน์เหนือผู้อื่นยิ่ง ๆขึ้นไป นักวิชาการก็จะกลายเป็นผู้ที่รับใช้คนกลุ่มน้อย และมีส่วนสนับสนุนผู้ฉวยโอกาสไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

นักวิชาการจึงน่าจะได้เป็นผู้ที่ใช้ชีวิตสัมผัสกับสังคมภายนอกแวดวงของนักวิชาการอย่างกว้างขวาง โดยเน้นไปที่คนยากจนด้วย และรูปแบบในการพัฒนาทางวิชาการที่สามารถเข้าถึงชีวิตและความต้องการของเกษตรกรนั้น น่าจะได้มีการพัฒนารูปแบบของสังคมเกษตรกรให้บังเกิดความเหมาะสม แล้วจึงใช้วิธีการตามหลังเข้าสู่ระบบสังคมนั้น และควรให้เกษตรกรได้เป็นผู้มีส่วนบริหารงานวิชาการเองโดยอิสสระ การพิจารณารูปแบบของวิชาการที่เหมาะสมจึงจะเป็นการมองจากชาวสวนผู้เผชิญกับปัญหาจริง ๆและสามารถใช้วิชาการให้ตรงตามเป้าหมายได้

ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ได้พิจารณาในขณะนั้น เห็นว่า ระบบสหกรณ์ของประเทศไทย ในขณะนั้น มีปัญหาสำคัญ ๆที่ทำให้ไม่อาจบรรลุผลตามเป้าหมายได้ หลายประการ การริเริ่มจัดตั้งสหกรณ์อาจมาจาก

กลุ่มผู้ที่ไม่บริสุทธิ์ใจได้ ราชการได้เข้ามามีอำนาจและบทบาทเหนือการบริหารงานสหกรณ์ และยึดถือกฎเกณฑ์ในแผ่นกระดาษมากกว่าเหตุผลและความจริง จึงทำให้สหกรณ์ได้กลายเป็นเครื่องมือของกลุ่มบุคคลผู้ฉวยโอกาสไปในลักษณะต่าง ๆ กระบวนการผลิตถึงการตลาด ที่อยู่ภายในระบบสหกรณ์ก็ขาดตอน หรือขาดความสมบูรณ์แบบ มีโอกาสที่ผู้ไม่บริสุทธิ์ใจสามารถแทรกเข้าตามช่องว่างได้ในแทบทุกเรื่อง

โครงสร้างและรูปแบบของบริษัทฯ

บริษัท บางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด จึงได้ก่อกำเนิดขึ้นบนโครงสร้างพื้นฐานที่ใหม่ต่อสังคมไทยในขณะนั้น กล่าวคือได้แนะนำชาวสวนว่า ชื่อนั้น ไม่น่าจะสำคัญเท่ากับสาระความเป็นจริง เราน่าจะใช้ชื่อ บริษัท แต่น่าเอาส่วนดีในการที่จะรักษาและการจายผลประโยชน์ในกลุ่มชาวสวนจากระบบสหกรณ์มาประกอบเข้ากับส่วนดีส่วนคล่องตัวและส่วนอิสระในการบริหารงานของชาวสวนจากระบบของบริษัทจำกัด เข้ามาประกอบกัน สร้างเป็นระบบของบริษัทนี้ขึ้นใหม่

เราจำแนกสวนออกเป็นสองประเภทคือ สวนของสมาชิกชาวสวน ผู้ถือหุ้นและมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของตามสิทธิในการถือหุ้นถือว่าเป็นสวนพื้นฐานของการผลิต และ สวนส่วนกลาง ซึ่งมีลักษณะเป็นสวนเพื่อการวิจัยสาธิต และส่งเสริมเผยแพร่หรือเพื่อการบริการ ซึ่งสวนประเภทนี้อยู่ภายใต้การบริหารงานของบริษัทฯ และอยู่ในฐานะที่เรียกว่า ศูนย์วิจัยและบริการ ไม่มีนโยบายในการทำธุรกิจซึ่งซ้ำซ้อนกับสมาชิก นอกจากเพื่อผลในการริเริ่มและการสาธิต ทั้งในด้านการผลิต การจัดการและการตลาด

โครงสร้างของบริษัทฯ มีลักษณะเป็นศูนย์กลาง ซึ่งมีทั้งงานวิจัย งานฝึกอบรมและส่งเสริมเผยแพร่ความรู้ งานจัดการและการตลาด ผสมผสานกัน โดยการบริหารงานของชาวสวนผู้เป็นสมาชิก กรรมการบริหารทั้ง ประธานกรรมการ และกรรมการเลือกตั้งมาจากสมาชิกชาวสวนผู้ถือหุ้นทั้งหมด

ผลิตผลภายใต้ของเขตของบริษัทนี้ ได้ถูกกำหนดไว้กว้างพอสมควร ทั้งดอกไม้ ไม้ประดับต่าง ๆ ต้นไม้ทุกชนิด พืชผัก ผลไม้ ทุกสภาวะแต่ตามกลยุทธของการพัฒนา ได้กำหนดเอา ดอกกล้วยไม้เป็นผลิตผลริเริ่มเป็นหัวหอกและสะพานขั้นต้นในการเชื่อมโยงไปถึงผลิตผลอื่น ๆตามขั้นตอน และความเหมาะสม และมีการกระจาย ศูนย์บริการระดับรอง ออกไปสู่ท้องถิ่น ที่มีสภาพภูมิประเทศและสภาวะแวดล้อมแตกต่างออกไปอีกเพื่อการหวังผลในการผลิต พืชผล ที่มีพันธุ์และรูปแบบแตกต่างกันออกไปโดยเน้นเอาความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติของท้องถิ่นที่แตกต่างกันเป็นตัวกำหนดส่วนหนึ่ง และคงเน้นรูปแบบในการผลิตซึ่งมีชาวสวนร่วมกันเป็นเจ้าของไว้ เป็นนโยบาย หลักสำคัญ

ประวัติความเป็นมา

กลุ่มชาวสวนผู้ริเริ่ม ได้ขอให้ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก เป็นผู้ตั้งชื่อบริษัทบางกอกฟลาวเออร์ เซ็นเตอร์ จำกัด และได้ดำเนินการจดทะเบียนตามกฎหมายเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2513 โดยมีคณะกรรมการบริหาร ชุดริเริ่มดังนี้

1. นายบุญมา รัตนถาวร อดีตครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลหนองแขม เป็นประธาน เป็น
2. นายวุฒิ เชยกลิ่นเทศ
3. นายแสวง สมบูรณ์ผล
4. จ.ส.ต. ปรีชา สินเจริญ
5. นายแสวง จวนเย็น

6. นายคิมยู้ แซ่ลิ้ม

7. นายจิตติ รัตนเพียรชัย

และมีนายจิตติ รัตนเพียรชัย ซึ่งเป็นบัณฑิตจบปริญญาตรี จากมหา'ลัยเกษตรศาสตร์รุ่นที่ 22 สาขาพืชไร่นา คณะเกษตร เป็นกรรมการผู้จัดการ

โดยเหตุผลที่ ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ต้องการให้ชาวสวนมีความอิสสระในการบริหารงานเองและเป็นตัวของตัวเอง จึงมิได้เข้ามามีอำนาจหรือหน้าที่ใด ๆทั้งในการบริหารงานและการดำเนินงานต่าง ๆแต่กลุ่มชาวสวนก็ได้ให้เกียรติและความเคารพนับถือ เป็นที่ปรึกษากิติมศักดิ์ตลอดมาโดยไม่มีผลตอบแทนส่วนตัวใด ๆ ทั้งสิ้น ในระยะหลัง ๆนี้ บริษัทบางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด ได้มอบเงินให้ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ปีละ 30,000 บาท เมื่อมีงานปลายปี ซึ่งก็ได้มอบเงินนี้ไว้เป็นทุนช่วยค่าใช้จ่ายในกิจกรรมกล้วยไม้เพื่อส่วนรวมตามโอกาสและความเหมาะสม

สถานที่ตั้งบริษัทฯ นี้ ครั้งแรก เป็นตึกแถว 2 ชั้น 2 คูหา อยู่ริมคลองบางแค ใกล้ตลาดบางแคและถนนเพชรเกษม โดยมีด้านหน้าติดถนนซอย และด้านหลังหันลงคลองบางแค เพื่อสะดวกแก่การขนส่งดอกกล้วยไม้จากสวนสมาชิก ได้ทั้งทางรถยนต์และทางเรือ สภาพการทำงานในขณะนั้น ส่วนใหญ่เน้นในเรื่องการรับซื้อดอกกล้วยไม้จากสมาชิกชาวสวน นำมาบรรจุหีบห่อ และส่งจำหน่ายตลาดต่างประเทศ

ในระยะเริ่มต้นบริษัทนี้ นายลิ้มคิมยู้ ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่เคยรับดอกกล้วยไม้จากชาวสวนมาบรรจุหีบห่อและส่งต่างประเทศ ได้ประกาศเลิกกิจการส่งดอกกล้วยไม้ และได้มอบตลาดต่างประเทศ ซึ่งมีอยู่ในมือทั้งหมดให้แก่บริษัทฯ

นโยบายสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การเพียรพยายามส่งเสริมให้เยาวชนในครอบครัวชาวสวนได้มีงานทำ ซึ่งจะช่วยเสริมพลังทางเศรษฐกิจ สภาพการทำงานในระยะนั้น ยังคงเป็นแบบที่ง่ายและเสียค่าใช้จ่ายลงทุนต่ำ ใช้ผ้า ใบปูลงบนพื้นซิเมนต์ และนั่งทำงานคัด ตลอดจนบรรจุดอกกล้วยไม้กับพื้นบนผืนผ้าใบ

ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ได้ใช้เวลาว่างจากงานราชการในวันเสาร์ - อาทิตย์ มาเยี่ยมเยียนตามสวนและมาบรรยายเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการปลูกปฏิบัติ ป้องกันกำจัดศัตรู แก่ชาวสวนเป็นครั้งคราวโดยที่สมาชิกชาวสวนได้มีการนัดประชุมเพื่อชี้แจงหารือกันเดือนละครั้ง ทุกเดือนจนถึงปัจจุบัน

ได้มีการจ้างนักวิชาการวุฒิปริญญาระดับสูง เข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่ทำงานวิจัย และส่งเสริมได้มีการรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ใหม่ ๆมาทำการศึกษาและผสมพันธุ์ ผลิตกล้วยไม้ลูกผสมใหม่ ๆ ซึ่งแปลกออกไปทั้งรูปแบบ สีสรรค์ และคุณภาพอื่น ๆเพื่อหวังผลเกี่ยวกับการเพิ่มพลังในการตลาด แต่ทางบริษัทก็มิได้มีนโยบายที่จะกีดกันหรือไม่ร่วมมือกับเอกชนอื่น ๆที่ปฏิบัติกิจการในด้านเดียวกันนี้

ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ได้ไปประชุม ในงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 5 ที่เมืองลองบีช มลรัฐแคลิ-ฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกาในเดือนเมษายน 2509 และได้กลับมาพร้อมกับการนำเอาความคิด และข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อของกล้วยไม้ (ปั่นตา) กลับมาเผยแพร่ในประเทศไทย ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาซึ่งก็ได้มีผู้ศึกษาเจาะลึกลงไปในด้านเท็คนิค แต่ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องการใช้ห้องปฏิบัติการนี้ ให้บังเกิดประโยชน์สูงในต้นทุนต่ำ

ต่อมาพ.ศ. 2515 ปริมาณสมาชิกของบริษัทนี้ได้เพิ่มมากขึ้นเป็นเรือนร้อย การตั้งห้องปฏิบัติการเพาะเมล็ดและต่อมาได้ขยายการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อเพิ่มขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อบริการสมาชิก ในด้านวิชาการผสมพันธุ์ปรับปรุงพันธุ์ และขยายปริมาณกล้วยไม้พันธุ์ดี มีโอกาสเป็นไปได้ในอัตราค่าใช้จ่ายเฉลี่ย ค่อนข้างต่ำและมีเหตุผล แต่เพื่อให้ห้องปฏิบัติการและนักวิชาการ คนทำงาน ได้ทำงานเต็มที่เพื่อลดค่าใช้จ่ายให้ต่ำลงอีกจึงจำเป็นต้องรับงานจากภายนอกเข้ามาเสริมด้วย

หลักสำคัญซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจากโครงสร้างหลักของบริษัทนี้ในประเด็นนี้ก็คือ การกำหนดโครงสร้างงานวิจัยและงานบริการทางวิชาการ อยู่ภายใต้การบริหารงานของชาวสวนเองโดยตรง

เมื่อกิจการได้ดำเนินมาเป็นเวลา 4 ปี มีชาวสวนสนใจเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกมากขึ้น กิจการก็เริ่มแข็งแรงและขยายตัว

ในปีพ.ศ. 2517 ทางบริษัทฯ ได้รับการสนับสนุนจากบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรม ให้กู้ยืมเงินมาจำนวน 4.8 ล้านบาทเพื่อขยายกิจการ จึงได้มาซื้อที่ดินอันเป็นสถานที่ตั้งปัจจุบัน พร้อมทั้งตั้งสำนักงาน โรงงาน ขึ้นเป็นการถาวร

หลังจากนั้นก็ได้มีการย้ายห้องปฏิบัติการจากสถานที่ชั่วคราวซึ่งเคยอยู่ที่ซอยบุปผาสวรรค์ ถนนจรัล-สนิทวงศ์ มารวมที่สำนักงานใหญ่ซึ่งเป็นศูนย์รวมทั้งหมด

ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ได้รับเชิญให้เป็นประธานในพิธีเปิดป้ายศูนย์ถาวรนี้ เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2519 ซึ่งที่ตั้งอยู่ที่เลขที่ 34/19 ริมถนนเพชรเกษม กิโลเมตรที่ ตรงข้ามวิทยาลัยเอเซียอาคเนย์ เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ทั้งหมด 10 ไร่ ซึ่งในขณะนั้น บริเวณรอบ ๆยังไม่มีอาคารบ้านเรือนมากมายนัก ส่วนใหญ่ยังคงเป็นสวนและไร่นา

ในปีพ.ศ. 2517 ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ได้พิจารณาเห็นว่า การให้ความรู้แก่ชาวสวนผู้เป็นสมาชิกในสวนที่มีช่องว่างซึ่งเกิดจากระบบคนกลาง เป็นสิ่งควรกระทำ นั่นคือ การนำชาวสวนไปพบเห็นความจริงในตลาด จึงได้นำกลุ่มชาวสวนกว่า 10 คนจากบริษัท เดินทางไปเยี่ยมและศึกษาตลาดถึงประเทศต่าง ๆในยุโรป ได้มีโอกาสพบเห็นข้อเท็จจริงต่าง ๆซึ่งสามารถนำกลับมาปรับปรุงการผลิตให้เข้าเป้าหมายได้มากยิ่งขึ้น และการบุกเบิกครั้งนั้น ได้ทำให้เกิดการปลูกต้นเฟิร์นภายใต้โต๊ะกล้วยไม้ รับน้ำและปุ๋ยที่เหลือจากกล้วยไม้ผลิตช่อกล้วยไม้ผสมใบเฟิร์นรูปแบบต่าง ๆช่วยให้ชาวสวนและเด็ก ๆมีงานทำเพิ่มขึ้นอีก อันนับได้ว่าเป็นการสนับสนุนให้เกิดการใช้แรงงานและวัสดุส่วนที่ยังสูญเสียอยู่ ให้เกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น

ต่อมาในปีพ.ศ. 2521 สมาชิกชาวสวนเพิ่มปริมาณขึ้นกว่าเท่าถึงจำนวน 500 กว่าสวน การซื้อดอกกล้วยไม้จากสมาชิก ก็ได้ปรับปรุงใช้คอมพิวเตอร์ เพื่อความสะดวก และแน่นอนในการบริหารงาน ต่อมาภายหลังเมื่อกิจการบริษัทฯ ได้ขยายกว้างขวางออกไป ก็ได้ใช้บริการคอมพิวเตอร์ช่วยในการบริหารงานอื่น ๆเช่น ในด้านห้องปฏิบัติการ และศูนย์การค้าด้วย

ในด้านวิชาการ นั้นในระยะหลัง ๆทางบริษัทฯ มีนักวิชาการ ซึ่งมีความรู้ในระดับปริญญาเอกและปริญญาโท เข้ามาทำงาน สามารถทำโครงการวิจัยต่าง ๆเพื่อช่วยแก้ปัญหาและเตรียมการขยายงานในอนาคต ระบบงานวิจัยของทางบริษัท อยู่บนรูปแบบของศูนย์บริการทางวิชาการ เนื่องจากเราตระหนักดีว่า ลำพังกำลังของสมาชิกชาวสวนแต่ละรายไม่อาจที่จะจัดการและดำเนินการในระดับส่วนตัวได้ เนื่องจากขาดความรู้ ประสบการณ์ และต้องใช้ทุนรอนสูงมาก และยังมีงานไม่คุ้มกับเวลาที่ต้องเสียไปด้วย แต่ในรูปแบบศูนย์บริการกลางนี้ เปรียบเสมือนชาวสวนทั้งกลุ่มรวมทุนกัน และยังอยู่ภายใต้นโยบายการบริหารงานของชาวสวนเองด้วย

เรามีนโยบายที่จะจัดการในด้านการส่งเสริมการผลิตด้วยระบบที่รวมอยู่ในศูนย์บริหารงานนี้ด้วยเพื่อให้ศูนย์นี้ได้มีโอกาสรับปัญหาที่สมาชิกประสพจริง ๆมาพิจารณา และถ่ายทอดข้อมูลจากการบริหารและวิชาการสู่สมาชิกชาวสวนให้ใกล้ชิดขึ้นด้วย

อนึ่ง ศูนย์นี้ ยังมีวัตถุประสงค์ที่จะเป็นหลักและแนะนำ ในการผดุงคุณภาพของผลิตผลเอาไว้ให้สูงเท่าที่จะกระทำได้ เพราะตระหนักดีว่า คุณภาพของผลิตผลเป็นหลักสำคัญประการหนึ่ง ในการอำนวยผลประโยชน์ส่วนรวมในระยะยาว แต่ก็ต้องเผชิญกับปัญหาหนัก ท่ามกลางการผลิตแบบเสรีที่ได้ผลิตผลซึ่งคุณภาพยังจำเป็นต้องยกระดับอีกมาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางการค้าแบบเสรี ที่มีการแข่งขันกันอย่างอิสระด้วย

เราได้ส่งเงินกู้ยืมจากบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรม รุ่นแรกใช้คืนหมดภายใน ปี พ.ศ. 2523 และในปี พ.ศ. 2524 เราก็ได้เริ่มโครงการศูนย์การค้าของบริษัทขึ้น โดยกู้ยืมเงินจากบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมอีก 14 ล้านบ้าน ศูนย์การค้านี้มีวัตถุประสงค์ ที่จะจำหน่ายสินค้าประจำวันแก่สมาชิกชาวสวน และในขณะเดียวกันก็เปิดบริการคนทั่วไป ในราคาถูกกว่าท้องตลาด และยังเป็นแหล่งซื้อขายผลิตผลจากครอบครัวสมาชิก เพื่อสนับสนุนการใช้แรงงานในครอบครัวให้บังเกิดประโยชน์มากขึ้นด้วย ได้เปิดบริการเมื่อเดือนพฤษภาคม 2525

บริษัทบางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด ได้เริ่มก้าวเข้ามาดำเนินการศึกษาและจัดทำเนิศเซอรี่สาธิตเกี่ยวกับพรรณไม้ประดับและไม้กระถางอื่น ๆเพื่อศึกษาแนวโน้มในการจัดการธุรกิจในอนาคตและยังส่งเสริมให้คนหันมารักและสนใจต้นไม้อย่างมีเหตุผลและความจำเป็นในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น ได้เริ่มจัดทำเนิสเซอรี่ศึกษา ทดลอง เมื่อปี พ.ศ.

ในปี พ.ศ. 2525 ได้เริ่มโครงการ จัดทำเนิสเซอรี่สาธิตพันธุ์กล้วยไม้ต่าง ๆทั้งไม้ป่าและลูกผสมเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มาติดต่อธุรกิจและเยี่ยมชมกิจการ ได้รับความรู้และกระตุ้นความสนใจในเรื่องกล้วยไม้ นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้สมาชิกและผู้สนใจที่มีพันธุ์ไม้ต่าง ๆได้นำมาแสดงและใช้บริการของบริษัทเป็นสื่อกลางถึงผู้ที่มีความต้องการพันธุ์ไม้ต่าง ๆด้วย

บริษัทฯ มีนโยบายที่จะขยายกิจการออกไปสู่พืชผลอื่น ๆในอนาคต โดยการก้าวไปตามขั้นตอน แต่จะยืนอยู่บนโครงสร้างอันเป็นนโยบายสำคัญ คือสนับสนุนให้เกษตรกรมีส่วนร่วมกันเป็นเจ้าของ เพื่อพัฒนาคุณภาพของชีวิตเกษตรกรไทย

คณะกรรมการบริหารชุดปัจจุบันได้แก่.-

1. นายวุฒิ เชยกลิ่นเทศ	ประธานกรรมการ
2. นายแสวง สมบูรณ์ผล	รองประธานกรรมการ
3. นายจิตติ รัตนเพียรชัย	กรรมการผู้จัดการ
4. นายสุพจน์ รัตนถาวร	กรรมการ
5. นายแม้น สงวนไว้	กรรมการ
6. นายสำลี สงวนไว้	กรรมการ
7. นายแม้น เกิดเจริญ	กรรมการ
8. นายถวิล ทองใบ	กรรมการ
9. นายบัว ศรีประภาคาร	กรรมการ
10. นายสมาน เจริญสุขใส	กรรมการ

แนวโน้มและแผนงานในอนาคต

โครงการนี้ กำลังดำเนินการ เพื่อการสร้างสวนพฤกษชาติที่อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้เป็นศูนย์รวมพันธุ์กล้วยไม้และพันธุ์ไม้ทุกชนิด เพื่อเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษา ค้นคว้าวิจัย และเป็นคลังทางพันธุกรรมของพืชพรรณ และเป็นศูนย์ในการศึกษาและวิจัยทางด้านนิเวศน์วิทยาของพันธุ์ไม้ด้วย โดยเปิดโอกาสให้มีการประสานงาน และร่วมมือกับสถาบันต่าง ๆทั้งในและระหว่างประเทศ และจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และเสริมสร้างความรักความสนใจธรรมชาติแก่ประชาชนด้วย

ส่วนพฤกษชาติที่กำลังสร้างนี้ มีแนวความคิดที่จะพัฒนาธรรมชาติ ไม่เพียงแต่ให้เกิดผลในทางอนุรักษ์แต่ให้บังเกิดผลในด้านปรับปรุงคุณภาพด้วย โดยจะใช้วิธีการปลูกและขยายพันธุ์ พันธุ์ไม้ต่าง ๆด้วยบรรยากาศของธรรมชาติเป็นสำคัญ

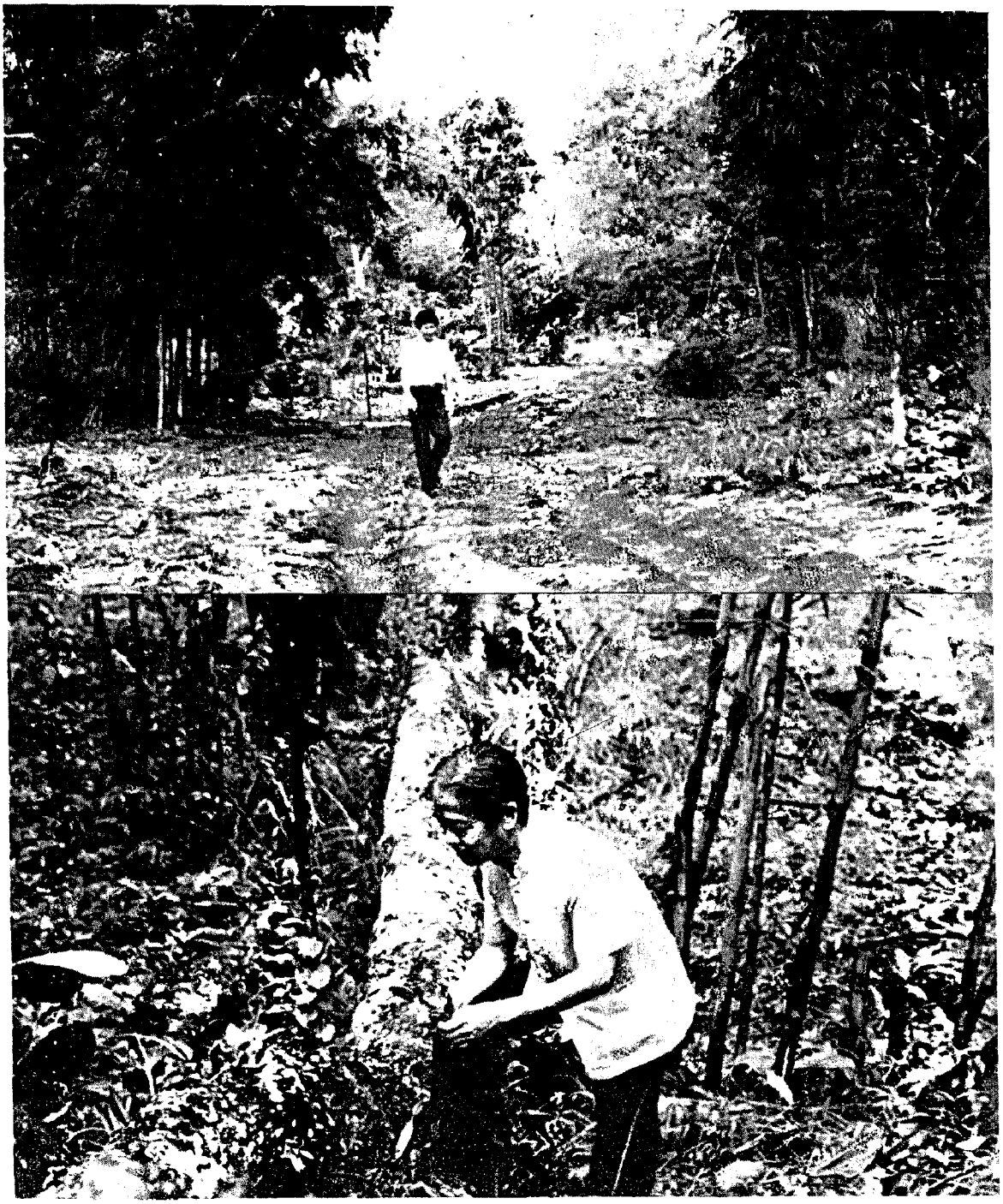

โครงการนี้ มีนโยบายที่จะใช้ฐานซึ่งได้สร้างขึ้นอย่างมั่นคงและมีกำลังแข็งแรงพอสมควรแล้ว เอื้อมมือต่ำลงไปอีกระดับหนึ่งเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ยากจนกว่า ด้วยลักษณะและรูปแบบของโครงสร้างเช่นเดียวกันกับที่ได้มีประสบการณ์มาแล้ว โดยใช้โครงการเดิมเป็นพี่เลี้ยง และมุ่งไปสู่การผลิตพืชผลเกษตรอื่น ๆ ที่มีความเหมาะสมกับท้องถิ่น อันจะเป็นการใช้ทรัพยากรคนและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด โดยมีการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาวผสมผสานไปด้วย

อิทธิพลของบรรยากาศกับการอุดมศึกษา

เป้าหมายของการศึกษา หาใช่เพื่อการสร้างคนและหล่อหลอมคนเท่านั้นไม่ แต่จะต้องมีผลในการกำหนดทิศทางของความคิดคนอันเป็นกุญแจดอกสำคัญของชีวิต เพื่อมุ่งไปสู่ความมีคุณภาพอันเป็นที่ยอมรับในสังคมเป็นสำคัญ ดังนั้นคงจะไม่มีใครคนใดที่เข้าใจลึกซึ้งถึงสาระสำคัญนี้ จะปฏิเสธความจริงที่ว่า การศึกษาหาใช่เพียงการกำหนดให้คนได้เรียนรู้ทฤษฎีทางวิชาการเท่านั้นไม่ แต่ฐานหลักของการศึกษานั้น ควรจะเป็นการปลูกฝังเอาความสอาดบริสุทธิ์ของจิตใจและความสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมไว้อย่างแน่นหนาและมั่นคง

เรามักจะได้ยินได้ฟังการกล่าวเสมอ ๆว่า สถาบันนี้ สถาบันนั้น มีบรรยากาศที่น่าศึกษาเล่าเรียนจริง ๆ แต่เราก็ยังอดที่จะสงสัยไม่ได้ว่า คำว่า "บรรยากาศสำหรับการศึกษา" นั้น หมายถึงอะไรกันแน่ การเขียนเรื่องนี้ขึ้นใคร่จะขอกล่าวเสียก่อนว่า ความคิดทั้งหลายในเรื่องนี้เป็นเพียงจากคนเพียงคนเดียว จะไม่กล่าวถึงความถูกต้องเหมาะสมหรือไม่ แต่อย่างน้อยก็คงจะเป็นประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมา เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายหันมาพิจารณากันต่อไป

ในความคิดเห็นส่วนตัวนั้น ผู้เขียนคิดว่า "บรรยากาศ" น่าจะมีอิทธิพลเป็นผลให้เกิดการกำหนดทิศทางของแนวความคิดของคน คนที่อยู่ในบรรยากาศที่สะดวกสบายทางวัตถุ ก็จะมีความคิดมุ่งไปสู่วัตถุนิยมจนติดเป็นนิสัยในที่สุด ผู้ที่อยู่ในบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติได้สัมผัสกับชีวิตแท้ ก็จะมองเห็นชีวิตทั้งหลายเป็นของธรรมดาเป็นต้น

การศึกษาที่แท้จริงเป็นสิงสอาดบริสุทธิ์ เป็นปรัชญาที่สร้างคนให้รู้และเข้าใจซึ้งถึงธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลายหรือธรรมชาติของชีวิต การบริการการศึกษาเปรียบเสมือนบริการที่อยู่บนฐานร่วมของคนทุกรูปทุกนามที่อยู่ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบทางวัตถุหรือรูปแบบทางความคิด ดังนั้น การบริการการศึกษาจึงควรจะมีความเป็นกลางและมีโครงสร้างที่เหมาะสมต่อการสร้างคนให้สูงด้วยคุณภาพ เพื่อการยกระดับชีวิตขึ้นมาสู่แนวทางแห่งความทัดเทียมกันได้ และปรัชญาอันเป็นฐานของการศึกษานั้น ควรจะเป็นเรื่องของความจริงทั้งหลาย ไม่มีอคติโน้มเอียงไปในทางใดหรือความต้องการของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

การสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมและสอดคล้องกันกับปรัชญาการศึกษาจึงน่าจะเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งส่วนหนึ่ง ไม่แพ้การค้นคว้าวิจัยและการสอนทฤษฎีวิชาการ ทั้งนี้เพื่อการมุ่งสู่การสร้างคนให้มีความสมบูรณ์แบบ ทั้งในด้านวุฒิธรรมและคุณธรรม

บรรยากาศในทางวัตถุ

ในสถาบันการศึกษา ที่คนเรามักจะสมมุติขึ้นว่า นี่คือโรงเรียนประถมบ้าง มัธยมบ้าง อุดมศึกษาบ้าง สิ่งที่แลเห็นได้ง่ายเป็นสิ่งที่แลเห็นด้วยตา มีตึกรามหรูหรา เครื่องมือเครื่องใช้ในการเรียนการสอนที่เรามักจะนิยมเรียกกันว่าทันสมัย มีรั้วอันสวยงาม ใครได้เข้าเรียนจะรู้สึกว่าเรานี้อยู่อีกโลกหนึ่งซึ่งดีกว่าคนที่อยู่นอกรั้ว แต่งตัวขาดวิ่น ไม่สวมรองเท้า หรือขี่จักรยานเก่า ๆส่วนในรั้วจะมีรถยนต์สวย ๆหอบหนังสือกันเป็นตั้ง ๆคุยกันด้วยภาษาที่คนภายนอกฟังไม่ออก เพราะเขาโง่กว่าเรา ?

ถ้าหากเป็นบรรยากาศทางวัตถุที่อยู่ในประเภทธรรมชาติ ก็จะมีการปลูกต้นไม้เรียงเป็นแถวอย่างสวยงาม ล้วนแล้วได้รับการตัดแต่ง บำรุงและรักษาให้เกิดความร่มเย็น น่านั่งพักใต้ต้นไม้และดูตำหรับตำราอย่างมีสมาธิ แต่ภายนอกรั้วนั้นซิ การตัดต้นไม้ทำลายป่า เป็นไปอย่างรวดเร็ว อย่างเก่งก็จะแสดงความมีปากมีเสียงเพื่อให้เห็นว่าฉันห่วงสังคมภายนอก ซึ่งถ้าหากเป็นไปด้วยความจริงใจ ก็นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ดี สรุปแล้ว บรรยากาศธรรมชาติในมหาวิทยาลัยกับภายนอกมีความแตกต่างห่างกันมากมาย หากนักวิชาการทั้งหลายมีความภูมิใจกับบรรยากาศภายใน ย่อมฝังความรู้สึกที่แยกตัวออกจากภายนอกออกไปเอง

แนวความคิดกับบรรยากาศ

บรรยากาศในทางวัตถุที่ได้กล่าวมาแล้ว มีอิทธิพลส่งผลกระทบทำให้เกิดลักษณะและแนวความคิดที่ไม่สอดคล้องต้องกันกับความต้องการของสังคมส่วนใหญ่อย่างสำคัญ เนื่องจากสภาวะของบรรยากาศดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นนั้น คนได้สัมผัสนาน ๆเข้าก็จะเกิดเป็นความยึดมั่นถือมั่น หากมีหลายสถาบัน แต่ละสถาบันก็จะยึดถือเอารั้วหรือสีของสถาบันแบ่งเป็นพรรคเป็นพวก แม้แต่ภายในสถาบันเดียวกันก็มีการยึดถือเอาคณะวิชาภาควิชา มาเป็นการแบ่งแยกอาณาจักร ถ้าหากจะมองในอีกมุมหนึ่งระหว่างสถาบันกับบรรยากาศของประชาชนทั่วไป ก็จะสร้างค่านิยมในการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชนที่ได้รับการศึกษากับกลุ่มที่ยังได้รับการศึกษาน้อยกว่า สรุปแล้ว บรรยากาศของการศึกษา โดยเฉพาะบรรยากาศในทางวัตถุได้มีอิทธิพลฝังค่านิยมที่แบ่งแยกจนกระทั่งเกิดคำว่า "นักวิชาการ" แยกตัวออกจากประชาชนคนเดินดินธรรมดาอย่างไม่รู้สึกตัว

บรรยากาศที่เกิดจากฐานการบริหาร

การบริหารงานในสถาบันการศึกษา มีผลอย่างยิ่งต่อการสร้างค่านิยมในทางที่สวนทางกันกับการสร้างค่านิยมทางวิชาการให้สอดคล้องต้องการกับความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม ค่านิยมของกลุ่มอิทธิพลทางวัตถุ ซึ่งมีพลังครอบคลุมสังคมไทยอยู่ ได้ก่อให้เกิดบรรยากาศทางความคิด กำหนดโครงสร้างของการศึกษาของชาติ ให้ออกมาในรูปแบบที่ยังคงเอื้ออำนวยให้แก่ผู้ที่มีพลังทางวัตถุ ได้ใช้บริการการศึกษาของส่วนรวมมากกว่าคนยากคนจน อิทธิพลดังกล่าวนี้ได้ครอบคลุมกระบวนการราชการไว้อย่างแข็งแรง และเมื่อการศึกษาของชาติ ยังอยู่ภายใต้ร่มเงานี้ จึงได้รับอิทธิพลไว้ด้วยเป็นธรรมดา

ค่านิยมในสังคมไทย ขัดแย้งกันกับเหตุผลและอุดมการณ์ทางวิชาการ กล่าวคือหาได้มุ่งไปสู่ความนิยมชมชอบในความชอบธรรมและคุณธรรมไม่ แต่กลับนิยมชมชอบความยิ่งใหญ่และความมีอำนาจ ดังจะเห็นได้จากการสาธารณสัมพันธ์ทั้งหลาย มิได้ให้ความสนใจกับบุคคลที่มีผลงานสร้างสรรคุณความดีให้แก่ส่วนรวมในระดับตาสีตาสา แต่มุ่งไปสู่ผู้มีอำนาจ มีตำแหน่ง ยิ่งใหญ่ยิ่งมีโอกาสเป็นข่าวได้มาก อิทธิพลของการสาธารณสัมพันธ์ทั้งหลาย ยิ่งอยู่ภายใต้ราชการก็จะถูกอิทธิพลทางอำนาจใช้ประโยชน์มากกว่าการบริการประชาชนด้วยความเสมอภาคกัน

การแก้ไขปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานในทางราชการ ในอดีตยังคงมีสภาพเป็นเพียงสิ่งผิวเผิน และบรรยากาศที่เกิดจากอิทธิพลของวัตถุนิยม มีส่วนทำให้แม้แต่บุคคลากรภายในกระบวนการการศึกษาก็มีส่วนได้รับเข้าไปด้วย ก่อให้เกิดทัศนคติที่ยอมรับสภาวะการผิวเผินทางวิชาการเช่นปัจจุบันนี้ไว้ได้ รากฐานของกำแพงที่กั้นบริการทางวิชาการไว้ มิให้เข้าถึงประชาชนส่วนใหญ่จึงยังคงปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ผู้มีอำนาจ มีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับการพิจารณากำหนดนโยบายก็ดี บริหารงานก็ดี และแม้แต่ดำเนินงานก็ดีในด้านการศึกษาก็ยังมีกำแพงความคิดดังกล่าวอยู่ในทัศนคติ จึงแทบจะเป็นไปไม่ได้ในการที่โครงสร้างและรูปแบบของการบริการการศึกษาจะกระจายไปทั่วถึงด้วยระบบที่มีประชาชนส่วนใหญ่เป็นพื้นฐานอย่างแท้จริง

เมื่อเราได้พิจารณากันลึกซึ้งพอสมควรแล้ว ลองหันกลับมามองในส่วนตื้น ๆ กันดูอีกสักครั้งหนึ่ง นั่นคือ บรรยากาศการบริหารงานภายในสถาบันอุดมศึกษาเอง เราคงจะไม่แปลกใจอะไรเลยในเมื่อแม้ว่าได้มีการพยายามปรับปรุงบรรยากาศภายในโดยกล่าวว่า เราจะมุ่งสู่ความเป็นประชาธิปไตยเพื่อผลในการให้เกิดบรรยากาศทางวิชาการที่แท้จริง แม้ว่าจะได้มีการเปิดโอกาสให้มีการผลัดเปลี่ยนตัวบุคคลผู้บริหาร และพยายามที่จะให้บุคคลากรทางวิชาการยืนอยู่บนฐานของวิชาการอย่างแท้จริง แต่บรรยากาศต่าง ๆที่ยังไม่มีการเอื้ออำนวยให้และมีผลสัมพันธ์กับบรรยากาศภายใน ดังได้กล่าวมาแล้วมิได้เป็นไปตามแนวความคิดดังกล่าว มีผลให้พื้นฐานของการบริหารงาน ยังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงแก้ไขเลย จึงทำให้โอกาสที่กลุ่มอิทธิพล ผลประโยชน์ เกิดขึ้นได้ภายในสถาบันอุดมศึกษาทั่ว ๆไป

ผลกระทบจากค่านิยมและโครงสร้างการบริหารงาน

โครงสร้างของสถาบันอุดมศึกษาหลาย ๆแห่ง ยังคงเปิดโอกาสให้กลุ่มผลประโยชน์สามารถสร้างอิทธิพลเพื่อการปกป้องและหาผลประโยชน์ส่วนตัวได้ สภามหาวิทยาลัย อันเป็นองค์การบริหารสูงสุดของหลายต่อหลายสถาบัน ยังคงอยู่ในสภาพที่สามารถสร้างอิทธิพลได้มากยิ่ง ๆขึ้นไปตามกาลเวลา องค์ประกอบของสภามหาวิทยาลัยนั้น จะมีสองส่วนใหญ่ ๆโดยไม่กล่าวถึงส่วนเสริมซึ่งแทบจะไม่มีผลกระทบอะไรเลย สองส่วนใหญ่นี้ได้แก่ กรรมการภายในโดยตำแหน่ง และกรรมการภายนอกโดยตัวบุคคล ตามพระราชบัญญัติที่รองรับการบริหารงานของมหาวิทยาลัยหลายแห่งนั้น ได้ระบุไว้ด้วยสาระว่ากรรมการผู้ทรงคุณวุฒิโดยตัวบุคคลนั้นมีจำนวนไม่เกินจำนวนที่ได้ระบุไว้ตายตัว แต่กรรมการโดยตำแหน่งจากภายในสถาบันเป็นไปโดยตำแหน่งในระดับบริหารคณะวิชาเท่าที่มี และการจัดตั้งคณะวิชาของแต่ละสถาบันมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆจนถึงระดับที่ทำให้เกิดเป็นกลุ่มใหญ่ยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ขาดดุลย์การบริหารไปโดยสิ้นเชิง แม้ว่าในการสรรหาผู้บริหารสูงสุดภายในแต่ละสถาบันที่มีลักษณะเช่นนี้ บุคคลากรทางวิชาการทั่ว ๆไป อันเป็นคนส่วนใหญ่และเป็นฐานสำคัญจะยอมรับบุคคลใดก็ตาม สภามหาวิทยาลัยซึ่งมีอำนาจสูงสุดอาจจะไม่สนใจต่อความต้องการดังกล่าวเลยก็ได้

ในระดับคณะวิชาต่าง ๆก็เช่นกัน แม้ว่าภายในคณะวิชาจะมีการหยั่งเสียง ผลออกมาประการใด แต่อธิการบดีซึ่งเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการบริหารงานมหาวิทยาลัยอาจใช้อำนาจกระทำการด้วยวิธีการใด ๆได้เพื่อให้ผลออกมาในลักษณะที่เอื้ออำนวยให้พรรคพวกส่วนตัวได้เข้าครองอำนาจ หากในทางปฏิบัติเปิดโอกาสได้เช่นนี้แล้ว ในที่สุดฐานอำนาจของบุคคลกลุ่มผลประโยชน์ก็จะค่อย ๆขยายอิทธิพลเข้าครอบคลุม แม้แต่ในสภามหาวิทยาลัยได้ บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งบริหารจึงมีโอกาสที่จะวนเวียนผลัดเปลี่ยนกันอยู่ภายในกลุ่มแสวงผลประโยชน์ด้วยกัน

การเปิดโอกาสให้อธิการบดีเลือกรองอธิการบดีเข้าร่วมทีมได้เอง โดยยึดเหตุผลว่า การทำงานจำเป็นต้องมีความเป็นคณะ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องต้องกัน โดยหลักการแล้วเป็นการสมเหตุสมผล แต่ในทางที่เป็นไปได้นั้น ขึ้นอยู่กับคุณภาพของบุคคลผู้บริหารสูงสุดอย่างสำคัญสิ่งที่สะท้อนออกมาแล้วในอดีตนั้น ผู้ใดที่ได้รับความเห็นชอบให้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารสูงสุด จะใช้สิทธินี้อย่างเต็มที่ ความเป็นคณะจึงหาใช่เป็นเพียงความเป็นคณะเท่านั้นไม่ แต่เกิดความเป็นพวกพ้องอย่างแยกกันไม่ออก จริงอยู่เป็นสิทธิของผู้บริหารสูงสุดที่จะเลือกบุคคล แต่ไม่ได้หมายความว่าได้บังคับให้ผู้บริหารต้องกระทำเช่นนั้น ผู้บริหารที่มีจิตใจกว้าง เห็นแก่ส่วนรวมเป็นที่ตั้งและมีคุณสมบัติสูงทางใจ สามารถทำงานกับใครก็ได้โดยไม่เอาอารมย์ส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้อง และมีความจริงใจต่อส่วนรวม มีนโยบายประสงค์จะให้บุคคลากรทั้งหมดร่วมในการบริหารอย่างจริงจัง และมองความร่วมมือจากคนส่วนใหญ่เป็นทรัพยากรสำคัญแล้ว คงจะไม่ใช้สิทธิในการเลือกบุคคลเข้าร่วมกลุ่มบริหารเอง โดยไม่ขอความร่วมมือให้คนทั้งสถาบันร่วมพิจารณา ดังนั้น การอ้างสิทธิจึงเป็นเพียงการมองในด้านส่วนตัวเองตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว การบริหารงานในเรื่องต่าง ๆทั่วไป แม้ว่าจะได้กล่าวว่าพยายามกระจายงาน แต่ที่จริงเป็นการกระจายอย่างผิวเผินหาใช่ด้วยหลักและมีฐานไม่

สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นสภาวะการบริหารงานในสถาบันอุดมศึกษาหลาย ๆแห่ง และการจะแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติ หากทำตามขั้นตอนแล้วก็ต้องผ่านกลุ่มผู้บริหารอีก ผู้เขียนไม่ขอใช้คำว่าการปรับปรุงพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยต่าง ๆให้เข้าสู่โครงสร้างที่มีความสมดุลย์นั้น ผู้บริหารควรจะต้องเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัว แต่ขอกล่าวว่าควรจะต้องทำหน้าที่ด้วยความสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง และในโครงสร้างสภามหาวิทยาลัย ควรจะได้กำหนดอัตราส่วน ระหว่างฝ่ายบริหาร ฝ่ายผู้ทรงคุณวุฒิจากบุคคลภายนอกทั่วไป และจากบุคคลภายในมหาวิทยาลัยซึ่งมิได้มีหน้าที่บริหารไว้อย่างละเท่า ๆกัน และควรจะได้คำนึงต่อไปด้วยว่า กรรมวิธีที่จะให้ได้มาซึ่งบุคคลภายนอกบุคคลภายในที่มิได้มีหน้าที่บริหารนั้น ไม่ควรที่จะให้ผู้บริหาร

มีสิทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้องในการพิจารณาและตัดสิน ควรจะให้อยู่บนหลักแห่งสิทธิทางวิชาการอย่างแท้จริง

ตัวอย่างที่ได้ปรากฏให้เห็นมาแล้ว

ผู้เขียนถือว่าสถาบันอุดมศึกษาเป็นสมบัติของประชาชนทั้งประเทศ การให้ความรู้แก่ประชาชนเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย จึงใคร่จะขอยกตัวอย่างสิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริง ๆ มาเพื่อประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจให้แจ่มแจ้งด้วย

เมื่อได้มีการสรรหาอธิการบดีของหลายสถาบันในระยะหลัง ๆ นี้ มักจะมีชื่อผู้เขียนเรื่องนี้อยู่ในข่ายด้วยเสมอ ทั้ง ๆ ที่ตนเองไม่ได้มีส่วนรู้เห็นมาก่อน บางครั้งก็ได้ทราบต่อเมื่อเรื่องได้ผ่านพ้นไปแล้ว บางครั้งก็ได้เข้ามาใกล้ชิดตัวจนถึงขั้นมาทาบทาม

ในสถาบันแห่งหนึ่ง เมื่อได้มีประธานกรรมการสรรหามาทาบทาม และผู้เขียนได้ปฏิเสธไป ก็ยังได้กล่าวทิ้งท้ายไว้ว่าแม้คราวนี้จะไม่ได้เป็น คราวหน้าก็ต้องได้เป็นแน่ ๆ ทำให้ผู้เขียนได้ทราบค่านิยมของผู้ใหญ่ในวงการศึกษาว่ายังมองเห็นว่าการได้เข้าดำรงตำแหน่งนั้นเป็นสิ่งที่อยากจะได้ อยากจะเป็น เพื่อความมีอำนาจและยิ่งใหญ่

ในอีกครั้งหนึ่งเมื่อผลการหยั่งเสียงปรากฏออกมาว่าผู้เขียนได้คะแนนนำอย่างมากมายในทุก ๆ สาย และเมื่อใกล้ถึงวันประชุมสภามหาวิทยาลัยเพื่อการพิจารณาขั้นสุดท้าย ก็ได้มีกลุ่มบริหารส่วนหนึ่งเชิญให้ไปพบแบบกันเอง และคาดคั้นขอให้บอกว่าถ้าหากได้เป็นอธิการบดีจะเอาใครเป็นรองอธิการบดีบ้าง ซึ่งก็ได้ตอบไปว่ายังไม่ได้รับแต่งตั้งคงจะบอกไม่ได้ เพราะไม่ชอบด้วยขั้นตอนและมารยาท แต่ก็ถูกคาดคั้นอีก ซึ่งในที่สุดจึงตอบไปว่า "ผมหวังความเจริญของส่วนรวม ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกคนในมหาวิทยาลัย ดังนั้น แม้ว่าจะเป็นสิทธิของอธิการบดีที่จะเลือกคณะผู้ร่วมงานเอง แต่ก็จะขอให้คนทั้งมหาวิทยาลัยได้มีโอกาสเสนอตัวบุคคล" ต่อมาผลที่ปรากฏออกมาจากการพิจารณาของสภามหาวิทยาลัยว่าผู้เขียนไม่ได้รับตำแหน่งอธิการบดี แต่ผู้เขียนกลับคิดว่าได้รับสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่าการได้รับตำแหน่งในด้านที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม นั่นก็คือได้ความรู้เพื่อการนำมาเผยแพร่ให้ประชาชนเจ้าของประเทศได้ทราบ ได้พิจารณาว่าสถาบันที่เขาทั้งหลายมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของนั้นมีปัญหาอะไรอยู่

ผู้เขียนได้ชลอเรื่องที่กล่าวมาแล้วไว้จนกระทั่งสามารถหาข้อมูลได้จากแห่งอื่น ๆ อีก ก่อนการนำมาเขียนและวิเคราะห์ อีกสถาบันหนึ่งซึ่งผู้เขียนถูกนำชื่อเข้าไปเกี่ยวข้องโดยไม่รู้เรื่องมาก่อน และได้ข้อมูลเพิ่มเติมอย่างน่าขอบคุณเพื่อการยืนยันผลการวิเคราะห์เรื่องนี้ ในเมื่อผู้เขียนมีชื่อเข้าข่ายการรับพิจารณาเพื่อรับตำแหน่งในอีกสถาบันหนึ่ง ในที่สุดก็มีบุคคลในคณะร่วมกลุ่มบริหารชุดเดิมซึ่งถ้าหากผู้บริหารคนเดิมพ้นตำแหน่งก็ต้องพ้นไปด้วย ได้เข้ามาพบและขอร้องกันตรง ๆ ว่าให้ถอนตัวเสีย เพื่อขอให้คนเดิมได้เป็นต่ออีกวาระหนึ่ง และยังกล่าวต่อไปด้วยว่าสมัยหน้าก็คงจะได้เป็นแน่ สท้อนค่านิยมว่าเขาคิดว่าใคร ๆ รวมทั้งผู้เขียนเรื่องนี้ก็คงอยากจะเป็นเหมือนอย่างความรู้สึกของเขาด้วย เป็นสิ่งยืนยันค่านิยมซึ่งได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นเรื่อง

ผู้เขียนคิดว่าข้อมูลเหล่านี้มีค่าอย่างยิ่งสำหรับประชาชน เพราะจะช่วยให้ได้เห็นได้เข้าใจถึงส่วนลึกของคุณภาพและสภาวะของสถาบันอุดมศึกษาในปัจจุบันได้ เพราะสถาบันเหล่านี้ต่างก็เป็นความหวังระดับพื้นฐานของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ ข้อมูลที่ได้กล่าวมานี้จึงเป็นการบ้านฝากไว้ให้ประชาชนได้นำไปคิดพิจารณาต่อไป

ผู้เขียนยังมีข้อมูลตัวอย่างอีกมาก แต่เท่าที่ได้หยิบยกเอามานี้ก็คงจะเป็นการเพียงพอแก่การมองภาพในมุมกว้างและลึกให้เห็นได้ชัดเจน การนำมาเขียนนี้ไม่มีเจตนาร้ายต่อบุคคลใดทั้งสิ้น ในส่วนตัวแล้วถือว่าทุกคนเป็นมิตรเสมอ

การสร้างดุลย์บรรยากาศเพื่อการแก้ค่านิยม

ทำไม ผู้นำประเทศบางประเทศ จึงได้สนใจนำตนเองใช้ชีวิตในถิ่นที่ประชาชนยังลำบากยากเข็ญ ทำให้การพัฒนาชนบทของประเทศนั้น ๆ ดำเนินไปอย่างได้ผล ประเด็นนี้ได้ถูกนำมากล่าวกันในที่ต่าง ๆ หลายครั้งหลายหน ขอกลาวแบบโบราณไทย ๆ ว่า "บุคคลผู้ที่มีสายตาเสมือนบัวเหนือน้ำเท่านั้นที่จะมองเห็นประเด็นนี้ได้อย่างลึกซึ้ง ผู้เขียนเคยถูกถามจากนักธุรกิจบางคนว่า "ผมไม่เข้าใจเลยว่า ทำไมคนอย่างอาจารย์ซึ่งเป็นคนระดับมันสมอง จะต้องลงไปทำงานกับพื้นดินไปกินไปนอนกับชาวบ้าน น่าจะนั่งอยู่ในห้องแอร์สบาย ๆ ใช้สมอง ใช้ความคิดจะเหมาะกว่า" ใช่ครับ คนเรามีความคิด แต่มิได้สิ้นสุดเพียงนั้น ถ้าหากทิศทางในการที่จะมองปัญหาต่าง ๆ ไม่สอดคล้องกันกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ ซึ่งเมืองไทยจำเป็นจะต้องพุ่งความสนใจเน้นไปที่นั่น เพราะเขาทั้งหลายยังยากจนและเขาทั้งหลายก็เป็นฐานของประเทศด้วย

การลงไปใช้ชีวิตในที่ลำบากแร้นแค้นเท่านั้น ก็ยังมิใช่จุดหมายปลายทางทีเดียว ถ้าหากมีรายการปฏิบัติงานในที่แร้นแค้นทีขาดความอิสสระและขาดความเป็นกลางอย่างจริงจัง การลงไปใช้ชีวิตในสภาวะดังกล่าวจำเป็นต้องมีความเป็นธรรมชาติอยู่ในตัว จึงจะสามารถเข้าสู่ทิศทางที่ไม่มีอิทธิพลใด ๆ มาโน้มเอียง มิฉะนั้นแล้วก็จะไม่ได้ผลตามเจตนารมณ์

ในปัจจุบันนี้ประเทศที่เจริญมีความคิดไกลและลึกซึ้ง ได้จัดให้มีโครงการนำบัณฑิตที่สำเร็จใหม่ ๆ ลงไปสัมผัสกับบรรยากาศของสังคมภายนอกอย่างอิสสระ ผู้ที่สนใจทำงานในชนบทที่แร้นแค้นก็จะอาสาสมัครเข้าสู่โครงการบัณฑิตอาสาสมัคร ดังเช่นที่ประเทศญี่ปุ่นส่งบัณฑิตอาสาสมัครเข้าไปกระจายกันอยู่ในหมู่บ้านยากจนในประเทศบังคลาเทศหลายร้อยคนและต่างก็อยู่อย่างโดดเดี่ยว ไม่ได้รวมกัน และให้ช่วยตัวเองทั้งในด้านความคิดและในด้านวัสดุทางวิชาการ ทั้งนี้เพื่อการสร้างดุลย์ในด้านค่านิยมและแนวความคิดที่เหมาะสม ชำระล้างอคติและสิ่งที่ติดมาจากบรรยากาศในมหาวิทยาลัย

ในประเทศไทยนั้นยังมีสภาพที่ไม่ทัดเทียมกันกับประเทศที่เจริญแล้ว ในหลาย ๆ ด้านระหว่างการศึกษาในสถาบันการศึกษา ก็จำเป็นจะต้องเสริมด้วยบรรยากาศเช่นที่ได้กล่าวแล้ว ไม่ควรจะหวาดระแวงในเรื่องทั้งหลายความจริงแล้ว ความหวาดระแวงนั้นเกิดจากการหวงแหนผลประโยชน์ส่วนตัวหรือส่วนพรรคพวกบุคคลผู้ใจกว้างย่อมไม่มีความหวาดระแวงใด ๆและบุคคลใจกว้างย่อมเป็นบุคคลผู้มีคุณสมบัติในการนำสถาบันการศึกษาให้ก้าวไปสู่เป้าหมายอันแท้จริงได้

หากสถาบันใด ระดับใด ได้บุคคลผู้มีความใจกว้างและมองปัญหากว้างมาเป็นผู้บริหาร และเป็นผู้นำแล้วย่อมเชื่อได้ว่าบรรยากาศในสถาบันนั้นจะคลี่คลายไปในทางสร้างสรรค์อย่างแท้จริงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ และในมุมกลับหากบรรยากาศในสถาบันใดไม่เอื้ออำนวยต่อการสร้างสรรค์การศึกษาอย่างแท้จริงแล้ว สิ่งแรกและเป็นสิ่งสำคัญยิ่งก็คือ การสูญเสียทรัพยากรคน ทั้งในด้านขวัญ กำลังใจ อันเป็นแหล่งสำคัญที่มีผลผลักดันความคิดในทางวิชาการออกมาทำประโยชน์ รวมทั้งการพัฒนาลักษณะและทิศทางในด้านความคิดอ่านออกมาในรูปแบบที่สอดคล้องกันกับความต้องการของสังคมส่วนใหญ่ด้วย

สามัคคีธรรม

"ถ้าหากส่วนรวมปราศจากบรรยากาศที่ดีเสียแล้ว แต่ละคนซึ่งต่างก็หวังที่จะอยู่ในบรรยากาศที่ดี จะอยู่ดีได้อย่างไร"

สามัคคีธรรม ย่อมนำบรรยากาศที่ดีมาสู่ส่วนรวม และในมุมกลับ การสร้างบรรยากาศที่ดี บรรยากาศที่สามารถทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้ หรือบรรยากาศที่อยู่บนหลักเกณฑ์แห่งความจริงและเหตุผลของการที่มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันเท่านั้น ที่จะก่อให้เกิดสามัคคีอย่างแท้จริงได้ เราควรจะทำอย่างไรจึงจะก่อให้บังเกิดบรรยากาศดังได้กล่าวมาแล้ว

เรามักจะได้ยินการกล่าวในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอว่า ขอให้สามัคคีกันไว้ เพื่อจะได้บังเกิดความสงบสุข อันเป็นผลดีต่อส่วนรวม บ้านเมืองจะมั่นคงและเจริญก้าวหน้าก็เพราะคนในชาติมีความสามัคคีกัน แต่ไม่เคยมีใครที่จะชี้แจงเลยว่า เราจะทำอย่างไรเพื่อให้บังเกิดสิ่งที่เราต่างก็ปรารถนา

ฟัง ๆ ดูแล้ว เสมือนกับว่าการสร้างความสามัคคีนั้นกระทำกันได้ง่าย ๆ เพียงการพูดให้คนสามัคคี คนที่เคยโกรธกัน ทะเลาะกัน ไม่พอใจกัน ความเห็นไม่ตรงกัน ก็จะหันกลับมาหลับหูหลับตารักกันได้ เพราะเห็นแก่ส่วนรวม หากเป็นเช่นนั้นได้ มันก็เย็นเพียงผิว ๆ แต่ส่วนลึกยังคงร้อนเป็นไฟไม่ต่างไปจากเดิมเลย

ถ้าหากจะพิจารณากันให้ลึกซึ้ง เพื่อการหวังผลในส่วนลึกด้วยเช่นกัน มันก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งจะต้องพิจารณากันด้วยเหตุผล มีอะไรบ้างที่เป็นสาเหตุของการแตกสามัคคีกัน แล้วจึงแก้ที่สาเหตุนั้น ๆ มากกว่าเพียงการพูดขอร้องกันด้วยปาก หรือยกป้ายคำขวัญให้คนอ่าน มิฉะนั้นแล้ว บรรยากาศก็คงจะรกไปด้วยป้าย เบื่อระอาหูด้วยคำพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ การแตกสามัคคีก็คงไม่บรรเทาเบาบางลงได้

หลักสำคัญที่เป็นพื้นฐานของชีวิตทุกชีวิตก็คือ "คนเราทุกคนจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกันและกัน" อีกหลักหนึ่งก็คือ "แต่ละคนต่างก็แสวงหาความสุข" ความจริงทั้งสองประการนี้ควรจะต้องมีบทบาทและจุดร่วมกันเสมอ ในชีวิตของแต่ละคน เราจะปฏิเสธหลักทั้งสองประการนี้เสียมิได้ ส่วนในทางปฏิบัตินั้น แต่ละคนต่างปฏิบัติให้อาจเป็นไปได้สองลักษณะคือ ให้หลักทั้งสองประการนี้ขัดแย้งกัน หรือสอดคล้องต้องกัน ถ้าหากมีการสอดคล้องต้องกัน ชีวิตการอยู่ร่วมกันของคนทั้งหลายก็จะเป็นไปอย่างชอบธรรม การแสวงหาความสุขส่วนตัวของแต่ละคนก็จะมุ่งไปสู่ความสุขที่แท้จริง ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะมุ่งไปสู่ความสงบอันเป็นผลดีแก่ทุกคน

ถ้าหากปฏิบัติไปในแนวทางให้หลักทั้งสองประการดังกล่าวเกิดการขัดแย้งกัน ซึ่งโดยสัญชาติญาณของมนุษย์มักจะคำนึงถึงความสุขส่วนตัวเป็นใหญ่ และเน้นไปในด้านความสุขทางวัตถุอันมิใช่ของแท้ แต่เป็นสิ่งที่มีพลังในคน ทำให้ลุ่มหลงมัวเมาได้ง่าย การแตกแยกความสามัคคีย่อมจะเกิดขึ้นและทวีขึ้นเป็นเงาตามตัว

ใครบ้างที่เกิดมาแล้วไม่แสวงความสุข เชื่อว่าทุกคนต่างก็ย่อมแสวงหาความสุขด้วยกันทั้งนั้น แต่สายตาอันอยู่บนภูมิปัญญาของแต่ละคน นอกจากจะทำให้แต่ละคนมองใกล้มองไกลไม่เท่ากันแล้ว ยังมองในทิศทางตรงข้ามกันได้ จึงเป็นเหตุทำให้บางคนก็มองเห็นสิ่งที่แท้ บางคนก็มองตรงข้ามกันกับสิ่งที่แท้ ความสุขบนความวุ่นวาย และความสุขบนความสงบและราบรื่น จึงเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้และทั้งนั้นขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาของคนเป็นต้นเหตุ สิ่งไหนเล่าที่จะเป็นหนทางชีวิตอันแท้จริง

การสร้างความสามัคคีที่แท้จริง ก็คือการสร้างภูมิปัญญาให้แก่คน เพื่อให้มุ่งไปสู่การมองเห็นภาพอันแท้จริงของชีวิตได้ถูกต้อง การสร้างภูมิปัญญาให้แก่คน จะบรรลุผลได้จำเป็นต้องมีจุดเริ่มต้นและจุดชี้นำที่ดี การมีผู้ใหญ่ที่ดี มีภูมิปัญญาที่แท้จริงเป็นผู้นำของสังคมทุกระดับ ยิ่งในระดับสูงเท่าใด ซึ่งมีพลังในการนำไปสู่แนวทางที่ดีได้มากเท่านั้น

ความสามัคคี ความมีคุณธรรม คงจะไม่บังเกิดได้จากเพียงการพูด หรือการเขียนป้ายให้คนอ่าน แต่จะมี

ผลทำให้เกิดความจำเจและแรงสะท้อนที่ตามมาก็คือ ไม่ว่าจะนำเอาคำพูดก็ดีหรือป้ายก็ดีไปใส่ไว้ ณ ที่ใด คนก็จะบังเกิดความเบื่อหน่ายและความอิดหนาระอาใจต่อสิ่งเหล่านั้นไปด้วยในที่สุด

สรุปแล้ว ผู้ใหญ่ที่ดีมีความสามารถในการนำสังคมไปสู่ความสามัคคีได้ จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีภูมิปัญญา ซึ่งสามารถมองเห็นและเข้าใจชีวิตแท้ได้ด้วยตนเอง ผู้นำที่ทำให้คนในสังคมแตกแยกความสามัคคี ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงคุณสมบัติในตัวและในจิตใจของผู้นั้นได้อย่างชัดเจน โดยไม่จำเป็นต้องหาคำอธิบายอื่นใดด้วยวาจา ซึ่งอาจถูกวาดภาพและระบายสีไว้อย่างสวยสดงดงาม

ผู้เขียนเรื่องนี้ใคร่จะขอยกเอาประโยคหนึ่งในการปาฐกถาธรรมของพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นที่เคารพของประชาชนอย่างกว้างขวางมากล่าว "ผู้ที่มีอายุสูงนั้นมีจำนวนมาก แต่ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่นั้นมีไม่มากนัก" ทำให้ได้เข้าใจความหมายของคำว่า "ผู้ใหญ่" ลึกซึ้งยิ่งกว่าเพียงผู้ที่สูงอายุเท่านั้น

จากหลักธรรมที่ว่า จงสงบด้วย กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม นั้น ฟังดูแล้วเสมือนปฏิบัติได้ง่าย แต่จริง ๆแล้วไม่ใช่สิ่งที่ง่ายนัก ถ้าหากจิตใจขาดพื้นฐานที่สอาดและสงบ ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ได้นั้น ควรจะได้ปฏิบัติตนอยู่บนฐานของหลักธรรมสามประการดังกล่าวคือ คิดในลักษณะที่ดีงาม กล่าวในสิ่งที่ดีงาม และปฏิบัติในแนวทางที่ดีงาม

คนเราจะคิดในลักษณะที่ดีงามได้ ใจต้องสอาดและมีความสงบ ไม่เห็นแก่ตัวหรือหวังแต่จะกอบโกยผลประโยชน์เพื่อตัวเอง ใจจึงจะมีความสงบ เกิดความมีสติขึ้นในใจ ควบคุมจิตใจตนเองไม่ให้คิดฟุ้งซ่าน ใครที่มีจิตใจขาดความสงบอยู่ในส่วนลึก ย่อมมีวันที่จะแสดงออกให้เห็นได้ด้วยการกล่าวหรือการกระทำ ในมุมกลับถ้าหากใจเราสอาดและสงบ เมื่อถูกกล่าวหรือถูกกระทำในทางที่ไม่ดีไม่งาม ผู้ที่ใจสอาดและสงบย่อมสงบใจได้ ไม่โต้ตอบหรือต่อเรื่องราวให้ยืดยาวออกไป ส่วนผู้ที่จิตใจไม่สงบมักจะขาดความอดทน เนื่องจากจิตใจไม่บริสุทธิ์มีแต่ความร้อนตัวร้อนใจต่อเรื่องต่อราวออกไปเท่าใด ก็ยิ่งขาดสติและแสดงสิ่งที่อยู่ในส่วนลึกออกมาเรื่อย ๆ การคิดในลักษณะที่ดีงามจึงเป็นหัวใจของการกล่าวและการปฏิบัติที่ดีงาม

ผู้ที่มีความเป็นผู้ใหญ่ที่แท้ ย่อมเย็นด้วยความคิด เย็นด้วยการพูด และเย็นด้วยการปฏิบัติ เป็นที่พักพิงทางจิตใจให้แก่ผู้น้อยที่อาศัยร่มเงา เพื่อการยึดถือเป็นหลักในการมุ่งไปสู่การกระทำคุณความดีได้ ถ้าผู้ใหญ่สามารถเป็นหลักที่ดีให้แก่ผู้น้อยได้ สามัคคีธรรมย่อมแผ่กระจายไปได้ในสังคมนั้น ๆ

ผู้นำกับการพัฒนา

มนุษย์เรา ต้องอยู่ร่วมกันในสังคม และความปรารถนาของสังคมก็คือ ความสงบสุข สังคมของมนุษย์จำเป็นต้องมี "ผู้นำ" อยู่ในกระบวนการ เพื่อเป็นฐานของการนำชีวิตทุกชีวิต ให้สามารถดำเนินไปได้ด้วยดีตามเป้าหมาย

แทบทุกครั้ง ที่มีการพิจารณาเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท เราจะพูดกันว่า "ต้องสร้างผู้นำท้องถิ่นที่ดี" ซึ่ง ทุก ๆฝ่ายต่างก็เห็นชอบด้วยในหลักการ แต่ว่า ยังก่อน เรายังไม่ได้กล่าวกันเลยว่า คำว่าผู้นำนั้น หมายความว่าอย่างไร เราจะตอบคำถามนี้ยังไม่ได้จนกว่าเราจะได้ตกลงชักช้อมความเข้าใจกันเสียก่อนว่า เราจะมุ่งไปสู่ทิศทางไหน เผด็จการ หรือประชาธิปไตยและจากความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่ได้สะท้อนออกมาจากการปฏิบัติในอดีต ชวนให้ต้องนำมาขบคิดว่า ผู้นำนั้น คือตัวบุคคล บุคคลหนึ่ง หรืออุดมการณ์ของความเป็นผู้นำกันแน่ ?

ค่านิยมที่เรามีต่อคำว่า "ผู้นำ"

เมื่อกล่าวถึงผู้นำครั้งใด เราจะมีความรู้สึกว่า บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งและมีฐานอำนาจในการบริหารและการปกครอง เช่น นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี อธิบดี อธิการบดี ผู้อำนวยการ ทั้งหลาย และ ค่านิยมที่สังคมไทยมีต่อสิ่งเหล่านี้ก็คือ ความสูงส่ง และยังมีการปลูกฝังเอาความรู้สึกว่า มีระดับสูงระดับต่ำ เข้าไว้ในส่วนลึกอีกด้วย ถ้าหากกล่าวถึง ผู้นำท้องถิ่น ก็นึกถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือไม่ก็หมายถึง บุคคลผู้ที่จะเข้าไปมีอำนาจในการบริหารงานและการปกครองท้องถิ่น แม้ว่าจะได้มาด้วยการเลือกมาจากชาวบ้านก็ตาม ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงการสร้างผู้นำ จึงเป็นที่เข้าใจกันว่า คือการสร้างบุคคลเพื่อการเข้าดำรงตำแหน่งเหล่านี้

จากสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้ว ย่อมสท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า เรายังมีค่านิยมที่มุ่งไปสู่ทิศทางซึ่งสนับสนุนรูปแบบของการรวบอำนาจ หรือ รูปแบบของการสร้างอาณาจักร อันเป็นการสวนทางกันกับความเป็นประชาธิปไตย สวนทางกันกับการสร้างฐานความคิดเพื่อการกระจายอำนาจให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ เพราะ ค่านิยมที่มีต่อความสำคัญของการบริหารงาน ยังมีลักษณะมุ่งไปที่ตำแหน่งซึ่งมีบุคคลเพียงคนเดียวเป็นผู้ครองอำนาจ

ค่านิยมในสังคมไทย ที่มีต่อคำว่า "ผู้นำ" หาได้เปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ประการใดอย่างที่ปากเรากล่าวเสมอว่า เราจะพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย ค่านิยมในสังคมนับได้ว่าเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะส่งผลกระทบให้สังคมมุ่งไปสู่ทิศทางใด เพราะการพัฒนาสังคมจะไม่มุ่งไปในทิศทางที่ขัดต่อความรู้สึกและความนิยมชมชื่นของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มที่มีพลังสูงในทางเศรษฐกิจและการเมือง เพราะเป็นกลุ่มที่ครอบครองความมีอิทธิพล

ผลสะท้อนในทางปฏิบัติ ที่เราสามารถเห็นได้ชัดเจนมาตลอดระยะเวลาซึ่งผ่านมาแล้วเช่น เมื่อมีตำแหน่งต่าง ๆว่างลง ก็จะได้มีการแย่งชิงกันโดยมิได้นึกถึงศีลธรรมมารยาท ยิ่งกว่านั้น ในระหว่างปฏิบัติงานปรกติก็ยังมีพฤติกรรมที่เรียกว่า "เลื่อยขาเก้าอี้" อันเป็นผลมาจากค่านิยมดังกล่าว ในเครือญาติ ก็ยังมีการให้พรลูกหลานว่า โตขึ้น ขอให้ได้เป็นจ้าวคนนายคน ขอให้ร่ำรวยมาก ๆ และสิ่งเหล่านี้ยังได้ลุกลามเข้าไปสู่วงการทางศาสนา ทำให้ความดี ความบริสุทธิ์ของศาสนา ต้องแปดเปื้อน มุ่งไปสู่ทางผิด มีการรดน้ำมนต์ขอหวย ขอตำแหน่ง เจตนาใช้สิ่งที่เชื่อว่าเป็นเวทมนต์คาถา ทำลายคนโน้นคนนี้ โดยคิดว่า ผู้ใดก็ตามที่ขวางผลประโยชน์ซึ่งตนมุ่งหวังนั้นคือศัตรูไปเสียหมด ทั้ง ๆที่ไม่เคยได้มีเรื่องมีราวอะไรกันมาก่อนเลย เรื่องนี้จึงส่งผลในเชิงบ่อนทำลาย มนุษยธรรมด้วย เพราะความเป็นมิตรแท้ ความสำนึกในความสำคัญของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ย่อมไม่มีเหลืออยู่ในจิตใจ ลง

ได้ขัดขวางผลประโยชน์แล้ว สามารถประหัตประหารได้ทุกรูปแบบ แต่เราก็ยังโฆษณากันอยู่ทั่ว ๆไปว่า "**วัฒนธรรมไทยนั้น สงบเสงี่ยม ไม่ชอบทำร้ายใคร**" แต่ในอีกด้านหนึ่ง เราก็มักจะได้ยินคำปรารภหนาหูขึ้นในระยะหลัง ๆนี้ว่า ทุกวันนี้ เราจะหาความจริงใจต่อกัน ยากยิ่งขึ้นทุกที นับประสาอะไรกับการที่จะคิดไกล มองไกลต่อไปอีกว่า เราจะจริงใจต่อส่วนรวม

ค่านิยมกับหลักธรรม

บทหนึ่งในหลักธรรมได้กล่าวไว้ว่า "**ก่อนที่จะพิจารณาสิ่งอื่นใด ขอจงพิจารณาที่ตนเองเสียก่อน**" เมื่อฟังดู ก็รู้สึกว่า เป็นสิ่งที่ง่าย ๆ**เมื่อพระสงฆ์องค์ใดได้แสดงปาฐกถาธรรมเรื่องนี้** ต่างก็นั่งฟังกันด้วยบรรยากาศอันสงบ จบแล้ว ต่างก็ "**สาธุ**" **เป็นการแสดงทั้งกายกรรมและวจีกรรมถึง "ความเชื่อ"** หากจะถามต่อไปอีกว่า ได้เข้าใจลึกซึ้งเพียงใด เชื่อแล้วจะนำไปปฏิบัติอย่างไร หากความเข้าใจในเรื่องนี้ มิได้ลงลึกถึงนามธรรมโดยแท้แล้ว ก็คงจะหาคำตอบอะไรอย่างแท้จริงไม่ได้

ถ้าหากจะมองกันด้วยค่านิยมที่อยู่บนหลักการของประชาธิปไตยเป็นพื้นฐานแล้ว คำกล่าวข้างต้นที่ได้กล่าวว่า ก่อนที่จะได้พิจารณาสิ่งอื่นใด ก็ขอให้พิจารณาที่ตนเองเสียก่อน นั้น เป็นฐานหลักและมีความสำคัญอย่างยิ่งของความเป็นผู้นำ ในบรรยากาศประชาธิปไตย ก่อนที่จะพิจารณา คนอื่นคนใดในประเด็นของความเป็นผู้นำ ต้องมีความรู้สึก สำนึกเสมอว่า **เราแต่ละคนมีคุณสมบัติความเป็นผู้นำที่ดีของตนเองแล้วหรือยัง** ความสำนึกเช่นนี้ จำเป็นจะต้องถูกสร้างขึ้นให้เป็นคุณสมบัติในจิตใจคนทุกคน

เราได้เคยพูดกันมาแล้วหลายครั้งหลายหน ไม่ว่าจะในเรื่องของการพัฒนาอะไรก็ตาม ว่า โครงการพัฒนาทั้งหลายที่จะมุ่งไปสู่ความได้ผลต่อการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริงนั้น จำเป็นต้องเริ่มต้นจากฐานหรือจากพื้นฐานพื้นล่างขึ้นไป แต่ในทางปฏิบัติ ไม่ว่าจะได้พยายามกันมาแล้วสักเพียงใดก็ตาม ก็ยังกล่าวได้ว่าไม่ได้เป็นไปตามแนวความคิดดังกล่าวเลย เพียงแต่ว่า สายตาของแต่ละคน อาจมองลึกมองตื้นไม่เท่ากันยังอยู่ในสภาพเป็น "บัวใต้น้ำ" หากแต่อยู่ลึกอยู่ตื้นจากผิวน้ำไม่เท่ากันเท่านั้น ยังไม่ได้โผล่พ้นเส้นผิวน้ำขึ้นมาได้ เพราะนั่นหมายถึง การเปลี่ยนแปลงค่านิยมในสังคมในระดับพื้นฐาน ซึ่งจะมีผลสัมพันธ์ถึง การสูญเสียผลประโยชน์ของกลุ่มผู้มีพลังทางเศรษฐกิจและการเมือง เพื่อส่วนรวมหรือเพื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งในสภาพของสังคมไทยปัจจุบันนี้ คงเป็นไปไม่ได้ ทางออกในด้านจิตใจในยุคปัจจุบันก็คือ ต้องหันเข้าหาบรรยากาศของความสงบใจส่วนตัว เพื่อการปรับสภาพใจให้ยอมรับบรรยากาศที่ตนอยู่ต่อไป

เมื่อมีผู้สนใจและเริ่มรู้ เริ่มเข้าใจถึงค่านิยมกับหลักธรรม และอิทธิพลของค่านิยมที่มีต่อการพัฒนาสังคมมากขึ้น จึงได้เริ่มมีการหยิบยกเอาเรื่อง ค่านิยม ขึ้นมากล่าวถึงกันกว้างขวางยิ่งขึ้น แต่ค่านิยมที่มีพลังให้คนยอมรับได้ ย่อมมีระบบเศรษฐกิจและสังคมเป็นพื้นฐาน หาใช่สิ่งที่ใคร กลุ่มใด คนใด จะกำหนดขึ้นได้เองไม่

ผู้นำกับประชาธิปไตย

เรามักจะกล่าวกันเสมอ ในเมื่อมีการแถลงนโยบาย แทบจะทุกระดับการบริหารงานว่า เราจะกระจายอำนาจในการบริหารงาน เราจะกระจายงาน เพื่อให้คนส่วนใหญ่ได้มีส่วนร่วมในการบริหารงาน เพื่อความเป็นประชาธิปไตย แต่ด้วยค่านิยมพื้นฐานดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งเราไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง และยังคงยึดมั่นอยู่อย่างเหนียวแน่นนั่นเอง การกระจายอำนาจ กระจายงานในระดับพื้นฐาน จึงไม่เกิดขึ้น คงเป็นการกระจายที่ผิวเท่านั้น นั่นคือ ต้องได้อำนาจมาแล้ว กุมอำนาจนั้นไว้ และกระจายพลังสู่ผู้ซึ่งตนไว้ใจได้บนความหวาดระแวงผู้อื่น ลักษณะของการกระจายก็คือ การกระจายออกสู่พรรคพวก หาใช่สู่สมาชิกของส่วนรวมโดยมีระบบซึ่งสร้างจากพื้นฐานแท้จริงรองรับไม่

ผู้นำในอุดมการณ์

เมื่อได้กล่าวถึง ผู้นำในด้านของสัจจะธรรมแล้ว การที่สังคมจะมุ่งไปสู่ประชาธิปไตย ในทิศทางที่สอดคล้องต้องกันกับความจริง การศึกษานับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญ เพราะการศึกษาเป็นฐานของชีวิตของทุกรูปทุกนาม บรรยากาศในด้านการศึกษา จึงหาใช่เพียงการยัดเยียดให้คน หมกมุ่นอยู่กับสิ่งสมมุติที่เป็นเพียงเครื่องมือส่วนหนึ่งของการศึกษา และมีความโน้มเอียงไปในด้านการสร้างคนเพื่อให้มีเพียงค่านิยมที่เป็น "รูปนิยม" และกำหนดทางเดินชีวิตไว้เพื่อการรับใช้กลุ่มชนที่มีพลังงานทางเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้นไม่ แทบจะทุกครั้งที่มีการกล่าวถึงว่า "การให้บริการแก่ประชาชน โดยกระบวนการทางการนั้น ไม่ได้เข้าถึงชีวิตประชาชนอย่างแท้จริง" มีคนจำนวนมากที่อยู่ในกลุ่มให้บริการ แสดงความไม่เข้าใจและบางรายก็ไม่สนใจเอาเลย เพราะ ค่านิยมที่มีต่อ "การศึกษา" ในอดีตมาจนถึงยุคปัจจุบัน ยังไม่อาจที่จะกำหนดโครงสร้างการศึกษาให้โผล่ผิวน้ำขึ้นมาได้

ผู้นำในอุดมการณ์ของประชาธิปไตย นั้น น่าจะได้หมายถึงประชาชนทุกคน ตามหลักสัจจะธรรมที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ละคนได้รับการสร้างสรรค์ให้มีความเป็นผู้นำจริงหรือไม่ ผู้นำในหลักสัจจะธรรมจำเป็นจะต้องสร้างขึ้นในสภาวะและบรรยากาศของการศึกษา ในรูปแบบที่มีความอิสระในการคิดโดยอยู่บนฐานของเหตุผลความจริง ซึ่งจะสร้างความสำนึกให้เกิดขึ้นในแนวความคิด และค่านิยมในตนเองในลักษณะที่เป็นธรรมชาติ อยู่บนสิทธิและหน้าที่ซึ่งมีสัจจะธรรมเป็นพื้นฐาน

รูปแบบของทัศนคติของคนที่น่าจะเป็นผู้นำที่ดี จึงน่าจะมีแนวความคิดที่มีสัจจะธรรมเป็นพื้นฐานและเป็นเป้าหมาย มีภาพพจน์ที่มองสังคมในมุมกว้าง ลบรอยช่องว่างทางความคิดต่าง ๆ ซึ่งยึดเกาะอยู่กับสิ่งผิวเผิน เมื่อได้รับความรู้ทางวิชาการ ก็จะให้การยอมรับด้วยความเข้าใจ แต่ไม่ยึดมั่นต่อสิงสมมติทั้งหลาย มองทะลุถึงแนวทางในการที่จะนำเอาความรู้ซึ่งได้รับจากบริการมวลชน ไปใช้ประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ประโยชน์อย่างแท้จริงได้ และสำคัญที่สุดก็คือ สำนึกในหน้าที่หลักที่พึงมีต่อการร่วมกันพัฒนาประเทศ

ในมุมกลับ บุคคลผู้ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยคุณสมบัติดังกล่าว แม้จะถูกเลือกเข้าไปเป็นผู้บริหารในระดับใด เขาจะรับหน้าที่ด้วยความเข้าใจลึกซึ้ง ไม่เพียงแต่หน้าที่ของตนเอง แต่เข้าใจสิทธิและหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ในสังคมที่เขาอยู่อาศัยด้วย รวมทั้งให้ความสำคัญแก่ผู้อื่นในฐานะที่เป็นผู้นำร่วมกัน

ผลของการใช้คุณธรรมคือการสร้างสรรค์ ผลของการใช้อำนาจคือการทำลาย หลายคนมักนิยมกล่าวว่า "จงอยู่เพื่อการสร้างสรรค์" แต่ในทางปฏิบัติ บุคคลเหล่านี้ก็อยู่ด้วยการแสวงอำนาจ หลงอำนาจ และนิยมการใช้อำนาจเป็นเครื่องตัดสินปัญหา อันเป็นการเดินสวนทางกันกับธรรมชาติและความจริง

"เมืองไทยเป็นเมืองแห่งธรรมะ" เป็นคำกล่าวที่เราได้ยินกันเสมอ ๆ แต่ในปัจจุบันนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมอันแท้จริง เพื่ออนุรักษ์ความถูกต้องและชอบด้วยเหตุผลในสังคม ยังมีอีกมากน้อยเพียงใด ในขณะที่ได้มีการใช้ธรรมะในลักษณะผิวเผินเพื่อการโฆษณาและหาผลประโยชน์ส่วนตัว

ระพี สาคริก

20 มีนาคม 2524

"คลื่นชีวิต"

คนที่ยืนหันหลังพิงกำแพงอยู่นั้น ถ้าหากจะมองออกไปจากตัวก็คงจะเป็นไปได้เพียงทางเดียว คือ การมองออกไปข้างหน้า เพราะถ้าจะหันมองไปข้างหลัง ก็คงจะไม่เห็นอะไรอื่น นอกจากกำแพง แต่เมื่อได้ก้าวเดินเรื่อย ๆ ออกไปจากกำแพงแล้วซิ ยิ่งก้าวไกลออกไปจากกำแพงเท่าใด ระยะทางที่จะมองย้อนกลับไปข้างหลังก็ยิ่งไกลมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆแต่ระยะทางที่จะมองไปข้างหน้า จะยิ่งสั้นลงทุกขณะ ในเมื่อหนทางนั้นมีจุดจบที่จำกัดอยู่เบื้องหน้า

ด้วยเหตุผลนี้เอง เราจึงมักจะกล่าวกันเสมอว่า คนเรายิ่งแก่ตัวก็ยิ่งชอบกล่าวถึงอดีต แต่ก็เป็นเรื่องของธรรมชาติของคนซึ่งฝืนไม่ได้ ในเมื่อชีวิตคนเราแต่ละคน ต่างก็มีจุดเริ่มต้น แนวทางดำเนินชีวิต ซึ่งของแต่ละคนต่างก็ได้ผ่านอะไรต่ออะไรสองข้างทางเดินที่ไม่เหมือนกัน รวมทั้งผิวจราจรของถนนชีวิตด้วย และในที่สุดต่างก็ถึงจุดจบทุกรูปทุกนาม

การกล่าวถึงอดีต อาจมีลักษณะที่เป็นไปได้สามรูปแบบด้วยกันคือ กล่าวด้วยการยึดมั่นถือมั่น กล่าวอย่างไม่เป็นแก่นสาร หรือกล่าวด้วยการยอมรับความจริงเพื่ออุทิศเรื่องราวของชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาสำหรับคนรุ่นหลัง

อายุของผมกำลังเข้าเกณฑ์ 60 ปี ผมเข้าใจว่า การกำหนดเกณฑ์ 60 ปีไว้เพื่อการอะไรต่ออะไรนั้น ก็เพื่อเป็นการเตือนสติคนเราแต่ละคนมิให้ลืมตัว แต่เกณฑ์ที่แท้จริงนั้น ยอมอยู่ที่ตัวและใจของเราเอง

แม้ผมจะได้มองย้อนหลังไปพิจารณาชีวิตที่ได้ผ่านมาแล้วในอดีตจนถึงปัจจุบัน จากเด็กคนหนึ่งซึ่งไม่มีความหมายอะไรสำหรับใครอื่นแม้สำหรับตนเอง จนกระทั่งได้กลายเป็นข่าวกล่าวขวัญกันไปทั่วโลกว่าเป็นที่รู้จักชื่อเสียงในระดับโลกผู้หนึ่ง ซึ่งมันอาจเป็นผลให้เสมือนได้รับยาเสพติดเข้าไปวันแล้ววันเล่า ในระยะแรก ๆหรือเปรียบเสมือนพลุที่ถูกยิงขึ้นไปในบรรยากาศ ไม่มีพลุลูกใดเลยที่ฝืนธรรมชาติโดยหลุดลอยออกไปได้ มันจะต้องหมดแรงผลักดันและกลับตกลงมาสู่พื้นโลกในที่สุด จึงกระทำได้อย่างดีที่สุดแต่เพียงว่า ให้มันตกลงมาด้วยตัวของมันเองซึ่งเป็นกฎแห่งธรรมชาติ มิใช่ขึ้นไปกระทบกับเพดานหรือสิ่งใดที่แข็งกระด้าง แล้วก็แตกกระจายตกลงมาในลักษณะของการถูกทำลายอย่างไม่เป็นแก่นสาร การฝึกใจให้รู้ตนเองอยู่ทุกขณะและกล้าที่จะยอมรับความจริงจึงน่าจะเป็นสาระสำคัญที่จะรักษาทิศทางและสภาวะของชีวิตให้มีความเป็นธรรมชาติอยู่ได้เสมอ

หลังจากที่ชีวิตผมได้เริ่มก้าวเข้าสู่บรรยากาศของความชื่นชมยินดี และการสรรเสริญเยินยอ มันทำให้ผมต้องสนใจสร้างดุลย์ให้แก่ตนเองด้วยการหันมาพิจารณาตนเองมากและมากยิ่งขึ้น นับตั้งแต่ผมเริ่มจบจากมหาวิทยาลัย ซึ่งอายุเพียง 25 ปี ผมก็เริ่มดึงตัวเองลงสู่พื้นดิน และมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เพื่อให้ชีวิตได้มีฐานรองรับที่แท้จริง

บัดนี้ อายุผมเข้าเกณฑ์ 60 ปี เมื่อหันมองไปข้างหลัง ผมไม่ได้เห็นสิ่งใดที่เคยประดับอยู่บนพื้นถนนและสองข้างทางชีวิต นอกจากบรรยากาศของความว่างเปล่า วัตถุหรือ ชื่อเสียงหรือ หรืออะไรอื่นใดอีก มันไม่มีอะไรเป็นตัวตนที่จะยึดถือไว้ได้เลยสักอย่างเดียว พลุที่เคยโด่ง มันก็โด่งด้วยกฎของธรรมชาติทางวัตถุ แล้วมันก็จะดับลงด้วยธรรมชาติในตัวของมันเอง ถ้าหากเราอยู่ด้วยความปราณีตและไม่ประมาท สิ่งที่จะขอเขียนไว้ ณ ที่นี้ จึงเพียงเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาสำหรับชนรุ่นหลัง โดยไม่ขอยึดถือว่า อะไรดี อะไรไม่ดี หรือสิ่งใดควรโอ้อวด สิ่งใดควรปิดบัง เพราะมันไม่มีตัวตนอันแท้จริง นอกจาก "เพื่อการศึกษา คือการพูดความจริง"

ผมเกิดเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2465 ระยะหลัง ๆนี้ มีคนชอบถามผมเสมอ ๆว่า บ้านเกิดของผมอยู่ที่ไหน เพราะหลายต่อหลายคนได้ตระหนักดีว่า ผมให้ความสนใจชีวิตคนในชนบทมาก ท่านเหล่านั้นคิดว่า ผมคงจะเกิดและอยู่ในชนบทมาแต่แรก แต่ผมก็ได้ตอบไปว่าผมเกิดในใจกลางกรุงเทพมหานคร ที่ตำบลวรจักร์ อำเภอป้อมปราบ ซึ่งในสมัยนั้น ถนนหน้าที่ทำการประปายังคงร่มรื่นด้วยต้นก้ามปูขนาดใหญ่ มีคนเดินผ่านไปมาเพียงวันละไม่กี่คน ส่วนรถยนต์นั้นแทบจะไม่ได้แลเห็นกัน

ครั้นเมื่อผมอายุได้ประมาณ 4 ขวบ คุณพ่อ คุณแม่ก็ได้ย้ายบ้านมาอยู่ที่บริเวณถนนเศรษฐศิริ ใกล้ ๆ กับสถานีรถไฟสามเสน ซึ่งในสมัยนั้นบรรยากาศโดยทั่ว ๆ ไป ยังมีสภาพเป็นชนบท มองไปทางไหน จะได้เห็นนาข้าว พงหญ้า สวนผัก สวนฝรั่ง และกอไผ่เป็นทิวแถว ผิวถนนยังมีสภาพเป็นก้อนหินและโคลนตม การเดินทางจากในเมืองมาที่นี่ ต้องใช้รถไฟขบวนสั้น ๆ ซึ่งหยุดรับส่งผู้โดยสารตามแยกทางรถไฟที่มีถนนตัดและมีผู้โดยสารให้สัญญาณรถหยุด ในบริเวณใกล้เคียงบ้านที่ย้ายไปอยู่ ก็มีบ้านที่เป็นญาติ ๆ และเพื่อนบ้านสนิทกันเพียงไม่กี่หลังคาเรือน

ผมเริ่มชีวิตโรงเรียนที่นั่น ด้วยการเข้าโรงเรียนประถมขนาดเล็ก ที่ดำเนินการแบบครอบครัวในชนบท ใช้ริมทางรถไฟเป็นเส้นทางเดินระหว่างบ้านกับโรงเรียน ระหว่างทางเดินกลับบ้านเวลาเย็น ๆ ก็ได้พบกับฝูงควายที่เสร็จจากการไถนามาใหม่ ๆ เด็ก ๆ เลี้ยงควายมักจะต้อนลงอาบน้ำในคูข้างทางรถไฟ ผมชอบเอาไม้แคะปลิงตามใต้ท้องและตามขาควาย วางบนรางให้รถไฟทับเล่น

เมื่อปีพ.ศ. 2472 ซึ่งผมมีอายุได้เพียง 7 ขวบ ผมก็ได้เริ่มถูกกระทบด้วยคลื่นชีวิตลูกแรก นับเป็นครั้งแรกที่ชีวิตผมได้ถูกแยกไปจากอกพ่อแม่ซึ่งเป็นหลักสำคัญผมได้ถูกนำไปเข้าโรงเรียนเซนต์คาเบรียลแผนกอยู่ประจำ หรือที่เรียกกันว่า "เด็กใน" ด้วยเหตุผลสองประการคือ โรงเรียนที่เรียนอยู่เดิม เป็นโรงเรียนประถมตอนต้น ไม่มีชั้นที่จะเรียนต่อ และการที่ต้องเข้าอยู่ประจำ ก็เพราะระยะทางเดินระหว่างบ้านถึงโรงเรียนใหม่นี้ ไกลเกินกว่าที่จะเดินเท้าได้ในระยะและเวลาพอสมควร

นักเรียนประจำของโรงเรียนนี้ มีตั้งแต่ชั้นประถมไปจนถึงชั้นมัธยมบริบูรณ์ และผมเป็นเด็กที่เล็กที่สุดในโรงเรียน เมื่อได้ยินสัญญาณเรียกแถว ไม่ว่าเพื่อการใด ผมจะวิ่งไปยืนปลายแถวได้ทันที ผมได้รับบทเรียนอันมีค่าจากชีวิตในโรงเรียนนี้อย่างมากมายมีทั้งคนที่รังแกผมอย่างหนักหน่วงไปจนกระทั่งพบคนที่ให้ความเมตตาแก่ผม แต่ส่วนใหญ่แล้วจิตใจจะถูกบีบคั้นจากการถูกรังแกตลอดเวลา ในบรรยากาศเช่นนั้น ต้องเรียนรู้ถึงความอดทนและทำใจให้สามารถอยู่ได้ ใครก็ตามที่อยากดูคนด้วยกัน ทำอะไรต่ออะไรในสิ่งที่แปลกประหลาด ก็จะมาใช้ผมเป็นเครื่องเล่นได้ เช่น บังคับให้กินตั๊กแตนและทำอะไรต่าง ๆ เพื่อความสนุกของเขาทั้งหลาย ชีวิตต้องจำเจ อยู่ในบรรยากาศเช่นนี้จนชินชา

หลาย ๆ เดือน คุณแม่ของผมก็แวะมาเยี่ยม และมีขนมติดมือมาฝากด้วย ผมดีใจ โผเข้ากอดและน้ำตาร่วง แต่บรรยากาศเช่นนี้มันก็เพียงชั่วครู่ชั่วคราว แล้วมันก็ผ่านพ้นไป ขนมจากผู้บังเกิดเกล้าซึ่งนำไปฝาก ก็ต้องส่งเข้าไปฝากไว้ที่ห้องครัวตามระเบียบ เมื่อถึงเวลารับประทานอาหาร แม่ครัวก็จะใส่เสริมมากับอาหารประจำวัน แต่ก็จะถูกเด็กที่โตกว่าแย่งไปหมด เรื่องเงินติดกระเป๋าสำหรับ "เด็กใน" เป็นค่าขนมประจำวันนั้น, ทางโรงเรียนจะแจกให้เป็นรายวัน ตามที่ผู้ปกครองได้นำมาฝากไว้ โดยมีการเข้าแถวเรียงคิว ณ ที่แห่งหนึ่ง แต่สำหรับผมนั้นไม่มี เพราะทางบ้านได้เห็นว่า โรงเรียนได้จัดอาหารให้ 3 มื้อเรียบร้อยแล้ว ไม่มีความจำเป็นต้องใช้จ่ายอื่นใดเป็นพิเศษ ผมจึงเลี่ยงไปยืนอยู่ทางอื่นในขณะที่คนอื่น ๆ กำลังรอรับเงินกัน

ผมได้ใช้ชีวิต "เด็กใน" ดังได้กล่าวมาแล้ว เป็นเวลา 1 ปีเต็ม ๆ เมื่อทางบ้านได้พิจารณาถึงสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจของผมซึ่งทรุดโทรมลงมากพอสมควร จึงได้เปลี่ยนแปลง ย้ายสภาพจากการเป็น "เด็กใน" มาเป็นการเดินเรียน โดยได้นำผมไปฝากไว้กับคุณครูของคุณพ่อผม ที่ถนนสุโขทัยใกล้ ๆ กับโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย เนื่องจากเป็นการย่นย่อระยะทางเดินเรียนให้ใกล้กว่าการอยู่บ้านที่ถนนเศรษฐศิริ ผมจึงต้องเดินเท้าไปเรียนที่โรงเรียนเซนต์คาเบรียลทุกวัน ห่างออกไปจากที่พักประมาณ 4 กิโลเมตรเห็นจะได้

แม้ว่า คุณพ่อของผม ท่านจะรับราชการอยู่ในราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 และที่ 7 แต่ท่านก็ไม่มีทุนทรัพย์อะไรมากนัก นอกจากที่ดินและบ้านอยู่อาศัยที่ไม่หรูหราอะไรและนอกจากเงินเดือนแล้ว ท่านก็ไม่มีรายได้อื่นใดเลย การที่ได้นำผมไปฝากไว้กับครอบครัวดังกล่าวซึ่งมีศักดิ์เป็นญาติห่าง ๆ

ด้วย ก็ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรทั้งสิ้น แต่ผมจะต้องช่วยทำงานทุกอย่างภายในบ้านตามที่ท่านเจ้าบ้านใช้สอย

ผมต้องตื่นนอนประมาณตี 4 เป็นประจำทุก ๆเช้า ตักน้ำใส่โอ่งน้ำในครัว 2-3 โอ่งใหญ่ ๆ กวาดถู ทำความสะอาดห้องรับแขก ห้องอาหาร ฯลฯ. ท่ามกลางความมืด และระงับการกระทบอะไรต่ออะไรอันจะก่อให้เกิดเสียงดังในขณะที่คนอื่น ๆยังนอนหลับกันอยู่ ประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่ง ท้องฟ้าเริ่มสว่างสลัว ๆก็เป็นอันเสร็จ แล้วก็รีบอาบน้ำแต่งตัว หาอาหารเช้าภายในครัวอย่างง่าย ๆใส่ปากท้อง ก่อนออกจากบ้านเดินไปโรงเรียน แต่ถ้าเช้าวันไหน ผู้ใหญ่ตื่นขึ้น และได้พบว่า ผมกวาดถูไม่หมดจรด ก็จะถูกเรียกมาทำโทษ ให้ทำใหม่จนเป็นที่พอใจ จึงจะไปโรงเรียนได้ บางคราวก็จะถูกตบตี หรือเหวี่ยงอะไรต่ออะไรใส่จนตัวลายหรือฟกช้ำดำเขียว เป็นของแถม แล้วก็ก้มหน้าเดินสอึกสอื้น ตาทั้งคู่มองก้อนหินก้อนแล้วก้อนเล่า บนพื้นถนน ไปอย่างปราศจากความหมายอะไรจนถึงโรงเรียน และอาจมีผลกระทบให้ต้องเดินไปถึงโรงเรียนสาย นั่นหมายถึงโทษที่จะได้รับจากโรงเรียน คือ ครั้งแรกจะถูกประกาศชื่อให้ "ยืนเสา" หลังจากเลิกเรียนในตอนเย็น คือถูกยืนประจานกับเสาโรงเล่นเป็นเวลาครึ่งชั่วโมง ถ้ายังทำผิดเป็นครั้งที่สอง ก็จะถูกลงโทษประจานและเฆี่ยนหน้าชั้นเรียนด้วย.

อีกสิ่งหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นเมื่อผมได้มีการเปลี่ยนสภาพจากเด็กประจำมาเป็นเด็กเดินเรียนก็คือ เรื่องอาหาร หลักที่โรงเรียนเคยจัดบริการ 3 มื้อก็เป็นอันไม่มี แม้อาหารกลางวัน ก็จำเป็นต้องซื้อหารับทานเองในโรงและลานที่มีหาบเร่ขายอาหารนานาชนิดที่ซึ่งมาจากภายนอกโรงเรียน ผมไม่มีเงินติดกระเป๋าอย่างเด็กส่วนใหญ่ บางวันก็ติดอาหารจากบ้านไปด้วย แต่การที่ต้องทำงานหนักก่อนออกจากบ้านพัก ก็ไม่เอื้ออำนวยให้มีความสะดวกในการหาอาหารติดตัวไปโรงเรียน แม้เพียงอาหารมื้อเช้าที่ได้รับทานจากบ้านมาแต่เช้ามืด กว่าจะเดินถึงโรงเรียนด้วยระยะทางเดินประมาณ 4 กิโลเมตร ก็แทบจะหมดท้องแล้ว และยังจะต้องอยู่เรียนหนังสือที่โรงเรียนอีกตั้งแต่เช้าจรดเย็น ในระหว่างเรียนอยู่ในห้องเรียน แม้จะกังวลด้วยความหิวอยู่บ้าง ก็คงไม่มากนัก แต่เมื่อถึงเวลาหยุดพักกลางวัน ในขณะที่ใครต่อใครรับประทานอาหารกัน และกลิ่นอาหารที่ตลบอบอวน แน่ละ ในขณะที่ผมอายุผมเพียง 8 ขวบเท่านั้น มันไม่มีสติพอที่จะหาทางออกอื่นใด หลายครั้งหลายหนที่ต้องเก็บเศษอาหารเหลือ แม้แต่สิ่งที่ตกอยู่ตามพื้นดินรับทาน ซึ่งผมไม่เคยได้ปริปากขอหรือบ่นกับใครเลย มันได้สร้างนิสัยอดทน ไม่ชอบรบกวนใครต่อใคร และความเชื่อมั่นในตนเอง ด้วยลำแข้งของตนเอง และเหตุการณ์ได้เป็นอยู่เช่นนี้นานหลายเดือนทีเดียว ผมสนใจศึกษาคนหลายรูปแบบด้วย.

และแล้ววันหนึ่ง หัวกับหางแถวก็ได้มาพบกันโดยบังเอิญ เพราะผมเป็นเด็กหางแถวของโรงเรียน เมื่อถึงเวลาเข้าแถวก่อนเข้าห้องเรียนจะมีนักคนหนึ่งยืนหัวแถว ก้าวเดินออกไปข้างหน้า เขาเป็นคนตีระฆังบอกแถว และนำแถวเข้าห้อง ผมได้สังเกตุเขาอย่างเงียบ ๆมาเป็นเวลาช้านาน เพราะเขามีบุคคลิกหลายอย่างที่น่าสนใจศึกษา มีความสง่าในท่าที หน้าของเขายิ้มกับทุกคน สุภาพเรียบร้อย และน้ำเสียงแจ่มใส นุ่มนวล และในที่สุดวันหนึ่งเขาได้แอบแลเห็นผมเก็บเศษอาหารรับทานโดยบังเอิญ จึงได้จูงมือผมมานั่งที่ม้านั่ง มุมหนึ่งของโคนเสาโรงเล่นของโรงเรียนเขาได้ซักถามถึงชีวิตของผมและให้เงินผมซื้ออาหารรับประทานซึ่งทีแรกผมไม่ยอมรับจนได้ตระหนักถึงน้ำใจของเขาแล้ว จากวันนั้นมา ผมได้พบเขาเป็นครั้งคราว ทุกครั้งเขาจะไต่ถามและแสดงความเมตตาปราณีแกผม บางครั้งระหว่างการรอเวลาเข้าห้องเรียน เขาจะชวนผมมานั่งคุยอะไรต่ออะไรเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ ลูบศีรษะผม และสอนผม ให้สติแก่ผมในสิ่งต่าง ๆแต่ผมก็ไม่เคยได้ทราบชื่อของเขา และไม่เคยปริปากขออะไรจากเขาเลย ความเป็นตัวของตัวเองยังอยู่เหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง และดูจะเข้มขึ้นไปอีก แต่ก็ได้เพิ่มขึ้นด้วยความศรัทธาที่มีต่อบุคคลผู้พี่ที่รู้จักใหม่นี้.

เย็นลง จะได้แลเห็นรถเก๋งหรู ๆพร้อมด้วยคนขับ มาจอดเรียงรายอยู่ในบริเวณใกล้ ๆโรงเล่นเป็นจำนวนมาก เพื่อรอรับนักเรียนหลายต่อหลายคน ซึ่งมาจากครอบครัวที่มั่งมี แม้เพื่อนที่นั่งโต๊ะเรียนคู่กับผม แต่ผมไม่เคยออกปากขออาศัยใครผมยังคงเดินกลับบ้านพร้อมกับความหิวจนชินแต่เพิ่มความแกร่งและความเข้าใจชีวิตยิ่งขึ้น

มันเป็นเวลาอีกประมาณ 1 ปีเต็ม ๆในสภาวะชีวิตเช่นนี้

แล้ววันแห่งการเปลี่ยนแปลงของชีวิตอีกละลอกหนึ่งก็ได้เกิดขึ้นเมื่อประมาณต้นปี พ.ศ. 2474 ในขณะที่อายุผมย่างเข้า 9 ขวบปี โดยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ได้มีพระราชดำริให้จัดตั้งโรงเรียนเยาวกุมาร ในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้นในบริเวณสวนจิตรลดา โดยรับบุตรจ้าวนายและข้าราชการในพระองค์จำนวนหนึ่ง เข้ารับการศึกษาขั้นต้น เพื่อเตรียมส่งไปศึกษาวิชาการแขนงต่าง ๆต่อในต่างประเทศในอนาคต ผมได้มีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนนี้ด้วย และคงยังเป็นนักเรียนที่เล็กที่สุดในจำนวนนักเรียนทั้งหมด ซึ่งมีเพียง 16 คน. แต่ในบรรยากาศของโรงเรียนนี้ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งอาหารประจำ และแม้แต่อาหารว่างเสริมในขณะหยุดพักย่อย ทางในวังก็ได้จัดมาบริการอย่างครบครัน

ในระยะนั้น ผมได้เฝ้าใกล้ชิดพระยุคลบาทเป็นประจำ รวมทั้งได้มีโอกาสแสดงละครถวาย ทอดพระเนตรเป็นการภายในของโรงเรียนด้วย แทบทุกครั้งสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ได้ทรงรับสั่งถามถึงคุณแม่ของผม ผมจึงได้ทราบว่า พระองค์ท่านได้เคยทรงร่วมชั้นเรียนมาด้วยกันกับคุณแม่ของผมในโรงเรียนราชินี

สวนจิตรลดาในสมัยนั้น มิได้ใช้เป็นที่ประทับ ตัวพระตำหนักถูกปิดไว้เฉย ๆ สภาพในบริเวณทั่ว ๆไปนั้น ส่วนหนึ่งทำเป็นสนามกอล์ฟ นอกนั้นเป็นป่าต้นไม้และพงหญ้า มีต้นก้ามปูใหญ่ ๆร่มรื่นและมีบรรยากาศเงียบสงบ เพราะไม่เปิดให้คนภายนอกเข้าไปเกี่ยวข้อง เนื่องจากเป็นเขตพระราชฐาน ตัวอาคารที่ใช้เป็นโรงเรียนในขณะนั้นอยู่ริมถนนด้านทิศเหนือของตัวพระตำหนักใหญ่ ซึ่งระยะหลังนี้ได้ทำเป็นกรมราชองครักษ์

เพื่อนร่วมโรงเรียน แม้ว่าจะมีอยู่ด้วยกันเพียง 16 คน มีจ้าวนายในระดับสูงถึงพระองค์จ้าวและหม่อมจ้าวอยู่ด้วย ทุกคนมีรถยนต์รับส่งและความสะดวกนานาประการ นอกจากผมซึ่งยังคงเป็นเด็กเดินเรียน ใช้ทางรถไฟเป็นเส้นทางเดินระหว่างบ้านที่ถนนเศรษฐศิริกับโรงเรียนที่สวนจิตรลดาเป็นประจำ ผมได้ยกระดับสภาวะขึ้นอีกเล็กน้อยก็คือ มีคนถือกระเป๋าหนังสือเรียนให้และทำหน้าที่รับส่งระหว่างบ้านกับโรงเรียนไปในตัวด้วย

ความคิดใหม่ ๆได้ผ่านเข้ามาสู่ความรู้สึกตามประสาของเด็ก ๆวันหนึ่งผมได้ฉุกคิดขึ้นมาว่า ทำไมจึงต้องมีคนคอยถือกระเป๋าให้และคอยเดินรับเดินส่งกันทุกวี่ทุกวัน เราก็มีอายุถึง 9 ขวบแล้ว จะทำอะไรด้วยตนเองก็น่าจะได้คนที่คอยรับส่งนั้น ไม่น่าจะมีความจำเป็นเลย เอาเวลาไปทำประโยชน์อย่างอื่นที่จำเป็นกว่ายังจะดีกว่าและบ่ายวันนั้น ในระหว่างเรียนหนังสืออยู่ในห้องเรียน ผมก็นั่งวางแผนเพื่อแสดงความเป็นตัวของตัวเอง ผมทราบดีว่าคนรับผมจะต้องเดินมาตามทางรถไฟ ผมจึงหนีหลบออกทางด้านถนนราชวิถี ตัดเข้าถนนหน้าที่ทำการประปา ซึ่งเป็นถนนเปลี่ยว ร่มรื่นด้วยต้นมะฮอกกานี แต่ผิวถนนยังมีสภาพเป็นหินก้อนใหญ่ ๆแล้วก็วิ่งออกทางถนนริมคลองประปา ซึ่งยังเป็นเพียงคันดินและป่าหญ้าคา กลับถึงบ้านอย่างเรียบร้อย เมื่อคนรับผมไปรอเก้ออยู่นานจนอ่อนใจ จึงกลับบ้านและถูกคุณแม่ดุเอาอย่างมากมาย

ผมได้ใช้วันเวลาว่างในระยะนี้ ตามคุณพ่อไปนอนเวรที่ในวังสวนดุสิตเป็นครั้งคราว และได้เริ่มหัดดนตรีไวโอลิน กับหมาดเล็กซึ่งเป็นผู้ได้บังคับบัญชาคนหนึ่งของคุณพ่อ

ชีวิตภายในโรงเรียนอันสะดวกสบายนี้ ได้ดำเนินมาประมาณหนึ่งปี และแล้ววันหนึ่ง ประมาณเวลา 9.- น.กว่า ๆในขณะที่เรากำลังนั่งเรียนหนังสืออยู่ในชั้นเรียน คุณครูก็ได้บอกกับนักเรียนว่า ขณะนี้ทหารกำลังปฏิวัติแล้ว คุณพระอภิรักษ์ราชฤทธิ์ครูใหญ่ ได้นำนักเรียนใส่รถยนต์ไปไว้ที่บ้าน ตรอกวัดอัมพวัน ถนนพระราม 5 ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากโรงเรียนนัก ด้านหลังของบ้านหันลงสู่คลองสามเสน มีทางออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ได้ปิดประตูบ้านใส่กุญแจไว้อย่างแข็งแรง พร้อมทั้งได้เตรียมเรือเร็วไว้อย่างเรียบร้อย "นั่นคือ เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช ปี พ.ศ. 2475" และโรงเรียนนี้ต้องเลิกล้มไปโดยปริยาย

ถัดจากนั้นมาอีกไม่นานนัก คุณพ่อของผมต้องออกจากราชการในราชสำนัก ในขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพระตำรวจหลวง เนื่องจากกรมนี้ถูกยุบเลิก และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับ ณ ประเทศอังกฤษ คุณพ่อผมพูดเสมอว่า "ท่านไม่มีสมบัติอะไรจะให้ลูก ๆแต่ท่านจะดิ้นรนเพื่อให้สมบัติอันมีค่ายิ่งนั่นคือ การศึกษา"

บ้านที่อยู่ มีสภาพเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวแบบห้องแถว มีเรือนครัวแยกอยู่อีกหนึ่งหลัง นอกจากนั้นก็มีบ้านไม้แบบใต้ถุนสูงอีกหนึ่งหลังซึ่งเป็นบ้านของคุณตาคุณยายของผมรวมอยู่ด้วย ท่านทั้งสองป่วยอยู่ และผมเป็นหลานคนโต มีความใกล้ชิดเป็นพิเศษ จึงทำหน้าที่พยาบาลท่านอย่างใกล้ชิดเป็นระยะเวลานาน คุณยายเลี้ยงผมมาตั้งแต่เล็ก ระยะหลัง ๆเมื่อท่านคุยกับผมใกล้ชิดสองต่อสอง บางครั้งผมได้เห็นน้ำตาของท่านไหลเป็นทางลงสู่แก้มและใบหน้า ผมมักจะอยู่กับอกท่านในยามเย็นและค่ำ และแล้วต่อมา ท่านก็สิ้นด้วยโรคเบาหวานอย่างแรง ทำให้ผมรู้สึกขาดส่วนสำคัญของชีวิตไปส่วนหนึ่ง และจากนั้นผมก็ยังได้พยาบาลคุณตาซึ่งป่วยด้วยโรคอัมพาตอีกนานปีจนสิ้นใจไปต่อหน้าผมด้วย.

ชีวิตของผม หลังจากที่โรงเรียนเยาวกุมารในพระบรมราชูปถัมภ์ได้เลิกไปแล้ว ก็ได้กลับเข้ามาใกล้สภาพเก่าอีก หากแต่ว่า ผมได้มีอายุมากกว่าแต่ก่อนและมีประสบการณ์ชีวิตเพิ่มมากขึ้น ผมได้เข้าเรียนในโรงเรียนเนติศึกษา ใกล้สี่แยกราชวัตร ถนนพระราม 5 ในชั้นมัธยมปีที่ 1 และปีที่ 2 และผมก็ได้มีโอกาสพบกับบุคคลผู้ที่เคยให้ความเมตตาปราณีแก่ผมในสมัยที่ผมเรียนอยู่ในโรงเรียนเซ็นต์คาเบรียล แต่คราวนี้ท่านมาในรูปของครูประจำชั้นของผม ท่านมอบให้ผมไปท่องโคลงโลกนิต ซึ่งเป็นโคลงที่เกี่ยวข้องกับคติธรรมในชีวิตประจำวัน เป็นประจำทุกวัน วันละ 2 บท เมื่อมาถึงโรงเรียนแต่เช้า จะต้องมายืนท่องปากเปล่าให้ได้ที่หน้าชั้นเรียน ทุกเช้า.

ผมแกร่งขึ้นมากทีเดียวในชีวิตประจำวัน แม้จะเดินจากบ้านไปโรงเรียนแต่ละวันโดยไม่มีเงินค่าอาหารกลางวันติดกระเป๋าไปเลยจนสตางค์แดงเดียว ทั้ง ๆที่ในสมัยนั้น ราคาก๋วยเตี๋ยวก็เพียงชามละ 2-3 สตางค์เท่านั้น แต่ผมคิดว่า จิตใจของผมมีความมั่นคงพอสมควร ไม่สนใจกับอาหารการกิน เพียงน้ำดื่มกลั้วท้องก็พอไปได้ แต่กลับหันมาฝักใฝ่วิชาการ งานที่เกี่ยวกับธรรมชาติทั้งหลาย และชีวิตเพื่อนฝูงหลายรูปแบบ รวมทั้งงานศิลปด้วย เป็นที่น่าสังเกตุว่า ผมค่อนข้างจะแสดงความเป็นตัวของตัวเองเอามาก ๆไม่ใช่เหลวไหลหรือเหลวแหลก แต่ไม่ค่อยจะสนใจต่อการเรียนในระบบนัก อยู่ในห้องเรียน แทนที่จะสนใจกับสิ่งที่ครูสอนบนกระดานดำ ผมกลับใช้สมุดเรียนเขียนรูปวิวที่แลเห็นจากหน้าต่างห้องบ้าง หรือแม้แต่ วาดรูปครูซึ่งกำลังยืนสอนอยู่หน้าชั้น งานวิทยาศาสตร์ก็มักจะกลับไปบ้านใช้เวลาว่างอ่านตำรา แล้วก็ประดิษฐ์อะไรต่ออะไรออกมาเป็นของเล่น ผลการเรียนที่น่าจะดีเอามาก ๆจึงเพียงพอไปได้อย่างเฉียด ๆเท่านั้น บางครั้งถึงกับหนีโรงเรียนออกไป แต่ไปนั่งวาดรูปวิวธรรมชาติตามใต้ต้นไม้หรือริมท้องไร่ท้องนาจนหลับไปกับกอหญ้า.

ชีวิตของผม ตั้งแต่อายุ 10 ขวบมาแล้ว ได้มีการเปลี่ยนแปลงและการริเริ่มหลายสิ่งหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณแม่กับคุณพ่อของผมต้องแยกทางกัน ซึ่งผมไม่ได้มีโอกาสที่จะทราบเหตุผล ผมมีน้องท้องเดียวกัน 5 คน เป็นผู้ชายทั้งหมด คนที่สองรองจากผมได้เสียชีวิตไปด้วยโรคปอดบวม ตั้งแต่อายุยังไม่ถึงขวบปีดี ส่วนคนถัดไปนั้นเจ้าคุณลุงและคุณป้าแท้ ๆของผมซึ่งเป็นพี่สาวคนโตของคุณแม่ได้ขอไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมตั้งแต่ยังเล็กมาก ส่วนอีก 3 คนนั้น เมื่อคุณแม่ของผมท่านแยกไป ได้นำเอาน้องคนเล็กไปด้วยระยะหนึ่ง แต่ในที่สุดทั้ง 3 คนก็ได้มาอยู่ร่วมกับผม และเข้าเรียนในโรงเรียนเนติศึกษาด้วยกัน ส่วนชีวิตทางบ้านนั้น ก็เป็นชีวิตแบบพึ่งตัวเองแทบทุกอย่าง นอกจากน้อง ๆ3 คนซึ่งมีอายุห่างกันเพียงปีต่อปีและห่างกับผมถึง 5 ปี ซึ่งนับว่ายังเล็กอยู่ ก็มีพี่เลี้ยงเก่าแก่คนหนึ่งคอยดูแลเป็นธุระเสมือนญาติผู้ใหญ่

ผมให้ความสนใจกับงานอดิเรกหลายอย่างด้วยกัน นอกจากดนตรีแล้วผมสนใจต้นไม้มาก หลังจากกลับจากโรงเรียนแล้ว ก็ลงขุดดินปลูกต้นไม้จนค่ำจนมืด วันหยุดเสาร์อาทิตย์ จะกรำแดดกรำฝน ตัดหญ้า พันดิน ปลูกต้นไม้โดยไม่ต้องมีใครใช้สอย เมื่อผมมีอายุประมาณ 13 ขวบ วันหนึ่งได้ไปเห็นต้นบอน ของเพื่อนบ้านที่เขาปลูกใส่กรงไว้ ไปเฝ้าดูอยู่ทุกวัน อยากได้จนจับจิตจับใจ ไม่มีเงินจะซื้อ ในที่สุดก็แอบไปเอาของเขามาเฉย ๆ ผู้ใหญ่สืบจนได้ความ ผมจึงถูกลงโทษตีอย่างหนัก

ผมสนใจเลี้ยงไก่ ในระยะที่คนรุ่นนั้นกำลังนิยมไก่พันธุ์ต่างประเทศกันอย่างเป็นบ้าเป็นหลังทีเดียว ไปขอไข่ไก่พันธุ์จากเพื่อน ๆ มาเลี้ยง มาฟักไข่ด้วยหลอดไฟฟ้าจนแทบไม่ได้หลับได้นอน

คุณพ่อของผมมีผลงานเขียนรูปไว้ในสมัยที่ท่านเป็นนักเรียน ผมได้เห็นรูปเหล่านี้แล้วก็รู้สึกสนใจ ครูในชั้นเรียนของผมคนหนึ่งชอบเขียนภาพเหมือนของบุคคลสำคัญ ๆ ด้วยชอล์คสี แล้วนำมาติดข้างฝาห้องเรียน ผมชอบใช้เวลาว่างเขียนภาพแบบนี้ด้วย มันทำให้ผมลืมอะไรต่ออะไรที่เป็นปัญหาในชีวิตไปได้อย่างดี

วันหยุดเรียนเสาร์อาทิตย์ไหน ถ้าไม่ปลูกต้นไม้หรือเลี้ยงไก่ในบ้าน ผมชอบชวนน้อง ๆ และนัดเพื่อนร่วมใจที่บ้านอยู่ใกล้ ๆ กันอีก 2-3 คน เอาข้าวห่ออย่างง่าย ๆ ผูกติดเข็มขัด ออกเดินตามทางรถไฟแต่เช้าตรู่ จากสถานีรถไฟสามเสน ชมทิวทัศน์ท้องไร่ท้องนา ไปจนถึงสะพานพระราม 6 ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีบ้างเรือนใด ๆ ไปนั่งวาดภาพ ถ่ายรูปด้วยกล้องถ่ายรูปราคาถูก ๆ ซึ่งยืมมาจากเพื่อน มันเป็นชีวิตสงบ ยังไม่เป็นแก่นสาร แต่เมื่อเหลียวกลับไปมองมุมชีวิตนั้นแล้ว ทำให้ได้แลเห็นแกนชีวิตซึ่งขณะนั้นพึ่งจะงอกขึ้นมาใหม่ ๆ จากมุมหนึ่ง ในสภาพหนึ่งซึ่งไม่เหมือนใคร และยืนอยู่ได้ด้วยสภาวะแวดล้อมที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ในตัวของมันเอง และผู้ใหญ่ในสมัยนั้น หากมีใครสนใจที่จะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงไปสู่อนาคต ก็คงไม่มีใครจะบอกได้

งานอดิเรกอีกสิ่งหนึ่งซึ่งผมให้ความสนใจเป็นอย่างมากในยามว่างในขณะนั้นได้แก่ การศึกษาวิชาการทางวิทยาศาสตร์ เช่น แม่เหล็กไฟฟ้า แสง เสียง และคณิตศาสตร์ต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ผมไม่มีเงินติดกระเป๋า และอดมื้อกินมื้อ ผมฝันที่จะได้เป็นเจ้าของตำรา แม่เหล็กไฟฟ้า แสง เสียง เล่มงามที่เห็นเพื่อนถืออยู่ และแล้วผมก็ขวนขวายหาเงินพิเศษ เก็บสะสมจนซื้อหนังสือชุดนี้ได้ ผมภูมิใจมาก และเพิ่มของเล่นขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง ยามว่างถ้าเจียดเวลาได้ ก็จะหอบหนังสือชุดนี้มานั่ง ๆ นอน ๆ โคนต้นสนริมน้ำในบ้านอ่านไปคิดไป และด้วยความใจดีของผมนั่นเอง วันหนึ่งก็มีเด็กหนุ่มคนหนึ่งเข้ามาสนิทสนมกับผม แล้วก็ขอยืมหนังสือชุดนี้ไป ผมให้เขายืมโดยมิได้เฉลียวใจเลยแม้แต่น้อย เพราะโดยปรกติผมคิดคนทุกคนในแง่ดีเสมอ ในที่สุดผมก็ได้ทราบว่า เขาได้รังแกจิตใจผมเสียแล้ว

ในห้องพักของผมจะมีการสร้างสิ่งประดิษฐ์หลายอย่างจากวิชาการเหล่านี้ จนรกเต็มห้องไปหมด และไม่ยอมให้ใครเข้าไปเกี่ยวข้อง ผมทำเครื่องทุนแรงอย่างง่าย ๆ หลายรูปแบบ ในที่สุด ผมก็ได้ประกอบเครื่องบินเล็กจนสามารถบินได้ในอากาศ โดยการใช้ยางรัดของมาถักเป็นเกลียว ทำเป็นแหล่งกำเนิดพลังงานขับเคลื่อนใบพัดซึ่งเหล่าด้วยมีดจากไม้ฉำฉาน้ำหนักเบา อัดด้วยกาวให้ติดกันและเหลื่อมบิดเป็นมุมซึ่งคาดว่าจะกินลมดีที่สุด ผมฝันด้วยว่า วันหนึ่งข้างหน้า ผมจะต้องสร้างเครื่องบินใหญ่ และจะเป็นนักบินที่ดีมีฝีมือด้วย

คุณพ่อของผมได้คุณแม่คนใหม่มาให้ผม ท่านเป็นบุตรีคนหนึ่งของคุณตาหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ท่านได้ให้การดูแลผมเป็นปรกติ และผมก็ได้ให้ความเคารพท่านเป็นผู้ใหญ่ในบ้าน ในที่สุด ผมได้ถูกส่งตัวไปอยู่ที่บ้านคุณตาหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ซึ่งทั้งคุณตาและคุณยายก็ได้ให้ความเมตตาแก่ผมเป็นอย่างดี ผมได้ถูกจัดให้พักร่วมห้องกับหลานชายคนหนึ่งของท่านซึ่งทำงานเป็นเสมียนอยู่ที่กรมศิลปากร การย้ายไปอยู่ที่นั่นก็เพื่อฝากเข้าเรียนในโรงเรียนศิลปากรแผนกนาฏดุริยางค์ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เพื่อหวังว่าอาจจะได้มีโอกาสไปแสดงในประเทศญี่ปุ่น ผมต้องเดินจากบ้านซึ่งอยู่บริเวณบ้านบาตร์ ใกล้วัดสระเกษ ไปเรียนหนังสือทุกวัน เป็นเวลาประมาณ 2 ปีเต็ม ๆ ผมรู้สึกว่า ความรู้สึกนึกคิดของผมมันไม่หยุดนิ่ง แต่มีความกระตือรือร้นอะไรต่ออะไรอยู่ตลอดเวลา จนผู้ใหญ่คงจะรู้สึกได้ชัดเจน ในที่สุดจึงได้เปลี่ยนโรงเรียนให้ผมอีก แต่ยังพักอยู่ที่เดิม ผมไม่ได้มีโอกาสพบคุณแม่ผมเลยตั้งแต่ท่านจากไปแล้วเป็นปี ๆ

ผมย้ายไปเข้าเรียนในโรงเรียนราชบุรีวิทยาลัย ซึ่งอยู่ที่วังเดิมของกรมหลวงราชบุรี ที่เทเวศน์ เพื่อหวังเข้าเรียนต่อในโรงเรียนนายร้อยทหารบกในอนาคต ผู้ที่เข้าเรียนในโรงเรียนนี้ส่วนใหญ่ หวังเข้าเรียนต่อในโรงเรียนนายร้อยทหารบกแทบทั้งสิ้น เนื่องจากมีอาจารย์คนสำคัญ ๆของโรงเรียนนายร้อยในสาขาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เป็นเจ้าของและเป็นอาจารย์สอนในวิชาสำคัญ ๆด้วย และนักเรียนจำนวนมากก็เป็นลูกหลานนายทหาร แต่ผมไม่ได้เป็นเช่นนั้น นอกจากมีเพื่อนบางคนเรียนอยู่ในโรงเรียนนี้แล้ว

ผมได้เข้าเรียนชั้นมัธยมปีที่ 6 ซึ่งขณะนั้นมีชั้นมัธยมบริบูรณ์ถึงมัธยม 8 และโรงเรียนนี้ยังมีชั้นมัธยม 9 ซึ่งเป็นชั้นพิเศษเพื่อกวดวิชาเข้าโรงเรียนนายร้อยเท็คนิคโดยเฉพาะ โรงเรียนนี้ได้รับความนิยมสูงมาก มีนักเรียนเพิ่มปริมาณมากขึ้นอย่างรวดเร็วจนเกิดการแตกแยกขึ้นในการบริหารงาน ถึงโรงเรียนต้องแยกออกไปเป็น 3 โรงเรียน ส่วนโรงเรียนเดิมได้เปลี่ยนชื่อไปเป็นรพีพัฒน์วิทยาลัย และผมก็ยังเรียนอยู่ในโรงเรียนเดิม จนชั้นมัธยมปีที่ 7 พร้อมทั้งได้สมัครเข้าเรียนวิชา ยุวชนทหาร ด้วย

ชีวิตยุวชนทหารนั้นเย็นลง หลังจากเลิกเรียนแล้ว ต้องฝึกอย่างหนักจนถึงค่ำ และมีเครื่องหมายเชิดชูเกียรติ 3 ระดับ ให้แก่ผู้ที่ประกอบคุณความดี, ระดับต่ำคือแถบสีเขียว ระดับกลางเป็นแถบสีเหลือง และระดับสูงเป็นแถบสีแดง บนแถบสักกะหลาดนี้ มีเครื่องหมายกองทัพบก ใช้ประดับหน้าอกเมื่อแต่เครื่องแบบ คืนวันหนึ่ง ประมาณเวลาตี 2 เกิดเพลิงไหม้ใหญ่ในบริเวณกรุงเทพ ผมวิ่งออกจากบ้านพัก ตามแสงเพลิงที่จับท้องฟ้าแดงฉานไปประมาณ 8 กิโลเมตร ได้เข้าช่วยเจ้าหน้าที่ตำรวจดับเพลิงทำงานจนใบหน้าเกรียมด้วยความร้อน กลับถึงบ้านรุ่งสว่างของวันใหม่ ในที่สุดทางกรมยุวชนทหารก็ได้ประดับเครื่องหมายเชิดชูเกียรติสีแดงให้ที่หน้าอกเสื้อผม ในขณะนั้นผมมีความภูมิใจมาก แต่ก็บอกยากว่าความภูมิใจนั้นเนื่องมาจากเหตุใดบ้าง มันอาจฝังเอาความรู้สึกที่ยึดติดอยู่กับสิ่งเหล่านี้ หรือภูมิใจที่ได้ช่วยบำบัดทุกข์ให้แก่เพื่อนมนุษย์ ซึ่งถึงบัดนี้ ผมเห็นว่าสองสิ่งนั้นเดินสวนทางกันอยู่ แต่ในสมัยเด็ก ๆก็คงจะนึกไม่ถึง เพราะถ้าเราจะนำเอาต้นไม้อ่อน ๆไปเทียบกันกับต้นไม้ที่แผ่รากแตกกิ่งก้านสาขาเติบใหญ่แล้ว ย่อมเทียบกันไม่ได้ แต่ต้นไม้ใหญ่ทุกต้นก็จำต้องผ่านสภาวะที่เป็นต้นไม้อ่อน ๆมาก่อนด้วยกันทั้งสิ้น

กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศเปลี่ยนแปลง เลิกชั้นมัธยม 7 และ 8 ใช้ชั้นมัธยม 6 เป็นมัธยมบริบูรณ์ และนำชั้นมัธยม 7 และ 8 ไปเป็นโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาของแต่ละสถาบันอุดมศึกษา โรงเรียนรพีพัฒน์วิทยาลัยก็เปิด ชั้นมัธยม 6 พิเศษ เพื่อกวดวิชาเข้าโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา รวมทั้งโรงเรียนเตรียมนายร้อยและเตรียมนายเรือด้วย ผมจึงได้หันกลับมาเรียนในชั้นมัธยม 6 พิเศษ เพราะอายุผมยังน้อยกว่าเกณฑ์เข้าโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาอยู่มาก แต่ชั้นมัธยม 6 พิเศษนี้ ไม่มีการสอบ ดังนั้น ก่อนหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการจะได้จัดการสอบเทียบมัธยม 6 เป็นประกาศนียบัตรมัธยมบริบูรณ์ ผมจึงได้ย้ายมาเข้าเรียนในชั้นมัธยม 6 ของโรงเรียนนันทนศึกษา ซึ่งเป็นโรงเรียนราษฎร์ชั้นนำโรงเรียนหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้บ้าน ใกล้ ๆที่ว่าการอำเภอดุสิต และเป็นขณะที่โรงเรียนนี้กำลังเตรียมส่งนักเรียนลงสนามสอบเพื่อเทียบวิทยะฐานะของโรงเรียนกับกระทรวงศึกษาธิการ ทางโรงเรียนจึงได้ส่งนักเรียนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีผมรวมอยู่ด้วย ไปเรียนและลงสนามสอบเทียบที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร ซึ่งปรากฏว่า ผมได้ทำคะแนนสูงอันเป็นคนหนึ่งในกลุ่มซึ่งมีผลให้โรงเรียนนันทนศึกษาได้รับการรับรองวิทยฐานะจากกระทรวงศึกษาธิการ และผมก็ได้รับประกาศนียบัตรมัธยมบริบูรณ์จากโรงเรียนวัดเบญจมบพิตรด้วย.

เมื่อผมได้ย้ายมาสมัครเรียนที่โรงเรียนนันทนศึกษา ผมได้ย้ายจากบ้านคุณตาหลวงประดิษฐ์ไพเราะกลับมาอยู่บ้านเดิมที่ถนนเศรษฐศิริอีก ทำให้ได้อยู่ใกล้กับน้อง ๆและบรรยากาศของบ้านเก่าอีกครั้งหนึ่ง คุณพ่อของผมได้เข้ารับราชการอีก แต่มารับหน้าที่เจ้าพนักงานตรวจมาตราชั่งตวงวัด ของกองมาตราชั่งตวงวัด กระทรวงเศรษฐการ หรือกระทรวงพาณิชย์ในปัจจุบัน

อายุผมยังน้อยอยู่มาก ประกอบกับไม่ได้เตรียมตัวที่จะสมัครเข้าเรียนต่อในสาขาใด ผมจึงเรียนซ้ำชั้นมัธยมบริบูรณ์ที่โรงเรียนนันทนศึกษาอีกปีหนึ่ง ผมรู้สึกว่า ผมอยู่ในสภาวะที่ครูอาจารย์ให้ความรักและความเกรงใจเป็นพิเศษ และเพื่อนนักเรียนทุกคนก็ให้ความรักและความสุภาพเรียบร้อยแก่ผมมาก ผมสร้างผลการเรียนที่ดีเด่นให้เป็นเกียรติประวัติแก่โรงเรียน สุภาพกับทุกคน ไม่เคยคิดใครเป็นศัตรู และได้รวมกลุ่มครูนักเรียนไปแสดงดนตรีในนามของโรงเรียน ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ซึ่งในสมัยนั้น เป็นสถานีวิทยุแห่งเดียวที่มีอยู่ภายในประเทศ ตั้งอยู่ที่ในวังพญาไท ซึ่งเป็นโรงพยาบาลพระมงกุฎในปัจจุบันนี้

ในระหว่างนี้ เป็นปี พ.ศ. 2482 ผมมีอายุได้ 17 ปี คุณพ่อของผมออกตรวจงาน มาตราชั่งตวงวัด ตามร้านจำหน่ายเครื่องชั่งตวงวัดและร้านค้าต่าง ๆในชนบท ท่านได้ชวนผมไปด้วยในฐานะผู้ติดตาม และมีนายตรวจร่วมไปด้วยอีก 2 คน รวมทั้งหมดเป็น 4 คน เราได้ขึ้นรถไฟจากกรุงเทพตรงไปยังจังหวัดภาคอิสานตอนใต้ เช่น บุรีรัมย์ และสุรินทร์ ในสมัยนั้นไม่มีทางรถยนต์ นอกจากทางเกวียน การเดินทางระหว่างอำเภอ ต้องรอนแรมไปในป่าเปลี่ยว ซึ่งมีสัตว์ป่าและไข้ป่าชุกชุม เราลงรถไฟที่อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ว่าจ้างเกวียนเดินป่าทั้งหมด 5 เล่มด้วยกัน เราอยู่ประจำเกวียนกันคนละเล่ม ส่วนอีก 1 เล่ม ใช้เป็นเกวียนเครื่องครัวและสัมภาระทางราชการได้จ่ายกระสุนปืนไว้ให้คณะของเรา เพื่อการหาเลี้ยงตัวเองและป้องกันอันตรายในระหว่างการเดินทางด้วย ผมได้รับประสบการณ์จากการเดินทางในครั้งนั้นเป็นอย่างมาก เราออกเดินทางแต่เช้าตรู่ ผ่านสภาพภูมิประเทศต่าง ๆกัน บางตอนก็แห้งแล้งมาก เส้นทางเดินเต็มไปด้วยฝุ่นจนมองแทบไม่เห็นอะไร บางตอนก็ถูกพายุฝนกระหน่ำ จนทางเดินมีสภาพเป็นโคลน บางครั้งเราก็ต้องลงเดินลุยโคลนไปตลอดทาง จะนั่งบนเกวียนก็ทนความกระเทือนไม่ไหว เพราะทางล้อเกวียนเต็มไปด้วยรากต้นไม้ป่า บางตอนเป็นทุ่งนาเก่า ๆบางตอนก็เป็นป่าทึบค่ำที่ไหน เราก็จอดเกวียนล้อมเป็นวงกลม เอาวัวขังไว้ตรงกลางเพื่อป้องกันเสือมาขโมยวัว แล้วสุมกองไฟไว้รอบนอก เรานอนกอดปืนอยู่ในประทุนเกวียน ส่วนคนขับเกวียนนั้น นอนใต้ท้องเกวียนอีกทีหนึ่ง วันแรก ๆก็มีกลัวความเปลี่ยวของป่าอยู่บ้าง แต่ระยะหลัง ๆก็เริ่มชินและกลายเป็นความเข้มแข็ง บางวันผมเพลียมากจากการเดินทางถึง 8-9 ชั่วโมง พอพลบค่ำก็หลับพาดอยู่กับปากเกวียนจนถึงเช้า เราเดินผ่านหมู่บ้านใหญ่น้อยไปจนถึงชายแดนเขมร แถบภูเขาพนมรุ้ง และได้เรียนรู้เล่ห์เหลี่ยมของการใช้เครื่องชั่งตวงวัดในการซื้อขายข้างของพ่อค้าจีนที่แทรกอยู่แทบทุกหนทุกแห่ง ถ้าเป็นมาตรการตวง หากเป็นถังซื้อข้าวจากชาวนา ก็จะขูดผนังด้านในจนเหลืองบางมาก และกระทุ้งก้นถังให้ต่ำลงไปด้วย ถ้าเป็นถังตวงขายก็จะกระทุ้งก้นถังให้ตื้นขึ้น หากเป็นเครื่องชั่งที่ใช้ตุ้มน้ำหนักมาตรฐานก็จะมีการขูดออกหรือหยอดตะกั่วเพิ่มเติม สุดแล้วแต่ความประสงค์ในการใช้ เมื่อเราได้ตรวจพบก็จะยึดหรือตีตราห้ามใช้ บางกรณีก็แจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีด้วย การเดินทางของเราจึงต้องเสี่ยงต่อภัยอันตรายจากผู้ประสงค์ร้ายอยู่ไม่น้อย อาหารในระหว่างการเดินป่านั้น นอกจากข้าวสาร และของแห้งแล้ว เราก็ได้อาศัยลูกปืนยิงนกเขาบ้าง นกเปล้าน้ำบ้าง ไก่ป่าบ้าง เป็นอาหารประจำวัน ผมถนัดปืนลมมากกว่าปืนลูกซองและชนิดอื่น แต่ปืนลมประจำตัวของผมนั้น ทำพิเศษคือใช้สองสปริงซ้อนจึงมีความแรงมาก การใช้ปืนลม ต้องมีฝีมือในการย่องและคืบคลานเข้าใกล้เป็นพิเศษ จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายพอสมควร ถ้าฝนตกก็อาจได้ยิ่งและกิ้งก่าซึ่งเป็นอาหารพื้นเมืองของคนแถบนั้นด้วย

ในด้านกล้วยไม้นั้น ผมมีความสนใจอยู่ภายในใจอย่างหนึ่ง การเดินทางผ่านเขตอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ มีคนกล่าวขวัญกันมาแต่กรุงเทพแล้วว่า เอื้องกุหลาบนางรองนั้น สวยนักสวยหนา ผมก็ไม่เคยได้รู้จักหรือมีความรู้ว่า เอื้องกุหลาบนางรองนั้นคืออะไร รูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร แต่ขณะเดินป่า สายตาก็สอดส่ายหาเอื้องกุหลาบนางรอง ซึ่งจริง ๆแล้ว ก็ไม่ทราบเหมือนกันว่า กำลังหากล้วยไม้อะไรกันแน่ ได้เห็นอะไรเป็นกล้วยไม้ก็ถอกติดมือใส่เกวียนมา โดยคิดว่า มันอาจเป็นเอื้องกุหลาบนางรองเข้าสักชนิดหนึ่งก็ได้ ผมเดินป่าครั้งนั้นใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์ จึงได้ขึ้นรถไฟกลับกรุงเทพ ได้กล้วยไม้มาด้วยจำนวนหนึ่ง นำมาปลูกไต่ขึ้นซุ้มต้นไม้ไว้ที่บ้าน

เจริญงอกงามแตกแขนงเป็นกอใหญ่ มาทราบภายหลังว่า มันคือกล้วยไม้ "เสือโคร่ง" ที่พบดาดดื่นอยู่แทบทุกหนทุกแห่ง ในป่าทุกภาคของประเทศไทย

ในปี พ.ศ. 2482 นี้เอง ผมสอบได้ประกาศนียบัตรมัธยมบริบูรณ์ของกระทรวงศึกษาธิการเป็นใบที่สอง และยังได้ใช้เวลาเย็นๆเรียนพิมพ์ดีดสัมผัสสิบนิ้วจากโรงเรียนพิมพ์ดีดเอกชนซึ่งอยู่ใกล้ ๆเส้นทางเดินกลับบ้าน จนสามารถพิมพ์ภาษาไทยได้อัตราความเร็วสูงระดับอาชีพ

ระยะนี้เอง ผมได้วางแผนการเรียนต่อด้วยตนเอง โดยไม่ยอมปรึกษาผู้ใหญ่ ด้วยความฝันของเด็กหนุ่มอย่างผมในขณะนั้น คือต้องการที่จะเข้าสมัครเป็นนักบินรบ พอทราบจากเพื่อนว่า เขาเปิดรับสมัครศิษย์การบิน ผมก็เดินเท้าจากบ้านที่ถนนเศรษฐศิริไปตามทางรถไฟ ผ่านสถานีรถไฟบางซื่อ บางเขนหลักสี่และถึงดอนเมือง ระยะทางร่วม 15 กิโลเมตร ไปยังกองทัพอากาศเพื่อสมัครสอบแข่งขัน ผมเดินเท้าไปกลับทุกวัน ตั้งแต่วันสมัคร ไปตรวจร่างกาย สอบแข่งขัน ทดสอบศูนย์การทรงตัว และฟังผล มีผู้สมัครกว่า 500 คน แต่จำนวนความต้องการมีเพียง 30 คนเท่านั้น ในที่สุดผมก็สอบได้ทุกกรณี และขั้นตอนสุดท้ายก็คือ ผมจะต้องเอาผู้ปกครองไปลงนามในสัญญายินยอมกับกองทัพอากาศ เรื่องจึงได้แดงขึ้น ขณะนั้นคุณแม่ของผมได้มาพักอยู่บ้านเจ้าคุณลุงซึ่งเป็นพี่เขยของท่าน และเจ้าคุณลุงก็เป็นเสืออากาศหนึ่งในสามคนที่มีอนุสาวรีย์อยู่ที่หน้ากองทัพอากาศในปัจจุบันในฐานะ 3 นักบินคนแรกผู้บุกเบิกกองทัพอากาศไทย ผมคิดว่า คงจะไม่มีใครที่เหมาะสมเท่ากับท่านในการลงนามมอบตัว แต่แล้ว ทันทีที่ผมเรียนให้ท่านทราบ ทั้งท่านและคุณแม่ของผมก็ไม่ยินยอม ท่านบอกว่า ท่านเป็นทหารอากาศมาแล้ว ท่านไม่ยอมให้หลานเป็นอีก ส่วนคุณแม่ของผมก็บอกว่า ถ้าแกเป็นนักบิน ฉันก็คงอายุสั้นเรื่องจึงได้จบลงเพียงแค่นั้นเอง.

ชีวิตของผมยังคงเลื่อนลอยอยู่ จนกระทั่งเย็นวันหนึ่ง เพื่อนคนหนึ่งซึ่งได้เคยคบกันมาตั้งหลายปีแล้ว และได้คบกันมาเรื่อย ๆบ้านก็อยู่ใกล้กัน เดินไปโรงเรียนด้วยกันเป็นครั้งคราว ได้มาหาผมและบอกว่า จะมาลาไปเรียนต่อที่โรงเรียนเตรียมวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ เพราะไปสอบแข่งขันได้ และได้ที่ 1 ของจำนวนที่รับทั้งหมด 120 คนด้วย ผมได้ยินชื่อ โรงเรียนเกษตรกรรมแม่โจ้มาแล้วเป็นครั้งคราว แต่มิได้ทราบรายละเอียดอะไรมากไปกว่า เป็นโรงเรียนที่มีชีวิตลำบากตรากตรำมาก หลายต่อหลายคนไปอยู่แล้วมักจะทนไม่ได้

หลังจากที่ได้ไต่ถามรายละเอียด จึงได้ทราบว่า แต่ก่อนเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูเกษตรกรรมที่รวมมาจากหลายภาค เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้ปรับปรุงระบบอุดมศึกษาให้มีโรงเรียนเตรียมอุดม ทางกระทรวงเกษตรก็ได้จัดตั้งวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ขึ้นที่เกษตรกลางบางเขน และได้เปลี่ยนสภาพของแม่โจ้ให้เป็นโรงเรียนเตรียมของวิทยาลัยนี้ โดยเรียนหลักสูตร 2 ปี ต่อจากมัธยมบริบูรณ์ ผมรู้สึกสนใจไม่มากนัก ประกอบกับได้มีการสอบแข่งขันเสร็จไปแล้วด้วย แต่ก็สนใจอยากจะไปเชียงใหม่ เพราะยังไม่เคยไปมาก่อน ในที่สุดผมก็ได้อวยพรให้แก่เพื่อนของผมด้วยดี แล้วก็ไม่ได้ติดใจอะไรอีกเลย

พรหมลิขิตกำหนดทิศทางชีวิตสู่การเกษตร

กิจวัตรประจำอีกอย่างหนึ่งที่ผมปฏิบัติมาตั้งแต่เล็กจนโต ก็คือ การดูแลรักษารถยนต์ของคุณพ่อ ท่านขับรถของท่านเอง แต่ผมเป็นคนดูแล ล้าง ทำความสะอาดรถท่าน ไม่ว่าท่านจะกลับบ้านค่ำคืนดึกดื่น ผมจะอยู่รอล้างและทำความสะอาดอย่างละเอียดถี่ถ้วน เช้ารุ่งขึ้น รถจะสะอาด ขัดเงา แม้แต่โคลนใต้ท้องรถก็ไม่มีติดตามซอกตามมุม เพราะผมทำงานด้วยความละเอียด ฝังจิตใจลงในงานที่ทำ และเมื่อทำแล้วต้องรับผิดชอบอย่างดีที่สุด เมื่อผมโตขึ้นอีกเล็กน้อย พอมีความรู้เพิ่มเติม แม้แต่เครื่องยนต์ในส่วนที่ง่าย ๆควรจะทำได้ก็ได้กระทำด้วย

วันหนึ่ง ในปลายเดือนเมษายน 2483 คุณพ่อของผมได้ชวนผมนั่งรถไปในเมืองด้วย เพราะมีงานที่จะต้องนำรถไปซ่อมแถววรจักร์ และแล้วอุบัติเหตุก็เกิดขึ้น รถยนต์ถูกชนท้ายแรงพอสมควรจนเกิดความเสียหาย ผู้ชน

ได้ไปด้วยกับเราเพื่อเอารถไปตีราคาค่าซ่อมที่อู่ซ่อมบริเวณวรจักรนั่นเอง เราได้พบกันเข้ากับ ม.จ. ลักษณากร เกษมสันต์ รองอธิบดีกรมเกษตรและการประมงโดยบังเอิญ เพราะท่านก็เอารถไปทำที่นั่นด้วย ท่านทรงชอบพอกับคุณพ่อของผมมาก หลังจากที่ได้คุยทักทายกันพอสมควร ก็ได้ทรงทราบว่า ผมว่างการเรียนอยู่จึงชวนไปพบ คุณพระช่วงเกษตรศิลปการ ซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมเกษตรอยู่ในขณะนั้น คุณพระช่วงท่านบอกว่า "ผมอยากให้หลานของผมไปเรียนเกษตรที่แม่โจ้ คงจะดีกว่าไปทำอย่างอื่น เพราะเขาก็ชอบต้นไม้และสัตว์เลี้ยงอยู่แล้ว" ท่านมองดูผมอย่างเชื่อมั่น ท่านยิ้มกับผมด้วยแววตาที่ผมมองเห็นแล้ว รู้สึกว่ามีความมั่นคง หนักแน่นทั้ง ๆที่ ถ้าจะดูสังขารของผมแล้ว ผมตัวผอม เล็ก แบบบางมาก ท่านได้ควักนามบัตรออกมาเขียนถึงผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียม เป็นเชิงฝากให้ไปทดลองเรียนดูก่อน เนื่องจากผมยังไม่ได้ผ่านการสอบแข่งขัน ความจริงเขาได้สอบกันไปแล้ว และผู้ผ่านการสอบทั้งหมดก็ได้เดินทางไปแล้วด้วย

คราวนี้ ผมจะต้องเดินทางไปแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ ด่วนที่สุด ภายในไม่เกิน 3 วันของการเตรียมตัว สมัยนั้น การเดินทางออกไปต่างจังหวัด ดูจะเป็นเรื่องใหญ่จะต้องไปลำลาญาติผู้ใหญ่หลายท่าน เมื่อผมได้เข้าไปกราบลาเจ้าคุณลุงทยานพิฆาต ซึ่งเป็นทหารอากาศที่ผมได้กล่าวถึงมาแล้ว ท่านได้สอนผมอย่างสั้น ๆแต่มีความเด็ดขาดและเป็นกันเอง ว่า "แป้ว แกไปเถิด ลุงขอบอกฝากไว้ว่า ถ้าแกไม่สำเร็จกลับมาแกจะต้องเป็นหมา ไม่ใช่เป็นคน" ผมลงกราบท่านที่เท้า

เย็นวันเดียวกันนั้นเอง ก็มีเพื่อนอีกคนหนึ่ง เขามาหาผมพร้อมด้วยเพื่อนของเขาอีกคนหนึ่ง เพื่อผมบอกว่าได้ทราบข่าวว่าผมจะไปเรียนต่อที่แม่โจ้ จึงอยากจะแนะนำให้รู้จักกับเพื่อนของเขาอีกคนหนึ่ง ซึ่งคนนี้ร่างกายกำยำล่ำสันและใหญ่กว่าผมมากทีเดียว แล้วเขาก็พูดต่อไปว่า "ลื้อจะไปไหวรึ?" ดูแต่เพื่อนคนนี้ซิ ตัวโตบึกบึนยังทนไม่ไหว อยู่ได้เพียงไม่กี่วันยังต้องหนีกลับเลย" ผมไม่พูดอะไรมากไปกว่าการพยักหน้านิดหน่อย แล้วก็ขอบใจแล้วเราก็คุยกันเรื่องอะไรต่ออะไรต่อไปอีกพักหนึ่ง เขาก็ลากลับไป ในใจผมไม่เคยสะทกสะท้านในเรื่องเหล่านี้เลย ผมไม่เคยเอามาใส่ใจให้เกิดอารมณ์ ผมมีนิสสัยมุ่งไปข้างหน้าตลอดเวลา เมื่อถึงเวลามันจะเป็นอย่างไร มันก็ต้องเป็นอย่างนั้น ขอให้เราทำอย่างดีที่สุดก็แล้วกัน

วันที่ออกเดินทางจากกรุงเทพเป็นวันจันทร์ต้นเดือน ชีวิตของผมต้องจากบ้านและญาติพี่น้องอีกครั้งหนึ่ง และผมก็ยังไม่มีโอกาสที่จะทราบได้ว่า อะไรกำลังรอผมอยู่ข้างหน้า ญาติ ๆหลายคนให้ของรับทานไปด้วย เพราะมีข่าวว่า ที่นั่นอดอยากมาก ส่วนเสื้อผ้าของใช้ติดตัวก็มีไปไม่กี่ชิ้น ผมโชคดีที่ได้ผู้ร่วมเดินทางอีกคนหนึ่ง ท่านผู้นี้สอบชิงทุนรัฐบาลไทยไปเรียนเกษตรที่ฟิลิปปินส์ พึ่งกลับมาและถูกส่งไปเป็นอาจารย์สอนที่แม่โจ้ เรารอนแรมไปในรถไฟตั้งแต่บ่าย ๆจนกระทั่งอีก 1 คืนได้ผ่านพ้นไป ผมตื่นเต้นมากกับทิวทัศน์อันสวยงามเมื่อฟ้าเริมสาง รถไฟกำลังวิ่งอยู่ท่ามกลางหุบเขา ธารน้ำ และถ้ำ เพราะในชีวิตไม่เคยได้สัมผัสภาพธรรมชาติเช่นนี้มาก่อนและแล้ว รถไฟก็เข้าจอดสถานีเชียงใหม่ต่อนบ่ายกว่า ๆเกือบจะสี่โมงเย็น

ทันทีที่รถไฟจอด ก็มีเจ้าหน้าที่และรถจากโรงเรียนมารับอาจารย์อีกท่านหนึ่งกับผมด้วย รถจากโรงเรียนเป็นรถสองแถวขนาดกลาง มีสภาพแบบบริการชนบท เข้าเมืองกันทีหนึ่ง ใครจะมีธุระอะไรก็มารวม ๆกัน จอดทำธุระให้คนนั้นคนนี้ กว่าจะออกจากเมืองได้ก็วนกันอยู่หลายรอบทีเดียว ดังนั้น หลังจากรถได้รับเราที่สถานีรถไฟแล้ว ก็เข้าไปวิ่งวนอยู่ในเมืองจอดโน่น จอดนี้ รอคนนั้น ขนของให้คนนี้ อยู่อีกพักใหญ่ ส่วนตัวผมนั้น ได้เข้าไปนั่งอยู่เงียบ ๆในมุมหนึ่งของรถ สายจับอยู่กับการแสดงออกของคนแต่ละที่ผ่านเข้ามาสู่แวดวงเหล่านั้น พร้อมทั้งคิดและวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆไว้เป็นข้อมูลและความรู้เพื่ออนาคต ผมยอมรับอย่างหนึ่งว่า ความคิดและการสังเกตุต่าง ๆของผมไม่เคยหยุดนิ่ง มาตั้งแต่สมัยเด็ก ๆแล้ว และมักจะชอบคิดชอบวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆเลยออกไปข้างหน้าในอนาคตอยู่ตลอดเวลา

จนกระทั่งเกือบจะถึงเวลา 6 โมงเย็น รถจึงตั้งหลักได้เรียบร้อย และออกเดินทางมุ่งสู่ "แม่โจ้" ซึ่งห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ออกไปอีก 18 กิโลเมตรในเขตอำเภอสันทราย เส้นทางในสมัยนั้น อาจแบ่งออกไปได้เป็น 2 ตอน ตอนแรก จากตัวเมืองไปสู่ตัวอำเภอสันทราย ประมาณ 9 กิโลเมตร ทางตอนนี้จัดอยู่ในสภาพดีพอสมควร ผิวจราจรเป็นถนนโรยหิน สองข้างทางมีสภาพทั่ว ๆ ไปเป็นไร่นา ตอนที่สอง จากตัวอำเภอสันทรายไปถึงหมู่บ้านห้วยแม่โจ้ มีสภาพเป็นฝุ่นหนา บางตอนก็มีลักษณะอยู่ในระหว่างทางเกวียนที่รถยนต์พอจะวิ่งได้ ที่ว่าเป็นทางเกวียนก็เพราะเหตุว่า ผิวพื้นเป็นร่องลูกล้อค่อนข้างลึก ซึ่งปกคลุมด้วยฝุ่นซึ่งเกิดจากดินทราย เราจะได้เห็นเกวียนซึ่งภาษาทางภาคเหนือเรียกว่า "ล้อ" ส่วนใหญ่ลากเทียมด้วยวัวคู่ เดินตามถนนเป็นครั้งคราว

รถได้แล่นไปถึงแม่โจ้ค่ำมาก จนแทบจะไม่ได้แลเห็นบรรยากาศรอบ ๆเลย ศูนย์กลางของโรงเรียนนี้ก็คือ บริเวณที่มี อาคารอำนวยการซึ่งเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น ชั้นบนเป็นที่ทำการ ชั้นล่าง ปีกหนึ่งเป็นห้องสมุดกลาง และอีกปีกหนึ่งสำนักงาน นอกจากอาคารอำนวยการแล้ว ก็มีอาคารโรงอาหาร พื้นซิเมนต์ ฝาสี่ด้านไม่มี ห้องเรียน ซึ่งมีลักษณะเป็นโรงไม่ใหญ่นัก หลังคามุงด้วยใบตองตึง พื้นเป็นดิน มีฝาด้านเดียว คือด้านที่แขวนกระดานดำ อาคารปฏิบัติการเคมี และห้องเรียนรวม ซึ่งมีลักษณะเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว เช่นกัน รถได้แล่นมาจอดลงที่หน้าโรงอาหาร พอดีกับจังหวะที่เพื่อนผมที่เคยไปลาผมก่อนออกเดินทางมา อิ่มข้าวและเดินผ่านมาเห็นผมนั่งอยู่ในรถ เขาดีใจมาก ร้องถามออกมาว่า "ลื้อมาเที่ยวเหรอ!" ผมตอบว่า "ไม่ใช่มาเที่ยว แต่มาจริง ๆ" ผมกระโดดลงมาจับมือเขาด้วยความดีใจ เรื่องที่ว่า ทำไมถึงมานี่ไว้คุยกันทีหลัง เขาชวนผมไปรับประทานอาหาร ซึ่งผมก็ทานอะไรไม่ค่อยลง แล้วคืนนั้นเขาก็ชวนผมไปนอนที่หอเขาเป็นการชั่วคราว

หอพักนักศึกษาในขณะนั้น มีอยู่ทั้งหมด 11 หอพักด้วยกัน ใช้ชื่อหอแทนการใช้หมายเลข แผนสิ่งก่อสร้างของโรงเรียน ไม่ได้วางโดยเอาศูนย์กลางเช่น อาคารอำนวยการ ห้องเรียน โรงอาหาร ไว้ตรงกลางกลุ่ม แต่กลับไว้ริมด้านหนึ่ง ผมถูกจัดเข้าอยู่หอ "อุดมศิลป" ซึ่งเป็นหอพักที่ไกลที่สุด กว่าจะเดินมารับทานอาหารหรือมาเรียนหนังสือ ต้องเดินลัดทุ่งนามาเกือบ 2 กิโลเมตร เพราะบริเวณโรงเรียนกว้างขวางมาก หอพักที่ผมอยู่หลังคามุงด้วยใบตองตึงมีสองชั้น ชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย ใช้เปลือกไม้ไผ่แผ่แบน ๆสานกันทำเป็นฝากั้นโดยรอบ ชั้นล่างใช้ระแนงแบนตีเป็นตารางสี่เหลี่ยม พื้นเป็นดินธรรมชาติ ใช้สำหรับจอดรถจักรยาน เก็บจอบ เสียม แม้แต่ปุ๋ยปัสสาวะ ซึ่งถึงกับมีการแย่งกันขโมยกัน เพื่อเอาไปใช้หมักรดพืชผักในแปลง

ชั้นบน แต่ละคนมีเตียงไม้แบบธรรมดา ๆปลายเท้าเตียงมีตู้เก็บเสื้อผ้าเล็ก ๆพอจะอัดอะไรต่ออะไรไว้ได้ หัวนอนเตียงต้องต่อชั้นไว้สำหรับวางหนังสือ วางตะเกียงน้ำมันก๊าสและเทียนไข เพราะที่ที่ไม่มีน้ำประปา ไม่มีไฟฟ้าใช้ และเราต้องนอนกางมุ้งทุกคน เพราะไข้ป่าชุกชุมมาก เราต้องขุดส้วมใช้กันเอง ขุดบ่อดักน้ำที่ไหลมาตามลำรางข้างถนน ไว้ใช้ซักผ้าและอาบ

สภาพที่โรงเรียนในสมัยนั้น อยู่ในสภาพป่าแทบจะเต็มตัว เพราะถ้าจะดูจากประวัติโรงเรียนแล้ว คุณพระช่วงเกษตรศิลปการได้เป็นผู้นำในการบุกเบิกและสร้างโรงเรียนนี้มาเพียงไม่นานปีเลย ขณะที่ผมไปนั้น ส่วนหนึ่งในเขตโรงเรียนยังมีสภาพเป็นป่าทึบอยู่เป็นร้อยไร่ โรงเรียนมีนโยบายใช้นักเรียนที่มาเข้าใหม่เพื่อทดสอบความอดทน ให้ลงขุดตอ ถางป่าเป็นการประเดิมเสียก่อน เป็นเวลา 1 เดือนเต็ม ๆ เครื่องมือที่ใช้ทำงานก็จำกัดไว้ ไม่มีอะไรให้นอกจาก จอบ 1 เล่ม กับขวานอีก 1 เล่ม เท่านั้น เมื่อมองดูต้นไม้ในป่าแล้ว ล้วนแล้วแต่ขนาดสูงจนต้องแหงนคอตั้งบ่าเป็นส่วนใหญ่

ในช่วง 1 เดือนแรก หลังจากระฆังปลุกตอนตี 5 แล้ว 6 โมงเช้าทุกคนต้องพร้อมด้วยจอบและขวาน แต่งตัวชุดลงงานตามระเบียบของโรงเรียนคือ เสื้อกางเกงจีน ผ้าพื้นเมืองสีกรมท่า หมวกสานใบลาน และรองเท้าผ้าใบเข้าแถวและมุ่งไปสู่บริเวณที่จะต้องการป่าขุดตอ ก่อนอื่นเราต้องใช้จอบขุดโคนต้นไม้ ต้นละประมาณ 5-6 คน ขุดจนรากส่วนใหญ่ลอยขึ้นมา ดินเป็นหลุมกว้างพอสมควร แล้วจึงใช้ขวานตัดรากใหญ่ ๆจนกระทั่ง รากไม่

สามารถทานน้ำหนักต้นได้ แล้วใช้เชือกดึง ต้นไม้ก็จะโค่นลงตามปรารถนา นักเรียนได้กระจายกันเข้าไปในป่าเป็นกลุ่ม ๆ พอกลุ่มอื่นได้สังเกตุเห็นยอดต้นไม้ไหว ๆ ต่างก็ส่งเสียงเฮกันทั้งป่า แสดงว่า "โค่นอีกหนึ่งต้นแล้ว" เรามีเวลาหยุดพักรับทานอาหารแต่ละมื้อ เพียงครั้งละ 1 ชั่วโมงเท่านั้น ในช่วงนั้น มองไปทางไหนจะได้เห็นผ้าพันมือพันที่เท้านักเรียนเป็นส่วนใหญ่ มือนั้นไม่ต้องพูดถึง พอง จนแตกจากแตกก็ค่อย ๆ เปลี่ยนสภาพเป็นด้านและชินตามลำดับ ส่วนอื่น ๆ ก็อาจได้เห็น แผลถูกขวานฟัน กิ่งไม้ทับศีรษะแตก แขนเดาะ แน่นอนทีเดียว ใครเปราะก็ต้องไปบ้าน ผมแม้จะตัวเล็กกว่าคนอื่นเป็นส่วนใหญ่แต่เสียงที่เคยถูกสบประมาท และชีวิตที่ได้เคยสัมผัสมาแล้วมันไม่ทำให้จิตใจผมกระเทือนเลย แต่กลับรู้สึกตรงข้ามว่า "มันท้าทายดีทีเดียว" และกำลังใจสำคัญอีกสิ่งหนึ่งก็คือ เพื่อนทุกคน ทั้งรุ่นพี่และรุ่นเดียวกันไม่มีใครเป็นศัตรูกับผม เพราะผมเป็นมิตรกับทุก ๆ คน ช่วยเหลือทุก ๆ คนอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

ผมรู้สึกว่า บรรยากาศที่ได้สัมผัสที่นั่น ในขณะนั้น เสมือนอยู่อีกโลกหนึ่งซึ่งห่างออกมาจากโลกในอดีต เรื่องงานหนักไม่ได้มีส่วนเข้ามารบกวนจิตใจผมเลยแม้แต่น้อย พอพลบค่ำ ได้ลงอาบน้ำในลำห้วยซึ่งห้อมล้อมไปด้วยป่าที่เงียบสงัด พอความมืดเข้ามาปกคลุมบริเวณ คงได้ยินแต่เสียงจั๊กจั่น เสียงลม นาน ๆ จะได้ยินเสียงกระดึงที่คอวัวกับเสียงล้อเกวียนกระทบกับพื้นถนนในยามดึกแว่วมาเป็นครั้งคราว ภายในหอพัก มีเตียงถึงเตียงวางเรียง กันเป็นตับ พร้อมด้วยแสงตะเกียงรั้วบ้าน แสงเทียนไขบ้างเป็นบรรยากาศยามกลางคืนที่นั่น ถ้าค่ำใดได้ยินเสียงฟ้าร้องครืนครัน ต่างก็แหงนมองดูหลังคา เตรียมโยกย้ายเตียงกันเป็นการใหญ่ อย่าให้วางอยู่ตรงรูซึ่งสามารถมองทะลุขึ้นไปเห็นดาวบนท้องฟ้าได้ มิฉะนั้นแล้ว หลังคามุ้งไม่ของใครก็ของใครจะต้องเป็นที่รองรับน้ำฝนอย่างแน่นอน

หนึ่งเดือนให้หลัง โรงเรียนก็เริ่มการเปลี่ยนแปลงรายการเรียนใหม่ ผมได้พบว่า มีนักศึกษาหายหน้าไปเกือบ 40 คน ในจำนวนประมาณ 120 คน จากบททดสอบความอดทนที่ได้ผ่านมาแล้ว จริงอย่างที่ได้รับการบอกเล่าที่กรุงเทพเมื่อก่อนเดินทางมานี่ คนที่เปราะใจไม่สู้นั้น แม้คนตัวใหญ่ ๆ ก็เป็นได้ขึ้นอยู่กับชีวิตซึ่งได้ผ่านการอบรมจากชีวิตจริงมาแล้วอย่างไร

รายการที่เปลี่ยนเข้าสู่สภาพปรกติก็คือ ตื่นตี 5.30 นาที 6 โมงเช้าต้องลงทำแปลงขนาด ทางโรงเรียนจะจ่ายที่ดินให้ทำแปลงปลูกผักคนละ 5 แปลงที่เรียกว่าแปลงขนาดก็คือแปลงกว้าง 1 เมตรยาว 5 เมตร การที่จะปลูกพืชผักอะไรนั้น ครูเป็นผู้กำหนดให้ ทุกเช้าจะต้องลงแปลงขนาดระหว่างเวลา 6.00-7.00 น.โดยมีการเรียกชื่อใครจะขาดโดยไม่มีเหตุผลเพียงพอไม่ได้ทุกคนจะมีคะแนนประจำตัว ส่วนผลิตผลที่ได้จากแปลงขนาด นักเรียนจะเก็บขายโรงครัว ราคาก็สุดแล้วแต่ทางโรงครัวจะกำหนดให้

เสร็จจากการลงแปลงขนาดแล้ว ทุกคนจะต้องรีบกลับหอพัก อาบน้ำ ซักผ้า จัดเตรียมหนังสือเรียนแล้วก็รีบมายังเสาธงหน้าอาคารอำนวยการเพื่อตั้งแถวเคารพธงชาติเวลา 8.00 น. แล้วจึงเข้าโรงอาหาร รับทานอาหารเช้า เสร็จเรียบร้อยได้พักอีกนิดหน่อย เข้าห้องเรียนเวลา 9.00 น. เรียนไปจนถึงเวลา 12.00 น. วิชาที่เรียนก็เป็นวิชาคล้าย ๆ กับมัธยม 7 และ 8 เดิมในสายวิทยาศาสตร์ แต่มีวิชาเกษตรเข้ามาเสริมด้วย เช่น ดินและปุ๋ย หลักการปลูกพืช หลักการเลี้ยงสัตว์ หลักการจัดการไร่นาเป็นต้น

ทันทีที่เลิกเรียนในเวลาเที่ยงวัน ก็ต้องรีบเข้าโรงอาหารรับทานอาหารให้เสร็จโดยเร็วที่สุด แล้วรีบกลับหอพัก เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวจากเสื้อเชิ้ตสีขาวและกางเกงสีกรมท่าขายาวที่ใส่เข้าห้องเรียน มาเป็นชุดลงทำงาน พร้อมด้วยต้องมีจอบและขวานติดประจำตัว ใครจะลืมไม่ได้เลยเป็นอันขาด ทุกคนจะต้องไปรวมกัน ณ ที่นัดหมายก่อนเวลาบ่ายโมงตรง เพราะมีการเรียกชื่อและตรวจความพร้อมในการทำงานด้วย หลังจากเรียกชื่อเสร็จ นักเรียนจะถูกจ่ายงานให้ไปทำตามหมวดต่าง ๆ เช่นหมวดผักก็ไปปลูกผัก หมวดหมูก็ไปเลี้ยงหมู กวาดขี้หมูและล้างคอกหมู หมวดไก่ก็ไปทำงานทุกอย่างในคอกไก่เช่นกัน ในแต่ละสองสัปดาห์ก็จะมีการจัดใหม่ หมุนเวียนเอานักเรียนไป

ยังหมวดใหม่ เพื่อให้ทุก ๆคนได้มีโอกาสสัมผัสกับงานของทุก ๆหมวด หมวดนาดูจะเป็นหมวดที่กรำงานมากที่สุด ผมต้องเลี้ยงควาย ไถนา คราด เก็บขี้หญ้า และดำนาด้วย เพื่อนผมคนหนึ่ง พยายามดึงควายให้ไถนาต่ออีกเล็กน้อย ในขณะที่ระฆังเลิกงานของโรงเรียนได้ดังขึ้นแล้ว ควายที่นั่นรู้มาก พอได้ยินเสียงระฆัง มันจะหยุดเดินทันที งานของเขาเหลืออีกเพียงนิดเดียวก็จะเสร็จ เขาจึงกระโดดออกไปข้างหน้า แล้วดึงสนสะพายเต็มแรง ผลที่เขาได้รับก็คือ ถูกมันวิงเข้าใส่ เอาเขาข้างหนึ่งตักเข้าที่หน้าท้องจนถึงไส้แตกต้องนำส่งโรงพยาบาลด่วน

การลงทำงานภาคบ่ายนี้ ระหว่างบ่ายโมงถึงบ่ายสี่โมงครึ่ง เป็นงานของโรงเรียนทั้งหมด นักศึกษาไม่มีส่วนได้ใด ๆจากการจำหน่ายผลิตผลเหล่านี้ และผลิตผลเหล่านี้ก็นำมาจำหน่ายโรงครัวเพื่อให้นักศึกษาบริโภคด้วย

หลังจากเลิกงานภาคบ่ายนี้แล้ว เราก็ทะยอยกันกลับหอพัก หอพักแต่ละหอ ห่างกันมากพอสมควร หัวหน้าหอจะแบ่งที่ดินรอบ ๆบริเวณหอให้แก่นักศึกษาทำงานรับผิดชอบคนละประมาณ 200 ตารางเมตร ซึ่งเราเรียกกันว่า "แปลงบ้าน" ซึ่งต้องใช้เวลาพิเศษ เย็น ๆค่ำ ๆและวันเสาร์อาทิตย์ทำแปลงนี้ ใครจะปลูกอะไรก็ได้ตามใจชอบ มีครูผู้ปกครองบ้านบ้านละคน ครูนี้อยู่บ้านพักครู แต่มาประชุมลูกหอและตรวจตราดูแลเป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่จะมาเวลาค่ำหรือกลางคืน ก่อนปิดภาคการศึกษาแต่ละภาค ครูจะมาตรวจให้คะแนนแปลงบ้าน ผลิตผลนั้นต้องขายให้โรงครัวบางคนเลือกปลูกพืชที่ปลูกง่าย ๆได้ปริมาณมาก ๆเช่น ฟักทองและน้ำเต้า เมื่อถึงกำหนดก็เก็บใส่รถลาก ลากไปขาย ซึ่งหมายถึงว่า คนอื่น ๆจะต้องรับทาน ผัดฟักทอง ต้มฟักทอง แกงฟักทอง กันไปหลาย ๆวัน ดังนั้น ถ้าเห็นใครลากรถเข็นขนผลิตผลจำนวนนี้ผ่านหน้าหอพักใด ก็จะมีเสียงทั้งโห่ทั้งไล่ดังออกมาจากหอเสียงขรมทีเดียว

ในฤดูทำนานั้น ทางโรงเรียนมักจะอ้างว่าทำงานไม่ทัน จำเป็นต้อง "ระดมงาน" ซึ่งหมายถึงว่า ระดมลงทำนากันตั้งแต่ฟ้าเริ่มสาง เพียงหยุดรับประทานอาหารกันชั่วครู่ แล้วก็ทำต่อจนถึงพลบค่ำ รวมทั้งสิ้นประมาณวันละไม่ต่ำกว่า 9-10 ชั่วโมง ถ้าเป็นงานดำนาละก็ ใหม่ ๆแทบจะเงยหลังไม่ขึ้นเพราะต้องก้มหลังตลอดทั้งวัน มาทั้งสองข้างจมอยู่ในโคลน และเมื่อแดดร้อนจัด ปลิงควายก็กระตือรือร้นออกสูบเลือด มันสร้างความเคยชินให้แก่เราในที่สุด เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวเราต้องลงเกี่ยวข้าว และเราก็เจอเข้ากับงานระดมอีกด้วยเช่นกัน

ผมป่วยด้วยไข้มาเลเรียขึ้นสมอง เหมือนกับเพื่อน ๆอีกหลายคน ที่นั่นมีคลีนิคและบุรุษพยาบาล มีเตียงพื้น ๆอยู่ 10 กว่าเตียง ในฤดูฝน ไข้มาเลเรียดูจะเป็นเรื่องธรรมดา ๆแม้มาเลเรียขึ้นสมอง เพียงนอนบนเตียงคนละเตียง เอาผ้าขาวม้าผูกล่ามขาไว้กับเตียงเพื่อป้องกันออกเพ่นพ่านในขณะไข้สูงและคลุ้มคลั่ง ถ้าตัวร้อนจัดมาก ก็เอาน้ำตักใส่ถังมารดลงบนตัวคนไข้ และการรักษาด้วยยาควินินเม็ดก็เป็นเรื่องธรรมดาอีก ผมสามารถกินยาควินินเม็ดได้ครั้งละ 2 เม็ดเป็นธรรมดาโดยไม่ต้องใช้น้ำกลั้วคอเลย ซึ่งเรามักจะเรียกกันว่า "กินแห้ง" เจ็ดวันมันก็จะผ่านไปเอง รุ่นพี่ของผมคนหนึ่งตายไปอย่างรวดเร็วเพราะเจอเอาเชื้อแรงมาก ตอนเย็นเตะตะกร้อกันอยู่ดี ๆ บ่นปวดศีรษะ วิ่งเข้าไปนอนประมาณ 5 นาที น้ำลายฟูมปาก แล้วก็สิ้นใจไปในที่สุด

อย่างไรก็ตาม แม้ไข้มาเลเรียจะเล่นงานเรา ทำให้ต้องหยุดการเรียนและการงานของโรงเรียนไปโดยช่วยไม่ได้ แต่ทางโรงเรียนก็ได้รวมชั่วโมงหยุดงานสะสมไว้เรื่อย ๆพอถึงเดือนธันวาคม-มกราคม โรงเรียนก็จะเริ่มแสดงบัญชีว่า ใครคนใดหยุดงานไปกี่ชั่วโมง ถ้าไม่หาเวลาพิเศษทำงานใช้ตามชั่วโมงที่ได้ขาดไป ก็จะไม่มีโอกาสเข้าสอบไล่ปลายปี บางคนเจอเข้าไปเป็นร้อย ๆชั่วโมงก็มี แต่ในที่สุดครูก็ได้ให้ความปราณีลดหย่อนลงไปตามควร

การทำงานใช้นั้นมีทางเป็นไปได้ในวันหยุดเสาร์อาทิตย์และเวลาค่ำคืนดังนั้น ในฤดูหนาวระหว่างเดือนมกราคม กลางคืนอากาศเย็นพอสมควร ประกอบกับข้าวหนักพึ่งจะเก็บเกี่ยวมาใหม่ ๆนำมาตากไว้ที่ลานนวดทาด้วยขี้ควายทิ้งให้ดินผิวลานแน่น ผมสมัครนวดข้าว ผัดข้าว บรรจุกระสอบและขนเข้ายุ้ง บางคืนผมทำงานตั้งแต่เสร็จอาหารเย็น ประมาณ 1 ทุ่มไปจนถึงตี 2 ด้วยแสงตะเกียงเจ้าพายุ ร่วมกับเพื่อน ๆอีก 4-5 คน เมื่อผมเด็ก ๆ

ผมเคยได้เห็นกรรมกรจีนแบบกระสอบข้าวขึ้นป่าแล้ววิ่งได้อย่างสบาย คราวนี้ผมต้องลองบ้าง และเชื่อว่าทำได้ ผมและเพื่อน ๆ ได้ช่วยกันบรรจุข้าวเปลือกลงจนเต็มกระสอบแต่ละกระสอบ แล้วเย็บปากกระสอบอย่างเรียบร้อย เสร็จแล้วจึงขอให้เขาช่วยทิ้งกระสอบลงบนหลังผมทีเดียวให้ได้สูญพอดี โน้มตัวไปข้างหน้าเล็กน้อย น้ำหนักกระสอบข้างจะช่วยให้เราวิ่งไปได้เองอย่างสบาย เมื่อถึงที่ก็พลิกหลังเพียงเล็กน้อยกระสอบข้าวก็จะลงมาวางตามที่กำหนดได้ ผมไม่เคยชินมาก่อน ในที่สุดจึงรู้สึกภายหลังว่า มันทำให้กระดูกสันหลังของผมผิดปรกติเล็กน้อยมาจนบัดนี้ แต่ผมก็คิดว่า ผมได้รับบทเรียนพอสมควร

เดือนกุมภาพันธ์กำลังจะผ่านพ้นไป ผมได้สังเกตุเห็นบริเวณขุนเขาซึ่งเรียงราย ล้อมรอบอยู่ในระยะไกล เริ่มจะมีควันไฟอ่อน ๆ ต้นไม้ใหญ่ทิ้งใบโกร๋น คงเหลือแต่กิ่งก้านซึ่งเป็นภาพที่สร้างอารมณ์ของความแห้งแล้ง น้ำในลำห้วยกำลังแห้งขอด แม้แต่ยามจะซักผ้าหรืออาบน้ำ ก็ต้องบรรจงช้อนอย่าให้ขี้โคลนขึ้น เมื่อพลบค่ำ เราจะได้แลเห็นเปลวไฟเป็นทิวแถวอยู่ตามเนินเขา นั่นคือ ไฟป่าที่ไหม้ใบไม้กิ่งไม้เป็นประจำ เรามักจะพูดกันว่า นั่นคือสัญลักษณ์ธรรมชาติที่เตือนพวกเราว่า เวลาสอบไล่ปลายปีกำลังมาถึงแล้ว

หลายคนจุดตะเกียงบ้าง เทียนไขบ้าง ดูหนังสือกันแทบจะตลอดคืน บางคนจุดเทียนไว้นอกมุ้ง นั่งดูหนังสือในมุ้งเพราะเกรงยุงกัด นั่งโงกดันมุ้งเข้าไปหาเปลวเทียนจนไหม้ทั้งหลัง ต้องช่วยกันดับไฟอย่างโกลาหล พอสอบเสร็จ ต่างก็เตรียมเก็บของกลับบ้าน โดยเฉพาะรุ่นพี่ที่กำลังจะจบต่างก็ใจหายใจคว่ำ แต่ละคนเกรงมากว่าจะเข้าเรียนต่อที่บางเขนไม่ได้

อุปสรรคมันก็มีอยู่หลายประการด้วยกัน ประการแรก ที่แม่โจ้มีคะแนนความประพฤติประจำตัวคนละ 100 คะแนน ถ้าถึงปลายปี หากถูกตัดลงเหลือเพียง 90 คะแนน ก็เป็นอันไม่ต้องเข้าเรียนต่อที่บางเขน การตัดคะแนนนั้น กระทำอย่างลับ ๆ ไม่มีการเปิดเผยให้นักเรียนได้ทราบ จนถึงประกาศปลายปี ถ้าถูกตัดคะแนนความประพฤติเหลือต่ำกว่า 85 คะแนน ก็เป็นอันไม่มีสิทธิ์สอบไล่ สาเหตุที่จะถูกตัดคะแนนนั้นมีได้แทบทุกเรื่อง แม้แต่การแต่งกายไม่เรียบร้อย

มันก็มีบทเรียนที่น่าศึกษาในเรื่องทำนองนี้ วันหนึ่ง ครูกำลังจะตรวจเครื่องแต่งตัวชุดลงทำงานตอนบ่าย ซึ่งแต่ละคนจะต้องสวมเสื้อกางเกงแบบจีน ผ้าพื้นเมือง สีกรมท่า และหมวกกันแดดใบลาน เพื่อนคนหนึ่งเขาจนมาก เงินค่าใช้จ่ายจากทางบ้าน นาน ๆ จะส่งมาสักครั้งมาถึงก็ใช้หนี้สินหมด ชุดลงทำงานของเขาอะไรก็ได้ อย่างไรมันก็ต้องเปรอะเปื้อน วันนั้น เขาทราบล่วงหน้าว่าครูจะตรวจ เขาจึงไปยกเอากางเกงที่เป้าใต้หว่างขาขาดเป็นรูใหญ่ ซึ่งทำเป็นผ้าขี้ริ้วเช็ดเท้าอยู่โคนบันได ขึ้นหอ มาสบัด ๆ เข้า แล้วก็ไปขุดเอาหมวกใบหนึ่งซึ่งจมอยู่ในดินข้างหอด้านบนทะลุเป็นรูใหญ่ เขารีบสวมใส่แล้วก็แบกจอบเหน็บขวานเข้ากับเอว รีบวิ่งไปรับขับการเรียกชื่อ ผมยืนอยู่แถวหลังมองแลเห็นหว่างขาของเขาขาดรูใหญ่เบ้อเร่อ บนศีรษะก็มองแลเห็นผมเกือบจะทั้งศีรษะโผล่ขึ้นมาเหนือปีกหมวก หลังจากเรียกชื่อครบแล้ว ครูก็เดินตรวจการแต่งกายของนักเรียนทีละคน พอมาหยุดอยู่ตรงหน้าเขา ครูมองอย่างทำหน้าบอกไม่ถูก แล้วก็ค่อย ๆ ส่ายหน้า ถอนหายใจเฮือกใหญ่ ครับ เขามีครบทุกอย่างที่โรงเรียนระบุไว้ แต่โรงเรียนก็ไม่ได้ระบุไว้ว่า สิ่งต่าง ๆ จะต้องอยู่ในสภาพปรกติ แต่มันก็น่าเห็นใจ กับคนที่ยากจน เมื่อนำมาประกอบกันเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าเช่นนั้น ครูก็เลยต้องอมยิ้มและยอมเขา ทุกคนกลัวถูกตัดคะแนนความประพฤติ แม้แต่เพียงคะแนนเดียว อีกประการหนึ่ง ที่บางเขนรับจำกัดจำนวน ไม่ได้หมายความว่าทุกคนที่สอบผ่านแม่โจ้ได้แล้วจะได้เข้าบางเขน ดังนั้น คะแนนการเรียนก็มีความหมายมาก

ความยากลำบากของชีวิตที่แม่โจ้นั้น มักจะมีการพูดต่อ ๆ กันมาว่า "แม้เป็นนกก็จะไม่ยอมบินผ่านแม่โจ้อีกต่อไป"

ดังนั้น พอพ้นการสอบไล่ปลายปี ต่างก็กุลีกุจอเก็บของกลับบ้านกันอย่างเร่งด่วน ครูอาจารย์ที่นั่นส่วนใหญ่ก็มีบ้านมีครอบครัวอยู่ในเมืองด้วย เมื่อหมดภาระการสอนแล้ว ก็จะเพียงแต่ไป ๆ มา ๆ เป็นครั้งคราว. ดังนั้น เพียง

วันสองวันหลังจากเสร็จการสอบ แม่โจ้ก็แปรสภาพไปสู่ความร้างเกือบสิ้นเชิง

มันแปลกหรือไม่ในเมื่อผมและเพื่อนสนิทอีกคนหนึ่งไม่ยอมกลับบ้าน เราย้ายจากหอพักมาอยู่ที่ห้องหนึ่งของบ้านพักคนงานหลังเล็ก ๆ ที่ไม่มีใครอยู่ เราต่างเป็นนักดนตรีไวโอลินด้วยกันทั้งคู่ เราเล่นไวโอลินคู่กันในวงดนตรีแม่โจ้เป็นประจำ จนใคร ๆ มักจะชอบพูดว่า ถ้าเห็นคนหนึ่งก็จะต้องเห็นอีกคนหนึ่ง

เป็นเวลาประมาณสองเดือนครึ่งที่เราสองคนใช้ชีวิตอยู่ในบรรยากาศเสมือนหมู่บ้านร้างกลางป่าเปลี่ยว และท่ามกลางความแห้งแล้งหาอาหารรับประทานกันอย่างง่ายๆ เก็บผักที่งอกจากตอในแปลงผักซึ่งตกค้างมาจากเดิมบ้าง บางวันเราก็ไปเลือกเก็บก้อนหินขนาดเบาะ ๆ ใส่กระเป๋ากางเกงจนตุง ทำลูกหนังสติก เข้าป่ายิงแย้ซึ่งมีชุกชุมในฤดูแล้งมาทำอาหาร แย้เป็นสัตว์เลื้อยคลานชนิดหนึ่งซึ่งมีลักษณะคล้ายกิ้งก่า แต่วิ่งเร็วมากและอาศัยอยู่ในรูบนพื้นดิน ไม่ว่ามันจะวิ่งเร็วสักเพียงใด หากมันได้ยินเสียงเราผิวปาก มันก็จะหยุดทันทีและชะเง้อหัวฟัง ซึ่งขณะนั้นเองเราก็สามารถเลือกยิงได้โดยไม่ยากนักส่วนอาหารเสริมที่รับประทานเป็นประจำคงจะได้แก่กล้วยน้ำว้า ซึ่งราคาที่นั่นในขณะนั้นเพียง 2 หวี 1 สตางค์เท่านั้นเอง ค่ำ ๆ บรรยากาศเงียบสงัด บางครั้งลมก็พัดเอาไอร้อนจากเปลวไฟที่ไหม้ป่า มาปะทะร่างกายเป็นครั้งคราว เราอยู่กับแสงตะเกียงเล่นดนตรี แต่งเพลง และเขียนหนังสือ เราพอใจกับชีวิตเช่นนั้นและไม่เคยรู้สึกเบื่อหน่าย บางวันก็เดินเข้าหมู่บ้าน คุยกับชาวบ้านตามไร่ตามนาและช่วยชาวบ้านทำงาน บางวันเราก็เดินไปเที่ยวป่าเที่ยวเขา อยู่มาในชีวิตเช่นนี้ได้สักเดือนหนึ่ง ก็ถูกโทรเลขเรียกตัวกลับบ้าน เพราะทางบ้านไม่มีใคร คุณพ่อต้องย้ายไปทำงานเป็นพาณิชย์จังหวัดที่สงขลา ผมจำใจต้องกลับบ้านในกรุงเทพฯ ซึ่งชีวิตไม่มีรสชาติอะไรมากนักเมื่อโรงเรียนเปิดก็รีบกลับไปทันที ตอนนี้ผมขึ้นชั้นปีที่ 2 อีกปีเดียวก็หวังจะได้เข้าเรียนต่อที่บางเขน ชีวิตการเรียนก็ไม่แตกต่างไปจากปีแรกมากนัก นอกจากมีความทะมัดทะแมงในการทำไร่ไถนามากขึ้น ตอนเย็น ๆ ค่ำ ๆ เลิกจากงานในไร่นา ผมชอบขี่ควายไปส่งที่คอกแล้วจึงเดินกลับหอ วันหนึ่งผมสบายอารมณ์เอามาก ๆ นั่งมาบนหลังควาย ร้องเพลง แล้วก็ตะโกนไปที่เพื่อนว่า "สบายจริงโว้ย" แล้วผมก็ต้องสะดุ้งเฮือก เพราะมีเสียงมาจากข้างหลังผมบอกว่า "ยังงั้นเหรอ" พร้อมทั้งหัวเราะตามมาอีก เมื่อหันไปดูจึงได้พบว่ามีอาจารย์ท่านหนึ่ง ขี่รถจักรยานตามมาข้างหลังด้วย.

เราตั้งวงดนตรีเครื่องสายสากล มีนักดนตรีประมาณ 20 กว่าคนในปีนี้ วงของเราได้รับความนิยมสูงมาก ได้รับเชิญไปเล่นตามบ้าน ตามโรงเรียน และตามงานต่าง ๆ ถี่ยิ่งขึ้นทุกขณะ เพียงแต่จัดรถมารับและเลี้ยงอาหารค่ำตามน้ำใจเท่านั้นเป็นใช้ได้ เราจึงเพิ่มภาระขึ้นอีก เล่นดนตรีกลับดึก ๆ แต่ก็ต้องตื่นลงแปลงขนาดแต่เช้ามืด ยิ่งเป็นฤดูอากาศหนาวด้วย ค่อนข้างฝืดพอสมควร.

วันที่ 8 ธันวาคม 2484 ในขณะที่เรากำลังเตรียมตัวจะไปออกร้านในงานฤดูหนาวของจังหวัด ซึ่งเป็นงานที่ขึ้นหน้าขึ้นตาประจำปี สงครามมหาอาเซียบูรพาก็ระเบิดขึ้น ญี่ปุ่นบุกเข้าประเทศไทย คุณพ่อของผมยังเป็นพาณิชย์จังหวัดอยู่ที่สงขลาและกำลังนอนป่วยอยู่ในสำนักงานซึ่งหันหลังลงทะเลสาบ ญี่ปุ่นบุกขึ้นหลังบ้านค้นข้าวของรับประทานด้วย โดยบังเอิญมีญี่ปุ่นคนหนึ่งเคยเป็นนักศึกษา ถูกส่งมาเรียนภาษาไทยและพักอยู่ที่บ้านเขาแต่งทหารไปรับกองทัพที่นั่น เมื่อเขาได้ทราบจึงสั่งให้ทหารมาคอยดูแลปฏิบัติให้ยาจนหายป่วย.

ผมยังคงอยู่ที่แม้โจ้ต่อไป ทางโรงเรียนได้เรียกประชุมนักเรียนทั้งหมดเป็นการด่วน และแจ้งว่า ต่อไปนี้เราจะติดต่อเสบียงอาหารจากภายนอกได้ยาก จำเป็นต้องทำงานเลี้ยงตัวเอง จึงให้งดการเรียน และลงทำงานอย่างเต็มที่ทุกวัน นั่นคือเหตุผลของทางโรงเรียน และนักเรียนได้ถูกใช้ลงเกี่ยวข้าวตั้งแต่ 6 โมงเช้าไปจนถึง 6 โมงเย็น โดยไม่มีวันหยุดพักผ่อน ตอนค่ำคืน ยังมีการซ้อมป้องกันภัยฉุกเฉินด้วย ระฆังปลุกจะรัวขึ้นกลางดึก ท่ามกลางความเงียบของสภาพป่าและความอ่อนเพลียอย่างที่สุดจากการทำนามาตลอดทั้งวัน ทุกคนต้องสลัดผ้าห่มออกคว้าจอบบ้างเสียมบ้าง วิ่งบุกป่าฝ่าความหนาวไปชุมนุมกันที่หน้าหออำนวยการ มีการตรวจรายชื่อ แจกไม้รวกหลาวแหลม ๆคนละอัน แล้วก็ออกวิ่งไปตามคันเหมือง (คลองส่งน้ำ) เป็นระยะทางหลายกิโลเมตร นัดกันไว้ว่าถ้ามีพลร่มกระโดดลงมา ให้กระจายกันเข้าแอบตามสุมทุมพุ่มไม้ แล้วใช้ไม้รวกที่เหลาแหลม เสียบพลร่มเมื่อได้ระยะ การซ้อมกว่าจะเสร็จสิ้นก็เกือบสว่างคาตา ทำกันแบบนี้แทบทุกคืนโดยไม่ให้รู้ตัวล่วงหน้า.

งานทั้งกลางวันและกลางคืน ดำเนินมาเช่นนี้ประมาณเกือบสองสัปดาห์ก็ถึงจุดระเบิดในที่สุด คืนวันหนึ่งผมได้ถูกปลุกให้ตื่นขึ้นเมื่อเวลาประมาณตี 2 กว่า ๆ พอโผล่ออกมานอกมุ้ง จากแสงตะเกียงสลัว ๆก็เจอเข้ากับผู้ชาย 3 คน สะพายดาบคนละ 2 เล่ม ศีรษะโพกผ้าแดง ถือตะเกียงรั้วยืนอยู่กลางพื้นบนหอพัก เมื่อได้พิจารณาดูให้ชัดเจน จึงได้ทราบว่า เป็นเพื่อนรุ่นเดียวกันนั่นเอง แต่มาจากคนละหอ

พอทุกคนบนหอตื่นขึ้นมารวมกันหมดแล้ว เขาจึงพูดด้วยเสียงกระซิบ แต่เด็ดขาด ว่า "เพื่อน ๆที่รักทุกคน ในเมื่อทางโรงเรียนได้ใช้พวกเราทำงานโดยไม่ได้มีโอกาสเรียนหนังสือเลย แล้วยังให้เราทำเพื่อเลี้ยงตัวเองด้วย ดู ๆแล้วก็เหมือนกับว่า พวกเราเห็นแก่ตัว มาจมอยู่อย่างนี้ ถ้าบ้านเมืองมีปัญหาจริง ๆพวกเรายังหนุ่มแน่น ควรจะไปสมัครรับใช้ชาติให้เกิดประโยชน์จะดีกว่า การมาทำงานแบบเห็นแก่ตัวเช่นนี้ ถ้าทุกคนเห็นด้วย พรุ่งนี้ เมื่อมีการเข้าแถวเคารพธงชาติเวลา 8 โมงเช้าเสร็จแล้ว ขอให้สังเกตุสัญญาณเพื่อร่วมกันเดินเข้าเมือง ไปสมัครเป็นทหารกัน" ประกอบกับในกลุ่มพวกเรา มีหลานชายผู้บังคับการทหารเรียนอยู่ด้วย และได้ติดต่อทาบทามเรื่องราวกันไว้ชั้นหนึ่งแล้ว ผมเข้าใจว่าเพื่อน 3 คนดังกล่าว ได้ไปขึ้นตามหอพักทุกหอจนครบถ้วนและซักซ้อมสิ่งต่าง ๆกันไว้อย่างดี

6 โมงเช้าวันรุ่งขึ้น พวกเราก็ถูกเกณฑ์ลงเกี่ยวข้าวในนาเช่นวันก่อน ๆและเมื่อถึงเวลา 7 น. พักรับประทานอาหารเช้าแล้ว 8 น.ตรง ก็มารวมเข้าแถวกันที่หน้าเสาธงเช่นเคย แต่เดี่ยวเป่าเคารพธงชาติเสร็จ ทันใดนั้นเอง 3 คนก็ก้าวออกไปหน้าแถวกระชากดาบที่ซ่อนไว้ ออกชูขึ้นสองมือพร้อมทั้งร้องตะโกนเสียงเฉียบขาดว่า "ทุกคนตามข้าพเจ้า" ผมได้ยินเสียงอีกเสียงหนึ่งดังขัดขึ้นว่า "นักเรียน ไปลงทำงานตามปกติ" และจำได้ว่าเป็นเสียงของผู้อำนวยการโรงเรียน แต่นักเรียนไม่ฟังเสียงเสียแล้ว มีส่วนหนึ่งซึ่งไม่มากนัก แยกตัวออกและวิ่งหนีเอาตัวรอดขึ้นไปแอบอยู่ชั้นบนของหออำนวยการ แต่ส่วนใหญ่ เดินเป็นแถวออกไปนอกโรงเรียน มุ่งหน้าเข้าเมืองในที่สุด

18 กิโลเมตร บนถนนที่เต็มไปด้วยฝุ่นหนาเปอะ ผมไม่มีสตางค์ติดกระเป๋าเลย และ 8 โมงเช้าจากโรงเรียนเข้าไปถึงในเมืองเกือบเที่ยงวัน บนรองเท้าแตะยางรถยนตร์เก่า ๆเพียงคู่เดียวเท่านั้น และผมยังได้ทราบว่า อีกหลายคน ไม่มีเงินติดกระเป๋าเช่นกัน เมื่อถึงในเมือง แถวของเราก็ได้เลี้ยวซ้ายไปตามถนนซึ่งเลียบไปตามริมแม่น้ำปิงมุ่งสู่กรมทหาร และได้รับการต้อนรับจากผู้บังคับการกรม รับฟังปัญหาต่าง ๆของพวกเราด้วยดี พร้อมทั้งได้กล่าวต้อนรับและชี้แจงแก่พวกเราอย่างมีเหตุผลด้วย

เราเดินทางด้วยเท้า กลับจากเมืองคืนสู่แม่โจ้ เวลาพลบค่ำแล้ว มีนักเรียนกลุ่มที่อยู่ และอาจารย์บางคนออกมาต้อนรับพูดปลอบใจว่า ทางโรงเรียนไม่เอาโทษ ขอให้ขึ้นไปบนหออำนวยการเพื่อลงชื่อไว้เท่านั้น บนนั้นมีแสงตะเกียงรั้วจุดไว้สลัว ๆ มองอะไรไม่ค่อยเห็นชัดนัก มีเพื่อน ๆ 2-3 คนที่มาถึงก่อนได้ขึ้นไปลงชื่อ แต่ก็มีคนหนึ่ง ฉุกคิดจึงได้ดึงเอาแบบฟอร์มนั้นมาหนึ่งแผ่น วิ่งไปดูที่สว่าง ก็ได้ทราบแน่ชัดว่า เป็นแบบฟอร์มที่ยินยอมให้ทางโรงเรียนส่งตัวไปดำเนินการตามกฎหมายบ้านเมือง

พวกเราไม่พอใจอย่างมาก จึงเอาแบบฟอร์มนั้นไปรายงานให้ทางทหารทราบ ทำให้ทางโรงเรียนไม่อาจทำอะไรพวกเราได้ แต่นักเรียนก็ได้แตกแยกออกเป็นสองฝ่าย เราได้รับการขู่อีกว่า จะถูกตัดคะแนนความประพฤติปลายปี ไม่ให้ได้มีโอกาสเข้าเรียนต่อที่บางเขน และในขณะนั้น ท่านผู้อำนวยการถึงกับพกปืนติดเอวลองกระบอก เพราะเกรงความไม่ปลอดภัย ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว ผมทราบดีว่า พวกเราไม่ได้เคยคิดร้ายเช่นนั้นเลย

โรงเรียนยังใช้เราเกี่ยวข้าว นวดข้าว ขนข้าวเข้ายุ้ง ตลอดทั้งวัน ต่อมาอีกโดยไม่ละลด ในที่สุด ทหารก็ได้มาคัดตัวพวกเราส่วนหนึ่งนำไปฝึกอาวุธ และส่งไปตรวจชายแดน เขตอำเภอฝาง ซึ่งอากาศยังหนาวเย็นและมีหมอกหนาในตอนเช้าเป็นประจำ

และแล้วต่อมาอีกไม่นาน วันสอบไล่ปลายปีการศึกษาก็มาถึงอีกครั้งหนึ่ง ผมกำลังจะสอบเพื่อสำเร็จการศึกษา ใจพวกเราทุกคนอยู่ที่การเตรียมตัวเข้าเรียนต่อที่บางเขน แต่ก็มีข่าวลือมาเข้าหูเราว่า พวกที่เดินขบวนทุกคนจะถูกตัดคะแนนความประพฤติจนถึงเกณฑ์ที่ไม่ได้มีโอกาสเข้าเรียนต่อ จึงเป็นการกระทบกระเทือนขวัญในการเรียนการสอบพอสมควร อีกใจหนึ่งผมเองก็คิดว่า ถ้าหากมันจะเป็นจริง มันก็เป็นเรื่องข้างหน้า ไม่ควรเก็บเอามากังวลใจ แล้วเราก็สามารถผ่านการสอบไปได้ด้วยดี

หลังจากที่ผมได้กลับกรุงเทพ ไปสมัครเข้าเรียนต่อในคณะเกษตร ซึ่งสมัยนั้น บางเขนยังมีฐานะเป็นวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หลักสูตร 3 ปีต่อจากแม่โจ้ และได้อนุปริญญา นอกจากคณะเกษตรแล้ว ก็มีคณะเศรษฐ-ศาสตร์สหกรณ์ และคณะวนศาสตร์ แต่คณะวนศาสตร์นั้น คงเรียนวิชาหลักที่บางเขนเพียงปีเดียว แล้วก็ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนวนศาสตร์จังหวัดแพร่อีก 2 ปี เมื่อประกาศชื่อผู้ที่ได้รับคัดเลือกเข้าบางเขนได้ ปรากฏว่ามีชื่อผมรวมอยู่ด้วย แล้วก็มีข่าวลือตามมาอีกว่า เดิมทีนั้นมีปัญหาเรื่องความประพฤติ แต่ปรากฏว่าฝ่ายทหารสั่งให้รับนักศึกษาที่เดินขบวนที่แม่โจ้ ถ้าคะแนนการสอบดีและอยู่ในเกณฑ์รับได้ ผมไม่สนใจหรือเอาใจใส่กับข่าวแบบนี้ และเห็นเป็นเรื่องไร้สาระ

บางเขนสมัยนั้น มีหอพักสร้างด้วยไม้ แต่มีความแข็งแรงมาก อยู่เพียง 5 หลังเท่านั้น หลังหอพัก มีโรงครัวและห้องอาหาร ห้องส้วม, แต่ละหอจุนักเรียนได้เพียงไม่เกิน 40 คน ชั้นบนเป็นที่ตั้งเตียงนอน แต่ละเตียงมีมุ้งป้องกันยุง ชั้นล่างเป็นพื้นคอนกรีต มีตู้เสื้อผ้าประจำตัวแต่ละคนตั้งรายล้อมรอบ ๆ ฝา ส่วนตรงกลางก็มีโต๊ะยาวและเก้าอี้นั่งสำหรับทำงานและดูหนังสือ

ในระยะนั้นมีระเบียบเคร่งครัดมาก ตื่นนอนต้องเก็บที่นอน ผ้าห่มและมุ้งให้เป็นระเบียบ มีคนงานมาทำความสะอาดพื้น เสร็จแล้วก็ใส่กุญแจชั้นบน ใครขึ้นไปอีกไม่ได้ จนกว่าจะถึงเวลา 3 ทุ่ม จึงจะไขกุญแจให้ขึ้นนอนได้ ชั้นบนมีห้องหน้ามุขสองปีก แต่ละห้องเป็นที่พักของหัวหน้าและรองหัวหน้าหอ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลประสานงานระหว่างอาจารย์กับลูกหอในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งสวัสดิการด้วย

อาคารเรียน ก็มีตึกเรียนอยู่เพียงหลังเดียว กับเรือนไม้สองชั้น ซึ่งเป็นห้องสมุดและอาคารอำนวยการด้วย มีหน่วยงานปฏิบัติการทางด้านวิชาการของบางกรมกองของกระทรวงเกษตร กระจายอยู่ในบริเวณบางเขนเป็นระยะ ๆ วิทยาลัยจึงได้อาศัยโรงมุงจาก พื้นเป็นดินตามคอกหมู คอกเป็ดไก่ เป็นห้องเรียนด้วย

อาจารย์ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มาจากหน่วยงานภายนอกวิทยาลัย เช่นธรณีวิทยาก็ได้อาจารย์จากกรมโลหกิจเป็นต้น วิทยาลัยในเวลานั้นก็ยังสังกัดอยู่ภายใต้กระทรวงเกษตราธิการ

ชีวิตความเป็นอยู่ในขณะนั้น มีระเบียบเรียบร้อย มีชุดแต่งตัวเข้าห้องเรียนอย่างเรียบ ๆ คือกางเกงขายาวสีกรมท่า เสื้อเชิ้ตขาว รองเท้าดำ และต้องสะอาด ชุดอยู่หอพักก็ใช้เสื้อเชิ้ตขาวและกางเกงจีนสีขาวผ้าฝ้าย ทุกคนมีช้อนส้อมและแก้วน้ำประจำตัว เมื่อเข้าห้องอาหาร รับประทานอาหารที่วิทยาลัยจัดให้ ผู้อำนวยการจะมาร่วมรับประทานและสนทนากับนักเรียนอย่างสนิทสนม เสร็จอาหารแล้ว อาจเดินเล่นได้ทั่ว ๆ ไป แต่ห้ามออกนอกรั้ววิทยาลัย ถึงพลบค่ำ แต่ละคนก็จะขมักเขม้นดูหนังสือบ้าง คุยกันในเรื่องต่าง ๆ บ้าง ผู้อำนวยการจะมาเดินตรวจเป็นประจำ ดูแลทุกข์สุขและความเป็นอยู่อย่างใกล้ชิด

ผมสนใจแขนงวิทยาศาสตร์เอามาก ๆ ในตู้เสื้อผ้าของผม มีเสื้อผ้าไม่มากนัก แต่มีสารเคมีนานาชนิด เครื่องมือและตำราวิทยาศาสตร์มากมาย ตัวอย่างปุ๋ย ยาฆ่าแมลง สารพัดอย่าง ผมอ่านหนังสือตำราวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะวิชาเคมี เป็นงานอดิเรกอย่างหนึ่ง ผมอยู่หอไม่เคยเป็นศัตรูกับใคร คบเพื่อนได้ทุกรูปแบบ และชอบเดินไปเยี่ยมเพื่อน ๆ ตามหอพักต่าง ๆ วิชาเคมีเป็นวิชาที่นักศึกษาส่วนใหญ่ไม่ชอบและเลยไปถึงการไม่ชอบอาจารย์สอนเคมีเอาด้วย แต่เมื่อผมไปตามหอพัก มักจะถูกขอร้องให้ช่วยทบทวนวิชาเคมีให้เพื่อน ๆ เสมอ บางที พอใกล้ค่ำจะมีเพื่อน ๆ จากหออื่นมานั่งรอผมอยู่เป็นกลุ่มที่สนามหญ้าหน้าหอพัก ผมจะออกไปเล่านิทานให้เพื่อน ๆ ฟัง หรือไม่ก็ถูกขอให้เล่นไวโอลิน ทั้ง ๆ ที่ชีวิตส่วนตัวค่อนข้างจะฝืด แต่ผมได้ความอบอุ่นและกำลังใจจากเพื่อน ๆ มาก จึงไม่รู้สึกกระวนกระวายใจอะไร มีแต่อารมณ์ร่าเริงแจ่มใสเสมอ รวมทั้งได้รับความเมตตาจากครูอาจารย์ทุก ๆ ท่าน แม้นักเรียนจะได้มีการวิพากษ์วิจารณ์อาจารย์บางคนมากพอสมควร แต่ผมก็ไม่เคยนำเอาปัญหาเหล่านั้นมาสนใจ เมื่อโรงเรียนมีงาน ก็วิ่งหยิบยืมเครื่องดนตรีมาร่วมกันเล่น บางครั้ง เพื่อนบางคนก็ไปชวนเอาเพื่อนนักดนตรีจากภายนอกมาร่วมด้วย ชวนกันไปชวนกันมา ก็กลายเป็นวงจรกิจกรรมขึ้นอีก และกลายเป็นวงดนตรีสมัครเล่นยอย ๆ ไปบรรเลงตามงานมิตรสหายแบบกันเองโดยไม่มีผลตอบแทนใด ๆ ทางวัตถุ.

ชีวิตในวิทยาลัยนี้ เราก็มีการลงขุดดิน ปลูกผัก กันตั้งแต่ 6 โมงเช้าจนถึง 7 โมงครึ่ง อาบน้ำ แต่งตัวเข้าห้องอาหาร เสร็จแล้ว 9 โมงต้องเข้าห้องประชุม สวดมนต์ โดยผู้อำนวยการเป็นผู้นำเอง หลังจากนั้นท่านคุยเรื่องต่าง ๆ ให้เราฟังเป็นการอบรมจิตใจฉันท์ครูกับศิษย์อีกประมาณ 5 นาที แล้วเราก็แยกย้ายกันเข้าห้องเรียนตามตารางสอน ท่านผู้อำนวยการได้ทำตัวเสมือนเป็นพ่อของพวกเรา ที่เราทั้งเคารพรักและเกรง ท่านคือ อาจารย์เริ่ม บูรณฤกษ์

พอผมขึ้นปีที่สอง ก็มีการเตรียมการเพื่อสถาปนาวิทยาลัยขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ระหว่างปี พ.ศ. 2486 กับ 2487 มีการเพิ่มคณะประมงขึ้นอีกคณะหนึ่ง และเมื่อเรียนจบอนุปริญญา 3 ปีแล้วจะมีการคัดผู้ที่มีเกณฑ์คะแนนเรียนดี อนุญาตให้เรียนต่อได้อีก 2 ปีเพื่อรับปริญญา รวมทั้งหมดจึงเป็น 5 ปี และในระหว่างปีที่ 4 และปีที่ 5 มีการค้นคว้าทำวิทยานิพนธ์เช่นเดียวกันกับปริญญาโท.

ในที่สุด ผมก็ได้มีโอกาสเรียนต่อปีที่ 4 โดยเน้นหนักในสาขาเคมีการเกษตร ทำวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาวิธีการวิเคราะห์ดินในภาคกลางของประเทศไทยทางเคมีโดยใช้วิธีการต่าง ๆ กัน ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนพืชสำคัญทางเศรษฐกิจ ทำให้ผมต้องเรียนวิชาการปลูกข้าวอีกในปีที่ 4 ในภาคปฏิบัติ ผมต้องลงทำนาและปลูกข้าวในแปลงนาที่อาจารย์จ่ายให้แต่ละคนทำ ข้าวของผมงามกว่าของเพื่อน ๆ มากมาย จนใคร ๆ ชมและวิจารณ์กันกว้างขวาง ผมภูมิใจและกระหยิ่มใจมาก เมื่อเห็นข้าวออกรวงสมบูรณ์เต็มไปหมด แล้วต่อมาวันหนึ่งมันเหมือนกับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นความฝัน เพราะข้าวที่กำลังใกล้จะเก็บเกี่ยวได้ได้พังทลายไปในช่วงเวลาไม่กี่วัน ผมยืนงงอยู่นาน ในที่สุดก็หาคำตอบได้ว่า ข้าวของผมคือข้าวพันธุ์เบา โตเร็ว ออกรวงก่อน สุกก่อน ทำให้เจ้าหนูท้องนาที่กำลังหิวกระหาย รุมกันกัดกินอย่างไม่ยั้งจนเกลี้ยง ผมไม่มีเมล็ดข้าวพันธุ์ที่จะเก็บเกี่ยวไปแสดงกับอาจารย์ แม้ว่าใคร ๆ ก็ได้เห็นประจักษ์กับตาแล้วว่า ข้าวในแปลงนาที่ผมทำนั้น งามกว่าของใคร ๆ มาก แต่มันก็ทำให้ผมต้องสอบตกในวิชานี้ไปหนึ่งปี โดยไม่มีข้อยกเว้นใด ๆ ทำให้ปีที่ 5 ต้องทำงานหนักขึ้นเพื่อการจบตาม

กำหนด บทเรียนนี้มันติดใจอย่างแน่นหนา ดีกว่าท่องหนังสืออีกหลายร้อยเที่ยว และมันยังฝึกใจผมไม่ให้ลืมตัว ไม่ให้หวังอะไรมากนัก แม้สิ่งนั้นมันจะอยู่แค่มือเอื้อม และจงอย่าคิดเป็นอันขาดว่า เราดีกว่าคนอื่น ผมต้องขอบคุณหนูนาที่ได้สอนให้ผมได้รับบทเรียนชีวิตอันมีค่าบทหนึ่ง.

ในระหว่างที่ผมเรียนอยู่ในปีที่ 2 ขึ้นปีที่ 3 ผมและเพื่อนอีกคนหนึ่งได้ไปสมัครฝึกงานในคอกหมูของกรมปศุสัตว์ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณเกษตรกลางบางเขนนั่นเอง เราได้พยายามตอนหมูตัวเมียจนเป็นผลสำเร็จ ใครต่อใครหลายคนได้มาขอให้เราช่วยตอนหมูตัวเมียให้ เพราะหาผู้มีความชำนาญในเรื่องนี้ได้ยากมาก แต่เราก็ไม่เคยรับค่าตอบแทนจากใคร ๆ

ในราวต้น ๆปีการศึกษา พ.ศ. 2488 ผมได้ก้าวจากระดับการศึกษาอนุปริญญาขึ้นสู่ระดับปริญญา กล่าวคือ ขึ้นชั้นปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัย ดนตรี ได้เป็นสื่อชักนำให้ชีวิตผม ได้พบและรู้จักกับคุณกัลยา มนตริวัต ซึ่งขณะนั้นศึกษาอยู่ในโรงเรียนเตรียม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพราะในบริเวณทุ่งบางเขนขณะนั้น มีบ้านอยู่ริมถนนพหลโยธินในระยะที่พอจะเดินไปมาถึงกันได้เพียงไม่กี่หลัง ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นทุ่งนา คูน้ำ และต้นไม้ร่มรื่น

เย็น ๆพวกเรามักจะเดินพักผ่อนอารมณ์และย่อยอาหารมื้อเย็นกัน เสียงแอคคอเดี้ยน ดังลอดรั้วบ้านออกมาเข้าหูผม ในขณะที่มหาวิทยาลัยกำลังจะมีงาน และเราก็จะต้องตั้งวงเล่นดนตรี ผมจึงได้ตัดสินใจก้าวเข้าไปขอยืมแอคคอเดี้ยนกันด้วยวิธีลอย ๆและในที่สุดก็ได้ทราบว่า คุณกัลยา เกิดถนนเดียวกันกับผม คือ วรจักร์ อำเภอป้อมปราบ และผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย ก็เคยเป็นเพื่อนเล่นกันมาก่อน

แน่นอนทีเดียว เมื่อเริ่มมีแฟน ความใกล้ชิดกับเพื่อนฝูงก็ห่างไปบ้าง ผมมาเป็นครูอาสาสมัครกวดวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ให้คุณกัลยา เป็นประจำ นอกจากนั้นก็มาบริการปลูกผักสวนครัวในเวลาเย็น ๆค่ำ ๆ เพราะท่านผู้ใหญ่สนใจในเรื่องเหล่านี้

ผมไม่ได้แสดงตัวเป็นคนหรูหรากับฝ่ายผู้หญิง แต่ผมกล้าแสดงในสิ่งที่เป็นความจริง ผมมีกางเกงนุ่งไปไหนมาไหนอยู่เพียง 2 ตัวผลัดเปลี่ยน แต่ละตัว หัวเข่าขาด ก้นขาด ผมปะมันด้วยมือของผมเอง และไม่กระดากอายที่จะสวมใส่มันไปไหน ๆเพราะผมถือว่า นั่นคือความเป็นจริง ใครก็ตามที่จะพิจารณาในตัวผม ต้องพิจารณาความเป็นจริงและนิยมในความจริง.

ในระยะนี้ สงครามมหาเอเชีย รุนแรงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ แนวรบของญี่ปุ่นในภูมิภาคนี้ ถูกตีถอยร่นเข้ามาใกล้ประเทศไทยยิ่งขึ้น รัศมีเครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดหนัก เข้าทำการถึงกรุงเทพได้ในปีนี้ คุณพ่อของคุณกัลยาได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี ผู้กำกับการตำรวจภูธรกาญจนบุรี และหัวหน้าหน่วยใต้ดินเสรีไทยด้านกาญจนบุรี เพราะต้องการการประสานงานที่มีประสิทธิภาพสูง ตลอดจนการดำเนินยุทธวิธีที่รัดกุม

ความรุนแรงของการทิ้งระเบิดกรุงเทพได้ทวีและหนักหน่วงยิ่งขึ้นจากการโจมตีกลางคืน มาเป็นเวลากลางวัน และก็ยิ่งขึ้นเป็นลำดับ แต่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ก็ไม่มีการปิดเรียน เพราะถือว่าอยู่นอกเขตตัวเมือง นอกจากนั้น เวลาค่ำคืน ยังมีครอบครัวคนในเมือง ออกมาอาศัยพักในบริเวณด้วย

ในราวกลางปี พ.ศ. 2489 คืนวันหนึ่ง ในขณะที่เรากำลังวิ่งฝ่าความมืดหลบภัยทางอากาศอยู่ในทุ่งนาบางเขนนั่นเอง บ้านที่ถนนเศรษฐศิริ ซึ่งอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟสามเสน ก็ถูกลูกระเบิดทำลายเข้า 8 ลูกด้วยกัน แม้จะไม่โดนเข้าตรง ๆแต่ก็ทำให้เกิดความเสียหายมากพอสมควร และขวัญคนในบ้านสูญเสียไปมาก เคราะห์ยังดีที่ไม่มีใครได้รับบาดเจ็บ แม้จะนั่งกันอยู่ใต้ถุนบ้านซึ่งมีลักษณะโปร่ง ตะปูข้างฝาบ้านซึ่งเป็นฝาไม้ ถอนออกมาทั้งแถบ ตู้และข้าวของในบ้านล้มลงมาแตกกระจัดกระจาย สะเก็ดระเบิดตกกระจายเกลื่อนไปหมด ถ้าเป็นระเบิดแบบสังหารคน มีมุมระเบิดราบ ก็คงจะไม่มีใครเหลือ

คืนวันนั้น ผมสังหรณ์ใจ เพราะมองจากมหาวิทยาลัยเกษตร ฝ่าความมืดของท้องฟ้าเข้าไปในเมือง ไปยัง

จุดที่แลเห็นแสงจากประกายไฟระเบิดได้ ประมาณจากประสบการณ์ว่า คงจะใกล้บ้านมากทีเดียว เช้าวันรุ่งขึ้น หลังจากติดต่อสอบถามด้วยโทรศัพท์จึงได้แน่ชัดว่า มีขบวนรถไฟวิ่งจากสถานีหัวลำโพงออกมา เปิดไฟสว่างจ้า และแล่นเข้าชานชลาสถานีสามเสนในขณะที่เครื่องบินทิ้งระเบิดของข้าศึกเข้าถึงพอดี จึงได้ทิ้งระเบิดเป็นแนวขนานไปกับทางรถไฟ พลาดจากทางรถไฟไปประมาณ 40 เมตร

ผมวิ่งจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ไปตามทางรถไฟเพื่อกลับบ้านในเช้าวันนั้น และหลังจากวันนั้นเป็นต้นมา ผมก็เดินเรียน ระหว่างสถานีรถไฟสามเสนไปกลับบางเขนเป็นประจำ โดยออกจากบ้านตั้งแต่ตี 5 และกลับถึงบ้านเกือบ 1 ทุ่ม บางคืนก็ไปกับคุณพ่อ คุณแม่และน้อง ๆ จากอีกท้องหนึ่ง ซึ่งยังเล็กมาก ไปกางเต็นท์นอนนอกเมือง ตามข้างถนนบ้างในทุ่งนาบ้างเพื่อหนีภัยจากระเบิดทางอากาศซึ่งคืนไหน จะมาเมื่อใด ทิ้งลงที่ไหนไม่มีใครบอกได้เลย ญี่ปุ่นกับไทย ก็เริ่มหวาดระแวงกันหนักขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน มีการสร้างป้อมปราการและขุดสนามเพลาะ เข้าหากันและกันตามท้องถนนในกรุงเทพ มากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

วันหนึ่ง ผมได้แวะไปเยี่ยมที่บ้านคุณกัลยา คุณพ่อมาจากกาญจนบุรีพอดี บ้านท่านเป็นตึก 2 ชั้น ก็สร้างอย่างเรียบ ๆ ผมได้พบกับเหตุการณ์อย่างหนึ่งคือ ได้ทราบว่า ในบ้านชั้นบน มีนายทหารอเมริกันซึ่งเป็นหัวหน้าหน่วยใต้ดินด้านกาญจนบุรี มาพักอยู่เป็นการชั่วคราว ในขณะที่ในวันนั้น ชั้นล่างของบ้านก็มีนายทหารชามูไรของญี่ปุ่น 2 คน ซึ่งได้เคยมาใกล้ชิดสนิทสนมเป็นกันเองอยู่เป็นประจำมานั่งคุยอยู่อย่างเป็นกันเองกับครอบครัว ผมได้เห็นภาพอะไรต่ออะไรเกิดขึ้น อันเป็นผลจากสงครามมนุษยชาติ

และขั้นตอนต่อมาก็ได้เกิดขึ้นอีกก้าวหนึ่ง วันนั้นเป็นอาทิตย์ผมนอนครึ่งหลับครึ่งตื่นอยู่ที่บ้านเพราะเพลียมาจากการตรากตรำงาน ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณบ่ายโมงตรง บ้านที่นอนอยู่ สั่นสะเทือนกราวใหญ่ ผมกระโดดลงจากเตียง วิ่งสุกมาชั้นล่าง เสียงเครื่องยนต์ ของเครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดหนักฝูงใหญ่ ดังกระหึ่มอยู่เหนือศีรษะ แล้วเสียงระเบิดชุดที่สองก็กึกก้องขึ้น ในขณะที่ผมวิ่งออกมากลางแจ้ง เพื่อดูว่าอะไรเป็นอะไร ก็ได้เห็นลูกระเบิดอีก 3 กลุ่มใหญ่ ๆ วิ่งไล่ตามกันลงมาเป็นสาย เป้าหมายก็คือ โรงไฟฟ้าสามเสน เหตุการณ์นี้ เป็นสาเหตุหนึ่งซึ่งทำให้คุณพ่อของผมอพยพครอบครัวออกไปอาศัยศาลาวัดกระเจ็ด อยู่ที่คลองมหาชัย สมุทรสาคร ซึ่งมีญาติทำประมงอยู่ที่นั่นหลายคน และตระกูล "สาคริก" ก็ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มาจาก สมุทรสาคร เป็นพื้นเดิม.

ยังครับ! ผมยังไม่หยุดการเรียนในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ก็ไม่ปิดการสอน ระหว่าง มหาชัย สมุทรสาครกับกรุงเทพ ยังไม่มีถนน ต้องใช้รถไฟสายปากคลองสาน ซึ่งมีสภาพเป็นรถไฟเล็กและเก่าแก่มาก

ผมออกจากศาลาวัด ที่วัดกระเจ็ด เวลาประมาณตี 4 เดินผ่าป่าช้าหลังวัดออกมาสู่ถนนฝุ่นซึ่งขนานกับริมคลองมหาชัยมาอีกประมาณ 2 กิโลเมตร ผ่านดงแสมบ้าง ป่าเลนบ้าง จนถึงท่าข้าม ข้ามฟากด้วยเรือรับจ้างมาที่วัดใหม่ แล้วเดินออกมาขึ้นรถไฟ เข้าคลองสาน ธนบุรีจับรถเมล์มาลงบางซื่อ แล้วเดินตามทางรถไฟ ก้าวต่อก้าว นับไม้หมอนรถไฟมาเรื่อย ๆ จนถึงบางเขน ส่วนเที่ยวกลับก็ออกจากบางเขนประมาณ 4 โมงครึ่ง ไปตามรอยเดิม บางวันรถไฟตกรางต้องเสียเวลา กว่าจะถึงกระไดศาลาวัดก็ประมาณตี 1 ค่อย ๆ อาบน้ำเบา ๆ ไม่ให้เสียงดัง แล้วก็เข้ามุ้งนอนเงียบไปเลย

ชีวิตผมแต่ละวัน ก็มีครูหลายรูปแบบ ผมเริ่มมีความรู้สึกว่าครูที่ดีนั้น ให้บทเรียนแก่ศิษย์ด้วยความบริสุทธิ์ไม่มีอคติใด ๆ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นผู้ที่สะท้อนการกระทำของศิษย์ให้กลับไปสู่ศิษย์นั่นเอง ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวัน จึงเปรียบได้ด้วยครูที่แท้จริง สงครามมหาอาเซียบูรพา ยุติลงในเวลาไล่เลี่ยกันกับการจบการศึกษาของผมพอดี ก่อนการประกาศยอมแพ้ของญี่ปุ่น ผมได้เห็นการสร้างป้อมค่ายและสนามรบ ที่ขุดประจันหน้ากันระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในกรุงเทพอย่างมากมาย และก่อนที่จะเกิดการนองเลือดขึ้นในกรุงเทพ อเมริกันก็ทิ้งระเบิดปรมาณูลงเมืองฮิโรชิม่า ทำให้ญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงครามอย่างเด็ดขาดในวันรุ่งขึ้น.

ผมจบการศึกษา รับปริญญาตรี หลักสูตร 5 ปีจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2490 สาขาปฐพีวิทยา ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการวิเคราะห์ดินภาคกลางของประเทศไทยทางเคมีและทางฟิสิคส์ รวม 5 วิธี. มีผู้จบในคณะเกษตรพร้อมผมเพียง 2 คน

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พึ่งตั้งได้ 3 ปี ผมจบเป็นรุ่นที่ 2 ของปริญญาตรี อาจารย์ผมท่านหนึ่งถามว่า จบแล้วจะทำอะไร มีงานและมีตำแหน่งบรรจุเป็นข้าราชการที่มหาวิทยาลัย ผมจะเอาไหม ใจผมคิดอยู่แล้วว่าอยากหนีไปจากบรรยากาศของกรุงเทพ อยากไปอยู่ในที่อิสระ เป็นตัวของตัวเอง แม้จะต้องเผชิญกับความลำบากดูจะเป็นการใช้ชีวิตที่ต่อสู้ดีกว่า และในขณะนั้น เท่าที่มีประสบการณ์ ก็คิดว่า คงจะไม่มีที่ไหนดีไปกว่า "กลับไปทำงานที่แม่โจ้" คำพูดที่เพื่อน ๆบางคนเคยพูดว่า "แม้เป็นนกก็จะไม่บินผ่านแม่โจ้" ยังคงก้องอยู่ในหู แล้วผมก็ตอบอาจารย์ของผมไปทันทีว่า ผมขอสมัครไปทำงานวิจัยการเกษตรที่แม่โจ้.

อาจารย์ตอบว่า ที่นั่นไม่มีตำแหน่งนะ ถ้าเธอจะไป เธอต้องไปเป็นลูกจ้างชั่วคราว ผมอมยิ้ม และตอบไปอย่างเรียบ ๆว่า "ครับ ผมยินดี"

ผมเข้าพิธีมงคลสมรส เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2490 โดยคุณแม่ของผมเป็นผู้ใหญ่จัดการสู่ขอตามประเพณี คุณพ่อของคุณกัลยา ในขณะนั้นเป็น พันตำรวจโท ขุนพิชัยมนตรี ได้จัดหาเครื่องเรือนอย่างง่าย ๆเพื่อเตรียมย้ายครอบครัวไปอยู่แม่โจ้ ผมเอาคุณแม่ของผมไปอยู่ด้วย เด็กผู้หญิงรับใช้อีกคนหนึ่งซึ่งคุณแม่ได้หาไว้ให้ ชื่อ "ฉลวย" มีจักรเย็บผ้าอีก 1 คัน เป็นจักรแบบใช้เท้าถีบ พี่ชายคนโตของคุณกัลยา คุณชาลี มนตริวัต ซึ่งเป็นนักกีฬาฟุตบอลร่วมไปด้วย

เรากำหนดออกเดินทาง วันที่ 2 กันยายน 2490 โดยรถไฟสายเหนือ มุ่งสู่จังหวัดเชียงใหม่ แต่ปรากฏว่าสะพานรถไฟตรงสถานีชุมทางบ้านดาราขาด เพราะถูกน้ำป่าพัดอย่างแรง ทำให้รถด่วน กรุงเทพ-เชียงใหม่ต้องหยุดเดิน แต่ผมต้องเดินทางไปรับหน้าที่ตามกำหนด จึงต้องใช้รถเร็ว กรุงเทพ-พิษณุโลก

ถึงพิษณุโลกค่ำ ไม่มีที่พัก ต้องเช่ารถยนต์บรรทุกจอดข้างถนนหน้าสถานีรถไฟ ขนของขึ้นรถยนต์ แล้วก็ซื้อน้ำหาบเป็นปี๊บ ๆอาบกันข้างถนนนั่นเอง และนอนบนรถบรรทุกจนรุ่งสว่างจึงออกเดินทางต่อ เพราะตำรวจไม่ยอมอนุญาตให้เดินทางกลางคืน เนื่องจากเกรงจะไม่ปลอดภัย

เราเดินทางจากพิษณุโลกไปสวรรคโลก บนถนนซึ่งยังอยู่ในสภาพไม่ดีนัก ไปถึงสวรรคโลกเอาพลบค่ำ โรงแรมที่นั่นเป็นโรงแรมไม้เก่า ๆมุ้งเต็มไปด้วยตัวเรือด พอดับไฟเข้านอน ตัวเรือดก็จะทิ้งตัวลงตามหน้าตามตาเต็มไปหมดทำให้เรานอนไม่ได้ ต้องเอาเสื่อออกมาปูที่ระเบียงนอน คนเมาเหล้าขึ้นมาอาละวาด เห็นคุณกัลยา คิดว่าผู้หญิงหากินจึงเกะกะระราน ทำให้พี่ชายต้องจัดการขู่จนสงบไปได้ คืนนั้นเรานอนกันอย่างทุลักทุเลพอสมควร.

ครับ! การเผชิญกับความลำบากดังกล่าว เป็นการท้าทายต่อการเรียนรู้ชีวิต ที่ผมสนใจมาก ผมเบื่อต่อบรรยากาศที่กดดันความรู้สึกอิสระภายในเมืองกรุงเทพเอามาก ๆทีเดียว

เราเดินทางถึงเชียงใหม่ ในวันที่ 4 กันยายน 2490 รถยนต์สองแถวของสถานีทดลองกสิกรรมแม่โจ้ มารับที่สถานีรถไฟ หลังจากลำเลียงของขึ้นรถแล้ว รอคนโน้น รับคนนี้ ตามสภาพบ้านนอกกว่าจะเข้าแม่โจ้ก็เกือบจะพลบค่ำ

สภาพถนนยังเป็นถนนฝุ่นไม่แตกต่างไปจากทางเกวียน และสองข้างยังคงเป็นป่าดองดึง นาน ๆจะมีเกวียนสวนทางมาสักครั้งหนึ่ง ถึงบ้านพักในสถานีทดลอง ซึ่งเป็นบ้านไม้ ใต้ถุนโปร่ง ชั้นบนมีห้อง 4 ห้อง ใช้เป็นห้องนอน 2 ห้อง ผมกับคุณกัลยาอยู่ห้องหนึ่ง อีกห้องหนึ่ง คุณแม่อยู่ ส่วนอีก 2 ห้องนั้นทำเป็นห้องเอนกประสงค์ นั่งเล่นรับประทาน ฯลฯ. ด้านหลังมีนอกชาน พื้นไม้โปร่ง ๆมีร่องห่าง ๆส่วนหนึ่งถูกกั้นไว้เป็นห้องอาบน้ำ ซึ่งต้องตักน้ำขึ้นมาใส่โองไว้ หลังนอกชานออกไปก็มีห้องครัว ห้องคนใช้ และส่วนหนึ่งเป็นส้วมซึม

ผมสงสารจับใจ เพราะคุณกัลยา ไม่เคยจากอกพ่อแม่ และจากมาอยู่ในสภาพดังกล่าว กลางคืนได้ยินแต่เสียงจักจั่นเรไร นาน ๆจะได้ยินเสียงกะดึงคอวัวที่ลากล้อเกวียนดังมาแต่ไกล ๆ จากแสงตะเกียงน้ำมันก๊าด สังเกตุเห็นน้ำตาของคุณกัลยาไหลซึมลงมาเป็นทาง พร้อมทั้งเสียงสะอื้นเบา ๆผมไม่ทราบว่าเราหลับไปเมื่อไร

รุ่งเช้า อากาศบริสุทธิ์ แลเห็นต้นจำปาต้นใหญ่ ปลูกอยู่สองข้างบ้าน ห่างจากหน้าต่างบ้านไปไม่มากนัก กลิ่นดอกจำปาทำให้ชีวิตสดชื่นขึ้น ถัดจากโคนต้นจำปาไปทางเหนือไม่มากนักเป็นรางน้ำเล็ก ๆน้ำใสแจ๋วไหลมาจากรางใหญ่ ระบายเข้าสวนเงาะซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก เราใช้น้ำในลำรางนี้เองเป็นน้ำอาบน้ำใช้ ส่วนน้ำบริโภคก็มีถังน้ำรองน้ำฝนจากชายคา

คุณพ่อของคุณกัลยา ให้รถจักรยานซึ่งเลหลังมาจากบริษัทเลหลังในกรุงเทพ 1 คัน เราได้ใช้รถจักรยานคันนี้เพื่อการต่าง ๆในชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวาง

คุณกัลยา เป็นคนอดทนมาก ไม่ปริปากอะไรมากนัก ในระยะแรก ๆก็นั่งร้องไห้ในเวลาค่ำคืนอยู่หลายวัน เพราะในชีวิตไม่เคยพบกับบรรยากาศเช่นนี้มาก่อน นอกจากนั้น เรายังต้องระวังเรื่องการเจ็บไข้ เพราะไข้ป่ายังมีชุกชุมด้วย.

ประมาณหกโมงครึ่งพอฟ้าเริ่มสาง ผมจะขี่จักรยานออกจากบ้านไปตามถนนโรยกรวด ไปจ่ายงานคนงานที่ข้างสถานีทดลองจนเป็นที่เรียบร้อย แล้วก็กลับมาถึงบ้านเกือบโมงครึ่ง บ้านพักอยู่ห่างตัวที่ทำงานประมาณหนึ่งกิโลเมตรกว่า ๆสภาพของที่ทำงาน เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว สร้างอยู่บนเนินดินเตี้ย ๆด้านหน้ามีศาลาหกเหลี่ยมเล็ก ๆสำหรับนั่งพักร้อน ซึ่งเป็นสภาพที่เหมือนเดิมในสมัยที่ผมยังเป็นนักเรียนแม่โจ้เมื่อ 5-6 ปีที่แล้ว ด้านหน้าสำนักงานหันออกสู่ทุ่งกว้างซึ่งใช้เป็นแปลงทดลองพืชผักและพืชไร่ต่าง ๆตัดไว้เป็นบล๊อคสี่เหลี่ยมด้วยถนน บล๊อคละ 40 ไร่

ผมกลับจากจ่ายงานในช่วงเช้า ภรรยาผมจะทำอาหารเช้าอย่างง่าย ๆไว้เรียบร้อย เพราะปกติผมไม่ใช่เป็นคนจุกจิกกับการรับประทานอาหารนัก ยิ่งมื้อเช้าด้วยแล้ว ข้าวต้มบ้าง ไข่ลวกบ้าง รับประทานอย่างรวดเร็วไม่เสียเวลา แล้วก็ออกทำงานต่อ บางวันก็จะขี้จักรยานให้ภรรยาผมซ้อนท้ายออกไปจ่ายตลาดกันสองคน จากบ้านพักออกไปสู่ตลาดระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ตลาดที่นั่นเป็นตลาดแบบชาวบ้านติดตลาดตอนเช้าตรู่ พอสายหน่อยก็วาย เราได้มีโอกาสใช้ตลาดเป็นที่ทักทายปราศรัย และแสดงน้ำใจกับชาวบ้านอยางกว้างขวางจนเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันมากขึ้น เราเริ่มได้เข้าใจและซาบซึ้งในสังคมชนบททีละน้อย ๆชาวบ้าน เรียกเราว่า อาจารย์ ทั่ว ๆไปด้วยท่วงทีกิริยาที่แสดงความสนิทสนมและเป็นกันเอง และความรู้สึกของเราก็มีแต่การเพิ่มพูนความเมตตาแก่คนเหลานี้

ผมได้เงินเดือนจากสถานภาพลูกจ้างในขณะนั้น เดือนละ 512 บาท แต่อาหารการกินก็มีราคาถูกมาก วันหนึ่ง ๆเราจ่ายค่ากับข้าวเพียง 3 บาท ก็มีอาหารรับประทานเพียงพอทั้งครอบครัว ข้างบ้านก็ปลูกผักแปลงเล็ก ๆไว้รับประทานเอง แล้วยังเก็บเผื่อแผ่เพื่อนบ้านอีกด้วย

ผมกลับจากบ้าน ไปทำงานละลอกที่สอง ประมาณ 9 โมงเช้า งานในช่วงนี้มีสองลักษณะ วันไหนมีงานต้องวางแผนหรือคิดวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัย ผมก็จะเข้าสำนักงาน หมกมุ่นอยู่กับงานในสำนักงาน ค้นคว้าตำรับตำราศึกษาเพิ่มด้วยตนเอง ใจผมไม่เคยคิดอย่างอื่น แต่จดจ่ออยู่กับการค้นคว้า ปรับปรุง และริเริ่มงานใหม่ ๆ ผมได้นำเอาวิชาการ วางแผนและสถิติวิจัยการเกษตร ซึ่งเป็นวิชาการใหม่ในสมัยนั้นออกมาใช้ประโยชน์เป็นครั้งแรกในประเทศไทย ซึ่งวิชาการนี้มีส่วนช่วยให้การวิจัยทางการเกษตรอันเป็นการวิจัยทางด้านชีววิทยาส่วนหนึ่งได้มีระบบที่รัดกุมเด่นชัด จนผลงานเป็นที่แปลกใจแก่ผู้บริหารระดับสูงเป็นอยางมาก เพราะในขณะที่มีการสอนวิชานี้เป็นครั้งแรกในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์นั้น นักศึกษารุ่นแรก ๆซึ่งมีจำนวนน้อย รวมทั้งผมด้วยไม่ได้แสดงความสนใจหรือเข้าใจอะไรนัก เมื่อผมออกทำงาน ความรู้สึกเปลี่ยนไปจากเมื่อครั้งที่เป็นนิสิต อะไร

ที่ยากเย็นเป็นสิ่งท้าทายสำหรับผม ผมได้ศึกษาด้วยตนเองจากตำราที่ขวนขวายหามาจากมหาวิทยาลัยคอแนลอย่างหนักหน่วง ในที่สุดงานวิจัยที่ทำในช่วงสองปีแรกก้าวหน้าเป็นตัวอย่างที่ดีแก่สถานีทดลองในสวนอื่น ๆ ของประเทศ หนังสือพิมพ์กสิกรในสมัยนั้นได้ตีพิมพ์ผลงานวิจัยที่ผมทำเกี่ยวกับ พันธุ์ผักเมืองหนาว ยาสูบ ถั่วต่าง ๆ แตงโมพันธุ์ต่าง ๆ กระทรวงเกษตรได้นำเข้ามาจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

รอยสะดุดอีกรอยหนึ่งของชีวิต

ผมสำเร็จจากมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2490 ด้วยความภาคภูมิ ภาคภูมิอะไร ถ้าหากมันไม่ใช่ปริญญา ขณะนั้น ผมกำลังคิดว่า ชีวิตนี้สำเร็จแล้ว ใคร ๆเคยพูดว่า ต้องเรียนให้ได้ปริญญา ไม่มีปริญญาแล้วจะเป็นใหญ่เป็นโตได้อย่างไร แถมบางคนยังบอกด้วยซ้ำไปอีกว่า ต้องไปตอเมืองนอก ยิ่งไปอเมริกายิ่งดี ไปชุบตัวเสียเถิด กลับมาจะเดินยืดหน้าอกได้ ไม่อย่างนั้นจะถูกผู้อื่นข่มรัศมีได้ สิ่งเหล่านี้มันได้ฝังอยู่ในทัศนคติของผมในระยะนั้น จนกระทั่งสำเร็จการศึกษา

จริงอยู่ แม้ผมจะสละการมีตำแหน่งในราชการแต่ต้น มุ่งออกไปใช้ชีวิตในถิ่นทุรกันดารในชนบทอย่างรู้สึกท้าทาย โดยไม่ได้คำนึงเลยว่า ที่นั่นไม่มีตำแหน่ง แต่จะต้องไปเป็นลูกจ้างชั่วคราวไปเดือนหนึ่ง ๆแต่ผมก็ยังอดที่จะคิดไม่ได้ว่า ที่นั่น ไม่มีใครเลยที่ได้ปริญญาอย่างผม ผมจะนำเอาตำราออกมาใช้ในไร่ในนาได้อย่างอิสระ ผมมองดูผลงานของผมจากไร่นา มันเปลี่ยนสภาพจากในอดีต จากแผ่นกระดาษที่มีแต่ข้อความที่เรียกกันว่า ไม่สู้จะเป็นแก่นสาร มาเป็นการรายงานผลการวิจัยอย่างมีระบบ มีข้อมูลที่สามารถสรุปผลด้วยหลักสถิติซึ่งใช้สูตรการคำนวณที่สลับซับซ้อน แล้วผมก็สูดอากาศท้องนาเข้าปอดซึ่งพองโต

สิ่งที่ผมไม่เคยได้เรียนรู้มาก่อนก็ได้เกิดขึ้นในบรรยากาศการทำงานในระยะเริ่มต้นนั่นเอง การที่ผมจะนำมากล่าวนี้ ไม่มีเจตนารมย์ให้ร้ายแก่ใคร แต่เป็นการกลาวเพื่อการศึกษาโดยบริสุทธิ์ใจ เพราะเรื่องเช่นนี้อาจเกิดขึ้นแก่ใคร เมื่อใด และที่ไหนก็ได้ มันเป็นเรื่องของปุถุชนที่อยู่ด้วยกันในโลก ผมถือว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะอยู่ด้วยกันด้วยความเรียบร้อย ถ้าหากเราอยู่กันอย่างเข้าใจกันและกัน ไม่เอาใจไปเกาะเกี่ยวกับสภาพตาง ๆและจริงจังกับมัน แต่ก็ไม่ควรละเลยที่จะศึกษาหาเหตุผลเพื่อการนำมาวิเคราะห์

ผู้มีอำนาจบริหารสถานีทดลองกสิกรรมในขณะนั้น เป็นผู้ที่ได้ทำงานมาช้านาน พฤติกรรมอันเป็นความรู้อย่างสำคัญแก่ผมก็คือ ทางสถานีทดลองมีรถราชการอยู่คันหนึ่ง เป็นรถสองแถวขนาดใหญ่ เขาผู้มีอำนาจได้ใช้รถคันนี้ ขนอาหารแห้ง เสื้อผ้า ของชำ และข้าวสารจากในเมืองเชียงใหม่ มาตั้งร้านชำที่บ้านพักของราชการซึ่งเขาและครอบครัวอาศัยอยู่ โดยการดัดแปลงชั้นล่างของตัวอาคารเป็นทั้งที่เก็บของและจำหน่ายขายของ ลูกค้าประจำก็คือคนงานภายในสถานีทดลองซึ่งมีอยู่ประมาณ หนึ่งร้อยกว่าคน เงินดาวเงินเดือนลูกจ้างคนงานประจำในขณะนั้นก็อยู่ระหว่าง 240 บาทถึง 280 บาทต่อเดือน สภาพของคนงานทั้งหลายเสมือนเป็นทาสอยู่ในกำมือ อาทิเช่น ข้าวสารที่เขาใช้รถยนต์ราชการขนมาขายคนงานนั้น ทั้ง ๆที่ท้องตลาด หน้าประตูรั้วของแม่โจ้นั่นเอง ก็มีข้าวสารจำหน่ายในราคาถังละ 24 บาท แต่คนงานทั้งหลายก็ไม่มีปัญญาจะซื้อได้ ต้องซื้อข้าวสารของผู้บริหารสถานีฯ. ในราคาถังละ 35 บาท เพราะเป็นการซื้อด้วยเงินเชื่อ คนงานแต่ละคนต่างก็ไม่มีเงินสดจะติดตัว ลูกเจ็บเมียจะคลอด ไม่มีเงิน จึงต้องหาเงินด้วยการ ซื้อข้าวสารเงินเชื่อในราคาถังละ 35 บาท แล้วนำไปขายที่ตลาดหน้าประตูด้วยราคาเพียงถังละ 20 บาท เพื่อต้องการเงินสดมารักษาพยาบาลครอบครัว จะขายสูงกว่านั้นก็ไม่ได้ เพราะราคาขายเงินสดในท้องตลาดหน้าประตูนั่นเอง ขายเพียงถังละ 24 บาท จึงจำเป็นต้องขายในราคาที่ต่ำกว่านั้นจึงจะได้ ครั้นถึงวันเงินเดือนออก ผู้มีอำนาจก็จะเปิดสมุดบัญชีตรงหน้า สองเล่มควบกัน เล่มหนึ่งเป็นบัญชีจ่ายเงินค่าจ้างรายเดือนของราชการ อีกเล่มหนึ่งคือ บัญชีลูกหนี้จากการซื้อของส่วนตัว ทันทีที่เรียกชื่อคนงานแต่ละคน พร้อมด้วยขานว่า เดือนนี้จะได้รับเงินเดือนเท่าใด นับออกจากด้านซ้าย หันมาดูสมุดบัญชีขายของส่วนตัวแล้วก็หัก

ใช้หนี้สินส่วนตัว ที่เหลือจ่ายจริงเพียงคนละไม่กี่สิบบาท นอกจากนั้น ก็เก็บเงินจากค่าแรงคนงานที่จ่ายแล้ว เข้ากระเป๋าเป็นค่าขายของส่วนตัว กลับบ้านสบายไป

ผมดูอย่างเศร้าสลดใจทุก ๆเดือน ผมทำงานวิจัยพืชผลต่าง ๆในสถานีทดลอง เช้าขึ้นแต่มืด ผมมาเรียกชื่อคนงาน แล้วก็จ่ายงานไปตามแปลงทดลองต่าง ๆแล้วผมก็กลับไปรับประทานอาหารเช้าที่บ้าน พักเล็กน้อย ประมาณสายหน่อย ผมก็ขี่รถจักรยานออกจากบ้านมาที่สำนักงานอีก หลายครั้งหลายหน ในขณะที่ผมไม่มีงานจะต้องนั่งวิเคราะห์ตัวเลขผลงานวิจัย ผมจะจอดจักรยานไว้ใต้ร่มไม้หน้าที่ทำการสถานีทดลอง แล้วก็เดินลงไร่ช่วยคนงานฟันดิน แบกจอบ แบกปุ๋ย หาบน้ำรดพืชผักในแปลง เคียงบ่าเคียงไหล่กับคนงานเป็นประจำ ขณะที่ทำงาน เราก็ได้ถามทุกข์สุขเขาไปในตัว ผมทำเช่นนี้จนเกิดความชินเป็นนิสัยประจำตัว

ความใกล้ชิดกันทางจิตใจ ได้ทำให้เขาทั้งหลายมีความเป็นกันเอง แล้วไม่ช้าไม่นานต่อมา หลังเงินเดือนออกใหม่ ๆหลายคนเดินเข้าบ้านผม มาขอกู้เงินใช้ ผมได้ตอบไปว่า ที่นี่ไม่เคยให้กู้เงิน แต่ถ้าหากเดือดร้อนแล้วเราพอจะช่วยกันได้ เราก็มีเงินเดือนไม่มากนัก แต่ก็ยังอยู่ในสภาวะที่ดีกว่าเขา เรายินดีจะช่วยกันตามกำลัง บางคนถึงกับน้ำตาร่วง ในที่สุด ความหวาดระแวงมันก็เกิดขึ้นระหว่างผู้บริหารกับผม บทเรียนนี้ย่อมทำให้ผมได้ความรู้ว่า การกระทำใด ๆที่ไม่ดีไม่งาม ผู้กระทำย่อมจะเกิดคิดมากไปเอง และยิ่งคิดก็ยิ่งหวาดระแวง เกรงภัยจะถึงตัว นั่นคือการที่ กรรมที่ตนเองได้ก่อไว้ สะท้อนมาหล่นทับตนเอง แต่มันเสมือนมีอะไรมาทำให้เกิดภาพหลอกหลอนหันไปโทษคนโน้นโทษคนนี้ เมื่อมีผู้มีอำนาจเหนือกว่ามาตรวจงาน ยิ่งหวาดระแวงว่า ผมจะฟ้องหรือเปิดเผยความไม่ดีไม่งามของเขา ผมไม่เคยสนใจกับการกระทำใด ๆอันเกิดจากความหวาดระแวงที่มีต่อผม ผมคงนิ่งเฉยและทำงานไปตามปรกติ ครั้นต่อ ๆมา ทางราชการส่งคนรุ่นน้อง ๆจากกรุงเทพไปช่วยงานวิจัยผมมากยิ่งขึ้น เขาเหล่านั้นได้พบเห็นพฤติการณ์เช่นเดียวกัน ทนไม่ไหว แสดงอะไร ๆเป็นการสร้างความรู้สึกออกไป ก็เกิดเป็นปัญหาร้าวฉาน ผมต้องยืนเป็นหลักให้รุ่นน้อง ๆอีก ปัญหาเป็นสิ่งที่ฝึกจิตใจให้เป็นคนมีจิตละเอียดยิ่งขึ้นทุกขณะ.

สิ่งที่ผมได้รับ และคิดว่า มันเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่ชีวิต มาถึงบัดนี้ ผมต้องขอบคุณผู้บริหารคนนั้น ในการที่ได้มีพฤติกรรมทำให้ทัศนคติของผมเปลี่ยนไปจากเดิม ผมเริ่มคิดวา คานิยมในการนิยมยกย่องปริญญา และการแสดงโอ้อวดว่า ฉันมีความรู้ ฉันทำงานดีเด่นกว่าผู้อื่นในด้านวิชาการนั้น นอกจากไม่ได้สร้างตัวเราให้เป็นผู้ที่มีคุณค่าทางวิชาการอย่างแท้จริงแล้ว ยังเป็นการเดินสวนทางกันกับการสร้างคุณค่าให้แก่ชีวิตด้วย แม้ว่าเราจะได้เรียนเก่งมาแล้วสักเพียงใดก็ตามที การเรียนเก่งหรือความเด่นทางวิชาการนั้น คือการปลูกฝังความหลงในตนเองเก่งยิ่งขึ้นด้วยเป็นเงาตามตัว หากเราไมสามารถลบล้างความหลงตนให้เข้าสู่ระดับจิตใจที่ปรกติเชนสามัญชนคนเดินดินได้แล้ว ความรู้ที่เรียนมาและความเก่งกาจทางวิชาการต่าง ๆแทนที่จะเป็นสื่อแห่งการสร้างสรรค์ ก็จะเป็นมีสภาพเสมือนโคลนตมที่จมอยู่ในใจ

ผมได้เคยลงทำงานกับคนงานเป็นประจำ ต่อมา ก็เริ่มใช้วันและเวลาว่าง ออกจากรั้วของสถานีทดลองเข้าหมู่บ้านสร้างมิตร และศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั่ว ๆไป มากยิ่งขึ้น ผลสะท้อนซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้อีกส่วนหนึ่งก็คือ โครงสร้างและแนวความคิดในการทำงานวิจัยการเกษตรในสถานีทดลอง ค่อย ๆเปลี่ยนไปด้วย จากการทดลองและวิจัยที่มีแตพิธีการและตัวเลขต่าง ๆกลายสภาพมามีการเสริมด้วยงานวิจัยที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับรูปแบบของชีวิตชาวบ้านมากขึ้น กลางค่ำกลางคืนดึกดื่น มีชาวบ้านมาปลุก มาขอคำแนะนำเกี่ยวกับการแก้ปัญหาการอาชีพ ผมให้การต้อนรับทุกเวลาและทุกโอกาส ความรู้สึกของผมเปลี่ยนไปจากเดิม ผมคิดพิจารณาและมองตำราวิชาการด้วยความคิดและภาพพจน์กว้างกว่าเดิม ยิ่งคิดพิจารณาก็ยิ่งเห็นภาพกว้างออกไปมากยิงขึ้นเรื่อย ๆ

ความกดดันภายในครอบครัว ยังมีสภาพเหมือนคลื่นใต้น้ำ เพราะคุณกัลยา ไม่เคยเผชิญกับสภาพป่าเชนนี้มาเลยในชีวิต การปรับจิตใจจึงเป็นสิ่งที่ยากลำบาก ประกอบกับผมทุ่มเทชีวิตให้กับงานอย่างมากมาย ยิ่ง

ทำให้ครอบครัวว้าเหว่ แต่ก็ไม่ค่อยจะได้ยินเสียงบ่นบ่อยนัก แม้นาน ๆจะบ่นบ้าง ก็ในลักษณะที่ไม่จริงจังจนเป็นเรื่องใหญ่โต

คุณกัลยา ชอบทำกับข้าว ทำขนม ผมจึงได้สนับสนุนให้ทำขนมถาด เช่นขนมชั้น ตะโก้ ขนมเปียกปูน เป็นการช่วยให้เกิดความเพลิดเพลิน ในช่วงเช้า หลังจากจ่ายงานแล้ว ผมก็รีบกลับบ้านมารับประทานอาหารเช้า เสร็จแล้วก็เอาถาดขนมไปส่งตลาด ฝากเขาขายแล้วก็รีบเข้าที่ทำงานตามปรกติ งานที่ทำไม่มีคำว่าวันหยุดไม่มีเวลา 8 โมงครึ่ง ผมออกจากบ้าน 6 โมงครึ่งเช้า แม้ในฤดูหนาว อากาศหนาวจัด สว่างช้า หมอกลงในบางวัน ยิ่งฤดูเก็บตัวเลขวิจัยด้วยภรรยาผมให้คนเอาอาหารไปส่งกลางไร่เลย เพราะผมทำงานรวดเดียวตลอด.

เมื่อคุณกัลยาตั้งครรภ์บุตรคนแรกที่นั่น บ่นคิดถึงบ้านมากและบ่อย วันหนึ่ง หัวหน้าสถานีทดลองมีราชการไปกรุงเทพ ผมจึงตกลงยอมให้กลับบ้านเพื่อไปอยู่ใกล้ ๆคุณพ่อคุณแม่ โดยตกลงกันไว้ว่า คลอดแล้วจึงจะกลับมา หัวหน้าสถานีฯ ไปกรุงเทพหนึ่งสัปดาห์ ในวันกลับผมไปรับที่สถานีรถไฟ เห็นคุณกัลยากลับมาด้วย จึงทราบได้ดีว่า เมื่อไปถึงบ้านแล้ว คงจะคิดถึงทางนี้ และคงจะได้โอกาสเปรียบเทียบความรู้สึกแล้วว่า ทางใดมีน้ำหนักกว่ากัน ต่อจากนั้นมา บรรยากาศก็คงจะคลี่คลายไปในทางซึ่งเบาใจขึ้นบ้าง

คุณกัลยา เป็นผู้ที่ได้ทำหน้าที่แม่บ้านอย่างสูงด้วยคุณธรรม ผมได้มอบภาระการเงินการบ้านทุกอย่างไว้ให้ทั้งหมด นับตั้งแต่ต้นชีวิตสมรส ตัวผมมุ่งแต่งานอย่างเดียว ไม่เคยห่วงว่าครอบครัวจะใช้จ่ายพอหรือไม่พอ

เราได้เริ่มมีรุ่นน้อง ๆที่มาทำงานราชการทีหลัง และเขาเป็นโสดเข้ามาคลุกคลี รับประทานอาหารอยู่กับเราเป็นประจำ โดยเรารับเงินค่าใช้จ่ายจากเขาไม่ลง แต่ละคนที่มา ต่างก็ทำตนเสมือนสมาชิกในครอบครัว รุ่นแล้วรุ่นเล่า แม้ระยะหลัง ๆเราได้ย้ายมาปฏิบัติราชการที่บางเขน และโอนมาอยู่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ทุกยุคทุกสมัย ก็มีนิสิตชาย หญิง มาอยู่ในครอบครัวผลัดรุ่นกันมาเรื่อย ๆรุ่นละหลาย ๆคน ต่างก็ปฏิบัติตนเสมือนลูก เราก็ไม่อาจรับค่าใช้จ่ายจากเขาได้ลงคอ บางรายก็ได้สนับสนุนถึงขั้นบวช สมรส แม้แต่หาโอกาสให้ได้ศึกษาต่อไปอีก เราเยังได้มีโอกาสสร้างสัมพันธ์ถึงบิดามารดาของเขาทั้งหลายอีกด้วย

ย้อนกลับไปดูที่ชีวิตในแม่โจ้กันอีก ผมทำงานที่นั่นได้ปีกว่า ๆก็ถูกทางกรมเกษตรและการประมงเรียกมาสอบที่กรุงเทพเพื่อบรรจุเข้ารับราชการประจำ ผมสอบได้ บรรจุเป็นนักเกษตรตรี กลับมารับราชการที่สถานีทดลองแม่โจ้ตามเดิมและมุ่งทำงานต่อมาอย่างไม่หยุดยั้ง

ในปี พ.ศ. 2493 ทางกรุงเทพก็สั่งย้ายผมเข้ากรุงเทพเพื่อมารับโครงการศึกษารวมรวมและปรับปรุงพันธุ์ข้าวทั่วประเทศ ที่เกษตรกลางบางเขน ทั้ง ๆที่ผมเองก็สนใจที่จะอยู่ทำงานทางแม่โจ้ต่อ เพราะเป็นงานอิสระและท้าทายต่อการแสดงฝีมือเอามาก ๆ

สองปีแรกของชีวิตงานที่บางเขน ผมเป็นผู้ช่วย ดร.พิศ ปัณยาลักษณ์ รวบรวมพันธุ์ข้าวจากอำเภอต่าง ๆทั่วประเทศกว่า 7000 สาย รวมกับพันธุ์ข้าวจากต่างประเทศอีกกว่า 300 สายพันธุ์ ได้มีโอกาสเรียนจากท่านผู้นี้หลายอย่าง ส่วนใหญ่เมื่อถึงที่ทำงานแต่เช้า จะผลัดกางเกงจากขายาวเป็นกางเกงขาสั้น สวมหมวกกันแดดหนึ่งใบถอดถุงเท้ารองเท้าออกหมด มีสมุดคู่มือเพื่อบันทึกข้อมูล 1 เล่มลงลุยน้ำ แช่โคลนอยู่ในนาแทบจะทั้งวัน ยกเว้นเวลารับประทานอาหารกลางวันเท่านั้น เคยชินกับความร้อนของแสงแดด ผิวน้ำที่ร้อนจัดในตอนบ่าย และปลิงนาจำนวนมาก. ผมได้มีโอกาสคุมงานปฏิบัติการวิชาพฤกษศาสตร์ของนิสิต และรู้สึกภูมิใจไม่ใช่การสอนในชั้น แต่การทำตัวเป็นผู้นำ เป็นตัวอย่าง ให้นิสิตรู้จักลงโคลน ตรากตรำกับธรรมชาติ ซึ่งผมคิดว่า นั่นคือการมุ่งสู่การสร้างชีวิตให้ชิ้งในธรรมชาติและคุณธรรม.

ในที่สุด ผมก็ได้เป็นอาจารย์สอนวิชาการข้าว และยังได้สอนวิชาสถิติและการวางแผนวิจัยการเกษตรในระยะนั้น ๆด้วย ในฐานะอาจารย์พิเศษ

ผมได้ถูกส่งตัวไปศึกษาและดูงานการผลิตและวิจัยข้าว ที่สหรัฐอเมริกา (เมื่อปี พ.ศ. 2496) โดยเฉพาะ

มุ่งมลรัฐภาคใต้ซึ่งมีการผลิตข้าวเมล็ดยาว คล้ายประเภทที่ผลิตในประเทศไทย. ในขณะนั้น ได้มีการก่อตั้งกรมการข้าว โดยแยกจากกรมเกษตรและเปลี่ยนชื่อกรมเกษตรเป็นกรมการกสิกรรม เมื่อผมกลับจากการศึกษาดูงานในสหรัฐแล้ว จึงได้โอนมาสังกัดกรมการข้าว ได้รับตำแหน่งหัวหน้าสถานีทดลองข้าวรังสิต และต่อมาก็ได้รับตำแหน่งหัวหน้าแผนกการโรงสี กองวิศวกรรม กรมการข้าว ซึ่งอยู่ในบริเวณเกษตรกลางบางเขน

ในปี พ.ศ. 2497 ผมสามารถสอบแข่งขันได้ไปรับการฝึกอบรมวิชาการวางแผนการวิจัยการเกษตร ที่ศูนย์ฝึกอบรมขององค์การอาหารและเกษตร สหประชาชาติ ที่ประเทศอินเดียอีกเป็นเวลา 3 เดือน และหลังจากกลับจากประเทศอินเดียได้ระยะหนึ่งก็ได้เข้ารับการฝึกอบรม การคัดตรวจคุณภาพข้าว ซึ่งทางองค์การอาหารและเกษตร อีกเช่นกัน ได้เป็นผู้สนับสนุนร่วมมือกับกระทรวงเศรษฐการไทยจัดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ผมได้มีโอกาสรู้จักกับบุคคล และสัมผัสชีวิตกว้างขวางยิ่งขึ้น นับว่าเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

เรือกล้วยไม้ท่ามกลางคลื่นชีวิต

"ปั้นปลายชีวิต ใคร ๆก็มองหน้าผมเป็นดอกกล้วยไม้ไปหมด เมื่อเข้าสังคมหลายต่อหลายบรรยากาศ จะมีคนกล่าวว่า นี่แหละ คือนักกล้วยไม้ระดับโลก ไม่ว่าจะเป็นไทยหรือเทศ หันมาพิจารณาศึกษาประวัติชีวิตที่เกี่ยวพันกับกล้วยไม้กันดูซิครับ มันอาจจะได้อะไร ๆเป็นความรู้และ ได้หลักทางปรัชญาชีวิตไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษากันบ้างกระมัง."

ผมเป็นเด็กเล็ก ๆคนหนึ่ง อายุในขณะนั้นก็เพียงประมาณ 9 ขวบคงจะได้ คุณพ่อคุณแม่ให้ความสนใจผมแต่เรื่องใหญ่ ๆส่วนชีวิตประจำวันนั้น ผมคงขลุกอยู่ในบ้าน จะทำอะไรก็ได้ ถ้าหากไม่เป็นการเสียหายต่อประเพณีอันดีงามและทรัพย์สิน

ผมชอบใช้ชีวิตยามว่างการเรียน ตากแดด ปลูกต้นไม้เสมอ ๆบางวันก็กรำแดดกรำฝนทั้งวันโดยไม่มีใครสนใจ ในบ้านที่ผมอยู่ มีกล้วยไม้พื้นเมืองปลูกไว้ในกระเช้าเก่า ๆแขวนตากแดดตากฝนไว้ประมาณ 4 หรือ 5 กระเช้า ตอนนั้นผมก็ไม่มีปัญญาจะทราบได้ว่า มันชื่อเรียงเสียงไรกัน อาจจะเป็นเพราะว่า ผมไม่มีตำหรับตำราหรือว่า ยังเด็กจนเกินไปกว่าที่จะสนใจเสาะแสวงหาด้วยก็ได้ แต่ภาพเก่า ๆเหล่านั้น แม้ว่าขณะนี้ ผมจะมีอายุได้ 60 ปีแล้วก็ตาม มันยังคงประทับอยู่ในความทรงจำของผมโดยไม่มีวันลืม และ มาถึงบัดนี้ ผมบอกได้ว่า กล้วยไม้ 4 หรือ 5 กระเช้าในขณะนั้น อย่างน้อยก็มี เอื้องผึ้ง เอื้องช้างน้าว เอื้องกุหลาบแดง อยู่ด้วย

ผมมีภาพพจน์ว่า ลงได้เป็นกล้วยไม้แล้ว มันคงจะชอบอยู่ในที่ร่ม ๆอากาศเย็นและชุ่มชื้น ผลชะเง้อคอดูมันได้มันดี ทุกวัน จนกลายเป็นทุกเช้า ทุกเย็น และ ในที่สุดก็ ทุกครั้งที่เดินผ่านมันไปผ่านมันมา และแล้ววันหนึ่งก็อดรนทนไม่ได้ ดึงเอาเอื้องผึ้งออกจากกระเช้า นำไปผูกแปะไว้ที่เสาคอนกรีตใต้ถังเก็บน้ำฝนสี่เหลี่ยม เพราะมันร่ม และ ได้รับความเย็นจากถังน้ำด้วย เท่านั้นยังไม่พอเพียง ผมดูแลรดน้ำทุกวัน จนกลายเป็นทุกเช้า กลางวันและเย็น นอกจากรากไม่ยอมออก แล้ว ในที่สุดมันก็เน่าตาย

เมื่อผมมีอายุได้ประมาณกว่า 15 ขวบ คุณพ่อไปตรวจราชการชั่งตวงวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งในสมัยนั้น ยังไม่มีถนนหนทาง คงเดินทางไปจากกรุงเทพฯ ด้วยรถไฟ แล้วก็ต้องว่าจ้างเหมา เกวียนเทียมด้วยวัว เดินทางรอนแรมไปในป่า จากจังหวัดสุรินทร์ไปบุรีรัมย์ จนกระทั่งไปจรดชายแดนเขมรที่ในบริเวณใกล้ ๆเขาพนมรุ้ง เราต้องเดินทางตากฝนตากฟ้า ค่ำลงก็พักแรมกลางป่า เอาเกวียนล้อมวัวไว้ตรงกลาง คนเกวียนนอนใต้ท้องเกวียน เรานอนในเกวียน มีคนลือกันว่า ในบริเวณนั้นมีกล้วยไม้ที่เรียกว่า เอื้องกุหลาบนางรอง เขาว่ามันสวยนักสวยหนา กลิ่นก็หอมด้วย เราสอดส่ายสายตาหากันแต่เอื้องกุหลายนางรอง ทั้ง ๆที่ไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อนว่า กล้วยไม้ชนิดนี้ รูปร่างหน้าตามันเป็นอย่างไร ในที่สุดวันหนึ่ง เกวียนคาราวานของเราซึ่งมีด้วยกันทั้งหมด 5 เล่ม ก็เดินทางเฉียดต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง โคนต้นมีดงไม้เป็นสุมทุมหนาแน่น มีกล้วยไม้ต้นยาว ๆขึ้นเป็นดงทั่ว ๆไป เราร้องตะโกนให้เกวียนหยุด แล้วก็ปีนขึ้นหลังเกวียน ถกทึ้งกันเป็นการใหญ่ ปากก็บอกว่า "ใช่แล้ว กุหลาบนางรองละ" หลายคนในกองเกวียน วิ่งมารุมถกกันจ้าละหวั่นตามจิตวิทยาของกลุ่มคน

พอกลับถึงบ้านที่กรุงเทพฯ เหลือสภาพดีบ้างช้ำบ้าง จึงได้นำมาปลูกไว้กับร้านต้นไม้ที่มีพุ่มต้นเล็บมือนางเลื้อยอยู่แล้ว กล้วยไม้นี้ได้ไออุ่นไอชื้นของพุ่มต้นเล็บมือนาง เจริญงอกงามกันยกใหญ่ จนกระทั่งหลายปีต่อมาก็พอจะทราบได้ว่า นั่นมันกล้วยไม้ "เสือโคร่ง" ทั้งหมด

ชีวิตเด็ก ๆของผม ผูกพันอยู่กับต้นไม้หลายอย่างทีเดียว บอน โกศล พุทธรักษา แม้แต่รั้วภู่ระหงษ์หน้าบ้าน ยาวร่วม 40 เมตร ผมถือกรรไกรตัดต้นไม้ ตัดแต่งเรียบร้อยอยู่เสมอ นอกจากนั้น ในสมัยนั้น เขาเห่อไก่พันธุ์ต่างประเทศกันใหม่ ๆเช่น ไก่อ๊อสตราลอพ ไก่โร๊ดไอแลนด์ ผมก็พลอยเห่อไปกับเขาด้วย ไข่ไก่รับ-ประทาน ลูกละ 3 สตางค์ แต่ไข่ไก่นอก ลูกละถึง 3 บาท ยังอุตส่าห์หลักลอบเอาเงินคุณแม่ไปแอบซื้อมา ฟักเอง

กกเอง ดูเช้า ดูกลางวัน ดูกลางดึก จนไข่เน่าในที่สุด

ผมยังสนใจวิทยาศาสตร์อย่างบ้าคลั่งอีกด้วย ในห้องนอนมีแต่ตำราแม่เหล็กไฟฟ้า ตำราเคมี ตำราคำนวณต่าง ๆในห้องนอนมีแต่เครื่องกระจุกกระจิก ต่อสายไฟฟ้านุงนังไปหมด ดึก ๆดื่น ๆก็นั่งดูตำราแม่เหล็กไฟฟ้า ตำราเคมี เหมือนอ่านหนังสืออ่านเล่น จนดึกดื่นตีหนึ่งตีสองแทบทุกวัน เสร็จจากอ่านหนังสือจำพวกนี้ ก็อาจจะลากเอา ไวโอลินคันเล็ก ๆที่คุณพ่อหามาให้ ออกมาสีเล่นกลางดึก ผมหัวไวโอลินตั้งแต่อายุ 9 ขวบ

การเล่นกล้วยไม้ของผมในระยะอายุ 9 ถึงประมาณ 16 ขวบ เล่น ๆทิ้ง ๆมาเรื่อย ๆแต่ก็วนเวียนอยู่ในระหว่างสิ่งที่กล่าวมาแล้ว คือ วิทยาศาสตร์ทั้งหลาย ต้นไม้ ดนตรี เขียนและถ่ายรูป ไม่ค่อยจะเอาเวลาออกไปสนุกสนานอะไรนอกบ้าน ในสมัยนั้น ไม่รู้จะไปเพลิดเพลินอะไรให้มันตรงตามรสนิยมที่ได้กล่าวมาแล้ว ครั้นจะไปดูหนังดูละครหรือ ก็นาน ๆสักหนหนึ่ง เพราะไม่รู้สึกว่ามันเป็นความต้องการเป็นพิเศษอะไรเลย มีบางครั้งที่ใช้วันหยุดเรียน ออกไปกับเพื่อน ๆเดินนับไม้หมอนรถไฟไปตามรางรถไฟ ไปเพลิดเพลินกับทิวทรรศน์ ตามทุ่งนา ห้วยหนองคลองบึง ไปถ่ายรูปเล่นด้วยกล้องบ๊อกซ์ง่าย ๆแล้วก็นอนหลับตามใต้สะพานรถไฟนอกชานเมือง ซึ่งในขณะนั้นก็ แทบจะไม่มีบ้านช่อง คงเห็นแต่ควายกลางท้องไร่ท้องนาทั่ว ๆไป

ระหว่างที่ไปใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนเตรียมเกษตรฯ ที่แม่โจ้ ในระหว่างปี พ.ศ. 2483 และ 2484 สภาพที่แม่โจ้ยังเป็นป่า ไข้ป่าชุกชุมมาก ในเมืองเชียงใหม่ก็ยังมีสภาพเป็นชนบท เงียบสงบ ประชาชนยังคงใช้รถจักรยานเป็นส่วนใหญ่ นาน ๆผมจะเข้าเมืองสักครั้ง เมื่อเข้าเมืองทีไร มักจะไปวกวนอยู่แถว ๆหน้าร้านค้าแห่งหนึ่ง เพราะที่นั่น เขาจะมีกล้วยไม้แคทลียาลูกผสมมาแขวนไว้เสมอ ๆแต่ในชีวิตการเรียนที่หนักหน่วง จึงไม่ได้มีโอกาสปันความคิดความสนใจไปที่กล้วยไม้ แต่กลับมีงานอดิเรกยามว่างคือ งานดนตรีและงานถ่ายภาพ สำหรับงานดนตรีนั้น ก็ได้มีบรรยากาศที่ส่งเสริมให้นักศึกษาได้ร่วมกันตั้งวงดนตรีสากลขึ้นผมเล่นไวโอลินอยู่ในวงและแต่งเพลงไว้หลายเพลงด้วย ในด้านการถ่ายภาพ ผมได้รับความกรุณาจากครูท่านหนึ่ง คือ ท่านอาจารย์ประเทือง ประทีปเสน ท่านมีกล้องถ่ายรูปของเยอรมัน อย่างดี แต่ท่านก็ไม่ได้มีโอกาสใช้มัน ท่านเห็นผมสนใจและคงจะไว้ใจในตัวผมด้วย จึงให้ผมยืมมาอยู่กับผมแทบจะตลอดระยะเวลาจนผมถ่ายภาพประกวดได้รับรางวัลในงานประจำปีของจังหวัดเชียงใหม่หลายครั้ง

เมื่อปี พ.ศ. 2485 ผมได้มีโอกาสเข้าศึกษาต่อในวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่บางเขน ในคณะเกษตร ต่อมาในปี พ.ศ. 2486 วิทยาลัยนี้ก็ได้รับการสถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อผมเรียนในปีต้น ๆผมได้คะแนนนำในด้านคณิตศาสตร์และ วิทยาศาสตร์ทั้งหลาย เช่นวิชาเคมี ธรณีวิทยา เป็นต้น เมื่อผมอยู่ปีที่สามในมหาวิทยาลัยนี้ ในวิชากีฏวิทยา วันหนึ่ง อาจารย์เข้ามาสอน ได้นำเอาตัวอย่างลำลูกกล้วยของกล้วยไม้ แคทลียาและหวาย ที่เป็นโรคเน่าดำทั้งลำนำมาให้ดู เพียงบอกว่า นี่คือแคทลียาและหวายที่เป็นโรค แต่ผมก็ไม่อาจบอกได้ว่า แคทลียาและหวายนั้น คืออะไร รู้เพียงแต่ว่า เป็นกล้วยไม้มันยิ่งทำให้ผมอยากรู้มากยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. 2489 เมื่อผมได้มีโอกาสรู้จักคุณกัลยา ภรรยาของผม ซึ่ง ในขณะนั้น ยังเรียนหนังสืออยู่โรงเรียนเตรียมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่บ้าน พลตำรวจตรี ขุนพิชัยมนตรี บิดาของคุณกัลยาฯ. ก็เป็นผู้ที่สนใจกล้วยไม้ท่านหนึ่งในวงการรุ่นเก่า กล้วยไม้ที่ขึ้นชื่อของท่านได้แก่ หวาย ปอมปาดัวร์ ซึ่งเป็นกล้วยไม้ลูกผสมที่กลุ่มผู้สนใจกล้วยไม้รุ่นท่าน ได้สั่งมาจากประเทศฝรั่งเศส หวายลูกผสมดังกล่าวนี้ในสมัยนั้น เป็นที่นิยมกันอย่างโด่งดังมาก เพราะเป็นพันธุ์ลูกผสมที่ใหม่มากสำหรับเมืองไทย และวงการกล้วยไม้ของไทยก็ยังอยู่ในวงแคบ บรรยากาศยังปิดบังหวงเป็นความลับ และ ทัศนคติเก่า ๆเช่น ผู้ใดที่มีกล้วยไม้ราคาแพง ๆมาก ๆและมีรังใหญ่ ๆ ยังคงได้รับการยกย่องว่าเป็นราชาและดีเด่น คุณพ่อของคุณกัลยาฯ. ท่านมีหวายปอมปาดัวร์อยู่พันธุ์เดียว แต่ก็เป็นพันธุ์ที่ได้รับการยอมรับอยู่ในวงการกล้วยไม้สมัยนั้น การเลี้ยงกล้วยไม้ของท่าน ก็ทำอย่างง่าย ๆแยกปลูกลงกระถาง แล้วก็แขวนไว้ใต้ต้นมะยม ได้แสงแดดพอสมควร ให้ดอกตลอดเวลา ขณะนั้น ผมได้เห็นหวายปอม-

ปาดัวร์แล้ว ก็ว่า มันสวยจับตาจับใจ แต่เราก็ยังเด็กเกินไป เพราะในสมัยนั้น บรรยากาศของการเลี้ยงกล้วยไม้หรือที่เขาเรียกกันว่า "การเล่นกล้วยไม้" ถ้าหากเป็นคนเลี้ยงกล้วยไม้ เขาก็มักจะเรียกกันว่า "นักเลงเล่นกล้วยไม้" มีส่วนสร้างทัศนคติให้รู้สึกว่า จะต้องเป็นคนสูงอายุ มีฐานะดีบารมีมาก อะไร ๆทำนองนั้น ก็เลยทำให้เด็ก ๆ อย่างเรา ต้องคิดอะไร ๆไปตามภาษาของเด็ก ๆและได้แต่เฝ้ามองฝ่ายเดียว.

ผมสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในสาขาปฐพีวิทยา ซึ่งมีวิชาเคมีเป็นพื้นฐานหลัก ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การเปรียบเทียบวิธีการวิเคราะห์ดินภาคกลางของประเทศไทยทางฟิสิคส์และทางเคมี 5 วิธีการ ผมสมัครออกไปทำงานในที่ทุรกันดาร ที่แม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่อีกทั้ง ๆที่นักศึกษาซึ่งได้ผ่านชีวิตที่แม่โจ้มาแล้ว จะสาปไว้ว่า "หากเป็นนกก็จะไม่ขอบินผ่านแม่โจ้" เพราะชีวิตความลำบากที่ใคร ๆก็รู้สึกว่า มันแสนจะสาหัส แต่ผมมีรสนิยมที่ฝังค่อนข้างจะแน่นอยู่กับบรรยากาศเช่นนี้ สาเหตุนั้น ผมบอกตนเองไม่ได้ ถ้าหากใครอ่านเรื่องราวชีวิตผมแล้ว อาจจะวิเคราะห์ได้เองเพราะ ผมถือว่า "ชีวิตคือการศึกษา" จึงเขียนไว้อย่างไม่ปิดบัง ผมไม่เห็นว่า สิ่งทั้งหลายในชีวิตในเรื่องที่น่าโอ้อวดในบางเรื่อง และน่าอับอายในบางเรื่อง.

ผมจบการศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2490 เข้าพิธีมงคลสมรสกับคุณกัลยา มนตริวัต เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2490 แล้วเราก็กอดคอกัน ออกต่างจังหวัด ใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางป่าดง เต็มไปด้วยไข้ป่า ค่ำลงก็อยู่กับแสงตะเกียงน้ำมันก๊าดที่ริบหรี่ ๆได้ยินเสียงเรไร กับเสียงกระดึงคอวัวที่ใช้ลากเกวียนอยู่ในความมืดทะมึนของธรรมชาติ ข้างหนึ่งคือภรรยาคู่ยาก อีกข้างหนึ่งคือมารดาบังเกิดเกล้า ผมบุกเบิกงานอย่างไม่ท้อถอย ผมไม่เคยนึกถึงว่า วันนี้ เราจะได้ตำแหน่งอะไร เงินเดือนเท่าไร ผมรับเงินเดือนมา ไม่เคยแม้แต่จะได้นับมัน เพียงส่งผ่านมือให้ภรรยาทำหน้าที่ ผมตลุยแต่งาน และ งาน นอกจากนั้นแล้ว ผมหันมาหาส่วนเสริมอีกส่วนหนึ่ง นั่นคือยาบำรุงใจในยามว่างมันก็คือ "กล้วยไม้"

ดิ้นรนหาความรู้เรื่องกล้วยไม้

ผมสร้างเรือนกล้วยไม้หลังเล็ก ๆและสร้างอย่างง่าย ๆใกล้ ๆต้นจำปาต้นหนึ่งทางด้านทิศเหนือของตัวบ้าน ใช้ต้นพลวงหรือทางเหนือเรียกกันว่าต้นตองตึงขนาดย่อม ๆ ซึ่งหาได้จากธรรมชาติ นำมาลอกเอาเปลือกออก เพื่อทำเป็นเสาเรือน ส่วนขนาดย่อมลงไปหน่อยก็ใช้ทำโครงด้านบน หลังคานั้นใช้มุงด้วยทางมะพร้าวใบแก่ ซึ่งรวบรวมได้จากสองข้างถนนด้านหลังที่ทำการของสถานีทดลอง ผมได้ยินการกล่าวขวัญกันว่า "ฟ้ามุ่ย" เป็นกล้วยไม้พื้นเมืองของเชียงใหม่ที่สวยนักสวยหนา แต่ในระยะนั้น ถามใคร ๆว่าฟ้ามุ่ยมีลักษณะเป็นอย่างไร ถามคนหนึ่งก็ตอบไปอย่างหนึ่ง จนทำให้ผมงง ไม่ทราบว่า ฟ้ามุ่ยเป็นอย่างไรกันแน่ ผมได้หากล้วยไม้พื้นเมืองมาใส่เรือนข้างบ้าน เพียงการแขวนไว้และดูมันทุกเช้าทุกเย็นก่อนออกจากบ้านและหลังการกลับเข้าบ้าน ในระยะนั้นก็ยังไม่คิดว่า กล้วยไม้ต้องมีการใส่ปุ๋ย เพราะใคร ๆก็ว่า มันอยู่บนต้นไม้ ใครไปใส่ปุ๋ยให้มัน

เงินเดือนของผมก็เพียง 512 บาท แต่ว่าอาหารการกินในขณะนั้นก็ยังราคาต่ำมาก ผมจึงได้กระเบียดกระเสียนเงินสั่งซื้อหนังสือกล้วยไม้จากต่างประเทศเล่มหนึ่ง คือ "การเลี้ยงกล้วยไม้ของอเมริกัน" (AMERICAN ORCHID CULTURE) เรียบเรียงโดย ศาสตราจารย์ฮไว้ท์แห่งมหาวิทยาลัยคอแนล โดยมอบให้บริษัทณรงค์และบุตร ที่ตำบลสี่พระยา กรุงเทพเป็นผู้สั่งให้ในราคาเล่มละ 300 บาท กว่าหนังสือจะได้มาต้องใช้เวลารอคอยเกือบหนึ่งปีครึ่ง ผมได้บุตรคนแรกที่แม่โจ้ เป็นชาย ชื่อ ระวิพรรณ สาคริก ผมได้ใช้เวลาในวันหยุดเสาร์หรืออาทิตย์ แต่ก็ไม่ใช่ทุกเสาร์อาทิตย์ เพียงเฉพาะวันใดที่มีโอกาสเข้าไปจับจ่ายซื้อของในเมืองกับคุณกัลยา ก็จะเลยไปแวะเยี่ยมบ้านท่านผู้เฒ่าผู้แก่ที่เลี้ยงกล้วยไม้ ซึ่งก็มีอยู่เพียง 3 หรือ 4 ราย ส่วนใหญ่จะมีกล้วยไม้จำพวกแคทลียาลูกผสมเก่า ๆกล้วยไม้พื้นเมืองที่ดัง ๆในสมัยนั้นคงจะเป็น ช้างแดง ใครมีไว้ในรังกล้วยไม้สักหน่อเดียวก็ต้องเก็บกันอย่างมิดชิดและดูแลทนุถนอมกันอย่างละเอียดละออ ใต้บริเวณที่แขวนกล้วยไม้ก็มักจะมีการเลี้ยงหน้าวัวไว้ เก็บรม่เงา และเก็บน้ำเหลือจากกล้วยไม้ ถ้าหากเป็นเด็ก ๆและคนแปลกหน้าแล้วก็มักจะไม่ได้รับการ

ต้อนรับจากคนเฒ่าคนแก่เหล่านี้ แต่อาศัยที่ผมเป็นคนแสดงลักษณะและบุคคลิกอ่อนโยนเข้าหาผู้ใหญ่ จึงไม่เป็นปัญหาอะไร การไปเยี่ยมไปคุยกับท่านเหล่านี้ มันก็เป็นอาหารใจอย่างหนึ่ง เพราะอย่างน้อยก็ได้ไปเห็นไปชมความอ่อนช้อยของพันธุ์ไม้ที่เราชอบ แม้ว่า ถ้าหากจะถามซื้อ ก็คงจะไม่มีปัญญา เพราะราคามันสูงจนเกินเงินเดือนของผมมากมาย แต่ถ้าหากมีโอกาสได้เข้าเมืองเชียงใหม่ ซึ่งก็ไม่บ่อยนัก แต่ก็ไปคุยอยู่ตามแถวนี้เป็นประจำ รู้สึกว่าเพียงได้พูดได้คุย ได้เห็นบรรยากาศ ก็พอคลี้ม ๆ ใจกลับบ้าน

ภายในเรือนกล้วยไม้แบบชาวบ้าน ๆ ที่ข้างบ้านพัก ผมมีกล้วยไม้พื้นเมืองอยู่ประมาณ 10 กว่ากระเช้า ตอนหลังจึงได้พบว่า มีฟ้ามุ่ยอยู่ด้วยกระเช้าหนึ่ง นอกนั้นก็เป็นเอื้องผึ้ง เอื้องช้างน้าว เอื้องจำปา และเอื้องกุหลาบแดง ต่อมาผมได้ยินกิตติศัพท์ "กล้วยไม้นอก" จึงได้เขียนจดหมายเข้ากรุงเทพ ไปยังบางกระบือเนิสเซอรี่ ซึ่งมีข่าวว่า เป็นที่เก็บกล้วยไม้ป่าส่งนอกและสั่งกล้วยไม้นอกเข้ามาเมืองไทย ถามขอรายชื่อกล้วยไม้นอกที่จะสั่งซื้อ พอบางกระบือเนิสเซอรี่ส่งรายการให้ผม ผมก็เลือกได้แคทลียา โบว์ริงเกียน่าได้หนึ่งกระเช้า เพราะเห็นว่าราคาถูกที่สุดคือ กระถางละ 15 บาท มีประมาณ 3 ลำ แล้วผมก็ตัดสินใจสั่งมาเลี้ยง มีเจ้าหน้าที่ราชการของสถานีทดลองแม่โจ้ เดินทางไปผลัดเปลี่ยนที่สถานีกสิกรรมอำเภอฝางทุก ๆ 15 วัน ที่นั่นยังมีสภาพเป็นป่า ต้องเดินทางจากถนนใหญ่โดยเกวียนเข้าไปยังบริเวณสถานี ผมสั่งให้เขาเก็บกล้วยไม้ป่ามาฝาก ในที่สุดเขาก็ได้เก็บเอาเอื้องโมกข์ (Vand teres) มาฝากมากมาย เขาบอกว่า มันไต่ขึ้นต้นไม้จากโคนต้นจนถึงยอดไม้สูงตั้งเกือบ 30 เมตร ผมยังเข้าใจผิด เพราะยังไม่มีความรู้เรื่องกล้วยไม้มากมายนัก คิดว่ามันเป็นกล้วยไม้แวนด้าเหมือนกับแวนด้าโจคิม ที่ปลูกเกาะหลักตามข้างถนนหรือข้างสนามในบ้านแถว ๆ กรุงเทพ ความจริงเอื้องโมกข์เป็นพันธุ์ป่าแท้ ๆ ให้ดอกเพียงปีละครั้งเดียว แต่ใช้เป็นพ่อแม่ในการผสมพันธุ์ได้ดี

ผมเล่นกล้วยไม้ที่แม่โจ้อย่างฝักใฝ่จิตใจ ทั้ง ๆ ที่ต้องทุ่มเทให้กับงานวิจัยพืชพรรณต่าง ๆ ในราชการ แต่เมื่อผมกลับบ้านเวลาค่ำ บางวันก็ค่ำมากเพราะต้องทำงานในไร่ให้ลุล่วงไปโดยไม่คั่งค้าง แทนที่กลับถึงบริเวณบ้านจะตรงขึ้นบ้าน กลับเลี้ยวเข้าเรือนกล้วยไม้ รดน้ำนิด ๆ หน่อย ๆ หรือแม้แต่ชะเง้อดูกล้วยไม้ในกระเช้าว่าวันนี้จะมีใบอ่อน ๆ หรือรากใหม่ ๆ โผล่ออกมาอีกหรือเปล่า ฝ่ายแม่บ้านที่ถูกปล่อยไว้ให้อยู่กับบ้านก็เพลินอยู่กับการทำกับข้าวทำขนมไปวันหนึ่ง ๆ พอสามีกลับมา เลี้ยวเข้าเรือนกล้วยไม้ก่อนขึ้นบ้าน เวลาก็พลบค่ำแล้วด้วย วันหนึ่งก็ได้ยินเสียงปรารภว่า "ฉันจะเอาเสื่อเอาหมอนไปไว้ในเรือนกล้วยไม้ให้เธออยู่เธอนอนกับมัน" การเล่นกล้วยไม้ที่แม่โจ้ ยังคงเป็นการเล่นในแบบที่ไปเรื่อย ๆ ตามกาลเวลา ตามอัตภาพ และเป็นการศึกษาในยามว่าง เพราะงานหลวง ผมก็ได้ทุ่มเทอย่างหนักหน่วง จะเรียกว่าสุดตัวสุดใจก็ว่าได้ ไม่เคยมีวันพักผ่อน และไม่เคยถอย ทั้ง ๆ ที่ปัญหาก็มีไม่น้อย ในความรู้สึกขณะนั้น.

ในปี พ.ศ. 2493 ผมได้รับคำสั่งให้ย้ายมาปฏิบัติราชการที่กรุงเทพฯ เนื่องจากทางการต้องการให้มาทำงานค้นคว้าศึกาาและรวบรวมพันธุ์ข้าวทั่วประเทศสำหรับการเตรียมการปรับปรุงพันธุ์ข้าวของประเทศในอนาคต จึงได้นำกล้วยไม้ที่เลี้ยงเล่นอยู่ที่นั่น บรรจุหีบห่อ ขนย้ายกลับมาด้วยทั้งหมด ในขณะนั้น ในบริเวณเกษตรกลาง บางเขนก็มีอาคารสถานที่อยู่เพียงไม่กี่แห่ง และมีบ้านพักของทางราชการให้ข้าราชการพักอาศัยจำนวนหนึ่งซึ่งพอเพียงสำหรับความจำเป็น ลักษณะบ้าน เป็นเรือนไม้ยกพื้น ใต้ถุนสูง เทคอนกรีต และมีบริเวณที่ดินภายในบ้านประมาณ 200 ตารางวา ด้านหลังหันลงคูน้ำ ซึ่งเราตักน้ำจากในคูนี้ ใช้ในชีวิตประจำวัน ผลและครอบครัวก็ได้เข้าพักอาศัยอยู่ในบ้านพักราชการหลังหนึ่งด้วย

ในบริเวณบ้านหลังนี้ มีเล้าไก่ สร้างด้วยไม้รวกไม้ไผ่ เดิมเป็นของ ศาสตราจารย์ ดร.บรรเจิด คติการ ซึ่งในสมัยนั้น ยังเป็นนิสิตคณะเกษตร และเลี้ยงไก่เป็นงานลำไพ่พิเศษและเพื่อหาประสบการณ์ด้วย เมื่อ อาจารย์บรรเจิด ฯ. ย้ายออกไป จึงได้มอบเล้าไก่นั้นไว้ให้แก่ผม ซึ่งผมก็ได้ดัดแปลงทำเป็นเรือนเลี้ยงกล้วยไม้อย่างง่าย ๆ

ต่อเติมด้วยระแนงไม้รวก ก็สามารถแขวนกล้วยไม้ชนิดต่าง ๆ ได้ สาระสำคัญในการเลี้ยงกล้วยไม้ของผมนั้น ไม่ใช่เพื่อความหรูหรา แต่เพื่อการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้ในสิ่งที่ตนเองรักและสนใจ

ขณะที่ผมทำงานค้นคว้าเรื่องข้าว ยามว่างก็จะใช้เวลาศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับกล้วยไม้ ในขณะนั้น กองพืชพรรณ กรมเกษตรฯ. มีเนิสเซอรี่เลี้ยงต้นไม้อยู่ในบริเวณเกษตรกลาง บางเขนด้วย และส่วนหนึ่งของเนิสเซอรี่ ก็ได้มีการเลี้ยงกล้วยไม้ ผสมพันธุ์กล้วยไม้ แต่ห้ามมิให้ใครคนใดเข้าไปชมหรือศึกษาอย่างเด็ดขาด การเพาะเมล็ดกล้วยไม้ได้เริ่มขึ้นแล้ว ด้วยเทคนิคของการเพาะในวุ้นอาหาร โดยใช้ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ของแผนกโรคพืช ของกองพืชพรรณ ซึ่งอยู่ชั้นล่างของตึก แต่จะห้ามมิให้ใครเข้าไปชม โดยปกติ ผมได้แต่เดินผ่านไปมา ไม่มีโอกาสเข้าไปดูไปศึกษาได้เลย และไม่มีใครคนใดจะได้รับอนุญาตให้เข้าไปได้นอกจากเจ้าหน้าที่ทำงานภายในห้องซึ่งก็จำกัดตัวบุคคล

ในเนิสเซอรี่ขณะนั้น มีกล้วยไม้หวายลูกผสมอยู่คู่หนึ่ง ผสมกลับพ่อแม่กันเป็นสองชุด พันธุ์ดั้งเดิมมาจากอินโดนีเซีย ภายหลังได้มีการนำจดทะเบียนไว้กับสากลว่า หวายลูกผสม "บางเขน" ขณะนั้น คนไทยมีความกระหายที่จะเรียนรู้และเลี้ยงกล้วยไม้มาก เพราะส่วนใหญ่คิดว่า กล้วยไม้เป็นพืชที่สูงส่ง เป็นต้นไม้ที่ต้องแขวนในกระเช้า ไม่ใช้ดินปลูก จึงดูเสมือนต้นไม้ผู้ร้ากมากดีอะไรทำนองนั้น คนเดินถนนทั่ว ๆ ไปจำนวนมาก ไม่เคยได้เห็นได้สัมผัสกับกล้วยไม้ ไม่ทราบแม้แต่ว่า ชีวิตของกล้วยไม้เป็นอย่างไร พอทางการเปิดจำหน่ายต้นกล้วยไม้เล็ก ๆ ขนาดสูงประมาณ 3 นิ้วฟุต ในกระถางขนาดกว้างประมาณ 1 นิ้วฟุต ราคากระถางละ 30 บาทรวด ต่างก็แห่กันมาซื้อ ถึงขนาดจับจองกันมากมาย จนทางการต้องกำหนดว่า ผู้มีสิทธิซื้อได้ จะต้องเป็นสมาชิกของสมาคมพฤกษชาติของสมาคมพฤกษชาติแห่งประเทศไทย ซึ่งในขณะนั้น กรรมการสมาคมส่วนใหญ่ก็เป็นข้าราชการผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีความสัมพันธ์กับทางผู้ใหญ่ในกรมเกษตร และสมาคมนี้ก็อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์กับทางการกรมเกษตรอย่างใกล้ชิด และผู้ที่เป็นสมาชิกสมาคม ฯ. แต่ละคน จะซื้อได้เพียงคนละ 3 ต้น ความที่อยากได้กล้วยไม้นี้ จึงปรากฏว่า ได้มีแต่ละครอบครัวนำลูกหลานภายในครอบครัวมาสมัครเป็นสมาชิกกันมากมายทีเดียว กล้วยไม้ลูกผสมนี้ ขายดิบขายดี ในกระบวนกล้วยไม้ลูกผสมที่ผสมด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ทันสมัยแบบนี้ ในขณะนั้นเห็นจะไม่มีที่ใดนอกจากที่นี่เพียงที่เดียว ไม่เพียงแต่ตื่นตัวในเรื่องกล้วยไม้ แต่ยังได้มีการตื่นตัวในเรื่องการขวนขวายศึกษาวิธีการเพาะเมล็ดกล้วยไม้ในขวดวุ้นอาหารเช่นนี้ด้วย แต่ก็ไม่มีการเปิดเผย พฤติกรรมที่แสดงออกเป็นการปิดบังไว้เป็นความลับ.

ความรักอย่างฝังจิตฝังใจกล้วยไม้ มีเป็นทุนอยู่ในตัวผมมากพอสมควร ดังนั้น ถ้าหากว่าง ก็มักแอบไปนั่งคุยกับคนเลี้ยงลูกกล้วยไม้ของเนิสเซอรี่กองพืชพรรณ ที่ในบริเวณเกษตรบางเขนนั่นเอง พยายามสังเกตุและหาความรู้เอาเองตลอด แต่ก็ไม่มีโอกาสแม้แต่ดูการเพาะเมล็ดจริง ๆ เลยจนได้ทราบว่า งานเพาะเมล็ดกล้วยไม้ที่ห้องปฏิบัติการนั้น จะทำในตอนเย็น ๆ ค่ำ หรือวันหยุดราชการ โดยการปิดประตูทำ เพราะวันธรรมดา มีคนผ่านไปมา แลเห็นได้ ผมและเพื่อนอีกคนสองคนได้ทราบ ถึงกับมารอและแอบดูด้วยการปีนข้างฝาห้อง แต่ก็ไม่ได้เห็นอะไรชัดเจนเลย คงพยายามคิดไปในเรื่องต่าง ๆ เคล็ดลับในขณะนั้นก็คือ การเพาะเมล็ดในขวดปลอดเชื้อนั้น สืบเนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า ถ้าทำไม่รัดกุม อากาศภายนอกซึ่งเต็มไปด้วยเชื้อราและแบคธีเรีย ก็จะเข้าไปในขวดและเจริญมากมายจนกระทั่งเมล็ดกล้วยไม้ไม่อาจที่จะงอกและเจริญงอกงามได้ ถ้าหากคนที่ขาดประสบการณ์ทำ ราก็จะขึ้นในขวดเพาะเสียหมด

ผมใช้เวลาศึกษา ดั้นด้นอยู่เป็นเวลาเกือบ 5 ปีเต็ม ๆ จึงสามารถเพาะได้สำเร็จ แต่แรกผมได้เห็นและทราบว่า ท่านผู้ที่เพาะสำเร็จในราชการ เมื่อมีคนตื่นเต้นซื้อลูกกล้วยไม้อย่างมากมาย ก็เลยเสริมเนิสเซอรี่ เพาะเลี้ยงกล้วยไม้เล็กขึ้นที่บ้าน ใช้เวลานอกราชการผลิตและค้าจนมีรายได้ส่วนตัวดี ผมก็คิดจะเอาอย่างบ้า ความรู้สึกเช่นนี้ พึ่งจะเข้ามาอยู่ในสมองภายหลังจากที่ได้พบกับตัวอย่างมาแล้ว จนแยกไม่ออกจากความรักและสนใจใน

ต้นไม้ซึ่งมีมาตั้งแต่เล็กน้อยโดยไม่เคยคิดถึงการหารายได้ส่วนตัวเป็นเงินเป็นทองมาก่อนเลย ระยะนี้ ผมฝันแต่ว่า ถ้าหากเราสามารถผสมและเพาะได้ ได้ลูกกล้วยไม้เป็นจำนวนแสน ๆ ต้น คงจะรวยแน่นอน เพียงต้นละไม่กี่สิบบาทก็คงจะมีเงินเป็นล้านได้.

ในขณะเดียวกัน ความยากลำบากในการหาความรู้ รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับการถูกปิดบังความรู้และการถูกกีดกันต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดความรู้สึกอีกด้านหนึ่งขึ้นมา และมาพิจารณาในระยะหลังว่า ความรู้สึกใหม่นี้ได้เกิดการแซงคิวขึ้นมาเป็นพลังอันดับหนึ่ง นั่นคือ ความรู้สึกว่า ทำไมจึงต้องมีการปิดบังหวงแหนกัน หากศึกษาและได้รู้ได้เห็นจริงแล้ว จะต้องเปิดเผยให้หมดสิ้น ยิ่งได้แลเห็นการสั่งกล้วยไม้จากต่างประเทศเข้ามาเล่นกันในประเทศด้วยแล้ว ยิ่งทำให้เกิดแรงผลักดันมากขึ้น ด้วยความคิดเห็นที่ว่ากล้วยไม้ต่างประเทศหลายชนิดที่สั่ง ๆ กันเข้ามานั้น ส่วนใหญ่เป็นลูกผสมจากพันธุ์ไม้ป่าในประเทศไทยหรือในภูมิภาคเขตร้อนของเอเชียด้วยกัน ทำไมเราจึงไม่ค้นคว้าหาความรู้และทำเอง และยังคิดว่า ถ้าหากเรามัวปิดบังหวงแหนกันและกัน คิดจะดีจะเด่น ร่ำรวยคนเดียว คงไม่อาจสร้างวงการได้ เมื่อวงการของส่วนร่วมไม่เกิด ใครคนใดก็ไปคนเดียวไม่ได้ พลังกดดันทางใจที่เพิ่มพูนขึ้นด้วยบรรยากาศของความคิดแคบใจแคบในสังคม ได้เข้ามามีอิทธิพลลบล้างความคิดเดิมที่คิดจะร่ำรวยด้วยกล้วยไม้เพียงคนเดียวไปจนเหลือน้อยลงไปอย่างรวดเร็ว ภรรยาของผมในขณะนี้ ไม่ได้ออกความคิดเห็น ว่ากล่าวหรือทักท้วงหรือเห็นด้วยไม่เห็นด้วยแต่ประการใด เธอทำหน้าที่แม่บ้านอย่างดีที่สุดและตามใจผมในทุก ๆ เรื่อง นอกจากนั้นก็ยังได้มีงานประจำ คือ เป็นเจ้าหน้าที่ผู้ช่วยบรรณารักษ์ห้องสมุดเกษตรกลางบางเขนด้วย ส่วนคุณแม่ของผมนั้น ก็คงอยู่ด้วยและช่วยเป็นธุระเลี้ยงหลาน ซึ่งเรามีบุตรชายคนที่สองอีกคนหนึ่งในระยะนี้

ยามว่างบางวัน เราก็ขี่รถจักรยาน ซ้อนท้ายกันไปเยี่ยมบ้านคุณพ่อคุณแม่ของคุณกัลยา ฯ. ซึ่งอยู่ห่างออกไปจากบริเวณเกษตรกลาง บางเขนเพียงไม่ถึง 2 กิโลเมตร บนถนนพหลโยธิน ซึ่งในขณะนั้น ถนนสายนี้ยังเงียบสงบ มีต้นไม้ก้ามปูร่มรื่นสองข้างถนน นาน ๆ จึงจะมีรถผ่านมาสักคันหนึ่ง บริเวณ ยบด้านยังมีสภาพเป็นท้องนา และพุ่มไม้ หาบ้านพักอยู่อาศัยได้ไม่กี่หลัง เรามีที่อยู่แปลงหนึ่งประมาณ 1 ไร่เศษ ๆ ซึ่งคุณพ่อคุณแม่ของคุณกัลยาได้มอบให้เป็นของรับไหว้เมื่อครั้งแต่งงาน แต่เราก็ยังไม่มีปัญญาจะทำอะไร.

ทุกครั้งที่ขี่รถจักรยานซ้อนท้ายกัน เราอดที่จะนึกถึงวันเก่าไม่ได้ ในสมัยที่เรายังไม่ได้แต่งงานกัน เราเคยขี่จักรยานซ้อนท้ายกันไปจนถึงในเมือง ซึ่งเราทั้งสองมาทราบตอนหลังว่า เราเกิดบนถนนสายเดียวกันและบ้านก็อยู่ตรงข้ามฝั่งถนนกันด้วย นั่นคือถนนวรจักร อำเภอป้อมปราบ และบ้านเก่าของคุณพ่อคุณแม่ของคุณกัลยาก็ยังอยู่ในขณะนั้น เมื่อเราขี่รถซ้อนท้ายกลับจากวรจักร มุ่งสู่บางเขน คุณกัลยาฯ. จะซื้อ กิ่งต้นแก้ว ซึ่งมีดอกมะลิหรือดอกพุทธชาติ ร้อยเป็นตัวหนู เล็ก ๆ เกาะอยู่กับกิ่งแก้ว ให้กับผมเป็นประจำ เมื่อเราได้มีบ้านอยู่ เราจะปลูกต้นพุทธชาติไว้หน้าบ้าน เพื่อเป็นสิ่งเตือนใจให้ระลึกถึงวันเก่า ผมคิดว่า **สิ่งประทับใจในวันเก่า ย่อมเป็นเครื่องเตือนใจสำหรับการปฏิบัติตนในวันใหม่ ชีวิตจะไม่ออกไปนอกลู่นอกรอย ถ้าหาก มีฐานที่ดีในอดีต ให้ได้ระลึกถึงเสมอ** แต่เราต้องอยู่อย่างมีสติ จงยึดถือไว้เป็นหลัก แต่อย่ายึดไว้ด้วยความหลง เพราะการยึดด้วยความหลงไม่เป็นการส่งเสริมความเจริญในทางที่ดี แต่เป็นการจำกัดตนเองให้แคบลง. เราทั้งสองมีใจตรงกันโดยเหตุที่เรารักธรรมชาติ และ รักน้ำใจคน.

ผมเพาะลูกกล้วยไม้จากเมล็ดได้สำเร็จด้วยมือตนเอง ต้นแรกที่งอกขึ้นมา มันมีความหมายมากที่สุดสำหรับอีกก้าวหนึ่งของชีวิต มันสำเร็จขึ้นจากตู้เพาะเก่า ๆ ทำขึ้นมาเอง และใช้ห้องไม้เล็ก ๆ ที่ต่อเชื่อมโยงติดกันกับครัวไฟหลังบ้านพัก เมื่อมันเติบโตขึ้นมาถึงระดับหนึ่ง ผมก็ใช้ถังซ้วมซีมซีเม็น สี่เหลี่ยมซึ่งพอจะเจียดเงินจากเงินเดือนประจำเดือนซื้อมาได้ นำมาตั้งบนพื้นดินภายในเรือนกล้วยไม้ดอกไกที่ได้กล่าวมาแล้ว เอาอิฐมอญปูรองพื้นเก็บความชื่น ใช้กระจำวางปิดด้านบนเพื่อป้องกันฝน โดยเปิดแง้มให้อากาศถ่ายเทได้บ้าง นี่แหละครับใช้แทนเรือนกระจกเลี้ยงลูกกล้วยไม้แบบหรูหรา เพราะเราไม่มีเงินจะทำ แต่เราก็เลี้ยงลูกกล้วยไม้จนกระทั่งโต

ออกดอกได้ในภายหลัง ในบ้านของเรา นอกจากคุณแม่ของผมแล้ว ก็มีลูกชายสองคน และขาดเสียมิได้ที่จะมีนิสิตรุ่นน้อง ๆ มาอยู่ด้วย เป็นเพื่อนใจ บางวันเขาก็พาเพื่อน ๆ มานั่งทานอาหารกันอีก

คุณพ่อของคุณกัลยาฯ. ท่านได้ปรารภเสมว่า เราน่าจะได้ปลูกบ้านเป็นฝังเป็นฝาเสียที ไม่ควรจะอาศัยบ้านหลวงอยู่นานนัก ในที่สุดท่านก็ลงมือให้เรา ท่านเป็นคนชอบทำงาน ไม่มีวันหยุดเลย ทั้งงานหลวง งานราษฎร์ วันหนึ่ง ท่านก็ไปค้ำประกันให้เราเปิดบัญชีเงินกู้จากธนาคารโดยเอาที่ดินซึ่งเราจะปลูกบ้านนั่นเองเป็นหลักทรัพย์ประกัน การถมที่ดิน ก็ทำอย่างประหยัด คือ ขุดคูน้ำรอบที่ เอาดินมาถมเพียงส่วนที่จำเป็นจะต้องทำถนนในบ้านและปลูกบ้านก่อน นอกนั้นก็ยังเป็นพื้นนา รั้วบ้านก็เพียงใช้รั้วกระถินธรรมดา ๆ เมื่อปลูกบ้านเสร็จแล้ว เรามีหน้าที่ผ่อนใช้ธนาคารเอาเอง นี่เป็นสิ่งที่ทำให้เราต้องกระเบียดกระเสียนการใช้จ่ายในครอบครัวและสอนให้เรารู้จักรับผิดชอบในตัวเองด้วย บ้านที่ปลูก ก็มีสภาพเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวยกพื้นสูงเล็กน้อย มีเรือนครัวอยู่หลังบ้าน อย่างไรก็ตาม เราก็ได้สร้างเรือนกล้วยไม้ขนาดย่อม ๆ จากไม้สักเก่า ๆ ที่คุณพ่อรื้อมาจากของเก่าและเรานำเอามาปะมาอุดรอยแหว่งเว้าเดิม จนสามารถสร้างเรือนกล้วยไม้ขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 8 เมตร ได้สำเร็จ นับเป็นเรือนกล้วยไม้หลังแรกของเราที่ทำเป็นเรื่องเป็นราว และด้วยฝีมือการสร้างของเราเอง ซึ่งมันก็พอใช้ได้ ภายในเรือนก็มีตู้เลี้ยงลูกกล้วยไม้ขนาดเล็กอยู่หนึ่งใบนอกเหนือจากราวแขวนกล้วยไม้แถวละสามราว

เปลี่ยนแปลงวงการกล้วยไม้

คุณพ่อ ท่านได้ให้ หวายลูกผสม ปอมปาดัวร์ต้นของท่าน โดยการแยกมาให้เพียง 2 หน่อ เท่านั้น เพราะในสมัยนั้น หวายชนิดนี้ เป็นที่นิยมแพร่หลายและมีราคาแพงมาก นอกจากนั้น วันหนึ่ง ท่านได้ชวนผมไปเยี่ยมชมรังกล้วยไม้ที่จัดว่าใหญ่มากในสมัยนั้น บริเวณซอยสวนพลู เจ้าของมีชื่อโด่งดังมากในด้านการที่มีกล้วยไม้ราคาแพงมาก จำนวนก็มาก และส่งประกวดทีไร ก็ว่า ได้รับรางวัลที่หนึ่งมาแทบจะทุกครั้งจนใคร ๆ ขนานนามว่า "**ราชากล้วยไม้**" ใคร ๆ ก็มักจะกล่าวถึงกันในลักษณะที่ มีชื่อแพร่หลายอยู่ในวงการ.

ผมได้ตามคุณพ่อของคุณกัลยาฯ. ไปตอนนั้น ผมได้ข้อคิดกลับมาหลายประการ แต่ก็ยังไม่เห็นอะไรเด่นชัดจนกระทั่งต่อมาในระยะหลัง ๆ เพราะตอนนั้น ผม ยังมีประสบการณ์น้อย แลเห็นภาพสังคมยังไม่ชัดเจนนัก เมื่อคุณพ่อท่านไปถามซื้อกล้วยไม้แคทลียาลูกผสมชนิดหนึ่ง หน่อเดียว ก็จ่ายเงินไปเป็นพันบาท เงินในสมัยนั้นก็ยังแพงกว่าในสมัยนี้มาก อย่างไรก็ตาม มันก็เป็นสิทธิของแต่ละคนที่จะดำเนินชีวิตด้วยวิธีการใด ๆ ก็ได้ ในเมื่อสังคมแคบ ๆ นั้นยอมรับกันได้ แต่คำว่า "ราชากล้วยไม้" ก็เป็นสิ่งที่ผมได้ติดมาขบคิดต่อมาอีกด้วยความสนใจยิ่ง เพราะมันอาจมองได้หลายแง่หลายมุมทีเดียว

ต่อมาในอีก ๆ ปีสองปี ข่าวเรื่องงานกล้วยไม้ที่ผมทำได้แพร่สพัดไปไกลยิ่งขึ้น ในระยะนั้น ผมได้ถูกขอร้องให้ไปเป็นอาจารย์พิเศษ สอนวิชาสถิติแก่ศูนย์ฝึกอบรมสถิติ โดยมีข้าราชการและเอกชนมารับการอบรมกันหลายฝ่าย ที่พระที่นั่งนงคราญ ผมได้สอนมาหลายรุ่นหลายปี จนกระทั่งสำนักงานสถิติแห่งชาติได้ก่อกำเนิดขึ้นและศูนย์ฝึกอบรมนี้ก็อยู่ภายใต้สำนักงานนี้ ระยะต่อมาอีก สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ก็เกิดขึ้นและศูนย์ฝึกอบรมเก่าดังกล่าวก็สลายตัวไป

ศิษย์สถิติผมรุ่นหนึ่งในหลายรุ่นก็คือ พลโทแถม สุดกังวาล ซึ่งขณะนั้นยังเป็นนายพันโท ได้ติดตามผมงานกล้วยไม้ของผมต่อมาอีกโดยที่ผมไม่ทราบก่อนเลย นิสิตในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 5 ถึง 6 คน สนใจกล้วยไม้ มาพบผม หารือกัน อยากจะเลี้ยงกล้วยไม้ และอยากจะให้ผมเปิดอบรมเรื่องกล้วยไม้ขึ้นในวันหยุดงานเสาร์อาทิตย์ โดยขอยืมห้องเรียนห้องหนึ่งของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผมก็ยินดีที่จะให้ความรู้ การเปิดอบรมจึงได้เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2497 มีผู้เข้ารับการอบรมประมาณ 45 คน ส่วนใหญ่เป็นนิสิตในมหาวิทยาลัย มีบุคคลภายนอกมาขอรับการอบรมด้วย ผมก็ยินดี จึงได้ทราบว่า พันโทแถม สุดกังวาลคนหนึ่ง และพันเอกชูศักดิ์ วัฒนรณชัย อีกคนหนึ่ง ท่านทั้งสองนี้ ต่อมาก็ได้มียศเป็นพลโทด้วยกันทั้งสองท่าน

การอบรมในครั้งนั้น ได้มีส่วนผลักดันกิจกรรมก้าวมาหลายด้านด้วยกัน ได้มีการจัดรูปแบบ โดยรวมกลุ่มมีประธานและกรรมการ จัดการซื้อหาพันธุ์ไม้และอุปกรณ์ร่วมกัน มีข่าวสารออกเผยแพร่เป็นระยะ ๆ จนกระทั่งความได้ทราบถึงพลโท สุรจิต จารุเศรณี อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ในเมื่อสถานีโทรทัศน์แห่งแรกของประเทศไทย ได้เปิดดำเนินงานที่วังบางขุนพรม จึงได้จัดเวลาให้ผมออกรายการโทรทัศน์เผยแพร่ความรู้เรื่องกล้วยไม้ สืบเนื่องมาจากบทความที่ผมได้เขียนลงในข่าวสารของกลุ่มที่ได้จัดตั้งขึ้นนั่นเอง พลโทสุจริต ฯ ได้เชิญผมไปพบที่บ้าน และปรารภว่า ได้อ่านบทความของผมแล้ว รู้สึกสนใจในความคิดและอุดมการณ์ที่มีต่อส่วนรวม จึงอยากให้การสนับสนุน และแล้ว นั่นก็เป็นก้าวแรกของนักวิชาการเกษตร ที่ก้าวเข้าสู่วงการโทรทัศน์ ซึ่งเป็นของเมืองไทยเราเอง ระยะนั้น ผมต้องออกรายการทุกสัปดาห์ในภาคค่ำวันเสาร์หลังข่าวแล้ว.

อีกด้านหนึ่งคือ วิทยุกระจายเสียง ในขณะที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้เริ่มจัดตั้งกิจกรรมส่งเสริมการเกษตรขึ้นในระบบการศึกษาเกษตรระดับอุดมศึกษา เกษตรฯ. ยังไม่มีสถานีวิทยุกระจายเสียงของตนเอง จึงต้องเที่ยวเวิ่งหานักวิชาการมาออกรายการ ซึ่งระยะนั้นก็หาแสนจะยากเย็น ในที่สุดก็ไปได้ผมมาออกรายการโดยอาศัยสถานีวิทยุกองบัญชาการกองพลที่ 1 ผมไปออกรายการแบบอาสาสมัคร ไม่เคยคิดถึงค่าตอบแทนหรืออะไรเลย ทุกวันพุธตอน 3 ทุ่มเป็นประจำ ครั้นพอมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีสถานีวิทยุของตนเองแล้ว ผมต้องอยู่สถานีวิทยุกองบัญชาการกองพลที่ 1 ต่อมาอีกเป็นปี ๆ สิ่งที่ติดอยู่ที่นั่น หาใช่รายการไม่ เพราะถ้าหากจะมองกันเพียงแค่รายการ เราจะบอกเลิกเมื่อใดก็ได้ แต่น้ำใจคนที่นั่น ผมได้รับการยอมรับ ยกย่อง และความร่วมมืออย่างดีจากเจ้าหน้าที่ ประชาชนภายนอกก็ติดรายการนี้แล้ว การถอนออกมา ย่อมจะต้องมองเห็นคุณค่าของน้ำใจคนเป็นสำคัญ ผมทำรายการวิทยุอยู่ที่นั่นจนกระทั่งมีภารกิจทั้งในและต่างประเทศมากขึ้น.

จากรายการวิทยุและโทรทัศน์ ได้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการผลักดันให้มีผู้สนใจเลี้ยงกล้วยไม้กันอย่างกว้างขวาง อาชีพการปั้นกระถาง ทำกระเช้าไม้ ปุ๋ย ยาป้องกันกำจัดศัตรูพืช ลวดแขวนกล้วยไม้อะไรต่อมิอะไรติดตามมาเป็นเงาตามตัว เราได้จัดตั้งสมาคมกล้วยไม้บางเขนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 สาเหตุที่เราใช้ชื่อ สมาคมกล้วยไม้บางเขน หาใช่เพราะเพื่อกิจกรรมในบางเขนไม่ ก่อนหน้าการให้ชื่อนี้ เพียงเพื่อการรุบุที่ตั้งของสมาคมเช่นเดียวกันกับชื่อสถาบันบางแห่งในต่างประเทศ แต่ผมก็ได้รับบทเรียนจากเรื่องนี้ว่า อะไรก็ตาม ถ้าหากไม่สอดคล้องกันกับทัศนคติของคนในท้องถิ่น มันก็จะเกิดความสับสนขึ้นได้

อีกก้าวหนึ่งของงานนี้ก็คือ การเปิดการอบรมเพื่อบริการความรู้ ผมคิดว่า เราควรจะได้เปิดบริการเผยแพร่ความรู้ด้วยการให้การฝึกอบรม เพราะรายการวิทยุ และ โทรทัศน์ก็มีแล้ว นอกจากนั้น ผมยังได้เขียนหนังสือตำราขึ้นมาอีก เพื่อการเผยแพร่ความรู้ด้วย เงินที่ได้จากการเรียบเรียงตำราและใช้เวลาส่วนตัวทำ ก็ได้นำมาใช้จ่ายในกิจการส่วนรวม สนับสนุนการพิมพ์หนังสือต่อมาอีก และได้รับเชิญไปบรรยายในต่างจังหวัดขึ้น ซึ่งขณะนั้น สมาคมที่จัดตั้งขึ้นก็ยังไม่มีรายได้อะไร

การให้การฝึกอบรม กระทำนอกเวลางาน ระหว่างเวลา 17.30 ถึง 19.00 น. โดยขอยืมห้องส่งกระจายเสียงของสถานีวิทยุ ท.ท.ท. ซึ่งอยู่ชั้น 4 ของอาคารราชดำเนิน จุได้กว่า 100 คนให้การฝึกอบรมทุกวันอังคารและพฤหัส รวมเวลาถึงครั้งละ 4 เดือนกว่า พลโทสุจริต จารุเสรณี และคุณประสงค์ หงสนันท์เป็นแรงสำคัญในการให้ความร่วมมือนี้ เราเก็บค่าบำรุงจากผู้เข้ารับการฝึกอบรมพอสมเหตุผล และนำเข้าสมาคมกล้วยไม้ ฯ. ทั้งหมด ผมเป็นผู้บรรยายเพียงคนเดียวตลอดรายการ เพราะสมัยนั้นก็ยังไม่มีนักวิชาการที่สร้างขึ้นมา และไม่เคยหักค่าใช้จ่ายใด ๆ ไว้เป็นส่วนตัวเลยแม้แต่ค่าพาหนะหรือน้ำมันรถยนต์ ฝนตกฟ้าร้อง เราก็ขับรถมาสอน คุณกัลยา ฯ. จะมาช่วยผมทำงานด้วยตลอด ไม่เคยทิ้งกัน ลงทะเบียน เรียกชื่อสมาชิก บริการต่าง ๆในการสอน จนกระทั่งเสร็จงานค่ำ ๆมืด ๆก็เป็นเพื่อนใจกลับบ้าน วันเสาร์อาทิตย์ ก็จะมีการฝึกปฏิบัติโดยแบ่งกันเป็นกลุ่ม ๆ หมุนเวียนกันมา ส่วนเรา ต้องทำงานทุกครั้งที่มีการฝึก ผมมีคนงานในบ้านที่พอจะช่วยได้อีกคนหนึ่งคือ นายวิชัย

หรือสะอาด บุญสร้าง เขาช่วยงานผมโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยและได้มีโอกาสถ่ายทอดวิชาความรู้จากผมด้วย เขาเป็นคนที่มีความขยันและซื่อสัตย์ เสมือนญาติของเรา และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

เปลี่ยนทัศนคติมาสู่แนวทางก้าวหน้า

เรามีปัญหาที่ต้องเผชิญอย่างหนักในระยะนั้น เพราะเป็นระยะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในวงการต้นไม้ การวางแผนและการดำเนินกิจการที่ผมทำทั้งหมด ไม่สอดคล้องกันกับทัศนคติของคนที่อาจเรียกกันว่าความคิดเก่า ๆ การเปิดเผยความรู้อย่างกว้างขวางก็มี หลังจากการก่อตั้งสมาคมแล้วซึ่งผมได้ประกาศเลิกนโยบายใช้ระบบการยึดถือสมาคมอื่น ๆ ในต่างจังหวัดเป็นสาขา ปล่อยให้เป็นอิสระก็ดี ได้มีการทับถม กล่าวในทำนองขัดขวาง หรือส่อไปในทางทำลายกัน เกิดขึ้นเรื่อยมาเป็นเสมือนคลื่นหรือกระแสลม นอกจากนั้นแล้ว เมื่อวงการขยายตัว ก็มีผลประโยชน์ติดตามมา การวางแผนและทำงานเพื่อส่วนรวม หากทำด้วยเหตุผล ไม่โน้มเอียงเข้าข้างส่วนตัวใคร ย่อมเสมือนการขัดขวางผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม ผมเข้าใจดีว่า คนเราอยู่ด้วยกัน ย่อมไม่เหมือนกัน เราจะวาดภาพของคนทุกคนตามใจเราไม่ได้ สิ่งใดที่ไม่พึงประสงค์ย่อมต้องทำใจ และฝึกใจให้อดทนนาน ๆ ไป ก็เป็นการฝึกใจให้วางเฉยไว้ สิ่งเหล่านั้นจึงไม่กระทบใจมากนัก และนับวันก็จะค่อย ๆ น้อยลงไปเรื่อย ๆ นั่นคือสิ่งหนึ่งซึ่งเรียกได้ว่าประสบการณ์ ในด้านจิตใจ.

อีกท่านหนึ่งซึ่งผมขอกล่าวถึงท่านก็คือ พลตรีประสิทธิ์ ชื่นบุญ ท่านผู้นี้ เป็นผู้หนึ่งซึ่งได้เข้ารับการอบรมวิชาการกล้วยไม้รุ่นแรก ๆ ในสมัยที่ท่านยังเป็น นายพันเอก ท่านเป็นผู้ที่มีจิตใจสมกับเป็นผู้ที่รักและสนใจต้นไม้ ต่อมาอีกระยะหนึ่ง รายการโทรทัศน์สถานีโทรทัศน์เดิม ได้เลิกไป และเว้นระยะอีกเล็กน้อย เมื่อท่านผู้นี้เข้ารับตำแหน่งผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์กองทัพบก ที่ตำบลอนุสาวรีย์ ก็ได้จัดเวลาให้ผมออกรายการทุกเช้าวันเสาร์ โดยทำแบบอาสาสมัคร ไม่มีผู้อุปถัมภ์รายการเป็นการค้า และไม่มีค่าตอบแทนใด ๆ แก่ผมด้วย ซึ่งผมพอใจงานลักษณะนี้มากกว่าการมีผลประโยชน์ส่วนตัว เพราะผมนิยมความสบายใจมากกว่าความสบายทางวัตถุ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้จัดตั้งภาควิชาพืชสวนขึ้น และได้รวมเอาสาขา ไม้ผล พืชผัก และไม้ดอกไม้ประดับ ซึ่งรวมเอากล้วยไม้ไว้ด้วย แต่เรื่องกล้วยไม้นี้ เราได้ทำแบบอาสาสมัครกันมาช้านานจนกระทั่งได้สร้างฐานไว้กว้างและแน่นหนาพอสมควร ผมจึงได้รับการขอร้องให้โอนสังกัดจากหัวหน้าแผนกการโรงสี กรมการข้าว มาสังกัดภาควิชาพืชสวน คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผมเต็มใจรับการขอร้อง แต่ในอีกมุมหนึ่ง ผมเริ่มมองเห็นปัญหาอีกรูปหนึ่งคือ

ในสมัยที่ผมอยู่กรมการข้าว ได้ทำงานวิจัยเรื่องข้าว เป็นอาจารย์สอนพิเศษเรื่องข้าวของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ส่วนงานวิจัยและส่งเสริมเรื่องกล้วยไม้นั้น ทำเป็นงานอาสาสมัครส่วนตัวและใช้เวลาว่างส่วนตัว อนึ่งต้องไม่ลืมว่า ผมก็เป็นคนหนึ่งซึ่งสนใจเลี้ยงกล้วยไม้เป็นงานอดิเรกมาแต่เล็กแต่น้อย และเมื่อเริ่มการสร้างสรรค์วงการอย่างจริงจัง ย่อมจะมีผลประโยชน์แก่คนทั้งหลายทั้งในด้านอดิเรกและธุรกิจ ในสวนหลังบ้านของผม ผลงานวิจัย หากเป็นพันธุ์ใหม่ ๆ ก็ได้นำเผยแพร่แก่ผู้ที่สนใจและต้องการ เมื่อจำหน่ายได้ ก็เอาเงินมาหมุนเวียนส่งเสริมในกิจกรรมของส่วนรวมจนสามารถก้าวมาได้จากไม่มีทุนรอนเลยถึงขั้นก่อตั้งเป็นสมาคม และ

การทำงานรักษาและส่งเสริมผลประโยชน์แก่ส่วนรวมย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องเกิดการขัดผลประโยชน์ของคนกลุ่มหนึ่งหากมีพฤติกรรมหาผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างนอกหลักเกณฑ์และความเป็นธรรม ต่อไปนี้ ผมถูกดึงเข้าสู่งานโดยตรง กล้วยไม้ได้เปลี่ยนสถานะภาพสำหรับผมเสียแล้ว งานอดิเรกที่ผมรักผมชอบย่อมเป็นสิ่งที่ต้องมี และเพื่อการติดตามเหตุการได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงด้วย นี่แหละเป็นสิ่งที่ต้องทำให้ผมปรับจุดยืนของตนเองและต้องใช้ศิลปชีวิตอันละเอียดอ่อนยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ผมได้รับข่าวคราวติดต่อกันเรื่อยมาว่า ฮาวายนั้นเป็นเมืองกล้วยไม้ ความรู้สึกที่ได้เห็น แม้แต่หนังสือวารสารกล้วยไม้จากฮาวาย เสมือนว่ามันสูงจนเกินมือเอื้อม เห็นภาพคนหล้วยไม้ในฮาวายตามวารสารกล้วยไม้แทบจะจำชื่อได้หมด และวันหนึ่ง ในขณะที่ผมนั่งอยู่ที่หัวบันไดบ้านหลังเดิม ในใจของผมรำพึงว่า ทำอย่างไรหนอ จึงจะทำเมืองไทยให้เป็นเมืองกล้วยไม้ได้ มองไปทางไหนเห็นแต่ดอกกล้วยไม้ บ้านนี้เมืองนี้คงจะสวยงามมากกว่านี้ แล้วก็หันมาคิดในมุมกลับ หัวเราะเยาะตนเองอย่างติเตียนว่า เรากำลังเพ้อเจ้อไปเสียแล้ว แต่เมื่อได้เห็นกล่องต้นกล้วยไม้เปิดออกที่ด่านศุลกากรท่าเรือทีไร ต้องนึกสะท้อนใจว่า เอาอีกแล้ว เราดีแต่นิยมของนอกกัน เสียเงินออกนอกกันเรื่อย ๆอะไรที่ทำให้เราต้องตกเป็นเหยื่อสิ่งเหล่านี้ ถ้าหากไม่ใช่ ทิฐิและผลประโยชน์ของแต่ละคนที่ไม่มีวันเวลาหันหน้าเข้าหากันได้และปลดทัศนคติว่า อะไร ๆของนอกมันจะต้องดีทั้งนั้น แล้วเราก็แหกตาพวกเดียวกันเอง ตักตวงกันเอง สุดแต่ใครจะฉลาดหลักแหลมกว่ากัน แต่ มันมีคำว่า "ฉลาดแกมโกง" เข้ามาด้วย.

ทุกครั้งที่ผมได้มีโอกาสบรรยายก็ดี ออกรายการโทรทัศน์ก็ดี หรือรายการวิทยุก็ดี ผมได้แทรกเอาความรู้สึกที่สร้างความสึกนึกซึ่งมีต่อสังคมส่วนรวมเข้าไปด้วยเสมอ แม้แต่การเขียนบทความเผยแพร่ความรู้ก็ยังได้แทรกเอาแนวความคิดในการพัฒนากิจการและการพัฒนาความคิดใหม่ ๆเข้าไปด้วยตามความเหมาะสม สิ่งเหล่านี้ มีผลกระทบกลุ่มชนที่หวังผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการสร้างผลประโยชน์และปกป้องผลประโยชน์เพื่อความเป็นธรรมแก่ส่วนรวม ย่อมขัดต่อผลประโยชน์ของผู้ที่หวังโอกาสส่วนตัวที่ไม่คำนึงถึงผู้อื่น แต่เนื่องจาก การปฏิบัติของผม ไม่เคยได้ระบุไปที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ความรู้สึกขัดแย้งจึงเปรียบเสมือนกับคลื่นใต้น้ำโดยไม่โผล่ขึ้นมาปรากฏชัดแจ้ง นอกจากบางครั้งบางคราวก็ได้ปรากฏสิ่งที่ไม่ปรกติออกมาเป็นแรงต่อต้านบ้าง และกลุ่มผู้ประสานและร่วมผลประโยชน์ในแนวทางตรงข้ามก็ค่อย ๆปรากฏตัวชัดเจนขึ้นในภายหลัง ช่วยให้ผมได้เรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติของสังคมมากยิ่งขึ้น

ระยะนี้ งานในด้านการเรียนการสอน และการวิจัยเกี่ยวกับกล้วยไม้ ได้เริ่มขึ้นที่ภาควิชาพืชสวนของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในด้านการสอนนั้น ผมได้พิจารณาเห็นว่า เพื่อจะได้สร้างกำลังคนทางด้านวิชาการไว้สืบทอด และไว้ให้บริการในด้านวิชาการในอนาคตเพื่อให้สอดคล้องกันกับการจัดตั้งสมาคมอันเป็นกิจกรรมของประชาชนทั่วไป ส่วนงานวิจัยนั้นส่วนใหญ่จะทำในลักษณะของ วิทยานิพนธ์ของบัณฑิตปริญญาตรีซึ่งในขณะนั้น หลักสูตรปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นหลักสูตร 5 ปี โดยมีการเสนอวิทยานิพนธ์ด้วย งบประมาณวิจัยไม่มี ดังนั้นจึงอาศัยช่วย ๆกันไป ผมได้นำเอากล้วยไม้ส่วนตัวในสวนหลังบ้านมาให้ภาควิชาเป็นจำนวนมาก เพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ในการศึกษาและวิจัยในระยะต่อมา การทำวิทยานิพนธ์ในด้านกล้วยไม้

seiko

ก็ได้ขยายไปถึงระดับปริญญาโท การเปิดการสอนวิชากล้วยไม้ก็ได้แยกวิชาออกไปถึง 5 วิชา นับตั้งแต่ การจำแนกกล้วยไม้ การเพาะเลี้ยงกล้วยไม้ การปลูกกล้วยไม้เป็นการค้า หลักการผสมพันธุ์กล้วยไม้ เป็นต้น. ได้ใช้นิสิตฝึกปฏิบัติงานในสมาคมกล้วยไม้ด้วย.

การก้าวเข้าสู่กิจกรรมระหว่างประเทศ

ในระหว่างปี พ.ศ. 2505 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ทำสัญญาร่วมมือกันกับมหาวิทยาลัยฮาวายอย่างเป็นทางการ ในบรรดาบุคคลากร 5 คนซึ่งทางมหาวิทยาลัยฮาวายได้จัดส่งมาร่วมทำงานที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีบุคคลทางด้านกล้วยไม้ที่มีชื่อเสียงระดับโลกด้วยแต่ไม่ได้มาช่วยงานทางด้านกล้วยไม้หากมาช่วยงานทางด้านพัฒนาพืชสวนทั่ว ๆ ไป ผมจึงได้โอกาสสนิทสนมใกล้ชิดกับท่านผู้นี้ ท่านผู้นี้คือ ศาสตราจารย์ เอช. คามีโมโต้ เป็นฮาวายเลือดญี่ปุ่น เป็นผู้ที่ทำงานจริงจังและมีเจตนาดีต่องานวิชาการอย่างแท้จริง เราได้ร่วมกันทำงานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์โครโมโซมของกล้วยไม้สกุลรองเท้านารีของเมืองไทย ได้ถ่ายทอดเทคนิคในการตรวจโคมโมโซมไว้ให้แก่เราเป็นครั้งแรกด้วย

ใน ปี พ.ศ. 2506 ได้มีงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 4 ขึ้นที่นครสิงคโปร์ ในขณะที่สิงคโปร์ยังเป็นเมืองหนึ่งของมาลายูซึ่งเรียกกันว่า มาเลเซียในปัจจุบันนี้ นับเป็นครั้งแรกที่งานชุมนุมกล้วยไม้โลกได้เข้ามามีในภูมิภาคเอเชีย

ผมได้มีโอกาสไปร่วมงานนี้โดยร่วมไปกับ ศาสตราจารย์คามีโมโต้ และพักอยู่ในโรงแรมห้องเดียวกันด้วย ท่านผู้นี้ได้มีกิจกรรมทางวิชาการอยู่ในระดับโลกอยู่แล้ว จึงได้แนะนำและสนับสนุน จนกระทั่งผมได้เข้าไปเป็นสมาชิกในคณะกรรมาธิการพิจารณาร่างกฎเกณฑ์การตั้งชื่อกล้วยไม้ลูกผสมของสากลนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา และยังเป็นองค์ปาฐกในที่ประชุมทางวิชาการด้วย ท่านเป็นทั้งพี่เลี้ยงและให้กำลังใจแก่ผมอย่างสำคัญในขณะที่ผมยังใหม่มาก ผมได้รับทั้งความรู้ ประสบการณ์ และกำลังใจจากท่านและจากบรรดานักกล้วยไม้นานาชาติอย่างกว้างขวาง อีกท่านหนึ่งซึ่งผมขอกล่าวนามไว้ ณ ที่นี้คือ นาย กอร์ดอน ดับบลิว ดิลสั่น เลขาธิการสมาคมกล้วยไม้อเมริกันและเป็นผู้ริเริ่มให้มีงานชุมนุมกล้วยไม้โลกขึ้นเป็นครั้งแรก นอกจากนั้น ท่านผู้นี้ยังเป็นแรงสำคัญในการริเริ่มโครงการระหว่างประเทศ ซึ่งมีประโยชน์ในระยะยาวต่อการพัฒนากิจการกล้วยไม้ของโลกอีกหลายโครงการ ท่านผู้นี้ได้ให้ความเมตตาและมีส่วนสร้างสรรค์ผมในวงการกล้วยไม้สากลเป็นอย่างมาก และมีผลต่อการพัฒนาวงการกล้วยไม้ของประเทศไทยอย่างสำคัญยิ่ง นอกจากนั้น ท่านยังเป็นแรงสำคัญในการการผลักดันอย่างเต็มที่ให้งานชุมนุมกล้วยไม้โลกได้เข้ามาจัดในประเทศไทย ซึ่งในความรู้สึกของผม ประทับใจและทราบดีอยู่ในจิตใจตลอดมา

ท่านได้ถูกโรคมะเร็งคุกคามมาเป็นระยะเวลาร่วม 5 ปีเต็ม และพึ่งสิ้นชีวิตไปเมื่อเดือนสิงหาคม 2525 นี้ แต่ผลงานของท่านที่ปรากฏอยู่ในวงการกล้วยไม้ทั่วโลก เป็นประจักษ์พะยานอย่างสำคัญต่อชาวโลกทั้งหลาย ผมยังจำสาระสำคัญในการบรรยายของท่านผู้นี้ ที่ในการประชุมกล้วยไม้ภาคพื้นยุโรปครั้งที่ 3 ที่กรุงลอนดอน เมื่อปี พ.ศ. 2518 ในหัวเรื่อง "บัญชรกล้วยไม้" ได้ดีเสมอมา ท่านได้ดำเนินแนวทางแห่งความคิดในการทำงานด้านกล้วยไม้ ด้วยอุดมการณ์แนวเดียวกันกับผม ท่านได้เน้นถึงคุณธรรมในสังคมและการศึกษาชีวิตของคนทุกรูปแบบ หลังจากที่ท่านได้สิ้นชีวิตแล้ว ภรรยาของท่านผู้นี้ได้เขียนจดหมายฉบับหนึ่งถึงผมว่า ในระหว่างที่ท่านผู้นี้ป่วยอยู่ ท่านได้กล่าวถึงผมในลักษณะของความเมตตาเสมอ แม้ว่าเราไม่ได้เขียนจดหมายติดต่อกันนานแสนนาน สิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงให้เข้าใจได้ว่า แนวทางแห่งจิตและระดับจิตที่มุ่งไปสู่แนวทางเดียวกัน ย่อมถึงกันได้โดยธรรมชาติ

มิตรต่างแดนที่ผมใคร่จะหยิบยกเอามากล่าวอีกท่านหนึ่ง คือ นายวาตารุ คีมูระ เจ้าของสวนพฤกษศาสตร์ที่เมืองอาตากาว่า ประเทศญี่ปุ่น ท่านผู้นี้ได้ให้ความสนใจแก่เรา และได้เชิญเราไปเยี่ยมประเทศญี่ปุ่นครั้งแรก

เมื่อปี พ.ศ. 2514 โดยแสดงความศรัทธาในตัวเราและได้ออกค่าใช้จ่ายตั้งแต่ค่าพาหนะเดินทางชั้นหนึ่งโดยเครื่องบิน และทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่ผมและภรรยา ขอให้ไปเยี่ยมเขาและจะไปเยี่ยมชมที่ใด ๆ ในญี่ปุ่นได้ทุกแห่ง รวมทั้งจะอยู่นานเท่าใดก็ได้ คุณคีมูระและเพื่อนอีกคนหนึ่งติดตามเราไปทุกหนทุกแห่งด้วยโดยไม่คลาดจากเรา ได้จัดให้เราเฝ้ามกุฏราชกุมารและเจ้าหญิงมิชิโกะ พร้อมทั้งถวายกล้วยไม้จากประเทศไทย ซึ่งเจ้าหญิงฯ ได้ทรงประทานดอกกุหลาบที่ทรงปลูกด้วยพระหัตถ์ และเย็นวันนั้น ได้นำมาตั้งแสดงในที่ประชุมสมาคมสวนพฤกษศาสตร์ ซึ่งเชิญผมปาฐกถาด้วย

เราได้มีโอกาสไปเยี่ยมชมสวนพฤกษศาสตร์ของคุณคีมูระ เกิดแรงศรัทธา เพราะคุณคีมูระได้ทำในสิ่งที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน สวนพฤกษศาสตร์แห่งนี้ รวมพันธุ์ไม้ต่าง ๆ จากทั่วโลก และมีฟาร์มรวมพันธุ์จรเข้จากทั่วโลกไว้ให้ประชาชนชมด้วย ผมคิดว่า ภาคเอกชนที่อุทิศทำเช่นนี้ เป็นการร่วมมือในการสร้างสรรค์จริยธรรมแก่ส่วนรวม จึงยินดีให้ความร่วมมือในด้านวิชาการและพันธุ์ไม้ เพราะไม่ได้นำไปค้าไปขายที่ไหน ปีหนึ่ง ๆ มีประชาชนหลายวัยหลายวงการไปเยี่ยมชมสวนนี้กว่า แปดแสน คน และในปี พ.ศ. 2517 คุณคีมูระได้เชิญผมและคุณกัลยาไปตัดริบบิ้นเปิดสวนพฤกษ์ศาสตร์แห่งใหม่อีกแห่งหนึ่งที่เกาะโอชิม่า อันเป็นเกาะที่สวยงามน่าท่องเที่ยวเกาะหนึ่งในมหาสมุทรแปซิฟิค เท่าที่เราได้คบหาสมาคมกันมา ทำให้ได้เข้าใจใกล้ชิดกันทั้งสองครอบครัว เราไม่เคยเรียกร้องหรือคิดอะไรระหว่างกันและกันเลย อายุของคุณคีมูระก็เกิดปีเดียวกันกับผม เราไปพำนักในครอบครัวทุกครั้ง และปฏิบัติตัวเสมือนญาติสนิท คุณคีมูระได้สิ้นชีวิตลงในขณะที่ทำงานหนักเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2523 ซึ่งก่อนการสิ้นชีวิตเพียงไม่กี่วัน ได้เชิญเราเดินทางไปศึกษาพันธุ์ไม้รอบโลกโดยจะออกค่าใช้จ่ายให้หมด แต่ก็ได้สิ้นชีวิตก่อนกำหนดการเดินทางเพียงไม่กี่วัน เราจึงได้บินด่วนไปประเทศญี่ปุ่นพร้อมด้วยนำเอาดอกกล้วยไม้ไปคารวะศพด้วย ทั้ง ๆ ที่เราต้องกระเบียดกระเสียนค่าใช้จ่ายในการนี้

คุณคีมูระ เป็นผู้ที่ทำงานไม่ออกหน้าในทุก ๆ เรื่อง งานสมาคมสวนพฤกษศาสตร์แห่งประเทศญี่ปุ่นนั้นก็เป็นพลังสำคัญ แต่ก็ไม่ขอรับตำแหน่งกรรมการใด ๆ เลย ระยะนั้น ผมดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีและต่อมาก็เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คุณคีมูระได้จัดหาพันธุ์สตรอเบอรี่จากประเทศญี่ปุ่นพันธุ์ดี ๆ เพื่อผมนำมาเข้าโครงการหลวงพัฒนาชาวเขา พันธุ์พลับพันธุ์ดีที่สุดของประเทศญี่ปุ่นในระยะนั้นรวม 2 พันธุ์ยังไม่มีใครนำมาได้ แต่คุณคีมูระได้นำมามอบให้ผมอย่างละ 15 ต้นโดยนำมาให้ถึงเครื่องบินในขณะที่จะออกเดินทางกลับกรุงเทพ ซึ่งผมได้นำเข้าโครงการหลวงไปแล้วทั้งหมด

ในวันหนึ่งในอดีต สมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งประเทศญี่ปุ่น เสด็จเยี่ยมสวนพฤกษศาสตร์ของคุณคีมูระ คุณคีมูระได้ขอร้องผมให้ส่งดอกกล้วยไม้ไปรับเสด็จ วันที่รับเสด็จ ในขณะที่ทรงทอดพระเนตรสวน คุณคีมูระได้นำดอกกล้วยไม้จากผมเข้าทูลเกล้าถวายและกราบถวายรายงานพร้อมประกาศให้ผู้เฝ้ารับเสด็จได้ยินทั่วกันว่าผมได้ส่งดอกกล้วยไม้จากประเทศไทยมาเพื่อมอบให้ทูลเกล้าถวายในครั้งนี้

ชื่อของผมทั้งภาษาอังกฤษและภาษาญี่ปุ่น ได้ถูกติดไว้ในที่อันสมควรภายในสวน เพื่อประกาศความร่วมมือให้ประชาชนได้ทราบทั่วกัน และเป็นการให้เกียรติแก่ผมด้วย

หลังจากที่คุณคีมูระได้สิ้นชีวิตแล้ว ความลับจึงได้ถูกเปิดเผยว่า คุณคีมูระได้เตรียมเงินไว้งบหนึ่งเป็นจำนวนไม่น้อย เพื่อจะนำมาสร้างสวนพฤกษศาสตร์ในประเทศไทย เพื่อการศึกษาของคนไทย โดยจะขอเอาชื่อผมเป็นชื่อสวน เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรักและความเข้าใจดีระหว่างกัน แต่เมื่อสิ้นชีวิตเสียก่อน ทางราชการญี่ปุ่นเก็บภาษีมรดกแก่ทายาทถึง ร้อยละ 55 ทำให้ลูกชายต้องเหนื่จเหนื่อยต่อมาอีกเสมือนการเริ่มต้นใหม่ แต่ก็น่าคิดว่า สิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้อย่างไม่เป็นตัวเงินนั้น มันมีมากมายมหาศาล ความสัมพันธ์ระหว่างสองครอบครัวเราก็ยังดำเนินมาอย่างดี และในประเทศญี่ปุ่น ไม่ว่าผมจะไปแห่งหนใด ก็เป็นที่ยอมรับนับถือ แสดงว่าคุณคีมูระได้สร้างสิ่งทั้งหลายไว้ให้แก่เราโดยไม่กล่าวเป็นคำพูดมากมาย

เรายังมีเพื่อนที่รักและเข้าใจกันลึกซึ้งในทำนองคล้ายคลึงกันนี้ ในประเทศอื่น ๆอีก ซึ่งคงไม่อาจนำมากล่าวได้ครบถ้วน

ผลจากการที่ได้สัมผัสและสร้างความสัมพันธ์กับกิจกรรมและบุคคลในวงการกล้วยไม้นานาชาติ ได้ให้ข้อคิดและแนวความคิดใหม่ ๆในการปรับปรุงสมาคมกล้วยไม้ การเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย การให้การฝึกอบรมแก่ประชาชน และกิจกรรมต่าง ๆที่ดำเนินการอยู่ในประเทศเป็นอย่างมาก การจัดแสดงและประกวดกล้วยไม้ในประเทศก็ได้รับการปรับปรุงทุกรูปแบบ โดยได้มีการนำเอาศิลปวัฒนธรรมในสังคมของเราเองและในสภาพแวดล้อมธรรมชาติของเราเองเข้ามาประยุกต์ด้วยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 เป็นต้นมา

ในระหว่างช่วงเวลาเดียวกันนั้นเอง ก็ได้มีการริเริ่มความคิดในการอนุรักษ์และปรับปรุงพันธุ์กล้วยไม้ป่าที่น่าสนใจและเกรงว่าจะสูญพันธุ์ โดยการเริ่มสนับสนุนให้ประชาชนได้ให้ความสนใจในการคัดพันธุ์กล้วยไม้ฟ้ามุ่ย (Vanda Coerulea) ต้นที่มีคุณภาพดี ๆนำมาผสมข้ามต้นกันเอง แล้วเพาะเมล็ดเป็นกล้วยไม้เลี้ยง แทนการเก็บและทำลายป่าธรรมชาติ ต่อมาก็ได้ใช้แนวความคิดเดียวกันนี้กับกล้วยไม้ป่าชนิดอื่น ๆอีกเช่น กล้วยไม้เข็มแดง (Ascocentrum curvifolium) และได้ประสพผลสำเร็จในการผสมพันธุ์กล้วยไม้ช้างแดง (Rhynchostylis gigantea 'Sagarik Strain') ซึ่งเป็นกล้วยไม้ที่หายากมากและสวยงามเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง ซึ่งสมาคมกล้วยไม้อเมริกันได้ให้ประกาศนียบัตรยกย่องเกียรติคุณแก่ผู้ประสพความสำเร็จด้วย แนวความคิดในการผสมพันธุ์เพื่อการอนุรักษ์และปรับปรุงกล้วยไม้ป่าที่หายากนี้ได้รับการยอมรับจากนานาประเทศในระยะหลัง ๆนี้เป็นอย่างมากในทัศนะของการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ป่า

นับตั้งแต่การเข้าร่วมกิจกรรมในวงการนานาชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 เป็นต้นมา ก็ได้มีการสร้างเครือข่ายกับต่างประเทศกว้างขวางออกไปทั่วโลก ผมได้รับเชิญเข้าร่วมการประชุมกล้วยไม้โลกซึ่งจัดให้มีขึ้นทุก ๆ3 ปี โดยหมุนเวียนไปตามประเทศต่าง ๆจนถือเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้

ในปี พ.ศ. 2509 งานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 5 ได้จัดมีขึ้นที่ เมืองลองบีช มลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา มูลนิธิร็อกกี้เฟลเล่อ ได้กรุณาสนับสนุนทุนค่าใช้จ่ายแก่ผม เดินทางไปร่วมประชุมที่นั่น ผมได้ไปพบงานแสดงสาธิตเท็คนิคในการขยายพันธุ์พืชแบบใหม่ คือ การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ ซึ่งสามารถทำการขยายพันธุ์พืชได้โดยไม่ต้องมีการผสมเกสร และเพิ่มปริมาณได้เป็นจำนวนมากมายในช่วงเวลาจำกัด จึงได้รวมข้อมูลและเอกสารต่าง ๆนำกลับมาเพื่อการเผยแพร่ในประเทศไทย ได้ให้ความร่วมมือกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและบริษัทบางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด ในการเริ่มงานนี้ขึ้นในประเทศไทย เพราะเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ในการสนับสนุนการพัฒนาพันธุ์กล้วยไม้ และเทคนิคนี้ยังได้กระจายออกไปสู่พืชเกษตรกรรมอื่น ๆด้วย

หลังจากเสร็จงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 5 ดังกล่าวแล้ว ผมได้เดินทางต่อไปยังมลรัฐออเรกอน เพื่อการเยี่ยมเยียนมหาวิทยาลัยที่นั่น และได้เดินทางไปที่มหาวิทยาลัยแห่งมลรัฐนอธคาโรไลน่า ที่เมืองราเล่ เพื่อการศึกษาและสังเกตุการเรียนการสอนเกี่ยวกับการวางแผนวิจัยและสถิติการเกษตรอีกเป็นเวลากว่า 1 เดือน ในระหว่างอยู่ที่นั่น ทุกวันเสาร์อาทิตย์ สมาคมกล้วยไม้ในมลรัฐต่าง ๆของสหรัฐอเมริกา ได้จัดส่งตั๋วเครื่องบินมาให้เพื่อขอให้เดินทางไปบรรยายเรื่องกล้วยไม้ในที่ประชุมสมาชิกของสมาคมกล้วยไม้เหล่านั้น ดังนั้น เย็นวันศุกร์ผมจะบินจากเมืองราเล่ มลรัฐนอธคาโรไลน่า ไปยังรัฐต่าง ๆและบินกลับมาทำงานในเช้าวันจันทร์ ในระหว่างที่เยี่ยมเยียนสมาคมกล้วยไม้เหล่านี้ ก็จะได้รับการต้อนรับ โดยเป็นแขกรับเชิญของครอบครัวนักกล้วยไม้ ให้พักอาศัยในครอบครัวตลอดเวลา ทำให้ได้มีโอกาสศึกษาวัฒนธรรม ประเพณีนิยม มีความสนิทสนมเป็นกันเองระหว่างกันและกัน และได้มีโอกาสฝึกฝนตนเองให้รู้จักเข้ากับวัฒนธรรมต่างประเทศด้วย บางมลรัฐ ในช่วงเวลาเพียงเสาร์อาทิตย์ได้รับเชิญบรรยายถึง 2 ครั้ง เพราะมีสมาคมกล้วยไม้ที่อยู่ใกล้ ๆกัน รวมแล้ว ผมเดินทางเยี่ยมตลอดสองฝั่งตะวันออกและตะวันตกของสหรัฐอเมริกา ได้ทำการบรรยายถึง 35 ครั้ง ใน 15 มลรัฐ และได้

มีโอกาสศึกษาหาความรู้อย่างกว้างขวาง ในการที่ได้รับเชิญไปบรรยายที่เมือง ดาลัส และเมืองอ๊อสติน มลรัฐเทกซัส ผู้ว่าราชการของมลรัฐได้กรุณามอบประกาศนียบัตร ประชาชนกิติมศักดิ์ให้เป็นเกียรติแก่ผมด้วย ทุกแห่งที่ไปเยี่ยมและบรรยาย ได้สังเกตุเห็นว่า ประชาชนมีความตื่นเต้น ยินดี และขวนขวายต่อการศึกษาหาความรู้ เมื่อเสร็จการบรรยายแล้วทุกครั้ง ผู้ฟังจะเรียงหน้าเข้ามาขอจับมือ และแสดงความขอบคุณแก่เรา ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพของความรับผิดชอบร่วมกันในสมาคมอย่างชัดเจน การพูดภาษาอังกฤษซึ่งไม่ใช่ภาษากำเนิดของผม ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เพราะในขณะที่ผมจบจากมหาวิทยาลัยนั้น ภาษาอังกฤษของผมได้คะแนนดาบเส้นพอดี และดูเหมือนจะเป็นคะแนนกรุณาจากอาจารย์ด้วยซ้ำไป ผมยังได้สังเกตุอีกว่า ผู้ฟังการบรรยายของผมโดยทั่ว ๆไปจะให้กำลังใจแก่ผมเสมอ อันนับได้ว่า เป็นการเสริมสร้างคุณภาพให้แก่คนและเป็นมารยาทอันดีในสังคมด้วย ในเวลากลางวัน ครอบครัวเจ้าภาพก็จะขับรถพาผมไปเยี่ยมตามบ้านต่าง ๆที่เลี้ยงกล้วยไม้ซึ่งไม่ได้มีโอกาสให้ผมได้พักในครอบครัว บางครั้งเขาก็จะบ่นให้ฟังว่า เขาไม่อาจพาไปได้ทั่วถึง อาจมีบางรายไม่พอใจที่เขาไม่ได้พาผมไปเยี่ยม แต่เวลาก็มีจำกัด

ก่อนการเดินทางกลับประเทศไทย ผมได้เดินทางลงไปยังมลรัฐฟลอริด้า นายกสมาคมกล้วยไม้อเมริกันและภรรยาได้เป็นเจ้าภาพรับรองผมในครอบครัวที่เมือง เวสท์ปาล์มบีช ทั้งคู่ไม่มีบุตร ผมได้รับความรักและเมตตาเสมือนบุตรหลาน มีบ้านพักรับรองแยกไว้ให้อย่างอิสสระ และขับรถพาผมไปบรรยายตามสมาคมต่าง ๆในมลรัฐนี้ด้วย วันหนึ่ง ในระหว่างการเดินทางในรถยนตร์ มิสซีส วอย์น ภรรยาได้กล่าวขึ้นว่า "ระพี เธอน่าจะเชิญงานชุมนุมกล้วยไม้โลกไปจัดในประเทศไทยได้" แรงศรัทธาและเสียงสนับสนุนเธอ มีอยู่ทั่วสองฝั่งสหรัฐอเมริกาและประเทศอื่น ๆแล้วอย่างกว้างขวาง

ผมได้ตอบไปว่า ก่อนอื่น ขอให้ทุกคนได้เข้าใจเสียก่อนว่า ผมช่วยงานของส่วนรวมทั่วโลก โดยไม่เลือกชาติเลือกภาษา ผมไม่เคยหวังสิ่งใดตอบแทน ผมทำเพื่อการเรียนรู้และศึกษาสร้างความเข้าใจอันดีแก่ทุกชาติทุกภาษา เพื่อเราจะได้มุ่งสู่จุดเดียวกันและเป็นจุดที่แท้จริง นั่นคือความสงบสุขของส่วนรวม สำหรับเมืองไทยนั้นเรายังไม่พร้อม เราจะต้องสร้างอีกหลายสิ่งหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ "สร้างคน" เขาได้กล่าวต่อไปอีกว่าเขาได้รับจดหมายเชิญงานกล้วยไม้โลก ส่งมาจากเมืองไทย มาลอย ๆจากใครคนหนึ่ง ซึ่งไม่ได้เคยมีผลงานให้เป็นที่รู้จักเลย ถ้าหากผิดจากผมแล้ว เขาจะไม่รับพิจารณา ผมจึงได้ตอบไปอีกว่า นั่นเป็นส่วนหนึ่งของภาพสะท้อนของเมืองไทย คำตอบมันอยู่ในนั้นแล้ว ท่านคงจะรู้และเห็นได้เอง ผมไม่ขอพูดอะไรอีก แล้วเราก็คุยกันเรื่องอื่น ๆต่อไป

ผมเดินทางกลับจากต่างประเทศในครั้งนี้ มีหลายสิ่งหลายอย่างที่นำมาปรับปรุงกิจการกล้วยไม้ของประเทศไทย คุณกัลยาฯ เดินทางไปร่วมประชุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 5 ที่มลรัฐแคลิฟอร์เนียร่วมกับผมด้วยและได้รับเชิญเป็นกรรมการตัดสินในงานแสดงกล้วยไม้ด้วย หลังจากเราเดินทางมามลรัฐออเรกอนแล้ว คุณกัลยาฯก็ได้เดินทางกลับประเทศไทยก่อนผม เพราะได้จากบ้านมา 1 เดือนเต็ม ๆแล้ว

ผมได้กลับกรุงเทพ และแพร่ความรู้ ข้อคิดต่าง ๆที่ได้ประสพมาจากการไปร่วมกิจกรรมสากล ให้ประชาชนได้ทราบ ทำให้มีผู้สนใจกล้วยไม้เพิ่มปริมาณและตื่นตัวกันอย่างกว้างขวาง เราได้เปิดกิจกรรมพบปะระหว่างสมาชิกและผู้สนใจกล้วยไม้ที่สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 เป็นประจำทุกเดือน มีการนำกล้วยไม้มาแสดงแลกเปลี่ยนความรู้กัน มีการตัดสินมาตรฐานกล้วยไม้ มีการบรรยายทางวิชาการทุกวันอาทิตย์ที่สองของเดือน ด้วยความกรุณาของทางสถานีโทรทัศน์ สนับสนุนโดยเห็นว่า เป็นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน การตัดสินมาตรฐานกล้วยไม้ก็ได้มีการปรับปรุงให้เข้าสู่มาตรฐานของสากลยิ่งขึ้น และยังได้มีข้อคิดใหม่ ๆออกไปอีก เนื่องจากลักษณะโครงสร้างของกล้วยไม้ที่มีแหล่งกำเนิดในท้องถิ่นที่เราอยู่หลายชนิด ซึ่งเพี้ยนไปจากหลักการที่สากลได้รู้จักคุ้นเคยอยู่เดิม

การให้การฝึกอบรมวิชาการเพาะเลี้ยงกล้วยไม้แก่ประชาชนในภาคค่ำ ได้ย้ายสถานที่มาใช้ห้องเรียนของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยทางคณะฯ ได้กรุณาให้ความร่วมมืออย่างดียิ่ง มีประชาชนตื่นตัวเข้ารับการอบรมเพิ่มปริมาณขึ้นทุกปี จนถึงสูงสุดกว่า 500 คน เต็มชั้นเรียน เราได้สนับสนุนให้ผู้สนใจทำงานรับผิดชอบกันเอง โดยให้มีการเลือกประธานและกรรมการบริหารรุ่น ส่วนผม และในระยะต่อมา ก็มีนักวิชาการคณาจารย์หลายท่านเกิดขึ้น ได้ให้ความร่วมมือ ทำงานเป็นทีมขึ้นแล้ว ได้ถอยออกมาเป็นเพียงผู้บรรยายและที่ปรึกษาเท่านั้น จึงทำให้ผู้ที่เข้ารับการอบรมได้มีโอกาสแสดงความเป็นผู้นำและผู้ริเริ่มสิ่งต่าง ๆ เมื่อเสร็จจากการอบรมแล้ว หลายท่านก็ได้กลับไปฟอร์มกลุ่ม ตั้งชมรมหรือสมาคมขึ้นในแหล่งต่าง ๆ รวมทั้งในต่างจังหวัดด้วย แต่ละแห่งในความคิดของผมนั้น ไม่ต้องการให้เป็นสาขาของส่วนกลาง แต่ต้องการให้เป็นอิสสระ รับผิดชอบเอง เพื่อความคล่องตัวและไม่จำกัดความคิดริเริ่มไว้เพียงส่วนกลาง เพราะไม่ใช่วิธีการที่สร้างคนที่แท้จริง งานกล้วยไม้จึงกระจายออกสู่ต่างจังหวัดอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว

ในงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 6 ณ เมืองซิดนี่ย์ ประเทศออสเตรเลีย ในเดือนกันยายน 2512 ผมได้รับประกาศนียบัตรเชิดชูเกียรติคุณโดยไม่ได้ทราบล่วงหน้ามาก่อนเลย และได้รับเลือกให้เป็นบุคคลตัวอย่างในวงการกล้วยไม้สากล จัดให้ออกรายการโทรทัศน์กลางงานแสดงเพียงคนเดียว ท่ามกลางบรรยากาศของความหนาวเย็น ทางคณะมนตรีกล้วยไม้ของออสเตรเลียได้ปรารภว่า ผมเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นนักการฑูตที่ดีเยี่ยมคนหนึ่งเท่าที่ได้พบมา และทำด้วยจิตใจ ผมไม่ได้ตื่นเต้นยินดี แต่ผมได้ศึกษาทราบว่า สายตาของวงการกล้วยไม้ระดับโลกนั้นกำลังมองผมในมุมไหน การดำเนินการมาในแนวความคิดของผมคือ ยึดคุณธรรมเป็นที่ตั้ง คงจะไม่ใช่แนวทางที่ผิดแน่นอน เมื่อผมได้รับเชิญไปประชุมและเป็นผู้บรรยายในงานกล้วยไม้ภาคพื้นออสเตรเลียครั้งที่ 7 ที่เมืองบริสเบ็นเมื่อเดือนกันยายน 2525 ยังมีนักกล้วยไม้รุ่นนั้น ๆ กล่าวย้ำในเรื่องนี้อยู่อีก

แรงกระตุ้นให้งานกล้วยไม้โลกมาประเทศไทย

ผมไม่เคยมีความรู้สึกอยู่ในใจ และไม่เคยปรึกษากับใครเลยว่า เราอยากได้งานชุมนุมกล้วยไม้โลกมาจัดในประเทศไทย และปรากฏว่า ในระหว่างที่อยู่ออสเตรเลียนั้นเอง ค่ำวันหนึ่ง นายกอร์ดอน ดับบลิว ดิลลั่น เลขาธิการสมาคมกล้วยไม้อเมริกัน และเป็นผู้ที่มีพลังอยู่ในวงการสากลเป็นอย่างมากได้นั่งคุยกับผมเป็นส่วนตัวในมุมหนึ่งของโรงแรมที่เป็นศูนย์บัญชาการของงานนั้น ท่านผู้นี้ได้เสนอให้บริการ วารสารกล้วยไม้อเมริกันซึ่งเป็นวารสารที่ใหญ่และแพร่หลายสูงสุดในโลก แก่ประเทศไทยทั้งเล่ม เพื่อลงเรื่องราวเกี่ยวกับกล้วยไม้และกิจกรรมกล้วยไม้ของประเทศไทย ผมทราบดีว่า ทุกตารางนิ้วของวารสารเล่มนี้มีค่าสูงมากทีเดียว ไม่ใช่ใครคนใดหรือสมาคมใดจะไปใช้ได้ง่ายนัก แม้เพียงหน้าหรือสองหน้ากระดาษ การแสดงออกของนายกอร์ดอน ดิลลั่นครั้ง นี้แสดงอย่างชัดเจนถึงความรู้สึกที่อยู่เบื้องหลัง นั่นคือการผลักดันให้ไทยรับเป็นเจ้าภาพงานชุมนุมกล้วยไม้โลก

หลังจากเสร็จงานที่ออสเตรเลียแล้ว ได้มีนักกล้วยไม้ต่างประเทศกว่า 400 คนเดินทางตามผมกลับมาประเทศไทย ซึ่งผมได้ทราบเรื่องนี้อยู่แล้ว จึงได้เตรียมงานรับรองไว้ล่วงหน้าที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร โดยมีพลโทแถม สุดกังวาล คณะนายทหารที่เป็นสมาชิกกล้วยไม้ และคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และจากหลายสถาบันช่วยกัน รวมทั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยด้วย เรามีความพร้อมในด้านสวนกล้วยไม้หลายสวนที่จะให้การรับรองแขกของเราได้ และนับเป็นครั้งแรกที่เราได้นำเอาดอกกล้วยไม้ปอมปาดัวร์มาร้อยเป็นมาลัยคล้องคอเพื่อมอบให้แก่แขกของเราแบบที่ฮาวายได้ทำมาแล้ว เพราะเราเห็นว่า ดอกหวายปอมปาดัวร์กำลังเพิ่มปริมาณขึ้นอย่างรวดเร็ว งานในครั้งนี้ได้ปรากฏผลว่า แขกต่างประเทศของเราได้กลับไปพร้อมด้วยนำเอาการต้อนรับของเราไปวิจารณ์ในทางที่ได้รับความประทับใจอย่างกว้างขวาง

เสร็จงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 6 ที่ออสเตรเลีย วงการกล้วยไม้ของไทยเบ่งบานอย่างรวดเร็ว ทำให้เราต้องทำงานหนักยิ่งขึ้นมากกว่าเดิมมาก สมาคมและชมรมกล้วยไม้ในท้องถิ่นเกิดขึ้นมากมาย กระจายอยู่ใน

จังหวัดต่าง ๆทั่วทุกภาค อาจกล่าวได้ว่า แทบจะทุกวันเสาร์อาทิตย์ ผมได้รับเชิญไปบรรยาย เยี่ยมเยียน หรือไม่ก็เป็นประธานกรรมการตัดสินการแสดงและประกวด คุณกัลยาช่วยงานผมมาตลอดตั้งแต่เริ่มต้น ไปไหนไปด้วยกันและร่วมการตัดสิน ร่วมงานสังคมทุกเรื่อง ทำให้เราสามารถเจาะลึกลงไปถึงความสัมพันธ์ในครอบครัวของบรรดาผู้สนใจกล้วยไม้ ซึ่งมีเชื้อไฟของการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งด้วย ซึ่งนับได้ว่า ครอบครัวเป็นฐานสำคัญอย่างมากต่อการสร้างงาน แต่การวางตัวในด้านหลักการนับเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง นั่นคือ ไม่นำเอาเรื่องส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนรวม

จากการสัมผัสกับสังคมนานาประเทศทำให้เราได้เรียนรู้ว่า สถานะภาพของสังคม ความศรัทธาในบุคคลนั้น หาได้เกิดจากเพียงบุคคลเท่านั้นไม่ การที่ครอบครัวมีความเป็นปึกแผ่นแน่นหนา มีคุณธรรมในครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ย่อมสะท้อนให้เห็นความสมบูรณ์ของคุณภาพของบุคคลด้วย ดังนั้น ในการไปร่วมกิจกรรมกล้วยไม้โลกทุกครั้ง คุณกัลยาได้ร่วมไปด้วย และได้ทำหน้าที่ซึ่งก่อให้เกิดความสมบูรณ์ในสายตาของนานาชาติแก่ตัวผมอย่างสำคัญ หลังจากเราได้กลับจากงานมาสู่ประเทศไทยแล้ว การติดต่อทางจดหมายจากที่ต่าง ๆนั้น ได้แสดงให้เห็นภาพสะท้อนอย่างชัดเจน ถ้าหากครอบครัวแตกแยก แน่นอน โอกาสที่จะทำงานให้บังเกิดผลดีต่อส่วนรวมของบุคคล ย่อมมีผลกระทบด้วยเช่นกัน

ในระยะนี้ ผมได้มีทีมงานมากขึ้น ทั้งคณาจารย์และบรรดาผู้ที่ได้ผ่านการอบรมกล้วยไม้จากผมตั้งแต่รุ่นแรก ๆเรื่อยมา ได้เข้าร่วมงานและเหนื่อยร่วมกันกับผมอย่างมั่นคง รวมทั้งลูกศิษย์จากหลายรุ่นในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และแม้แต่คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งเราไม่เคยมีความรู้สึกต่อการถือสีถือสถาบัน นับได้ว่า ได้ช่วยงานให้ก้าวหน้าไปได้ด้วยดี การหารายได้ไว้เพื่อใช้จ่ายในการส่งเสริมกล้วยไม้นั้น ในระยะแรก ๆเราก็ได้ใช้เงินที่หาได้จากการจำหน่ายเผยแพร่กล้วยไม้จากสวนเล็ก ๆหลังบ้าน ซึ่งคุณกัลยา ได้ร่วมมือกับผมอย่างดี หากแม่บ้านเห็นว่า นั่นคือสิ่งของเรา เพราะเราหาได้เองแล้ว ควรจะเก็บไว้ใช้ในสิทธิของครอบครัว งานของส่วนรวมคงจะมาไม่ได้ถึงบัดนี้ ในระยะนั้น เราก็ไม่มีรายได้อื่นใด หนี้สินจากการปลูกบ้านอยู่ก็เป็นสิ่งที่ต้องมีภาระเสียดอกเบี้ย แต่เราก็ไม่เคยคิดห่วงมันนัก จนกระทั่งระยะหลัง ๆสมาคมกล้วยไม้ได้มีรายได้จากการเปิดอบรมภาคค่ำ ซึ่งไม่เพียงแต่ผมเท่านั้น วิทยากรทุกท่านที่เข้ามามีส่วนช่วยในระยะหลัง ๆต่างก็ไม่เคยได้รับผลตอบแทนในทางวัตถุเลย การออกไปทำงานในต่างจังหวัด เราก็ได้ใช้เงินจำนวนที่ได้ร่วมกันหาไว้ดังกล่าวแล้ว จึงกล่าวได้ว่า งานกล้วยไม้ในอดีตที่ผ่านมาแล้ว แทบจะไม่ได้มีการใช้เงินจากทางราชการเลย ในหลักการของกล้วยไม้ เราตระหนักดีว่า พืชอื่น ๆยังอยู่เหนือเราอีกมากมายหลายอยาง และการทำงานของผมได้พยายามตัดเอาความรู้สึกที่ว่า นี่เป็นราชการ นั่นไม่ใช่ราชการออกไปเสียจากจิตใจ เรามุ่งไปสู่ประชาชนอย่างแน่แน่ เพราะทันท้าทายต่อการเรียนรู้ชีวิตและความคิดอ่านของคนหลายรูปแบบและหลายแง่หลายมุม ซึ่งไม่ใช่สิงที่หาได้ง่ายเลย

ผมเคยให้ความสนใจอยางมากต่อสังคมกล้วยไม้ ในมุมหนึ่งคือ มีคนหลายรูปแบบ หลายสภาวะมารวมกันสนใจในสิงเดียวกัน แม้ภายในห้องอบรม ก็มีคนหลายวัยหลายอาชีพและหลายฐานะควรมเป็นอยู่ มีทั้งระดับผู้ใช้แรงงาน แม่บ้าน นักเรียน วิศวกร นักกฎหมาย พลทหารไปจนถึงนายพล พ่อค้า คหบดี รัฐมนตรี ฯลฯ และแล้ววันหนึ่ง ในระหวางที่ผมกำลังเพลินอยู่กับสิ่งเหล่านี้ ก็ได้รับบทเรียนทำให้เข้าใจได้ว่า สิงที่เข้าใจนั้นเป็นเพียงซีกเดียว คือความเข้าใจในด้านวัตถุ การที่คนหลายรูปแบบมาพบกัน ประสานความเข้าใจกันนั้น เป็นเรื่องทางวัตถุ แต่ในเรื่องของจิตใจ เป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งจำเป็นต้องพิจารณาด้วย ถ้าหากคนหลายระดับจิตใจมาร่วมกัน ย่อมประสานกันได้ยากมาก

ORCHIDS

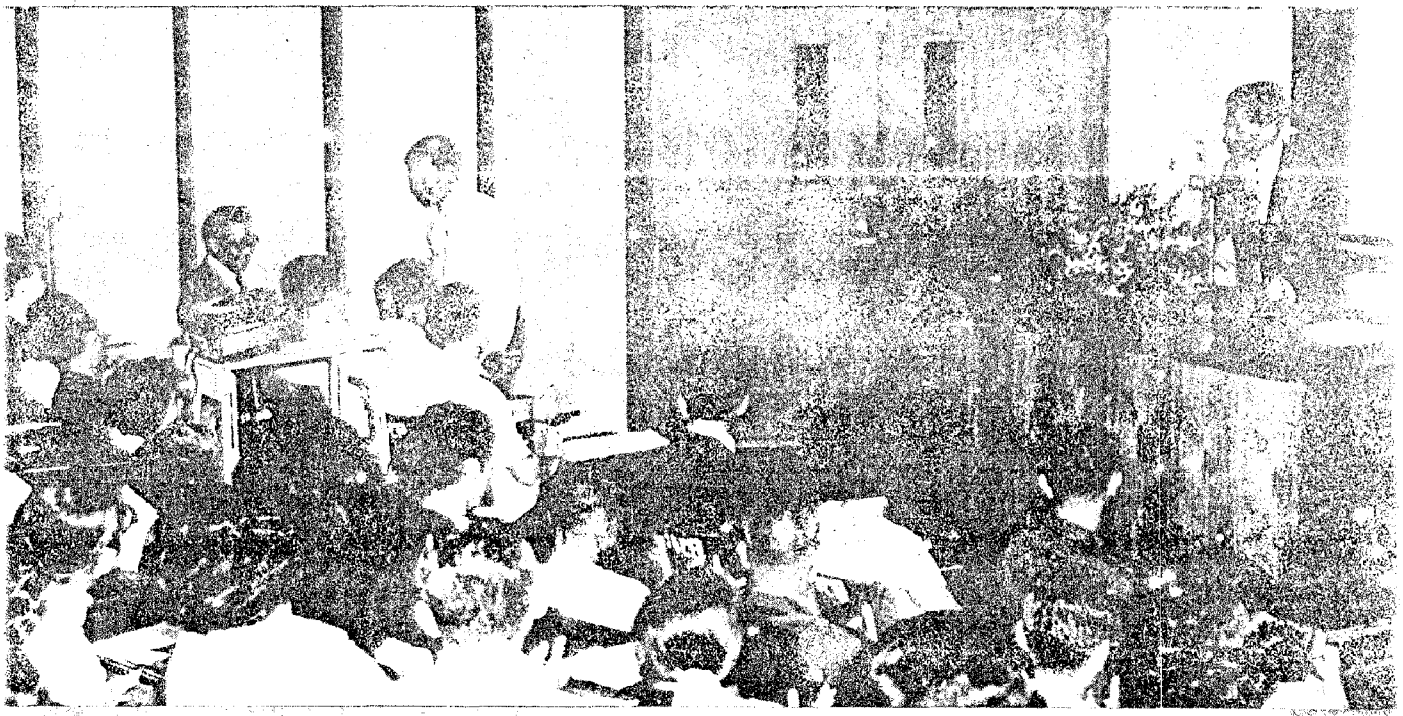

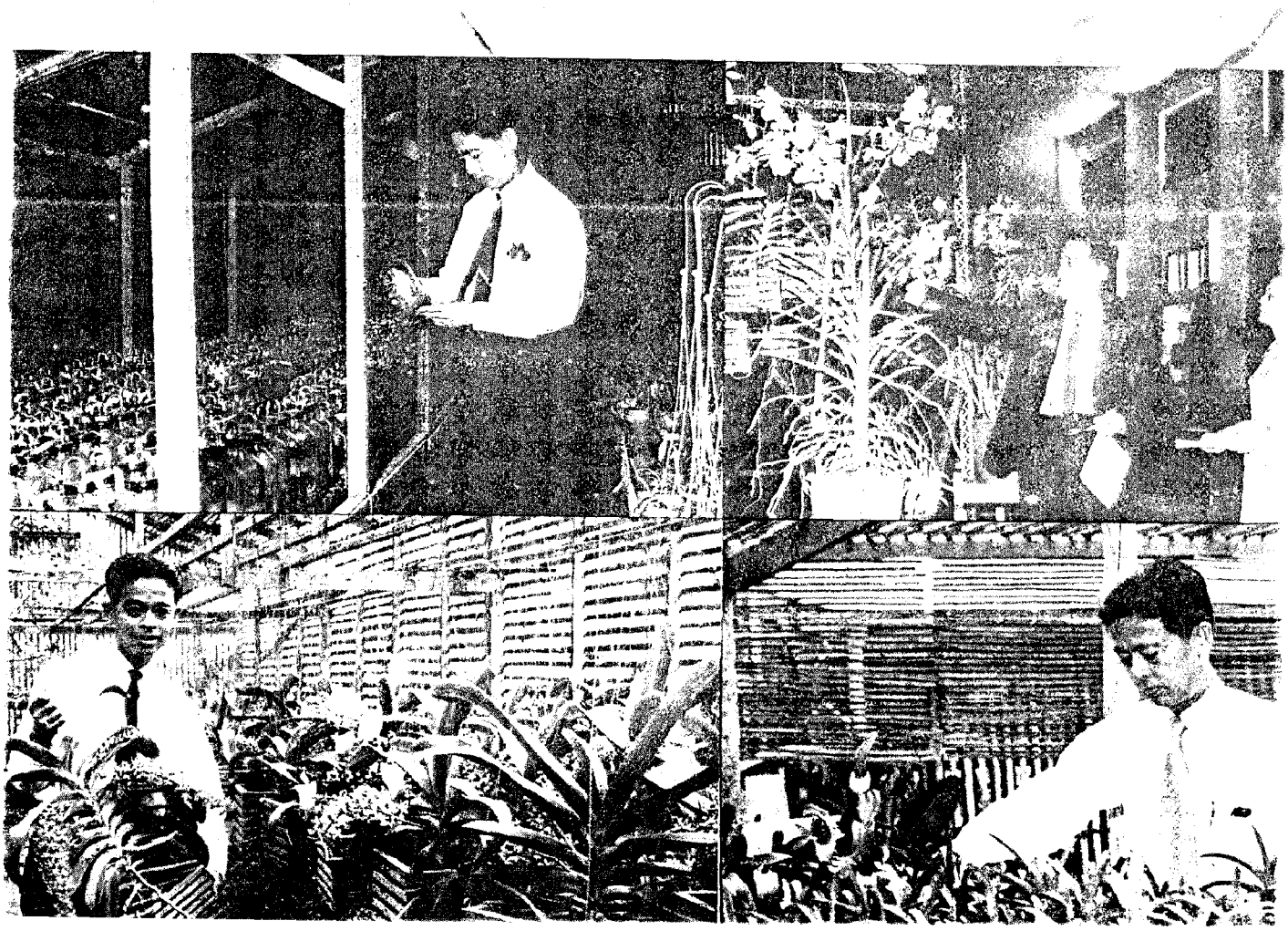

คลื่นอีกลูกหนึ่งในวงการกล้วยไม้

ในระยะที่วงการกล้วยไม้กำลังเบ่งบานนี้เอง อยู่ ๆ ก็มีข่าวออกมาว่า ผมกำลังจะนำเอาญี่ปุ่นมาสุบวงการกล้วยไม้ของไทย ประกอบกันกับในระยะนั้น กระแสการต่อต้านญี่ปุ่นกำลังแพร่หลาย เป็นที่สะดุดตาสะดุดใจของสังคมไทยอย่างรุนแรงด้วย อีกด้านหนึ่ง ในระยะนั้น วงการกล้วยไม้ตัดดอกส่งต่างประเทศของไทยกำลังมีความสำคัญทางเศรษฐกิจพุ่งตัวขึ้นจนหลายฝ่ายให้ความสนใจในด้านธุรกิจการค้า มีบุคคลบางคนบางกลุ่มพยายามที่จะรวมกลุ่มผลประโยชน์เพื่อการหารายได้อย่างเป็นก้อนเป็นกำ ถึงกับมีบางคนไปพบผมที่บ้านเป็นระยะ ๆ จะให้ที่ดินฟรี ๆ บ้าง จะขอให้ร่วมกลุ่มการค้าบ้าง ซึ่งผมก็ได้ตอบขอบคุณไป แต่ผมรับไม่ได้ บางคนก็ขอชื่อผมไปใส่ เพื่อจัดสรรที่ดินให้ผู้สนใจกล้วยไม้ไปอยู่ร่วมกัน ซึ่งผมก็ได้ปฏิเสธเจตนารมณ์ของท่านเหล่านั้นอย่างสุภาพที่สุด

ข่าวเรื่องญี่ปุ่นจะมาสุบวงการกล้วยไม้ได้แพร่สพัดไปในหน้าหนังสือพิมพ์ ดึกดักเป็นข่าวใหญ่ข่าวหนึ่ง ซึ่งผมเองก็ประหลาดใจ เพราะไม่ทราบสาเหตุ ผมได้ไปพบฑูตเกษตรของสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่น เพื่อสอบถามเรื่องนี้ ก็ไม่ได้ทราบอะไรเลย

จนกระทั่งวันหนึ่ง ท่านจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีได้พบผมโดยบังเอิญ ก็ได้ปรารภกับผมว่ามีคนมาฟ้องว่า ผมเป็นผู้เอาญี่ปุ่นมาร่วมวงการกล้วยไม้ของไทย หลายสิ่งหลายอย่างจึงกระจ่างชัดขึ้น เรื่องนี้ย่อมเป็นตัวอย่างที่ยืนยันความคิดเดิมที่ผมได้ประสบการณ์มาแล้วว่า เราเป็นนักวิชาการ จะเอาแต่การเผยแพร่วิชาการอย่างเดียวโดยไม่ศึกษาปัญหาสังคมร่วมไปด้วย วิชาการอาจตกไปเป็นผลประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์เพียงกลุ่มแคบ ๆ ซึ่งไม่ใช่วิธีการสร้างคุณค่าให้แก่ความเป็นนักวิชาการอย่างแท้จริง ซึ่งความจริงแล้ว ผมได้ดำเนินการมาแล้วในแนวทางที่คิดว่า เป็นเหตุผล ในการอบรมประชาชนทุกรุ่น ได้มอบการบริหารงานในการฝึกอบรมให้แก่เขาทั้งหลาย แล้วผมเองก็ถอยตัวออกมาเป็นเพียงผู้บรรยายและที่ปรึกษา ทั้งนี้เพื่อการสร้างความรับผิดชอบในส่วนรวมให้แก่คนผู้ที่เกี่ยวข้องนั่นเอง ประกอบกับคนในวงการกล้วยไม้มีระดับการศึกษาเฉลี่ยที่สูงกว่าชาวนาชาวไร่ส่วนใหญ่เป็นฐานรองรับอยู่ เขาทั้งหลายจึงสามารถยืนรวมกันได้แข็งพอสมควร แต่ในมุมกลับ ยิ่งมีรากมีโคนแข็งแรงเท่าไร การถูกเขย่าให้สั่นสะเทือนก็ย่อมมีแรงสูงเป็นเงาตามตัว ส่วนผมเองนั้นก็ได้รับบทเรียนอันมีคุณค่าเพิ่มมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เพื่อนำไปประกอบการพิจารณาช่วยเหลือส่วนรวมมากยิ่งขึ้นในอนาคต ผมไม่เคยคิดว่า ใครคือศัตรู ผมถือเสมอว่า คนทุกคนมีดีและมีไม่ดีปนกันอยู่ วันหนึ่งเมื่อสามารถสลัดสิ่งไม่ดีออกได้ ก็ย่อมจะเห็นสิ่งดีได้เมื่อนั้น ที่นำมาเขียน ก็เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเท่านั้น ไม่มีเจตนาส่วนตัวกับใคร คนใด ในทางไม่ดีเลย

การจัดตั้งกลุ่มร่วมผลประโยชน์ชาวสวน

วันหนึ่ง ในเดือนกันยายน 2513 ในขณะที่วงการกล้วยไม้ตัดดอกส่งต่างประเทศของไทย พึ่งจะลุกขึ้นก้าวมาได้เพียงไม่กี่ปีเลย ขณะนั้น ผมนอนป่วยด้วยอาการไข้หวัดใหญ่อยู่ที่บ้าน ที่บางเขนก็ได้มีกลุ่มชาวสวน 22 คนเดินเข้าบ้านผม ส่วนใหญ่เคยปลูกมะลิ ซ่อนกลิ่น ดาวเรือง และดอกไม้พื้น ๆ อยู่ในเขตหนองแขม สมัยนั้นในบริเวณดังกล่าวนี้ก็ยังไม่มีบ้านเรือนอยู่อาศัย นอกจากสวนและไร่นา

ชาวสวนกลุ่มนี้ได้เข้าพบผมและร้องทุกข์ว่า เขาถูกคนกลางกดราคาดอกกล้วยไม้ เขาเพิ่งจะปลูกกล้วยไม้ตัดดอกกันก็เนื่องมาจาก การที่ได้รับการอบรมภาคค่ำจากผมบ้าง ฟังวิทยุกระจายเสียงที่ผมออกรายการทางสถานีวิทยุกองบัญชาการกองพลที่ 1 เป็นประจำทุกสัปดาห์ด้วย ขณะนี้ แต่ละคนต่างก็มีรายได้เพิ่มขึ้นบ้าง แต่ก็มาพบปัญหานี้ ซึ่งเป็นปัญหาค่อนข้างจะรุนแรง เมื่อมีปัญหาก็ระลึกถึงผม จึงได้มาขอพึ่งการแนะนำว่าจะทำประการใด

หลังจากที่ได้ฟังแล้ว ผมได้นำมาขบคิดอยู่ระยะหนึ่ง แต่แรกก็นึกถึงการจัดตั้งสหกรณ์ แต่ก็มีเอกชนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีทุนรอนแข็งแรงมากพอสมควร ได้จัดตั้งไปแล้วและได้ใช้ชื่อครอบคลุมอาณาเขตไว้กว้างขวางเลย

หากชาวสวนระดับนี้จะทำอีก ก็คงจะยากมาก นอกจากนั้น ผมยังได้พิจารณาเห็นว่า ระบบสหกรณ์ที่เป็นทางราชการของไทยนั้น มีปัญหามามากมายและแผ่ระบบรากไว้อย่างแข็งแรง ในลักษณะโครงสร้างที่ไม่เอื้ออำนวยให้แก่การกระจายผลประโยชน์สู่เกษตรกรอย่างจริงใจเลย

ในที่สุด ก็เลยใช้โอกาสนี้ เสนอโครงสร้างแบบใหม่ เป็นโครงสร้างที่มิได้อยู่ภายใต้อิทธิพลการบริหารงานของราชการ เปิดโอกาสให้เกษตรกรบริหารงานกันเองโดยอิสสระ นั่นคือ การจัดตั้งเป็นบริษัทขึ้น แต่ใช้ฐานหลักของสหกรณ์หาดวามคล่องตัวในการปฏิบัติงานและการตัดสินใจเอง และต้องตัดอคติในส่วนตัวผมออกเป็นอันดับแรก นั่นคือ ผมจะไม่เข้าไปมีผลประโยชน์ ไม่เข้าไปมีอำนาจต่อรองใด ๆในกิจการนี้ กิจการนี้จะต้องอยู่ใต้พลังในการบริหารงานของชาวสวนผู้ปลูกเลี้ยงโดยแท้ ในด้วนผมนั้น คงเพียงแต่ถือว่า เป็นโครงการทดลองการจัดรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อให้วิชาการสู่เกษตรกรโดยแท้เท่านั้น หากใครเห็นประโยชน์ก็อาจศึกษาและนำไปใช้ในพืชอื่น ๆได้

โครงสร้างของบริษัทนี้ ได้รวมเอางานวิจัย และงานส่งเสริมเผยแพร่ ตลอดจนงานจัดการ และงานส่งออกต่างประเทศเข้าไว้หมด ในรูปแบบที่เสมือนหน่วยผลิตสมบูรณ์แบบ แทนที่งานวิจัยจะไปอยู่กับหน่วยราชการเช่นเรื่องอื่น ๆทั่ว ๆไป แต่เราก็จะให้ความร่วมมือกับราชการในด้านงานวิจัยและส่งเสริมด้วย การมีองค์ประกอบรวมอยู่ในลักษณะศูนย์รวม และภายใต้การบริหารงานของกรรมการบริหารซึ่งเลือกมาจากชาวสวนทั้งหมดเช่นนี้ ย่อมขจัดช่องว่างและส่วนสูญเสีย ตลอดจนส่วนขัดแย้งภายในระบบได้ดียิ่งขึ้นมาก กลุ่มชาวสวนดังกล่าวได้ขอให้ผมตั้งชื่อให้เพื่อเป็นศิริมงคล ผมก็ได้ตั้งชื่อให้ว่า บริษัทบางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์จำกัด ตั้งอยู่ที่เขตหนองแขม ริมถนนเพชรเกษม แต่ในปัจจุบันนี้ มีชาวสวนประมาณ 500 สวนเป็นสมาชิกร่วมผลประโยชน์ มีการประชุมกรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มเดือนละครั้งเป็นประจำ และจากปี พ.ศ. 2513 จนถึงปัจจุบันนี้ได้เจริญก้าวหน้ามีนักวิชาการทุกระดับปริญญา ทำงานเป็นลูกจ้างชาวสวนเต็มเวลามาก และยังกำลังเริ่มโครงการสวนพฤกชาติและโครงการทำศูนย์พันธุ์ไม้เพื่อการอนุรักษ์และปรับปรุงพันธุ์พืชด้วย อนึ่งโครงสร้างที่ได้วางไว้แต่เริ่มแรกไม่เพียงแต่เรื่องดอกกล้วยไม้เท่านั้น ผมได้มองการไกลไว้แล้วแต่แรก โดยมีเจตนารมย์ช่วยชาวสวนเป็นหลักและกว้างกว่าการมองเพียงกล้วยไม้ จึงได้กำหนดฐานไว้ในลักษณะครอบคลุมการเน้นที่การใช้แรงงานเหลือให้เกิดประโยชน์อันเป็นปัญหาหลักของสังคมไทยในปัจจุบันนี้ ส่วนการริเริ่มด้วยดอกกล้วยไม้นั้น เป็นเพียงบรรไดขั้นแรกและเป็นเสมือนหัวหอกที่พุ่งออกจากจุดเริ่ม ซึ่งเป็นการศึกษาวิธีการในการพัฒนา เพื่อการกระจายรายได้แก่เกษตรกรเป็นสำคัญด้วย ขณะนี้ ได้มีกลุ่มวิชาการและนักบริหารจากต่างประเทศมาเยี่ยมชมกิจการบ่อยครั้ง และข่าวนี้ได้กระจายไปสู่วงการต่างประเทศกว้างขวางยิ่งขึ้น ปัญหาหลักก็คือ การจัดตั้งเป็นรูปบริษัท จะถูกทางราชการกำหนดไว้ตามกฎหมาย ถือเป็นเอกชนเพียงรายเดียว แม้โครงการนี้จะอำนวยประโยชน์แก่ประชาชนในรูปแบบของการศึกษาเพื่อการพัฒนา แต่ก็พบกับข้อเสียเปรียบเอกชนซึ่งต่างคนต่างทำ เพราะการรวมกลุ่มแม้จะในรูปแบบที่มีความคล่องตัวอย่างไรก็ตาม ก็ยังเสียเปรียบธุรกิจส่วนตัวอยู่เสมอ เนื่องจากทุกสิ่งทุกอย่างจำเป็นต้องเปิดเผยหมด และไม่มีกฎหมายรองรับการดำรงโครงสร้างในลักษณะนี้อยู่ การขยายปรับปรุงอย่างไรก็ตาม ย่อมไปติดจุดจำกัดในด้านของกฎหมาย และเท่าที่ได้มีความรู้สึกมาจนถึงปัจจุบันนี้ การบริหารประเทศของเรานั้น เน้นแผ่นกระดาษมากกว่าชีวิตประชาชนอันเป็นเป้าหมายที่แท้จริง

ในการประชุมกรรมการบริหารสมาคมกล้วยไม้แห่งประเทศไทย ซึ่งได้พัฒนามาจากสมาคมกล้วยไม้บางเขน หลังจากที่ผมได้กลับจากการประชุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 5 ที่มลรัฐแคลิฟอร์เนีย เมื่อปี พ.ศ. 2509 ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลายสิ่งหลายอย่าง ทั้งในด้านแนวความคิด โครงสร้างการบริหารงานของสมาคมและการสร้างกิจกรรมใหม่ ๆเพื่อการปรับปรุงให้เข้ามาตรฐานของสากลประเทศ และยังได้มีผลสท้อนให้สมาคมกล้วยไม้บางเขนได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นสมาคมกล้วยไม้แห่งประเทศไทย และได้เข้าอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ในระยะต่อมา

ในส่วนตัวผม ต้องขอน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ในการที่ได้มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าฝ่าละอองธุลีพระบาทเพื่อรับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา ซึ่งเกียรติประวัตินี้ได้ยกให้แก่ผู้มีพระคุณทุกท่าน ทุกคนในครอบครัว และประชาชนทุกคนทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ความสำเร็จในการได้งานกล้วยไม้โลกมาจัดในประเทศไทย

ในเดือนกุมภาพันธ์ 2515 ก่อนที่ผมและคุณกัลยาจะออกเดินทางไปประชุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 7 ที่เมืองเมดิยีน ประเทศโคลัมเบีย อเมริกาใต้ พลตรีไชย พงษ์ประยูร กรรมการบริหารท่านหนึ่งของสมาคมกล้วยไม้แห่งประเทศไทย ได้เสนอในที่ประชุมว่า เราน่าจะเชิญงานชุมนุมกล้วยไม้โลกมาจัดในประเทศไทย เพราะขณะนี้วงการกล้วยไม้ของประเทศได้ขึ้นสู่ความเจริญในระดับที่น่าจะถึงคราวรับงานนี้ได้ นอกจากนั้นยังได้ชี้แจงต่อไปว่าพวกเราจะช่วยกันอย่างเต็มที่ ในความรู้สึกของผมนั้น ประการแรกไม่เคยหวังอะไรตอบแทนจากวงการนานาชาติเพราะเราทำด้วยวัตถุประสงค์อีกอย่างหนึ่ง นั่นคือ ความบริสุทธิ์ใจต่อการสร้างความเข้าใจอันดีโดยไม่เลือกชาติเลือกภาษา แต่ข้อมูลในขณะนั้นที่ทำให้ผมตัดสินใจเรื่องนี้ ก็ด้วยเหตุผลที่ว่า ได้มีการเคลื่อนไหวทั้งในประเทศและในวงการนานาชาติให้การสนับสนุนเรื่องนี้ อาฟริกาใต้คงจะได้ติดตามศึกษาสิ่งต่าง ๆและคาดว่า อย่างไรเสีย ไทยจะนิ่งเฉยไม่ได้แล้ว จึงได้ส่งผู้แทนมาพบเรา ขออย่างไม่เป็นทางการว่า ให้เราระงับไว้ก่อน เพราะคงจะเป็นคู่แข่งที่น่าเกรงกลัว แต่ผมก็ตอบไปว่า เรื่องเช่นนี้เป็นเรื่องของส่วนรวม ไม่ใช่เรื่องส่วนตัวของผม ผมจะตอบอะไรไม่ได้ ต้องให้เป็นไปตามเหตุผลและขั้นตอน

การเชิญงานนานาชาติเข้ามาในประเทศนั้น เป็นข้อปฏิบัติว่า ควรขออนุมัติรัฐบาลเสียก่อน ดังนั้น เมื่อตัดสินใจแน่นอน จึงได้ทำเรื่องเสนอรัฐบาลโดยใช้เวลาเพียงไม่ถึงหนึ่งเดือน ก็ได้รับอนุมัติในหลักการมาโดยเรียบร้อย ทั้งนี้ต้องขอขอบพระคุณหลายท่านในวงการรัฐบาลที่ได้ให้ความร่วมมือช่วยสนับสนุนการดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว

ผมและคุณกัลยาได้ออกเดินทางจากประเทศผ่านทางยุโรป ได้รับเชิญให้แวะประเทศฮอลันดาและได้รับการต้อนรับ พร้อมทั้งจัดให้บรรยายเรื่องกล้วยไม้ในที่ประชุมบรรดานักวิชาการและผู้สนใจทั่วไปเป็นจำนวนมาก หลังจากการบรรยายแล้ว จึงได้ทราบว่า ฮอลันดาก็เตรียมการเชิญงานชุมนุมกล้วยไม้โลกในคราวนั้นด้วย แต่เมื่อเขาได้ทราบว่า เรากำลังเตรียมเชิญงานนี้ ก็ได้ถอนตัวและหลีกทางให้แก่ประเทศไทย

เราออกจากฮอลันดา บินผ่านกรุงสต๊อกโฮล์ม ข้ามขั้วโลกเหนือ ผ่านประเทศแคนาดา แล้วบินตรงผ่านสหรัฐอเมริกา ลงไปยังประเทศโคลัมเบีย อเมริกาใต้ ซึ่งนับได้ว่า เป็นระยะทางบินที่ยาวมาก เมื่อถึงที่นั่น จึงได้ทราบว่า เรามีคู่แข่งอีก 3 ประเทศ รวมทั้งเราเองด้วยเป็น 4 ประเทศ คือ อาฟริกาใต้ และอีกสองประเทศในกลุ่มลาตินอเมริกา ในที่สุดเราก็ได้รับความเห็นชอบด้วยคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์จากที่ประชุมใหญ่ ในการเดินทางกลับเราได้รับเชิญให้แวะในหลายมลรัฐในสหรัฐอเมริกาอีก ซึ่งก็ได้รับการรับรองและเต็มไปด้วยการเสนอให้ความร่วมมือแก่เราอย่างคับคั่ง

เรากลับถึงประเทศไทย และมีกลุ่มผู้เลี้ยงกล้วยไม้หลายกลุ่ม จัดงานต้อนรับเราอย่างกว้างขวาง ในความสำเร็จครั้งนี้ ปัญหาต่าง ๆในสังคมไทยก็ย่อมจะมีเป็นธรรมดา ในเมื่อมี "คน" อยู่ด้วยกันมาก ๆหลายระดับจิตใจ

การอนุมัติให้จัดงานชุมนุมกล้วยไม้โลกในประเทศต่าง ๆในระยะหลัง ๆนี้ เนื่องจากมีประเทศที่ต้องการเชิญงานนี้ จำนวนมากขึ้น จึงได้มีการกำหนดล่วงหน้าถึง 2 วาระ โดยปรกติงานนี้จะมีทุก ๆสามปี แต่ได้กำหนดล่วงหน้าไว้ถึง 6 ปี ดังนั้น งานครั้งที่ 8 ได้กำหนดไปแล้วเมื่อครั้งที่ 6 ให้ไปจัดที่เมืองแฟรงค์เฟิร์ท ประเทศเยอรมันตะวันตก ในปี พ.ศ. 2518 และได้กำหนดครั้งที่ 9 ขึ้นในประเทศไทยตามที่เราเชิญให้จัดในปี พ.ศ. 2521

ในระยะนี้ ผมได้เรียบเรียงหนังสือ ตำรากล้วยไม้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สำหรับภาษาไทยนั้นหนาถึงเกือบ 1000 หน้า และนับเป็นเล่มที่ 3 นับตั้งแต่เริ่มต้นการพัฒนาวงการกล้วยไม้เป็นต้นมา ส่วนภาษาอังกฤษ

นั้นนับได้ว่า เป็นเล่มแรก และร่วมมือกันกับ ศาสตราจารย์ เอช.คามีโมโต้ แห่งมหาวิทยาลัยฮาวาย ซึ่งได้มาทำงานร่วมกับเราในระยะที่ผ่านมาแล้ว ทั้งนี้เพื่อการป้อนวิชาความรู้ให้แก่วงการกล้วยไม้ทั้งไทยและต่างประเทศด้วย

ในการประชุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 8 ที่ประเทศเยอรมันตะวันตกนั้น บริษัทบางกอกฟลาวเออร์เซ็นเตอร์ จำกัด ก็ได้สนับสนุนการเงินในการจัดพิมพ์หนังสือกล้วยไม้ภาษาอังกฤษ ชี้แนวทางในการผสมพันธุ์กล้วยไม้ของประเทศไทยซึ่งผมได้เรียบเรียงขึ้นเป็นการประชาสัมพันธ์งานในด้านพันธุ์ไม้และแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงกล้วยไม้ลูกผสมของไทยในอนาคต เอกสารนี้ได้นำไปแจกฟรีในงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งนั้น

การเตรียมงานกล้วยไม้โลกครั้งที่ 9 ได้เริ่มอย่างจริงจังหลังจากงานที่ประเทศเยอรมันนี โดยมีระยะเวลาล่วงหน้า 3 ปี นโยบายหลักในการนำมาวางแผนงานนี้ ได้ยึดถือเอาการระดมความร่วมมือ กระจายความรับผิดชอบออกไปสู่ภาคเอกชนและราชการอย่างกว้างขวาง ผมได้แลเห็นว่า ทรัพยากรและบริการต่าง ๆ ในประเทศและต่างประเทศ ถ้าหากเรามุ่งไปสู่คุณภาพของงาน โดยไม่คำนึงว่า นั่นคือราชการ นี่คือภาคเอกชน นั่นคือในประเทศ นี่คือต่างประเทศแล้ว เราคงจะไม่ต้องสร้างงานซ้ำซ้อนขึ้นมาอีกให้เป็นการเสียค่าใช้จ่ายสูงและสูญเสียเมื่อเสร็จงานแล้ว ดังนั้น การวางแผนจึงได้มุ่งใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วทั้งหมด และพยายามใช้ส่วนสูญเสียที่มีอยู่ในสังคม นำออกมาเป็นประโยชน์ให้ได้ จึงสามารถเตรียมงานและดำเนินงานครั้งนี้ได้โดยไม่ต้องขอเงินงบประมาณจากรัฐเลยแม้แต่บาทเดียวทั้ง ๆ ที่เมื่อได้ประเมินแล้ว ส่วนที่นำเอาออกมาจากส่วนเหลือทั้งแรงงาน และการบริการต่าง ๆ หากคิดเป็นมูลค่าก็เป็นเงินหลายสิบล้านบาท นอกจากนั้นแล้ว จากผลการจัดงานนั้นเอง ประเทศไทยได้เงินตราเข้าประเทศ โดยกระจายอยู่ในธุรกิจต่าง ๆ ในช่วง 20 วันเป็นเงินกว่า 100 ล้านบาท โดยไม่คิดถึงผลระยะยาวที่จะตามมาอีก

คลื่นอีกลูกหนึ่งก่อนงานกล้วยไม้โลก

ก่อนการจัดงาน ได้มีข่าวแฉในหน้าหนังสือพิมพ์โจมตีผมต่าง ๆนา ๆ และกล่าวในทำนองที่ว่า ผมมีส่วนได้ส่วนเสียเป็นการส่วนตัวกับภาคธุรกิจบางแห่ง ซึ่งแม้จะได้มีการชี้แจงอยู่ในเอกสารการเตรียมงาน ถึงเหตุผลและเกณฑ์ในการคัดเลือกสถานที่ เนื่องด้วยโครงสร้างของงานนี้ จำเป็นต้องใช้สถานที่ซึ่งมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์แบบ เพราะต้องมีการตั้งหน่วยงานหลายประเภทเพื่อการบริการทุกด้านก็ตาม แต่ก็หาได้แสดงว่า ได้มีการยอมเข้าใจไม่ ในที่สุดก็ได้มีการร้องเรียนถึงนายกรัฐมนตรี จนต้องทำให้เสียเวลาในการชี้แจงตามทำเนียม แต่จากเอกสารที่ได้นำไปร้องเรียนนั้นเอง ได้แสดงชัดเจนถึงการดำเนินการตามหลักการอยู่แล้ว โดยผู้ร้องเรียนไม่ทราบถึงหลักเกณฑ์นั้น จึงทำให้ไม่ต้องชี้แจงอะไรมากนัก เรื่องก็จบลงในด้านของทางการ แต่ในส่วนตัวผมเอง ผมได้รับบทเรียนอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งต้องขอบคุณท่านผู้ที่ได้มีปฏิกิริยาทั้งหลายในการที่ช่วยฝึกฝนจิตใจให้ได้เห็นหลักธรรมในใจมากยิ่งขึ้น มิฉนั้นแล้ว เราก็คงจะไม่ทราบได้ว่า ใจเรานั้นมั่นคงเพียงใด และในระหว่างที่มีความตึงเครียดนั้นเอง ยังเป็นการฝึกจิตใจให้รู้จักหันมาพิจารณาตนเอง ช่วยจิตใจมีน้ำหนักเบาขึ้นมาก

ในงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 9 ผมได้รับบทเรียนจากการที่คนหลายระดับ ทั้งในทางวัตถุและจิตใจได้มาร่วมทำงานกัน มาจากแหล่งอาชีพและแหล่งทางภูมิปัญญาต่าง ๆ กัน หากใครได้สนใจศึกษากระแสความสั่นสะเทือนของสังคมภายในบรรยากาศของงานแล้ว เป็นสิ่งที่น่าศึกษามาก และผู้นำของงานจำเป็นต้องยืนอย่างมั่นคง เพื่อให้สามารถเป็นหลักให้กับคนจำนวนหลายพันคนได้ดีด้วย

WORLD
25 JAN

ประเทศต่าง ๆ ที่ได้เคยรับงานชุมนุมกล้วยไม้โลกมาแล้วในอดีตนั้น ถ้าหากเป็นประเทศที่คนมีคุณภาพสูงและสม่ำเสมอดีพอสมควร หลังจากงานได้ผ่านพ้นไปแล้ว ก็จะสามารถยืนหยัดอยู่ได้ดี แต่ประเทศที่ฐานในด้านคุณภาพของคนในประเทศยังไม่สูงนัก มีความไม่สม่ำเสมอในด้านจิตใจสูง ปะปนกันอยู่มากและต้องมาร่วมทำงานกันด้วยแล้ว หลังจากงานได้ผ่านพ้นไปแล้ว วงการกล้วยไม้ของประเทศนั้น ๆ จะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่กระทบกระเทือน จนบางประเทศถึงกับเสียหายหนัก คนที่มีจิตใจสูงพอสมควรก็ไม่อยากจะช่วยอะไรต่อไป เพราะเอือมระอา คนที่เลี้ยงกล้วยไม้สมัครเล่นอันเป็นอนาคตของวงการในระยะยาวหลายคน ต้องเบื่อหน่ายเลิกลาไปหรือเก็บตัวเองมากขึ้น ผู้ที่ทำเป็นอาชีพซึ่งจำเป็นต้องมีการอาศัยคนสมัครเล่นหลาย ๆ ราย ก็ขาดที่พึ่งพาอาศัยลงไป พันธุ์ไม้ใหม่ ๆ ก็จะมีอัตราการเพิ่มลดลงเพราะได้รับการกระทบกระเทือนจากสิ่งต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่

สิ่งต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นสิ่งที่ผมยังติดตามวิเคราะห์แนวโน้มต่อไป และยังคงให้ความร่วมมือกับวงการกล้วยไม้สากลประเทศต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ และต่อไปในอนาคต เพื่อการหาโอกาสฟื้นฟูวงการกล้วยไม้ของไทยในกาลข้างหน้า แต่รูปแบบของวงการกล้วยไม้อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต เพื่อความเหมาะสมต่อผลประโยชน์ส่วนรวมในระยะยาวด้วย

ภาพสะท้อนจากประสบการณ์งานกล้วยไม้

จากชีวิตการทำงานให้แก่การพัฒนากล้วยไม้ ซึ่งที่จริงแล้ว น่าจะเรียกได้ว่า พัฒนาคนในสังคมมากกว่าการพัฒนากล้วยไม้ เพราะหลังจากที่ได้มีประสบการณ์ชีวิตมาพอสมควร ปัญหาต่าง ๆ ที่ได้ผ่านพ้นมา ได้ให้ภาพที่ลึกซึ้งลงไปอีกว่า กล้วยไม้นั้นคือสิ่งสมมุติซึ่งสะท้อนให้เห็นและเข้าใจภาพคนในสังคมหลายแง่หลายมุม ถ้าหากคนขาดคุณภาพเสียแล้ว ไม่ว่าจะพัฒนาวัตถุใด ๆ เพื่อผลประโยชน์ของคนด้วยความเป็นธรรม จะก้าวหน้าไปไม่ได้ ในที่สุดทุกสิ่งทุกอย่างก็จะจบลงด้วยปัญหาเรื่องของคนทั้งสิ้น ดังนั้น ในระหว่างที่เรามีชีวิตอยู่ หากจะได้ช่วยกันมีส่วนร่วมในด้านการพัฒนาคน ก็น่าจะเป็นหน้าที่ของผม และของทุกคนที่มีเจตนาดีต่อลูกหลานในอนาคตพึงควรกระทำ

ในระหว่างการใช้ชีวิตเป็นครูอาจารย์ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผมได้ให้ความสนใจแก่การศึกษาและเรียนรู้ชีวิตของเยาวชนเป็นพิเศษอีกด้านหนึ่ง และเมื่อมีกิจกรรมเกี่ยวกับกล้วยไม้ ผมจะเปิดโอกาสให้เยาวชนเหล่านี้ ได้มีโอกาสร่วมงาน ร่วมสัมผัสชีวิตคนภายนอกมหาวิทยาลัย และให้โอกาสแก่เขาในการทำงานบริการประชาชนเท่าที่สามารถจะทำได้

ครอบครัวผมมีนิสิตมาอยู่ด้วย เสมือนลูกหลานทุกยุคทุกสมัย โดยไม่มีการคิดอะไรเป็นสิ่งตอบแทน นอกจาก สิ่งที่มีคุณค่าซึ่งเขาทั้งหลายได้ให้แก่ผมและครอบครัว นั่นก็คือการที่เขาได้ให้บทเรียนชีวิตแก่เรา เราได้มีโอกาสศึกษาพลสภาพชีวิตต่าง ๆ กัน ได้มีโอกาสศึกษาปรัชญาชีวิตในมุมกว้างมากยิ่งขึ้นกว่าเพียงการรู้แต่ชีวิตของเราเองเท่านั้น ยิ่งกว่านั้น เรายังต้องสำนึกเสมอว่า เขากำลังศึกษาการปฏิบัติตนของเราทุกขณะโดยที่ไม่มีการบรรยาย ดังนั้น เราจึงต้องวางตัวอย่างมีเหตุผลอยู่ตลอดเวลา อันเป็นการฝึกตนเองอยู่เสมอโดยทางอ้อม สิ่งเหล่านี้ จากระยะเวลาที่ได้ผ่านมา เมื่อหันไปพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ก็สามารถหาคำตอบได้ว่า นั่นคือบรรยากาศที่สร้างเมตตาธรรมและทำนุบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นมาเป็นต้นไม้อันสวยงามได้

ก้าวแรกสู่งานบริหาร

ผมได้ทำงานอยู่ที่ภาควิชาพืชสวนจนถึงปี พ.ศ. 2510 โดยมิได้มีความรู้สึกว่า จะต้องเข้ารับงานบริหารเลยแม้แต่น้อย เพราะผมเป็นอาจารย์ในภาควิชาเท่านั้น ใจผมก็ไม่ได้ผูกติดอยู่กับราชการ หรือตำแหน่งแห่งหนอะไรทั้งสิ้น ผมทำงานแบบตะลุยงานด้วยใจรัก รักที่จะมุ่งสู่การสร้างประโยชน์สุขให้ผู้อื่น การรู้จักชีวิตคนเป็น

สิ่งที่มีค่ามากสำหรับผม ในที่สุดในกลางปีนั้นเอง เหตุการไม่สงบอย่างรุนแรงก็ได้เกิดขึ้นภายในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นิสิตเดินขบวน อาจารย์รวมกลุ่มไม่ทำงาน เพื่อการต่อต้านอธิการบดี เรื่องได้ยืดเยื้อมาหลายเดือน จนในที่สุดหาข้อยุติได้ด้วยการที่ผู้ใหญ่ต้องลาออกจากตำแหน่ง ผมได้ถูกขอร้องให้รับงานบริหารเพื่อการคุมสถานการณ์ให้สงบ เพราะทางสภามหาวิทยาลัยคงจะเห็นว่า ผมไม่เคยมีเรื่องผิดพ้องหมองใจกับใครและสามารถเข้ากับคนทั้งหลายได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัด อันเป็นลักษณะที่ต้องการในสภาวะเหตุการณ์เช่นนั้น ซึ่งผมก็ได้ตกลงยินยอมและปรารภว่า เมื่อเหตุการณ์คลี่คลายแล้ว ก็ขอกลับไปทำงานในทางวิชาการตามเดิม.

ครั้นเวลาได้ล่วงเลยมาพอสมควร ผมก็ได้รับการขอร้องให้อยู่ช่วยงานบริหารมหาวิทยาลัยต่อมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งต้องติดอยู่ในงานประเภทนี้มาตลอดและได้รับหน้าที่รองอธิบการบดี และอธิการบดีตามลำดับ

ความตั้งใจในการสร้างสรรเยาวชนเป็นสิ่งที่ผมไม่เคยเลิกล้ม ดังนั้นเมื่อได้เข้ารับตำแหน่งบริหารมหาวิทยาลัย ได้มีโอกาสสัมผัสเยาวชนกว้างขวางยิ่งขึ้น หลายสาขาวิชา หลายแนวความคิด หลายกลุ่มกิจกรรม หลายสภาวะทางบ้านและหลายปัญหาส่วนตัว ทำให้ผมได้มีโอกาสเรียนรู้และได้เข้าใจปัญหาชีวิต ไม่แต่เฉพาะของเยาวชนเท่านั้น แต่ยังได้เจาะลึกลงไปถึงปัญหาในครอบครัวของบิดามารดาอีกหลายรูปแบบ ผมได้ใช้เวลากลางคืน ไปนอนตามหอพักร่วมกับนิสิต เมื่อนิสิตออกค่ายอาสาพัฒนาในชนบทผมได้ไปร่วมกินร่วมนอนในสภาพกลางดินกลางทรายกับนิสิตและร่วม ทำงาน แบกเสา ขุดดิน เทปูน มุงหลังคาโรงเรียนร่วมกับนิสิตด้วย ผมได้ถือปฏิบัติเป็นประจำสม่ำเสมอติดต่อกันมาถึง 15 ปีเต็ม ๆ

งานพัฒนาเยาวชน เปรียบดุจการปลูกต้นไม้ใหญ่ เราคงจะไม่ได้มีโอกาสได้ชมดอกอันสวยงาม และผลอันน่ารับประทาน รสอร่อย หรือ ความชื่นชมยินดีทั้งหลาย แต่มันก็เป็นงานที่ฝังไว้ด้วยอุดมการณ์ที่ลึกซึ้ง ซึ่งมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้มีจิตใจมั่นคงในการทำงานนี้ ยิ่งได้พบเห็นสังคมที่เหลวแหลก วุ่นวาย มีแต่การเห่อเหิมและแก่งแย่งด้วยแล้ว ยิ่งเพิ่มพูนพลังผลักดันให้หันมาสนใจในการสร้างฐานนี้ไว้ให้แก่สังคมในอนาคต และจากความจริงแล้วผลจะปรากฏก็ต่อเมื่อชีวิตเราคงจะไม่ได้มีโอกาสมีชีวิตอยู่เพื่อการทราบผล

ผมได้คิดว่า หนทางที่เราจะสร้างเขาได้นั้น เราจะต้องเรียนรู้จากเขาเสียก่อน ดังนั้น ไม่มีวิธีใดที่จะเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจอันลึกซึ้งได้เท่ากับการใช้ชีวิตคลุกคลีกับเขาทั้งหลายอย่างสนิทใจ สิ่งที่สะท้อนให้ผมได้รับบทเรียนอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผมได้เรียนรู้สภาวะที่ใหม่ซึ่งไม่ได้เคยคิดถึงมาก่อน มันอาจจะไม่ใช่ของใหม่ แต่เป็นสิ่งที่เราได้มองข้ามไปเพราะประสบการณ์ของผมยังน้อยเกินไป นั่นคือ เราไม่ทราบว่าเรากำลังยืนอยู่ท่ามกลางช่องว่างระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ เมื่อผมได้เข้าใกล้ชิดเด็กจนสนิทใจจริงเด็กก็ย่อมแสดงความสนิทใจกับผมด้วยเป็นธรรมชาติโดยเขาไม่ได้ เสแสร้ง แต่ในสังคมเรานั้น เราต้องเข้าใจและยอมรับว่า เมื่อมีช่องว่าง ก็ย่อมมีการมองคนที่อยู่ตรงกลางหรือเข้ากับฝ่ายหนึ่งได้ว่า เป็นอีกพวกหนึ่ง ในส่วนลึกของเราที่มุ่งมั่นศึกษาและต้องการสร้างสรรค์นั้น คงจะไม่มีใครมองเห็น เขาจะเห็นแต่ภาพผิว ๆ ว่า ผมตามใจเด็ก หรือ ผมเข้าข้างเด็ก ซึ่งมันก็สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ใหญ่จำนวนไม่น้อยที่มองเพียงตัวเองหรืออนาคตอันสั้น ถ้าหากเขายอมรับว่าผลประโยชน์ของส่วนรวมอันแท้จริงในระยะยาวนั้นคือ คน และคนในระดับเยาวชนแล้ว เยาวชนคงจะได้รับการเอาใจใส่มากกว่าที่แล้ว ๆ มา ยิ่งบางคนมีโอกาสโดยมีผลประโยชน์ส่วนตัวรออยู่ข้างหน้าด้วยแล้ว หากเราเป็นผู้ที่อาจจะขัดขวางผลประโยชน์เขา เราก็คงจะถูกใส่ร้ายต่อไปอีกว่า เรากำลังหาเสียงกับเด็ก หรืออะไร ๆ สุดแต่จะคิด และคิดในลักษณะหวาดระแวง ซึ่งผมฟังแล้ว ก็รู้สึกว่า เป็นความรู้ที่น่าสนใจมาก หากเราจะได้วิเคราะห์สิ่งเหล่านี้ด้วยสติ ไม่เอาอคติเข้าไปเกี่ยวข้อง เมื่อเราได้เข้าใจและเห็นภาพแท้ในความรู้สึกของคนแล้วเราก็วางเฉยได้ ความคิดในการก้าวต่อไปยังคงอยู่ ไม่ชวดเซหรือเลือนลาง นอกจากนั้นแล้ว ยังได้ความรู้เพิ่มเติมอีกว่า ในสังคมใดก็ตาม หากมีความหวาดระแวงเกิดขึ้นที่ใด ภาพสะท้อนจากพฤติกรรมนั้น ก็คือการหวงแหนผลประโยชน์ส่วนตัวหรือส่วนกลุ่มแห่งตนเอง

ผมได้ใช้ชีวิตลงสัมผัสชนบท ในถิ่นทุรกันดารเป็นประจำ และรู้สึกว่า ช่วยให้ความคิดอ่าน ได้มีการปรับปรุงทิศทางไปสู่หลักและเหตุผลแห่งความจริง รวมทั้งมีความรู้สึกในทิศทางของคุณธรรม มองทรัพยากรคนเป็นอีกภาพหนึ่งซึ่งมิใช่วัตถุ และไม่ใช่คำว่า "คนอื่น" และการอนุเคราะห์เกื้อกูล ควรจะกระทำอย่างมีหลักมีเกณฑ์ หาใช่การเอาสิ่งใดไปให้ไปแจก เพราะคนแต่ละคน มีจิตใจ การเข้าถึงจิตใจจะเป็นทางสำคัญมีผลต่อการพัฒนาคนให้สามารถลุกขึ้นได้ทั้งกายและจิตใจ ผมสัมผัสกับเยาวชนในลักษณะและบรรยากาศที่เปรียบเสมือนลูกหลาน บุคคลใดที่มีลักษณะและอุปนิสัยตลอดจนแนวความคิดที่ผิดแปลกไปจากหมู่คณะด้วยแล้วในขณะที่คนอื่นตีจาก ผมกลับให้ความสนใจและเข้าใกล้ชิดเป็นพิเศษ จากประสบการณ์ในลักษณะนี้ ผมได้พบว่า ผู้ที่ใคร ๆ เห็นว่า มีความรุนแรงหรือไม่เหมาะสมนั้น กลับเป็นคนที่มีความกระตือรือร้น มีพลังภายในทั้งความคิดอ่าน ความตั้งใจ มั่นคง ไม่อยู่นิ่งเฉย หากงานของเขาได้รับการยอมรับในทางที่ดี เขาจะยิ่งทำงานพุ่งไปสู่ความดีอย่างเข้มแข็ง

ผมได้รับความรู้และประสบการณ์จากลูกศิษย์จำนวนมาก อย่างมีคุณค่า ผมติดตามนิสิตที่มีปัญหายากจน นิสิตที่สอบได้คะแนนต่ำจนถูกคัดชื่อออกจากมหาวิทยาลัย นิสิตที่ใคร ๆหาว่าเขาปลุกระดม หัวรุนแรง นิสิตที่บ้านแตกสาแหรกขาด หลายต่อหลายรายที่ผมตามจนถึงบ้าน หลายต่อหลายคนได้รับผลสำเร็จในชีวิตอาชีพหลังจากที่เขาสามารถลุกขึ้นยืนได้ในภายหลัง และเขาเหล่านี้ก็ยังติดต่อกับครอบครัวผมตลอดมาเสมือนญาติ

สรุปแล้ว เขาขาดหลักทางใจ ทำให้เกิดการขาดสติและขาดเหตุผล บางคนก็เจตนาดีต่อส่วนรวม แต่อคติของผู้ใหญ่อันเกิดจากช่องว่างทางความคิด ทำให้เขาถูกมองไปในแง่ร้าย เคราะห์กรรมที่เกิดขึ้นแก่เขาทั้งหลายย่อมจะฝังความดีและคุณค่าในตัวเขาอย่างน่าเสียดาย ผู้ที่ผังหาใช่ใครไม่ นอกจากผู้ใหญ่ ที่ไม่ยอมเข้าใจเขาอย่างบริสุทธิ์ใจนั่นเอง

ภาพของความไม่เป็นธรรมในสังคม ภาพสะท้อนของความเห็นแก่ตัวของผู้ใหญ่กลุ่มต่าง ๆย่อมไม่อาจปกปิดไว้ได้ เขาผู้เกิดมาอย่างผ้าที่ยังสะอาด ปราศจากสิ่งผูกพันทางผลประโยชน์ และเขายังต้องยืนหยัดอยู่ในโลกต่อไป โดยหลักการแล้ว ยาวนานกว่าผู้ที่อายุมากกว่าเขา ดังนั้น สิ่งเหล่านี้ย่อมจะสร้างความกดดันทางจิตใจทำให้เขาต้องนึกถึงสังคมที่เขาทั้งหลายจะต้องอยู่ต่อไปในอนาคตด้วยความเป็นห่วงเป็นใย เมื่อมีความกดดันมากยิ่งขึ้น ก็จะกลายเป็นแรงทำให้ระบายออกมา เมื่อระบายออกมา ก็เกิดการปะทะกันกับความคิดของผู้ใหญ่ซึ่งมองอย่างผู้ที่ไม่คิดอะไรไกลนัก เพราะหลงในผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างเกินขอบเขต และเมื่อพลังที่สวนแนวทางกันเกิดขึ้น ย่อมยิ่งสร้างช่องว่างหนักยิ่งขึ้น ทำให้ผู้ใหญ่ที่อยู่ในสภาพคนละฟากความคิดมองไปว่า เด็กทุกวันนี้ไม่คารวะหรือนับถือผู้ใหญ่ นี่คือผลกระทบที่แจกแจงแตกแขนงออกมาในลักษณะต่าง ๆซึ่งล้วนแล้ว ไม่เป็นผลดีต่อความมั่นคงและความสงบสุขในสังคมอนาคตเลย

เด็กผู้ไม่มีตะกอนใจมากนัก จะแสดงออกอย่างบริสุทธิ์ใจ เขาไม่คิดอะไรมากไปถึงขั้นสลับซับซ้อน เพราะเกี่ยวด้วยผลประโยชน์และความหวาดระแวง เกรงว่าใครจะมาแย่งชิงผลประโยชน์ไปจากตน ของผู้ใหญ่ซึ่งถูกยึดด้วยผลประโยชน์จนติดแน่น

สิ่งที่ดีสำหรับกลุ่มสภาวะของคนแต่ละกลุ่ม ก็จะแตกหน่อแตกแขนงไปในทางนั้นโดยธรรมชาติ เยาวชนต้องการผู้ใหญ่ที่เข้าใจเขา ใครเข้าใจเขา เขาย่อมเข้าหา เพราะคนเราแต่ละคนย่อมมีการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เยาวชนหลายกลุ่มได้เข้าหาเรา ระบายความรู้สึก แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างเปิดเผย เช่นเดียวกัน ผู้ที่มองเยาวชนในแง่ร้าย เมื่อเขาทั้งหลายสัมผัสกับใครในทิศทางที่เข้าใจเขา ผู้นั้นก็จะถูกระแวงไปในแง่ร้ายด้วย บางครั้งก็ได้ยินจากกลุ่มผู้ทำงานในด้านการเมืองว่าผมเอาเยาวชนเป็นฐานทางการเมือง

ผมคิดว่า ตราบเท่าชีวิตยังอยู่ หากคิดว่า "ชีวิตคือการศึกษา" แล้ว ทุกวันทุกเวลา ฝึกพิจารณาตนเอง ให้ตรึงใจไว้ในทางที่ไม่หลงตนเอง แล้วก็หันมองไปยังสิ่งทั้งหลายทั้งมวล เราคิดเพียงไม่ต้องหนักนัก เราก็จะได้รับความรู้ไว้เป็นบทเรียนได้ตลอดเวลา.

ผมได้ร่วมออกใช้ชีวิตงานค่ายอาสาพัฒนาชนบทในถิ่นทุรกันดารกับลูกศิษย์ เมื่อปี พ.ศ. 2509 ในขณะที่ลูกศิษย์ได้ออกไปทำงานสร้างโรงเรียนให้หมู่บ้านที่อำเภอนากลาง จังหวัดนครพนม ในเขตที่ใคร ๆ คิดว่าอันตรายในขณะนั้น เด็ก ๆ กล่าวว่า เป็นครั้งแรกที่มีผู้บริหารมหาวิทยาลัย ไม่เพียงแต่ไปเยี่ยมเยียน แต่ไปใช้ชีวิตร่วมทำงาน ร่วมกินนอนในสภาพเดียวกันกับนิสิต จากบรรยากาศในครั้งนั้น สิ่งที่ผมได้รับคือ เกิดความรู้สึกเห็นความสำคัญของเยาวชนมากยิ่งขึ้นพร้อม ๆ กับความรู้สึกยิ่งขึ้นด้วยว่าเขาเป็นลูกหลานของเราอย่างสนิท ไม่ใช่เพียงการพูดด้วยปาก

จากครั้งนั้นมาแล้ว ผมก็ยิ่งสนิทสนมกับเด็ก ๆ มากยิ่งขึ้น เย็น ๆ ค่ำ ๆ เลิกงานก็มักจะไปร่วมรับประทานอาหารกับเขา บางครั้งก็ไปนอนตามหอพัก ตามเตียงที่เขานอนอย่างกันเอง เมื่อมีงานพัฒนามหาวิทยาลัยลงดูลงโคลน หักร้างถางหญ้า ผมจะลงทำงานกับเด็ก ๆ เสมอ

ผมออกใช้ชีวิตงานค่ายอาสากับนิสิตเป็นประจำ ไม่เคยขาด ภายหลังต่อมา มีหลายกลุ่มกิจกรรมที่ออกไปทำงานค่ายอาสาพัฒนา ผมก็ได้ให้ความสำคัญอย่างทั่วถึง คือ ไปเยี่ยมไปร่วมทำงานและค้างด้วย อย่างทั่วถึง เด็ก ๆ มีความสนิทใจกับครอบครัวผม เสมือนบ้านที่สอง ในกรณีนี้ ต้องยกให้ภรรยาและลูก ๆ ผมด้วย เพราะลูกแท้ ๆ ของเราก็มีถึง 4 คน นอกจากภรรยาผมซึ่งมีความเมตตาแก่เด็ก ๆ ทั้งหลาย ที่ต่างก็เรียกเราว่า "คุณพ่อคุณแม่" และเราก็เรียกเขาว่าลูก ๆ อย่างสนิทใจแล้ว ลูกแท้ ๆ ของเรา ต่างก็ให้ความสนิทสนมเป็นกันเองกับทุก ๆ คนเสมือนญาติหรือพี่น้อง เมื่อกล่าวมาถึงจุดนี้ คงจะได้เห็นภาพใหม่อีกภาพหนึ่งว่า ทุกคนและทุกฝ่ายจะต้องมีการวางตัวได้อย่างเหมาะสม หากเกิดการกระทบกันขึ้นเพียงเล็กน้อย ทุกส่วนจะกระทบกระเทือนถึงกันหมด บรรยากาศเช่นนี้ ทุกฝ่ายต่างก็มีบทบาทสำคัญด้วยกันทั้งนั้น นี่คือสนามฝึกอีกรูปแบบหนึ่งของทุกฝ่าย บ้านของเราจึงมีนิสิตมาอยู่ด้วย บางรุ่นก็หลายคน และเขาทั้งหลายที่ผ่านไปแล้ว เรายังคงถึงกัน ติดตามผลการทำงานชีวิตที่ก้าวหน้าต่อไป

คำว่า ครูเสมือนเรือจ้าง เมื่อส่งคนถึงฝั่งแล้วก็ถูกถีบหัวเรือส่ง นั้น เป็นเรื่องที่น่าศึกษา ผมคิดว่าคำกล่าวนี้ เป็นเรื่องที่ควรจะได้นำเอามาวิเคราะห์ และถ้าหาก เราผู้ที่อาจถูกเรียกว่าครู ไม่คิดว่าเราคือเรือจ้างแล้ว นั่นหมายความว่า เราเป็นครูด้วยจิตใจและวิญญาณที่บริสุทธิ์ เราไม่เคยหวังว่าจะต้องให้ใครมานึกถึงบุญคุณเรา เพียงเรามีความสบายใจที่ได้ทำหน้าที่ซึ่งเราปรารถนาแล้ว เท่านั้น ดังนั้น **มนุษยธรรม จึงน่าจะเป็นฐานอันแท้จริงของผู้ที่เป็นครู** มากกว่าที่จะคิดว่า เราคือเรือจ้าง

ผมได้ประสบการณ์และความคิดใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 14 ปีของการออกค่ายในชนบทที่ทุรกันดารกับนิสิต ทำให้ทัศนคติของผม ที่มีต่อสังคม เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ผมได้รับบรรยากาศที่เตือนสติอยู่เสมอ ให้สำนึกถึงคนอีกเป็นจำนวนมาก ผมได้เรียนรู้จากชีวิตจริง หลายรูปหลายแบบ แม้แต่จากลูกศิษย์แต่ละรายที่มีปัญหาในส่วนลึกที่ไม่เพียงแต่ไม่เหมือนกันเท่านั้น แต่ยังแตกต่างกันอย่างมากมายด้วย นอกจากนั้นแล้ว แม้แต่ชีวิตในมหาวิทยาลัยแต่ละวัน นิสิตได้ให้ความรู้แก่ผมเป็นประจำ เนื่องจากเขาทั้งหลาย ไม่มีความหวาดกลัวในตัวผม มีปัญหาอะไรก็มาปรับทุกข์ให้ฟังอย่างไม่ปิดบัง ผมได้มีโอกาส บำรุงขวัญและกำลังใจ เพื่อให้เขามีสติ และชี้ทางที่มีเหตุผลให้แก่เขาทั้งหลาย เสมอมา

ไม่เพียงเท่านั้น เมื่อเขาจบการศึกษาไปแล้ว ผมยังติดตามแต่ละคน ในด้านชีวิตการทำงานต่อไปอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนที่มีปัญหาในการทำงาน มักจะเขียนจดหมายมาระบายความในใจ และปรึกษาหารือ ซึ่งผมไม่ละเลยในการตอบจดหมายทุกรายไป หากคนใดมีปัญหาหนัก ผมก็จะเขียนจดหมายติดต่อ ให้คติธรรมและให้สติ ด้วยการเขียนอย่างกันเอง เรื่อย ๆ ถ้าหากเขาห่างไป ก็แสดงว่า เขายืนได้แล้ว หรือบางครั้งก็จะมีจดหมายมาเล่าปัญหาต่าง ๆ พร้อมด้วยความสำเร็จและความภูมิใจด้วย

สิ่งหนึ่งซึ่งผมใคร่จะนำมาเปิดเผยก็คือ ผมมีทะเบียนและบัตรประจำตัวของลูกศิษย์และประชาชนทุก

ราย เก็บไว้อย่างมีระบบ เพื่อการติดตามเรื่องต่าง ๆผมได้เรียนรู้เรื่องนี้มาจากศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยต่างประเทศหลายราย ที่ท่านติดตามลูกศิษย์ตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้ มีความสำคัญและมีความหมายอย่างยิ่งสำหรับจิตใจของศิษย์และผู้ที่ได้รับ ถ้าหากเรามองจากเขามาหาเรา

น้ำใจคน ถ้าหากเป็นสิ่งที่แท้แล้ว ย่อมมีความเย็นเป็นธรรมชาติ ความบริสุทธิ์ใจของครู ย่อมสร้างความเย็นให้แก่ศิษย์แบบธรรมชาติ และเมื่อความเย็นเป็นธรรมชาติเกิดขึ้นที่ใด ที่นั่นย่อมไม่มีการแบ่งแยก ความเย็นเป็นธรรมชาติอย่างแท้จริง ย่อมกระจายไปตามธรรมชาติได้เช่นกัน ดังนั้น น้ำใจเหล่านี้ จึงกระจายไปสู่เพื่อนมนุษย์ได้โดยไม่เลือกว่า นั่นเป็นรั้วสถาบันอะไร รั้วสถาบันและชื่อของสถาบันเป็นเพียงสิ่งสมมุติเท่านั้น เป็นสิ่งที่แบ่งแยกชีวิตออกจากธรรมชาติ ถ้าหากจิตใจเราเข้าไม่ถึงส่วนลึกที่แท้จริง เป็นสิ่งที่สร้างคนให้เกิดการสูญเสียขึ้นภายในสังคม ผมได้รับการเยี่ยมเยียนและขอการปรึกษาแนะนำจากเยาวชนมากสถาบันขึ้นอีก ทำให้ผมได้มีโอกาสสัมผัสคนในกลุ่มความคิดต่าง ๆ กันมากยิ่งขึ้น นับได้ว่า เป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาแก่ตัวผมอีกก้าวหนึ่ง.

ชีวิตรัฐมนตรี

ในอดีต ใคร ๆก็คิดว่า รัฐมนตรี นั้น เป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่เหลือล้น ผมได้ยินมาอย่างนั้นบ่อย ๆแต่ผมไม่เคยได้ยินเลยว่ารัฐมนตรี นั้นมีงานอะไรบ้างที่มีสาระสำคัญถึงประชาชน เพราะไม่มีใครกล่าวกันในแง่นี้ ดังนั้น ทัศนคติในสังคมทั่ว ๆไป ที่มีต่อตำแหน่งรัฐมนตรี อันเป็นตำแหน่งที่ควรจะต้องคิดก่อน ริเริ่มงานและกำหนดโครงสร้างของงานให้มีลักษณะและรูปแบบที่เข้าถึงประชาชนส่วนใหญ่ จึงไม่ค่อยจะได้เห็นมี นอกจาก เมื่อเป็นแล้ว ก็จะออกแสดงตัว แสดงคำพูดหรือวาจา ในลักษณะที่แสดงว่า เป็นผู้ยิ่งใหญ่ และใช้อารมณ์ในทางที่ให้ประชาชนเห็นว่า ฉันคือผู้มีอำนาจ ซึ่งประเด็นสำคัญนี้ ประชาชนเจ้าของประเทศทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในการแก้ไข และควรแก้ไขทัศนคติของคนในชาติเพื่อให้คนส่วนใหญ่หันไปมีทัศนคติที่สอดคล้องกันกับเหตุผลเสียก่อน

เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2522 ในขณะที่ผมยังดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อยู่ พลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี และได้กำหนดตัวบุคคลเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีร่วมคณะรัฐบาลเป็นสมัยที่ 2 ได้ขอร้องให้ผมเข้าช่วยงานในตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ผมไม่ได้มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกันกับท่าน มาก่อนเลยอย่างที่ได้เคยมีใครคิดและลือกันไปว่า ผมเคยเป็นเพื่อนร่วมโรงเรียนปทุมคงคามาก่อน เนื่องจากในสังคมไทยเรา จำนวนไม่น้อยที่ชอบคิดเอาเองอย่างขาดหลักเกณฑ์ หรือตามอารมณ์แล้วก็ตั้งต้นลือกันไปอย่างไม่เคารพในสิทธิ์ของเพื่อนมนุษย์ ใครอยู่ในวงการอะไรถูกฝังให้ยึดมั่นในบรรยากาศอย่างไร ก็จะลือกันไปในทำนองนั้น ความรู้สึกอย่างหนึ่งก็คือ เขามีผลประโยชน์ส่วนตัวอยู่ในวงการนั้น ก็ต้องระแวงกันไปว่า ใคร คนใด จะมาสร้างความกระทบกระเทือนให้แก่ผลประโยชน์ของเขา

ผมได้เคยพบกับท่านเป็นส่วนตัวเพียงครั้งเดียวเมื่อกว่า 10 ปีมาแล้ว โดยท่านได้ให้นายทหารซึ่งเป็นเพื่อนผมคนหนึ่งมาเชิญผมและภรรยา ไปรับประทานอาหารค่ำที่บ้านบางเขน ซึ่งในสมัยนั้น ที่บางเขนยังเปลี่ยวไม่มีบ้านอื่นที่หลังเลย ท่านได้บอกผมว่า ที่เชิญมารับประทานอาหารก็เพื่อการแสดงความขอบคุณในการที่ผมได้มีส่วนทำให้ทหารในบังคับบัญชาของท่าน มีงานอดิเรกทำกันอย่างกว้างขวาง และบางรายก็ถึงกับมีรายได้ลำไพ่ด้วย เพราะในขณะนั้น ผมได้ใช้เวลาเย็น ๆค่ำ ๆอุทิศให้แก่การให้การอบรมการเลี้ยงกล้วยไม้แก่ประชาชนและมีทหารหลายระดับยศไปเรียนกันมาก หลังจากนั้นมา ผมก็ไม่เคยพบกับท่านเป็นส่วนตัวอีกเลย.

เมื่อท่านขอร้อง และกล่าวว่า "อาจารย์คงจะไม่รังเกียจ ถ้าจะรับเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งความจริง จะเป็นรัฐมนตรีว่าการก็ยังได้" ซึ่งผมก็ได้ตอบขอบพระคุณในการที่ได้ให้

ความไว้วางใจในความรู้ความสามารถของผม เนื่องจากเรื่องนี้เป็นงานของส่วนรวม ผมรู้สึกยินดี ส่วนเรื่องตำแหน่งนั้น ท่านไม่ต้องเป็นห่วง เพราะผมไม่เคยนึกถึง. เหตุผลส่วนตัวที่สำคัญส่วนหนึ่งซึ่งผมยอมรับตำแหน่งครั้งนั้นก็คือ นอกจากจะได้มีโอกาสรับใช้ส่วนรวมในอีกรูปแบบหนึ่งแล้ว ผมต้องการเข้าไปเพื่อการศึกษาหาความรู้ในบรรยากาศที่ยังไม่เคยสัมผัสมาก่อน เพื่อจะได้เป็นความรู้และประสบการณ์สำหรับการทำงานในอนาคต.

ในการเข้าไปช่วยงานบริหารกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในสมัยรัฐบาลดังกล่าว ท่านนายกรัฐมนตรีฯ. ได้มีตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงนี้ด้วย พร้อมทั้งได้ตั้งรัฐมนตรีช่วยว่าการไว้ถึง 4 คน ห้องทำงานประจำตำแหน่งมีเพียง 3 ห้อง ผมจึงได้สมัครใจไปนั่งทำงานปีกหลังของกระทรวงฯ. ซึ่งเดิมทีเป็นห้องทำงานชั่วคราวของอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร ไม่มีเครื่องปรับอากาศ ไม่มีพรมปู อย่างห้องอื่น ๆแต่มีความสงบเงียบดีพอสมควร แต่ในที่สุด หลังจากที่เข้าไปนั่งทำานได้ไม่กี่วัน ทางปลัดกระทรวงก็ได้กรุณาให้คนเอาเครื่องปรับอากาศมาติดให้

ผมได้รองศาสตราจารย์ ดร.จรัญ จันทลักขณา มาทำหน้าที่เลขานุการให้ ความจริง ผมก็ไม่ได้สนิทสนมเป็นส่วนตัวมาก่อน เพราะในสาขาวิชา ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ท่านอยู่ภาควิชาสัตวบาลแต่ผมนั้น เดิมสังกัดภาควิชาพืชสวน ผมมองไปมุมกว้าง และเชื่อว่า การบริหารงานเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริงนั้น ผู้บริการต้องใจกว้าง มองปัญหาในมุมกว้าง ไม่ควรจะถือสีถือพวก ความไว้วางใจ ไม่ควรตั้งอยู่บนฐานของความเป็นพรรคพวก แต่ควรจะตั้งอยู่บนฐานของประชาชน นั่นคือ ความรู้ความสามารถและความคิดที่มองปัญหาที่ประชาชนจริง ๆไม่ใช่ให้มาทำเพื่อผม เอาใจผม เป็นสำคัญ ถ้าหากผมทำอะไรไม่ถูกไม่เหมาะ ต้องกล้าที่จะเตือนผมได้ ผมไม่คำนึงว่าใครจะมาเลื่อยขาเก้าอี้ผม เพราะผมเข้าใจดีว่ แม้แต่เก้าอี้ที่นั่ง มันก็ไม่ใช่ของผมอยู่แล้ว เราต้องรับฟังเหตุผลและได้คนที่จะมาช่วยกันมองเหตุผลของส่วนรวม ไม่ใช่มาถือกระเป๋าตามกัน หรือนั่งรถประดับบารมี เพราะประเทศเรายังมีคนจนอีกมากมาย.

ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในขณะนั้น มีกรม และหน่วยงานระดับกรม และรัฐวิสาหกิจเป็นจำนวนมาก รัฐมนตรีช่วยว่าการมี 4 คน มีการแบ่งปันกัน "ดุม" เป็นกรม ๆไป หลักการแบ่งงานกันในแนวความคิดแบบ แบ่งกรม นี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา มองกันในด้านผลการบริหารงานที่จะพึงบังเกิดแก่ประชาชน แต่ละกรมก็มีขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบ แตกต่างกัน เราคงจะได้ยินการกล่าวกันอย่างหนาหูมานานแล้วว่า การทำงานของราชการนั้น ต่างกอง ต่างกรม และต่างกระทรวง กันไม่มีการประสานกันอย่างแท้จริง การแบ่งกรมในลักษณะนี้ และยังแบ่งแยกความรับผิดชอบระหว่างบุคคลผู้บริหารระดับนโนบายด้วย ผลก็คือ ประชาชนแต่ละคนจะถูกแบ่งส่วนในการรับบริการไปในตัวด้วย ยิ่งถ้าหากผู้บริหารในระดับนโยบายระดับสูงเท่าใด ขาดการทำงานเป็นทีมด้วยแล้ว โอกาสที่จะเกิดการสูญเสียและขาดการประสานงาน ก็เป็นเงาตามตัว การบริหารงานในสายวิชาการจึงน่าจะเกิดขึ้นในรูปแบบที่ตัดขวางจากการแบ่งส่วนราชการเป็นกรมกอง โดยการแบ่งสายงานตามโครงสร้างและสาระในทางวิชาการ รัฐมนตรีซึ่งมาในตำแหน่งที่เรียกว่า การเมือง ก็จะได้ไม่ก้าวก่ายกับงานบริการทางวิชาการ คงเป็นเพียงผู้กำหนดนโยบายในด้านบริหาร แทนที่จะลงมาเล่นลูกปนแป้ไปหมด เมื่อสามารถแยกให้เห็นเด่นชัดได้ ทีนี้แหละ จะได้เห็นกันชัดเจนว่า ใครรู้จริงไม่จริง ทำจริงไม่จริง และมีหลักเกณฑ์ในการทำเพียงไร มิฉะนั้นแล้ว แง่มุมต่าง ๆก็เกิดความสับสน และบังตากันเอง ยากต่อการเห็นความรู้ความสามารถของบุคคลากรได้อย่างแจ่มชัด.

ในสภาวะพของผม เกี่ยวกับความสัมพันธ์กันกับทรัพยากรคน ภายในกระทรวงนี้ ผมมีความสะดวกคือมีรุ่นน้องและรุ่นลูกหลาน จากมหาวิทยาลัยเกษตร ทำงานอยู่ทุกระดับ ทั้งในด้านบริหารและในด้านวิชาการ และทั้งในด้านส่วนกลางและในด้านท้องถิ่น ทั่วประเทศ ผมเชื่อว่า ในอดีตที่ได้ผ่านมาแล้วเราได้เพิ่มเงินงบประมาณ

ข้างบนยอด มากขึ้นเท่าใด ส่วนสูญเสีย เป็นโพรง จากการใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วในอดีต ก็ทวีขึ้นเป็นเงาตามตัวอย่างน่าเสียดาย นั่นเป็นทัศนคติของการบริหารงานทั่ว ๆ ไป ว่า "ถ้าจะขยายงาน หรือ เร่งงาน ก็จำเป็นต้อง เอาเงินเพิ่มขึ้น" แต่ผมกลับเห็นว่า ถ้าตราบใด ข้างในเป็นโพรงหรือช่องว่าง ยิ่งโปะเงิน ยิ่งขยายงานด้วยการเพิ่มเงิน ช่องว่างก็จะเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว. อีกวิถีทางหนึ่งที่ควรจะกระทำ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาอย่างเรา ต้องสามารถปรับปรุงคุณภาพงานโดยการใช้ส่วนสูญเสียให้เหลือน้อยที่สุด ขวัญและกำลังใจคนทำงานเป็นวิถีทางสำคัญอย่างหนึ่งที่จะตอบสนองแนวความคิดนี้ได้ จึงควรปลุกคนให้ลุกขึ้นทำงานเต็มที่ และแก้ไขปรับปรุงโครงสร้างของโครงการต่าง ๆทั้งที่มีอยู่แล้ว และริเริ่มใหม่ในรูปแบบซึ่งสามารถเข้าถึงประชาชนในลักษณะของการประสานข่ายงานในรูปแบบที่สมบูรณ์ เพื่อการสร้างกระบวนการแก้ปัญหา แน่นอน งานในลักษณะนี้ คนที่ความคิดไม่กว้างเท่าที่ควรจะมองไม่เห็นและไม่เข้าใจ และเป็นรูปงานที่ เมื่อเร่งเต็มที่ ไม่ใช่เร่งด้วยการใช้ "ผมสั่งการ" แต่เร่งด้วยการให้กำลังใจคน งานจะก้าวหน้าได้ดี

ผมเข้ารับงานในกระทรวงฯ. ไม่กี่วัน ก็เริ่ม ลงไปรับประทานอาหารกลางวันกับเสมียนพนักงานตามโต๊ะใต้ถุนกระทรวง วันแรก ๆรู้สึกว่า คนหลีกห่างจากเรา แต่ต่อ ๆมาก็เริ่มสนิทสนมกันและเป็นกันเองยิ่งขึ้นโดยไม่ยากนัก โดยเฉพาะลูกศิษย์รุ่น จบใหม่ ๆชินกับผมในเรื่องเช่นนี้ จึงเป็นตัวนำโดยปริยายแล้วก็มีคนระบายให้ฟัง รวมทั้งแม่ค้าพ่อค้าด้วยว่า ไม่เคยมีใครมาทำอย่างนี้มากนักนอกจากเลือดเกษตรแท้ ๆมีแต่ว่า เดี๋ยวมานั่งทานอาหารเสมอ ๆพอเป็นเลขาฯ. รัฐมนตรีเข้าหน่อย ก็หายไปเสียแล้ว บางคนก็บอกว่า ทำอย่างนี้ไม่ดี เดี๋ยวคนอื่นเขาจะว่าเอา ผมยิ้ม ๆและตอบไปว่า ใครว่าก็ดี ช่วยฟังให้ด้วย ถ้าผมได้ยินด้วยจะขอบคุณมาก เพราะจะได้เรียนรู้ไว้เพื่อการทำงาน

บรรยากาศดูจะค่อย ๆสดชื่นขึ้น แม้แต่นักข่าวประจำกระทรวงหลายคนจากหนังสือพิมพ์และวิทยุหลายแห่งก็ได้เข้าไปนั่งปรึกษาหารือและถกปัญหากันอยู่หน้าห้องผมเป็นกันเองเสมอ ๆ ผมก็ได้รับข้อมูลไว้เป็นความรู้เพิ่มเติมอีกเรื่อย ๆ

ผมไม่ค่อยจะนั่งโต๊ะทำงานมากนัก มักจะออกท้องถิ่นบ่อย ๆ กลับมาก็ได้บันทึกข้อคิดเห็นกระจายไปหลาย ๆแห่ง ผมชอบทำงานแบบ ให้รู้ทั่ว ๆกัน วันหนึ่ง ใครไปสะดุดอะไรเข้า ทำให้นึกถึงข้อมูลนี้จะได้นำใช้ประโยชน์ได้ทันทีตามจังหวะที่มีโอกาส แต่บนโต๊ะทำงาน ผมจะมีข้อเขียน เขียนด้วยลายมือของตนเอง บนกระดาษสี่เหลี่ยม สอดไว้ใต้แผ่นกระจกที่ปูบนพื้นโต๊ะว่า

เราคนเดียว จะทำงานให้สำเร็จด้วยดีไม่ได้ จำเป็นต้องอาศัยผู้อื่น
ดังนั้น จงให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น เหนือตนเองไว้เสมอ งานจะก้าว
ไปได้ด้วยดี.

ครับ กระดาษแผ่นนี้ อยู่บนโต๊ะผม นั่งลงที่โต๊ะขณะใด ก็ได้เห็นมันอยู่ตรงหน้าเสมอ มองลึกลงไปกว่าแผ่นกระดาษที่เป็นวัตถุ นั่น มีสิ่งที่ทำให้ต้องคิดอีกมากมาย ศิลปในการปลุกคนที่มีชีวิตจิตใจให้ลุกขึ้นทำงานแบบ ไม่ต้องห่วงตัวเอง เป็นสิ่งที่อธิบายกันไม่ได้ ต้องลงมือทำจริง ๆและทำด้วยหัวใจตลอดจนวิญญาณของความเป็นคนด้วย.

ผมไปในหมู่บ้านแถว ๆอ่างทอง แวะเยี่ยมชาวบ้าน โดยไม่บอกให้ทราบว่า ผมเป็นใคร มีตำแหน่งอะไร อาศัยที่ผมเป็นคนสนใจในการดนตรีด้วย วันหนึ่ง ผมขึ้นไปบนบ้านของคุณยายคนหนึ่ง แกมีระนาดอยู่บนนอกชานเรือน ผมไปนั่งตีระนาดเล่นแล้วแกก็ยกกาน้ำชาเก่า ๆมาให้ ผมไม่ได้มองกาน้ำชานั้นเป็นเครื่องปั้นดินเผา แต่ผมมองกานั้นเป็น "น้ำใจของคน" จนใกล้จะกลับแล้ว จึงมีคนที่ไปด้วยอีก 2 หรือ 3 คน กระซิบบอกคุณยายว่า "นั่นแหละคือ รัฐมนตรี" แต่ผมว่า แกไม่ดีใจเมื่อได้ยินตำแหน่ง แกชื่นใจเพราะเห็นลูก ๆหลาน ๆไปนั่งตีระนาดและดื่มน้ำชาถ้วยเดียวกันกับแกมากกว่า ระหว่างคุยกัน ผมได้ทราบเรื่องราวของคลองส่งน้ำในอำเภอ

นั้น ซึ่งอยู่หน้าบ้านของแก ที่แกยกยอซ้อนกุ้งฝอยเมื่อสักครู่นี้เอง ผมได้เห็นภาพปัญหาอีกมุมหนึ่งซึ่งไม่ใช่การมองจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายเดียว ภาพปัญหาจึงสมบูรณ์ขึ้นมาได้

เขาว่า ที่ชายแดน ไทย มาเลเซีย ลุ่มแม่น้ำโกลก มันมีอันตราย ผมได้เดินบุกโคลนเข้าไป เห็นเด็ก ๆ มาลุมล้อมหน้าล้อมหลัง คนเหล่านั้นส่วนใหญ่พูดไทยไม่ได้ เสาบ้านแช่น้ำอยู่ในฤดูน้ำ สภาพบ้านเหมือนบ้านชั่วคราว ไม่แข็งแรงอะไรเลย แต่ไม่ได้หมายความว่า คนเหล่านี้จะมีโครงการ หรือเรียกกันแบบชาวบ้านว่า "มีความหวัง" ที่จะปลูกบ้านถาวรได้เมื่อใด บริเวณนั้นมีสวนเงาะ สวนมังคุด แต่ก็เป็นสวนแต่เพียงชื่อ เพราะหมดสภาพที่จะมีลูกต่อไปได้แล้ว กลายเป็นสลัมต้นไม้ หรือ แหล่งเพาะศัตรูพืชเท่านั้นเอง

มีนักข่าวโทรทัศน์ตามผมไปด้วย ส่วนใหญ่จะเป็นนักข่าวจากสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 สี ผมใช้ตัวเองเป็นเป้าล่อกล้องถ่ายภาพ พยายามเดินเข้าไปสัมผัสกับชีวิตที่แท้จริงของชาวบ้าน ผมต้องการให้คนกรุงหรือคนที่มีโทรทัศน์สี อยู่กันอย่างสบายแล้ว ได้เห็นสภาพที่แท้จริงกันบ้าง นี่เป็นวิธีการอย่างหนึ่ง ไม่ใช่ต้องการให้ตนเองมีรูปมีภาพในโทรทัศน์จนคนเห็นแล้วเอียน สังคมเรา ยังมีทัศนคติติดกับตำแหน่งอยู่ ใครเป็นตาสีตาสา ทำดีแค่ไหนไม่มีใครมอง แต่ถ้าหากมีตำแหน่งใหญ่โตมโหราพ แม้ทำประโยชย์สักหน่อยจริงใจไม่จริงใจ ดูจะเป็นสิ่งที่ยอมรับนับถือกัน จึงได้มองย้อนทัศนคตินี้กลับมา และใช้ให้เป็นประโยชน์คือ เอาตำแหน่งรัฐมนตรี เดินลงไปหาสภาพที่เป็นของแท้ของจริงของคนส่วนใหญ่ ขอให้รายการข่าวกลายเป็นรายการเพื่อการศึกษาชีวิตเพื่อนมนุษย์ส่วนใหญ่ของชาติ ซึ่งทุกคนควรตะได้ทราบได้เข้าใจ จะได้ช่วยกันพิจารณาปัญหาของชาติ แทนการปล่อยให้คนกลุ่มเดียวทำอะไรทำได้ สำหรับนักข่าวทุกคนที่ไปกับผม ผมถือเสมือนน้อง ๆ ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน และทำงานด้วยกันแบบกันเอง ผมให้ความสำคัญแก่ทุกคนในลักษณะให้เกียรติและให้ความสำคัญเท่า ๆ กับตัวเองเสมอ จนเรารู้ใจและรู้แนวทางกันดี ไม่เลือกถ่ายทำแต่ที่ซึ่งดูแล้วสวยดูแล้วดีแก่นัยน์ตา แต่มุ่งไปหาสิ่งที่ควรแก่การแก้ไขปรับปรุง

เมื่อกลับจากการศึกษาดูงานทุกครั้งจะมีนักข่าวมาสัมภาษณ์ผม รวมทั้งข่าวประกอบเสียงทางวิทยุแห่งประเทศไทยด้วย ครั้งแรก ๆ จะมีการถามในรูปแบบซึ่งสะท้อนถึงทัศนคติเก่า ๆ ว่า "ท่านไปตรวจงานมาแล้ว มีข้อคิดอะไรบ้าง" เจตนารมณ์ในการตอบของผมส่วนหนึ่งคือ ต้องการให้มีผลกระทบในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน" เสียก่อน ถ้าหากเราเปลี่ยนทัศนคติคนผู้ที่มีพลังทั่ว ๆ ไปไม่ได้แล้ว ทิศทางของงานพัฒนาก็จะคงดำเนินไปตามรอยและทิศทางเดิม ต้องสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นว่า ความสำคัญอยู่ที่ประชาชน และคนทำงาน ไม่ใช่อยู่ที่ผู้มีอำนาจสูง ๆ ดังนั้น คำตอบที่ผมตอบออกไปก็คือ "ผมไม่ได้ไปตรวจงาน อย่าเข้าใจผิดคิดว่าผมไปตรวจงาน ประการแรก ผมไม่ได้อยู่ในสภาพของท้องถิ่น ผมไม่ใช่คนทำงาน คนที่อยู่ในท้องถิ่นและคนทำงานกับปัญหา เขารู้ดีกว่าผม ผมไปศึกษาและเรียนรู้จากเขาจากสภาพที่เขาเผชิญอยู่ ไปรับฟังจากเขา เท่านั้น เมื่อเรียนมาแล้วรู้มาแล้ว ก็นำเอามาพิจารณา และคิดวิเคราะห์ ทำในหน้าที่ซึ่งผมได้รับมอบหมาย ซึ่งเป็นคนละหน้าที่กันกับเขา เราเป็นเพียงการแบ่งหน้าที่กันทำต่างหาก และอีกอย่างหนึ่งก็คือ ไปเป็นหลักทางใจให้เขาด้วย

ผมไปศึกษาดูงานในท้องถิ่น ผมคุยกับคนทุกกลุ่ม ทุกระดับ และยิ่งในระดับต่าง ๆ สาว ๆ ที่สำเร็จมาใหม่ ๆ ด้วยแล้ว เขาเป็นคนส่วนใหญ่ในกระบวนงาน ถ้าหากคนเหล่านี้ตะลุยงานจริง ๆ และเราช่วยคัดหางเสือให้ดี ให้ตรงกับเป้าหมายและเหตุผล งานจะเดินมาก แต่ต้องสามารถทำความเข้าใจในเหตุผลของเขาเป็นสำคัญ ผมกลับมา ถ้าหากมีโอกาสนั่งโต๊ะ ผมมีกระดาษเขียนจดหมายและแสตมป์ไว้ในโต๊ะเป็นประจำ อาศัยความเป็นครูกับศิษย์ พ่อกับลูก ผมเขียนจดหมายถึงคนทำงานอย่างกันเองเสมอ ๆ ใครว่า เป็นรัฐมนตรีไม่มีเวลา ไม่จริงเลย แม้แต่หยุดเพียง 2 หรือ 3 นาที แม้ว่าจะนั่งรถยนต์ก็ยังมีคนขับ ถ้าหากต้องบิน นั่งเครื่องบินก็มีเวลา ผมฝึกตนเองเขียนหนังสือได้ทุกโอกาส แล้วก็ใส่ซองปิดแสตมป์ส่ง ปกติคนทำงาน ยิ่งต่างจังหวัด คงจะไม่ได้มีโอกาส

เห็นลายมือส่วนตัวจากรัฐมนตรีนี่คือพลังจิตที่ ถ้าหากรู้จักใช้ แรงใจทำให้คนถูกปลุกขึ้นทำงานเต็มเหนี่ยว ผมเขียนจดหมายถึงคนทั่ว ยิ่งคนกำลังตกอยู่ในสภาวะลำบากหรือมีปัญหาด้วยแล้ว เขาต้องการสิ่งเหล่านี้มาก สิ่งที่เราเขียนไปเพียงไม่ยาวนัก แต่มีพลังในการกระตุ้นแรงใจพร้อม ๆกัน ก็หันเหความคิดเข้าสู่ทิศทางที่สร้างสรรค์ด้วย

ผมได้รับรายงานการเดินทางไปศึกษา ดูงาน ต่างประเทศตลอดเวลา โดยปกติ กว่าจะถึงผู้บริหารระดับสูง ก็คงเหลือแต่เพียงคำว่า "ทราบ" แล้วก็เซ็นชื่อ ใครจะเอาไปทำอะไรก็แล้วแต่ แต่การเห็นทราบด้วยวิธีการของผม ได้ปลุกคนที่หลับหรือกำลังครึ่งหลับครึ่งตื่นให้ลุกขึ้น หูตาสว่าง และใช้ความคิดหนัก คนเรานั้น หากมีเหตุการอะไรประทับใจ หรือสะดุดใจ แล้ว จะจดจำหรือเข้าซึ้งถึงใจไปอีกนาน การรับทราบรายงานด้วยวิธีการของผมคือ รับทราบกันด้วยบันทึกเป็นหน้ากระดาษ บางครั้งถึงร่วมสองหน้ากระดาษเลยทีเดียว หาคนสรุปใจความ กรองเอาเนื้อของประเด็นออกมา ตีความและวิเคราะห์ จากนั้น ตั้งคำถามเป็นข้อ ๆให้ตอบกลับมาอีกคำถามแต่ละคำถาม เป็นการต้องทำให้นำไปคิด บางครั้งก็ต้องวิ่งหาข้อมูลเพิ่มเติม บางครั้งก็จะเน้นส่วนที่เป็นช่องว่างของโหว่อยู่ในการที่ผู้ดูงาน มองข้ามไป และคำถามต่าง ๆล้วนแล้วสัมพันธ์กันกับการเปลี่ยนแปลงของทัศนคติให้เกิดแนวคิดใหม่ ๆด้วย เมื่อบันทึกถูกส่งกลับ มีผลให้ทุกระดับงานต้องสนใจ และขบคิดเป็นการบ้านส่วนผู้ที่ทำงาน บางคนอาจบ่นว่าเหนื่อย แหม ไล่เบี้ยกันทุกประเด็นเลย แต่เปล่าครับ เขาดีใจ ดีใจเพราะทราบว่าผู้ใหญ่ให้ความสำคัญและสนใจงานที่เขาทำ ต่อไปนี้เขาจะต้องปราณีต ต้องใช้สมองคิด และทำอย่างดีที่สุด จะซุ่ย ๆไม่ได้อีกต่อไป

ผมไม่เคยไปหาท่านนายกรัฐมนตรี ไม่เคยเข้าห้องทำงานท่าน ตั้งแต่รับตำแหน่งจนพ้นตำแหน่งผมไม่เคยไปวนเวียนอยู่แถวแข้งแถวขาท่านเลย ใครจะว่าหัวแข็งหรือไม่ยอมลงใครก็ยอม แต่ผมยอมลงให้ชาวบ้านผมอยู่กับเขาตลอดทั้งจิตใจและร่างกาย เขาทั้งหลายคือฐานของลูกหลานเราทุกคนที่ตาดำ ๆและไม่รู้ว่าอนาคตของชาติจะเป็นอย่างไร เมื่อรัฐมนตรีเกรียงศักดิ์ 2 จะพ้นไป ผมพูดกันกับคุณกัลยา ฯ. ว่า เราคงจะไม่ได้ต่ออายุเพราะเราไม่เคยไปหาผู้ใหญ่ และหลายครั้งหลายคน เราให้สัมภาษณ์ขัดกับหูขัดกับความคิดของผู้ใหญ่หลายคน แต่เราก็คิดว่า เราได้รับบทเรียนอันมีค่าอีกมุมหนึ่งเรื่อง การปรับปรุงโครงสร้างของโครงการต่าง ๆให้เข้ารูปแบบที่มีความสมบูรณ์ในตัวนั้น แทบจะไม่ต้องพูดอะไรมาก แม้ปัญหาการประสานงานในวงราชการยังมีมากตลอดเวลา แต่อย่างน้อย การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบ้าง ก็ยังสกิดใจคนรุ่นหลัง หลายคนอาจมองไม่เห็นว่า นั่นเขากำลังทำอะไรอยู่และทำไปเพื่ออะไร การพูดภาษา ไม่จำเป็นต้องเข้าใจได้ทุกคน ตราบใดที่คนซึ่งยังเป็นคนละชาติคนละภาษาก็ยังมีในโลกนี้ ในระหว่างที่มีข่าวการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีใหม่ ผมยังคงทำงานตามปกติทุกอย่าง จนวันสุดท้ายที่มีประกาศข่าวการปรับปรุงคณะรัฐมนตรี ผมมีชื่ออีกสมัยหนึ่ง

งานดำเนินต่อเนื่องมา จนกระทั่งท่านนายกรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่ง ผมก็ยังนั่งทำงานต่อไปในกระทรวงฯ. เพราะต้องทำหน้าที่จนกระทั่งมีการพระกรุณาโปรดเกล้าฯ. คณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ในระหว่างนั้นท่านปลัดกระทรวงเกษตรได้เสนอเรื่องถึงผมทุกเรื่อง เพราะผมต้องทำงานจนวาระสิ้นสุดและได้เขียนบันทึกยาวเกือบ 2 หน้ากระดาษ ด้วยลายมือจริง ๆทั้ง ๆที่ผมพิมพ์ดีดได้คล่องทั้งสองภาษาโดยขอขอบคุณทุกคนในกระทรวงฯ. ที่ได้ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่ง ให้ความนับถือแก่ทุกคน มอบผลงานที่ได้เกิดขึ้นและลุล่วงไปให้แก่ทุกคนด้วยก่อนการลุกจากเก้าอี้ จากนั้น วันรุ่งขึ้นก็ได้ทราบว่า มีคนในกระทรวงมาเอาแผ่นกระดาษที่ผมสอดไว้บนโต๊ะทำงานไป คติธรรมยังคงอยู่กับเขา เขาเป็นใคร เขาทราบเอง และเขาเป็นคนดีมีความซื่อตรง มีความตั้งใจดีจริง งานจะดี ไม่ได้อยู่ที่ผม แต่อยู่ที่เขาทั้งหลายทุกคน.

ในสมัยนั้นการประชุมคณะรัฐมนตรี จัดให้มีขึ้นทุกวันอังคารของสัปดาห์ ผมเข้าร่วมประชุมอย่างสม่ำเสมอ มีการจัดที่นั่งไว้เป็นประจำ โดยมีป้ายตำแหน่งและแสดงกระทรวงเจ้าสังกัดไว้ตรงหน้า บรรยากาศในที่ประชุม เป็นความรู้ที่ผมได้รับอีกมุมหนึ่งของวงการเมืองของไทยในขณะนั้น ทุกประโยคที่มีการพูดและอภิปราย

กัน ตลอดจนผลการตัดสินใจของที่ประชุมในเรื่องต่าง ๆ ผมได้พิจารณาและวิเคราะห์ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละท่าน และมองภาพโครงสร้างการบริหารงานประเทศแต่ละส่วน แต่ละเรื่องแล้วรู้สึกว่า มิได้มีการนำเอาประเด็นของการแก้ไขปรับปรุงโครงสร้างอย่างลึกซึ้งให้สอดคล้องต้องกันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมมาพิจารณาเลย ไม่ว่าจะในระดับใดของการบริหารงานและยังเชื่อว่า คงจะเป็นเช่นเดียวกันนี้ ในทุกยุคทุกสมัยของรัฐบาล คงใช้ระบบเก่า ๆที่ใช้กันมาหลายสิบปีแล้ว และแก้ปัญหาเฉพาะหน้ากันไปโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษา อันนับได้ว่าเปรียบเสมือนร่มคันใหญ่และมีคันเดียวเท่านั้น ปกคลุมประเทศทั้งประเทศ แต่ได้รับการเก็บกวาดแบกหามไว้ด้วยหน่วยงานที่ทำหน้าที่โดยตรงเท่านั้น ซึ่งแท้ที่จริง เรื่องการศึกษาน่าจะเป็นเรื่องที่ทุกหน่วยงานในชาติจะต้องมีความสำนึกร่วมกัน ผลสะท้อนที่แสดงออกมาให้ประชาชนภายนอกได้เห็นกันทุกยุคทุกสมัยจนถึงทุกวันนี้ จึงเป็นเพียงงานประจำวันเท่านั้น.

ผมทำงานโดยไม่เคยติดต่อกับท่านนายกรัฐมนตรีเป็นส่วนตัว ผมได้เข้าพบท่านครั้งเดียวในระหว่างอาหารกลางวัน เพียงการหารือเรื่องงานที่จำเป็น และรีบด่วน ผมทำงานตั้งแต่เริ่มต้น จนจบ ปากกาของผม แทบจะไม่ได้เซ็นเรื่องเงิน นอกจากเงินเดือน และค่าใช้จ่ายที่จำเป็นสำหรับออกต่างจังหวัด ผมไม่มีโครงการใดเลยที่ต้องใช้เงินแม้จะเป็นหมื่นหรือเป็นแสน งานที่ทำ เป็นงานเก็บสิ่งที่ตกและเรี่ยราดอยู่มาเสริมช่องว่างช่องโหว่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช่องว่างทางใจของคนจำนวนมหาศาล ที่ทำให้งานไม่เดิน งานสับสน และเป็นส่วนสูญเสียของประเทศชาติอย่างมากมายและนับวันจะมากยิ่งขึ้น ถ้าหากยิ่งโปะเงินในกระเป๋าลงไปมากขึ้น จากความคิดของคนผู้บูชาเงินว่าจะทำอะไร ๆได้สำเร็จ

ผมพ้นจากตำแหน่งแล้ว ผมได้คิด่ งานที่ได้ทำมาแล้วในระหว่างที่เป็นรัฐมนตรีนั้น ไม่ใช่ผมอีกท่านหนึ่งซึ่งผมพูดอย่างไม่มีฝักไม่มีฝ่าย ท่านนั้นคือ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ ถ้าหากท่านไม่ให้โอกาสผมทำงาน ผมคงไม่ได้มีโอกาสเรียนรู้ในสิ่งที่มีค่าอีกมุมหนึ่ง และคงไม่ได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสงานในด้านนี้ ผมได้เขียนจดหมายถึงท่าน มอบผลงานทั้งหมดอีกส่วนหนึ่งให้แก่ท่าน เป็นอันจบพิธีการที่พึงกระทำในหน้าที่.

มีผู้ชวนผมลงสมัครรับเลือกตั้งในระยะนี้หลายต่อหลายราย ผมขอเรียนว่า ผมได้เรียนรู้มาพอสมควร แต่ไม่ต้องการเอาตัวเอาใจไปผูกพันกับอะไร ความรู้นั้นมีค่าสำหรับชีวิต แต่การติดการยึดเป็นสิ่งแปลกปลอมของจิตใจ ผมจึงไม่รับสิ่งใด ๆและไม่คิดว่า จะเข้าไปเกี่ยวกับการเมืองหรือการบ้านใด ๆอีก นอกจากขออยู่อย่างประชาชนคนหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่ความเป็นประชาชนให้ดีที่สุด และเป็นหลักทางจิตใจให้แก่บรรดาลูกศิษย์และผู้ที่นับถือก็พอแล้ว.

จากตำแหน่งบริหารสู่อาจารย์

ผมดำรงตำแหน่งอธิการบดีมาสองสมัย และในปลายสมัยที่สองก็ได้เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยบริหารงานการเกษตรของชาติด้วย ผมพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีหลังจากการพ้นวาระที่สองในการดำรงตำแหน่งอธิการบดีไม่นานนัก

ผมทำตามหน้าที่และการปฏิบัติที่คน คนหนึ่ง พึงกระทำ นั่นคือ ได้เขียนรายงานการพ้นจากตำแหน่งและขอเข้ารับงานในฐานะอาจารย์คนหนึ่งของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในระยะนั้นก็ได้มีคนปรารภว่า จะจัดห้องทำงานและบรรยากาศให้ในตึกสำนักงานบริหาร หรือจัดให้มีสถานที่โดยเฉพาะ เพื่อให้สมเกียรติ แต่ผมได้ปฏิเสธว่า ผมสมควรจะได้ปฏิบัติตนให้เป็นไปตามหลักการ เพื่อเป็นตัวอย่างให้คนรุ่นหลังได้อยู่ในทัศนคติที่มีเหตุมีผล ค่านิยมเช่นนั้น ผมไม่เห็นด้วยเพราะมันไม่ตรงกันกับแนวความคิดที่สถาบันอุดมศึกษาได้กล่าวไว้ ผมจึงขอนั่งทำงานในห้องซึ่งอยู่ที่ภาควิชาและมีสภาพเช่นเดียวกันกับอาจารย์ธรรมดาคนหนึ่ง

ต่อมาก็ได้มีอาจารย์ที่หวังดี คิดจะนำเครื่องปรับอากาศมาใส่ห้องผม แต่ก็ได้รับการปฏิเสธจากผมว่า

ไม่เป็นไร ผมไม่ได้เดือดร้อนอะไรเลยในสภาพของบรรยากาศเช่นนี้

งานที่ผมทำ ได้แปรเปลี่ยนสภาวะไปเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ผมถูกสถาบันต่าง ๆ เชิญไปบรรยายมากขึ้น เมื่อมีสัมมนาใด ๆ ก็มักจะได้รับการขอร้องให้ไปร่วมและถ่ายทอดข้อคิดและประสบการณ์ แม้แต่ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เอง ก็ได้รับการขอร้องจากคณาจารย์ประจำวิชาให้ไปบรรยายในบางช่วงของการสอนเพื่อชี้แนะแนวทางในการนำวิชาการไปใช้ให้เกิดประโยชน์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดตั้งมูลนิธิเพื่อส่งเสริมสนับสนุนโครงการยุวเกษตรกรแห่งชาติ ขึ้น ได้เลือกผมเข้าเป็นประธานกรรมการมูลนิธิ นอกจากนั้น ทางทบวงมหาวิทยาลัยก็ได้ขอให้ผมรับเป็นกรรมการของทบวงฯ. ด้วย

งานในด้านพัฒนาชนบท ผมไม่เคยทิ้ง เพราะเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งจะทำให้ได้มีโอกาสช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ยังยากจน และเรายังศึกษาปัญหาไม่รู้จริง ต้องติดตามอย่างใกล้ชิด ผมจึงได้รับการขอร้องให้เข้าร่วมโครงการหลายโครงการ ในรูปอาสาสมัคร ผมรับงานรายการโทรทัศน์เผยแพร่ความรู้ในต่างจังหวัดในด้านการส่งเสริมให้ประชาชนรักและสนใจต้นไม้

ในต่างประเทศนั้น ผมได้รับเป็นกรรมการศูนย์วิจัยและพัฒนาพืชผลแห่งเอเชีย ซึ่งตั้งอยู่ที่ได้หวันกับเป็นกรรมการสถาบันพัฒนาชนบทแห่งเอเชียซึ่งตั้งอยู่ในประเทศอินเดีย และรับเป็นที่ปรึกษาขององค์การเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ เพื่อการพัฒนาการเกษตรในชนบทที่ประเทศบังคลาเทศด้วย

ส่วนงานกล้วยไม้ ก็ยังดำเนินการไปตามปกติไม่เคยทิ้ง ผมได้รับเชิญไปประชุมและเป็นองค์ปาฐกในที่ประชุมกล้วยไม้นานาชาติทุกปีในประเทศต่าง ๆ บางปีก็หลายครั้ง ผมไม่เคยใช้เงินส่วนตัว และไม่เคยขอเงินจากรัฐบาลเลย เพราะผู้มีใจศรัทธาออกให้ทุกครั้ง ทั้ง ๆ ที่ผมเองก็ไม่ได้ทำผลประโยชน์ให้กับใครเป็นการส่วนตัว ยิ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัวที่ไม่ชอบด้วยหลักการของส่วนรวมด้วยแล้ว ผมจะหลีกห่างไกลหรือปฏิบัติในหลักการด้วยสิ่งที่มีผลตอบสนองในทางที่ไม่เห็นด้วยกับการหาผลประโยชน์ส่วนตัว.

ผมได้รับขอร้องจากนักศึกษากลุ่มต่าง ๆ ทั้งในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ รวมทั้งนักเรียนในบางโรงเรียนให้เป็นที่ปรึกษากิจกรรมเพื่อประชาชนด้วย นอกจากนั้นยังได้รับเป็นสมาชิกสภาข้าราชการและได้รับเลือกให้เป็นประธานสภาในสมัยนั้น ทุก ๆ กิจกรรมที่ร่วมด้วย ผมได้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ ทำให้สามารถเห็นภาพชีวิตและสิ่งทั้งหลายในสังคมกว้างออกไปเรื่อยเรื่อย

เมื่อถึงระยะเวลาหนึ่ง ผมเกิดความคิดว่า ผมควรจะได้ลาออกจากราชการก่อนการเกษียรอายุตามระเบียบ.

ข้อสรุปจากประสบการณ์บั้นปลายแห่งชีวิต

4 ธันวาคม 2525 อายุผมครบ 60 ปีบริบูรณ์ ตามประเพณีไทย เราถือกันว่า เป็นวัยที่ชีวิตเต็มคนแล้ว ลูกหลานและบรรดาผู้ที่ให้ความเคารพนับถือ ก็มักจะจัดงานฉลองให้แก่ผู้ใหญ่ที่มีอายุครบวัยนี้ ในหมู่ของผู้ที่พอมีกำลังจะทำได้

หากคิดและมองกันถึงประโยชน์ด้วยเหตุผล งานนี้มิใช่การแสดงความหรูหราหรือความยิ่งใหญ่ แต่เป็นงานที่เตือนสติทุก ๆ ฝ่าย รอยชีวิตเท่าที่ได้เดินมาแล้วนั้น เป็นรอยที่สะอาด เปี่ยมด้วยคุณธรรมและอุดมการณ์แห่งชีวิตแท้ หรือเป็นรอยที่ฉาบไว้ด้วยสิ่งสวยงามเพียงภายนอก แต่ซ่อนเร้นไว้ด้วยโคลนตมในส่วนลึกสิ่งที่ลูกหลานจะได้รับประโยชน์นั้นมีเสมอ นั่นคือความรู้ที่เขาทั้งหลายจะพึงได้รับ แต่การตัดสินใจว่า มันเป็นรอยที่เขาควรจะได้ยึดถือเป็นหลักในการเดินตาม หรือ เขาควรจะหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล ควรจะมอบไว้เป็นดุลพินิจของเขาทั้งหลายที่จะตัดสินใจเอง.

ผมต้องหันไปพิจารณา "อดีต" เพื่อน ๆ ในวัยเดียวกันหลายต่อหลายคน แม้แต่ลูกศิษย์อีกหลายคน ได้

จากไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับมาอีก ด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน

ใคร ๆมักจะกล่าวกันว่า "คนแก่ชอบพูดถึงอดีต" ใช่ครับเพราะคนแก่ย่อมมีอดีต ยิ่งแก่มาก อดีตก็ยิ่งยาวนานขึ้นเป็นเงาตามตัว ส่วนเด็กนั้น ยังมีอดีตสั้น และผมคงจะต้องกล่าวว่า เขามีอนาคตอีกยาวนาน ซึ่งแท้จริงแล้ว มันไม่แน่เสมอไป เพราะการจากไปของชีวิต เป็นสิ่งที่ไม่มีใครจะกำหนดเวลาได้ ไม่ใช่ทุกคนจะได้อยู่ไปจนถึงวัยเต็มคน หลักความจริงย่อมเป็นสิ่งที่ไม่อาจฝืนได้.

ดังนั้น ไม่ว่าจะคิดถึงอดีตหรืออนาคต ย่อมมีทั้งข้อดีข้อเสียแล้วแต่การมองประเด็น ถ้าหากคนแก่และเด็ก ต่างก็มองประเด็นชีวิตกันไปคนละทิศทาง หาได้มองทุก ๆด้านอย่างเป็นธรรมชาติไม่ช่องว่างระหว่างความคิดผู้ใหญ่กับเด็กจึงเกิดขึ้นทั่ว ๆไป ไม่ว่าจะคิดอะไรก็ตาม

ถ้าการคิดถึงอดีต เพื่อการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาไว้ประกอบการดำเนินชีวิตอนาคตให้บังเกิดผลดียิ่งขึ้น และเพื่อการถ่ายทอดประสบการณ์ให้ชนรุ่นหลัง ไม่ใช่คิดถึงอดีตในลักษณะลุ่มหลง ย่อมเป็นการคิดในแนวทางที่สร้างสรรค์ ถ้าคิดถึงอนาคตเพื่อการตั้งสติ ปฏิบัติในสิ่งที่ชอบธรรม ก็ย่อมมีคุณค่าเช่นกัน

เมื่อได้กล่าวถึงจุดเริ่มเช่นนี้ ผู้ใหญ่ที่มีอดีตอันยาวนานกับเด็กที่ยังอาจมีอนาคตอีกยาวนาน ย่อมประสานความคิดกันได้ทั้งเหตุและผล เพียงแต่แตกต่างกันด้วยสภาวะของร่างกายอันมิใช่สิ่งที่แท้ซึ่งควรจะยึดมั่นอยู่แล้ว

ดังนั้น เมื่อผมมีอายุ 60 ปีและยังมีชีวิตอยู่ ยังสามารถทำงานรับใช้สังคมส่วนรวมได้ ก็ควรจะได้หันกลับไปพิจารณาว่า ใครบ้างที่ได้มีบุญคุณ มีส่วนช่วยเสริมบทเรียนชีวิต ช่วยให้ดำเนินชีวิตมาได้ รอดมาได้ และมีผลงานในหน้าที่ของชีวิตดุจข้าวเมล็ดหนึ่ง อย่างพอสมเหตุสมผล

ด้วยบิดา มารดา ญาติมิตร ครอบครัว ครูอาจารย์และศิษย์ทั้งหลายประชาชนทั่วไปโดยไม่เลือกชาติ เลือกภาษา และไม่เลือกด้วยอคติว่าใครจะรักหรือจะเกลียดชัง ไม่เพียงแต่ให้ผมได้พักพิง พึ่งพาอาศัย นับตั้งแต่วัยที่ได้เกิดมา จนถึงวัย 30 ปี แต่ยังได้มีส่วนให้บทเรียนในแง่มุมต่าง ๆตลอดชีวิตที่ได้ผ่านมานี้ และยังได้มีส่วนร่วมในการทำให้งานที่อุทิศทำ เป็นผลปรากฏ ผมตระหนักดีว่า ถ้าหากมีเพียงผมคนเดียวในโลก โดยขาดท่านทั้งหลายเหล่านี้ผมจะอยู่มาได้อย่างไร มีผลงานอะไร ทำไปเพื่อใคร และใครจะเป็นผู้รับรอง และรองรับผลงานทั้งหลายที่ได้ปฏิบัติมาแล้ว

ดังนั้น ในอดีต ไม่ว่าใครจะได้ให้บทเรียนแก่ผม ด้วยพฤติกรรม ซึ่งน่าจะทำให้ผม ดีใจ พึงพอใจ หรือเสียใจ ขุ่นเคืองใจ ไม่สบอารมณ์ก็ตาม เมื่อได้ขจัดหรือดับอารมณ์แล้ว ก็คงจะเหลืออยู่แต่ ข้อมูลซึ่งมีคุณค่าสำหรับนำมาประดับความรู้ และประกอบการพิจารณา เพื่อการดำเนินชีวิต มุ่งไปสู่ความมีคุณค่ายิ่งขึ้น และสิ่งเหล่านี้ก็คงจะถูกกำหนดรูปแบบด้วยตัวของมันเองให้สงบนิ่งลง พร้อม ๆกันกับการจบสิ้นแห่งชีวิต อันเป็นหลักธรรมชาติด้วย.

ระพี สาคริก

4 ธันวาคม 2525

ผมปลดตัวปลดใจออกจากราชการ ทำให้ผมได้เห็นโลกสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น เพราะปลดอคติที่ยึดมั่นอยู่กับแผ่นกระดาษออกได้ แม้ว่ามันจะมีมากมีน้อยสุดแล้วแต่ระดับจิตใจของแต่ละบุคคล ก็ตามที

ทำไมผมจึงได้ตัดสินใจลาออกจากราชการ ?

ทำไมผมจึงลาออกจากราชการ เป็นคำถามที่ผมถูกถามเสมอ ๆ เมื่อถูกถามทีไร ผมต้องสูดลมหายใจเข้าปอดแรง ๆ สองสามครั้ง จะว่า อึดอัดที่จะตอบคำถามนี้ ก็ไม่ใช่ที่ เพราะผมพร้อมเสมอที่จะอธิบายเหตุผล ส่วนใครจะเข้าใจตื้นลึกเพียงใด ผมคิดว่า อาจจะไม่เหมือนกันก็ได้ และเมื่อต้องตอบต้องอธิบายกันบ่อย ๆ เข้า มันทำให้รู้สึกอย่างไรก็บอกไม่ถูก แต่อย่างน้อยก็ต้องรู้สึกถึงสิ่งที่บรรดา ลูกศิษย์ มิตรสหาย และ ผู้ที่ให้ความสนใจในตัวผม ได้มีความสนใจและผูกพันอยู่กับผมแน่นอน ไม่เช่นนั้นแล้ว ก็คงจะไม่ถามให้เสียเวลาเปล่า ๆ ดังนั้น จึงคิดว่า ถ้าหากจะเขียนชี้แจงให้เป็นเรื่องเป็นราว คงจะช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามเจตนารมย์ผมได้

เมื่อสมัยที่ผมยังรับราชการ เป็นอาจารย์คนหนึ่งในภาควิชาหรือพืชสวนของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ตัวอาคารภาควิชายังเป็นเรือนไม้ชั่วคราวอยู่ด้านหลังของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประมาณปี พ.ศ. 2505 ขณะนั้น ผมมีอายุเพียง 40 ปี ผมทำงานอย่างตรากตรำ ไม่มีวันเสาร์และวันอาทิตย์ ไม่มีคำว่าเย็นหรือค่ำ ไม่มีคำว่ารายได้พิเศษ และไม่มีคำว่ากรุงเทพหรือต่างจังหวัดด้วย วันธรรมดา เลิกงานประจำ ก็ไปสอนประชาชนต่อในเมืองจนถึงทุ่มสองทุ่ม สมัครสอนให้ฟรี ๆ วันเสาร์อาทิตย์ก็จะรับเชิญไปบรรยายต่างจังหวัด เนครอบครัวนั้นก็แทบจะไม่ได้อยู่ ผมเคยคิดเคยปรารภ กับบางคนว่า ผมจะทุ่มเททำงานจนถึงอายุ 55 ปี แล้วก็จะลาออกจากราชการ เพื่อพักผ่อน ผมนึกถึงรถยนต์ ถ้าหากเราใช้มันสมบุกสมบัน มันก็จะพังก่อนการถึงกำหนด แล้วจึงได้พูดและคิดเช่นนั้น

ต่อมา ผมได้ทำงาน มีประสบการณ์มากขึ้นจึงได้ค่อย ๆ ถูกเปลี่ยนความคิดไปว่า คนเรานั้น ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ หากไม่ทำงานอะไรให้เกิดประโยชน์ ก็เปรียบเสมือนการอยู่อย่างหนักโลก อยู่อย่างเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ และอยู่อย่างถ่วงเศรษฐกิจของส่วนรวม ผมยังคงทำงานแบบตะลุยงานอยู่ตลอดเวลา ครอบครัวตนเองนั้น แทบจะไม่ได้หันมามอง **แต่อีกใจหนึ่ง ผมกลับคิดว่า นี่คือการทำตัวอย่างที่ดีสำหรับผม ให้ลูก ๆ ได้ศึกษาเอาเอง แต่ละคนย่อมมีทางที่มีเหตุผลอยู่ในตัว**

ผมได้งานชุมนุมกล้วยไม้โลกมาจัดในประเทศไทยเมื่อผมมีอายุได้ 56 ปี ได้ทำงานนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีพอสมควร ใคร ๆ ในต่างประเทศยังคงกล่าวถึงงานนี้ด้วยความประทับใจ ครั้นเมื่ออายุผมย่างเข้า 57 และ 58 ปี ก็เริ่มจะมีคำถามมาเสมอ ๆ ว่า ผมจะเกษียณอายุเมื่อไหร่ อายุครบ 60 ปี แล้วจะไปทำอะไร จะออกไปทำงานบริษัทหรือ จะไปรับจ้างทำงานในต่างประเทศหรือ ล้วนแล้วเป็นคำถามที่สะท้อนคำถามอีกคำถามหนึ่งให้ผมต้องนำมาขบคิดว่า ทำไมจึงต้องเอา คำว่า อายุ 60 ปี มาผูกพันกับประเด็นอะไรต่ออะไร ทำไมจึงต้องเอาคำว่า รับราชการมาผูกพันกับการมีงานทำไม่มีงานทำด้วย ทำไมจึงต้องมายึดมั่นถือมั่นอยู่กับคำว่า 60 ปีกับราชการอย่างเอาจริงเอาจัง ดูไปแล้ว เสมือนกับว่า จะต้องเกาะกินกับราชการตลอดไป ถ้าพ้นราชการแล้ว ก็คงพ้นจากชีวิตอันมีคุณค่าด้วยกระนั้นหรือ หรือว่า 60 ปีไปแล้ว คงจะจมอยู่กับความไร้คุณค่า ทำอะไรไม่ได้ หรือไม่ต้องทำอะไร ปิดตัวเองไปพร้อม ๆ กันกับคำว่า 60 ปี ยิ่งคิดไปแล้ว มันก็ยิ่งทำให้รู้สึกท้าทายต่อการคัดค้านสิ่งเหล่านี้ และไม่มีอะไรที่ดีเท่ากับ การคัดค้านด้วยการปฏิบัติจริง ๆ ไม่ใช่เพียงการพูด

ความจริง ถ้าหากจะยึดเอาเกณฑ์ที่ราชการตั้งไว้ละก็ ผมจะพ้นราชการเมื่อถึงเดือนตุลาคม 2526 แต่ผมก็ยังมีเวลาที่จะปลดจิตใจให้ว่างเปล่าได้ก่อนกำหนด ผมไม่ต้องการให้ใจผมมายึดมั่นเกาะอยู่กับสิ่งสมมุติและเอาจริงเอาจังกับมัน เพราะมันไม่ใช่ผลดีต่อจิตใจเลยแม้แต่น้อย ถ้าหากสามารถปลดมันออกได้ทีละน้อย มันจะทำให้จิตใจเบายิ่งขึ้นอีกเปลาะหนึ่ง ในเมื่อเราได้มองได้แลเห็นประเด็นผูกพันทางวัตถุ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งจิตใจของคนผู้มองอะไรทิศทางเดียวได้นำมาผูกพันกันไว้

อนึ่ง ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการสรรหาอธิการบดีกันอีก เพราะคนที่ทำอยู่เดิมกำลังจะหมดวาระลง ได้มีทั้งคณาจารย์และนิสิตรวมทั้งศิษย์เก่าหลายคนมาทาบทามผม ขอให้ผมกลับไปรับหน้าที่นี้อีก ซึ่งผมก็ได้ตอบไปว่า ผมได้ทำงานให้แก่ส่วนรวมมาตลอดเวลา ถ้าหากสิ่งใดเป็นความต้องการของส่วนรวม และผมได้พิจารณาเห็นว่า พอมีหวังจะช่วยให้เกิดผลดีได้ ผมก็ไม่ปฏิเสธ แต่ขอให้เป็นเรื่องของความต้องการจากคนส่วนใหญ่และส่วนรวมจริง ๆ ถ้าหากเป็นเสียงจากคนส่วนน้อย หรือแม้แต่ข้างมาก แต่ไม่มากจนเป็นที่มั่นใจได้ว่า จะได้รับความร่วมมืออย่างน่าพอใจแล้ว ผมจะไม่ยอมรับแน่ ๆ ประกอบกันกับถึงจังหวะที่ผมกำลังคิดจะปลดใจตนเองออกจากการไปผูกพันทางวัตถุดังได้กล่าวมาแล้วด้วย ถ้าหากผมลาออกระยะนี้ หากผมจะต้องเข้ารับหน้าที่อธิการบดีอีกตามครรลองแล้ว ผมก็จะสบายใจได้ว่าเป็นเรื่องของผู้คนส่วนใหญ่จริง ๆ โดยที่ตัวผมใจผมไม่มีส่วนเข้าไปทำให้เกิดอคติใด ๆ และแม้ว่าในระยะนั้น จะมีเสียงเข้าหูมาว่า เป็นแผนของผม หรืออะไรต่อมิอะไร ผมไม่เคยเอาลมแล้งเหล่านั้นมาใส่ในใจ ผมเห็นว่า มันเป็นวัชพืชในไร่นามากกว่า ผมพยายามปลีกตัวและใจออกมาอยู่อย่างวงนอกตลอดเวลา ใจผมไม่เคยมีฝักมีฝ่าย ไม่ว่าใครจะว่าอย่างไร ผมฟังได้ทั้งสิ้น

ผมได้ตกลงใจยื่นหนังสือขอลาออกจากราชการเมื่อกลางเดือน ธันวาคม 2524 เพื่อขอพ้นจากราชการตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2525 เป็นต้นไป ผมยังคงนั่งทำงานและลงเวลาราชการตามปกติจนถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2525 เพราะยังมิได้รับคำสั่งอนุมัติให้ออกจากราชการได้ และในที่สุด ก็ได้รับทราบคำสั่งเอาปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2525 ให้พ้นจากราชการได้ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2525 ไม่เพียงแต่ทำงานเลยมาอีก 1 เดือน แต่ผมก็ยังนั่งทำงานที่ห้องเดิม ภาควิชาเดิม คณะเดิม จนถึงบัดนี้โดยไม่ขอรับผลตอบแทนใด ๆ แต่กลับมีงานมากกว่าเก่ายิ่งขึ้นไปอีก ในเมื่อต้องเข้ารับหน้าที่กรรมการทบวงมหาวิทยาลัย เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชและช่วยสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยนี้ เป็นอนุกรรมการของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติในสาขาการศึกษากับการพัฒนา เป็นประธานกรรมการมูลนิธิส่งเสริมยุวเกษตรกรไทย ในพระราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เป็นวิทยากรในรายการวิทยุกรมประชาสัมพันธ์ทุกสัปดาห์เกี่ยวกับการศึกษากับศีลธรรมประจำวัน เป็นวิทยากรในรายการโทรทัศน์ต่างจังหวัดของกรมประชาสัมพันธ์ทุก ๆ สองสัปดาห์ ทำกิจกรรมอาสาสมัครช่วยชาวชนบทในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นกรรมการวิทยานิพนธ์นิสิตปริญญาระดับสูงในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นที่ปรึกษากรรมการปรับปรุงการวิจัยการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นผู้บรรยายพิเศษในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ หลายแห่ง เป็นกรรมการบริหารศูนย์วิจัยและพัฒนาพืชผักแห่งเอเชียไต้หวัน มีโครงการร่วมมือกับสวนพฤษศาสตร์ในประเทศญี่ปุ่นหลายโครงการ เป็นวิทยากรในการสัมมนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางวิชาการบ่อย ๆ เป็นประจำ และเป็นที่ปรึกษาสมาคมทางวิชาการอีกหลายแห่ง ซึ่งกิจกรรมหลายอย่างของสมาคมต่าง ๆ เหล่านี้ได้เกิดจากความคิดริเริ่มที่ผมได้เสนอไว้ และยังมีเวลาเขียนบทความให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องการพัฒนาคุณธรรมในสังคมทางวิชาการลงในหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ทั้งหลายอีกหลายฉบับเป็นประจำ บางครั้งก็ส่งออกอากาศทางกรมประชาสัมพันธ์อีกด้วย ผมถือว่า การให้ความรู้แก่ประชาชน เป็นการสร้างสรรค์ในสิ่งที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง

ผมรู้สึกว่า หลังจากพ้นราชการออกมาอย่างเป็นทางการแล้ว ยิ่งทำให้ผมมีงานหนักยิ่งกว่าอยู่ในราชการมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งภรรยาผมได้ออกปากว่า เธอออกจากราชการแล้ว ใคร ๆ ก็มาขอร้องให้ช่วยงานอย่างมากมาย เธอมีงานหนักมากกว่าเก่ามากจนไม่มีเวลาจะพักผ่อน แต่ก็ไม่มีรายได้อะไรพิเศษ เพราะงานทั้งหลายเป็นงานที่ต้องการการเสียสละทั้งสิ้น ฉันรู้ใจเธอดีว่า เธอรับแต่งานในลักษณะเช่นนี้

ครับ ผมไม่มีรายได้อะไรส่วนตัว นอกจากการขอรับบำเหน็จจากราชการ นำมาซื้อพันธบัตรไว้ แต่โชคยังดีที่ภรรยาผมยังทำงาน พอมีเงินเดือน และเธอต้องอดทนทำต่อไป ครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญที่สนับสนุนงานให้บังเกิดผลหรือทำให้งานเสียหาย ถ้าหากรสนิยมเราไม่ตรงกัน ผมเอาแต่งานส่วนรวมไม่เคยกระตือรือร้นหาเงินทอง โยนความรับผิดชอบในเรื่องการใช้จ่ายต่าง ๆ ให้กับภรรยาทั้งหมดหลายครั้งหลายหน ยังเอารายได้ส่วนตัวไปจ่ายให้แก่งานส่วนรวม ช่วยเหลือผู้อื่นตามเหตุผล เขาต้องเป็นฝ่ายที่อดทนมากทีเดียว การลาออกจากราชการของผม เขามิได้ปริปากพูดแต่อย่างใดเลย บ้าน ๆ ก็อาจกระเซ็นกระสายออกมาบ้างนิดหน่อยว่า รายได้ของเราดึงตัวมาก ไม่พอจับจ่าย ซึ่งผมก็เห็นใจในเมื่อมีการแบกภาระหนักมาก ก็ต้องระบายออกมาบ้าง ไม่มากมายนัก แต่ผมก็เชื่อว่า คุณธรรมและการรักษาความถูกต้องมีเหตุผลของเขา มีไม่น้อยไปกว่าผม นอกจากนั้นยังมีคุณธรรมในครอบครัวอย่างมั่นคงด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการพ้นจากราชการ ก็มีเอกชนมาทาบทามไปทำงาน ผมได้ปรึกษาบรรดาลูกศิษย์และผู้ที่นับถือจำนวนพอสมควร ต่างคน ไม่เห็นด้วย ซึ่งนับได้ว่าเป็นการยืนยันความคิดของผมให้แน่นยิ่งขึ้น

ผมเป็นที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ให้แก่ กลุ่มชาวสวนที่รวมตัวกันตั้งบริษัทบางกอกฟลาวเอ้อร์เซ็นเตอร์ที่หนองแขม ผมไม่มีผลประโยชน์หรือรายได้อะไรจากเขา ความจริงผมเป็นผู้แนะนำการก่อตั้งบริษัทนี้แต่แรก เมื่อประมาณ 12 ปีมาแล้วจากกลุ่มชาวสวนที่ยังมีฐานะไม่ดีนัก จำนวน 22 คน วางโครงสร้างแบบสหกรณ์ แต่แก้ไขดัดแปลงให้เกิดความคล่องตัว ไม่อยู่ใต้อิทธิพลของราชการ ทำทั้งงานวิจัย งานส่งเสริม งานบรรจุหีบห่อและงานส่งออกต่างประเทศ โดยมีชาวสวนร่วมกันบริหารงานโดยตรง เป็นเพียงโครงการที่ผมคิดว่า น่าจะเป็นรูปแบบการเกษตรของไทยที่ช่วยชาวสวนได้ ผมไม่เข้าไปมีอำนาจหรือผลประโยชน์ใด ๆ นอกจากต้องการให้เขาเป็นตัวของตัวเอง ขณะนั้นได้มีชาวสวนเข้ารวมกลุ่มหลายร้อยสวน อย่างไรก็ตาม ผมไม่จำกัดตนเองอยู่เพียงกลุ่มนี้เท่านั้น ถ้าหากกลุ่มอื่น ประสงค์จะทำในรูปแบบและหลักการเดียวกัน ผมยินดีเป็นที่ปรึกษาให้เช่นเดียวกัน ขออย่าได้ทำเพื่อเอาบังหน้าเพื่อผลประโยชน์ใครคนใดก็แล้วกัน ซึ่งถ้าหากจะเป็นเช่นนั้น ก็เป็นเพียงสิทธิของแต่ละคนซึ่งผมไม่อาจจะร่วมมืออย่างลึกซึ้งด้วยได้ นอกจากให้การแนะนำทางวิชาการตามเหตุผลของคน ๆ หนึ่งได้เท่านั้น

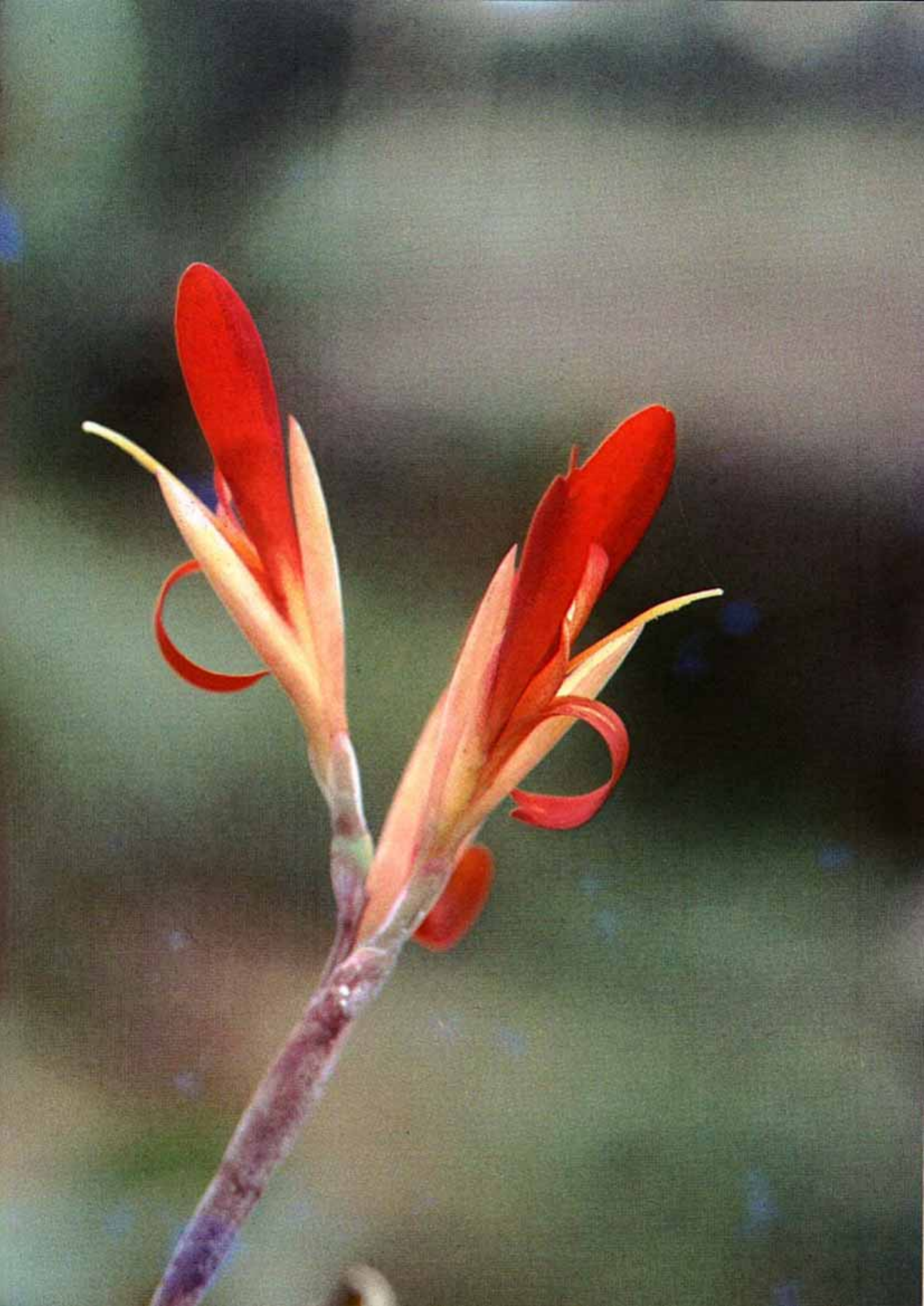

คำให้สัมภาษณ์ของศาสตราจารย์ระพี สาคริก ต่อหน้าคณะบัณฑิตใหม่ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำนวน 2,117 คน ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร ก่อนการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อบ่ายวันพฤหัสบดีที่ 29 กรกฎาคม 2525 (ถ่ายทอดออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียง ม.ก.ด้วย)

ผู้สัมภาษณ์ อาจารย์ สว่าง เตลึงคพันธุ์

ผู้สัมภาษณ์กล่าวนำ ตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมาแล้ว ในระหว่างช่วงเวลานี้ เราจะได้เชิญบัณฑิตบางท่านมาขอสัมภาษณ์ เพื่อฟังความคิดเห็นอันน่าจะเป็นประโยชน์ต่อท่านทั้งหลาย ในโอกาสแรกนี้ ผมใคร่จะขอกราบเรียนเชิญ ท่านศาสตราจารย์ ระพี สาคริก ซึ่งเป็นท่านแรกที่จะเข้ารับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิติมศักดิ์ในสาขาวิทยาศาสตร์ เกษตรศาสตร์ ซึ่งคิดว่า พวกเราคงจะรู้จักท่านและผลงานดีเด่นของท่านผู้นี้ดีอยู่แล้ว ไม่แต่เฉพาะในประเทศเท่านั้น แต่ผลงานของท่านได้ปรากฏเป็นที่ยอมรับกันไปทั่วโลก ท่านคงจะได้มาให้ข้อคิดและหลักในการทำงานแก่พวกเรา ขอกราบเรียนเชิญท่านศาสตราจารย์ ระพี สาคริก ครับ

ผู้สัมภาษณ์ถามนำ ผมใคร่จะขอกราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ทางสภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้อนุมัติให้ปริญญา วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิติมศักดิ์ สาขาเกษตรศาสตร์ แก่ท่านอาจารย์ในครั้งนี้ ท่านอาจารย์มีความรู้สึกอย่างไรบ้างครับ

ตอบ ขอบคุณครับที่เชิญผมมาให้สัมภาษณ์ในโอกาสนี้ ในปัจจุบันนี้ ผมก็มีอายุเข้า 60 ปีแล้ว ผมได้ผ่านชีวิตการทำงาน ชีวิตในสังคมหลายรูปแบบ และได้ผ่านปัญหาต่าง ๆมาพอสมควร ความรู้สึกทั่ว ๆไปในชีวิตประจำวันในขณะนี้นั้น ผมคิดว่า ชีวิตคือการเรียนรู้ ปัญหาต่าง ๆคือบทเรียน ถ้าหากจะถามผมว่า ผมยินดีหรือไม่ ผมใคร่จะขอตอบจากใจจริงว่า เท่าที่ได้ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการทำงาน ท่ามกลางปัญหาทั้งหลายทั้งหนักและเบานั้น การที่ได้ผ่านพ้นปัญหามาได้ และมีผลงานเป็นที่ยอมรับกว้างขวางพอสมควรนั้น สิ่งหนึ่งซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติมาตลอดเวลาก็คือ การควบคุมสติ ทำให้สามารถอยู่บนเหตุผลและข้อเท็จจริงได้มากพอสมควร สิ่งเหล่านี้จะเกิดเป็นคุณสมบัติในตัวในใจได้นั้น ต้องใช้เวลา และเกิดจาก "การฝึกฝนพิจารณาตนเอง" อยู่ตลอดเวลา

คุณสมบัติของการพิจารณาตนเองนั้น จะช่วยสร้างความ "ไม่ยินดียินร้าย" ขึ้นในตัวเองเป็นเงาตามตัว ดังนั้น ผมคิดว่า ในปัจจุบันนี้ ผมเหลือ "ความยินดียินร้ายภายในตัวเอง" น้อยลงไปเรื่อย ๆครับ เพราะผมฝึกใจอยู่เสมอ ทำให้ไม่รู้สึกอยากได้อะไร ๆในส่วนตัว เมื่อได้มาก็ไม่ตื่นเต้นยินดี ถ้าหากจะต้องเสียอะไรหรือมีอะไรมากระทบในใจ มันก็ไม่กระทบ เพราะไม่เกิดอารมณ์ ผมเข้าใจว่า การยินดีหรือภูมิใจในเรื่องส่วนตัว ทำให้คนลืมตัว การยินร้ายในเรื่องส่วนตัวทำให้คนมีอารมณ์ เมื่อมีอารมณ์ก็ขาดสติ ขาดเหตุผล จะคิดอ่านหรือจะทำอะไรก็อาจเกิดผลเสียหายต่อส่วนรวมได้ง่าย

อีกอย่างหนึ่งในประเด็นของความมีเกียรติหรือได้เกียรตินั้น ผมก็คิดอีกมุมหนึ่งซึ่งอาจไม่เหมือนใครก็ได้ครับ เราก็คงจะได้ทราบกันอยู่แล้วว่า การที่ผมได้รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิติมศักดิ์ในครั้งนี้ ก็เพราะผลงานที่ได้ทำประโยชน์ให้แก่ประชาชน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นผู้พิจารณาเสนอเพื่อขอพระราชทาน ก็หมายความว่า ทางมหาวิทยาลัยฯ ได้ฟังเสียงจากประชาชนอย่างถ่องแท้แล้ว ถ้าหากเป็นเช่นนั้นจริง เกียรติย่อมจะเป็นของมหาวิทยาลัยฯ มากกว่าที่จะเป็นของผม ผมไม่อาจพิจารณาตนเองได้ว่า ผมดีจริงหรือเปล่า ต้องให้ประชาชนเขาเป็นผู้พิจารณาครับ เรื่องทำนองนี้มันเหมือนดาบสองคม ในขณะที่ผมพยายามชำระจิตใจอยู่เสมอ ถ้าหากไม่ระมัดระวังในการคิดพิจารณาให้รอบคอบแล้ว มันอาจปลูกฝังความเห็นแก่ตัวลงไปอีกโดยไม่รู้ตัวก็ได้ครับ

ถาม ขอบคุณท่านอาจารย์มากครับ ผมคิดว่าบัณฑิตใหม่ทั้งหลายซึ่งอยู่ในที่นี้คงจะได้รับฟังข้อคิดของท่านอาจารย์ที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อสักครู่นี้ไว้พิจารณาต่อไปนะครับ ผมอยากจะเรียนถามท่านอาจารย์อีกสักข้อหนึ่งครับ

ตอบ เชิญครับ

ถาม ผมขอกราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ท่านอาจารย์มีข้อคิดอะไรในการทำงาน ในฐานะที่ท่านอาจารย์ได้มีผลงานจนเป็นที่ยอมรับนับถือกว้างขวางไปทั่วโลกอย่างที่พวกเราได้ทราบ ๆ กันมาแล้วในทุกวันนี้ ท่านอาจารย์จะกรุณาแนะนำบัณฑิตใหม่รุ่นน้อง ๆ ให้ได้ทราบและนำไปปฏิบัติได้บ้างครับ

ตอบ ขอบคุณครับ ผมคิดว่า สิ่งสำคัญที่สุดนั้น ไม่ใช่เรื่องวิชาการ เรื่องทางวิชาการยังมีความสำคัญเป็นเรื่องรอง เพราะวิชาการนั้นเราได้เรียนมาแล้ว มันมีอยู่ในตัว หรือ ค้นคว้าเพิ่มเติมได้จากในตำหรับตำราหรือทำการวิจัยต่อไปก็ยังได้

เรื่องสำคัญอันดับแรกผมคิดว่า เป็นเรื่องทางสังคม เราต้องเข้าใจผู้อื่นซึ่งอยู่ร่วมงาน ร่วมชาติ และ ถ้าหากกว้างออกไปอีก ก็ถึง ผู้ที่อยู่ร่วมโลกกับเรา ถ้าหากเราสามารถเข้าใจและยอมรับคนทั้งหลาย ซึ่งต่างก็มีหรือมาจากพื้นฐานที่ไม่เหมือนกันและไม่เหมือนกับเราได้กว้างขวางเท่าใด การที่จะมองเห็นทางในการใช้วิชาความรู้ให้เกิดประโยชน์ก็มีกว้างขวางออกไปเป็นเงาตามตัวด้วย แต่การที่จะสามารถเข้าใจคนได้อย่างกว้างขวางหลายรูปหลายแบบนั้น จำเป็นต้องใช้เวลามากพอสมควร และต้องมีการพิจารณาตนเอง ฝึกจิตใจตนเอง ให้ก้าวไปทีละขั้น ทีละตอน คนที่ใจแคบ มีอารมณ์ส่วนตัวรุนแรงนั้น เป็นการปิดกั้นตนเองไม่ให้เห็นไม่ให้ได้เข้าใจผู้อื่นในด้านที่มีประโยชน์หรือในด้านที่ถูกต้อง ดังนั้นคนที่คิดแคบใจแคบ จึงมองปัญหาอะไรก็อยู่แต่ในวงแคบ ๆ ไม่เกิดประโยชน์อะไรในทางสร้างสรรค์ บางครั้งกลับเกิดผลสะท้อนในทางทำลายเสียด้วยซ้ำไป คนที่เห็นแก่ตัว คนที่ลืมตัว ก็เหมือนกัน ผมพิจารณาว่า เป็นคนแคบ ปิดประตูคุณค่าของตัวเอง คนที่มีอารมณ์ส่วนตัวก็มีผลเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ผมถึงได้กล่าวไว้ตั้งแต่ในตอนแรกว่า ผมได้พยายามฝึกตนเองมาตลอด ไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของสิ่งที่ได้กล่าวแล้ว และที่มันมีคอยู่ในตัวแล้วเหมือน ๆ กันในฐานะปุถุชนธรรมดาทั่ว ๆ ไปนั้น ผมก็พยายามชำระล้างให้มันเหลือน้อยลงเรื่อย ๆ ซึ่งต้องใช้ทั้งเวลาและสมาธิด้วย คนที่เรียนมามากมาย มีปริญญาสูง ๆ แต่ทำงานร่วมกับคนอื่นไม่ได้นั้น ก็มีตัวอย่างมาแล้ว กว่าจะปรับตัวเองได้ก็ต้องใช้เวลานานมาก บางคนก็มาฟื้นตัวเอาเมื่ออายุมากมาย ซึ่งเป็นการน่าเสียดายเวลาอันมีค่า เพราะชีวิตคนเรานั้น ต่ออายุไม่ได้.

ถาม วิธีฝึกอย่างที่ท่านอาจารย์ว่านั้น ทำอย่างไรครับ กรุณาบอกหน่อยได้ไหมครับ

ตอบ ครับพอบอกได้ครับ จากประสบการณ์ชีวิตของผมนะครับ แต่ในการปฏิบัตินั้น ขอบอกก่อนว่า ฐานชีวิตของแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกัน ปูมเดินที่มาของชีวิตก็ไม่เหมือนกัน สภาวะแวดล้อมของชีวิตก็ไม่เหมือนกัน ระดับจิตใจของแต่ละคนจึงอาจเริ่มต้นไม่เหมือนกันได้

การเรียนรู้เกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์นั้น เราจำเป็นต้องรู้จักตนเองให้ดียิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ การรู้จักผู้อื่น จะเป็นเงาตามตัวมาเอง ถ้าหากตราบใดเรายังหลงตน ลืมตัว ตราบนั้น เราจะไม่ได้มีโอกาสรู้จักและเข้าใจคนอื่นได้เลย หมายความว่า เราอาจจะต้องอยู่ตัวคนเดียว หรือ แม้จะเพียงการยอมรับคนที่อยู่ใกล้ ๆ ตัวเราเท่านั้น บางทีก็ไปไม่ได้นาน ต้องทะเลาะเบาะแว้ง ผิดใจกัน มีเรื่องหมางใจกัน ในที่สุดก็ต้องแตกแยกกัน เพราะฉะนั้น สิ่งที่ผมแนะนำไปนี้ มันเป็นเพียงแนวทางเท่านั้นครับ แต่ก็คงจะเป็นประโยชน์บ้างสำหรับบัณฑิตใหม่ ในเมื่อมีคนซึ่งชีวิตได้ผ่านประสบการณ์มาแล้ว ได้เรียนรู้มาด้วยตนเอง มาแนะนำ คงจะช่วยย่นเวลาในการที่จะต้องไปคลำหาเองลงไปได้พอสมควร ส่วนในด้านการปฏิบัตินั้น ตัวเองของแต่ละคน มีส่วนอย่างสำคัญมากทีเดียวครับ ถ้าหากเราไม่มีความสนใจหรือมีใจรักแล้ว มันจะกลายเป็นความฝืนใจ หรือปฏิบัติไม่อย่างไม่มีชีวิตชีวา มันก็จะไปไม่ได้นาน แล้วก็ต้องเลิกล้มไปเองโดยปริยาย แต่ถ้าหากใจเราสมัครที่จะทำ เพราะใจเรารัก เราสนใจ เราจะก้าวไปได้เรื่อย ๆ โดยไม่รู้สึกเบื่อหน่ายซึ่งในตอนแรก เราอาจต้องการกำลังใจมาก ถ้าหากทำไปแล้ว ได้ผล มีแต่คนพอใจ ชมเชย เราก็มีกำลังใจทำต่อไป แต่ข้อสำคัญ อย่าไปเกาะเกี่ยวหรือหลงกับคำชมเชยนั้นเข้าก็แล้วกันถ้า

หากไปเกาะไปหลงเข้าเมื่อใด มันจะหันไปในทางเสียทันที แล้วก็กลายเป็นความลืมตัวหลงตัวประเด็นสำคัญอีกอันหนึ่งก็คือ ต้องคอยฝึกคอยสลัดเอาคำชมคำสรรเสริญนั้นออกไปจากใจอยู่เสมอในที่สุด เมื่อจิตใจมั่นคงพอสมควรแล้ว ความยินดียินร้ายกับสิ่งเหล่านี้ มันก็จะค่อย ๆลดลงไปเอง นั่นหมายความว่า จิตใจเราเริ่มมั่นคงยิ่งขึ้น เมื่อถึงจุดนี้แล้ว เราจะรู้สึกน้อยลงไปว่า ใครเป็นคนที่เราเกลียดชังหรือเป็นศัตรูเรา ไม่ว่าเขาจะคิดร้าย กล่าวร้ายอะไร เราไม่คิดไม่กล่าวตอบ จิตใจเราจะสบายขึ้น และ เห็นทางสร้างงานทะลุปรุโปร่งยิ่งขึ้นไปอีกมาก วิธีปฏิบัตินั้นทำได้หลายวิธีด้วยกัน และควรจะทำทุก ๆทาง แล้วแต่โอกาส แล้วแต่เวลา

สิ่งแรกที่ใคร่จะนำมากล่าวก็คือ การใช้ปัญหาต่าง ๆเป็นสนามฝึกจิตใจ คนที่ไม่กล้าเผชิญกับปัญหาคือคนที่ไม่กล้าสู้กับความจริง คนที่ได้ผ่านปัญหาหนัก ๆมาแล้วและสามารถยืนหยัดได้ด้วยเหตุผลและหลักการจะได้รับสิ่งที่มีคุณค่ามากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะได้เรียนรู้เรื่องคนมากยิ่งขึ้น แลเห็นหลักธรรมหรือหลักความจริงเด่นชัดขึ้น คนที่อยู่สบาย ๆจิตใจจะไม่ได้รับการยกระดับให้สูงขึ้นเลย ตรงกันข้าม มีแต่จะถูกดึงให้หลงให้โลภ ก็เปรียบเสมือนจิตใจถูกดึงให้ต่ำลงเรื่อย ๆตั้งแต่สมัยที่ผมยังไม่ได้เป็นอธิการบดีจนผมเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรแล้ว ผมได้ใช้เวลาว่างวันหยุดเสาร์อาทิตย์ และระหว่างปิดเทอม ออกไปใช้ชีวิต ทำงาน และร่วมกินร่วมนอนกับนิสิตในชนบทที่ทุรกันดารเป็นประจำทุกปี ลงผสมปูนเทพื้นโรงเรียน แบกหิน ตอกเสาเข็ม นอนกับพื้นดิน บางแห่งก็ไม่มีน้ำจะอาบหลาย ๆวัน ผมได้อะไรหลาย ๆอย่างที่อาจจะมองด้วยตาไม่เห็นเพราะมันไม่ใช่วัตถุ ผมได้เห็นสิ่งมีค่ามหาศาลที่ได้รับลึกซึ้งยิ่งขึ้นเรื่อย ๆในเมื่อได้ปฏิบัติติดต่อกันมา พอมารับหน้าที่รัฐมนตรี ผมก็ใช้เวลากลางวัน ลงไปนั่งรับประทานอาหารกลางวันกับเสมียน เจ้าหน้าที่ใต้ถุนกระทรวงเป็นประจำ วันเสาร์อาทิตย์ก็ออกไปขึ้นตามบ้านชาวบ้านและหลายครั้งหลายหนก็ไม่บอกว่าผมเป็นใครด้วยซ้ำ ผมไม่เคยคิดว่า ผมดีกว่าเขาเลย แต่การไปแบบนี้ มันช่วยให้ผมได้มีโอกาสพิจารณาตัวเอง แล้วก็ได้เรียนรู้ว่า ผมอาจดีกว่าเขาในทางวัตถุเท่านั้น ซึ่งมันก็ไม่ใช่ของแท้อะไร ส่วนคุณค่าในใจนั้น ใครจะบอกได้ครับ ผมก็บอกไม่ได้ว่าตัวเองจะดีกว่าเขาหรือใครอื่น

ประการที่สองที่จะปรับปรุงตัวเองนั้น เท่าที่ผมได้ปฏิบัติมาแล้วนั้น ไม่ว่าผมจะเป็นอะไร นั่งทำงานที่ไหนหรือไปไหนก็ตาม ยามว่าง ผมชอบคิด เพราะเรามีสมองไว้ใช้คิด และพิจารณาตนเอง เป็นประจำ พิจารณาดูว่า เรามีอะไรที่เป็นของแท้บ้าง ยิ่งคิดไป ก็ยิ่งเห็นว่า เราไม่มีอะไรเลยที่เป็นของแท้ และเมื่อเราเริ่มจะคิดโน่นคิดนี่ ต้องหันกลับมาคิดในมุมกลับทันทีด้วยว่าเรากำลังคิดอย่างเห็นแก่ตัวหรือเปล่า เรากำลังคิดอยากจะได้อยากจะทำสิ่งนั้น ๆเพื่อตัวเราเองหรือเปล่า ถ้าหากอารมณ์มันกำลังจะเริ่มเป็นไปในทำนองนั้น ต้องพยายามสร้างความคิด รังเกียจตัวเอง ให้ได้ เมื่อความคิดรังเกียจตัวเอง มันค่อย ๆเกิดขึ้น ในที่สุด มันจะเกิดความรู้สึกที่ยับยั้งความคิดเติมในการคิดจะทำอะไรเพื่อตัวเองในทางที่ไม่ชอบด้วยเหตุผลลงไปเอง เราต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่า จิตคนเรานั้น มันไม่อยู่นิ่งเฉย ถ้าหากมันคิดวูบในทางอคติหรือทางไม่ดีไม่งามขึ้นมาเมื่อใด ต้องสร้างความรู้สึกละอายต่อการทำชั่วให้ได้ เมื่อเราได้ฝึกจิตใจเช่นนี้เสมอ ๆเราจะได้พบว่า จิตใจเราจะสงบลงเรื่อย ๆ การตั้งใจทำความดีนั้นก็เช่นกัน อาจถูกมองในแง่ร้ายได้เสมอ ถ้าหากใจเราสงบพอสมควร เราจะรับฟังได้โดยไม่กระทบกระเทือนการทำความดีต่อไปก็จะไม่หยุดยั้งลงเพียงแค่นั้น คนหลายคนที่กำลังคิดจะทำความดี แต่เลิกล้มเพราะถูกกล่าวร้าย แล้วก็ไปโทษว่าเพราะคนโน้นคนนี้ขัดขวาง ที่จริงแล้ว ตัวเราเองนั่นแหละ ทำลายขัดขวางตัวเอง เพราะใจเราไม่มั่นคงพอ ใครจะพูดจะว่าอะไร ไม่ว่าจะชมหรือจะติเตียน เราต้องฟังได้ทั้งนั้น แต่ต้องไม่หวั่นไหว การโต้ตอบก็แสดงออกให้เห็นว่า เรากำลังหวั่นไหวแล้ว เหมือนกัน การที่เขาชม แล้วเราดีใจ ตื่นเต้น ก็คือความหวั่นไหวเหมือนกัน นั่นก็เป็นทางที่จะทำให้เราเสียคนได้ง่าย

ผมฝึกตนเองอีกวิธีหนึ่งด้วย ซึ่งขอนำเอามาเป็นตัวอย่างให้พิจารณากันในที่นี้ เมื่อประมาณปลายเดือนพฤษภาคมที่แล้วมานี้ ถ้าหากใครอ่านหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ในคอลัมน์ "ไว ตาทิพย์" คงจะจำกันได้สาเหตุที่ผม

เขียนไปหา คุณไว ตาทิพย์ ก็เพราะในไทยรัฐฉบับก่อนนั้น คุณไว ตาทิพย์ ได้เขียนเกี่ยวกับ นักโทษ ที่กำลังจะได้รับพระราชทานอภัยโทษ พร้อมทั้งได้สรุปว่า คนเรา ลงได้ติดคุกแล้ว ก็ได้ชื่อว่า คนขี้คุก พ้นโทษออกมาแล้ว แทนที่จะกลับตัวทำความดี แต่ถูกสังคมซ้ำเติม ก็เลยจำใจต้องทำชั่วต่อไป มันตรงกันกับเรื่องที่ผมได้เคยคิด และเคยทำมาด้วยตนเองในแนวทางที่ผมพิจารณาว่า น่าจะช่วยได้บ้างไม่มากก็น้อย จึงได้เอามาเล่าให้คุณไว ตาทิพย์ฟัง เรื่องก็คือว่า

เมื่อสมัยที่ผมเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อยู่นั้น ผมได้รับจดหมายฉบับหนึ่ง เขียนมาถึงผมเป็นการส่วนตัว พอเปิดออกอ่าน ก็ได้พบว่า เป็นจดหมายจากนักโทษคนหนึ่งซึ่งติดคุกอยู่ที่เรือนจำจังหวัดสงขลา เขาได้แนะนำตัวเองว่า เขาถูกศาลพิพากษาจำคุกฐานฆ่าคนตาย กำหนดถึง 14 ปี ซึ่งความจริง เขาไม่ได้เป็นคนฆ่า แต่ต้องจำนนด้วยคำให้การและไม่มีหลักฐานลบล้างได้เพียงพอ ผมไม่กล่าวในประเด็นที่ว่า เขาฆ่าจริงหรือไม่จริง เพราะเราไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพิจารณาคดีในจดหมายที่เขาได้เขียนถึงผมนั้น เขาบอกว่าเขาสนใจการเลี้ยงกล้วยไม้มาก จึงใคร่จะขอซื้อหนังสือตำรากล้วยไม้สักเล่มหนึ่ง ซึ่งในขณะนั้น ผมได้เรียบเรียงหนังสือตำราการเลี้ยงกล้วยไม้ภาษาไทยเล่มใหญ่ หนาเกือบหนึ่งพันหน้า ใคร ๆ ก็ทราบ ผมยังจำได้ดีว่า วันนั้นผมนั่งอยู่กับโต๊ะทำงานท่ามกลางบรรยากาศที่ค่อนข้างเงียบ ผมได้ความคิดขึ้นมาอย่างหนึ่งคือ ขณะนั้น ผมดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัย ส่วนเขานั้น เป็นนักโทษอยู่ในคุก ฐานฆ่าคนตาย สภาพความแตกต่างทั้งทางด้านจิตใจและทางวัตถุ รวมทั้งทัศนคติที่คนทั่ว ๆ ไปมีความรู้สึกต่อทั้งสองสภาวะนี้ก็แตกต่างกันไปในทางตรงข้าม คนหนึ่ง ใคร ๆ ก็คิดว่า "ใหญ่โต" ส่วนอีกคนหนึ่งนั้น เสมือนอยู่ใน "นรก" ชีวิตทั้งสองมุมนี้ เป็นเรื่องที่น่าศึกษามาก และ "ทางที่เราจะพบกันได้มันอยู่ที่ไหน" ถ้าหากสามารถแลเห็นทางที่จะพบกันได้ คงจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทั้งสองฝ่าย สำหรับผมนั้น อยู่ในฐานะที่จะได้รับสิ่งมีค่าหลายอย่าง โดยเฉพาะจะเป็นการฝึกจิตใจ ไม่ให้หลงตัวเองและลืมตัว คงจะได้รับแสงสว่างของธรรมะ ยกระดับจิตใจให้สูงยิ่งขึ้นได้อีก ส่วนเขานั้น คงจะได้รับความหวังในชีวิต ที่จะเป็นคนดี ทำความดี ในอนาคต ไม่ใช่ในโลกนี้ เขาจะพบแต่ความเลวร้ายไปเสียหมด

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผมอยู่ในฐานะที่เขาอาจจะคิดว่า สูงส่ง ด้วยแล้ว คงจะเป็นพลังในการดึงจิตใจและความหวังในทางที่ดีของชีวิตเขาได้มากทีเดียว ผมจึงได้เอาหนังสือตำรากล้วยไม้ที่ผมแต่ง เล่มหนา เล่มหนึ่ง เขียนมอบให้เขาด้วยลายมือของผมเอง พร้อมทั้งแทรกคติธรรมและการให้กำลังใจแก่เขาลงไปด้วย ส่งทางไปรษณีย์ลงทะเบียนไปให้เขาที่เรือนจำประจำจังหวัดสงขลา ต่อมา ผมก็ได้รับจดหมายตอบจากเขา อ่านจากจดหมายทำให้รู้สึกว่า เขามีกำลังใจขึ้นมาก และผมกับเขาก็ได้เขียนจดหมายถึงกันตลอดมาเป็นครั้งเป็นคราว และผมก็ถือว่า เมื่อผมได้เริ่มต้นไว้แล้วผมจะต้องติดตาม ผมไม่ทอดทิ้งเรื่องนี้ เขียนไปถึงเขาทีไร ก็มักจะคุยในสิ่งที่เป็นสาระ ให้คติและข้อคิดต่าง ๆ ถึงปี ก็มีการส่ง ส.ค.ส. ถึงกันด้วย ใครจะว่า ผู้บริหาร ไม่มีเวลา ผมไม่เชื่อ ทั้ง ๆ ที่ผมก็ได้ทุ่มเททั้งกายและใจตลอดจนเวลาส่วนตัวให้แก่งานในหน้าที่ แต่งานในหน้าที่มนุษยชน ก็เป็นสิ่งที่แต่ละคนจะปฏิเสธไม่ได้ คนที่ทำงานบริหารซึ่งมักจะอ้างว่า วุ่นเหลือเกิน ไม่มีเวลาเลย นั้นส่วนมาก มักจะวุ่นทางใจเป็นเหตุ ถ้าหากใจสงบ คุมสติตัวเองได้แล้ว แม้แต่เวลาว่างเพียงอึดใจเดียว แทนที่จะต้องมานั่งดับอารมณ์ตกค้าง เราสามารถเอาสมองมาใช้ในเรื่องแทรกอื่น ๆ ที่มีสาระได้อีกมาก

พอผมเข้าไปรับหน้าที่รัฐมนตรีฯ. ผมก็ยังเขียนจดหมายถึงเขาอีกเป็นประจำไม่เคยขาด และพยายามทำความเข้าใจให้เขารู้สึกว่า ตำแหน่งนั้น ไม่ใช่อุปสรรคอะไรสำหรับความสัมพันธ์ของเราในโต๊ะทำงานรัฐมนตรีที่ผมนั่งนั้น มีแสตมป์ซื้อเอาไว้มากมาย ว่างสัก 2 หรือ 3 นาที ผมจะเขียนจดหมายถึงคนในระดับทำงาน ซึ่งใคร ๆ มักจะพูดกันว่า ระดับต่ำ ยิ่งคนที่อยู่ในท้องถิ่นห่างไกล ผมจะเขียนไปคุยกับเขาเสมอ ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลูกศิษย์ที่สำเร็จใหม่ ๆ ผมพยายามให้กำลังใจและตรึงคนเหล่านี้ไว้ไม่ให้เกิดการเซ็งตัว และคิดว่า เป็นส่วนหนึ่งซึ่งเป็นพลังผลักดันให้คนที่อยู่สูงขึ้นมา นิ่งเฉยไม่ได้ ผมได้รับจดหมายฉบับหนึ่งจากนักโทษคนนั้นอีก คราวนี้ เขาได้

เขียนไว้ในจดหมายฉบับหนึ่งที่มีถึงผมว่า เขานึกถึงพระคุณของผมมาก เขาได้รับพระราชอภัยโทษมาเป็นครั้งคราวจากโอกาสต่าง ๆ ในไม่ช้า เขาคงจะได้พ้นโทษ ถ้าหากผมต้องการให้เขาทำอะไรเขายินดี แม้กระทั่งด้วยชีวิต ผมเขียนจดหมายติดต่อกับเขาต่อมาอีกระยะหนึ่ง แต่ไม่เคยพูดถึงว่าจะใช้เขาทำโน่นทำนี่ เพราะผมไม่เคยหวังอะไรจากเขา เมื่อผมพ้นหน้าที่รัฐมนตรีมาได้สักหน่อยงานในด้านอื่น ๆ มีมากขึ้น เพราะใคร ๆ ก็คิดว่าผมว่าง จึงมาเชิญไปร่วมโครงการอะไร ๆ หลายด้านในลักษณะอาสาสมัครโดยไม่มีผลตอบแทน ผมให้ความร่วมมือแก่ทุกมหาวิทยาลัย ทุกหน่วยงานเราจึงได้ขาดการติดต่อกันไประยะหนึ่ง จนกระทั่งเมื่อต้นปี พ.ศ. 2525 นี้เอง ผมก็ได้รับการ์ดความสุขปีใหม่จากเขา พอเปิดออกดู ก็รู้สึกอย่างบอกไม่ถูก จะว่าเกิดปิติ ก็อาจจะเป็นได้ เพราะข้อความในนั้นบอกชัดเจน "เจริญพรมายังท่านอาจารย์ที่เคารพ" อาตมาได้พ้นโทษมาประมาณแปดเดือนแล้ว ขณะนี้ได้บวชและจำพรรษาอยู่ที่วัด...ในจังหวัดสมุทรสงคราม ตั้งใจว่า จะบวชและศึกษาพระธรรมไปเรื่อย ๆ" ผมได้เขียนจดหมายไปถึงท่านอีก ส่งบทความที่เกี่ยวกับธรรมะในชีวิตประจำวัน ซึ่งผมเขียนมาสักสองสามปีแล้วไปให้ท่านด้วย ก็ได้รับจดหมายตอบมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมคงจะติดตามต่อไป และอาจหาโอกาสไปเยี่ยมและคุยกับท่าน เพราะเรายังไม่ได้เคยพบตัวกันเลย. สิ่งที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ ลองคิดดูเถอะครับว่า ใครได้อะไร และมีอะไรเกิดขึ้น อาจมองได้หลายแง่หลายมุม ยิ่งถ้าหากสายตาใครมองได้ลึกซึ้ง ก็คงจะได้เห็นภาพซึ่งคนมองตื้น ๆ ไม่อาจมองเห็นได้

วันนี้ ผมได้รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ในผลงานดีเด่นทางด้านกล้วยไม้ ผมขอเรียนให้ทราบว่า เมื่อปี พ.ศ. 2490 ผมจบปริญญาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ทางด้านเคมีการเกษตร สาขา ปฐพีวิทยา หลักสูตร 5 ปี ผมทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การเปรียบเทียบการวิเคราะห์ดินภาคกลางของประเทศไทยทางเคมี 5 วิธี ผมไม่ได้เรียนเรื่องกล้วยไม้มาจากไหนเลย ในสมัยนั้นก็ไม่มีการสอนวิชากล้วยไม้ ไม่มีภาควิชาพืชสวน ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผมออกไปทำงานวิจัยค้นคว้าเรื่องข้าวและพืชไร่ ผัก ต่าง ๆ อยู่ในจังหวัดภาคเหนือ

ผมจับงานกล้วยไม้เป็นงานอดิเรกในยามว่าง ไม่ใช่เพียงเพื่อเลี้ยงกล้วยไม้สำหรับหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง แต่เนื่องจากมีคนพูดกันว่า กล้วยไม้เป็นของคนแก่ ของคนร่ำรวย ของไร้สาระ แต่ผมกลับมองไปว่ามันอยู่ที่คนทำ อย่าไปโทษของเลย ยิ่งถ้าหากเราสร้างสรรค์ดี ๆ ให้คนหลายรูปแบบ หลายอาชีพ หลายฐานะ หลายวัย และหลายชาติหลายภาษา หันมาสนใจได้ เราคงจะได้เรียนรู้เรื่องราวของคนหลายรูปแบบ เป็นการฝึกให้เราได้รู้จักและเข้าใจคนในสภาวะต่าง ๆ ได้อย่างดี ผมคิดอย่างนี้เลยรู้สึกว่า งานกล้วยไม้เป็นงานที่ท้าทายมาก และจริง ๆ ครับ ผมไม่เคยนึกเลยว่า จากสิ่งที่ไร้สาระจนกลายมาเป็นเรื่อง นำเอางานชุมนุมกล้วยไม้โลกมาจัดในประเทศไทยได้ มันจะเป็นเรื่องที่เป็นความจริงขึ้นมาได้เลย เพียงแต่เราได้มุ่งทำงานตามอุดมการณ์เท่านั้น สิ่งทั้งหลายมันมาเอง และเมื่อมันมาได้ มันก็อาจจะไปได้เช่นกัน ถ้าหากคน ในทัศนะของส่วนรวม ไม่ทำในสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผลและชอบด้วยหลักธรรม ผมก็มีเรื่องที่จะเรียนให้ทราบเพียงเท่านี้ครับ.

อย่างไรก็ตาม ผมก็ตอบขอบคุณสภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ได้กรุณาให้ความสนใจในตัวผมในครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผมหมายถึงน้ำใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ถ้าหากเป็นเรื่องของเงินตราดี.

หมายเหตุ เรื่องนี้ ได้นำเทปบันทึกเสียงที่นำเข้าไปบันทึกในวันนั้น มาถอดเทป และเนื่องจากได้สังเกตุว่า เวลาสัมภาษณ์ในวันนั้น จำกัดมาก มีบางอย่างที่พูดไม่ละเอียด จึงได้ส่งบันทึกนี้ให้ศาสตราจารย์ระพี สาคริก กล่อมเกลาและขยายความให้กระจ่างชัด โดยรักษาประเด็นเดิมไว้อย่างครบถ้วน เพื่อส่งให้บัณฑิตและผู้สนใจที่ขอเอาไว้จำนวนหลายรายด้วยกัน. เพราะการให้สัมภาษณ์ของศาสตราจารย์ระพี สาคริก ในวันนั้น มีแนวทางซึ่งไม่เหมือนกับท่านอื่น ๆ และเรียกร้องความสนใจเป็นอย่างมากจากที่ประชุม เป็นที่กล่าวถึงกันมาหลายคนด้วยกัน.

จากบัณฑิตผู้จัดทำ

เรียน คุณไว ตาทิพย์ ที่นับถือ

ผมได้อ่านไทยรัฐ ฉบับที่ 9046 วันพฤหัสที่ 28 ตุลาคม 2525 ในคอลัมของคุณที่เขียนเรื่องการไปทอดกฐินของคุณแล้ว แม้คุณจะได้ออกตัวไว้ว่า เป็นเรื่องส่วนตัว แต่ก็มีประเด็นที่น่าหยิบยกมาคิดเพื่อผลของส่วนรวมหลายประเด็น ผมใคร่จะยกมาประเด็นเดียว เพราะถ้าพิจารณาหลาย ๆประเด็น คงจะยืดยาวมาก

แม้คุณจะเขียนว่า เป็นครั้งแรกที่คุณเป็นเจ้าภาพ สิ่งประทับใจผมก็คือ วรรคถัดมา ที่คุณปรารภว่า "กฐิน...ที่ผมตั้งใจเอาไว้แล้ว...จะให้แม่อุ้มผ้าไตรและอุทิศกุศลให้พ่อ!" อ่านแล้วรู้สึกซึ้งมาก พ่อและแม่จะได้รับอานิสงแค่ไหน ผมไม่ขอกล่าว แต่สิ่งแรกคือ "คุณธรรมแห่งความเป็นลูก" ลูกผู้เปี่ยมด้วยกตัญญูในส่วนลึกของหัวใจ และปฏิบัติในสิ่งที่แสดงออกถึงความกตัญญูนั้น ย่อมแสดงถึงจิตใจที่ไม่เลื่อนลอยไปตามลม แต่มีหลักยึดเหนี่ยวให้มีความมั่นคง นอกจากนั้น ผู้ที่มีกตัญญู ย่อมสท้อนให้เห็นถึงความจริงใจ คนเราถ้าจริงใจกับผู้มีพระคุณย่อมจริงใจกับผู้อื่น และจริงใจต่อส่วนรวม คนที่ขาดความจริงใจแล้วไม่ว่ากับใคร ย่อมไม่มีความจริงใจทั้งสิ้น

ทุกวันนี้ เด็กจำนวนไม่น้อยที่ว้าเหว่ หลายคนไม่รู้จักพ่อแม่ของตนเอง ไม่ได้รับรสของความอบอุ่นของบรรยากาศครอบครัว เขาเติบโตขึ้นมาท่ามกลางบรรยากาศของความหวาดระแวง และท่ามกลางบรรยากาศที่สร้างความรู้สึกเปรียบเทียบ และเมื่อมันบ่อย ๆเข้า ก็กลายเป็นความคิดที่มองสังคมในแง่ร้าย ไม่ไว้ใจใคร ไม่เห็นคุณธรรมของความเป็นพ่อแม่กับลูก แต่เขาก็ต้องโตขึ้น ต้องอยู่ร่วมสังคมกับลูกหลานของคนที่เกิดมาท่ามกลางความอบอุ่นด้วย อนาคตของเขา จึงมีผลต่ออนาคตลูกหลานของทุก ๆคน เด็กเหล่านี้ มีอยู่ทั่ว ๆไป พบเห็นอยู่ทุก ๆวัน ทุกสถานที่ แม้แต่ท่ามกลางการจราจรบนถนน

ใครที่พอจะช่วยเด็กเหล่านี้ได้ ไม่ใช่ช่วยด้วยวัตถุเงินทอง แต่ก่อนที่จะหาคำตอบได้ว่า จะช่วยด้วยวิธีใดนั้น ส่วนลึก คือ ต้องสนิทใจและจริงใจด้วยเมตตาธรรมที่แท้ วิธีการที่ดีที่เหมาะสม ย่อมจะตามมาเอง และมีลักษณะตลอดจนบรรยากาศเป็นธรรมชาติไม่ใช่การเสแสร้ง

ผมบูชาน้ำใจของคุณครับ คุณไว ตาทิพย์ เพียงคำปรารภลงเป็นข้อเขียนสั้น ๆ แต่กินใจมาก

"จะให้แม่อุ้มผ้าไตร และอุทิศกุศลให้พ่อ" ผมขออภัยนะครับ ไม่มีเจตนาจะละลาบละล้วง ด้วยความเคารพจริง ๆ หากผมเป็นท่าน หรือเป็นดวงวิญญาณของท่านที่ทราบได้คงจะมีความสุขที่สุด สุขที่ลูกได้บรรลุถึงแก่นแท้แห่งคุณธรรมของความเป็นลูก ซึ่งไม่มีอื่นใดจะมีคุณค่าเหนืออีกแล้ว และเป็นสิ่งที่พ่อแม่ที่ดีพึงปราถนาในตัวลูกยิ่งเหนือสิ่งอื่นใด

ผมขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดลบันดาลให้ชีวิตคุณ ซึ่งเปี่ยมด้วยบุญและกุศลอันแท้ จงประสพแต่ความสุขและความรุ่งเรืองอย่างแท้จริงในอนาคต

ด้วยความนับถืออย่างสูง

ป.ล. ผมเขียนถึงคุณบ่อย ๆครับ แต่ไม่ได้หมายความว่าจะต้องนำลงพิมพ์เสมอไป เพราะส่วนตัวผม ผมไม่ต้องการดัง ไม่ต้องการเป็นอะไรต่ออะไรในชีวิตนี้ ขอรับใช้เพื่อนมนุษย์อย่างคนธรรมดา ๆคนหนึ่งเท่านั้นก็พอแล้ว ขณะนี้ มีคนมาหา มาขอ ขอให้สมัครสส. ก็หลายราย ล้วนแต่อ้างว่า จะได้เป็นรัฐมนตรี ทำไมเขาอ้างอย่างนั้นกับผม ผมมองภาพสท้อนแล้ว เห็นแต่สาเหตุของความวุ่นวายและความสับสนด้วย บางครั้งก็คิดในใจว่า เอาตำแหน่งจะเป็นนี่เป็นโน่นมาพูดกับผม เขาจะมาหาผม ทำไมเขาไม่ดูผมให้เข้าใจ

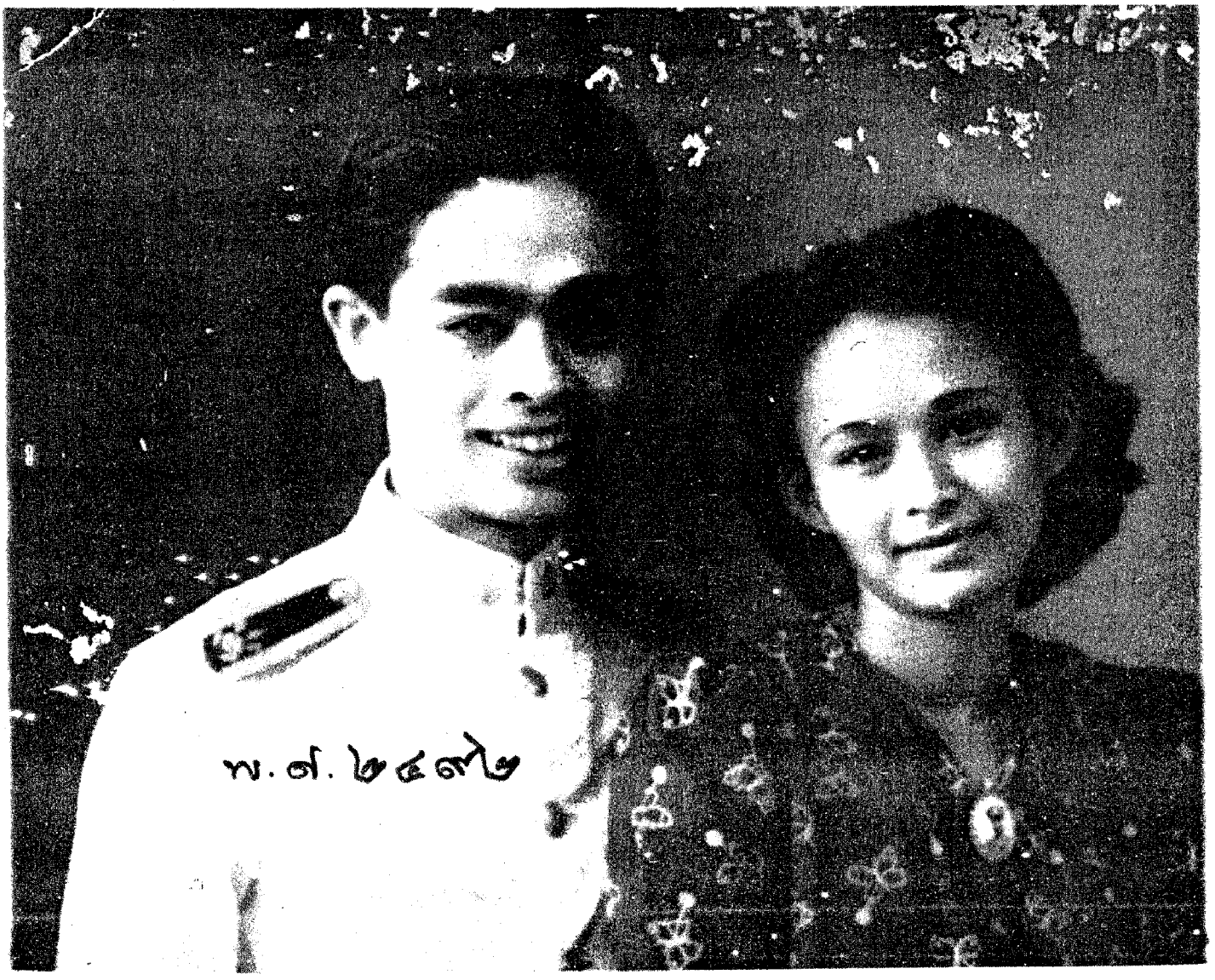

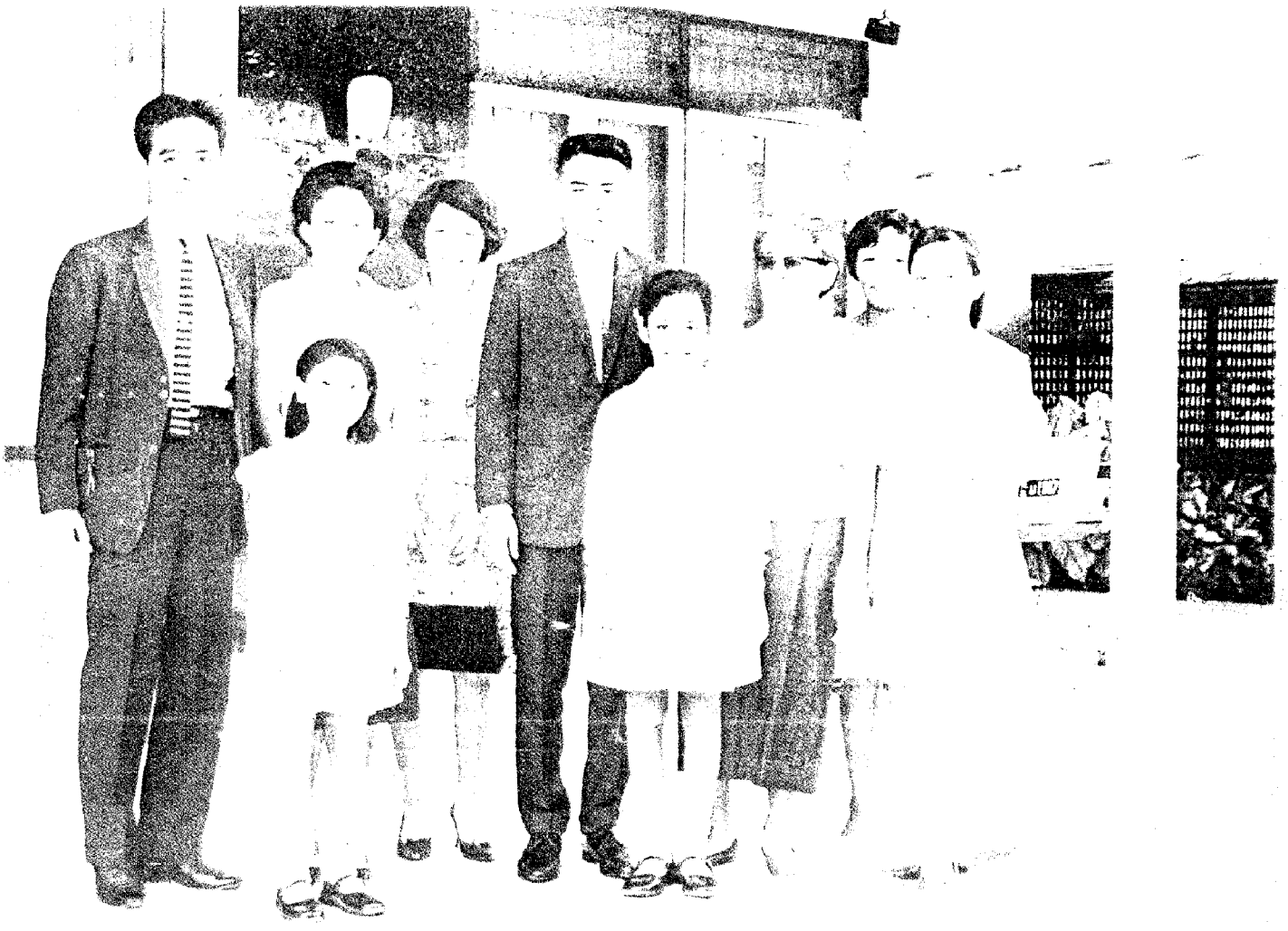

คุณธรรมในครอบครัว

ครอบครัวเป็นฐานชีวิตของคนทั่ว ๆไปในทุก ๆเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการงานอาชีพ การสังคม และความมั่นคงเป็นปึกแผ่นในด้านส่วนตัว เรากล่าวกันเสมอ ๆว่า ครอบครัวที่มีแต่ความวุ่นวายหรือแตกแยก จะมีผลกระทบกระเทือนต่อการงาน และความสัมพันธ์ถึงชีวิตร่วมสังคมกับเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ และมีปัญหาแก่บุตรธิดาอันเป็นเยาวชนที่เติบโตขึ้นมาในระยะยาวด้วย

หลังจากพิธีสมรสเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2490 แล้ว เราอยู่กรุงเทพฯ อีกเพียงไม่กี่วันก็เดินทางไปทำงานในถิ่นทุรกันดาร ทั้ง ๆที่ตำแหน่งราชการที่ใคร ๆเขาว่า หรูหราก็มีรออยู่ในกรุงเทพฯ แต่ผมไม่ต้องการมัน ผมต้องการใช้ชีวิตหาประสบการณ์ในบรรยากาศที่ทุรกันดาร ซึ่งคุณกัลยาไม่เคยมาก่อน เธอจึงต้องอดทนอย่างน่าเห็นใจ เงินเดือนผมในขณะนั้น เพียง 512 บาท และคุณพ่อคุณแม่ ไม่มีอะไรเป็นมรดกไว้ให้ นั่นเป็นเพราะไม่ใช่วัตถุประสงค์ของท่าน ท่านเคยพูดว่า ฉันไม่มีอะไรจะให้ นอกจากดิ้นรนเพื่อให้การศึกษา บรรยากาศเท่าที่ได้ผ่านมาแล้ว ได้ฝังเอาค่านิยมที่ไม่ใช่วัตถุเข้าไว้ในส่วนลึกของหัวใจของเรา แม้เงินเดือนเราจะน้อยนิด แต่ใครคนยากคนจนมาหาเรามีน้ำใจพร้อมเสมอที่จะเกื้อกูล

บุตรคนโตของเรา เป็นชาย ชื่อระวิพรรณ สาคริก เขาเกิดที่แม่โจ้ เกิดในป่าที่กันดาร เมื่อปีพ.ศ. 2491 แต่เราก็ได้น้ำใจจากคุณหมอหม่อง แห่งโรงพยาบาลแมคคอมิค ซึ่งคนทั้งเมืองเชียงใหม่เรียกท่านว่า "พ่อ" เพราะท่านไม่เคยคิดเงินค่ารักษาพยาบาลจากคนยากคนจน

ในระยะนั้น ก็มีบัณฑิตรุ่นน้อง ที่ส่งไปช่วยงานราชการวิจัยการเกษตร ไปอยู่กินที่บ้านเรา เราก็ไม่เคยรับเงินทองจากเขา มีนักศึกษาแม่โจ้เป็นกลุ่ม ไปรับประทานอาหารที่บ้านตอนเย็นด้วย

เมื่อเราได้ย้ายมาอยู่กรุงเทพแล้ว ก็มีบัณฑิตรุ่นน้องที่ทำงานอยู่กับผมและยังเป็นโสด ไปอยู่กินเสมือนอยู่ในครอบครัว ครอบครัวเราจึงไม่เคยขาดเพื่อนทางใจ เขาเหล่านี้มีน้ำใจกับเราเสมือนญาติในครอบครัวเจ็บไข้ได้ป่วย เขาจะแสดงน้ำใจบริการในสิ่งต่าง ๆ

ผมทำงานอย่างหามรุ่งหามค่ำ จนในปี พ.ศ. 2493 เราก็ได้บุตรชายคนที่สองคือ พีระพงศ์ สาคริก ขณะนั้น เรายังพำนักอยู่ในบ้านของราชการ จนกระทั่งเราได้รับความช่วยเหลือจากคุณพ่อของคุณกัลยาค้ำประกันให้เราได้กู้เงินจากธนาคารมาปลูกบ้านไม้หนึ่งหลังลงในบริเวณที่ซึ่งได้รับจากท่านเมื่อตอนสมรส ซึ่งเราจะต้องผ่อนชำระด้วยน้ำพักน้ำแรงของเราเอง ที่ดินที่ปลูกบ้านก็เพียงถมไว้ส่วนเดียว คือส่วนที่ปลูกบ้านทำถนนเข้าบ้าน และสร้างเรือนกล้วยไม้หลังเล็ก ๆอีก 1 หลัง เพราะเราคิดว่า ส่วนที่เหลือยังไม่จำเป็นในระยะแรก

เมื่อเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ได้ระยะหนึ่ง คุณกัลยาก็ได้งานทำ รวมเป็นสองแรงด้วยกัน เงินเดือนที่ผมได้มานั้น ถึงมือคุณกัลยาทันทีทุกเดือน ไม่เคยขาด แต่เมื่อผมขอไปจับจ่ายอะไร ก็ไม่เคยขัดข้อง บางคนอาจคิดว่า ผมกลัวภรรยา หรืออยู่ใต้อำนาจภรรยา แต่ขอให้พิจารณาดูชีวิตในครอบครัวเราต่อไป เพื่อหาคำตอบที่ลึกกว่านั้น

ผมใช้ชีวิตตะลุยงานโดยไม่มีการหันหลัง ไม่ว่าจะหันหลังมาเพื่อการลังเลกับความสนุกสนานเพลิดเพลินและความสุขส่วนตัว ผมแทบจะลืมทุกอย่างนอกจาก "งาน และ งาน" ผมลืมแม้กระทั่งว่า ครอบครัวจะมีทุนรอนจับจ่ายพอใช้หรือไม่พอใช้ เมื่อได้ให้ไปแล้วก็ตัดความห่วงไปเลย มีแต่การแบมือขอใช้อย่างเดียว และในระยะต่อ ๆมา การขอใช้ส่วนใหญ่ ไม่ได้เอาไปใช้ส่วนตัวเท่าไรนัก เรื่องการใช้ส่วนตัว จะว่าเท่าที่จำเป็นก็แทบจะมีน้อย เพราะเสื้อผ้า เครื่องใช้ส่วนตัว คุณกัลยาเป็นธุระหาให้ เมื่อได้สังเกตุเห็นผมขาดโน่นขาดนี่ก็หาให้เอง ลำพังผม ไม่ค่อยจะได้หันมาดูว่าตัวเองนั้น มีอะไร ไม่มีอะไร ส่วนใหญ่ ถ้าเป็นเรื่องงานที่ผมสนใจ ที่ผมสนุกกับมัน โดยเฉพาะงานที่เกี่ยวกับประชาชนทั่วไป ค่าใช้จ่าย ไม่ว่าจะไปบรรยายที่ไหน ใครจะเชิญไป เราควักกระเป๋า

เอง และไม่เคยคิดอะไรกับมัน ความสบายใจและความสุขมันอยู่ได้ทำงาน และทำงานให้คนอื่น บางครั้ง แม้จะไปราชการ เบิกเงินเบิกทอง มันยุ่งยากนัก เราก็เลยไม่เบิกเอาเสียเลย หมดภาระหมดกังวลไป เอาเวลาไปตะลุยงานดีกว่า ซึ่งคุณกัลยาไม่เคยที่จะปริปากบ่นเลยแม้แต่น้อย

ในระหว่างที่เรายังอยู่บ้านหลวง เธอใช้เวลาว่าง เพาะเห็ดฟางแปลงเล็ก ๆยาวเพียงประมาณ 3 เมตร พอเห็ดเป็นผล ในวันเสาร์อาทิตย์ เธออยากได้ลำไพ่เล็ก ๆน้อย ๆ เราก็เลยนึกสนุก ผมเป็นคนถือกระเป๋าเสื่อใส่เห็ดสด ขึ้นรถเมล์ไปส่งด้วยกันถึงตลาดเก่า ที่เยาวราช ซึ่งมีคนหลายรูปแบบหนาแน่นมาก พอส่งเห็ดได้ราคากิโลกรัมละ 8 หรือ 9 บาท เสร็จสรรพออกมายืนรอรถอยู่ริมถนน ผมก็ถูกคนล้วงประเป๋าและดึงเอาปากกาไป

เมื่อได้ย้ายมาอยู่บ้านที่เป็นของเราเอง คุณพ่อท่านบอกว่า เราอยู่บ้านของเราเองดีกว่า แม้ว่าจะเป็นหนี้เป็นสิน เราก็ยังมีสิทธิ์ทำอะไรต่ออะไรเองได้ นอกจากนั้น บ้านราชการก็ควรจะได้มอบให้ผู้อื่นที่เขาเดือดร้อนมากกว่าเราได้เข้าพักอาศัย ซึ่งแนวความคิดและความรู้สึกของเราเองก็สอดคล้องต้องกันกับที่ท่านผู้ใหญ่ได้ให้ไว้ เราได้ยินข้าราชการผู้ใหญ่บางคน อยู่บ้านของทางราชการจนชินต่อเติมอะไรต่ออะไรก็เรียกร้องจากราชการเสียอีก ยิ่งกว่านั้น พอมีบ้านของตนเองแล้ว ก็เอาไปให้เช่าหารายได้ และยังคงอยู่บ้านหลวงต่อไปโดยไม่คำนึงถึงใครต่อใคร ทำให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันอย่างไม่น่าจะเป็นสิ่งสวยงามเลย

เมื่อเราได้ออกมาอยู่บ้านของเราเองได้ระยะหนึ่ง เราก็สร้างเรือนกล้วยไม้ ผมจำได้ดีว่า ในระยะแรก ๆ เราคิดว่า เราจะใช้เวลาว่างจากงานเพาะกล้วยไม้ ขายเพื่อหารายได้เข้าครอบครัว เราเห็นตัวอย่างในระยะนั้น ๆ แม้จะมีคนที่ผสมและเพาะกล้วยไม้อยู่บ้าง เขารวยกัน เราคิดว่า เราจะทำบ้าง แต่หลังจากที่เราได้สัมผัสกับประชาชนทั่ว ๆไปนานเข้า ความคิดนี้มันเปลี่ยนไปได้อย่างไร เราก็ไม่ได้วิเคราะห์ดูในขณะนั้น การผสมกล้วยไม้ เพาะกล้วยไม้จนได้ลูกเล็ก ๆออกมามากมาย เราก็จำหน่ายออกไปสู่ตลาดของผู้ที่นิยมสนใจ การออกโทรทัศน์ก็เป็นส่วนที่ทำให้ประชาชนชื่นชมยินดี แรงเพิ่มพูนในศรัทธานี้ เป็นส่วนหนึ่งซึ่งทำให้เราเอาเงินที่ขายกล้วยไม้ได้ มาใช้จับจ่ายเพื่องานของส่วนรวมจนกระทั่งสามารถสร้างกลุ่มสร้างสมาคมขึ้นได้ ต่อมา สมาคมก็เกิดขึ้นในท้องถิ่น และมันก็เป็นผลมาจากการที่เราเปิดการอบรมเผยแพร่ ค่าอบรม หรือแม้แต่ค่าน้ำมันรถ เวลาว่างซึ่งแทนที่เราจะได้พักผ่อนหลังจากเลิกงานประจำ ก็ต้องตากฟ้าตากฝนเข้าเมืองไปบรรยายจนมืดจนค่ำ เราก็ไม่เอาเงินที่เราหาได้มาใช้, หนี้สินเราจึงไม่มีวันที่จะหมด เติมลงไปแล้วมันก็งอกมาใหม่

เขาว่า ผู้หญิงนั้น มีจำนวนไม่น้อยที่ว่า เมื่อสามีมีรายได้ นอกจากจะเก็บรวบรวมแล้ว หากมีอะไรพิเศษก็จะรวบรวมด้วย คุณกัลยา ไม่เคยที่จะเป็นเช่นนั้น เธอไม่เคยปริปากในเรื่องการจับจ่ายเงินที่ผมจ่ายไปอย่างไม่คิดหน้าคิดหลังในเรื่องของงานส่วนรวม แม้ผมจะไปบรรยายจนมืดจนค่ำหรือออกต่างจังหวัด เธอจะพยายามเรียนรู้และไปช่วยงานด้วยแทบจะไม่ขาด จนบรรดาผู้ที่รับการบริการทางวิชาการจากผม มีความสนิทสนมและรักนับถือเธอไม่น้อยไปกว่าผม และนี่แหละ เป็นการสร้างบรรยากาศของความเป็นญาติสนิทขึ้นในแทบจะทุกหนทุกแห่ง ไม่เพียงในประเทศไทย แม้ในต่างประเทศทั่ว ๆไป หากครั้งใดที่เธอไม่ไปด้วย หลายคนจะถามถึงเธอ ดังนั้น เมื่อเราเดินทางไปต่างประเทศ เราจึงได้รับการรับรองโดยเปิดบ้านให้พักในครอบครัวด้วยบรรยากาศที่อบอุ่น ถ้าหากครอบครัวใด พ่อบ้านแม่บ้านมีอายุสูงกว่าเรา เขาจะปฏิบัติกับเราเสมือนลูกหลานจริง ๆ และเธอไปอยู่ในครอบครัวใด ชาติใด ภาษาใด เธอจะช่วยเขาทำกับข้าว ล้างถ้วยชาม เก็บกวาดบ้านเหมือนบ้านของเราเอง

ผมยอมรับว่า ครอบครัวมีส่วนอย่างยิ่งในการที่สนับสนุนให้สังคมยอมรับ และทำให้การเข้าถึงชีวิตทุกชาติทุกภาษาได้เกิดความสมบูรณ์ ถ้าหากภรรยารู้จักการวางตนและมีนิสัยตลอดจนความคิดสอดคล้องกันกับสามี ครอบครัวที่แตกแยกนั้น จะมีความรู้เพียงใดก็ตาม ความศรัทธาที่ได้รับจากสังคม ย่อมเสื่อมลง

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2496 คุณพ่อไปเลหลังรถยนต์มาคันหนึ่ง แต่เราต้องจัดการจ่ายเงินเอง ท่านเป็น

คนช่วยจัดการซื้อและซ่อมแซม รวมทั้งสิ้นหมดค่าใช้จ่ายไปประมาณ 10,000 บาท เป็นรถยี่ห้อสโกด้า เราได้มีรถใช้ในการทำงานภายนอก แต่เราก็ต้องแบกภาระค่าน้ำมันและค่าบำรุงรักษาด้วย เย็น ๆค่ำ ๆเราก็ขับรถไปให้ความรู้แก่ประชาชน กว่าจะกลับถึงบ้าน ได้รับประทานอาหารก็ประมาณ 2 ทุ่ม สิ่งที่หาเป็นเงินเป็นทองเข้าบ้านในยามว่าง ก็เอาไปใช้ในเรื่องของส่วนรวมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น หนี้สินจากการปลูกบ้าน มันก็ตื้นขึ้นอย่างเชื่องช้า ร่วม 14 ปี พอหมดหนี้บ้านเก่าซึ่งเป็นบ้านไม้ก็ผุพังพอดี จึงต้องเอาโฉนดที่ดินไปกู้จากธนาคารอีกครั้งนี้ เราสร้างบ้านถาวรขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2506 จากหนี้สินก้อนใหม่ซึ่งใหญ่กว่าเดิม

ในช่วงนี้ เรามีนิสิตชายหญิงมาอยู่ที่บ้านอย่างจริงจัง เราไม่เคยคิดค่าใช้จ่ายหรือรับอะไรตอบแทนแม้แต่น้อย นอกจากน้ำใจที่มี และยังมีมาจากผู้ปกครอง รวมทั้งเพื่อนฝูงของเขาทั้งหลายอีกเป็นจำนวนมาก บรรยากาศในบ้าน เสมือนเรามีญาติสนิทและลูกหลานมากมาย ผู้ที่ไม่ได้อยู่กับเรา ก็ยังได้มาเยี่ยมเยียน มารับประทานอาหาร มาปรึกษาการเรียนและกิจกรรม มาพักผ่อนคุยกันและเล่นกันกับลูกของเราเสมือนพี่น้อง บ้านเราจึงไม่เคยขาดน้ำใจ ทุกครั้งที่มาและแทบจะทุกวันด้วย คุณกัลยาได้ให้ความรักความเมตตาเสมอเหมือนลูกหลาน และระหว่างนิสิตออกค่ายอาสาพัฒนาในจังหวัดทุรกันดาร ผมไปเยี่ยมเด็ก ๆไปทำงานและกินนอนกับเด็ก ๆ คุณกัลยาก็ไปด้วย ไปช่วยทำงาน ทำอาหารในแค็มป์และนอนกับนิสิตหญิงในเต็นท์หญิงด้วย ส่วนนิสิตที่ไปอยู่กับเราในครอบครัว มีติดต่อกันเรื่อยมา บางครั้งถึง 4 คน จบการศึกษาแล้ว ก็อยู่ต่อมาอีกจนมีครอบครัวจึงแยกไป และเรามีการไปมาหาสู่กันเสมอเป็นครั้งคราว ผมถือว่า นี่คือการเรียนการสอนจากชีวิตจริง และมีผลลึกซึ้งมาก

ลูกคนที่ 3 ของเรา เป็นชายอีก คือ วงศ์ระวี สาคริก เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2495 ที่บ้านของเราเอง และคนสุดท้องเป็นหญิง มาลีกันยา สาคริก เกิดที่บ้านเช่นเดียวกันเมื่อปี พ.ศ. 2498 เรามีบุตรด้วยกัน 4 คน ถ้าหากพ่อและแม่วางตัวไม่เหมาะสม จะเกิดปัญหาขึ้นระหว่างเด็ก ๆที่มาใกล้ชิดกับเราและลูกเราอย่างแน่นอน ผมเคยได้ยินคำปรารภจากบางคนในสำนักงานราชการและธุรกิจที่รับเด็ก ๆ ซึ่งผ่านไปจากครอบครัวของเราเข้าทำงานว่า มีลักษณะและอุปนิสัยน่าพอใจทั้งสิ้น ทำให้เรารู้สึกว่า เราได้ช่วยเหลือสังคมภายนอกในอีกรูปแบบหนึ่ง แม้แต่การที่ผมไปงานในต่างจังหวัดก็มักจะชวนเด็ก ๆไปด้วย โดยไม่บอกว่า ให้เขาไปเรียนรู้การทำงานของเราด้วยตัวเขาเอง เขาจะรู้สึกซึ้งในน้ำใจที่ผมและคุณกัลยาได้รับจากคนในต่างจังหวัดจำนวนมาก ทั้ง ๆที่เราก็ไม่มีอำนาจหรืออิทธิพลการเงินใด ๆเลย เพื่อเขาจะได้เก็บไปคิดเอาเองว่า เขาควรจะเลือกแนวทางชีวิตทางไหน

เมื่อปี พ.ศ. 2507 ครอบครัวของเรา ได้ขอรับเด็กอเมริกันที่มาด้วยทุนโครงการ อเมริกัน ฟิลด์ เซอวิส ไว้หนึ่งคน พักอาศัยอยู่ในครอบครัวของเรา 10 สัปดาห์ ด้วยความที่เราอยากจะให้ลูกเราได้เรียนรู้ภาษาอังกฤษและเรื่องราวต่าง ๆจากภายนอก เราได้เลี้ยงเด็กคนนี้เหมือนลูกเราด้วย ดังนั้นหลังจากที่เขาได้เดินทางกลับไปสหรัฐอเมริกาแล้วไม่นานนัก พ่อของเด็กนี้ ก็ได้โทรศัพท์ทางไกลมา ขอให้ลูกคนโตของเราซึ่งอายุไล่เรี่ยกันกับลูกชายเขา ไปอเมริกาและครอบครัวเขาจะเลี้ยงดูเสมือนลูก ตลอดจนส่งเสียให้เรียนหนังสือในมัธยมปลายจนเข้ามหาวิทยาลัย เราจึงได้ตกลงใจส่ง ระวิพรรณ (ลูกปุ๊ก) ไปโดยที่คุณตาของลูกช่วยออกค่าเครื่องบินให้ ส่วนค่าใช้จ่ายทางโน้น เราไม่ต้องเสียเลย จนถึงชีวิตมหาวิทยาลัย เราจึงได้ให้เดือนละ 35 เหรียญสหรัฐ

เมื่อปี พ.ศ. 2509 หลังจากการประชุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 5 ที่มลรัฐแคลิฟอร์เนียแล้ว ผมและคุณกัลยาได้เดินทางไปเยี่ยมลูกซึ่งอยู่ที่มลรัฐไอดาโฮ หลังจากที่เขาได้เดินทางจากประเทศไทยไปแล้วประมาณ 9 เดือน เราได้พบว่า ลูกได้เปลี่ยนแปลงไปมากพอสมควร โดยได้รับวัฒนธรรมอันเกิดจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและบรรยากาศใหม่ ๆเข้าไว้อย่างเห็นได้ชัดจากความคิดอ่านและลักษณะที่แสดงออก และมีส่วนผูกพันกับครอบครัวใหม่มาก เมื่อหันกลับไปพิจารณาในอดีต ลูกอยู่ที่บ้านมีความผูกพันกับบ้านมาก ไม่ค่อยได้ออกไปสัมผัสภายนอกมากนักนอกจากตื่นแต่เช้ามืดไปโรงเรียนและพลบค่ำก็กลับบ้าน เพราะโรงเรียนอยู่ใกลมาก พ่อและแม่ก็สนใจงานนอกบ้านจนกระทั่งหลายครั้งหลายหน ไปค้างต่างจังหวัด แม้แต่วันหยุดเสาร์อาทิตย์ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้อยู่บ้าน

ออกไปบรรยายตามต่างจังหวัดเป็นประจำ ดังนั้น เมื่อลูกได้รับบรรยากาศภายนอกที่แปลกไปในช่วง 3 เดือนแรก ลูกเดือดร้อนอย่างหนักด้วยโรคคิดถึงบ้าน แต่พอปรับตัวได้แล้ว จึงมีการเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา แต่ลูกก็ไม่ได้เสียหายอะไร เขาเป็นตัวของตัวเองยิ่งขึ้น ระหว่างหยุดพัก ระยะปิดภาคก็ไปรับจ้างทำงานตามโรงงานตั้งแต่ล้างพื้น ต่อมาก็เป็นคนขับรถบรรทุกขนาดใหญ่ขนผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรของโรงเรียน ไปส่งในมลรัฐต่าง ๆ ทุกครั้งที่ปิดภาคเรียน ลูกจะมารับจ้างที่โรงงานนี้ เพราะเป็นที่รู้จักดีอยู่แล้ว

ลูกได้เข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยแห่งมลรัฐยูท่า ในสาขาวิศวกรรมการบิน รวม 4 ปี และในระหว่างปิดภาคเรียนก็ได้กลับไปที่เมืองแนมป้า มลรัฐไอดาโฮ ไปทำงานที่โรงงานเดิม ดังนั้นเมื่อจบการศึกษาแล้วทางโรงงานจึงขอจ้างไว้ทำงาน จนกระทั่งได้เป็นหัวหน้างานคุมคนงานกว่า 300 คน ลูกได้แต่งงานกับสตรีที่เมืองเดียวกันซึ่งจบจากมหาวิทยาลัยเดียวกัน และมีครอบครัวอเมริกันอีกครอบครัวหนึ่งซึ่งลูกได้ไปอยู่กับเขาด้วยการอ้าแขนรับเขาหลังจากครอบครัวแรกต้องย้ายที่อยู่ ครอบครัวที่สองนี้ก็รักลูกเสมือนลูกแท้ ๆ และยังได้เป็นเจ้าภาพแต่งงานให้ แทนพ่อแม่ของลูกด้วย ซึ่งในขณะนี้ ลูกได้มีบุตรชายคนหนึ่ง อายุ 9 ขวบกว่าแล้ว เราทำใจได้ว่า เขาจะอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม แต่ถ้าหากเขาเติบโตเป็นคนดี ก็เป็นเรื่องของชีวิตที่ดีเรานั้น ไม่ได้เป็นเจ้าของอะไรได้ทั้งนั้น สิ่งที่เราควรจะมุ่งก็คือ การยอมรับสภาพความจริง และความเข้าใจชีวิตที่แท้

ลูกคนที่สอง พีระพงศ์ สาคริก (ลูกจ๊อบ) ลูกคนนี้ได้เติบโตขึ้นในบ้านจนกระทั่งถึงชีวิตสอบเข้ามหาวิทยาลัย เขาสอบเข้ามหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ไม่ได้ แต่สอบติดภาคสมทบของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีข้อแม้จากมหาวิทยาลัยว่า ทางมหาวิทยาลัยไม่มีหอพักให้ ถ้าหากมีที่พักเอง ทางมหาวิทยาลัยก็ยินดีรับเข้าศึกษาต่อ ในระยะนั้น เป็นโชคดีของเราด้วย เพราะได้เคยมีนิสิตหญิงคนหนึ่งจากภาควิชาพืชสวน ไปอยู่ในครอบครัวของเรา จนกระทั่งเรียนจบหลักสูตรปริญญาตรีหลักสูตร 5 ปี และได้ฝากฝังรับรองให้เข้าทำงานที่คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เธอเป็นเด็กเรียบร้อย มีนิสัยดีมาก ขยันหมั่นเพียร มีความรับผิดชอบสูง และเรียนเก่งด้วย ระหว่างที่อยู่ในครอบครัวเราก็ทำตัวเสมือนลูกหลานจริง ๆ มีความรักและปรานีน้องหรือลูก ๆ ของเราเสมือนน้องจริง ๆ

ทันทีที่คุณพ่อคุณแม่เธอได้ทราบเรื่อง ก็ได้ขอให้พักในครอบครัวด้วย เราจึงได้ส่งลูกจ๊อบไปอยู่เชียงใหม่ เราทราบว่า ที่บ้านนี้เป็นตึกแถว ด้านล่างเป็นร้านจำหน่ายรองเท้า คูหาเดียว อยู่หน้าโรงภาพยนตร์ศรีนครพิงค์ ได้สอนลูกไปว่า เมื่อไปอยู่ที่ในครอบครัวนี้ ว่างต้องช่วยทำงาน อย่ารังเกียจงานทุกชนิดทุกประเภทที่เป็นงานบริสุทธิ์ วันหนึ่ง เราไปเยี่ยมลูกที่เชียงใหม่ ในขณะนั้น ผมเป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อยู่ ได้เห็นลูกยืนช่วยขายรองเท้าอยู่หน้าร้าน ผมและคุณกัลยารู้สึกพอใจมาก และคิดว่า ลูกเราคงจะมีชีวิตอนาคตไปได้แน่ เพราะเขาได้เรียนรู้ถึงการรับผิดชอบชีวิตตนเอง และความมีเหตุผล

เขาได้จบการศึกษาและไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยมลรัฐยูท่า สหรัฐอเมริกา ในสาขาเศรษฐศาสตร์ ด้วยเงินที่เราจ่ายให้เขาเพียงเดือนละ 35 เหรียญสหรัฐ เขาหาเงินเสริมเองด้วยการหางานรังจ้างล้างชามตามร้านอาหาร ส่วนทางบ้านนั้น คุณกัลยาระบายให้ผมฟังถึงความตึงเครียดในเรื่องการเงินที่จะต้องส่งเสียให้ลูกเรียน แต่เราเองก็ไม่เคยที่จะรังเกียจในการจับจ่ายเพื่อการช่วยเหลือผู้อื่น เรารักน้ำใจเด็ก ๆ ลูกศิษย์ทุกคน คุณกัลยาเคยเร่งการเรียนของลูกเพื่อให้จบเร็ว ๆ แต่ลูกได้ตอบมาว่าการจบเร็ว แล้วได้แต่ตำรามา มันจะมีค่าแค่ไหน เราก็ต้องเข้าใจลูกและอดทนต่อไปจนลูกจบการศึกษาและกลับกรุงเทพฯ เขาเข้าทำงานที่ธนาคารแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ลักษณะการทำงานของลูก มีความสุขุมยิ่งขึ้น พิจารณาทุกอย่างด้วยเหตุผล และมีความเป็นผู้ใหญ่มากขึ้นมาก รวมทั้งมีความเชื่อมั่นในตัวเองพอสมควร มีเพื่อนฝูงในสังคม ทำงานได้ไม่เลือก และไม่ใช่คนฟุ้งเฟ้อ ลูกได้เข้าพิธีมงคลสมรสและมีบุตรชายหนึ่งคนแล้ว ในที่สุดก็ตัดสินใจลาออกจากธนาคาร ทั้ง ๆ ที่ผู้รับผิดชอบและเพื่อนฝูงเสียดายเขา แต่เขามีเจตนารมย์ เข้าทำงานในบริษัทบางกอกฟลาวเอ้อร์เซ็นเตอร์จำกัด ซึ่งพ่อของเขาเป็นคน

ริเริ่มโครงสร้างและรูปแบบเพื่อการช่วยเหลือชาวสวน ในรูปแบบที่อยู่บนหลักการของการรวมกลุ่มกัน โดยที่พ่อถือเป็นโครงการทดลองและไม่ได้มีผลประโยชน์ส่วนตัวแต่ประการใด ลูกไปรับจ้างทำงานที่นี่และช่วยงานอย่างเต็มที่

บุตรคนที่สาม วงศ์ระวี สาคริก (ลูกเจี๊ยบ) ระหว่างที่เรียนอยู่ในโรงเรียนมัธยม ลูกมีปัญหาด้วยโรคโลหิตจาง หมอแนะนำให้พักการเรียนและต้องไปเติมเลือดที่โรงพยาบาลเป็นประจำ แต่ลูกไม่ยอมพักการเรียน พ่อและแม่จึงได้ตามใจ มิฉนั้นแล้วจะทำให้เสียกำลังใจได้ นับว่าโชคดีที่โรคนี้ค่อย ๆ คลี่คลายไปสู่ทางดีอย่างรวดเร็ว ภายในระยะเวลาไม่ถึง 2 ปี อาการก็ค่อย ๆ ดีขึ้นมาก ลูกได้ไปอุปสมบทระยะหนึ่ง และสอบเข้ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แม้ในการไปสอบสัมภาษณ์ ก็ไปในสภาพครองจีวร ขณะนั้น พ่อของลูกเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยนี้ด้วย พ่อไม่ยอมแตะต้องเรื่องต่าง ๆ ของลูกเลย ด้วยเหตุผลหลายประการ ประการแรก พ่อไม่มีนิสัยเช่นนั้น ไม่ต้องการเอาเรื่องครอบครัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับงาน และคุณแม่ของลูกก็มีลักษณะเช่นนั้นด้วย ในระหว่างที่ผมรับงานบริหารมหาวิทยาลัย คุณกัลยาไม่เคยเข้าไปในมหาวิทยาลัยเป็นส่วนตัว แม้จะมีงานการใด ๆ ถ้าหากไม่ได้รับเชิญเป็นทางการ ก็ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว แม้แต่กิจกรรมนิสิต ซึ่งเด็ก ๆ เรียกผมว่า "คุณพ่อ" และเรียกคุณกัลยาว่า "คุณแม่" ภาพสะท้อนอย่างหนึ่งคือ ทุกครั้งที่เด็ก ๆ มีงานกิจกรรมแบบกันเอง เขาทั้งหลายจะหวังให้ทั้งสองคนไปร่วมงานจะขาดคนใดคนหนึ่ง เด็ก ๆ จะแสดงความรู้สึกที่ไม่สมบูรณ์ออกมาให้เห็นได้ชัดเจน แสดงว่าจิตใจเด็ก ๆ มองเราทั้งครอบครัว

เมื่อลูกเจี๊ยบสอบเข้ามหาวิทยาลัยนี้ เขาขาดไป 1 คะแนนที่จะติดคณะเกษตรตามที่สมัครไว้เป็นอันดับแรก และเลือกคณะประมงเป็นอันดับที่สอง ดังนั้นเขาจึงไปติดคณะประมง คนในมหาวิทยาลัยหลายคนวิจารณ์กันว่า ทำไมพ่อไม่ช่วยลูก ผมได้ฟังแล้วก็ได้แต่ยิ้ม ๆ ไม่จำเป็นต้องตอบอะไร เพราะเสียงที่ได้ยินมา มันก็ไม่ตรงมาทีเดียว หลักการก็คือ ไม่ต้องพูดอะไร

ถัดมามีผู้ใหญ่ท่านหนึ่งจากภายนอก โทรศัพท์มาถึงผม ขอฝากลูก แต่ผมไม่อยู่บ้าน คุณกัลยาเป็นผู้รับโทรศัพท์ จึงได้ตอบไปว่า เรื่องอย่างนี้ คุณระพีคงไม่ยอมทำ แม้แต่ลูกเราเองก็ไม่แตะต้อง พอดีกันกับว่า ท่านผู้ใหญ่ท่านนี้สนิทและเป็นกันเองพอสมควร ท่านจึงพูดว่า "เฮ้ย ไม่ช่วยลูก และจะไปช่วยหมาที่ไหนล่ะวะ" ครับ ผมขอเรียนว่า ระหว่างที่ผมนั่งบริหารงานอยู่ พอใกล้จะปลายปีการศึกษา ใกล้สอบคัดเลือก คนที่ไม่เคยรู้จักก็ทำเป็นรู้จัก คนที่ไม่เคยมาหาก็ยิ้มมาหา ไม่น้อยเลยที่มีตำแหน่งสูง ๆ บางคนสูงจนแทบไม่น่าจะเชื่อ ทำให้ผมมองสะท้อนถึงภาพบ้านเมืองที่เรามีส่วนเป็นเจ้าของว่า ผู้บริหารมีคุณภาพแค่ไหน ในส่วนลึกของจิตใจจริง ๆ บ้านเมืองซึ่งบริหารโดยผู้ที่ไม่มีอุดมการณ์หรือจริงใจอยู่ในส่วนลึกแล้ว ก็เปรียบเสมือนตัวแกนของระบบจักรกลมันคดมันเบี้ยวเสียแล้วตั้งแต่แรก

ลูกได้ใช้ชีวิตเรียนในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ถึง 5 ปี ยาวนานกว่าปรกติ 1 ปี เพราะได้มีการเรียนตามแผนการโอนคณะด้วย หลังจากเรียนครบหลักสูตรในคณะประมงปีที่ 1 แล้วด้วยคะแนนสูงถึงระดับที่จะโอนคณะได้ จึงได้ขอโอนจากคณะประมงเข้าคณะเกษตร และในกิจกรรมนอกหลักสูตร ก็ได้ออกทำงานค่ายอาสาพัฒนา และได้ฝึกฝนกีฬาดาบสากลจนกระทั่งได้ติดอันดับชนะเลิศ และยังได้รับการคัดตัวเข้าร่วมการแข่งขันในกีฬาเอเชียด้วย

การวางตัวของลูก ได้ทำให้เป็นที่รักใคร่ของบรรดาเพื่อนและคณาจารย์ ซึ่งในระยะที่พ่ออยู่ในตำแหน่งอธิการบดี ย่อมเป็นสิ่งที่ยากแก่การวางตัวของลูก แต่ถ้าหากคิดอีกมุมหนึ่ง มันก็เป็นโอกาสดีที่ลูกจะได้ใช้มุมชีวิตนี้เป็นสนามฝึกได้จากบรรยากาศของจริง

พ่อและแม่ได้สังเกตุว่า ลูกทำตัวอย่างง่าย ๆ และไม่ค่อยได้อยู่ใกล้ชิดพ่อแม่ในขณะที่นิสิตทั้งหลายแสดงความใกล้ชิดสนิทสนม กับพ่อและแม่แบบลูกหลานและเรียกเราว่า "คุณพ่อและคุณแม่" จนกระทั่งบางครั้งบุคคลภายนอกหลายต่อหลายคนถามว่า "คนไหนคือลูกแท้ ๆ"

เมื่อลูกได้จบการศึกษาแล้ว เราจึงได้คิดว่าจะต้องให้ทุกคนเรียนต่ออย่างทั่วถึงกัน เราต้องอดทนใช้เงินในงบที่กู้จากธนาคารเอาออกจำหน่าย ทำให้เป็นหนี้สินลึกลงไปอีก และทุกครั้งที่เราเดินทางไปต่างประเทศเพื่อการทำงานให้แก่ส่วนรวม เราจะกระเบียดกระเสียนใช้เงินส่วนตัว เมื่อกลับมายังได้นำเอาความรู้และข้อสังเกตุใหม่ ๆมาเผยแพร่ในข่าวต่าง ๆบ้าง วิทยุและโทรทัศน์บ้าง ในการรับเชิญไปบรรยายในที่ต่าง ๆบ้าง และในการเขียนบทความบ้าง โดยไม่มีการปิดบังและก็ไม่ทราบว่าจะปิดบังไปทำไม เพราะเราไม่มีธุรกิจการค้า เราไม่มีหุ้นส่วนการค้าในที่ใด ๆทั้งสิ้น และก็ไม่คิดจะก้าวชีวิตเข้าไปทำอะไรในรูปแบบนี้ด้วย

การไปทำงานราชการหรือไม่ราชการ เราไม่เคยมีความรู้สึกเช่นนี้อยู่ในใจ เราคิดอย่างเดียวและมีใจเดียวเท่านั้นว่า "เราทำเพื่อเพื่อนมนุษย์" แม้บางครั้งอาจขอรับความช่วยเหลือจากทางราชการได้ แม้แต่การไปทำงานในประเทศ แต่หลายต่อหลายครั้งเราไม่ขอ เพราะบางโอกาสผมมีความรู้สึกว่า ผมกำลังเอาภาระและความกังวลใจเข้ามารบกวนสมาธิในการทำงาน ผมถือเสมอว่าเงินไม่ได้ซื้อความสุขความสงบในใจได้เลย

เราได้ส่งเสียลูกคนที่สามให้ได้เรียนต่อที่สถาบันเท็คโนโลยีการเกษตรในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย จนกระทั่งได้รับปริญญาโทกลับมาประเทศไทย ต้องเข้ารับราชการทหารอีก 1 ปีตามกฎหมาย ใช้ชีวิตหาประสบการณ์ในระดับทหารเกณฑ์จนครบปลดประจำการ ได้มีส่วนช่วยทำงานในการจัดงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 9 ซึ่งจัดขึ้นในประเทศไทย ในหน้าที่นายทะเบียนซึ่งมีผู้มาประชุมกว่า 3,000 คน จาก 41 ประเทศ และหลังจากนั้นก็ได้เข้าทำงานในธนาคารแห่งหนึ่งในหน้าที่เกี่ยวกับสินเชื่อการเกษตร ลูกได้เข้าพิธีมงคลสมรสและมีบุตรสาวหนึ่งคนในขณะนี้

บุตรคนที่สี่เป็นบุตรสาว คือ มาลีกันยา สาคริก (จิ๋ม) จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรในสาขามัณฑนศิลป และได้ไปฝึกงานที่มหาวิทยาลัยในมลรัฐไอดาโฮ สหรัฐอเมริกาอีกหนึ่งปี ในขณะที่ผมได้รับเชิญเป็นแขกของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาไปดูงานบริหารมหาวิทยาลัยต่าง ๆในสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2520 ลูกจิ๋มได้มีส่วนช่วยงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 9 ในระยะที่ได้เดินทางกลับประเทศไทย ซึ่งงานได้เสร็จสิ้นลงแล้ว ลูกได้รับงานออกแบบหนังสือ "เมืองไทย โลกแห่งกล้วยไม้" ซึ่งเป็นหนังสือภาพ ประวัติวงการกล้วยไม้ของประเทศไทยและภาพงานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 9

ลูกจิ๋มได้เข้าทำงานในสาขาวิชาชีพเกี่ยวกับการออกแบบต่าง ๆแต่ในระยะหลังได้มีปัญหาเกี่ยวกับสายตาซึ่งงานดังกล่าวต้องใช้สายตาอย่างหนัก จึงได้เปลี่ยนลักษณะงานมาเป็นงานในรูปการบริการ ลูกได้เข้าพิธีมงคลสมรสและมีบุตรแล้วจนถึงบัดนี้รวม 2 คน และได้ใช้นามสกุลสามีคือ ผลพันทิน

ครอบครัวของลูก ๆทุกคนแต่ละครอบครัวมีความอบอุ่น คนโตยังอยู่สหรัฐอเมริกา ส่วนอีกสามครอบครัวอยู่รวมกันในบ้านของเราทั้งหมด ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันและกันอย่างดี อันเป็นสิ่งที่พ่อและแม่ปรารถนา ลูกแต่ละคนอยู่อย่างมีเหตุผลเป็นของตนเอง ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีน้ำใจต่อผู้อื่นและช่วยเหลือผู้อื่นอย่างมีเหตุผล และทุกคนมีความเจียมตัว

ด้วยความร่วมมือกันและกันนี้เอง ลูก ๆได้ร่วมกันปลูกบ้านในปี พ.ศ. 2525 นี้ ซึ่งเป็นปีที่พ่ออายุครบรอบ 60 ปี ลูก ๆได้ไปกู้เงินจากธนาคารมาเป็นค่าใช้จ่ายกันเอง ลูกจิ๋มได้ใช้วิชาชีพที่เรียนมาออกแบบบ้านสามหลังโดยใช้ฝาร่วมกันเพื่อการประหยัดค่าใช้จ่าย คาดว่าจะเสร็จสมบูรณ์ในต้นปี พ.ศ. 2526

ผมมีคุณแม่บังเกิดเกล้าอยู่ด้วยในครอบครัวตลอดชีวิตสมรส จนกระทั่งมีลูกมีหลานถึงทุกวันนี้ ท่านได้เป็นผู้ใหญ่และเป็นหลักสำคัญให้แก่ครอบครัวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 ซึ่งในสมัยนั้นท่านมีเรี่ยวแรงพอจะช่วยเลี้ยงหลาน ๆของท่านด้วย และได้เป็นหูเป็นตาในบ้าน ในระหว่างที่เราสองคนต้องมีภาระนอกบ้าน จนถึงบัดนี้ ในขณะนี้แม้ท่านจะมีปัญหาด้วยโรคชรา ขาไม่มีกำลังพอจะเดินได้ แต่ก็ยังได้เป็นหลักทางใจให้แก่ครอบครัวเรา ท่านเป็นที่เคารพรักของลูก ๆและลูก ๆจากเกษตรทุกคนที่ไปที่บ้าน เราไม่มีสิ่งใดที่เหนือพระคุณของท่านนอกจากการตารวะด้วยดวงใจ

อีกสิ่งหนึ่งที่ผมใคร่จะขอกล่าวไว้ก็คือ หน้าที่ความเป็นแม่บ้านที่ดีของคุณกัลยา ดังได้ระบุไว้แล้วในหลาย

ตอนด้วยกัน แต่อีกสิ่งหนึ่งนั้นคือ คุณกัลยาได้คอยให้กำลังใจและเตือนสติผมตั้งแต่เริ่มทำงาน จนกระทั่งได้เข้ารับตำแหน่งหน้าที่ซึ่งใคร ๆ คิดว่ามันสูงส่ง เช่น เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัย และเป็นรัฐมนตรี คุณกัลยาได้คอยเตือนสติผมเสมอ ไม่ให้ใช้อำนาจหน้าที่ทำอะไรในสิ่งที่ไม่ถูกไม่ควร อันนับได้ว่าเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมกำลังใจแก่ผม

ในระหว่างที่ผมดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี จึงไม่มีใครเข้าหน้าบ้านหลังบ้านในลักษณะที่ประชาชนไม่พึงปรารถนา มีรายเดียวซึ่งเข้าไปโดยอาศัยความเป็นญาติ แต่เราคิดว่าเขาตาบอดมากกว่า เพราะเขาน่าจะมองออกว่าเราเป็นคนอย่างไร หากใครติดต่อมาทางฝ่ายในแล้ว เธอจะตอบทันทีว่า "คุณระพีไม่ชอบเรื่องทำนองนี้ อย่าได้ดูถูกเรา และทำเช่นนั้น" บ้านของเราคงมีแต่เยาวชนจากมหาวิทยาลัย ลูกศิษย์ทั้งหลาย ไปเยี่ยมไปคุยอย่างปกติที่ได้เคยมีมาแล้ว หน้าบ้านเราไม่ต้องมียามรักษาความปลอดภัย ไปไหน ๆ ก็ไปแบบกันเอง เราไม่เคยมี แม้แต่เงินแสนในบัญชีหรือเงินสด แต่เราคิดว่าเรามีสิ่งที่ใครจะขโมยไม่ได้ ปล้นไม่ได้ นั่นคือน้ำใจจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แม้ในต่างประเทศหรือต่างจังหวัด ก็มีอยู่ทั่ว ๆ ไป แม้เราจะจบสิ้นชีวิตแล้ว บัญชีนี้ยังคงเปิดอยู่ให้ทุกคนใช้ได้ไปอีกนาน แต่ระหว่างที่เรายังมีชีวิตอยู่ เราก็มิได้หลงมัน หากแต่เราสำนึกในหน้าที่ของความเป็นมนุษย์ประการเดียว

พ่อขอขอบใจลูก ๆและบรรดาศิษย์ทุกคน ทุกรุ่น ที่ได้ร่วมกันจัดงานครบรอบ 60 ปีให้แก่พ่อ โดยมีคุณแม่เป็นหลักให้ พ่อไม่มีสิ่งใดอื่นนอกจากความสุขใจ จากใจจริงที่ได้เห็นทุกคน ซึ่งเป็นเยาวชนของชาติ และพ่อได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะเป็นในทางจิตใจและในทางวัตถุ แต่ลูก ๆทั้งหลายจะดีได้ต้องด้วยตัวเองมีส่วนสำคัญขอให้ทุกคนจงอยู่อย่างมีคุณค่า ไม่นิ่งดูดายในสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม ซึ่งเป็นหน้าที่ของทุก ๆคนจะต้องแก้ไข ในรูปแบบและวิธีที่แต่ละคนจะกระทำได้ ชีวิตพ่อและแม่จะจบลงอย่างภูมิใจในหน้าที่เท่าที่ได้กระทำมาแล้วอย่างดีที่สุด

โครงสร้างที่เหมาะสมของแต่ละครอบครัวนั้น น่าจะอยู่บนฐานหลัก 3 ประการคือ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและครอบครัว และความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับสังคมทั่วไป สิ่งเหล่านี้คือหน้าที่ของแต่ละครอบครัวที่พึงกระทำเพื่อความเหมาะสมแก่ทุก ๆส่วน

งานบริหารครอบครัวจึงเป็นงานที่อยู่บนฐานของศิลปอันละเอียดอ่อน เสมือนการบรรเลงดนตรีหรือการเขียนภาพ นักดนตรีที่บรรเลงเพลง ย่อมจะต้องมีเป้าหมายชัดเจนว่า เรากำลังบรรเลงเพลงอะไร ช่างเขียนแต่ละคนต้องทราบว่าเรากำลังเขียนภาพอะไร ครอบครัวก็จำเป็นจะต้องทราบแน่ชัดว่าเป้าหมายของครอบครัวนั้นอยู่ที่ไหน เพื่อการนำครอบครัวไปสู่ความสุขและมีคุณค่า

แต่ละคนต่างก็มีลักษณะ บุคคลิก และรสนิยมที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นนักดนตรีแต่ละคนแม้จะเก่งเพียงใดบรรเลงเพลงเดียวกัน จะมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง นักเขียนภาพก็เช่นกัน ไม่ว่าจะเก่งสักเพียงใด แม้จะเขียนภาพเดียวกันก็มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง แม้งานศิลปจะละเอียดอ่อนเพียงใดก็ตามเราฟังเพลงแล้วพอจะทราบได้ว่า ใครแต่งและใครบรรเลง เราชมภาพเขียนแล้วก็ยังพอจะทราบได้ว่าเป็นภาพที่ใครเขียน ไม่ว่าความแผ่วเบา ความนุ่มนวล ความรุนแรง และการเน้นหรือความละเอียดอ่อน ต่างก็มีลีลาไม่ซ้ำแบบกัน

ครอบครัวก็เช่นกัน แต่ละครอบครัวต่างก็มีศิลปการครองและดำเนินชีวิตไม่ซ้ำแบบกัน ถึงแม้ว่าจะเพี้ยนกันไปต่าง ๆแต่ก็ยังต้องอยู่บนแกนเดียวกันไม่ว่าจะเป็นครอบครัวใด นั่นคือคุณธรรมในครอบครัว และคุณธรรมระหว่างครอบครัวกับสังคมทั่วไป เพื่อความสุขในครอบครัวและความสุขที่ครอบครัวจะได้อยู่ภายในสังคมทั่ว ๆไปได้อย่างมีคุณค่าด้วย

ตุลาคม ๒๕๒๓

จดหมายจากครูถึงศิษย์

6 ซอย 41 ถนนพหลโยธิน

บางเขน กรุงเทพ 10900

27 ตุลาคม 2525

ลูกป้อม ที่รัก

พ่อดีใจมากที่ได้รับจดหมายจากลูก หลังจากที่ลูกได้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ไปแล้วหลายปี เราไม่ได้เขียนจดหมายถึงกันเลย พี่ ๆน้อง ๆและเพื่อน ๆของลูกจากสถาบันเกษตรศาสตร์บางคนก็เขียนจดหมายไปถึงพ่อและคุณแม่เป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่ก็จะติดต่อกันเมื่อส่ง ส.ค.ส. ถึงกันตอนปีใหม่

พ่อเข้าใจดีว่า แต่ละคนต่างก็มีภาระหน้าที่การงานไม่ว่าจะเป็นงานราชการ งานเอกชน หรือส่วนตัว และคงจะมีปัญหาต่าง ๆที่ต้องต่อสู้ หนักบ้าง เบาบ้าง เป็นธรรมดา และประสบการณ์ตลอดจนความมั่นในการยืนหยัดด้วยความมั่นคงต่อการแก้ปัญหาของแต่ละคนก็ไม่เท่ากัน ลูก ๆที่ได้เขียนจดหมายไปหารือพ่อเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆนั้นมีอยู่เสมอมา ซึ่งพ่อถือเป็นหน้าที่สำคัญที่จะต้องตอบจดหมาย ชี้แจงแนะนำในสิ่งที่คิดว่ามีเหตุผลและยึดถือหลักธรรมเป็นที่ตั้ง จนได้ช่วยให้ลูก ๆสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆลุล่วงไปด้วยดีได้

พ่อไม่เคยทอดทิ้งลูก ๆแม้ว่าลูกทั้งหลายจะได้จบจากมหาวิทยาลัยฯ พ้นจากความใกล้ชิดพ่อไปแล้ว แต่ความใกล้ชิดทางใจยังคงอยู่อย่างครบถ้วน ยิ่งคนใดมีปัญหาและนึกถึงพ่อเป็นที่พึ่ง เป็นสิ่งเตือนสติพ่ออยู่เสมอมาให้ระลึกถึงหน้าที่ของ "ครู" คนหนึ่งที่ลูก ๆเรียกว่า "คุณพ่อ" ต้องปฏิบัติตนเองอย่างดีที่สุด เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีและเป็นหลักทางใจให้แก่ศิษย์ทุกคน มุ่งมั่นเห็นศิษย์ทุกคนสามารถยืนได้ด้วยขาของตนเอง เพราะพ่อเชื่อว่าคนเราทุกคนต้องการการสนับสนุนและหลักในด้าน "ขวัญและกำลังใจ"

ลูก ๆแต่ละคนต่างก็มีหน้าที่ มีงานทำ ต้องต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆในชีวิตประจำวัน และยังต้องคิดถึงอนาคตด้วย ถ้าหากไม่มีปัญหาหนัก ๆก็คงไม่เขียนจดหมายถึงพ่อบ่อยนัก พ่อเข้าใจดีเสมอ แต่จดหมายที่ลูกป้อมได้เขียนถึงพ่อครั้งนี้มันเป็นปัญหาในมุมกลับ คือ ความห่วงใยที่ลูกมีต่อพ่อ ลูกคงจะเข้าใจว่าพ่อกำลังมีปัญหาที่ต้องเผชิญด้วยตนเอง จึงได้เขียนไปถึงด้วยความเป็นห่วง ซึ่งพ่อขอขอบใจลูกมากและเป็นสิ่งที่แสดงได้ว่า การที่ลูก ๆไม่ได้ติดต่อกับพ่อนานแล้วนั้น ไม่ใช่ว่าลูกจะไม่นึกถึงพ่อ แท้ที่จริงแล้วลูก ๆเกษตรศาสตร์ ติดตามข่าวพ่ออยู่เสมอ

ระยะไม่กี่วันมานี้ นอกจากจดหมายของลูกแล้ว พ่อได้รับทั้งจดหมายและโทรศัพท์ทั้งจากในเมืองและจากต่างจังหวัดหลายจังหวัดมีไปถึงพ่อ แจ้งว่าได้พบข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ในระยะที่ผ่านมานี้ ลูก ๆเป็นห่วงว่าใคร ๆอ่านแล้วอาจคิดไปในทางที่เสียหายแก่ตัวพ่อ ในทำนองว่า "ไปเที่ยวได้วิ่งเต้นแย่งตำแหน่งเขา" ลูก ๆทุกคนไม่เชื่อแม้แต่น้อย เพราะรู้จักนิสัยพ่อดีว่าพ่อไม่เคยสนใจในเรื่องเหล่านี้ และเห็นเป็นเรื่องไม่มีสาระสำหรับชีวิต ซึ่งลูก ๆทุกคนเข้าใจในตัวพ่อถูกต้องที่สุด พ่อทุ่มเทชีวิตทำงานในสิ่งที่เป็นสาระสำคัญของส่วนรวม ถึงกระนั้นก็ยังมีเวลาไม่พอจะทำงานอยู่แล้ว 4 ปีในมหาวิทยาลัยเกษตรที่เราได้คลุกคลีกันมาเสมือนพ่อกับลูก หลายครั้งที่เราเคยนอนคุยกันที่หอพักอย่างกันเอง ร่วมทำงานและลำบากด้วยกันในชนบทที่กันดาร และไม่ใช่เพียงรุ่นเดียว

ลูกหลายคนที่เขียนจดหมายถึงพ่อก็ดี หรือโทรศัพท์ก็ดี ต่างเสนอให้พ่อชี้แจงผ่านทางสื่อมวลชน เพื่อให้คนทั้งหลายได้เข้าใจถูกต้อง เพราะเกรงว่าคนจะเข้าใจผิด ทำให้เสียหายแก่ตัวพ่อ แต่ก็มีบางคนเห็นว่าควรจะนิ่งเฉยเสีย ไม่ควรต่อความอะไรไป ความคิดสองด้านของลูก ๆล้วนแล้วมีเจตนาดีต่อพ่อทั้งสิ้น แต่มองกันคนละทาง ทั้งนี้เนื่องมาจากประสบการณ์ของแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน สิ่งหนึ่งที่พ่อได้ก็คือ ลูก ๆบางคนที่เคยเงียบหายไปไม่ได้ข่าวคราว ต่างก็ได้ส่งข่าวถึงพ่อกันตอนนี้ ทำให้ได้ข่าวของลูก ๆหลายคนในประเด็นที่เป็นข่าว ตามที่ลูก ๆเป็นห่วงนั้น พ่อคิดว่าคงไม่ต้องชี้แจงกับใครอื่นใดเลย เรื่องนี้มันเป็นปัญหาระหว่างคนสองกลุ่มความคิดและอุปนิสัย

ซึ่งขัดแย้งกัน พ่อไม่ทราบว่ามันเรื่องอะไรบ้างเพราะเราเป็นคนนอก ไม่ได้มีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยกับใครเป็นส่วนตัว และในระหว่างสองกลุ่มดังกล่าวพ่อก็ไม่เคยได้สนิทสนมกับใครเป็นส่วนตัวด้วย เขาอาจรู้จักเราด้านเดียว งานของพ่อยังมีเต็มมือ หรือมากกว่าเดิม แม้จะได้ลาออกจากราชการแล้ว ก็เพื่อการพิสูจน์ตนเองว่างานที่แท้จริงนั้นไม่ใช่งานที่ต้องเกาะเกี่ยวอยู่กับอะไรทั้งสิ้นแม้แต่ราชการ นอกจากนั้นลูก ๆคงได้เรียนรู้เองมาแล้วว่า วิธีทำงานของพ่อนั้นพ่อไม่นิยมทำงานขึ้นข้างบน ถ้าไม่มีเรื่องจำเป็นที่เห็นว่าเป็นเรื่องของส่วนรวมที่จะต้องทำขึ้นข้างบนด้วย แต่พ่อนิยมทำงานมุ่งลงเบื้องล่างเสมอ สมัยเป็นอธิการบดีพ่ออยู่กับลูก ๆและอาจารย์รุ่นน้อง ๆลงทำงานในโคลนในตมและในหมู่บ้านกับลูก ๆเมื่อเป็นรัฐมนตรีพ่อลงอยู่กับชาวบ้าน ยิ่งกันดารเท่าใด ยิ่งมุ่งไปที่นั่นก่อน พ่อคิดว่าแนวการทำงานด้วยความคิดเช่นนี้จะช่วยให้บ้านเมืองมุ่งไปสู่ความเจริญได้ และในชีวิตทำงานชีวิตนี้ พ่อไม่เคยแม้แต่การออกปากอะไรเพื่อตนเอง เพราะความละอายใจแก่ตนเองก่อนที่จะอายคนอื่น

คนสองกลุ่มซึ่งขัดแย้งกันจนทำให้พ่อตกเป็นข่าวด้วยนี้เอง กลุ่มหนึ่งได้พยายามที่จะเอาพ่อเข้าไปช่วยความเดือดร้อนของเขา แต่มันก็เป็นเรื่องระหว่างเขาด้วยกัน อยู่บนฐานที่ทั้งสองฝ่ายยืนร่วมกันอยู่ ไม่เกี่ยวกับเราเลย แต่เมื่อฝ่ายหนึ่งเอาชื่อเราเข้าไปใช้ ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งนอกจากจะตีคนใช้ชื่อเรา เลยตีเราด้วยเลย

ลูก ๆหลายคนมีความเห็นว่าพ่อควรจะชี้แจง แต่พ่อขอบอกว่าเรื่องนี้เป็นโอกาสดีอีกวาระหนึ่ง ซึ่งควรจะได้ชี้แจงแก่ลูก ๆในลักษณะที่เป็นบทเรียนสำหรับลูก ๆในการดำเนินชีวิต ว่าทำไมพ่อจึงไม่เห็นควรจะชี้แจงกับใครอื่น

พ่อคิดว่า เมื่อเราไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง ถ้าหากเราชี้แจงออกไปก็เปรียบเสมือนเราร้อนตัว เราหวั่นไหว หรือเราโต้ตอบ มันก็จะกลายเป็นเรื่องยืดยาวไม่จบสิ้น และบานปลายออกไปอีก เพราะมันจะเป็นจุดเริ่มให้มีการสานต่อต่อไปอีก หากมีใครคนใดที่ต้องการต่อเรื่องอยู่แล้วเพื่อการมุ่งไปสู่วัตถุประสงค์ของเขา

ลูก ๆจำได้หรือเปล่าว่า เมื่อประมาณ 3 หรือ 4 ปีมาแล้ว พ่อได้เขียนบทความเรื่องหนึ่ง ให้ชื่อว่า "ทางแห่งชีวิต" พ่อได้แจกไปยังบรรดาศิษย์และผู้ที่นับถือทั้งหลาย บางรายถึงกับนำไปถ่ายทอดต่อในสิ่งพิมพ์อื่น ๆอย่างกว้างขวาง ถ้าหากบทความนี้ยังอยู่ขอให้ลูกลองนำขึ้นมาทบทวนดู มีความตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า "ปัญหาต่าง ๆที่ผ่านเข้ามาสู่ชีวิต คือบทเรียน และบททดสอบการเห็นการเข้าใจแสงสว่างแห่งธรรมะ หรือบททดสอบขีดขั้นความสามารถของจิตใจ..." ผู้ที่สามารถยืนอยู่ได้ด้วยใจอันมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งร้าย ไม่ว่าใครจะคิดร้าย กล่าวร้ายแก่เราอย่างไร เมื่อเราไม่ขาดสติ-สิ่งร้ายนั้นก็จะไม่ถึงตัวถึงใจเราได้เลย เปรียบเรื่องเช่นนี้ได้ว่าใครจะมองเป็นเรื่องก่อความร้อนใจก็ตาม ถ้าหากเราไม่คิดว่า นั่นคือความร้อน มันจะร้อนถึงเราไม่ได้เลย

ปัญหาในทำนองนี้ พ่อเชื่อว่าลูก ๆหลายคนที่ได้ผ่านชีวิตการทำงานและต้องสัมพันธ์ร่วมกับคนทั้งหลายมาแล้ว ย่อมเคยประสบมาแล้ว หนักบ้าง เบาบ้าง สำหรับตัวพ่อนั้นในอดีตนับตั้งแต่เริ่มทำงานใหม่ ๆมาจนถึงในระยะหลัง ๆได้ถูกกระทบมาตลอด ช่วยให้สามารถรู้และเข้าใจได้เองว่า ถ้าหากเรามุ่งมั่นทำงานเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม มันจะต้องขัดแย้งกับผลประโยชน์ส่วนตัวของคนหรือกลุ่มคนที่เขาเคยได้รับอยู่เป็นธรรมดา หลายปีแล้วพ่อได้เคยเขียนบทความไว้เรื่องหนึ่งว่า "จงเตรียมใจไว้ เมื่อต้องการทำคุณความดี" เพื่อเป็นสิ่งเตือนใจให้ยอมรับสภาพทั้งหลาย และให้ใจมั่นคงในการทำดีต่อไปโดยไม่ท้อถอย

พ่อขอให้ข้อคิดไว้เป็นคติธรรมแก่ลูกอีกบทหนึ่งว่า "พายุที่พัดมานั้น ไม่ว่ากระแสมันจะแรงสักเพียงใดก็ตาม มันไม่เคยหยุดอยู่กับที่ เมื่อมันพัดมาแล้ว มันก็จะต้องผ่านพ้นไปในที่สุด แต่ตัวกระแสพายุเองซิเมื่อมันได้ผ่านพ้นเราไปแล้ว จะต้องไปปะทะอะไรต่ออะไรที่ขวางทิศทางของมันอีกตลอดไป จนกว่ามันจะอ่อนแรงลงและสลายตัวไปเอง" สรุปแล้วไม่ว่าจะมีปัญหาอะไรก็ตามที่เราไม่ได้มีส่วนก่อขึ้นมากระทบชีวิตเรา ขอจงดับที่ใจเราก่อน เราจะมีความมั่นคง จนกระทั่งท้องฟ้าแจ่มใสในที่สุด อะไรก็จะทำร้ายเราไม่ได้

ลูก ๆ กลุ่มหนึ่งรวมทั้งมิตรที่เคารพของพ่อ ได้ร่วมกันจัดรวบรวมบทความที่พ่อเขียนไว้ในอดีต จำนวนไม่น้อยแม้ว่าจะไม่ได้ครบถ้วน เพื่อการจัดพิมพ์เป็นเล่มในโอกาสที่พ่ออายุครบรอบ 60 ปีบริบูรณ์ในวันที่ 4 ธันวาคม 2525 นี้ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ต้องการเผยแพร่ความรู้ ประสบการณ์ และแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อประโยชน์ในด้านการให้การศึกษาแก่สาธารณะชนและเงินกำไรจากการจำหน่ายหนังสือนี้ จะนำไปบำรุงสาธารณกุศลช่วยชีวิตคนยากจนแร้นแค้น ในบรรดาบทความทั้งหลายมีเรื่อง "คลื่นชีวิต" ซึ่งได้เขียนเกี่ยวกับปัญหาหนัก ๆ ของชีวิตที่ได้ผ่านพ้นมาบางส่วนในอดีตลงพิมพ์ด้วย

เมื่อได้มีปัญหาเรื่องนี้เกิดขึ้น ลูกเกษตรคนหนึ่งในคณะจัดทำ ได้ปรารภว่า "คุณพ่อคงจะได้เขียนเรื่องคลื่นชีวิตอีกลูกหนึ่ง" พ่อได้ฟังในขณะนั้นแล้วอมยิ้มนิดหน่อย แต่ใจพ่อฉุกคิดและพิจารณาตนเองแวบหนึ่งก็ได้คำตอบเก็บไว้เป็นความรู้ใหม่ พ่อยังไม่ได้พูดกับใครเลยถึงคำตอบที่ได้มาใหม่ นั่นก็คือ "ใจพ่อในขณะนี้ไม่รู้สึกว่าอะไรที่เป็นคลื่นชีวิตสำหรับพ่ออีกแล้ว" ทำให้ต้องถามต่อไปอีกว่า เป็นเพราะอะไรที่ทำให้ความรู้สึกในใจเปลี่ยนแปลงไปได้เช่นนี้ พ่อคิดว่ามันน่าจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ได้ฝึกพิจารณาตนเองอยู่เสมอ จนสามารถดับร้อนได้พอสมควร ใจเราจึงไม่ไปเกาะเกี่ยวหรือจริงจังกับ "คลื่น" ซึ่งเมื่อมันเกิดขึ้นแล้วมันก็ยุบไปเองในที่สุด "ชีวิตคนเราแต่ละคน เปรียบเสมือนคลื่นแต่ละลูกในท้องน้ำอันกว้างใหญ่ไพศาล"

พ่อขอชี้ให้ลูก ๆ ได้มองเรื่องที่เกิดขึ้นด้วยทัศนะที่ดีว่า เป็นโอกาสให้พ่อได้ใช้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ กับชีวิตพ่อเอง ซึ่งลูก ๆ ต่างก็ได้ให้ความสนใจมาก เพื่อการนำมาชี้แนวทางในการดำรงชีวิตให้แก่ลูก ๆ อีก หลังจากที่ลูก ๆ ได้จากอกพ่อ จากอกมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ไปแล้ว พ่อหวังที่จะได้เห็นลูก ๆ ซึ่งเป็นคนรุ่นหลัง ๆ ได้ฝึกจิตใจให้มั่นคง อย่าได้หวั่นไหวหรือเอาใจไปเกาะเกี่ยวกับเรื่องที่ไม่มีสาระอะไรจริงจัง ถ้าหากเราสามารถฝึกใจให้เข้มแข็งได้เท่าใด อุดมการณ์ที่เรามุ่งหวังและงานที่เรามุ่งทำ จะก้าวหน้าไปได้เสมอ ขอให้ลูก ๆ ได้ทราบและสบายใจได้ว่า กำลังใจของพ่อที่มุ่งทำงานการสร้างสรรสิ่งที่ดีให้แก่ส่วนรวมยังอยู่ครบถ้วนเสมอ **ในสภาวะสังคมไทยยุคปัจจุบันนี้ สำหรับตัวพ่อไม่มีตำแหน่งและไม่มีอำนาจใด ๆ ที่จะรับใช้ส่วนรวมได้มากกว่าการเข้าไปมีตำแหน่งและอำนาจทั้งหลายมาก**

พ่อขอขอบคุณลูกที่เป็นห่วงเป็นใย ขอให้ลูกได้ศึกษาไว้เป็นตัวอย่างในการดำรงชีวิตและทำงานต่อไปในอนาคต ถ้าหากใจเราไม่มั่นคง เราเองจะเป็นฝ่ายหกล้มและเจ็บ ทั้ง ๆ ที่เราไม่ได้มีส่วนก่อมันขึ้นเลย ขอให้ชีวิตของลูกจงประสพแต่โชคดี ในวิถีทางที่ดีงามตลอดไป

รักและเมตตาลูกเสมอ

ระพี สาคริก

106/3 ซอย กม. 27 ถ. พหลโยธิน
อ. สำโรงเหนือ ปทุมธานี 12130

4 พฤศจิกายน 2525

กราบคุณพ่อที่เคารพอย่างสูง

ลูกได้รับสำเนา "จดหมายจากครูถึงศิษย์" ที่คุณพ่อกรุณาส่งมาให้ และได้อ่านหลายครั้ง ด้วยความสำนึกว่าคุณพ่อยังรักและเมตตาต่อลูก เสมือนแม่สำหรับคนที่มีให้ลูกเสมอ ลูกได้ทราบข่าวของคุณพ่อจากวิทยุนี้ และได้ฟังซ้ำเราได้โทรศัพท์ไปพบและคุยกับคุณพ่อ ส่วนข่าวจากหนังสือพิมพ์นั้นลูกไม่ได้พบเลย ฟังจากคนอื่น สำหรับเรื่องที่ "ป๋อม" เขียนจดหมายถึงคุณพ่อนั้น ลูกทราบจากพวกฝรั่งเศสเท่าเกษตรฯ ซึ่งข่าวนี้ลูกงงๆ และคนที่ได้เคยมีโอกาสใกล้ชิดคุณพ่อ ไม่มีใครคิดไปในทางลบ และลองคิดว่าคุณพ่อไม่มีทางที่จะหลั่นไหลกับเรื่องอย่างนั้นแน่นอน

ลูกทราบจากเพื่อนและพี่สำรมฯ ว่าในวันที่ 4 ธค. ปีนี้ ลูกๆ จะจัดงานฉลองพระชันษาครบเต็ม 60 ปีของคุณพ่อ แต่ได้ทราบเพิ่มเติมจากจดหมายนี้ว่าจะมีการรวบรวมบทความที่คุณพ่อเขียนจำหน่ายเพื่อนำรายได้บำรุงสาธารณกุศล

ลูกขอบใจมากในครั้งนี้ด้วย และมีความประสงค์จะขอของมาก
ความดังกล่าวข้างบน ๕ เล่ม เล่มหนึ่งลูกจะเก็บไว้เอง
ส่วนอีกเล่มหนึ่งจะให้คุณพ่อคุณแม่ของลูก ท่านทั้งสอง
มีความปลื้มใจและนับถือ "ท่านอาจารย์ระพี" มากทั้งในด้านผลงาน
ที่ปรากฏเป็นประโยชน์ต่อสังคม และในด้านส่วนตัว ท่านทั้งสอง
ทั้งพระคุณของ "ท่านอาจารย์ระพี และคุณศิลยา สาคริก" ที่
เป็นธุระจัดการต่างๆ และเป็นห่วงเป็นใยในลูกเป็นอย่างดี ที่เป็น
ลูกสาว เมื่อครั้งประสบอุปสรรคต่างๆ หลังจากปฏิบัติงาน
"ค่ายอาสาฯ ที่ลังหลวงไชยรัน" สำหรับตัวลูกเองก็ไม่มีวันลืม
พระคุณของคุณพ่อระพี และคุณแม่ศิลยา ลูกเองได้ระลึก
ถึงคุณพ่อและนำเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตน ซึ่งต้องใช้
ความพยายามอย่างมาก ที่จะต่อสู้กับตัวเองเมื่อรู้สึกท้อถอย
ที่จะทำความดี ทำงานเพื่อสังคมรอบๆ แต่เมื่อคิดว่าการ
จะทำความดีได้ฝ่าฟันอุปสรรคจะต้องออกตัน ออกตัน และข้อสำคัญ
คือการเดินทางสายกลาง ซึ่งคนทั่วๆไปทราบ แต่ไม่ปฏิบัติ หรือ
ปฏิบัติไม่ได้ และลูกก็พยายามไม่ให้ล้ำเส้น และยึดเมื่อลูกได้
รับจดหมายของคุณพ่อ ก็รู้สึกมั่นใจที่จะต่อสู้ และรู้สึกอบอุ่น
ในความรัก ความปรารถนาดีของคุณพ่อ

สุดท้ายนี้ ลูกขอคารวบูชาอาธนาคุณพระศรีรัตนตรัย
จงคุ้มครองและดลบันดาลให้คุณพ่อ คุณแม่ และครอบครัว
มีความสุข และปราศจากโรคภัย และอันตรายทั้งปวง

และในวันที่ 4 ธันวาคม 2525 ลูกจะไปกราบลาพร
คุณพ่อด้วยตนเอง

ด้วยความรักและเคารพอย่างสูง
ลมจันทร์ - จันทิพ เสวกทวีพงษ์

ในใจผม ไม่มีคลื่นชีวิตอีกแล้ว

ส.ป ลิาดีก

๔ ธันวาคม ๒๕๖๕

๖๐ ปี บนเส้นทางชีวิตสายนี้
ได้ทำให้ผมเข้าใจว่า ภาพของสิ่ง
ทั้งหลายทั้งมวลในมรรยาทศ
เท่าที่ได้ผ่านมาแล้วนั้น ต่างก็
เป็นภาพสมมุติทั้งสิ้น มายาภาพ
ชวนให้เพ้อเห่อ ตื่นใจจนลืมตัว
มายาภาพก็ทำให้เกิดความโกรธ
เสียใจ อิจฉาริษยา และร้อนรน

หากชีวิตเดินเข้าสู่ทางแยกทาง
หนึ่ง มุ่งสู่ความสำคัญในตนเอง
มากยิ่งขึ้น ภาพดังกล่าว จะยิ่ง
ปรากฏเด่นชัดขึ้น ทางชีวิตก็จะมุ่ง
สู่สิ่งสมมุติจนถึงที่สุดจุดจบ

หากชีวิตเดินเข้าสู่ทางแยกที่มุ่ง
สู่ความมีสติ พิจารณาตนเองแล้ว
ภาพสมมุติก็จะค่อยๆ จางลงทีละ
น้อย หากมุ่งมั่นเดินต่อไปบน
ทางเส้นนี้ ก็คงจะได้พบความว่าง
เปล่ายิ่งขึ้น

ผมเริ่มเข้าใจแจ่มชัดขึ้นแล้ว
ว่า ชีวิตแท้นั้น ไม่มีสิ่งใดเลย
นอกจากความว่างเปล่า.

ชัย สาคริก

๕ ธันวาคม ๒๕๖๒

คณะผู้จัดทำ

1. วุฒิ เชยกลิ่นเทศ
2. จิตติ รัตนเพียรชัย
3. ประวัติ พิพิธปิยะปกรณ์
4. สุนทร ปุณโณทก
5. สุจินต์ ชววิสุทธิกูล
6. กุลณวี กำจายภัย
7. สุวัฒน์ ศรีวิทยารักษ์
8. พิสิฐ ศุกรียพงศ์
9. อิทธิพล พรหมรส

พิมพ์ที่ สวิชาญการพิมพ์ กรุงเทพฯ
โทร. 2527293, 2527704, 2527736